శ్రీరస్తు.

శ్రీమత్సమస్తభూమణ్డలమణ్డనాయమానచోళదేశమధ్య
విద్యోతమానకంద్రమాణిక్యభూసురాగ్రహారనివాసిభిః,
నిఖిలనిగమాగమసారసర్వస్వవేదిభిః,
వాధూలవంశపయఃపయోరాశిరాకాసుధాకరాయితైః
శ్రీమద్వైద్యనాథదీక్షితైః.
మనువ్యాసపరాశరాద్యనేకధర్మశాస్త్రార్థసఙ్గ్రహపురస్స
రం, శ్రీమాధవాచార్యాద్యశేషనిబంధనకారాభిమతంచ.
నిఖిలజనోపకారాయవిరచితే, స్మృతిముక్తాఫలే.
సప్తపరిచ్ఛేదసంశోభిత ధర్మశాస్త్రే, ద్వితీయపరిచ్ఛేదః.

ఆహ్నికకాణ్డః.

పదవాక్యప్రమాణజ్ఞ విద్వద్వరిష్ఠ
శ్రీమద్వాసుదేవశాస్త్రిణా మంతేవాసినా,
దొడ్డబేలె, బ్రహ్మశ్రీ నారాయణశాస్త్రిణా,
సమ్యక్ పరిష్కృత్య.

బా॥ నారాయణార్య
స్వామినాథార్యాణామ్.
సత్సంప్రదాయకలానిధిముద్రాక్షర
శాలాయాం ముద్రితోయం విజయతేతరామ్.
BANGALORE. 1891.

విజ్ఞప్తిః

శ్లో॥ వేదాః ప్రమాణం స్మృతయః ప్రమాణం ధర్మార్థయుక్తం వచనం ప్రమాణం।
యస్య ప్రమాణం న భవే త్ప్రమాణం కస్తస్య కుర్యాద్వచనం ప్రమాణమ్॥

భో! ఆర్యమిశ్రాః! నిఖిలనిగమాగమాధ్యయనాధ్యాపనప్రచారణా దీక్షితాః! మమ దేశబాంధవాః! విదితమేవ భవతాం? యత్సకలసద్ధర్మపారిప్లవే, పాపకర్మసూతికాగారాయితే, అసచ్చరిత్రసమృద్ధివిజృంభిత్యే(?) అస్మిన్ కలౌ, నిగమాగమా, స్తదధ్యేతార, స్తదుక్తసత్కర్మాచరణతత్పరాశ్చ మరుభూమిషు జలాశయా ఇవ విరళతరా ఇతి.

తథాపి యది కథంచిద్యది కోపి తాదృశశాస్త్రాధ్యయనాధ్యాపనే, తదుక్తసత్కర్మానుష్ఠానే, ఉపకల్పశాస్త్రాణాం ముద్రాపణాదిద్వారా ప్రచారణేవా, యతతే, తదా నకేపి కించిదపి సాహాయ్యమాతన్వతే. ప్రత్యుత శతశోఽంతరాయానాపాదయంతః పరిహాసచతుష్పథేన ర్తయంతి. అస్మాకమాస్తికానాం శాస్త్రాణాంచ వృత్తిరేవం సంవృత్తా. ఏవమపి బహుభిరంతరాయైరంతరితే నాప్యనేన మయా బహుదేశాటనవ్యాజేన, అనివార్యప్రయాసవశా, త్స్వయం, వచనచాతుర్యాచ్చ కానిచిత్పురాతనాన్యపూర్వముద్రితాని నానావిధసద్ధర్మప్రతిపాదకాని ధర్మశాస్త్రాదిపుస్తకాని సంపాదితాని. తేషు ముద్రితాని కానిచిత్, ముద్రాపయిష్యంతే చాన్యాన్యపి. ప్రకృతే తు ప్రాతః ప్రభృతి బ్రాహ్మణైర్నైకదిన క్రియమాణ సకలధర్మాంతరాళిక విశేషధర్మాణాంచ ప్రతిపాదకః వైదికవిద్యాసార్వభౌమ శ్రీవైద్యనాథదీక్షితవిరచిత సకలబ్రాహ్మణజనోపకారక స్మృతిముక్తాఫలాఖ్యధర్మశాస్త్రీయ భాగః, ఆహ్నికకాండాఖ్యోయం గ్రంథః, పదవాక్యప్రమాణపారదృశ్వవిద్వద్వరిష్ఠ శ్రీమద్వ్యాసదేవశాస్త్రిణామంతేవాసినా, దొడ్డబేలి, నారాయణశాస్త్రిణా బహుప్రయాసలబ్ధపుస్తకసహాయేన పరిష్కారయిత్వా, ముద్రాపితః క్రయ్య పదవీమారూఢః.

సవ్యాఖ్యా సూతసంహితా-	౫—౦—౦	బూ॥ స్వామినాథయ్యర్,
ఆహ్నికకాండః-	౨—౦—౦	సత్సంప్రదాయకళానిధిప్రెస్.
హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమ్-	౦—౮—౦	బెంగళూరు.
హస్తిగిరిమాహాత్మ్యమ్-	౦—౮—౦	ఖరసం ఆషాఢ బ౧౦మీ.
ఏతత్సర్వగ్రహణే-	౬—౧—౦	౧౯౫౧సం॥ జులై తే ౩౦ దీ.

శ్రీః.

శ్రీ జానకీజానయే నమః.

శ్రీమదాహ్నికకాండస్థ విషయానుక్రమః.

శ్రీవాసుదేవార్పణమస్తు.

శ్రీరస్తు.

శ్రీగణేశాయనమః

శ్రీజానకీజానయేనమః.

శ్రీసీతాలక్ష్మణ భరతశత్రుఘ్న హనుమత్సమేత
శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణేనమః.

వైద్యనాథదీక్షితీయే * స్మృతిముక్తాఫలే * ధర్మశాస్త్రే-
ఆహ్నికకాండప్రారంభః.

శ్లోకమ్॥ విఘ్నేశ్వరం విఘ్నశాంత్యై వాణీం వాచః ప్రవృత్తయే।
గురూన్ గూఢార్థభానాయ ప్రణమామి పునః పునః॥
త్రయ్యంతభూషణం దేవం సాంబమూర్తిం ప్రణమ్య చ।
స్మృతిముక్తాఫలం నామ ధర్మశాస్త్రం ప్రవక్ష్యతే॥*॥

తత్రాహ్నికం॥ అథేదానీమాహ్నికం ప్రస్తూయతే॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తే బుధ్యేత ధర్మార్థావనుచింతయేత్। కాయక్లేశాంశ్చ తన్మూలాన్ వేదతత్త్వార్థమేవ చ॥ వేదతత్త్వార్థః, తథాచ వ్యాసః॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తే ఉత్థాయ ధర్మమర్థం చ చింతయేత్। కాయక్లేశం తదుద్భూతం ధ్యాయీత మనసేశ్వరమ్॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తే ఉత్థాయ చింతయేదాత్మనో హితమ్। ధర్మార్థకామాన్ స్వే కాలే యథాశక్తి న హాపయేదితి॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తే పశ్చిమార్ధప్రహరే ప్రబుధ్య ఆత్మనో హితం కృతం కరిష్యమాణం వేదార్థరూపం చింతయేత్. తతో ధర్మార్థకామాన్ స్వోచితకాలే యథాసత్త్వం సేవేతేత్యర్థ ఇతి॥ విజ్ఞానేశ్వరః॥ మాధవీయే, పరాశరః॥ సూర్యోదయాత్ప్రాగర్ధప్రహరే ద్వౌ ముహూ

తౌర్త త్రయాద్యో బ్రాహ్మః ద్వితీయో రౌద్ర ఇతి॥ స్మృత్యర్థసారేపి॥ ప్రభాత ఉత్థాయ ఇష్టదైవతం మనసా నత్వా తదహ్నః కృత్యం సమాచరేదితి॥ స్మృతిభాస్కరే॥ రాత్రౌ తు పశ్చిమే యామే ముహూర్తో బ్రాహ్మ ఉచ్యత ఇతి॥ శౌనకః॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తే ఉత్థాయ చింతయేదాత్మనో హితం। గురుం విష్ణుం నమస్కృత్య మాతాపిత్రోస్తథైవ చేతి॥ విష్ణుపురాణే॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తే ఉత్థాయ మనసా మతిమాన్నృప। విబుధ్య చింతయేద్ధర్మమర్థం చాప్యవిరోధితమ్॥ అపీడయా తయోః కామముభయోరేవ చింతయేత్। స్మృత్యంతరే తు। షోఢా విభజ్య రజనీం చరమాంశే ప్రబోధితః। పత్న్యా సహ హరిం ధ్యాత్వా ధర్మమర్థం చ చింతయేత్ ఇతి స్మృతిరత్నావళ్యాం॥ గృహమేధినియతో ప్రోక్తం స్వర్గభావనముత్తమమ్। బ్రాహ్మే ముహూర్తే ఉత్థాయ సర్వం సమ్యగ్విచారయేత్॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తే దేవానాం పితౄణాం చ సమాగమః। జాగరస్తత్ర కర్తవ్యః పితృసంమాననం హితత్॥ యదిచ్ఛేచ్ఛాశ్వతీం సిద్ధిం యుష్మస్యాదర్శనం తథా। సతతం తేన కర్తవ్యో బ్రాహ్మే కాలే ప్రజాగరః। బ్రాహ్మే ముహూర్తే సేవేతాం శయనం యత్ర దంపతీ। శ్మశానతుల్యం తద్వేశ్మ పితృభిః పరివర్జ్యతే॥ ప్రత్యూషకాలే నిద్రాం చ కురుతే సవర్ణదాతుయః। అశుచిం తం విజానీయాదనర్హస్సర్వకర్మసు॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తే యా నిద్రా సా పుణ్యక్షయకారిణీ। తాం కరోతి తు యో మోహాత్ పాదకృచ్ఛ్రేణ శుధ్యతీతి॥ బృహన్మనుః॥ చత్వారి మానికర్మాణి సంధ్యాయాం పరివర్జయేత్। ఆహారం మైథునం నిద్రాం స్వాధ్యాయం చ తథైవ చేతి॥ ఆహారాజ్జాయతే వ్యాధిః గర్భవేధశ్చ మైథునాత్। నిద్రాతో జాయతేఽలక్ష్మీస్స్వాధ్యాయాదాయుషః క్షయః॥ తచ్చేదభ్యుదయాత్సూర్యశ్శయానం కామకారతః। నిమ్లోచేద్వాభ్యనుజ్ఞానాజ్జపన్నుపవసేద్దినమ్॥ సూర్యేణహ్యభినిర్ముక్తశ్శయానోఽభ్యుదితశ్చ యః। ప్రాయశ్చిత్తమకుర్వాణో యుక్తస్స్యాన్మహదేనసా॥ తత్రస్మాద్యస్మిన్ కస్మిన్నాశ్రమిణి శయానే సతి సూర్యోఽభినిమ్లోచేదస్తమియా

దశుచ్యనుజ్ఞానాత్తజ్ఞాత్వోపవిశేత్. ఏతంవచనాదశక్త్యజ్ఞానాదిష్వప్రా
యశ్చిత్తాభావస్సూచితః. అన్యథాతు ప్రాయశ్చిత్తాకరణే మహాన్ప్రత్యవా
య ఇత్యర్థః ॥ ఆపస్తంబః ॥ స్వపంతమభినిర్ముక్తోఽంశుమాన్యస్యతో
రాత్రిమాసీతశ్వోభూతే ఉదకముపస్పృశ్యవాచంవిసృజేత్ ॥ స్వపన్నభ్యుది
తోనశ్వోవాగ్యతస్తిష్ఠేత్ ॥ ఆతమితోః ప్రాణమాయచ్ఛేదిత్యేకఇతి ॥ సుప్తే
యస్మిన్నస్తమేతి సుప్తేయస్మిన్నుదేతిచ అంశుమానభి నిర్ముక్తాభ్యుదితౌ
తుయథాక్రమం ॥ స్వపన్నభి నిర్ముక్తోఽశ్వోనభుంజానస్తూష్ణీంభూతో రా
త్రింసర్వామాసీతనశయీత । అథాపరేద్యుః ప్రాతస్స్నాత్వావాచం విసృ
జేత్ - అయమత్రనిర్ణయః ॥ ఆతమితోర్యావదంగానాం గ్లానిర్భవ
తి తావత్ప్రాణాయామం కుర్యాదిత్యేకేమన్యంత ఇత్యర్థః । విష్ణుః ॥ ఉత్థా
యోత్థాయబోద్ధవ్యం కిమద్యసుకృతంకృతం । దత్తంవాదాపితంవాపి వా
క్సత్యావాపిభాషితా ॥ ఉత్థాయోత్థాయబోద్ధవ్యం మహద్భయముపస్థితం ।
మరణవ్యాధిశోకానాం కిమద్యనిపతిష్యతి ॥ వ్యాసః ॥ కిన్నుమేస్యాదిదంకృ
త్వా కిన్నుమేస్యాదకుర్వతః । ఇతిసంచిన్త్యకార్యాణి ధీరఃకుర్వీతవానవా ॥
స్మృతిదీపికాయాం ॥ యస్యాంరాత్ర్యాంవ్యతీతాయాం నకించిచ్ఛుభమాచ
రేత్ । తదేవంవంధ్యదివసమితి విద్యాద్విచక్షణః ॥ *

—* ప్రాతఃకాలేజప్యానాహ. *—

తత్ర జప్యానాహ దక్షః ॥ బ్రహ్మామురారిస్త్రిపురాంతకారీ భానుశ్శ
శీభూమిసుతోబుధశ్చ । గురుశ్చశుక్రస్సహభానుజేన కుర్వంతుసర్వేమమ
సుప్రభాతం ॥౧॥ భృగుర్వసిష్ఠఃక్రతురంగిరాశ్చ మనుఃపులస్త్యఃపులహశ్చగౌ
తమః । రైభ్యోమరీచిశ్చ్యవనోఽథదక్షః కుర్వంతుసర్వేమమసుప్రభాతం॥
౨॥ సనత్కుమారశ్చసనందనశ్చ సనాతనోప్యాసురిసింహలాదిః । సప్త
స్వరాస్సప్తరసాతలాని కుర్వంతుసర్వేమమసుప్రభాతం ॥౩॥ సప్తార్ణవా
స్సప్తకులాచలాశ్చ సప్తర్షయోద్వీపవనానిసప్త । భూరాదిలోకా భువ
నానిసప్త కుర్వంతుసర్వేమమసుప్రభాతం ॥ ౪ ॥ పృథ్వీసగంధాసరసాస్త

థాప స్స్వశీర్షచవాయుర్జ్వలితంచ తేజః । నభస్సశబ్దంమహతాసహైవ కుర్వంతుసర్వేమమసుప్రభాతం ॥ ౫ ॥ ఇత్థంప్రభాతే పరమంపవిత్రం పఠేత్ స్మరేద్వాశృణుయాచ్చతద్వత్ । దుస్స్వప్ననాశస్త్విహసుప్రభాతంభవేచ్చనిత్యంభగవత్ప్రసాదాత్ ॥ ౬ ॥ స్మృత్యన్తరే ॥ మహాభారతమాఖ్యానం క్షితింగాంచసరస్వతీం । బ్రాహ్మణాన్కేశవంచైవ ప్రాతరుత్థాయకీర్తయేమేత్ । బ్రహ్మాణంశంకరంవిష్ణుం యమంరామందనుంబలిం । సప్తైతాన్సంస్మరేన్నిత్యం దుస్స్వప్నంతస్యనశ్యతి ॥ పుణ్యశ్లోకోనలో రాజా పుణ్యశ్లోకో యుధిష్ఠిరః । పుణ్యశ్లోకో హరిశ్చంద్రః పుణ్యశ్లోకః పురూరవాః ॥ పుణ్యశ్లోకాచవైదేహీ పుణ్యశ్లోకో జనార్దనః ॥ కర్కోటకస్యనాగస్య దమయంత్యానలస్యచ । ఋతుపర్ణస్య రాజర్షేః కీర్తనం కలినాశనం। ఇ॰॥ శాండిల్యః॥ ఉచ్చస్స్వరేణయః ప్రాతస్స్తోతుమిచ్ఛేదనస్యధీః । వాసుదేవాదిదేవానాన్నామ్నాస్సంకీర్తనంచరేత్॥ *

—* ప్రాతర్దర్శనీయాని *—

అథ దర్శనీయాని దర్శయతి కాత్యాయనః ॥ శ్లో॥ త్రియంసుభగాం గాంచహ్యగ్నిమగ్నిచితంతథా । ప్రాతరుత్థాయయఃపశ్యేత్పాపేభ్యస్సప్రముచ్యతే ॥ పాపిష్ఠందుర్భగంమర్త్యంనగ్నముత్కృత్తనాసికం । ప్రాతరుత్థాయయఃపశ్యే త్తత్కలేరుపలక్షణం ॥ నగ్నపదం బాల వ్యతిరిక్తవిషయం - ఛందసి-నవిద్యతే అగ్నిర్యస్యసనగ్న ఇత్యుచ్యతే॥ *

—* అథ బహిర్విహారః *—

బహిర్విహారమాహ ॥ నక్షత్రజ్యోతిరారభ్యత్వా సూర్యోదయదర్శనాత్ । ప్రాతస్సంధ్యేతితాంప్రాహుశ్శ్రుత్యయతెమునిసత్తమాః ॥ తస్మాత్తుప్పూర్వంసముత్థాయప్రాచీమేవోపఃపక్రమేత్ । ఉదీచీంప్రాగుదీచీంవా శాబాచారతుమాందిశం ॥ యత్రోదకంప్రభూతంతు తద్గత్వాశౌచమాచరేత్ ॥ మాధవీయే ॥ నైఋత్యాదిషువిక్షేపమతీత్యాభ్యధికంభువః । దూరాదావసథాన్మూత్రపురీషంచసమాచరేత్ ॥ తథాచాపస్తంబః ॥ ఆరా

ద్వావసథాన్మూత్రపురీషే కుర్యాద్దక్షిణాం దిశందక్షిణాపరాం వేతి - గ
త్వేతి శేషః - ఆరాద్దూరాదిత్యర్థః ॥ వ్యాసః ॥ ప్రతిశ్రయాద్దక్షిణపశ్చి
మేన క్షిప్రంగత్వా క్షేపమాత్రంశరస్య । కుర్యాత్పురీషంహి శిరోఽవకుంఠ్య
నచస్పృశేజ్జానుశిరఃకరేణ ॥ ప్రతిశ్రయోగృహం ॥ మనుః ॥ దూరాదా
వసథాన్మూత్రం దూరాత్పాదావసేచనం । ఉచ్ఛిష్టాంబునిషేకంచదూరా
దేవసమాచరేత్ ॥ ఏతత్ప్రాతర్దివావిషయః అస్తమితేచ - బహిర్గ్రా
మాదావసథాద్వా రాన్మూత్రపురీషయోః- కర్మ వర్జయేత్ రాత్రౌ మూ
త్రపురీషే గృహాభ్యాసే సమాచరేదితి స్మరణాత్ - అంగిరాః ॥ ఉత్థాయ
పశ్చిమేయామే రాత్రౌవాచాప్యచోదకం । అంతర్ధాయతృణైర్భూమిం
శిరఃప్రావృత్యవాససా ॥ వాచంనియమ్యయత్నేన ష్ఠీవనోచ్ఛ్వాసవర్జితః ।
కుర్యాన్మూత్ర పురీషేతు శుచౌదేశేసమాచరేత్ ॥ అనేన యత్ర స్వాపా
దినా నిమిత్తేనాచమనప్రాప్తిస్తత్రాచమ్యైవ మూత్రపురీషే కుర్యాదిత్యు
క్తంభవతి - తృణాన్యయజ్ఞియాని ॥ తథాచ కాత్యాయనః ॥ శిరః ప్రావృ
త్యకుర్వీత శకృన్మూత్రవిసర్జనం । అయజ్ఞియైరనార్ద్రైశ్చ తృణైస్సం
ఛాద్యమేదినీమితి ॥ తృణగ్రహణం కాష్ఠాదేరప్యుపలక్షణం ॥ అత ఏవమ
నుః ॥ తిరస్కృత్యోచ్చరేత్కాష్ఠం లోష్టంపత్రంతృణానిచ । నియమ్య ప్ర
యతోవాచం సంవీతాంగోఽవగుంఠితః ॥ తిరస్కరణ మంతర్ధానం - ఉ
చ్చారః పురీషోత్సర్గః - మూత్రస్యాప్యుపలక్షణమేతత్ । అయజ్ఞియైరనా
ర్ద్రైశ్చ తృణైస్సంఛాద్యమేదినీం । ఘ్రాణాస్యేవాససావేష్ట్య మలమూ
త్రంత్యజేద్బుధ ఇతి స్మరణాత్ ॥ సంవీతాంగః ఆచ్ఛాదితదేహః అవగుంఠి
తః ప్రావృతశిరాః ॥ అత్రవిష్ణుః ॥ బ్రాహ్మణః స్వవాససావేష్ట్య ఇత్యామా
ర్ధానం గ్రీవాయామవసజ్జ్యోచ్చరేదితి ॥ హారీతః ॥ అప్రావృతశిరాయ
స్తు విణ్మూత్రంసృజతేద్విజః । తచ్ఛిరశ్శతధాయాతీతి దేవాశ్శపంతితం॥
బోధాయనః ॥ శుష్కంతృణమయజ్ఞియం కాష్ఠలోష్టంవాతిరస్కృత్య అ
హోరాత్ర్యోరుదగ్దక్షిణాముఖః ప్రావృత్యతచ్చరేన్మేహేద్వేతి ॥ మనుః॥

మూత్రోచ్చారసముత్సర్గం దివా కుర్యాదుదఙ్ముఖః । దక్షిణాభిముఖో రాత్రౌ ఉభే సంధ్యే యథా దివా ॥ ఛాయాయామంధకారే వా రాత్రావహని వా ద్విజః । యథా సుఖముఖః కుర్యాత్ప్రాణబాధా భయేషు చ ॥ ఛాయాయాం మూత్రపురీషయోః కర్మవర్జయేదితి స్మరణాత్ ॥ అత్రఛాయాశబ్దేన వర్జనీయో మేఘ పర్వతాదీనాం మహతాం వ్యవధానేన సూర్యస్య తిరోభావో వివక్షితః - అంధకార శబ్దేన రాత్రౌ జ్యోతిషాం ॥ యత్తు దేవలేనోక్తం ॥ స ఏవోదఙ్ముఖః ప్రాతః సాయాహ్నే దక్షిణాముఖః ॥ విణ్మూత్రే వా చరేన్నిత్యం సంధ్యాసు పరివర్జనమితి ॥ తన్నిరుద్ధేతరవిషయం ॥ నోపరుద్ధః క్రియాం కుర్యాదితి స్మరణాత్ ॥ స్మృతిసారే ॥ అగమ్యారాశుసీమాశాం వీతివాగ్యతో దివా । విణ్మూత్రోత్సర్జనం కుర్యాద్ధృతశిశ్న ఉదఙ్ముఖః ॥ సంధ్యయోశ్చ తథా రాత్రౌ దక్షిణాభిముఖో ద్విజః ॥ యత్తు ॥ ప్రత్యఙ్ముఖస్తు పూర్వాహ్ణే పరాహ్ణే ప్రాఙ్ముఖస్తథా । ఉదఙ్ముఖస్తు మధ్యాహ్నే నిశాయాం దక్షిణాముఖ ఇతి యమవచనం ॥ తత్పూర్వాభిముఖ్యనిషేధపరమితి మాధవీయే ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ దివాసంధ్యాసు కర్ణస్థ బ్రహ్మసూత్ర ఉదఙ్ముఖః । కుర్యాన్మూత్రపురీషే తు రాత్రౌ చేద్దక్షిణాముఖః ॥ ఆపస్తంబః ॥ ప్రాఙ్ముఖోన్నాని భుంజీత ఉచ్చరేద్దక్షిణాముఖః । ఉదఙ్ముఖో మూత్రం కుర్యాత్ప్రత్యక్పాదావనేజనమితి వికల్పో వేదితవ్యః ॥ అంగిరాః ॥ కృత్వా యజ్ఞోపవీతం తు పృష్ఠతః కంఠలంబితం । విణ్మూత్రం తు గృహీ కుర్యాద్యద్వా కర్ణే సమాహితః ॥ ఆపస్తంబః ॥ నోర్ధ్వం నాధో న తిర్యక్చ కించిదీక్షేత బుద్ధిమాన్ । నభో భూమ్యంతరం పశ్యేత్కృత్వా మూర్ధన్యపీతకమితి ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ సూత్రం తు దక్షిణే కర్ణే కృత్వా విణ్మూత్రముచ్చరేత్ । అంగిరాః ॥ యజ్ఞోపవీతం కర్ణే చ దక్షిణే చ నిధాయ చ । కుర్యాన్మూత్రపురీషే తు శౌచదేశే సమాహితః ॥ దక్షిణే కర్ణే నిధానమేకవస్త్రవిషయం । యదాహ సుమంతుః ॥ యద్యేకవస్త్రస్స్యాద్వోపరి కర్ణే కృత్వోపవీతకం । మూత్రోత్సర్గం గృహీ కుర్యాదితి స్త్రాం

ఖ్యాయనో౽బ్రవీత్ ॥ శాంఖ్యాయన గృహ్యే౽పి ॥ యద్యేకవస్త్రో యజ్ఞోపవీతం కణ్ఠే కృత్వా మూత్రపురీషోత్సర్గం కుర్యాదితి ॥ స్మృతిసారే ॥ కృత్వావకుంఠనం చాత్ర ఉత్తరీయేణ వాససా । పవిత్రం దక్షిణే కర్ణే కృత్వా విణ్మూత్రముత్సృజేత్ ॥ పవిత్రం - తథా చ భారద్వాజః ॥ చండాలైరంత్యజైరుక్తో మలమూత్రవిసర్జనే । దక్షిణశ్రవణే విప్రో బ్రహ్మసూత్రం విక్షిపేత్ ॥ మూత్రపురీషాధికారే శంఖః ॥ నానుదకో నామృత్తికో నానవేష్టితశిరా ఇతి ॥ స్మృతిప్రదీపికాయాం ॥ ఉద్ధృతోదకమాదాయ మృత్తికాం చైవ వాగ్యతః । ఉదఙ్ముఖో దివా కుర్యాద్రాత్రౌ చేద్దక్షిణాముఖః ॥ త్యాగాన్మూత్రపురీషస్య పూర్వం గృహ్ణీత మృత్తికాం । పశ్చాద్గృహ్ణాతి యో విప్రస్సచేలో జలమావిశేత్ ॥ పైఠీనసిః ॥ అనుదకే మూత్రపురీషకరణే సచేలస్నానమితి ॥ స ఏవ ॥ ఉద్ధృత్యైవ జలం పూర్వం కుర్యాన్మూత్రపురీషకే । గృహీతోదకమాత్రం చేత్కుర్యాన్మూత్రపురీషకే ॥ తత్తోయం మూత్రతుల్యం స్యాత్పీత్వా చాంద్రాయణం చరేత్ । కరస్థోదకపాత్రశ్చేత్కుర్యాన్మూత్రపురీషకే ॥ తజ్జలం మూత్రసదృశం సురాపానేన తత్పరం ॥ భారద్వాజః ॥ మలమూత్రం చరేద్యస్తు విస్మృత్యైవోపవీతధృత్ । తత్సూత్రం తు పరిత్యజ్య దధ్యాదన్యత్పునర్నవం ॥ అంగిరాః ॥ కృత్వా మూత్రం పురీషం వా యదా స్నానోదకం భవేత్ । స్నాత్వా లబ్ధోదకః పశ్చాత్సచేలస్తు విశుధ్యతి ॥ స్నానం కృత్వార్ద్రవాసాస్తు విణ్మూత్రం కురుతే యది । ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా పునస్స్నానేన సిధ్యతి ॥ తైలాభ్యంగే తథా చాంతే శ్మశ్రుకర్మణి మైథునే । అనాచమ్యాచరన్విప్ర త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ ఆపస్తంబః ॥ శిరసి పరివేష్టనం ప్రథమం, ఉపవీతం, ద్వితీయం, దిశామనవలోకనం, తృతీయం, అంతర్ధానం, చతుర్థం, మౌనం, పంచమం, పురీషం, షష్ఠం, మృత్తికాగ్రహణం, సప్తమముదకమష్టమమితి ॥ పురీషగ్రహణానంతరం మృత్తికోదకగ్రహణం అనుద్ధృతశౌచవిషయం ॥ సజలం భాజనం స్థాప్య మృత్తికాం చ పరీక్షితాం । కుర్యాన్మూత్రం పురీషం చ నాన్యథా శుచిమాప్నుయా

దితి స్మరణాత్ ॥ మనుః ॥ నమూత్రంపథికుర్వీత నభస్మనినగోవ్రజే ॥ న
య్యగ్నివిప్రమాదిత్య మపశ్యన్పశ్యంస్తథైవగాం ॥ నకదాచనకుర్వీత విణ్మూ
త్రస్యవిసర్జనం । నఫాలకృష్టేనజలే నచిత్యాంనచపర్వతే ॥ నజీర్ణదే
వాయతనే నవల్మీకేకదాచన । నసత్త్వేషుగర్తేషు నగచ్ఛన్నచసంస్థితః
ననదీతీరమాసాద్య నచపర్వతమస్తకే । ప్రత్యగ్నింప్రతిసూర్యంచ ప్రతి
సోమాదికంద్విజం ॥ ప్రతిగాంప్రతిసంధ్యాంచ ప్రజ్ఞానశ్యతిమేహతఇతి ॥ య
మః ॥ ప్రత్యాదిత్యంనమేహేత నపశ్యేదాత్మనశ్శకృత్ । దృష్ట్వాసూర్యం
నవీక్షేతగామగ్నింబ్రాహ్మణంతథా ॥ విష్ణుః ॥ ప్రత్యనిలజలస్త్రీగురుబ్రాహ్మ
ణానితి ॥ బోధాయనః ॥ ఫాలకృష్టేజలేచిత్యాం వల్మీకేగిరిమస్తకే । దేవా
లయే నదీతీరే దర్భపుష్పేషుశాద్వలే ॥ నాన్యచిత్తశ్చిరంతిష్ఠేన్నస్పృశే
త్పాణినాశిరః । నబ్రూయాన్నదిశఃపశ్యేద్విణ్మూత్రోత్సర్జనేబుధః ॥ పా
రిజాతే ॥ అగ్నౌచగచ్ఛన్తిష్ఠన్వైరథ్యాం తీర్థే స్మశానకే ॥ అంగా
రేగోమయేనద్యాం యజ్ఞభూమిషుసర్వదా । బిలేజలేచితాయాంచవల్మీ
కేగిరిమస్తకే ॥ దేవాలయేనదీతీరే దర్భపత్రకశస్థలే । సేవ్యచ్ఛాయా
సువృక్షేషు మార్గగోష్ఠాంబుభస్మసు ॥ సశాద్వలేషువైకుర్యాన్నతుమూ
త్రాదికించన । తిష్ఠన్నాతిచిరంతత్ర నైవకించిదుదీరయేత్ ॥ యమః ॥
తుషాంగారకపాలాని దేవతాయతనానిచ । రాజమార్గశ్మశానాని క్షే
త్రాణిచఖలానిచ ॥ అపరుద్ధోనసేవేత ఛాయాంచైత్యాంచతుష్పథం । ఉద
కంచోదపానంచ పంథానంచవిసర్జయేత్ । వృక్షమూలానిసర్వాణి చై
త్యసగ్రబిలానిచ ॥ హారీతః ॥ చత్వరోపద్వారయోర్నమూత్రపురీషోత్స
ర్జనం కుర్యాన్నగోమయేన గోష్ఠేన తీర్థేన యజ్ఞభూమౌన యజ్ఞి
యానాం వృక్షాణామధస్తాదితి ॥ ఉపద్వారం ద్వారసమీపం ॥ విష్ణురపి ॥
నాప్రచ్ఛాదితాయాంభూమౌనోషరేనశాద్వలేనోద్యానేనోదక సమీపేన ॥
కాశఇతి ॥ వ్యాసః ॥ పురీషంయదివామూత్రం యేనకుర్వంతిమానవాః ॥
రాజమార్గే సభామధ్యే ధాన్యమధ్యేచయేఽశుభాః ॥ వాయ్వగ్న్యంబు

గోవిప్రాన్ పశ్యన్నాచ్ఛాగముత్సృజేత్ । నాశ్మమూలఫలాంగారైరున్మృ
జన్నథబహిర్వా ॥ స్మృతిరత్నే ॥ నగేహనేచోదకేవా ఛత్రేవానాంతరి
క్షకే । తత్రైవాభిముఖస్త్రీణాం గురుబ్రాహ్మణయోర్గవాం ॥ యాజ్ఞవ
ల్క్యః ॥ నత్థుమే మేహేన్నదీఛాయా వర్త్మగోష్ఠాంబుభస్మసు । నప్రత్యర్కా
గ్నిగోసోమసంధ్యాయాంస్త్రీద్విజన్మనః॥ నేక్షేతార్కంననగ్నాంస్త్రీంనచ
సంసక్తమైథునామ్ । నచమూత్రపురీషంవా నశశిరాహుతారకాః ॥ ఉద
యాస్తమయాదిస్సమయే ఆదిత్యం నేక్షేతసర్వదా ॥ యథోక్తంమనునా ॥
నేక్షేతోద్యంతమాదిత్యంనాస్తంయాంతంకదాచన । నోపరిస్థం నమధ్యస్థం
రాహుగ్రస్తంతథైవచేతి॥ ఉపభోగాదన్యత్రననగ్నాంస్త్రియమీక్షేత అన్య
త్రమైథునాదిత్యాశ్వలాయనస్మరణాత్ ॥ మూత్రపురీషేనచ పశ్యేత్ తథా
శశిరాహుతారకాశ్చ నపశ్యేదిత్యర్థః ॥ ఆపస్తంబః ॥ శిరస్తు ప్రావృత్య
మూత్రపురీషేకుర్యాత్. భూమ్యాంకించిదంతర్ధాయఛాయాయాంమూ
త్రపురీషయోఃకర్మవర్జయేత్ స్వాంతుఛాయాంవా, నసోపాన ద్వేష్టిత
శిరామూత్రపురీషేకుర్యాత్ కృష్టేపథ్యప్సుచతథాష్ఠీవనమైథునయోఃక
ర్మాప్సువర్జయేదగ్నిమాదిత్యాపోబ్రాహ్మణంగాంచదేవానామాభిముఖ్యే
మూత్రపురీషయోః కర్మవర్జయేదితి ॥ ఛాయాయాం , ఉపజీవ్యఛా
యాయాం, "నచోపజీవ్యఛాయాస్వితిస్మరణాత్" ఇతి. ష్ఠీవనం, శ్లేష్మ
నిరసనం ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥. మూత్రపురీషం సముత్సృజన్నయజ్ఞియకా
యకాష్ఠలోష్ఠతృణపర్ణాదికం గృహీత్వా శిరః ప్రావృత్యనివీతం కంఠలం
బితంకృత్వాఏకవస్త్రశ్చేద్దక్షిణేకర్ణేనిధాయభూమ్యాంకాష్ఠాద్యంతర్హి
తాయాం కుర్యాన్మౌనంఘ్రాణస్యాపిధానంకృత్వా దివాసంధ్యయో రుదఙ్ము
ఖోరాత్రౌదక్షిణాముఖోమూత్రపురీషేకుర్యాత్. ఫాలకృష్టేజలేచిత్యాం
వల్మీకేగిరిమస్తకే । దేవాలయేనదీతీరే దర్భపృష్టేతుశాద్వలే ॥ సేవ్యఛా
యాసువృక్షేషుమార్గేగోష్ఠాంబుభస్మసు । అగ్నౌచతిష్ఠన్గచ్ఛంశ్చవిష్ఠాం
మూత్రంచనోత్సృజేత్ ॥ రథ్యాచత్వరతీర్థేషుశ్మశానేగోమయేజలే॥ న

సస్యమధ్యే మహేంతజలెసంసదివత్మ్యని । అంగారో ద్వ్యానప బేషు య
భూమౌచనోత్సృజేత్ ॥ మారుతాగ్న్యర్కగోసోమసంధ్యాంబు స్త్రీద్వి
జన్మనః॥ పశ్యన్నభిముఖశ్చైవవిష్ఠాంమూత్రంచనోత్సృజేత్।సర్వేనిమేఘా
వస్యాఃప్రాణబాధాభయేషుచ॥ కాష్ఠాదినాత్వపానస్థమమేధ్యంనమృజేతచ
కందమూలఫలాంగారైర్నామేధ్యన్నిమృజేతచ॥అన్యస్మిన్నసతిప్రోద్ధ
చిరంబుఇతి ॥ పురాణే ॥ దేవాలయేతుపరితశ్శతదండాద్బహిఃబుధైః
విణ్మూత్రకరణంకుర్యాత్క్రోశాద్బహిరథాపివా ॥ భరద్వాజః ॥ అథా
కృష్యవిణ్మూత్రంలోష్ఠకాష్ఠతృణాదినా।ఉదస్తవానాఉత్తిష్ఠేదూర్ధ్వంవిక్ష
తమేహనః॥మేహనం,లింగం।హారీతః॥లోష్ఠవనంపరిమృజ్యాథశుష్కకాష్ఠే
నవాగుదమితి ॥ వ్యాసః ॥ మార్జనంవామహస్తేన వీరణాద్యైర యాజ్ఞి
కైః ॥ కుర్యాన్మూత్రపురీషాణామేవమాయుర్నహీయతఇతి ॥ ఆపస్తంబః,
అశ్మానంలోష్ఠమార్ద్రాన్ నోషధివనస్పతీనూర్ధ్వాన్నాచ్ఛిద్య మూత్రపురీష
యోశ్శోధనేవర్జయేత్ ॥ అఫలపాకావసానా ఓషధయః. పుష్పైర్వినా
యేఫలంతితేవనస్పతయః. ఆర్ద్రానితి వచనాచ్ఛుష్కేష్వదోషః. ఊ
ర్ధ్వానితి వచనాద్వాతాదినిమిత్తేన భగ్నేష్వదోషః. ఏతదశ్మాదిభిర్మూ
త్రపురీషయోశ్శోధనంకుర్యాదిత్యర్థః ॥ గౌతమోపి ॥ ఆహారంతు రహః
కుర్యాన్నీహారం చైవసర్వదా । గుప్తాభ్యాంశ్రియముక్తస్స్యాత్ప్రకాశేహీ
యతేశ్రియఇతి॥ *

—* శౌచవిధిః. *—

అథశౌచవిధిమాహ ॥ తత్ర దేవలః ॥ ఆశౌచాన్నోత్సృజేచ్ఛిశ్నం
ప్రస్రావోచ్చారయోరపి। గుదంహస్తంచనిర్మృజ్యమృదంభోభిరుణాహు
మ్యహుః ॥ ఉత్థాయవామహస్తేనగృహీత్వాధ్వనిమేహనమ్ । శౌచదేశం
సమాగత్యకుర్యాచ్ఛౌచంమృదంబుభిః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ గృహీతశిశ్నశ్చో
త్థాయమృద్భిరభ్యుద్ధృతైర్జలైః। గంధలేపక్షయకరం శౌచంకుర్యాదతం
ద్రితః ॥ అభ్యుద్ధృతైః, కమండల్వాదినోద్ధృతైః ॥ తథావదేవలః॥ మూ

త్రోచ్ఛ్వాసేక్ష తేశౌచంతత్స్యాదంతర్జలాశయె । అన్యత్రోద్ధృత్య తత్తీ-
ర్థ్యాత్సర్వత్రైవసమాహితః॥ దక్షోపి ॥ తీర్థేశౌచన్నకుర్వీత కుర్వీతోద్ధృ
త్యవారిణా । మృత్తికావారిణైవాస్యశౌచాయపరిచారకౌ॥ బోధాయనః॥
ప్రాఙ్ముఖోవాసీనశ్శౌచమారభేతేతి ॥ గౌతమోపి ॥ తథావ శౌచగ్రహణం
మూత్రపురీషాదిశౌచేపి భూమ్యాదితి హరదత్తేన వ్యాఖ్యాతం ॥ ఉద్ధృతో
దకమాదాయ మృత్తికాం చైవ వాగ్యతః । ఉదఙ్ముఖోదివాకుర్యాద్రాత్రౌ
చేద్దక్షిణాముఖః॥ ఆహరేన్మృత్తికాంప్రాజ్ఞః కూలాత్ససికతాం తథా॥
నిషిద్ధమృత్తికాః ॥ ఏతాస్తునజలాయేన్నిత్యంవృథాశౌచంహితత్కృతమ్। ఆ
శ్వలాయనః॥ శౌచదేశేషు న(గా)హ్యాశర్కరాశ్మవివర్జితా । నకృష్టాన్న
చవల్మీకాత్పాంసుతోనకర్దమాత్॥ నమార్గాన్నోషరాచ్చైవ శౌచశిష్టా
త్పరస్యచ । ఏతాస్తునజలాయేన్నిత్యంవృథాశౌచంహితత్కృతమ్ ॥ ఆశ్వ
లాయనః ॥ త్యాగాన్మూత్రపురీషస్యపూర్వంగృహ్ణీతమృత్తికామ్ । నచపశ్చి
మాద్వనహోత్తిష్ఠన్నాశుచిర్నాలపేద్ద్విజః ॥ క్రమాదగ్న్యాది వాయవ్యాం
తదిఙ్ముఖోనహరేన్మృదమ్॥ క్షేత్రాత్స్మశానాద్వల్మీకాన్మార్గాద్గోహ్రజలాత్ఖ
లాత్ । ఊషరాద్దేవతాస్థానాన్నద్విజోమృదమాహరేత్ ॥ నాశుద్ధభూమె
శ్చైత్యాచ్ఛవనెపిగోణపిజాన్మృదమ్। నాహరేద్గ్రహభూతాంచ జాతుమి
శ్రాంనకర్దమ్ ఇతి ॥ దేవలః ॥ అంగారతుషకేశాస్థిసికతా శర్కరా న్వి
తామ్ ॥ వల్మీకోపరతోయాంతః కుంజోద్ధృతాం శ్మశానజామ్ । అన్యా
శౌచావశౌచాఘనమూశీతనమృత్తికామ్ ॥ తోయాంతః , జలమధ్యాత్.
ఏతచ్చనాప్యాదిస్థనిర్ధిక్తవిషయం ॥ అతఏవ మనుః ॥ వాపీకూపతటాకేషు
ఘోహ్యతోనాహరేన్మృదమ్ ॥ (గా)హ్యామృత్తికాః ॥ ఆహరేజ్జలమధ్యా
త్తుపరతోమణిబంధనాదితి ॥ స్మృత్యంతరేషు ॥ తద్వారణ్యవిషయం ॥ అంత
ర్జలగత్వాద్గ్రాహ్యపరతోమణిబంధనాదితి ॥ వ్యాసః ॥ యత్ర ఉక్తలక్షణా
మృన్నలభ్యేతతత్రకథంశౌచమిత్యపేక్షితే? మనురాహ॥ యస్మిన్దేశేపు
యత్తోయంయాదృశాత్రివమృత్తికా । సైవతత్రప్రశస్తాస్యాత్తథాశౌచం

విధీయతే ॥ యదాకథంచిత్ ఉదకోద్ధరణంనసంభవతి తదాపిశేషమాహవి: స్నా ॥ అరత్నిమాత్రంజలంత్యక్త్వాకుర్యాచ్ఛౌచమనుద్ధృతే॥ పశ్చాత్తుశోధయేత్తీర్థమన్యథాహ్యశుచిర్భవేత్ ॥ తీర్థం, శౌచంవారిస్థానంతత్తుశోధయేత్ ॥ అశుద్ధిస్తుభవేత్తస్యమృత్తికాంయోనశోధయేత్ ॥ స్మృతిరత్నే। దేశాంతరగతొవిప్రశ్చ్ఛాలయేచ్ఛౌచభూతలమ్। శౌచదోషమృదంతోనైః నహిప్రక్షాలయేద్యది ॥ అశేషాస్తస్యపితరోభక్షయేయుర్నసంశయః ॥ దేశాంతరగతః, ప్రదేశాంతరగతః ॥ దేవలః ॥ ధర్మవిద్దక్షిణంహస్తమధశ్శౌచేనయోజయేత్ । తథాచవామహస్తేననాభేరూర్ధ్వన్నశోధయేత్॥ సంగ్రహే ॥ నాభేరధస్తాత్సకలం క్షాళయేత్సవ్యపాణినా । కుర్యాదాచమనాదీనిసర్వాణ్యేతరపాణినా ॥ ఋశ్యశృంగః ॥ ధారాశౌచన్నకర్తవ్యంశౌచశుద్ధిమభీప్సతా । చులకైరేవకర్తవ్యంహస్తశుద్ధివిధానతః ॥ దక్షః ॥ న శౌచంవర్షధారాభిరాచరేత్తుకదాచన॥

*

—* మృత్సంఖ్యా. *—

మృత్సంఖ్యామాహ వసిష్ఠః ॥ పంచాపానేదశైకస్మిన్నుభయోస్సప్తమృత్తికాః । ఉభయోఃపాదయోస్సప్తలింగే ద్వేపరికీర్తితాః ॥ యమోపి॥ ద్వేలింగేమృత్తికేదేయేగుదేపంచకరేదశ । ఉభయోస్సప్తదాతవ్యాః పునరేకాగుదేతథాఇతి ॥ మనుః ॥ ఏకాలింగేగుదేతిస్రస్తథైకస్మిన్కరేదశ । ఉభయోస్సప్తదాతవ్యాఃపునరేకాగుదేతథాఇతి ॥ దేవలః ఏకాలింగేగుదేతిస్రస్తథైకస్మిన్కరేదశ । ఉభయోస్సప్తదాతవ్యామృదశ్శుద్ధిమభీప్సతా॥ ఏతచ్ఛౌచంగృహస్థస్యద్విగుణంబ్రహ్మచారిణః । త్రిగుణంతువనస్థస్యయతీనాంతుచతుర్గుణమ్ ॥ దక్షః ॥ పంచాపానేదశైకస్మిన్నుభయోస్సప్తమృత్తికాః । ఉభయోఃపాదయోస్సప్తలింగే ద్వేపరికీర్తితే ॥ యమోపి । గృహస్థశౌచమాఖ్యాతంత్రిష్వన్యేషుయథాక్రమాత్ । ద్విగుణంత్రిగుణంచైవ చతుర్థస్యచతుర్గుణమ్ ॥ హారీతః ॥ ఏకాలింగేతిస్రోపానేదద్యాద్దశసవ్యేపట్పృష్ఠేసప్తపద్భ్యాం ఇతి ॥ పృష్ఠే సవ్యపశ్చాద్భాగస్యైవ ప్రకృత

త్యాత్ ॥ మరీచిః ॥ తిసృభిశ్చాతలాత్పాదౌ శోధ్యౌ గుల్ఫౌ తథైవ చ । హస్తౌ దామణిబంధాచ్చ లేపగంధాపకర్షణమితి ॥ శంఖః ॥ మేహనే మృత్తికాస్సప్త లింగే ద్వే పరికీర్తితే । ఏకస్మిన్వింశతిర్హస్తే ద్వయోర్జేయాశ్చతుర్దశ ॥ షడన్యా నఖశుద్ధౌ తు జేయాశ్చాచేష్వ నామృదః । తిస్రస్తు మృత్తికా దేయాః కృత్వా తు నఖశోధనమ్ ॥ తిస్రస్తు పాదయోర్జేయా శౌచకామేన నిత్యశః ॥ విష్ణుపురాణే ॥ ఏకా లింగే గుదే తిస్రో దశ వామకరే నృప । హస్తద్వయే చ సప్తాన్యా మృదశ్చోపపాదికాః । స్మృతిసారే ॥ కరాగ్రకరపృష్ఠే చ బహిర్విష్ఠాం విశోధయేత్ । షట్సంఖ్యయా ప్రదాతవ్యా మృత్తికా చ పృథక్పృథక్ ॥ యమః ॥ పూర్వం జలేన ప్రక్షాల్య మృదా పశ్చాత్తతోంబుభిః । ఏవం ద్వాదశకృత్వస్తు గుదశౌచం సమాచరేత్ ॥ పంచకృత్వః కరౌ క్షాల్య మృదామలకమాత్రయా । త్రిః కృత్వా లింగశౌచం చ హస్తౌ ప్రక్షాల్య పద్వయమ్ ॥ సంయోజ్య త్రిర్మృదా క్షాల్య క్షాలయేచ్చ భూతలమ్ ॥ స్మృతిచంద్రికాయామ్ ॥ ఆద్యంతయోస్తు శౌచానామద్భిః ప్రక్షాలనం స్మృతమ్ । సునిర్ణిక్తం మృదం దద్యాత్ మృదంతే జలమేవ చ ॥ అంతరా చాంతరా వామహస్తప్రక్షాలనం చరేదితి ॥ అత్ర న్యూనాధికమృత్సంఖ్యాప్రతిపాదకవచనానాం లేపతారతమ్యాభిప్రాయోఽకల్ప్యో వేదితవ్యః ॥ ఏవముక్తశౌచేఽపి యత్ర గంధో లేపశ్చ న నశ్యతి తత్రోక్తసంఖ్యాతోఽప్యధికసంఖ్యయా అపి న విరోధ ఇత్యాహ ॥ మనుః ॥ విణ్మూత్రయోస్సముత్సర్గే మృద్వార్యాదేయమర్థవత్ ॥ యావన్నాశుధ్ఘాయాస్తాం గంధో లేపశ్చ తత్కృతః । తావన్మృద్వారి చాదేయం సర్వాసు ద్రవ్యశుద్ధిషు ॥ దేవలోఽపి ॥ యావత్తు శుద్ధిర్మన్యేత తావచ్ఛుద్ధిర్విధీయతాం । ప్రమాణం శౌచసంఖ్యాయా న శిష్టైరుపదిశ్యతే ॥ ఆపస్తంబోఽపి ॥ మూత్రం కృత్వా పురీషం వా మూత్రపురీషలేపానుచ్ఛిష్టలేపాన్ రేతశ్చయే లేపాస్తానద్భిర్మృదా చ ప్రక్షాల్య పాదౌ చాచమ్య ప్రయతో భవతీతి ॥ యత్తు దక్షేణోక్తం ॥ న్యూనాధిక్యం న కర్తవ్యం శౌచశుద్ధిమభీప్సతా । ప్రాయశ్చిత్తేన యుజ్యంతే విహితాతిక్రమే తు తే ॥ గాయత్ర్యష్టశతం చైవ ప్రాణాయామశతం

తథా ఇతి తత్ర సంఖ్యానియమో ఽ దృష్టార్థ ఇతి॥ స్మృతిచంద్రికాయాం॥ విజ్ఞానే
శ్వరస్తు॥ గంధలేపక్షయకరం శౌచం కుర్యాద్యథావిధీత్యేతస్య సర్వాశ్రమిణాం
సాధారణం॥ వృత్తసంఖ్యానియమ స్త్వదృష్టార్థ ఇత్యాహ స్మోచత్॥ *

—* స్మృత్తికాప్రమాణమ్. *—

మృత్తికాప్రమాణమాహాంగిరాః॥ ప్రథమా ప్రసృతిర్జ్ఞేయా ద్వితీయా చ
తదర్ధికా। తృతీయా మృత్తికా జ్ఞేయా త్రిభాగకరపూరణే॥ దక్షః॥ అ
ర్ధప్రసృతిమాత్రాతు ప్రథమా మృత్తికా స్మృతా। ద్వితీయా చ తృతీయా చ త
దర్ధం పరికీర్తితే॥ చతుర్థీ పంచమీ చాపి తృతీయా మృత్తికా సమేతి॥ వసి
ష్ఠః॥ అర్ధప్రసృతిమాత్రాతు ప్రథమా మృత్తికా భవేత్। పూర్వపూర్వా
ర్ధమాత్రాతు ద్వితీయాద్యా ప్రకీర్తితా॥ యత్తు, శాతాతపేనోక్తం॥ ఆ
ర్ద్రామలకమాత్రాతు గ్రాహ్యా సా మృత్తికా స్మృతా। తథైవాహుతయస్స
ర్వాః శౌచార్థాయాచ మృత్తికా ఇతి॥ తద్గుదశౌచాభిప్రాయం, గు
దలింగయోః పరిమాణాంతరవిధానాదితి. స్మృతిచంద్రికాయాం॥ మూత్రే
చేన్మృత్సంఖ్యామాహ; దక్షః॥ ఏకాలింగే కరే సవ్యే ఉభయోర్మృద్ద్వయం
స్మృతమితి॥ శాతాతపః॥ ఏకాలింగే కరే సద్యస్తిస్రో ద్వే పుత్రయోర్ద్వ
యోః। మాత్రశౌచం సమాఖ్యాతం షట్త్వేవగుణం భవేదితి॥ యత్తు, తిస్రో
మృదో లింగశౌచే గ్రాహ్యాస్స్యుర్లింగశుద్ధయే। వామే పాణౌ మృదః పంచతి
స్రః పాణ్యోర్ద్వయోరపీతి, తత్ప్రస్థధాయస్త్వభిప్రాయం॥ ఏకాలింగే మృ
దం దద్యాద్వామహస్తే తు మృత్త్రయమ్। ఉభయోర్హస్తయోర్ద్వే తు మూ
త్రశౌచం ప్రచక్షత ఇతి స్మరణాత్॥ మూత్రశౌచే స్త్రీపరిమాణమాహ, దక్షః॥
లింగే తు మృత్సమాఖ్యాతా త్రిపర్వాపూరణం యథా। దాతవ్యముదకం తద్వ
న్మృదభావో యథా భవేత్॥ వివస్వాన్॥ పర్వపూర్ణా తు ప్రమాణాస్తు లింగ
శౌచే మృదః స్మృతాః। ఆర్ద్రామలకమాత్రాస్తు గుదశౌచ ప్రమాణకా ఇతి॥
శౌనకః॥ తత ఉద్ధృతతోయేన హస్తౌ ప్రక్షాళ్య వారిభిః। ఆర్ద్రామల
కమాత్రా వై లింగం ప్రక్షిప్య శోధయేదితి॥ వ్యాసః॥ లింగే తు ప్రథమం మృ

ర్ద్యాన్మాత్రశౌచమతఃపరమ్ । పాదశౌచంతతఃకుర్యాత్కరశౌచమతః పరమ్ ॥ ఆపస్తంబః ॥ అస్మిన్ శౌచంతుయత్ప్రోక్తంనిశ్యర్ధంతత్తదుచ్యతే। పథిపాదంతువిజ్ఞేయమార్తః కుర్యాద్యథాబలమ్ ॥ పాదుకాభిర్యదాశౌచం కుర్యాత్తద్ద్విగుణంస్మృతమ్ । చతుర్వింశతిమతే ॥ యద్దివావిహితంశౌచం తదర్ధంనిశికీర్తితమ్ । తదర్ధమాతురేప్రోక్తమాతురంస్యాదర్ధమధ్వని॥ ఏతత్సామర్థ్యయుక్తాతురవిషయమ్ ॥ అన్యథాతుయథా సామర్థ్యమేవశౌచం ॥ అథచంద్రికాయామ్ ॥ దివాశౌచస్యనిశ్యర్ధం పథిపాదోవిధీయతే। ఆర్తఃకుర్యాద్యథాశక్తిస్వస్థఃకుర్యాద్యథోదితమ్ ॥ బోధాయనః ॥ దేశకాలౌతథాత్మానం ద్రవ్యంద్రవ్యప్రయోజనమ్। ఉపపత్తిమవస్థాంచ జ్ఞాత్వాశౌచంప్రకల్పయేదితి॥ *

—* అనుపనీతానాంశౌచమ్. *—

అథఅనుపనీతానాంశౌచమాహ, పితామహః ॥ నయావదుపనీయంతేద్విజాశ్శూద్రాస్తథాంగనాః । గంధలేపక్షయకరంశౌచమేవంవిధీయతే॥ యావచ్ఛుద్ధిర్నమన్యేత తావచ్ఛౌచం విధీయతే । స్త్రీశూద్రయోశ్చాదత్య పురాణేవిశేషోదర్శితః ॥ స్త్రీశూద్రయోరర్ధమానంప్రోక్తంశౌచం మనీషిభిరితి ॥ వ్యాసః ॥ కుర్వీతైవదివాశౌచంరాత్రౌస్యాదర్ధముచ్యతే । అశక్తస్యయథాశక్తిశ్శౌచముక్తంతథాధ్వని ॥ యోషితాముక్తశౌచార్ధంశూద్రాణామప్యుదాహృతమితి ॥ యత్తు, విణ్మూత్రోత్సర్జనాద్యోపవిష్టస్తన్నకరోతితస్యార్ధశౌచమాహ వృద్ధపరాశరః ॥ ఉపవిష్టస్తువిణ్మూత్రం కర్తుంయస్తునవిందతి । సకుర్యాదర్ధశౌచంతుస్వస్యశౌచస్యసర్వదేతి॥ *

—* భోజనకాలేగుదస్రావే. *—

అథభోజనకాలేవిశేషమాహ బృహస్పతిః ॥ భుంజానస్యతువిప్రస్య కదాచిత్స్రవతేగుదమ్ । ఉచ్ఛిష్టమశుచిత్వంచ తస్యశౌచంకథంభవేత్॥ పూర్వంకృత్వాతుశౌచంతుపశ్చాత్స్నానంసమాచరేత్ । తతఃకృత్వోపవాసంతుపంచగవ్యేనశుధ్యతి ॥ శరీరమలశౌచప్రసంగాద్వక్తుం శరీరమలమాహ మనుః॥

ఊర్ధ్వం నాభేర్యాని కానితాని మేధ్యాని సర్వశః । యాన్యధస్తాన్యమేధ్యాని దేహాచ్చైవ మలోద్ధృతాః ॥ వసాశుక్ల మసృఙ్మజ్జా మూత్రవిట్కర్ణ విణ్ణఖాః। శ్లేష్మాశ్రు దూషికా స్వేదో ద్వాదశైతే నృణాం మలాః ॥ శ్రుతిరపి॥ ఊర్ధ్వం వై పురుషస్య నాభ్యా మేధ్యమవాచీనమమేధ్యమితి ॥ పురుషస్య నాభేరూర్ధ్వం మేధ్యం శుద్ధం - అవాచీనం . . అధోభాగేఽమేధ్య మశుద్ధ మిత్యర్థః ॥ స్వీయానామేతేషాం మలానాం స్పర్శే సతి యథా యోగ్యం మృజ్జలాభ్యాం శుద్ధిరిత్యాహ మనుః ॥ విణ్మూత్రోత్సర్గశుద్ధ్యర్థం మృద్వార్యాదేయమర్థవిత్ ॥ దేహికానాం మలానాంచ శుద్ధిషు ద్వాదశస్వపీతి ॥ అత్రవిశేషమాహ॥ బోధాయనః ॥ ఆదదీత మృదంభశ్చ షట్సు పూర్వేషు శుద్ధయే । ఉత్తరేషు తు షట్స్వద్భిః కేవలాభిర్విశుద్ధ్యతీతి ॥ పరకీయమల స్పర్శనే విశేషమాహ॥ దేవలః ॥ మానుషాస్థి వసాం విష్ఠా మద్యం విణ్మూత్ర రేతసీ । మజ్జానం శోణితం వాపి పరస్య యది సంస్పృశేత్ ॥ స్నాత్వా విమృజ్య లేపాదీ నాచమ్య స శుచిర్భవేత్ । తాన్యేవం తాని సంస్పృశ్య పూతస్స్యాత్పరిమార్జనాత్ ॥ పరిమార్జనం ॥ అత్రవిశేషమాహ ॥ నాభేరధస్తాత్కాయికైర్మలైస్సురభిర్మద్యైర్వాపహతో మృత్తోయైస్తదంగం ప్రక్షాళ్యాచాంతః శుధ్యేత ॥ అన్యత్రోపహతో మృత్తోయైస్తదంగం ప్రక్షాళ్య స్నానేన, ఇంద్రియేషూపహతస్తూపోష్య స్నాత్వా పంచగవ్యేన దశనచ్ఛదోపహతస్యేతి ॥ అత్రయమః ॥ మూత్రే తిస్రః పాదయోస్తు హస్తయోస్తిస్ర ఏవ తు । మృదః పంచదశామధ్యే హస్తాదీనాం విశేషతః ॥ స్మృతిరత్నే॥ ఏతదాత్మీయ మూత్రాది స్పర్శనాదముదాహృతం । ఉత్సర్గకాలాదన్యత్రపరకీయేషు పఠ్యతే ॥ పరస్య శోణిత స్పర్శే రేతో విణ్మూత్రకే తథా । చతుర్ణామపి వర్ణానాం ద్వాత్రింశన్మృత్తికాః స్మృతా ఇతి ॥ సకర్దమంతు వర్షాంబు ప్రవిశ్య గ్రామసంకటే । జంఘయోర్మృత్తికాస్తిస్రః పాదయోర్ద్విగుణం న్యసేదితి ॥ స్మృత్యర్థసారే॥ ఏకా తు మృత్తికా లింగే తిస్రః సవ్యకరే మృదః । కరద్వయే మృద్ద్వయం స్యాన్మృత్పృథ్వీమనేకధా॥ త్రిపర్వమాత్రమాత్రేవా మృత్తికాతు ప్రమాణికా!

ఆర్ద్రామలకమాత్రాసు మాత్రేశ్చాదేశు మృత్తికా ॥ మూత్రాత్తు ద్విగుణం శుక్లే మైథునే త్రిగుణం స్మృతమ్ । పురీషే పంచ మృత్స్నాః కరే వామే దశస్మృతాః ॥ కరయోస్సప్త [illegible] పురీషే మృత్ప్రమాణకమ్ । అథ ప్రసృతిమాత్రా [illegible] స్తదర్ధాస్స్యుస్తతః పరాః ॥ యద్వా పాణిమృదస్తిస్రః ప్రసృత్యర్ధత్రిభాగికాః । యద్వా [illegible] మాత్రం త్రిః పాదపాణ్యోః పృథక్పృథక్ ॥ ఏతచ్ఛౌచం గృహస్థానాం ద్విగుణం బ్రహ్మచారిణామ్ । త్రిగుణంతు వనస్థానాం యతీనాంతు చతుర్గుణమ్ ॥ దివా యద్విహితం శౌచం తదర్ధం రాత్రికే స్మృతమ్ । తదర్ధమాతురే ప్రోక్తం ఆతురార్ధంతు వర్త్మని ॥ స్త్రీశూద్రాణాం [illegible] శక్తానాం బాలానాం చోపవీతినామ్ । గంధలేపక్షయకరం శౌచం [illegible] ॥ ఏకైకయా మృదా పాదహస్తప్రక్షాళనం తతః । అ [illegible] మిష్యతే । మేధ్యాంగమలసంస్పర్శే [illegible] ॥ [illegible] సంస్పర్శే ద్వాత్రింశన్మృత్తికా స్మృతాః ॥ ఏవముక్తశౌచకరణేప్యస్య భావశుద్ధిర్నాస్తి తస్యాశుచిరేవేత్యాహ దక్షః ॥ శౌచంతు ద్వివిధం ప్రోక్తం బాహ్యమాభ్యంతరం తథా । మృజ్జలాభ్యాం స్మృతం బాహ్యం భావశుద్ధిస్తథాంతరమ్ ॥ శౌచంతు పరమం బాహ్యశౌచాభ్యంతరం పరం । ఉభాభ్యాంచ శుచిర్యస్తు స శుచిర్నేతరస్స్మృతః ॥ వ్యాఘ్రపాదః ॥ గంగాతోయేన కృత్స్నేన మృద్భారైశ్చనగోపమైః । ఆమృత్యోరాచరేచ్ఛౌచం భావదుష్టో న శుధ్యతి ॥ బోధాయనః ॥ కాలోఽగ్నిర్మనసశ్శుద్ధిరుదకాద్యుపలేపనమ్ । అవిజ్ఞాతంచ భూతానాం షడ్విధం శౌచముచ్యత ఇతి ॥ ❊

—❊ శౌచాకరణే ప్రత్యవాయః. ❊—

అథ శౌచాకరణే ప్రత్యవాయో హారీతేన దర్శితః । త్యక్తశౌచం నరం దృష్ట్వా ప్రహసంతి హి రాక్షసాః । యక్షాః పిశాచా భూతా యే [illegible] ష్టచారిణః ॥ స్నానం దానం తథా ధ్యానం మంత్రకర్మాదిక్రియాః । [illegible] చారిణాం స్త్రీణాం శౌచభ్రష్టస్య నిష్ఫలాః । బోధాయనః । శౌచే యత్నస్సదా కార్య

శ్శౌచమూలాః ద్విజాస్స్మృతాః। శౌచాచారవిహీనస్య సమస్తా నిష్ఫలాః క్రియాః
యస్య శౌచే తు శైథిల్యం తస్య వృత్తం పరీక్షితమ్ । శుచిం దేవాశ్చ రక్షంతి రక్షం
తి పితరశ్శుచిమ్ ॥ శుచేర్బిభ్యంతి రక్షాంసి యే చాన్యే దుష్టచారిణః॥ వ్యాసః।
అపవిత్రః పవిత్రో వా సర్వావస్థాం గతోఽపి వా । యస్స్మరేత్పుండరీకాక్షం స
బాహ్యాభ్యంతరశ్శుచిః॥ ఇతి శౌచవిధిః.

—* అథగండూషవిధిః. *—

తత్ర పరాశరః॥ కృత్వా శౌచం చ ప్రక్షాళ్య పాదౌ హస్తౌ చ మృజ్జలైః।
సుబద్ధశిఖకశ్చైవ గండూషాచమనం చరేత్ ॥ విప్రస్య దక్షిణే భాగే దేవాస్తి
ష్ఠంతి సర్వదా । ఆసీనశ్శౌచగండూషాన్ వామపార్శ్వే విసర్జయేత్॥ మూ
త్రే పురీషే భుక్త్యంతే తత్రైవాన్యస్య భక్షణే । స్మృత్యంతరే ॥ అపూపభక్ష
ణే భుక్త్వా విణ్మూత్రోత్సర్జనాదిషు। ఆసీన ఏవ గండూషాన్ వామభాగే విసర్జ
యేత్.॥ మూత్రే పురీషే భుక్త్యంతే తత్రైవ ద్విజధావనే । చతురష్టద్విషడ్వర్
ష గండూషైశ్శుద్ధిరిష్యతే ॥ గౌతమః ॥ గండూషస్యాథ సమయే తర్జన్యా
వక్త్రక్షాళనమ్ । కరోతి యది మూఢాత్మా రౌరవం నరకం వ్రజేదితి॥ *

—* అథాచమనవిధిః. *—

ఆచమనవిధౌ పరాశరః ॥ కృత్వాథ శౌచం ప్రక్షాళ్య పాదౌ హస్తౌ చ
మృజ్జలైః । కృతోపవీతం సవ్యాంసే వాఙ్మనః కాయసంయతః॥ నిబద్ధశిఖక
శ్చస్తు ద్విజ ఆచమనం చరేత్॥ దేవలః॥ ఇత్యేవమద్భిరాజానుప్రక్షాళ్య చరణౌ పృ
థక్। హస్తౌ వామణిబంధాభ్యాం కుర్యాదాచమనం తతః॥ దశాంగులీమధః కా
యమస్పృశన్ ధరణీమపి। యది స్పృశతి చైతాని భూయః ప్రక్షాళయేత్కరమ్॥
బోధాయనః ॥ ప్రక్షాళ్య పాదౌ హస్తౌ చ యజ్ఞోపవీతీ పాదౌ భూమౌ ప్రతి
ష్ఠాప్య బద్ధకచ్ఛశిఖః పుండరీకాక్షమిష్టదైవం స్మృత్వాచామేదితి ॥ దిఙ్నియ
మమాహ ॥ ఈశాన్యాభిముఖో భూత్వా ఉపస్పృశ్యేద్యథావిధి । ఉపస్పృశే
దాచామేదిత్యర్థః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ అంతర్జానుశ్శుచౌ దేశే ఉపవిష్ట ఉ
దఙ్ముఖః। ప్రాగ్వా బ్రాహ్మేణ తీర్థేన ద్విజో నిత్యముపస్పృశేత్॥ అంతర్జా

ను, జానోర్వేరంతరం - అరత్నింకృత్వేత్యర్థః-అంతరూర్వోరరత్నింకృత్వా
త్రిరపోహార్ధమపిబేదితి హారీతస్మరణాత్ ॥ ఉ విష్టఇతిగమనాదిః పేధః॥
నగచ్ఛన్నశయానశ్చ తిష్ఠ ... ... నైవసంజల్పన్నా
త్మానమవలోకయన్నితిస్మరణాత్ ॥ భర ...జః ॥ జంఘూంతమపి చరణ
ద్వయంకూర్పరాంతంవ్యంతంకరంసమ్యక్ ప్రక్షాళయేత్ప్రథమంబుధః॥ ఉపవి
శ్యశుచౌదేశేప్రాఙ్ముఖోబ్రహ్మసూత్రధృత్ । బ్రహ్మనిష్ఠం...కరో ద్విజ
శ్శుద్ధఉపస్పృశేత్ ॥ స్మృత్యంతరే ॥ దక్షిణంతుకరంకృత్వా గోకర్ణా
కృతివత్పునః । త్రిఃపిబేదక్షి...నాంబుద్వి ...స్యంపరిమార్జయేత్ ॥ ప్రదీపి
కాయాం ॥ సంహతాంగుళినాతోయంగృహీత్వాపాణినాద్విజః । ముక్త్వాం
గుష్ఠకనిష్ఠేతుశేషమాచమనంచరేత్ ॥ వ్యాసః ॥ గోకర్ణాకృతిహస్తేన
మాషమగ్నజలంపిబేత్ । తన్న్యూనమధికంపీత్వాసు ... పానసమంభ...త్ ॥
భరద్వాజః ॥ ఆయతందక్షిణంకృత్వాగోకర్ణాకృతివత్కరమ్ । మాషమ
జ్జనమాత్రాస్తుసంగృహ్యత్రిఃపిబేదపః ॥ దేవలః ॥ అద్భిస్సమీక్షితాసు హృద
యంప్రాప్తాసుబ్రాహ్మణశ్శుచిః । రాజన్యః కంఠమాస్యంవావిట్శూద్రస్సవి
శనాచ్ఛుచిరితి ॥ స్పర్శనాత్తాలునేతిశేషః ॥ శూద్రగ్రహణం స్త్రీణామపి
ప్రదర్శనార్థం ॥ తథాచయాజ్ఞవల్క్యః ॥ హృత్కంఠతాలుకాభిస్తు య
థాసంఖ్యంద్విజాతయః ॥ శుధ్యేరన్ స్త్రీచశూద్రశ్చ సకృత్స్పృష్టాభిరంత
తః । సకృదేవతాల్వంతేన స్పృష్టాభిరద్భిరిత్యర్థః ॥ అప్సుప్రాప్తాసుహృ
దయంబ్రాహ్మణశ్శుచి మాప్నుయాత్ ॥ రాజన్యః కంఠతాలూచ విట్స్త్రీ
శూద్రౌతదంతతఇతిస్మరణాత్ ॥ హృద్గాభిఃపూయతేవిప్రస్తు కంఠగాభిస్తుభూ
మిపః । వైశ్యోద్భిఃప్రాశితాభిస్తుశూద్రస్స్పృష్టాభిరంతతఇతి॥ స్మృత్యర్థ
సారే ॥ హృత్కంఠతాలుగాభిశ్చాద్భిశ్శుద్ధ్యేత్క్రమాద్ద్విజః । స్త్రీశూద్రా
నుపనీతాంతా స్సకృత్స్పృష్టాభి శ్శుద్ధ్యాఇతి॥ బోధాయనః గతాభిహృ
దయంవిప్రః కంఠాభి క్షత్రియశ్శుచిః । వైశ్యోద్భిః ప్రాశితాభిస్స్యాత్స్త్రీ
శూద్రౌస్పృశ్యచాంతతఇతి ॥ హృదయంగమానామపాంపరిమాణమాహ ఉ

శనాః ॥ మాషమజ్జనగాత్రిప్యాసోప్యుదయంగమాభవంతి - అతోదకనియమ మాహ శంఖః । అద్భిస్సముద్ధృతాభిస్తు హీనాభిః ఫేనబుద్బుదైః । వహ్నినా చానభితప్తాభిరక్షారాభిరుపస్పృశేత్ । భరద్వాజః ॥ పక్వం సఫేనం కలుషం సదుర్గంధం సబుద్బుదమ్ । ఉష్ణం సమృత్తికం క్షారం త్యజేదాచమనే జలమ్ ॥ తిష్ఠన్నాసన్న జల్పంశ్చ ప్రేక్షమాణశ్చ నకదాచన । అన్యం ప్రణశ్య దిశోపశ్యన్న కదాచిదుపస్పృశేత్ ॥ కాకశ్వఖరవిట్క్రోడతామ్రచూడరజస్వలాః । దృష్ట్వాంత్యజాంశ్చ పతితాన్ పశ్యన్నోపస్పృశేద్ద్విజః ॥ మనుః ॥ అనుష్ణాభిరఫేనాభిరద్భిస్తీర్థేన ధర్మవిత్ । శౌచేప్సుస్సర్వ[illegible]దాచామేదేకాంతే ప్రాగుదఙ్ముఖః ॥ వసిష్ఠోపి ॥ నవర్ణరసదుష్టాభిర్యాశ్చ స్యురశుభాగమాః । హారీతః ॥ వివర్ణగంధవత్తోయం ఫేనిలం చ వివర్జయేత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ అద్భిస్తు ప్రకృతిస్థాభిర్హీనాభిః ఫేనబుద్బుదైః ॥ స్మృతిసారే ॥ ఏలాలవంగకర్పూరగంధాద్యైర్వాసితైర్జలైః । నాచామేదద్భిరుష్ణాభిరన్యాచమనశేషితైః ॥ పాత్రశిష్టం తు యచ్ఛేషం దేహే నే పాదావనేజనే । భూమావాసేచనం బుధ్వా పాత్రస్య శేషే శౌచమనం చరేత్ ॥ నచాన్యోదకశేషేణ కుర్యాదాచమనం బుధః । యదిదుర్గ్రాహ్యజలం భూమౌ స్రావయిత్వా సమాచరేత్ ॥ అగ్న్యు[illegible]ణ, అగ్నిపరిషేచనావశిష్టేనేత్యర్థః ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ నాన్యా[illegible]శేషేణాచామేద్యద్యాచామేద్భూమౌ జలం స్రావయిత్వాచామేత్ ॥ బౌధాయనః ॥ ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖో వాసీన[illegible] శౌచదేశే దక్షిణం బాహుం జాన్వంతరం కృత్వా ప్రక్షాల్య పాదౌ హస్తౌ చా మణిబంధాన్నోసాన్నతిష్ఠన్నావలోకయన్న ప్రహ్వో న ప్రణతో నవిముక్తశిఖో నా ప్రావృతకణ్ఠో నా ప్రావేష్టితశిరా న త్వరమాణో నా యజ్ఞోపవీతీ న ప్రసారితపాదో నా బద్ధకచ్ఛో నబహిర్జాను రశబ్దం పర్వ ఇతి ॥ ప్రచేతా అపి ॥ అనుష్ణాభిరఫేనాభిః పూతాభిర్వస్త్రచక్షుషా । హృద్గతాభిరశబ్దాభి స్త్రిస్త్రిశ్చతుర్వాద్భి రాచమేత్ ॥ అనుష్ణాభిరిత్యనాతురవిషయం ॥ అత ఏవ యమః ॥ రాత్రావపీక్షితేనాపి శుద్ధిరుక్తా మనీషిణామ్ । ఉదకేనాతురాణాం చ తథోష్ణేనోష్ణపాయి

నాఖిలీ॥ ఉష్ణపాయినామాతురాణాం పునరాతురమాత్రాణామిత్యర్థః।
ఉష్ణపాయినో దీక్షితాః ఇతి కేచిత్ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ నవవిపశ్చి ద్వే
షేణ నాపశ్యన్నాచామేత్ యద్వాచామేద్భూమౌ స్రావయిత్వాచామేత్॥
నాంగులీభిర్నసబుద్బుదాభిర్నోష్ణాభిర్నక్షారాభిర్నకటుకాభిర్నకలుషితా
భిర్నదుర్గన్ధరసాభిర్నాన్యాసనః శయానో నోపానత్కో నోపానత్స్థో న ముదేశే
న పాదాగ్రస్థో న ప్రహ్వో నాన్యమనా నైకవస్త్రో న తామ్రహస్తేన న ప్రసారితపా
దో నాబద్ధాసనో న యజ్ఞోపవీతముత్తరీయం వా నాన్యథా కృత్వాఽఽచామేత్॥
భృగుః ॥ నోష్ణీషీ బద్ధపర్యంకో ప్రౌఢపాదద్వయోఽనుగః । దుర్దినే ప్రవసం[illegible]
వనాచమేత్ తిష్ఠమాప్నుయాత్ । ఆసనారూఢపాదో వా జాన్వోర్వా జంఘ
యో స్తథా ॥ కృ[illegible] నాసక్థినో యః స్యాత్ ప్రౌఢ[illegible] స ఉచ్యతే ॥ సంవర్తః ॥ సకృ
[illegible] పా[illegible] సంతిష్ఠ[illegible] శిఖోఽపి వా । వి[illegible] యజ్ఞోపవీతేన హ్యాచాంతో
హ్యాశుచి[illegible]వేత్ [illegible] ధపి ము [illegible] గరో నాప్రా[illegible] హ్యాపణగతో
పి వా । అకృత్వా పా[illegible]యోః శౌచమాచాంతో[illegible] శుచి[illegible] ॥ పులస్త్యః
శిరః ప్రావృత్య కణ్ఠం వా [illegible] కచ్ఛశిఖోఽపి వా । అకృత్వా పాదయోః శౌ
చమాచాంతోఽప్యశుచిర్భవేత్ । అత్రిః ॥ అంతః పాణిన[illegible]గృహ్య ఆచామే
[illegible] స్తు [illegible] నతత్తుల్యమిత్యేవం మనురబ్రవీత్ ॥ యమః॥
అపః కరనఖైః స్పృష్ట్వా య ఆచామతి వై ద్విజః । సురాం పిబతి స వ్యక్తం య
మస్యవచనం తథా ॥ మరీచిః ॥ [illegible] బహిర్జానురాచామేన్నాసనస్థో న చోర్ధ్వగ
తః । భుక్త్వాసనస్థో నాచామేన్నాన్యథా లేక[illegible] ॥ [illegible]ంతరాన్మైక దేశ
స్వకృత్వాత్మైకోత్తరీయకమ్ । ఆచ్ఛన్నదత్తకాంసస్తు నాచామేత్తు కదాచన । వి
నా యజ్ఞోపవీతేన తథాధౌతేన వాససా । ముక్త్వా శిఖాం వాఽప్యాచాంతే కృతస్త్వే
వ పునః క్రియా ॥ యామ్యప్రత్యఙ్ముఖస్తేన కృతమాచమనం యది । ప్రాయశ్చి
త్తం తదా కుర్యాత్ స్నానమాచమనక్రియా ఇతి ॥ ప్రచేతాః ॥ నాంతర్వాససా
బహిర్వాసః కృత్వాఽఽచామేదితి ॥ దేవలః ॥ శిఖాం బద్ధ్వా వసిత్వా ద్వే ని
ర్ణిక్తే వాససీ శుభే । తూష్ణీం భూత్వా సమాదాయ నక్రుధ్యన్నావలోకయన్॥

యావత్పాదౌ న స్పృశంతి తావదాచామేదిత్యాహ యమః ॥ తావన్నోప
స్పృశేద్విద్వాన్యావద్వామేన న స్పృశేత్ । వామేపి ద్వాదశాదిత్యా వరుణ
శ్చ జలేశ్వర ఇతి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ వామేన పాత్రముద్ధృత్య నపిబేద్దక్షిణేన
తు । సౌవర్ణ రౌప్య తామ్రైశ్చ వేణు బిల్వైర్వరచర్మభిః ॥ అ
లాబు దారుపర్ణైశ్చ నాళికేరైః కపిత్థకైః । తృణకాష్ఠైర్జలాధారైర
వ్యాంతరితమృన్మయైః ॥ వామేనోద్ధృత్యవాచామేదన్యదా తు రంభవేత్ । మృ
న్మయస్థితతీర్థంచ శుద్ధం కరకసంస్థితమ్ ॥ మాధవీయే ॥ అలాబు తామ్రపా
త్రం చ కరకం చ కమండలుమ్ । గృహీత్వా స్వయమాచామేన్న తేనాప్రయతో
భవేత్ ॥ సంవర్తః ॥ తామ్రాద్యైరేకహస్తేన ధృతదద్భిర్న కదాచన ॥ ఆరూ
ఢపాదకో వాపి న శుధ్యేత ద్విజోత్తమః ॥ ఆచమ్యేతి శేషః ॥ పారాశరః ॥ తా
మ్రాద్యైస్తు నాచామేదేకపాణ్యాహృతైరపి । న చైవోద్ధృతహస్తేన నాప
రిజ్ఞాతహస్తతః ॥ ఉద్ధృత్య వామహస్తేన యత్పిబేద్బ్రాహ్మణో జలమ్ । సు
రాపానేన తత్తుల్యం మనుస్స్వాయంభువోఽబ్రవీత్ ॥ కాంస్యపాత్రేవయత్తో
యం యత్తోయం తామ్రభాజనే ॥ సౌవర్ణే రాజతే చైవ నైవాశుద్ధం తు క
ర్హిచిత్ ॥ చంద్రికాయాం ॥ కరకాలాబుకాంస్యేన తామ్రపర్ణపుటేన చ ।
స్వహస్తాచమనం కార్యం స్నేహలిప్తాని వర్జయేత్ ॥ భారద్వాజః ॥ తామ్ర
పాత్రాశ్వవాలైశ్చ నాలికేరాశ్మపాత్రకైః । ఉపస్పృశేత్స్వహస్తస్థైరే
తైరపి విచక్షణః ॥ ఆపస్తంబః ॥ నాగ్న్యుదకశేషేణ వృథాకర్మాణి కుర్వీ
తాచామేద్వా పాణిసంక్షుబ్ధేనైత్యేతత్తటాకాదిషు స్వయమాచమనే ॥ యదా
పరత్రాచమయితి తదా ఏకేన పాణినా వర్జితముదకం తేనాచామేత్ ॥
యదా ఉభాభ్యాంకరాభ్యాంగృహీత్వా యదావర్జితముదం తేనాచామేత్ ॥
ఏవం స్వయం వామహస్తావర్జితేనాపి నాచామేత్ ॥ అలాబుపాత్రేణ నా
లికేరజేనచ వైణవేన మృణ్మయేన తామ్రేణ చ స్వయమాచరంతి శిష్టా ఇతి హరద
త్తః ॥ ఆపస్తంబ ఏవ ॥ భూమిగతాస్వప్స్వాచమ్య ప్రయతో భవతి యం వా
ప్రయత ఆచామయేత్ - న వర్షధారాస్వాచామేత్ - తథా ప్రదరోదకేన

స్త్రాభిశ్చాచరణాదితి - ప్రాయశ్చిత్తార్థమాచమనంతు భూమిగతాస్వప్సు కుర్యాత్ - యద్వాఽన్యాప్రయత ఆచామయేత్ - సోఽపి ప్రాయశ్చిత్తార్థో భవతి- సర్వథా స్వయం వామహస్తావర్జితాభి రద్భిరాచమనం న భవతి - తామ్రపాత్రాదినా తు వామహస్తావర్జితాభిరద్భిస్స్వయమాచమనం భవతి - స్మృత్యంతరే విధానాత్ నవర్ణధారాస్వితి ప్రతిషేధాత్, కరకాదిధారాయాం ప్రయత్యర్థమాచమనం భవత్యేవ - ప్రదరోదకే, గర్తోదకే భూమిగతేఽపి వా చామేత్ - యత్ర॥ శుద్ధా భూమిగతా హ్యాపః గోర్వితృప్తిర్భవేద్యది। అనావృతాశ్చేదమేధ్యేన గంధవర్ణరసాన్వితా ఇతి మనువచనం॥ యదపి. శుచిర్గోతృప్తికృత్తస్స్యాం యత్తన్మహీగతముచ్యతే ఇతి యాజ్ఞవల్క్యవచనం యదపి॥ ప్రదరాదపి యాగో న్తర్పణాయ స్యురితి వసిష్ఠవచనం తత్సర్వం. "పీతశిష్టే తుపయసి శిష్టైర్నాచమనక్రియా" ఇతి కలౌ సమయనిషిద్ధః. తప్తాభిశ్చాచరణాత్తప్తాభిరితివచనాత్-శీతసీతాభిరదోషమార్తానాముష్ణైరవేతి ప్రతిష్ఠిదస్మృతిషు ప్రాయేణ భవతి - జ్వరాదౌ చ కారణాదుష్ణాభిరపి న దోష ఇత్యర్థః॥

—* బ్రాహ్మాదితీర్థమ్, *—

మనుః॥ బ్రాహ్మేణ విప్రస్తీర్థేన నిత్యకాలముపస్పృశేత్। పక్షేచ త్రైదశికాభ్యాం నపీతేన కదాచన। బ్రాహ్మం హిరణ్యగర్భదైవత్యం కాయం ప్రాజాపత్యం - త్రైదశికం దైవం అత్ర దేవతాతారతమ్యావ తీర్థతారతమ్యం ద్రష్టవ్యం - తాని పున స్తీర్థాని కుత్రత్యమితి పక్షమాహ స ఏవ॥ అంగుష్ఠమూలస్యతలే బ్రాహ్మం తీర్థం ప్రచక్షతే। కాయమంగులిమూలేఽగ్రే దైవం పిత్ర్యం తయోరధః॥ హస్తతలమధ్యాయా రేఖాతస్యా మూలే బ్రాహ్మతీర్థం. అంగులిమూలం కనిష్ఠికామూలం తన్మధ్యప్రదేశః తత్ర హి మూలమంగుల్యాః తత్ర కాయం తీర్థం. అంగులీనాం చ చతస్రాణామగ్రే దైవతీర్థం తయోరంగుష్ఠాంగుల్యోరధః ప్రదేశే మధ్య ఇత్యర్థః - తత్రాపి పిత్ర్యతీర్థం॥ తథా చ యాజ్ఞవల్క్యః॥ కనిష్ఠాప్రదేశిన్యంగుష్ఠమూలాన్యగ్రం కరస్య చ॥ ప్రజాపతిపితృబ్రహ్మదేవతీర్థాన్యనుక్రమాత్॥ కనిష్ఠాయాస్తర్జన్యా అంగుష్ఠస్య

చ మూలానికరస్యాగ్రం చ యథాక్రమం ప్రజాపతిపిత్ర్యబ్రాహ్మదేవతీర్థానీత్య
ర్థః ॥ శంఖలిఖితౌ ॥ అంగుష్ఠమూలస్యాన్తరతః ప్రాగగ్రాయాం రేఖా
యాం బ్రాహ్మతీర్థం. ప్రదేశిన్యంగుష్ఠయోరన్తరా పిత్ర్యం కనిష్ఠాతలయో
రన్తరా ప్రాజాపత్యం. కరాగ్రే దైవమితి ॥ భరద్వాజః ॥ తర్పణం దేవ
తాదిభ్యస్స్వస్వతీర్థేన తర్పయేత్ - ఏభేదాచమనే వారిపీతం బ్రహ్మతీర్థ
తః । స్మృత్యన్తరే ॥ అంగుష్ఠమూలేనాచామే దపో మార్జననిమజ్జనాః । త్రిచ
తుర్వాపి ఆచామేద్బ్రాహ్మ్యేనైవానుక్రమాత్ ॥ వ్యాసః ॥ అంగుష్ఠమూ
లాన్తరతో రేఖాయాం బ్రాహ్మముచ్యతే, అన్తరాంగుష్ఠదేశిన్యోః పిత్ర్యాణాం
తీర్థమనుత్తమమ్ ॥ కనిష్ఠామూలతః ప్రాజాపత్యం ప్రచక్షతే । అం
గుల్యగ్రే స్మృతం దైవం తద్దైవార్థం ప్రకీర్తితమ్ । మూలే వా దైవమార్షం
స్యాదాగ్నేయం మధ్యతస్స్మృతం ... తీర్థం ... ష్ఠాస్యావ
ముచ్యతే ॥ బ్రాహ్మేణైవ తీర్థేన ... స్పృశేత్ । కాయేన వాథ
పిత్ర్యేణ న తు దైవేన వద్విజః ॥ హారీతః ॥ కాయేన కుర్యాదర్చనబలిప్రత్యే
ఏపర్యుక్షణమార్జనత్యహోమాన్ దైవేన పిత్ర్యం పిత్ర్యేణ కమండలునా
పానం, దధిప్రాశన, స్నానాన్నప్రాశనం, ప్రతిగ్రహాంశ్చ సౌమ్యేన. ఆగ్నే
యేన ప్రతిగ్రహం ... దితి ॥ బోధాయనః ॥ బ్రాహ్మేణ తీర్థేనాచామే
దంగుష్ఠమూలం బ్రాహ్మమితి ॥ ... చామేదపః పూర్వం ద్విః పరిమృజ్యాత్త
తో ముఖః । ఖానిచోపస్పృశేదద్భి - ర్మూర్ధానం చ తథైవ చ ॥ ముఖం సలోమకం
అంసౌ అంగుష్ఠమూలేనాద్భిః పరిమృజేత్ తతః ఖాని ఆస్యం చక్షుషీ,
నాసికే శ్రోత్రే చ పృథగద్భిస్సముపస్పృశేత్ । ఆత్మానం, హృదయం. శిరశ్చ
జలేన సదోపస్పృశేదిత్యర్థః - యాజ్ఞవల్క్యః ॥ త్రిః ప్రాశ్యాపో ద్విః పరి
మృజ్య ఖాన్యద్భిస్సముపస్పృశేత్ ॥ వ్యాసః ॥ త్రిః పిబేద్దృష్టేనాంబు ద్వి
రోష్ఠం పరిమార్జయేత్ । అంగుష్ఠమూలేన తతో ముఖం వై సముపస్పృ
శేత్ ॥ అంగుష్ఠానామికాభ్యాం తు స్పృశేన్నేత్రద్వయం తతః । తర్జన్యంగు
ష్ఠయోగేన స్పృశేన్నాసాపుటద్వయమ్ ॥ కనిష్ఠాంగుష్ఠయోగేన శ్రవణే సము

పస్పృశేత్ । సర్వాసామేవ యోగేన హృదయం తు తలేన హి ॥ సంస్పృశేద్వై శిరస్తద్వదంగుష్ఠేనాథవా ద్వయమ్ ॥ త్రిః ప్రాశ్నీయాదపో యస్తు ప్రీతాస్తేనాస్య దేవతాః । బ్రహ్మా విష్ణుర్మహేశశ్చ భవంతీత్యనుశుశ్రుమః ॥ గంగా చ యమునా చైవ ప్రీయేతే పరిమార్జనాత్ । సంస్పృష్టయోర్లోచనయోః ప్రీయేతే శశిభాస్కరౌ ॥ నాసిక్యసంజ్ఞౌ ప్రీయేతే స్పృష్టే నాసాపుటద్వయే । దేవౌ మహాంతౌ తద్వచ్చ ప్రీయేతే చానిలానలౌ ॥ సంస్పర్శే హృదయస్యాస్య ప్రీయంతే సర్వదేవతాః । మూర్ధ్ని సంస్పర్శనాదేవ ప్రీయతే పురుషోత్తమః ॥ య ఏవం బ్రాహ్మణో నిత్యముపస్పర్శనమాచరేత్ ॥ బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతం జగత్స పరితర్పయేదితి ॥ గౌతమః ॥ వాగ్యతో హృదయస్పృశస్త్రిశ్చతుర్వా చామేద్ద్విః పరిమృజేత్ పాదౌ చాభ్యుక్షేత్ ఖాని చోపస్పృశేచ్ఛీర్షణ్యాని మూర్ధ్ని చ దద్యాదితి. ఆసీనస్త్రిరాచామేత్ హృదయంగమాభిరద్భిస్త్రిరోష్ఠౌ పరిమృజేద్ద్విరిత్యేకే సకృదుపస్పృశేద్ద్విరేకే ఇతి తుల్యో వికల్పః. ఓష్ఠౌ చాత్ర సలోమకౌ. కణ్వః ॥ అథర్వవేదైతిహాసపురాణాని బ్రాహ్మతీర్థేన త్రిరపః పీత్వా సలోమకావోష్ఠావుపమృజేదితి ॥ దక్షః ॥ సువృత్యాంగుష్ఠమూలేన ద్విస్స్పృశేదితి, సంప్రత్యలోమదేశావితి శేషః, తిసృభిర్మధ్యమాభిః ॥ మధ్యమాభిర్ముఖం పూర్వం తిసృభిస్సముపస్పృశేదితి యాజ్ఞవల్క్యస్మరణాత్. అగ్రేణ కరాగ్రేణ ॥ తథా చ వ్యాఘ్రపాదః ॥ అంసౌ స్పృష్ట్వా కరాగ్రేణ తోయం స్పృష్ట్వా సమాహితః । సంస్పృశ్య పద్మనాభం చ విప్రస్సమ్యగ్విశుధ్యతి ॥ తత్ర ఓంకారం సహ యజ్ఞపురుషం మనసా స్మరేదితి నారాయణీయే విశేషః ॥ జైగీనసిః ॥ సవ్యే పాణౌ శేషా అపో నియమేదితి శేషాః, ఆచమనశిష్టాః ॥ భృగుః ॥ త్రిః పీత్వాఽపో ద్విరున్మృజ్య ముఖం దక్షిణపాణినా । ప్రోక్షయేద్వామహస్తం చ పాదౌ మస్తకమేవ చ ॥ శిఖాస్థానాని సర్వాణి స్పృష్ట్వాంతే తు జలం స్పృశేత్ ॥ ఆపస్తంబః ॥ అథాప ఉపస్పృశేదితి, ఆచమనానంతరం హస్తప్రక్షాలయేదిత్యర్థః ॥ ప్రకారాంతరమాహ శంఖః ॥ అంగులీనాం చతుష్కేణ స్పృశేన్మూర్ధానమాదిభిః । తర్జ

న్యంగుష్ఠయోగేనస్పృశేన్నేత్రద్వయంపృథక్ ॥ మధ్యమానామికాభ్యాంతు
స్పృశేన్నాసాపుటద్వయమ్ । అంగుష్ఠేనకనీయస్యా కర్ణౌతద్వచ్చసంస్పృ
శేత్ ॥ తర్జన్యంగుష్ఠయోగేననాభింహృదితలంస్పృశేత్ ॥వృద్ధశంఖః॥ త
ర్జన్యంగుష్ఠయోగేనస్పృశేన్నాసాపుటద్వయమ్ । మధ్యమాంగుష్ఠయోగే
నస్పృశేన్నేత్రద్వయంతతః ॥ అంగుష్ఠానామికాయోగేశ్రవణేసముపస్పృ
శేత్ । కనిష్ఠాంగుష్ఠయోగేనస్పృశేదంసద్వయంతతః ॥ నాభించహృదయం
తద్వత్స్పృశేత్పాణితలేనతు । సంస్పృశేత్తుతతశ్శీర్షమేవమాచమనేవిధి
రితి ॥ పైఠీనసిః ॥ అగ్నిరంగుష్ఠస్తస్మాత్తేనైవశ్రవణేస్పృశేత్ । కనిష్ఠాం
గుష్ఠయోగేనస్పృశేదంసద్వయంతతః ॥ నాభించ హృదయంతద్వత్ స్పృ
శేత్పాణితలేనతు । అగ్నిః, అంగుష్ఠస్తస్మాత్తేనైవసర్వాణిస్థానానిస్పృశే
దితి ॥ సంవర్తః ॥ హృద్గతాభిరఫేనాభి స్త్రిశ్చతుర్వాద్భిరాచమేత్ । ప
రిమృజ్యద్విజాహ్యద్భిః ద్వాదశాంగానిచాలయేత్ ॥ సోదకేనచహస్తేనఖా
న్యాస్యాదీనిసప్తచ । నాభింతథాహస్మూర్ధానమంతేబాహూతథైవచ ॥ య
త్రిమంత్రవదాచమనంతత్రతేనసహచతుః. అన్యత్రత్రిరితివ్యవస్థామాహుః ॥
హారీతః ॥ త్రిఃపిబేద్వీక్షితంతోయమాస్యంద్విఃపరిమార్జయేత్ । పాదౌశి
రస్తతోఽభ్యుక్ష్యత్రిభిరాస్యముపస్పృశేత్ ॥ అంగుష్ఠానామికాభ్యాంచ చ
క్షుషీసముపస్పృశేత్ । అంగుష్ఠేనప్రదేశిన్యా నాసికేసముపస్పృశేత్ ॥ అ
థాంగుష్ఠకనిష్ఠాభ్యాంకర్ణౌతు సముపస్పృశేత్ । అంగుష్ఠేనప్రదేశిన్యానా
భించసముపస్పృశేత్ ॥ తథైవపంచభిర్మూర్ధ్నిస్పృశేదేవంసమాహితః ।
అంగుష్ఠోఽగ్నిరితిఖ్యాతః ప్రోక్తావాయుఃప్రదేశినీ ॥ అనామికా తథాకార్యః
కనిష్ఠామఘవాన్స్మృతా । ప్రజాపతిర్మధ్యమాతు జ్ఞేయాశుద్ధిమభీప్స
తా ॥ బోధాయనః ॥ అశబ్దంకుర్యాత్త్రిరపో హృదయంగమాః పిబేత్త్రిః
పిబేద్ద్విరుత్యేకే, సకృదుభయంశూద్రశ్చస్త్రీయశ్చఖాన్యద్భిస్సంస్పృశ్యపా
దౌనాభింశిరస్సవ్యంపాణిమంతత ఇతి. *

—* ఆచమనప్రశంసా. *—

ప్రాయశ్చిత్తప్రకరణే సఏవ ॥ ఓంపూర్వాభిర్వ్యాహృతీభిస్సర్వపా
పేష్వాచమేద్యత్రత్ప్రథమమాచమతి తేన ఋగ్వేదం ప్రీణాతి, యద్ద్వితీయం
తేనయజుర్వేదం, యత్తృతీయం తేన సామవేదం, యత్ప్రథమం పరిమా
ర్ష్టి తేనాథర్వణవేదం, యద్ద్వితీయం తేనేతిహాస పురాణాని, యత్సవ్యం
పాణింప్రోక్షతిపాదౌశిరస్తథాహృదయం నాసికే చక్షుషీశ్రోత్రే తేనాభించోప
స్పృశతి, తేనౌషధివనస్పతీః సర్వాశ్చ దేవతాః, ప్రీణయత్యాప్నోతి
ప్రతిష్ఠాంచాచమనాదేవసర్వస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యతఇతి ॥ తథాబ్రహ్మయ
జ్ఞాధికారే శ్రూయతే, దక్షిణత ఉపవీయోపవిశ్యహస్తావవనిజ్యత్రిరాచామే
ద్ద్విః పరిమృజ్యసకృదుపస్పృశ్యశిరశ్చక్షుషీనాసికేశ్రోత్రే హృదయమాలభ్య
యత్త్రిరాచామతి తేనఋచః ప్రీణాతియద్ద్విః పరిమృజతి తేన యజూగ్ంషి
యత్సకృదుపస్పృశతి తేనసామానియత్సవ్యంపాణింపాదౌ ప్రోక్షతి యచ్ఛిర
శ్చక్షుషీనాసికే శ్రోత్రే హృదయమాలభతే తేనాథర్వాంగిరసో బ్రాహ్మణా
నితిహాసాన్పురాణానికల్పాన్ గాథానారాశగ్ంసీః ప్రీణాతీతి ॥ దక్షి
ణంబాహుముద్ధరతేఽవధత్తే సవ్యమితియజ్ఞోపవీతమిత్యేతస్యార్థస్తే. హస్తా
వవనిజ్యాఆమణిబంధాత్ప్రక్షాళ్యపాదయోరుపలక్షణం ద్విఃపరిమృజ్య ఓష్ఠావి
తిశేషః సకృదుపస్పృశ్యనమోష్ఠయోరేవ. సుబోధమన్యత్ ॥ బ్రహ్మయజ్ఞేవి
శేషోస్తికించిదాచమనక్రమః । పానంత్రిర్దంతథాకుర్యాత్తథాద్విఃపరిమా
ర్జనమ్ ॥ ఉపస్పృశేచ్ఛిరశ్చక్షుర్నాసికాద్వితయంతతః । శ్రోత్రద్వయం
చహృదయంపూర్వోక్తంవిధినాలభేదితి ॥ శౌనకః ॥ ప్రక్షాల్యపాదౌహస్తౌ
చత్రిఃపిబేదంబువీక్షితమ్ । మాషమగ్నంతుతద్వారి హస్తేదత్తంతువిశుధ్యతి॥
సంవృత్యాంగుష్ఠమూలేనద్విఃప్రమృజ్యాత్తతోష్ఠకౌ । సంహతాంగులిభిస్సవ్య
గవాచీనంస్పృశేన్ముఖమ్ ॥ అంగుష్ఠానామికాభ్యాంతుచక్షుషీ సముపస్పృ
శేత్ । అంగుష్ఠేనప్రదేశిన్యాదైవమాచమనంచరేత్ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥

బ్రహ్మతీర్థేన త్రిశ్చతుర్వా పీత్వా హస్తౌ ప్రక్షాల్య ఓష్ఠౌ సంశోధ్యాంగుష్ఠ మూలేన ద్విః పరిమృజ్య సంహతాంగులిభిరాస్యం సలోమప్రదేశే స్పృష్ట్వా ఘ్రాణాదీనీంద్రియాణి స్పృశేత్సర్వత్ర మధ్యే అపఉపస్పృశేదితి॥ యథోక్తాచమనాశక్తౌ॥ అశక్తౌ త్రిః పీత్వా ముఖం ప్రమృజ్య ఖాని స్పృశేదత్యంతాశక్తౌ పీత్వా శ్రోత్రం స్పృశేత్॥ తతోపరకరణాచమనం యద్వ్యాహృదిభవేత్॥ సావిత్ర్యా వాపి కర్తవ్యం యద్వా కార్యమమంత్రకమితి॥ యత్ర యథా స్వశాఖావ్యవస్థా, ఏషాంతు స్వశాఖాయామంగోపస్పర్శనం నాఖ్యాతం తేషాం వికల్పః॥ యత్ర పునః కతిపయాంగస్పర్శనముక్తం తత్ర విద్ధవచనాంతరానుసారాదంగాంతరోపస్పర్శనమస్తీతి చంద్రికాదౌ వ్యవస్థాపితం॥ జలే ఆచమన ప్రకారః॥ జలమధ్యే తిష్ఠన్నప్యాచామేదిత్యాహ విష్ణుః॥ జానోరూర్ధ్వం జలే తిష్ఠన్నాచాంతశ్శుచితామియాత్। అధస్తాచ్ఛతకృత్వోపి సమాచాంతో న శుధ్యతీతి॥ న తిష్ఠన్నాచామేదిత్యేతత్ స్థలవిషయం॥ అతఏవ గౌతమః॥ న తిష్ఠన్నుద్ధృతోదకేనాచామేదితి విశినష్టి॥ వ్యాసోపి॥ నాచామేద్వర్షధారాభిర్న తిష్ఠన్నుద్ధృతోదకైరితి॥ స్మృతిరత్నే॥ జానుభ్యామూర్ధ్వమాచమ్య జలే తిష్ఠన్న దుష్యతి। తస్మాదధస్తాత్తిష్ఠంశ్చ నాచామేత్తు విచక్షణః॥ అధస్తాదిత్యనేన జానుమాత్రే త్వవిరుద్ధమిత్యుక్తం॥ తథా చంద్రికాయాం॥ జానుమాత్రే జలే తిష్ఠన్నాసీనః ప్రాఙ్ముఖస్స్థలే। సర్వతశ్శుచిరాచాంతస్త్రయోస్తు యుగపత్ స్థితిరితి॥ యదా జానుమాత్రజలే స్థిత్వాచామేత్తదా జలే క్రియమాణే కర్మణ్యధికృతో భవతీత్యర్థః॥ తథా చ హైరీనసిః॥ అంతరుదకమాచాంతోంతశ్శుధ్యతి బహిరాచాంతో బహిరేవ శుధ్యతి తస్మాదంతరేకం బహిరేకం చ కృత్వా పాదమాచామేత్ సర్వతశ్శుద్ధో భవతీతి॥ శౌనకః॥ పుష్కరిణ్యాం తథా వాప్యాం జానుదఘ్నేఽలంపిబేత్। శుద్ధస్స్యాద్జాన్వధస్తాచ్చ హ్యశుచిస్స్యాన్నసంశయః॥ యత్తోయం యః పిబేద్విప్రః కామతో వాప్యకామతః। అకామాన్నక్తభోజీస్యాదహోరాత్రం తు కామతః॥ భరద్వాజః॥ జానోరూర్ధ్వం తథాచామన్ జలే తిష్ఠన్ శుచిర్భవేత్। అధస్తాచ్ఛతకృత్వోపి సమాచాంతో న శుధ్యతి॥ ఉద

కేత్యూదకస్థస్తు స్థలస్థస్స్థలే శుచిః । పాదావేకృత్వోభయతో౽పి హ్యాచమ్యో భయతశ్శుచిరితి ॥ యత్తు ఆపస్తంబ ఆహ ॥ నాప్సుసతః ప్రయమాణం విద్యత ఇతి ॥ జానోరూర్ధ్వంజలే స్థలే చాసీనస్య ప్రయమాణం యేన ప్రయతో భవతి తత్ప్రయమాణమాచమనం తాస్త్రీతి తస్యార్థః ॥ తథా చ శౌనకః ॥ జానోరూర్ధ్వం జలే తిష్ఠన్నాచామేచ్ఛుచిర్భవేత్ । ఆసీనస్తు శయానో వా శతకృత్వో౽పి నశుధ్యతీతి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ జానుమాత్రే జలే తిష్ఠన్నాచామన్నపి దూష్యతి । ఉపవిశ్య సమాచామేజ్జానుమాత్రే తథా జలే ॥ జలాచాంతో జలే శుద్ధో బహిరాచమనే బహిః । బహిరంతస్థ ఆచామేత్సర్వత్ర శుచికేవలః ॥ జలస్థో జలకార్యేషు స్థలస్థస్థలకర్మసు । ఉభయేషూభయత్రస్థః స్యాచ్చాంతశ్శుచితామియాత్ ॥ వామం పాదం స్థలే న్యస్య దక్షిణం తు జలే న్యసేత్ । వామహస్తేన కంస్పృష్ట్వా హ్యాచామేద్దక్షిణేతి ॥ జలస్థో జలకార్యేష్వాచామేత్, స్థలస్థః స్థలకార్యేష్వాచామేదితి చార్థః ॥ అత్ర హారీతః ॥ ఆర్ద్రవాసా జలే కుర్యాత్తర్పణాచమనం జపమ్ । శుష్కవాసాస్థలే కుర్యాత్తర్పణాచమనం జపమ్ । ఆర్ద్రవాసాస్స్థలస్థంతు యదాచామేన్నరాధమః ॥ వస్త్రం నిశ్చోతనం తస్య ప్రేతాస్తత్ర పిబంతి హి । శుష్కేనాంతర్జలే చైవ బహిరప్యార్ద్రవాససా ॥ స్నానం దానం జపో హోమస్సర్వం భవతి నిష్ఫలమితి ॥ సంవర్తో౽పి ॥ నజలే శుష్కవాసాస్స్థలే చైవార్ద్రవాససా । సర్వం తద్రాక్షసం విద్యాద్బహిర్జానుచయత్కృతమితి ॥ ఆర్ద్రవాససా చ స్నానవ్యతిరిక్తకార్యే స్థలే న కుర్యాదేవ. శుష్కవాసాస్తు జానోరధస్సాజ్జలేస్థిత్వా న కుర్యాదిత్యర్థః ॥ తదాచమనం స్మృత్యర్థసారే ॥ జలే శుష్కవాసా స్థలే చైవార్ద్రవాససా । ఆచామాదిక్రియాం కుర్యాదధో జానునః ॥ విష్ణురపి జానుభ్యాముపరిస్థాతుః శుష్కవాసాస్థితో జలే, నాచమనం కుర్యాన్నమ స్మృతి వచన ॥ స్మృత్యంతరే ॥ బ్రాహ్మణేన చ సూర్యార్ఘ్యే జలోత్సర్పణ తర్పణే । జలేష్వపి హోమశ్చ శుష్కే జలే కుర్వన్న దుష్యతీతి ॥ యత్తు వచనమ్ ॥ జలం స్థలస్థో నాచామేజ్జలాచాంతో జలే శుచిః । బహిరంతస్థమా

చామేద్దేవం శుద్ధిమవాప్నుయాదితి ॥ యదపి పరాశరవచనం ॥ అధునోతిహి యః కేశాన్ స్నాత్వా ప్రస్రవతే ద్విజః । ఆచామేజ్జలస్థోపి సబాహ్యః పితృదైవతైః ॥ ప్రస్రవతే, ఆర్ద్రవస్త్రే మలమూత్రే విసృజతి సబాహ్యః, పైతృకం, దైవికంచ, అనుష్ఠానం కర్తుమనర్హా ఇత్యర్థః ॥ యదపి వ్యాసవచనం ॥ సోపానత్కో జలస్థో వా నోష్ణీషీ నాచమేద్బుధః ॥ తత్సర్వం స్నానోక్తకాలాచమనవిషయం ॥ యదాహ దక్షః ॥ స్నాత్వాచామేద్యదా విప్రః పాదౌ కృత్వా జలే స్థలే । ఉభయోరప్యసౌ శుద్ధస్తతః కర్మక్షమో భవేత్ ॥ పరాశరః ॥ జలే స్థలస్థో నాచామేజ్జలస్థశ్చ బహిస్స్థలే । ఉభే స్పృష్ట్వా సమాచాంత ఉభయత్ర శుచిర్భవేదితి । ఏతచ్చ స్నాత్వా చ ఆర్ద్రవస్త్రే తద్విషయమితి, మాధవీయే వ్యాసః ॥ కుశైః పూతం భవేత్ స్నానం కుశేనోపస్పృశేద్ద్విజః । కుశేనచోద్ధృతం తోయం సోమపానేన సమ్మితమ్ ॥ భరద్వాజః ॥ బద్ధచూడః కుశకరో ద్విజశ్శుచిరుపస్పృశేత్ ॥

*

—* కుశ ప్రశంసా. *—

కుశప్రశంసామాహ ॥ కుశమూలే స్థితో బ్రహ్మ కుశమధ్యే తు కేశవః । కుశాగ్రే శంకరం విద్యాత్సర్వే దేవాస్సమంతతః ॥ హారీతః ॥ కుశహస్తేన యజ్జప్తం దానం చైవ కుశైస్సహ । కుశహస్తస్తు యో భుంక్తే తస్య సంఖ్యా న విద్యతే ॥ కుశమాలాం తు యః కంఠే సమావహతి సర్వదా । లిప్యతే సర్వపాపేభ్యః పద్మపత్రమివాంభసా ॥ కరే కర్ణే శిఖాయాంచ కరయోరపి సర్వదా । పవిత్రధారకో యశ్చ స చ పాపైర్న లిప్యతే ॥ జపహోమహరా హ్యేతే అసురా ఉవ్యక్తమూర్తయః । పవిత్రకృతహస్తస్య విద్రవంతి దిశో దశ ॥ గోభిలః ॥ యజ్ఞో యథా సురేంద్రస్య శూలం హస్తే హరస్య చ ॥ చక్రాయుధం యథా విష్ణోరేవం విప్రకరే కుశః । భూతప్రేతపిశాచాశ్చ యే చాన్యే బ్రహ్మరాక్షసాః ॥ విప్రాంగుళికుశాగ్రం దృష్ట్వా దూరం గచ్ఛంత్యధోముఖాః । మార్గం

డేషుః ॥ కుశపాణిస్సదాతిష్ఠేత్ బ్రాహ్మణోదంభవర్జితః। సనిత్యంహంతి
పాపానితూలరాశిమివానలః ॥ కౌశికః ॥ కుశాసనం పరాభూతం యతీ
నాంతువిశేషతః । కుశాసనోపవిష్టస్యసిధ్యతేనోపఉత్తమః। యథాపుష్క
రపర్ణేషుఅపాం లేపోనవిద్యతే।అపవిత్రకరఃకశ్చిత్ బ్రాహ్మణోయఉపస్పృ
శేత్ ॥ అపూతంతస్యతత్సర్వంభవత్యాచమనంతథా ॥ వ్యాసః ॥ అంగుష్ఠా
నామికాభ్యాంతుఛిన్నంపైతామహంశిరః । రుద్రేణకుపితేన కాలాత్సమార
భ్యకరోఽశుచిః॥ పావనార్థంతతోహస్తేకుశకాంచనధారణమితి॥ శాతా.
తపః ॥ జపేహోమేతథాదానేస్వాధ్యాయేపితృతర్పణే। అశూన్యంతు క
రంకుర్యాత్సువర్ణరజతైఃకుశైః॥ఉభాభ్యామేవపాణిభ్యాంవిప్రైర్దర్భపవిత్ర
కైః॥ధారణీయేప్రయత్నేనబ్రహ్మగ్రంథిసమన్వితే। యజ్ఞోపవీతేమౌంజేంచ
తథాకుశపవిత్రకే ॥ బ్రహ్మగ్రంథింవిజానీయాదన్యత్రతుయథారుచి॥బ్రహ్మయ
జ్ఞేజపేచైవబ్రహ్మగ్రంథి ర్విధీయతే ॥ భోజనేవర్తులంప్రోక్తమేవంధర్మ
స్సనాతనఇతి ॥ పవిత్రధారణవిధిః ॥ అత్రాంగులినియమోదర్శితశ్చంద్రి
కాయాం॥ ధార్యోఽనామికయాదర్భో జ్యేష్ఠానామికయాపివా।ఉభయోఽ
నామికాభ్యాంతుధార్యందర్భపవిత్రకమ్ ॥ సంవర్తః ॥ ఉభాభ్యామపిహస్తా
భ్యాంపవిత్రంధారయేద్ద్విజః । దైవేకర్మణిపిత్ర్యేచ బ్రహ్మగ్రంథి సమన్వి
తమ్ ॥ అగ్రంతుబ్రహ్మదైవత్యం గ్రంథిర్వైష్ణవముచ్యతే । రజ్జూరీశానదైవ
త్యాఽనామికాయాంతుయోజయేత్॥ అత్రిః ॥ ఉభాభ్యామేవహస్తాభ్యాం
విప్రైర్దర్భపవిత్రకే । బ్రహ్మగ్రంథిసమాయుక్తే పవిత్రేమధ్యపర్వణి॥
పాణిభ్యాంసర్వదాధార్యే కర్మకాలేవిశేషతః । ప్రథమం లంఘయేత్ప
ర్వద్వితీయంతు నలంఘయేత్ ॥ ద్వయోస్తుపర్వణోర్మధ్యే పవిత్రంధా
రయేద్బుధః । అగ్రపర్వస్థితోదర్భస్తపోవృద్ధికరోహిసః ॥ మధ్యేచైవ
ప్రజాకామో మూలేసర్వార్థసాధకమ్ । ఏతత్కామ్యవిషయం॥ వర్ణ
భేదేనపర్వభేదనియమమాహాసఏవ ॥ అంగులీమూలదేశేతు పవిత్రం ధార
యేద్ద్విజః । రాజ్ఞాంద్విపర్వకేచైవ విశావగ్రకరస్యచ ॥ స్మృతిభాస్కరే॥

సర్వేషాంవాభవేద్ద్వాభ్యాంపవిత్రంగ్రథితంతథా। సప్తపత్రంకుశాస్స ప్తదైవేపిత్ర్యే·కర్మణి॥ అంతతస్త్వరనాసాగ్రప్రాదేశేతుపవిత్రకే॥ కామ్యపవిత్రంతత్త్రివ। త్రిభిర్దర్భైశ్శాంతికర్మపంచభిఃపౌష్టికంతథా। చతుర్భిశ్చాభిచారాఖ్యంకుర్యాత్సప్తపవిత్రకమితి ॥ మార్కండేయస్తునిత్యపవిత్రంప్రమాణాంతరేణాహ॥ చతుర్భిర్దర్భపుంజీతైః బ్రాహ్మణస్య పవిత్రకమ్। ఏకైకంన్యూనముద్దిష్టం వర్ణేష్వస్తుయథాక్రమం ॥ శూద్రస్య గ్రంథియుక్తపవిత్రనిషేధ ఇతి యమః॥ కుతూహలేనవాశూద్రః పవిత్రంధారయేద్యది। తప్యతేవమహాఘోరే సుచిరం నరకేగ్నిభిః॥ తస్మాత్పవిత్రం తద్వచ్చద్విజైర్వేదపరాయణైః।ధర్మానుష్ఠాననిరతైర్ధార్యంనేతరజాతిభిరితి॥గ్రాహ్యాన్దర్భానాహ॥కాత్యాయనః॥ సప్తదర్భాశ్చభాగీరథ్యాతీరక్షేత్రసముద్భవాః। తేప్రశస్తాద్విజాతీనాందైవేపిత్ర్యేచకర్మణి॥ అప్రసూనాస్స్మృతాదర్భాఃప్రసూనాస్తుకుశాస్స్మృతాః। సమూలాఃకుతపాఃప్రోక్తాశ్ఛిన్నాస్తృణసంజ్ఞికాః। అచ్ఛిన్నాగ్రాహ్యకుపాగ్రాగ్రహస్తాశ్చైవ ప్రమాణతః।కుశవాఇతివిజ్ఞేయాస్తైస్తుశ్రాద్ధంసమాచరేత్॥ ఛిన్నాగ్రానపి దైర్దర్భాన్సమూలాన్కోమలాన్శుభాన్ పిత్ర్యదైవజపార్థంతుసమాదద్యాత్కుశాన్ద్విజః ॥ ఛిన్నమూలాగ్రహీతవ్యాః పవిత్రార్థం కుశోత్తమాః। అగ్నికార్యేచలాభేచసమూలాన్పరివర్జయేత్ ॥ హారీతాయా జ్ఞికాదర్భాఃపీతకాఃపాకయజ్ఞికాః। సమూలాః పితృదైవత్యాకల్మాషా వైశ్వదేవికాః ॥ పితృదైవత్యాః, పితృర్థం ॥ తథాచయమః॥ సమూలస్తుభవేద్దర్భః పిత్ౄణాంశ్రాద్ధకర్మణి। మూలేనలోకాన్జయతికుశస్యసుమహాత్మనః ॥ ఏతదేకోద్దిష్టశ్రాద్ధవిషయం ॥యతస్సఏవాహ ॥ఏకోద్దిష్టేకుశాః కార్యాస్సమూలాయజ్ఞకర్మణి ॥ బహిర్మూలాసకృల్లూనా సర్వత్రపితృకర్మస్వితి ॥ బహిర్లూనాః, ఉపమూలలూనాః ॥ తథాచగోభిలః ॥ ఉపమూలంలూనాఃపితృకార్యేష్వితి ॥ చంద్రికాయామపి ॥ ఉపమూలంతథాలూనాశ్శ్రాద్ధార్థంతుకుశాస్స్మృతాః । తదలాభేచసివా

శౌదూర్వాచనము దాహృతేతి ॥ ఏకోద్దిష్టశ్రాద్ధార్థ మిత్యర్థః ॥ సపిం
డీకరణంయావదృజుదర్భైః పితృక్రియా । సపిండీకరణాదూర్ధ్వంసుగుణై
ర్విధివద్భవేత్ ॥ తర్పణాదీని కర్మాణి పిత్రాణాంయానికానిచిత్ ॥ తాని
స్యుర్ద్విగుణైర్దర్భైః పవిత్రైర్వావిశేషతః । తిలక్షేత్రోద్భవైర్దర్భైః ప
యత్నాద్విగుణీకృతైః ॥ పిత్ర్యాణాంతర్పణం కుర్యాద్దేవానాంతు యథే
చ్ఛయా । పిత్ర్యంమూలేనమధ్యేన స్థానం దానం ప్రయత్నతః ॥ దైవంకర్మ
కుశాగ్రేణ కర్తవ్యంభూతిమిచ్ఛతేతి ॥ యదృచ్ఛయా, తిలక్షేత్రోద్భవ
త్వాదినియమరాహిత్యేనేత్యర్థః ॥ శాలంకాయనః ॥ కుశాగ్రైస్తర్ప
యేద్దేవాన్మనుష్యాన్కుశమధ్యతః । ద్విగుణీకృత్యమూలాగ్రైః పిత్రాం
స్తంతర్పయేద్ద్విజః ॥ మనుష్యతర్పణేమధ్యస్యప్రాజాపత్య తీర్థసంబంధః॥
ద్విగుణీకృత్య, మూలాగ్రాభ్యాంపితృతీర్థగతాభ్యామిత్యర్థః ॥ స్మృత్యర్థ
సారే ॥ పవిత్రకరఆచామేచ్ఛుచిః కర్మణ్యుపోద్విజః । కుశమాత్రక
రోవాపిదర్భమాత్రకరోపివా ॥ తంకుశంవిధివల్లూనంనత్యజే దన్యథాత్య
జేత్ । అన్యేదర్భాస్తుసంత్యాజ్యాత్యజేత్పూర్వాంపునర్నతత్ ॥ మార్కం
డేయః ॥ సపవిత్రేణహస్తేన కుర్యాదాచమనక్రియామ్ । నోచ్ఛిష్టంతత్పవి
త్రంతుభుక్త్వోచ్ఛిష్టంతువర్జయేదితి ॥ ఏతద్గ్రంథివిహీనదర్భాభిప్రాయం॥
తథాచహారీతః ॥ గ్రంథిర్యస్యపవిత్రస్యనతేనాచమనంచరేత్ ॥ కౌశికః ॥ న
బ్రహ్మగ్రంథినాచామేన్నదూర్వాభిఃకదాచన ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ గ్రంథీ
కృతపవిత్రేణనభుంజీయాన్నచాచమేత్ ॥ నపిబేద్యదికుర్వీతతదాచాంద్రాయ
ణంభవేత్ ॥ భరద్వాజః ॥ గ్రంథియుక్తపవిత్రేణకుర్యాదాచమనంయది । త
త్పవిత్రంపరిత్యజ్యపునరాచమ్యశుధ్యతీతి ॥ కేచిత్త్వేతానివచనానికేవలాచ
మనవిషయాణి, కర్మాంగాచమనేనదోషఇతి ॥ సపవిత్రస్సదర్భోవాకర్మాం
గాచమనంచరేత్ ।నోచ్ఛిష్టంతత్సదర్భంతుభుక్త్వోచ్ఛిష్టంతువర్జయేత్ ॥ పవి
త్రగ్రంథిముత్సృజ్యమండలేవిక్షిపేద్బుధః । పాత్రేచనిక్షిపేద్యస్తు సవిప్రఃపి
తృదూషకః ॥ ముక్తదర్భైర్నభోక్తవ్యంభుక్త్వాదేవ్యాశ్శతంజపేదితిస్మర

ణాదిత్యాహుః ॥ కౌశికః ॥ వామహస్తస్థితైర్దర్భైర్దక్షిణేనాచమేద్యది । రక్తంతు తద్భవేత్తోయం పీత్వా చాంద్రాయణంచరేత్ ॥ హారీతః ॥ వామహస్తే కుశాన్ కృత్వా సమాచామతి యో ద్విజః । ఉపస్పృష్టం భవేత్తేన రుధిరేణమలేనచేతి ॥ వ్యాసః ॥ గృహీత్వా వామహస్తేన కుశముష్టిం ప్రమాదతః । ఉపస్పృశంతి యే విప్రా రుధిరేణాచమంతి తే ॥ నందినూరిః ॥ వామహస్తస్థదర్భో వా హసన్ పశ్యన్ దిశోఽథవా । వామపాదస్థహస్తో వా నైవాచమనమాచరేత్ ॥ స్మృతిసారే ॥ వామహస్తస్థితైర్దర్భైరపి బద్ధశిఖేన తు । వస్త్రాదినాపగ్రహణేన దోషః పిబతో భవేదితి ॥ ఏతాని కేవల వామహస్తవిషయాణి ॥ తథా చ గోభిలః ॥ ఉభయత్ర స్థితైర్దర్భైః సమాచామతి యో ద్విజః । సోమపానఫలం తస్య భుక్త్వా యజ్ఞఫలం లభేత్ ॥ సారసముచ్చయే ॥ దర్భపాణిస్తోయపానే సోమపానఫలం లభేత్ । సపవిత్రేణ హస్తేన భుక్త్వా యజ్ఞఫలం లభేత్ ॥ అథవానామికాభ్యాం తు గ్రథితం తు కుశాదికం ॥ హేమాదిషు చ బిభృయాత్సర్వకర్మస్వపి ద్విజః । పవిత్రం సర్వదుఃఖఘ్నం తథైవానందదాయకమ్ ॥ స్వర్ణాదిపవిత్రం ॥ హేమ్నా రూప్యేణ వా ధీమాన్ పవిత్రం ధారయేత్సదా ॥ కాత్యాయనః ॥ తర్జన్యా బిభృయాద్రౌప్యం స్వర్ణం చోపకనిష్ఠయా । గృహస్థశ్చ వినాభ్యాం చ శుభే రౌక్మే చ కుండలే ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ గోవాలదర్భసూత్రం చ రత్నం కనకసంయుతమ్ । కాయేన ధారయేద్విప్రో న స పాపైస్తు లిప్యతే ॥ స్మృతిరత్నే ॥ కౌశం పవిత్రం తామ్రం వా రజతం హేమ చైవ వా ॥ బిభృయాద్దక్షిణే హస్తే పవిత్రం చోత్తరోత్తరమ్ । అనామికాధృతం హేమ తర్జన్యా ధారయేచ్చ తదితి ॥ వ్యాసః ॥ హేమ్నైవ సర్వదా సర్వం కుర్యాద్దేవా విచారయన్ । రూప్యం దక్షప్రదేశిన్యా బిభృయాత్సర్వదా ద్విజః ॥ వక్ష్యేనామికయా విప్రో బిభృయాద్గ్రంథిసంయుతమ్ । అగ్రంథికం తు స్వర్ణం చ తథా లోహత్రయోద్భవమ్ । గాయత్ర్యక్షరసంఖ్యాతం గృహ్ణీయాత్తామ్రముత్తమమ్ ॥ అనుష్టుభం తథా రౌప్యం త్రిష్టుభం కనకోత్తమమ్ । తామ్రరూప్యసువర్ణైర్యథాక్రమమష్టదశైకాదశపరిమితైర్నిర్మితమిత్యర్థః ॥ ఏవం లోహత్రయేణైవ

కృత్వారక్షోఘ్నముత్తమమ్ । అఘఘ్నంచపవిత్రంస్యాద్రక్షాకరమనుత్తమమ్ ॥ ఆయుష్కరమనాధృష్యమభేద్యంరోగనాశనమ్ ॥ జీవత్పితృకస్యాజీవజ్యేష్ఠస్యచరౌప్యాంగుళీయకనిషేధమాహసఏవ - యోగపట్టోత్తరీయంచతర్జన్యాంరజతంతథా । నజీవత్పితృకైర్ధార్యోజ్యేష్ఠోవా విద్యతేయదీతి ॥ పవిత్రత్యాగకారణంతద్విధిః ॥ పాదస్పర్శవిశేషమాహసఏ ॥ విప్రాణాంచరణస్పృష్టంపాదప్రక్షాళనేయది । త్యజేత్పూర్వకర్మాంతేపవిత్రందర్భనిర్మితమితి ॥ భరద్వాజః ॥ కూర్చేనవాపవిత్రేణ యేనకర్మాణికారయేత్ । తస్యగ్రంథింవిసృజ్యైవకర్మాంతేతుతత్త్యజేత్ ॥ పవిత్రకూర్చయోస్త్యాగేసగ్రంథ్యోస్తుప్రమాదతః । ఉపవాసంచరేదేకముపవాసద్వయంతువా ॥ దర్భపవిత్రమాత్రస్యత్యాగాభిధానాద్రూప్యాది నిర్మితస్యనత్యాగః ॥ గోవాలపవిత్రంప్రత్యాహకౌశికః ॥ గవాం వాలపవిత్రేణసంధ్యోపాస్తింకరోతియః । సవై ద్వాదశవర్షాణి కృతసంధ్యో భవేన్నరః ॥ గవాంవాలపవిత్రస్యసువర్ణస్యతథైవచ । నబ్రహ్మగ్రంథిరియమోధారయేత్తుయథాతథేతి ॥ పవిత్రనిర్మాణముక్తంపారిజాతే ॥ తర్జన్యంగుష్ఠయోరగ్రం యోజయంతు యదాభవేత్ । జ్ఞానముద్రాంతథాకుర్యాత్కూర్చపవిత్రగ్రంథిబంధనమ్ ॥ స్మృత్యంతరే ॥ అంగుష్ఠంఘర్షయేదూర్ధ్వంతర్జన్యాగ్రపుటః పునః ॥ జ్ఞానముద్రామిమాంకృత్వాకూర్చవద్గ్రంథిబంధనమితి ॥ ఆశ్వలాయనః ॥ సంగ్రాహ్యమృజుదర్భాభ్యాంప్రాదక్షిణ్యేనమధ్యతః । మూలాగ్రావృద్ధతోకృత్వాకుర్యాద్గ్రంథించ మంత్రవిత్ ॥ తారేణకుర్యాద్గ్రంథింపవిత్రస్యద్విజోత్తమః । గ్రంథిరేకాంగుళీతస్యతదూర్ధ్వంచతురంగుళమ్ ॥ స్మృత్యంతరే ॥ చతురంగుళమగ్రంచ గ్రంథిరేకాంగుళంతథా । వలయంద్వ్యంగుళంచైవపవిత్రస్యలక్షణమితి ॥ కాత్యాయనః ॥ అనంతర్గర్భితంసాగ్రంకౌశంద్విదలమేవచ । ప్రాదేశమాత్రంవిజ్ఞేయంపవిత్రంయత్రకుత్రచిత్ ॥ సూత్రకారోపి. సమానప్రచ్ఛిన్నాగ్రాదర్భప్రాదేశమాత్రేపవిత్రేకురుతఇతి ॥ ❋

—* దర్భాహరణకాలః *—

దర్భాహరణకాలనియమమాహ హారీతః ॥ అయాతయామాస్తే దర్భా నియోజ్యాస్స్యుః పునః పునః ॥ నభః, శ్రావణమాసః, కాలాంతరానీతాస్తు, యాతయామాః. అతః పునః పునర్వినియోగయోగ్యా నభవంతీత్యర్థః॥ అనేనైవాభిప్రాయేణ శంఖోపి ॥ కృష్ణాజినంచ మంత్రాశ్చ బ్రాహ్మణాశ్చ విశేషతః । అయాతయామాన్యేతాని నియోజ్యాని పునః పునరితి॥ స్మృతిచింతామణౌ ॥ మాసిమాస్యుద్ధృతకుశా మాసిమాస్యేవ చోదితాః । నోత్తరోత్తరమాసేషు కర్మవిప్రైరసమ్మతాః ॥ సప్తరాత్రాత్ తృణాద్దర్భాస్తిలక్షేత్ర సముద్భవాః । తేద్విజేననియోక్తవ్యాః దైవేపిత్ర్యేచకర్మణి॥ అహన్యహని కర్మార్థంకుశచ్ఛేదః ప్రశస్యతే । నపూర్వేద్యుర్హృతకుశాయోగ్యాశ్చ వోత్తరేష్వితి ॥ జాబాలిః ॥ కుశాః కాశాశ్చపుష్పాణిగవార్థంచ తృణాదికమ్ । నిషిద్ధాపిచగృహ్ణీయాదమాయామపి నిర్విజఇతి ॥ అమావాస్యానుచ్ఛింద్యాత్కుశాంశ్చసమిధస్తథా । సపవిత్రాంశ్ఛిన్నతేసోమేహింసాయాం బ్రహ్మహాభవేదితి విష్ణుపురాణవచనం కాస్త్రీయకుశాదిగ్రహణవిషయం॥ ఆహరణమంత్రః ॥ ఆహరణ ప్రకారమాహ గోభిలః॥ శుచౌదేశే శుచిర్భూత్వా స్థిత్వాపూర్వోత్తరాముఖః । ఓంకారేణైవమంత్రేణ కుశాన్స్పృశ్య ద్విజోత్తమః ॥ ఉత్పాటనమంత్రమాహ ॥ విరించినాసహోత్పన్న పరమేష్ఠి నిసర్గజ । నుదపాపానిసర్వాణి దర్భస్వస్తికరోమమ॥ కుశాభావేద్విజశ్రేష్ఠః కాశైః కుర్వీతయత్నతః। తర్పణాదీనికర్మాణి కాశాః కుశసమాస్మృతాః ॥ విష్టరపికుశాభావే కుశస్థానే కాశాన్ దూర్వాన్ వా దద్యాదితి॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ కుశాలాభేతుగోవాలో విశ్వామిత్రోథవాయవాః । దూర్వాశ్చైతేషుమేలభ్యాః తేనకర్మాణికారయేత్ ॥ శ్రుతిస్మృతిషుమిత్రత్వాద్విప్రాణాంవిశ్వకర్మణాం । విశ్వావసోస్తుమిత్రత్వాత్ విశ్వామిత్రా ఉదాహృతాః ॥ కుశకాశాద్యభావేతు అన్యేదర్భాయథోచితమితి ॥ స్మృతిసా

౨. ॥ కుశాః కాశా యవా దూర్వా గోధూమాశ్చాథ కుంజరాః । ఉశీరా వ్రీహయో మౌంజా దశ దర్భాశ్చ బల్బజాః ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ కాశాస్తు రౌద్రం విజ్ఞేయం కౌశం బ్రాహ్మం తథా స్మృతమ్ । ఆథర్వం తు దూర్వా ప్రఖ్యాతా వైశ్వామిత్రం తు వైష్ణవమ్ ॥ విశ్వామిత్రాః కుశాః కాశాః దూర్వా వ్రీహయ ఏవ వా ॥ బల్బజాశ్చ యవాశ్చైవ సప్త దర్భాః ప్రకీర్తితాః । నార్ద్రీణాం లునుయాద్రాత్రౌ లునుయాద్వా హి సంధ్యయోః ॥ శంఖః ॥ కాశహస్తోప్యనాచామేత్కదాచిద్విధిశంకయా । ప్రాయశ్చిత్తేన యుజ్యేత దూర్వాహస్తస్తథైవ చేతి ॥ ప్రాయశ్చిత్తం గాయత్ర్యష్టశతమితి స్మృతిరత్నే ॥ బర్హిషి యమః ॥ కుశాః కాశాస్తథా దూర్వా యవా వ్రీహయ ఏవ చ । బల్బజాః పుండరీకాణి సప్తధా బర్హిరుచ్యత ఇతి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ బర్హిః కాశమయం కార్యం న లభ్యంతే కుశా యది । శరైరకాసూకలాశ్చ వాలమౌంజ్యర్జునేక్షుచ ॥ సగంధి తేజనా దారు దూర్వా క్షీరద్రుమా అపి । యద్వా సర్వత్ర దర్వాపి గ్రాహ్యం బర్హిర్యథోచితమ్ ॥ షుషరం షుండం కృష్ణకులం దుర్గంధి వ్రణవర్జితమ్ । సుకలా నేరకాంశ్చాపి వర్జయంత్యపరే బుధా ఇతి ॥ *

—* వర్జనీయదర్భాః *—

వర్జనాహ హారీతః ॥ పథి దర్భాశ్చితౌ దర్భా యే దర్భా యజ్ఞభూమిషు । స్తరణాసనపిండేషు షట్కుశాన్ పరివర్జయేత్ ॥ బ్రహ్మయజ్ఞే చ యే దర్భా యే దర్భాః పితృతర్పణే । హతా మూత్రపురీషాభ్యాం తేషాం త్యాగో విధీయతే ॥ అపూతా గర్హితా దర్భా యే చ ఛిన్నా నఖైస్తథా । క్వథితానగ్నిదగ్ధాంశ్చ కుశాన్ యత్నేన వర్జయేత్ ॥ చంద్రికాయామ్ ॥ నీవిమధ్యే తు యే దర్భా బ్రహ్మసూత్రే చ యే కృతాః । పవిత్రాంస్తాన్ విజానీయాద్యథా కాయాస్తథా కుశాః ॥ పవిత్రం కరశాఖాస్థం దక్షిణే శ్రవణే న్యసేత్ । నాన్యత్ర నిక్షిపేద్ధోమే నిక్షిప్తం యస్త్యజేత్ ॥ దర్భసంఖ్యోక్తా స్మృతిరత్నే ॥ హస్తయోరుభయోర్ద్వౌ ద్వౌ హ్యాసనే చ తథైవ చ । సమే ద్వే స్థౌల్యదైర్ఘ్యాభ్యాం పవిత్రే ద్వే తథా స్మృతే । ప్రణీతాసనమాచ్ఛాద్య త్రిభిర్దర్భైరుదీరి

తమ్॥ పర్యగ్నికరణైశ్చైవమ్యోతనైవేక్షణైస్తథా ॥ లేఖనైచతథాశ్వేద్వేస్త రణైషోడశస్మృతాః।అష్టావింశతివర్షేషుబ్రహ్మర్ధణాంబ్రాహ్మణాయువాః॥ దేవకార్యేషుదర్భాద్యాపిత్ర్యేత్వేకంతయోపివేత॥ *

—* ఆచమననిమిత్తాని. *—

అథాచమననిమిత్తాని ॥ తత్రమనుః ॥ కృత్వా మూత్రపురీషంతు శౌచార్థంతుఉపస్పృశేత్ । వేదమధ్యేష్యమాణశ్చ అన్నసానేచసర్వదా ॥ శూద్రమాభాష్యయత్నేనహ్యాచాంతశ్శుచితామియాత్ । ఆచాంతః, త్రిరపఃపీత్వేత్యర్థః ॥ మార్కండేయః ॥ దేవార్చనాదికార్యాణి తథాగుర్వభివాదనే । కుర్వీతసమ్యగాచమనం తద్వదేవభుజిక్రియామ్ ॥ సంవర్తః ॥ స్నాత్వాపీత్వాతథాభుక్త్వా సుప్త్వాసుప్త్వాద్విజోత్తమః । అనేనవిధినాసమ్యగాచాంతశ్శుచితామియాత్ ॥ హారీతః ॥ యజ్ఞోపవీతవిన్యాసే సస్నేహాషధభక్షణే। పైతృకర్మణిసస్నేహాభక్షేవాద్యంతయోస్సకృత్ ॥ స్వాధ్యాయే దెవపూజాయాంజపేచసకృదాదితః । పితృకార్యేతథాస్త్రీణాంసంభోగేఒబాణాంతతస్సకృత్ ॥ ప్రజాపతిరపి ॥ ఉపక్రమ్యావశిష్టస్యకర్మణఃశ్రయతోపిసన్ । కృత్వాచ పితృకార్యాణిసకృదాచమ్యశుద్ధ్యతి ॥ వర్ణత్రయసంస్పర్శే ప్రతిలోమానాంక్రియాత్యాగోవిధీయతే॥ విప్రోఽపి పస్యసంస్పృష్టఉచ్ఛిష్టైనకదాచన । ఆచమ్యైవచశుద్ధస్స్యాదాపస్సంబోప్రవీన్మునిః జపహోమప్రదానేషు పితృపిండోదకక్రియామ్ । విప్రస్సయాత్యైబాచామేత్సర్వవస్తునిచర్వితే ॥ మనుః ॥ నస్పృశేత్పాణినోచ్ఛిష్టం విప్రోగోబ్రాహ్మణానలాన్ । నచాపిదుష్టవస్తూనిదుర్గంధానితథైవచ।స్పృష్ట్వైతానశుచిర్నిత్యమద్భిఃప్రాణానుపస్పృశేత్ । గాత్రాణిచైవసర్వాణినాభింపాణితలేనతుతి ॥ చంద్రికాయామ్ ॥ చండాలమ్లేచ్ఛసంభాషేస్త్రీశూద్రోచ్ఛిష్టభోజనే । ఉచ్ఛిష్టంపురుషందృష్ట్వా అభోజ్యంచతథావిధమ్ ॥ ఆచామేదశ్రుపాతేచలోహితస్యతథైవచ । అగ్నేర్గ్వాపామథాలంభేస్పృష్ట్వాప్రయతమేవ

చ ॥ స్త్రీణాంచైవాత్మనాస్పృశేన్నీవీంవాపరిధాయచ । కృత్వాతావశ్యకా ర్యాణి ఆచామేచ్ఛౌచతత్పరః ॥ అవశ్యకార్యాణి నిత్యాని. తత్రైవ॥ సం దేహేషుచసర్వేషు శిఖాంమోక్షేత్తథైవచ । వినాయజ్ఞోపవీతేన నిత్యమేవ ముపస్పృశేత్ ॥ స్వప్నాంతే, శింఖాణి కాస్పర్శే శవాలంభే లోహితస్య పాతేఽగ్నేర్గవాంబ్రాహ్మణస్య వాలంభే స్త్రియావాలంభే మహానసంచగ త్వాఅసంభాష్యం సంభాష్యనీవీంచపరిధాయ, ఆపఉపస్పృశేదితి। శింఖాణి కానాసామలం అశ్రు, నేత్రజలం. ఆలంభేస్పర్శే ॥ సఏవ॥ ఉత్తీర్యత్వా చామేదితి॥ యమోపి॥ ఉత్తీర్యోదకమాచామేదవతీర్యతథైవచ । య ఏవంస్యాత్సశుచిర్ధూర్జాయాద్వరుణశ్చైవపూజితః॥మనుః॥ ఆచమ్యప్ర యతోనిత్యం జపేదశుచిదర్శనే ॥ బృహస్పతిః ॥ శ్వశూద్రపతితాంశ్చైవ రాసభంచరజస్వలామ్। దృష్ట్వా తోయముపస్పృశ్యహోష్యస్నాత్వాపునర్జ పేత్ ॥ చంద్రికాయాం ॥ చండాలాదీన్జపేహోమేదృష్ట్వాచామే ద్ద్విజో త్తమః । శ్వాదీన్దృష్ట్వాతథైవాపికర్ణంవాదక్షిణంస్పృశేత్ ॥ వసిష్ఠః॥ క్షుతేనిష్ఠ్యూతేసుప్తేపరిధానేశ్రుపాతనే । పంచస్వేతేషుచాచామేచ్ఛ్రోత్రం వాదక్షిణంస్పృశేత్ ॥ సంవర్తః ॥ క్షుతేనిష్ఠీవనేచైవదంతశ్లిష్టేతథానృ తే । పతితానాంచసంభాషేదక్షిణంశ్రవణంస్పృశేత్ ॥ అగ్నిరాపశ్చదేవా శ్చచంద్రసూర్యానిలాస్తథా। సర్వేతేఖలువిప్రాణాంకర్ణేతిష్ఠంతి దక్షి ణే॥పరాశరః॥ ప్రభాసాదీనితీర్థాని గంగాద్యాసరితస్తథా।విప్రస్య దక్షిణేక ర్ణే సంతీతిమనురబ్రవీత్ ॥ ఆదిత్యోవరుణస్సోమోవహ్నిర్వాయుస్తథైవ చ । విప్రస్యదక్షిణేకర్ణేనిత్యంతిష్ఠంతిదేవతాః ॥ స్మృత్యర్థసారే॥ అగ్ని స్తీర్థానిదేవాశ్చవరుణార్కేందువాయవః । విప్రస్యదక్షిణేకర్ణే నిత్యం తిష్ఠంతిపూజితాఇతి॥ ఏతచ్చదక్షిణకర్ణస్పర్శనమాచమనాసంభవఇతి వేది తవ్యం ॥ తథామార్కండేయపురాణే॥ సమ్యగాచమ్యతోయేన క్రియాఃకు ర్వీతవైశుచిః । దేవతానామృషీణాంచపితౄణాంచప్రయత్నతః ॥ కుర్వీ తాలంభనంవాపి దక్షిణశ్రవణస్యవా । యథావిభవతోహ్యేతత్పూర్వాభావే

తతఃపరమ్ ॥ నవిద్యమానేపూర్వోక్తేఉత్తరప్రాప్తిరిష్యత ఇతి ॥ అథవా బో
ధాయనోక్తంద్రష్టవ్యం ॥ నీవీంవిసృజ్యపరిధాయోపస్పృశేదార్ద్రంతృణం
భూమింగోమయంసకృదుపస్పృశేదితి ॥ ఆపస్తంబః ॥ అప ఉపస్పృశేదా
ర్ద్రంవాగోశకృదంవౌషధీభూమింవేతి॥ ఆర్ద్రంవాసకృదార్ద్రంవా ఓషధీ
రార్ద్రంవాభూమిమిత్యర్థః ॥ స్మృతిరత్నే ॥ త్రిభిరాచమనాశక్తౌ అభా
వేసలిలస్యవా । పూర్వోక్తేషునిమిత్తేషుదక్షిణంశ్రవణంస్పృశేదితి॥ వ్యాసః॥
ఉపస్పృశేజ్జలంవార్ద్రంతృణంవాభూమిమేవచేతి ॥ అర్ణవే ॥ అశక్తౌ
వాజలాభావేపూర్వోద్దిష్టనిమిత్తకే । ఓషధీగోశకృద్భూమింస్పృశేత్ప్ర
యతమానస ఇతి ॥ *

—* అథద్విరాచమననిమిత్తాని. *—

అథద్విరాచమననిమిత్తాన్యాహ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ స్నాత్వా పీత్వా క్షుతే
సుప్తేభుక్త్వారథ్యోపసర్పణే । ఆచాంతఃపునరాచామేద్వాసోవిపరిధాయ
చ ॥ వసిష్ఠః ॥ సుప్త్వాభుక్త్వాక్షుతంకృత్వా స్నాత్వారుదిత్వాచాచాంతః
పునరాచామేదితి ॥ మనుః ॥ క్షుత్వాసుప్త్వాభుక్త్వాచష్ఠీవిత్వోక్త్వానృతం
వచః । పీత్వాపోఽధ్యేష్యమాణంచ ద్విరాచామేత్ప్రయతోపిసన్ ॥ భోజనే
త్వాదావపిద్విరాచమనం । భోజ్యమానస్తుప్రయతోద్విరాచామేదిత్యాప
స్తంబస్మరణాత్. స్నానపానయోరాదౌ సకృద్విరంతత ఇతి నందిసూరి
స్మృతౌ ॥ స్మృతిరత్నే ॥ భోజ్యమానేద్విరాచామేద్భుక్త్వాచ మతిమాన్
ద్విజః । దానేప్రతిగ్రహేహోమేసంధ్యాత్రితయవందనే ॥ బలికర్మణి
చాచామేద్వితయంవాతతోద్విజః ॥ వాసోంతరపరిధానేస్నానే రథ్యోపస
ర్పణే । చండాలాపగ్రహేక్రామేస్వానుస్నానేతథాక్షుతే ॥ అలోమకోష్ఠ
సంస్పర్శేశ్మశానాక్రమణేద్విజః । హవిష్యప్రాశనేచ ద్విరాచమనమంత
తః ॥ బోధాయనః ॥ భోజనేహవనేదానేఉపదానేప్రతిగ్రహే । హవి
ర్భక్షణకాలేచ ద్విరాచమనమిష్యతే ॥ వ్యాసోపి ॥ హోమేభోజనకాలే
చసంధ్యయోరుభయోరపి । ఆచాంతఃపునరాచామేత్ పూర్వోక్తేషుచ

సర్వదా ॥ విష్ణురపి ॥ రథ్యామాక్రమ్య కృతమూత్ర పురీషః పంచనఖాస్థి స్నే
హం స్పృష్ట్వాఽఽచాంతః పునరాచామేచ్చండాలమ్లేచ్ఛభాషణే చేతి ॥ శంఖః ॥
స్నానే భోజనకాలే చ సంధ్యయోరుభయోరపి । ఆచాంతః పునరాచామి
జ్జపదానార్చనేషు చ ॥ కూర్మపురాణే ॥ ప్రక్షాళ్య పాణి పాదౌ చ భుం
జానో ద్విరుపస్పృశేత్ ॥ ఓష్ఠౌ విలోమకౌ స్పృష్ట్వా వాసో విపరిధాయ చ । రే
తో మూత్రపురీషాణాముత్సర్గేఽశుక్లభాషణే ॥ ష్ఠీవిత్వాఽధ్యయనారంభే
కాసశ్వాసాగమేషు చ । చత్వరం వా సమాగమ్య లోష్ఠభూమిం ద్విజోత్తమః ॥
సంధ్యయోరుభయోస్తద్వదాచాంతోఽప్యాచమేత్పునరితి ॥ శుక్లభాషణం,
నిష్ఠురభాషణం ॥ భరద్వాజః ॥ స్నానపానక్షుతస్వాపహోమభోజనక
ర్మసు ॥ రథ్యోపసర్పణే మూత్రే విట్స్పృష్ట్వా ద్విస్త్రిరాచమేత్ । జ
పేత్ స్మశానాక్రమణే పరిధానే చ వాససః ॥ చత్వరాక్రమణే చైవ ద్విజాతిర్ద్వి
రుపస్పృశేత్ ॥ హారీతో విశేషమాహ ॥ శ్రౌతస్మార్తేషు గృహ్యేషు కృ
త్యేషు విధివద్బుధః । ద్విరాచమేత్తు సర్వత్ర విణ్మూత్రోత్సర్జనే త్రయమితి ॥
స్మృత్యర్థసారే ॥ అయోగభస్మస్పర్శే అలోమకోష్ఠస్పర్శే, దంతగత
స్యజిహ్వయా స్పర్శే, రథ్యోపసర్పణే అంసేనసహ పంచనఖాస్థిస్పర్శే, రోద
నే, విణ్మూత్రశౌచాంతే, పీత్వా చాలీఢే దంతసక్తం, ష్ఠీవ్యా దేవతాభిగమనే
చ ద్విరాచామేత్ ॥ స్నాత్వా పీత్వా సుప్త్వాన్యథా వాసో విపరిధాయాభ్యంగే
కృతే హవిర్భక్షణే చ ద్విరాచామేత్ ॥ శ్యావాంత పర్యంతావోష్ఠావుప
స్పృశ్యాచామేత్ ॥ అత్ర ద్విరిత్యనువర్తతే ॥ అలోమకప్రదేశః, శ్యావా
న్తః, తస్యాంతస్సలోమప్రదేశః. తత్పర్యంతావోష్ఠావుపస్పృశ్య ద్విరాచామే
దిత్యర్థః ॥ షట్త్రింశన్మతే ॥ అపేయం హి సవా తోయం రాత్రౌ మధ్యమ
యామయోః । స్నానం న జాతు కుర్వీత తథైవాచమనక్రియామ్ ॥ మూత్రో
చ్చారే మహారాత్రౌ కుర్యాదాచమనం తు యః । ప్రాయశ్చిత్తీయతే తత్ర
ప్రాజాపత్యార్థమర్హతి ॥ ※

—* ఆచమనాపవాదః. *—

తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥ ముఖజా విప్రుషో మేధ్యాస్తథాచమనబిందవః ॥ శ్మశ్రు చాస్యగతం దంతసక్తం త్యక్త్వా తతశ్శుచిః ॥ అస్యార్థః ॥ ముఖనిస్సృతా లాలాబిందవో నామేధ్యాః - నోచ్ఛిష్టం కుర్వంతి ॥ అంగే నిపతితాశ్చ యేఽప్యాచమనబిందవః పాదౌ స్పృశంతి తే మేధ్యాః - శ్మశ్రు చాస్యం ప్రవిష్టముచ్ఛిష్టం న కరోతి. దంతసక్తం చాన్నాదికం స్వయమేవ చ్యుతం దంతాత్త్యక్త్వా శుచిర్భవతి. అచ్యుతం తు దంతసమమితి ॥ అతోఽత్ర న త్వాచామేదితి భావః. అంగస్పర్శే తు మలస్పర్శనిమిత్తమాచమనం భవత్యేవ ॥ ఆపస్తంభః ॥ య ఆస్యబిందవః పతంత ఉపలభ్యంతే న తేష్వాచమనం విహితం. య ద్భూమౌ న తేష్వాచామేదిత్యేక ఇతి. అస్యార్థః, భాషమాణస్యాస్యాత్పతంతో యే లాలాబిందవ ఉపలభ్యంతే చక్షుర్విషయా భవంతి న తేష్వాచమనం విహితమితి ॥ గౌతమః ॥ మంత్రబ్రాహ్మణముచ్చారయతో యే బిందవశ్శరీర ఉపలభ్యంతే న తేష్వాచమనమితి ॥ మనుః ॥ నోచ్ఛిష్టం కుర్వతే ముఖ్యా విప్రుషోఽంగం న యాంతి వై ॥ న శ్మశ్రూణిగతాస్తద్వద్భూమిం వా తస్తథైవ చ । భూమౌ యే బిందవః పతంతి నాంగే తేష్వాచామేదిత్యేక ఇతి. స్మృత్యర్థసారే ॥ ముఖజా విప్రుషస్సూక్ష్మాశ్శుద్ధాశ్చైవ పరాశ్చ తాః। స్థూలాశ్చ విప్రుషోఽశుద్ధా యద్యంగే తు పతంతి తాః ॥ అన్నపానే తు ప్రక్షాళ్య హ్యాచామేత్తు పరస్య చ। వేదాభ్యాసే ముఖాజ్జాతాశ్శుద్ధా ఏవ చ సర్వదేతి ॥ ఆచమనబిందవస్త్వంగస్పృష్టా అపి మేధ్యాః ॥ తథాచ మనుః ॥ స్పృశంతి బిందవః పాదౌ య ఆచామయతః పరాన్ ॥ న తైరుచ్ఛిష్టతా వా స్యాత్తుల్యాస్తే భూమిగైస్సహేతి ॥ పాదగ్రహణమవయవాంతరస్యాప్యుపలక్షణార్థం ॥ తథా చ యమః ॥ ప్రాశ్నాన్యాశ్చ మతా యా వైశరీరవిప్రుషాన్నృణామ్ । ఉచ్ఛిష్టదోషా నాస్త్యత్ర భూమితుల్యాస్తు తాస్స్మృతా ఇతి ॥ శ్మశ్రువిషయే విశేషమాహ ఆపస్తంబః ॥ న శ్మశ్రుభిరుచ్ఛిష్టో భవత్యంతరాస్యే సద్భిర్యావన్న హస్తేనోపస్పృశంతీతి ॥ దంతలగ్నవిషయే బోధాయనః ॥ దంతవద్దంతలగ్నేషు దంతసక్తేషు ధారణమ్ । స్ర

స్త్రైషు యేషు నాచామే త్తేషాంసంస్థానవచ్ఛుచిరితి ॥ దంతలగ్నం దంతసక్త యోర్నిహార్యరూపేణ భేదః ॥ అతఏవ దేవలః ॥ భోజనేనాన్నలగ్నానిని హృత్యాత్యాచమనంచరేత్ । దంతలగ్నమసంహార్యం లేపమన్యేనదంతవత్ ॥ నతత్రబహుశః కుర్యాద్యత్రచోత్తారణే పునః ॥ భవేదాశౌచమిత్యర్థః । తృణవేధాద్యైర్నేకృతఇతి ॥ స్రస్తేషు, స్వస్థానాచ్చ్యుతేష్విత్యర్థః ॥ తత్రమనుః ॥ దంతవద్దంతలగ్నేషు జిహ్వాస్పర్శేను చిర్నతు । పరిచ్యుతేష్వవస్థానాన్నిగరన్నేవతచ్ఛుచిరితి ॥ నిగరన్, తతః ప్రవేశయన్నిత్యర్థః ॥ ఏవకారస్త్వాచమననివృత్త్యర్థః ॥ ఏతచ్చనిగరణం యాజ్ఞవల్క్యోక్తేన త్యాగేన వికల్ప్యేతే ॥ కేచిజ్జిహ్వాభిమర్శనేపి యావచ్చ్యుతిర్నభవతి తావచ్ఛుచిరిత్యాహుః ॥ యథాహ గౌతమః ॥ దంతశ్లిష్టేషు దంతవదన్యత్ర జిహ్వాభిమర్శనాత్ప్రాక్చ్యుతేరిత్యేకే. చ్యుతేష్వాస్రావవద్విద్యాన్నిగరన్నేవతచ్ఛుచిరితి. చ్యుతేషు, స్వయంస్వస్థానాన్నిర్గతేషు. ఆస్రవః, ఆస్యజలం తద్వన్నిగరన్నేవతచ్ఛుచిరిత్యర్థః ॥ దంతశ్లిష్టేషుదంతవదిత్యేతచ్చ రసానుపలబ్ధౌ వేదితవ్యం ॥ యదాహ శంఖః ॥ దంతవద్దంతలగ్నేషు రసవర్జనమన్యత్ర జిహ్వాభిమర్శనాదితి ॥ ఏవంచయత్రరసోపేతం జిహ్వాస్పృష్టమహార్యంచ తద్దంతవన్నిర్హారణే ఆచమనం స్వయం చ్యుతేషు త్యాగో నిగరణంవా నాచమనమిత్యుక్తం భవతి ॥ స్మృత్యర్థసారేతు । దంతవద్దంతలగ్నం రసాజ్ఞానే శుద్ధం, జిహ్వయాస్పర్శే త్వశుద్ధం-తత్రకర్ణస్పర్శః ॥ స్థానాచ్చ్యుతేతు నిగరత్త్యక్త్వాకర్ణంచసంస్పృశేత్ ॥ త్యక్త్వాచామే ద్రసజ్ఞానే ద్విరాచమనమిష్యతే ॥ ఆస్యంసంశోధయేత్తత్ర దంతాంశ్చ మృదుయత్నతః ॥ దంతవేధోష్మహత్వాసంరక్తం మద్యసమం స్మృతమ్ । ఏవంకృతేనయత్తత్ర స్థితందోషాయసర్వదా ॥ అన్యచ్చాప్యగతంచైవం హ్యాచాంతేత్వవశిష్యకమితి ॥ తత్రబోధాయనః ॥ దంతవద్దంతలగ్నేషు యచ్చాప్యంతర్ముఖేభవేత్ । ఆచాంతస్యావశిష్టంస్యాన్నిగరన్నేవతచ్ఛుచిరితి ॥ అత్రశాతాతపః ॥ దంతలగ్నఫలేమూలే భుక్తస్నేహావశిష్టేవచ । తాంబూలేచేక్షుదండేచ నో

చ్ఛిష్టో భవతి ద్విజ ఇతి ॥ షట్త్రింశన్మతేపి ॥ తాంబూలచర్వణే సోమే భుక్త
స్నేహావశిష్టకే। దంతలగ్నస్య సంస్పర్శే నోచ్ఛిష్టస్తు భవేన్నరః ॥ అద్భిః ప
విత్రైస్తు పుష్పైస్తృణకాష్ఠమయైస్తథా । సుగంధిభిస్తథా ద్రవ్యై
ర్నోచ్ఛిష్టో భవతి ద్విజ ఇతి ॥ దంతలగ్నస్య సంస్పర్శే, అనిహార్యస్య దంత
లగ్నస్య సంస్పర్శే సతీత్యర్థః ॥ అత్యంతాసంహార్యేత్యుక్తం స్నేహవిషయే
దేవలః ॥ భుక్త్వాచామేద్యథోక్తేన విధానేన సమాహితః । శోధయేన్ము
ఖహస్తౌ చ మృదద్భిర్ఘర్షణైరపీతి ॥ అత్రిః ॥ మధుపర్కే చ సోమే చ అప్సు
ప్రాణాహుతిషు చ ॥ నోచ్ఛిష్టో వస్తు భవేదత్రేశ్చ వచనం తథా ॥ అత్ర,
అమృతాపిధానమసీత్యాదిషూచ్ఛిష్టస్య మంత్రోచ్చారణే దోషో నాస్తీత్యర్థః ॥
వసిష్ఠోపి ॥ ప్రాణాహుతిషు సోమే చ మధుపర్కే తథైవ చ ॥ ఆస్యహోమే
షు సర్వేషు నోచ్ఛిష్టో భవతి ద్విజః ॥ మార్కండేయః ॥ ఆమ్రేక్షుఖండతాం
బూలచర్వణే సోమపానకే । విష్ణ్వంఘ్రితోయపానే చ నాద్యంతాచమనం
స్మృతం ॥ విష్ణుపాదోద్భవం తీర్థం పీత్వా న క్షాలయేత్కరమితి ॥ వ్యాసో
పి ॥ మధుపర్కే చ సోమే చ తాంబూలస్య చ భక్షణే । ఫలమూలేక్షుఖండేషు
న దోషం ప్రాహ వై మనుః ॥ స్మృత్యర్థసారేపి ॥ ఆస్యలగ్నౌషధే చైవ త
థైవాంగోపసేవనే ॥ తాంబూలక్రముకే చైవ భుక్తస్నేహానులేపనే । ఇక్షు
గండే తిలే మూలే పత్రపుష్పఫలేషు చ ॥ తథోక్తతృణకాష్ఠేషు నాచామే
దంబుభక్షణే । మధుపర్కేషు సోమేషు ప్రాణాహుతిషు చాప్సు చ ॥ ఆస్య
హోమేషు పర్వేషు నోచ్ఛిష్టో భవతి ద్విజ ఇతి ॥ ద్రవ్యహస్తోచ్ఛిష్టవిషయే
విశేషమాహ మనుః ॥ ఉచ్ఛిష్టేన తు సంస్పృష్టే ద్రవ్యహస్తః కథంచన । అని
ధాయైవ తద్ద్రవ్యమాచాంతః శుచితామియాత్ ॥ ద్రవ్యమాత్ర మభ్యవహా
ర్యం ॥ వస్త్రాదిషు మార్కండేయో వికల్పమాహ ॥ ఉచ్ఛిష్టేన తు సంస్పృ
ష్టో ద్రవ్యహస్తో నిధాయ వా । ఆచమ్య ద్రవ్యమభ్యుక్ష్య పునరాదాతుమ
ర్హతి ॥ వ్యాసోపి ॥ యద్యమంత్రం సమాదాయ భవేదుచ్ఛేషణాన్వితం।
అనిధాయైవ తద్ద్రవ్యమాచాంతః శుచితామియాత్ ॥ తైజసద్రవ్యమాదాయ

యద్యుచ్ఛిష్టోఽథ వేద్ద్విజః। భూమౌ నిక్షిప్య తద్ద్రవ్యమాచమ్యాభ్యుక్షయేత్త
తః ॥ వస్త్రాదిషు వికల్పాత్తత్స్పర్శే వా నిధానమనిధానం వా కార్యమి
త్యర్థః ॥ బోధాయనోఽపి ॥ తైజసం చేదథోచ్ఛిష్టం స్యాత్తత ఉదస్యాచ
మ్యాద్భిః ప్రోక్షయేద్విపరీతమన్యత్రేతి ఉదస్య, నిధాయేత్యర్థః. విపరీ
తం, అనుదస్యేతి యావత్ అభ్యవహార్యమనిక్షిప్య తద్ద్రవ్యమాచమ్య ప్రచ
రన్ పునః ॥ అభ్యవహార్యేషు, అన్నపానాదిషు - ప్రచరన్, పరివేషణం
కుర్వన్నిత్యర్థః ॥ బృహస్పతిరపి ॥ ప్రచరన్నన్నపానేషు యదోచ్ఛిష్టము
పస్పృశేత్ ॥ భూమౌ నిధాయ తద్ద్రవ్య మాచమ్య శుచితామియాత్ ॥ గౌ
తమోఽపి ॥ ద్రవ్యహస్త ఉచ్ఛిష్టో నిధాయాచామేదితి - ద్రవ్యమభ్యవహార్యం ॥ అ
త్ర విశేషమాహతుః శంఖలిఖితౌ ॥ ద్రవ్యహస్త ఉచ్ఛిష్టో నిధాయాచమ్యాభ్యు
క్షేద్ద్రవ్యమితి. హారీతోఽపి ॥ ఉచ్ఛిష్టేన తు సంస్పృష్టే ద్రవ్యహస్తః కథంచన।
భూమౌ నిధాయ తద్ద్రవ్య మాచమ్యాభ్యుక్షణాచ్ఛుచిరితి ॥ ద్రవ్యస్యైవ సా
క్షాదుచ్ఛిష్టత్వే తత్పరిత్యాగమాహ వసిష్ఠః ॥ ఉచ్ఛిష్టే గురోరభోజ్యం, స్వ
యముచ్ఛిష్టోపహతం చేతి. పక్వాన్నమాదాయ మూత్రాది కరణే శుద్ధిమా
హాపస్తంబః ॥ భూమౌ నిక్షిప్య తద్ద్రవ్యం శౌచం కృత్వా యథావిధి । ఉత్స
ర్గోఽపాన్న పక్వాన్నముపస్పృశ్య తతశ్శుచిరితి॥ ఏతచ్చాపద్యశక్యాన్నాది
ద్రవ్యవిషయం, అరణ్యే దశారాత్రౌ చోరవ్యాఘ్రాకులే పథి కృత్వా మూ
త్రపురీషం వా ద్రవ్యహస్తే న దూష్యంతీతి ॥ మార్కండేయస్తు శౌచమప్యని
ధాయైవ కార్యమిత్యాహ ॥ పక్వాన్నం తు గృహీత్వైవ మూత్రోచ్చారం క
రోతి యః ॥ అనిధాయైవ తద్ద్రవ్యముపేక్ష్య కృత్వా సమాహితః । శౌచం కృత్వా
యథాన్యాయముపస్పృశ్య యథావిధి ॥ అన్నమభ్యుక్షయేచ్చైవముద్ధృత్యా
ర్కస్య దర్శయేత్ । త్యక్త్వా తద్గ్రాసమాత్రం వా శేషం శుద్ధమవాప్నుయాది
తి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ వస్త్రాదిసహిత ఉచ్ఛిష్టశ్చేత్తదా లభ్యాంగే నిధా
య తత్సహితమాచాంతశ్శుద్ధ్యేన్నిధాయ వాఽఽచమ్య వస్త్రాది ప్రోక్షయేత్. అ
న్నపానాదిహస్త ఉచ్ఛిష్టశ్చేన్నిధాయాచమ్య ప్రోక్షయేత్ —— నిరక్షా

శక్తౌ తదాలభ్యాంగాని ధాయ వాఽఽచమనం కుర్యాత్పరివేషణం కుర్వన్నుచ్ఛిష్ట
స్పర్శేఽన్నం నిధాయాచమ్య పరివేషయేత్. పరివేషణం కుర్వన్మాత్రాద్యు
చ్ఛిష్టశ్చేదన్నాది నిధాయ శౌచాచమనే కృత్వాఽన్నాదికం ప్రోక్ష్యాగ్నిం వ
రుణం వా సంస్పృశ్య పరివిష్యాత్పరివేషణే రజోదృష్టాన్తత్యాగ ఇతి. ఏవము
క్తలక్షణస్యాచమనస్య ప్రశంసామాహ వ్యాఘ్రపాదః ॥ ఏవం తు బ్రాహ్మ
ణో నిత్యముపస్పర్శనమాచరేత్ ॥ బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతం జగత్సం పరితర్ప
యేత్ ॥ ఆచమనాకరణే ప్రత్యవాయః ॥ ఆచమనాకరణే ప్రత్యవాయో
దర్శితః ॥ స్మృతిచంద్రికాయాం ॥ యః క్రియాః కురుతే మోహాదనాచమ్యై
వ నాస్తికః । భవంతి హి వృథా తస్య క్రియాస్సర్వా న సంశయ ఇతి ॥ *

ఇత్యాచమనప్రకరణమ్.

—* దంతధావనమ్. *—

అథ దంతధావనవిధిః ॥ తత్రాత్రిః ॥ ముఖ్యే పర్యుషితే నిత్యం భవత్యప్ర
యతో నరః । తదార్ద్రకాష్ఠం శుష్కం వా భక్షయేద్దంతధావనమ్॥ భరద్వా
జః ॥ ప్రక్షాళ్య చరణౌ హస్తౌ ముఖం చాథ యథావిధి । ఆచమ్య ప్రాఙ్ముఖస్థిత్వా
దంతధావనమాచరేత్ ॥ మధురిత్యాది మంత్రోఽయం ముఖ్యశాఖాభి
మంత్రణే । త్యక్త్వాభిమంత్రణం తూష్ణీం వృథా స్యాద్దంతధావనమ్॥ అస్య ప్ర
జాపతిఋషిశ్ఛందోఽనుష్టుప్ వనస్పతిః । దేవతేతి వ్యాదిస్మృత్వా మంత్రాంతరం
శుభ వేద్బుధః ॥ బోధాయనః ॥ ఉత్థాయ నేత్రే ప్రక్షాళ్య శుచిర్భూత్వా సమా
హితః । పరిజప్య చ మంత్రేణ భక్షయేద్దంతధావనమ్ ॥ మంత్రోఽపి ఆయు
ర్బలం యశో వర్చః ప్రజాః పశువసూని చ । బ్రహ్మప్రజ్ఞాం చ మేధాం చ త్వ
న్నో దేహి వనస్పతే ఇతి । అభిమంత్ర్య ప్రహ్వాం శాఖాం మంత్రేణానేన వై
ద్విజః । అథ ఊర్ధ్వాం క్రమేణైవ ధావయేచ్ఛాఖయా తథా ॥ వామభాగం స
మారభ్య ప్రాదక్షిణ్యక్రమేణ తు ॥ వ్యాసః । ప్రక్షాళ్య పాదౌ హస్తౌ చ ము

క్షంచాప్యుపసమాహితః । దక్షిణంబాహుముద్ధృత్య కృత్వాజాన్వంతరం త
తః ॥ ఆచమ్య ప్రాఙ్ముఖః పశ్చాద్దంతధావనమాచరేత్ ॥ శాండిల్యః ॥ బా
హుంజాన్వంతరంకృత్వా కుక్కుటాసనసంస్థితః । తత్ప్రశౌచమనోల్లేఖ్యాదం
తధావనమాచరేత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శరీరచింతాంనిర్వర్త్య కృతశౌచవి
ధిర్ద్విజః । ప్రాతస్సంధ్యాముపాసీత దంతధావనపూర్వకమ్ ॥ కంటకిక్షీర
వృక్షాణాం ద్వాదశాంగులసమ్మితమ్ ॥ కనిష్ఠికాగ్రవత్ స్థూలం పూర్వార్ధ
కృతకూర్చకమ్ ॥ దంతధావనముద్దిష్టం జిహ్వోల్లేఖనికాతథేతి ॥ విష్ణుః ॥ విత
స్తిమాత్రమృదుచకీటాదిభిరదూషితమ్ । ప్రాఙ్ముఖశ్చోపవిష్టస్తు భక్షయేద్వా
గ్యతస్త్వరఇతి ॥ స్మృత్యంతరే ॥ శాఖాం విహాయ తస్యాస్తు భాగస్త్వై కేనమా
ర్జయేత్ । జిహ్వాంతతో ద్వితీయేన గృహస్థస్త్వ యతిస్తథేతి ॥ దంతధావన
కాష్ఠాని ॥ హారీతః ॥ సర్వే కంటకినః పుణ్యాః క్షీరిణశ్చ యశస్కరాః । అ
ష్టాంగులేన మానేన దంతకాష్ఠమిహోచ్యతే ॥ ప్రాదేశమథవా తేన దంతాన్
సర్వాన్విశోధయేత్ । ఖాదిరశ్చ కదంబశ్చ కరజః కకుభస్తథా ॥ మృత్స్నా వే
ణుశ్చ పృశ్నిశ్చ జంబూనింబస్తథైవచ ॥ అపామార్గశ్చ బిల్వశ్చ అర్కశ్చో
దుంబరస్తథా । ఏతే ప్రశస్తాః కథితా దంతధావనకర్మణి ॥ శౌనకః ॥ విజ్ఞా
తవృక్షం త్వక్షుణ్ణాగ్రమృజుమగంధవర్జితమ్ । సత్వక్ తద్దంతకాష్ఠం స్యాత్త
దగ్రేణ ప్రధావయేత్ ॥ అంగిరాః ॥ ఆమ్రపున్నాగబిల్వానా మపామార్గశిరీ
షయోః । ప్రాతరుత్థాయ వాగ్యతో దంతధావనమాచరేదితి వ్యాసః । ప్రక్షాల్య
దంతకాష్ఠం వై భక్షయేత్తు విధానతః । మధ్యాంగులిసమస్థౌల్యం ద్వాదశాంగు
లిసమ్మితమ్ ॥ సత్వచం దంతకాష్ఠం స్యాత్తదగ్రేణ ధావయేత్ । క్షీరవృక్షస
ముద్భూతమ్ మాలతీసంభవం శుభమ్ ॥ అపామార్గం చ బిల్వం చ కరవీరం వి
శేషతః । తిక్తం కషాయసహితం సుగంధి కటుకాన్వితమ్ ॥ క్షీరిణో వృక్ష
గుల్మాదీన్ భక్షయేద్దంతధావనమ్ । వర్జయిత్వా నిషిద్ధాని గృహీత్వైకం
యథోదితమ్ ॥ పరిహృత్య దినం పాపం ధావయేత్తు యథావిధి । నోత్పాట్యే
ద్దంతకాష్ఠం తు నాంగుల్యా ధావయేత్క్వచిత్ ॥ ప్రక్షాళ్య భక్త్వా తజ్జ

స్యాత్సుచాదశేసమాహితః ॥ అత్రిః ॥ అంగుల్యాదంతకాష్ఠంచప్రత్యక్ష
లవణంతథా । మృత్తికాభక్షణంచైవతుల్యంగోమాంసభక్షణే॥ఉశనాః॥నాం
గుళీభిర్దంతాన్ ప్రక్షాళయేదితి ॥ విష్ణుః । సుసూక్ష్మంసూక్ష్మదంతస్యమధ్య
దంతస్యమధ్యమం । స్థూలంవిషమదంతస్యత్రివిధందంతధావనమ్ ॥ ద్వాద
శాంగుళికంవిప్రే కాష్ఠమాహుర్మనీషిణః । క్షత్రవిట్ఛూద్రజాతానాం న
వషట్చతురంగుళం ॥ దశాంగులంతువిప్రాణాంక్షత్రియాణాంనవాంగుళం।
అష్టాంగుళంతువైశ్యానాంశూద్రాణాంసప్తసమ్మితం ॥ చతురంగుళమా
నంతునారీణాంనాత్రసంశయఇతి ॥ మార్కండేయః ॥ వటాసనార్కఖది
రకరవీరాంశ్చభక్షయేత్ । జాత్యంచబిల్వఖదిరంమూలంతుకకుభస్యచ॥ అ
రిమేదంప్రియంగుంచకంటకిన్యస్తథైవచ । వటాసనార్కఖదిరకరంజ కరవీర
సర్జదాడిమాపామార్గమాలతీకకుభబిల్వానామన్యతమం భక్షయేదితిభా
వః ॥ ఏతేషుఫలమాహగర్గః ॥ సర్జైర్ధైర్యం వటేదీప్తిః కరంజేవిజయో
రణే ॥ ప్లక్షేచైవార్థసంపత్తిర్బదర్యాంమధురస్వరః । ఖదిరేచైవసౌగం
ధ్యంబిల్వేతువిపులంధనం ॥ ఔదుంబరేణవాక్సిద్ధిర్బంధూకేచధృతిశ్రుతిః॥
వటేచకీర్తిఃసౌభాగ్యం పాలాశేసిద్ధిరుత్తమా ॥ కదంబేచసదాలక్ష్మీరామ్రే
చారోగ్యమేవచ । అపామార్గేధృతిర్మేధాప్రజ్ఞాశక్తిర్వపుశ్శుచిః ॥ ఆ
యుష్కీలంయశోలక్ష్మీస్సౌభాగ్యంచోపజాయతే। అర్కేణదంతరోగాంస్తు
బీజపూరేణతువ్యథాం ॥ కకుభేనతథాయుష్యంతథాపలితవర్జితః । దాడి
మేసింధువారేవత్సుల్లకేకటకేతథా॥జాత్యాచకరమర్దేనచదుస్స్వప్నంచైవనా
శయేత్ ॥ మార్కండేయః ॥ సర్వేకంటకినఃపుణ్యాః క్షీరిణశ్చయశస్వి
నః । ఉదుంబరేణవాక్శుద్ధిం లభేత్ప్లక్షేణవైధనమ్ ॥ అర్జునేన నిరో
గత్వంచ వేదమహాంశ్రియమ్ । అపామార్గేణసర్వసిద్ధిం స్త్రీవశ్యంచప్రియం
గుణైః ॥ వేణునావాప్నుయాద్గాశ్చ రాజపృష్ఠాజ్జయంలభేత్ । చూతేన
నృపపూజాస్యాత్సౌభాగ్యంపనసేనతు। దీర్ఘమాయుర్జంబునా చేష్టసిద్ధిస్స్యాద్
దీర్ఘజంబునా । అమ్యంకంటకవృక్షాత్తువశ్యంవైకంకటాల్లభేత్।ఆరోగ్యం

కర్ణికారేణ శ్రీకాంత్యా శౌర్యముత్తమమ్ ॥ అశోకేన విశోకస్స్యాల్లవంగా
ద్బ్రహ్మవర్చసమ్ । ఖాదిరాదఖిలాన్ కామాన్ లభేదతిశయాన్మహాన్ ॥ వా
గ్యతో నిమృజేద్దంతాన్ దంతమాంసం న పీడయేత్ । జిహ్వామలం సముద్ధృత్య దంతాం
తరితమేవ చ ॥ రాక్షస్యాముత్సృజేత్కాష్ఠం మృజేద్విశితతశ్శుచౌ । దంత
ధావనకాష్ఠం తు యేనోత్సృష్టం తదంతతః ॥ సమ్ముష్టో హరమాప్నోతి పతత్యభి
ముఖం యదీతి ॥ వ్యాసోపి ॥ ప్రక్షాళ్య తు శుచౌ దేశే దంతధావనముత్సృ
జేత్ । పతితేఽభిముఖే సమ్యక్ భోజ్యమాప్నోత్యభీప్సితమితి సర్వం ॥ వర్జ
యేద్దంతకాష్ఠాని వర్జనీయాని నిత్యశః । వర్జయేచ్ఛాస్త్రదుష్టాని పర్వ
స్వపి చ వర్జయేదితి ॥ *

—* వర్జనీయదంతకాష్ఠాని. *—

వర్జనీయానాహ మార్కండేయః ॥ శల్మల్యశ్వత్థభవ్యానాం తండకింశు
కయోరపి ॥ కోవిదారశమీపీలుశ్లేష్మాతకవిభీతకాన్ । వర్జయేద్దంత
కాష్ఠేషు గమలుం క్రముకం తథా ॥ ఉశనాః ॥ దక్షిణాభిముఖేనాద్యాన్నీ
లబంధూకదంబకమ్ । తిందుకేంగుదబంధూకమేవామలకబల్బజమ్ ॥ కా
పసిం దంతకాష్ఠం చ విష్ణోరపి హరేచ్ఛ్రియమ్ । న భక్షయేత పాలాశం కాపసిం
శాకమేవ చ ॥ ఏతాని భక్షయేద్యస్తు క్షీణపుణ్యస్స వై నర ఇతి ॥ హారీతోపి ॥
కాలేయపాలాశకోవిదారశ్లేష్మాతకబిల్వకాశాతకవృక్షనిర్గుండీశిరీషమా
లతీకరవీరబదరీకరంజవేణువర్జ్యమితి ॥ గర్గః ॥ కుశం కాశం పలాశం చ
శింశుపాం యస్తు భక్షయేత్ । తావద్భవతి చండాలో యావద్గాం నైవ పశ్య
తి ॥ వసిష్ఠః ॥ అజ్ఞాతపూర్వాణి చ దంతకాష్ఠాన్యదాన్యపత్రైశ్చ సమన్వి
తాని । న యుగ్మపర్వాణి న పాటితాని న చాద్రశుష్కాణి వినా త్వచా వేతి ॥
చంద్రికాయామ్ ॥ త్యాజ్యం సపత్రమజ్ఞాతమూర్ధ్వశుష్కం చ పాటితమ్ ।
త్వక్ఛిన్నం రంధ్రసంయుక్తం తథా పాలాశశింశుపమితి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ శాల్మ
ల్యరిభవ్యకింశుకపీలుకరవీరభీతకగుగ్గులువకాంబష్ఠతిందుకమధుకేందుకద్రు
షరగపారిభద్రామ్లికాశ్చ వర్జ్యాః ॥ ఆసనే శయనే యానే పాదుకే దంత

ధావనే ॥ పాలాశాశ్వత్థకౌవజ్యాస్సర్వేవృక్షవిచకర్మస్వితి॥ దేవలః ॥ ఆసనానినకుర్వీతమృత్తికాశ్వత్థగోమయైః। పాలాశేనవిశేషేణదంతధావనమేవచ ॥ ఆపస్తంబోపి॥ పాలాశమాసనంపాదుకేదంతప్రక్షాళనంచవర్జయేదితి ॥ ఏతేషుకేషుచిద్విహితత్వాత్ప్రతిషిద్ధత్వాచ్చవికల్పో వేదితవ్యః ॥ తథాచస్మృత్యర్థసారే॥ కోవిదారశమీకారస్లేష్మాతకపలాశకాః। నిర్గుండీశింశుపాశాఖాః కదంబకకుశావటాః ॥ విహితాఃప్రతిషిద్ధాస్స్యురిమే తస్మాద్వికల్పితాఇతి ॥ పారిజాతే ॥ తృణరాజసముత్పన్నైర్నకుర్యాద్దంత ధావనమ్ । నరశ్చండాలయోనిస్స్యాద్యావద్గంగాం నైవపశ్యతి॥ గుడకంతాలహింతాలకేతక్యశ్చమహద్వటః ॥ ఖర్జూరో నారికేళశ్చ సప్తైతే తృణ రాజకాః ॥ స్మృత్యంతరే ॥ తృణరాజాహ్వయస్తాలో నారికేళస్తులాంగలిః । ఖర్జూరఃకేతకీపూగఃహింతాలకమహావటఇతి ॥ అత్రదిఙ్నియమమాహ మార్కండేయః ॥ ఉదఙ్ముఖః ప్రాఙ్ముఖో వాకషాయంతిక్తకంతథేతి । దంతకాష్ఠంభక్షయేదితిశేషః॥ ఆశ్వలాయనః ॥ ప్రాయోదఙ్ముఖఆసీనః ప్రాగుదఙ్ముఖఏవవా । దంతానాంధావనంకుర్యాత్ వాగ్యతఃసోమదిఙ్ముఖః॥ ప్రక్షాళ్యభఙ్క్త్వా తజ్జహ్యాచ్ఛుచౌదేశేసమాహితఇతి। మార్కండేయః ॥ ప్రతీచీందక్షిణాశాంచ వర్జయేద్దంత ధావనే ॥ కాత్యాయనః ॥ పూర్వాముఖేధృతింవింద్యాచ్ఛరీరారోగ్యమేవచ। దక్షిణేనతథాక్రౌర్యంపశ్చిమేనపరాజయమ్ ॥ ఉత్తరేణగవాం నాశం స్త్రీణాంపరిజనస్యచ । పూర్వోత్తరేతుదిగ్భాగేసర్వాన్కామానవాప్నుయాదితి ॥ కాలనియమమాహమార్కండేయః ॥ ప్రాతర్భఙ్క్త్వాచయతవాగ్భక్షయేద్దంతధావనమ్। ప్రక్షాళ్యభక్షయేత్పూర్వం ప్రక్షాళ్యైవచతంత్యజేత్। యత్తువ్యాసేనోక్తమ్ ॥ యోమోహాత్స్నానవేళాయాంభక్షయేద్దంతధావనం । నిరాశాస్తస్య గచ్ఛంతి దేవతాఃపితృభిస్సహేతి । తన్మధ్యాహ్నస్నానవిషయం ॥ ప్రాతస్స్నానంతుకర్తవ్యందంతధావనపూర్వకమ్ ఇతిదక్షస్మరణాత్ ॥ అత్రవర్జ్యకాష్ఠమాహానిష్ఠః ॥ ప్రతిపత్పర్వషష్ఠీషు చతుర్దశ్యష్టమీషుచ । నవమ్యాం

ధానువారే చ దంతకాష్ఠం వివర్జయేత్ ఇతి ॥ యమోఽపి ॥ చతుర్దశ్యష్టమీదర్శపూర్ణిమాసంక్రమే రవేః । ఏషు స్త్రీతైలమాంసాని దంతకాష్ఠం చ వర్జయేదితి ॥ చంద్రికాయామ్ ॥ ప్రతిపద్దర్శషష్ఠీషు నవమ్యామష్టమీతిథౌ । దంతానాం కాష్ఠసంయోగో దహత్యాసప్తమం కులమ్ ॥ శ్రాద్ధే జన్మదినే చైవ వివాహేఽజీర్ణదూషితే । వ్రతే చైవోపవాసే చ వర్జయేద్దంతధావనమితి ॥ వ్యాసోఽపి ॥ శ్రాద్ధే యజ్ఞే చ నియమే షష్ఠ్యాం చ ప్రోషితే రవేః । వారే పాతే చ సంక్రాంతౌ నందాభూతాష్టపర్వసు । తైలాభ్యంగం రతిం మాంసం దంతకాష్ఠం చ వర్జయేత్ ॥ స్మృత్యంతరే ॥ అష్టమ్యాం చ చతుర్దశ్యాం పంచదశ్యాం త్రిజన్మని । తైలం మాంసం వ్యవాయం చ దంతకాష్ఠం చ వర్జయేదితి ॥ మాధవీయే ॥ శ్రాద్ధే యజ్ఞే చ నియమే నాద్యాత్ప్రోషితభర్తృకా । శ్రాద్ధే కర్తుర్నిషేధోఽయం న తు భోక్తుః కదాచనేతి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ ఉపవాసదినే మోహాద్దంతధావనకృన్నరః । స ఘోరం నరకం యాతి వ్యాఘ్రభక్షం చతుర్యుగమ్ ॥ త్రియామాదివిశేషమాహ ॥ దంతధావనే ప్రాయశ్చిత్తముక్తం ॥ విష్ణురహస్యే ॥ శ్రాద్ధోపవాసదివసే ఖాదిత్వా దంతధావనమ్ । గాయత్ర్యా శతసంపూతమంబు ప్రాశ్య విశుధ్యతీతి ॥ గార్గ్యః ॥ దంతకాష్ఠం త్వమావాస్యాం తైలాభ్యంగే చతుర్దశీ । అష్టమీ గ్రామ్యధర్మే చ జ్వలంతమపి పాతయేత్ ॥ గ్రామ్యధర్మో మైథునమ్ ॥ స్త్రీసంగం ఖాదనం పానం స్వాధ్యాయం క్షురకర్మ చ । న కుర్యాద్దంతకాష్ఠం చ తైలే చ శిరసి స్థితే । వ్యాసః ॥ నద్యాం దేవాలయే గోష్ఠే శ్మశానే జలమధ్యకే । యోగస్థానేషు చౌ చ దేశే నాచరేద్దంతధావనమ్ । శౌనకః ॥ అమాయాం చ నవమ్యాం చ ద్వంతకాష్ఠం కథంచన । దంతాన్ప్రక్షాల్య విప్రేంద్ర హే చేత్తదమంత్రకమ్ ॥ అలాభే దంతకాష్ఠానాం ప్రతిషిద్ధదినేష్వపి । అపాం ద్వాదశగండూషైర్ముఖశుద్ధిర్భవిష్యతి । వ్యాసః ॥ ప్రతిపద్దర్శషష్ఠీషు నవమ్యాం దంతధావనమ్ । పర్ణైరన్యత్ర కాష్ఠైస్తు జిహ్వోల్లేఖః సదైవ తు ॥ అన్యత్ర అనిషిద్ధదినేషు సదా నిషిద్ధేష్వపి కాష్ఠైర్నైవ జిహ్వోల్లేఖః కార్య ఇత్యర్థః ॥ పైఠీనసిః ॥ తృణపర్ణోద

కేన్యాంగుళ్యా వా దంతాన్ ధావయేత్ప్రదేశినీవర్జమితి ॥ ప్రదేశినీగ్రహ
ణం నిషిద్ధాంగుల్యుపలక్షణార్థం ఇత్యవిరోధ ఇతి స్మృతిచంద్రికాయాం వ్య
వస్థాపితం ॥ స్మృత్యర్థసారే । అంగుళ్యా ధావయేద్దంతాన్ వర్జయేత్తు
ప్రదేశినీమ్ । మధ్యమానామికాంగుష్ఠైర్దంతధావో భవత్యపీతి ॥ కాలాద
ర్శే ॥ అలాభే వాఽనిషిద్ధే వా కాష్ఠానాం దంతధావనమ్ । పర్ణేనైవ విశుద్ధే
న జిహ్వోల్లేఖం చ కారయేదితి ॥ స్మృత్యంతరే ॥ తృణపర్ణైః సదా కుర్యా
దమామేకాదశీం వినా । తయోరపి వకుగ్వతజంబుప్లక్షామ్రపర్ణకైః ॥ విధ
వాపస్యకా బ్రహ్మచారిణాం నాస్య శోధనమితి ॥ భరద్వాజః ॥ యావంతోఽని
యమాః ప్రోక్తాః ద్విజశ్రేష్ఠస్య భుంజతః । తావంతః ప్రేత్యకర్తవ్యా దం
తధావనకర్మణి ॥ ముఖశుద్ధిం ప్రయత్నేన కృత్వైవాహ ద్విజాతయః । ప్రా
తస్సంధ్యాముపాసీత తాం వినా నశుచిర్భవేదితి ॥ *

—* స్నానవిధిః. *—

తత్ర శౌనకః ॥ ప్రాతరాచమనం కృత్వా శౌచం కృత్వా యథార్థవత్ । అం
తః శౌచం తతః కృత్వా ప్రాతస్స్నానం సమాచరేత్ ఇతి । అత్రాచమనం కృత్వేతి
దంతశౌచేపి సంబధ్యతే ॥ తథా కూర్మపురాణం ॥ ప్రక్షాళ్య దంతకాష్ఠం వై భ
క్షయిత్వా విధానతః । అచమ్య ప్రయతో నిత్యం ప్రాతస్స్నానం సమాచరేదితి ॥
వ్యాసోఽపి ॥ ప్రాతః కాలే తు సంప్రాప్తే కృత్వా చావశ్యకం బుధః । స్నాయా
న్నదీషు శుద్ధాసు శౌచం కృత్వా యథావిధీతి ॥ జాబాలిః ॥ సతతం ప్రాతరు
త్థాయ దంతధావనపూర్వకమ్ । ఆచరేదుషసి స్నానం తర్పయేద్దేవమాను
షాన్ ఇతి ॥ స్నానం ప్రశంసతి యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ అగమ్యాగమనాత్
స్నాయాత్ పాపేభ్యశ్చ ప్రతిగ్రహాత్ । రహస్యాచరితాత్పాపాన్ము
చ్యతే స్నానమాచరన్ ॥ మాన్యప్రసాదజనకం రూపసౌభాగ్యవర్ధనమ్ ।
శోకదుస్స్వప్నహం స్నానం మోక్షదం హ్లాదనం తథా ॥ స్నానమూలాః క్రియాః స
ర్వాః శ్రుతిస్మృత్యుదితా నృణామ్ । తస్మాత్స్నానం నిషేవేత శ్రీపుష్ట్యారో

గ్యవర్ధనం ॥ యామ్యం హి యాతనాదుఃఖం నిత్యస్నాయీ న పశ్యతీతి॥ సత్యవ్రతోఽపి ॥ బాల్యం రూపం యశో ధర్మం జ్ఞానమాయుః సుఖం ధృతిం। ఆరోగ్యం పరమాప్నోతి సమ్యక్స్నానేన మానవ ఇతి ॥ దక్షః ॥ క్షుభ్యంతి హి సుప్తస్య ఇంద్రియాణి స్రవంతి చ । అంగాని సమతాం యాంతి ఉత్తమాశ్చ సిరాస్తథా ॥ అత్యంతమలినః కాయో ఽయోగ్యశ్చ పరికీర్తితః । స్రవత్యేవ దివారాత్రం ప్రాతస్స్నానం విశోధనమ్ ॥ ప్రాతఃస్నానం ప్రశంసంతి ఆర్యాః॥ అస్నాత్వా నాచరేత్కర్మ జపహోమాదికం చన ॥ సర్వం హంతి విశుద్ధాత్మా ప్రాతస్స్నానేన దుష్కృతమ్। ప్రాతరుత్థాయ యో విప్రః సంధ్యాస్నానం సమాచరేత్ ॥ సప్తజన్మకృతం పాపం త్రిభిర్వర్షైర్వ్యపోహతి ॥ గుణా దశ స్నానపరస్య పుంసో రూపం చ తేజశ్చ బలం చ శౌచం॥ ఆయుష్యమారోగ్యమలోలుపత్వం దుస్స్వప్ననాశశ్చ ధృతిశ్చ మేధా । ఉషస్యుషసి యస్స్నానం సంధ్యాయాముదితేఽపి వా ॥ ప్రాజాపత్యేన తత్తుల్యం మహాపాతకనాశనమ్ ॥ అత్రిః ॥ అస్నాతాశీ మలం భుంక్తే హ్యజపః పూయశోణితమ్ । అహుతాశీ క్రిమీన్భుంక్తే అదాతా విషమశ్నుతే ॥ వ్యాసోఽపి॥ ప్రాతస్స్నానేన శుద్ధాస్స్యుః యేఽపి పాపకృతో జనాః తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన స్నానం ప్రాతః సమాచరేత్ ॥ ఋషిభిర్విహితం నిత్యం ప్రాతస్స్నానం న సంశయః । ముఖే సుప్తస్య సతతం లాలాద్యాః సంస్రవంతి హి ॥ తతో నైవాచరేత్కర్మ హ్యకృత్వా స్నానమాదితః। అలక్ష్మీః కాలకర్ణీ చ దుస్స్వప్నం దుర్వచస్తథా॥ ప్రాతస్స్నానేన పాపాని పూయంతే నాత్ర సంశయః। న హి స్నానం వినా పుంసాం ప్రశస్తం కర్మ సుస్మృతం॥ హోమే జప్యే విశేషేణ తస్మాత్స్నానం చ సమాచరేదితి ॥ స్మృత్యర్థసారేఽపి ॥ సంశోధ్య దంతమాచమ్య విధివత్స్నానమాచరేత్ । స్నానమూలాః క్రియాస్సర్వాః శ్రుతిస్మృతిసమీరితాః ॥ అస్నాతస్తు పుమాన్నార్హో జపహోమాదికర్మసు । ప్రాతర్మధ్యాహ్నయోస్స్నానం వానప్రస్థగృహస్థయోః ॥ యతేస్త్రిషవణం స్నానం సకృచ్చ బ్రహ్మచారిణామ్ । సర్వేషామపి సకృత్కుర్యాత్ అశక్తౌ చోదకం వినా ॥

నమ్యక్త్యాంబుసద్భావే గాధా గాత్రం హి తద్భవేత్ । స్నానం చ సర్వవర్ణా
నాం కార్యం శౌచపురస్సరమితి ॥ వ్యాఘ్రపాదోఽపి ॥ ప్రాతస్స్నాయీ భ
వేన్నిత్యం మధ్యస్నాయీ భవేదితి ॥ శౌనకః ॥ ఉభయోస్సంధ్యయోస్స్నానం
బ్రాహ్మణైశ్చ గృహాశ్రితైః । తిసృష్వపి చ సంధ్యాసు స్నాతవ్యం తు తపస్విభిః ॥
కాత్యాయనోఽపి ॥ యథాహని తథా ప్రాతర్నిత్యస్నాయాదతంద్రితః । దం
తాన్ ప్రక్షాల్య నద్యాదౌ గృహే చేత్తదమంత్రకమితి ॥ అత్ర సంక్షేపోఽభిప్రే
తః ॥ యతస్స ఏవాహ ॥ అల్పత్వాద్ధోమకాలస్య బహుత్వాత్స్నానకర్మణః ।
ప్రాతస్స్నానప్రకారశ్చ చతుర్వింశతిమతే దర్శితః । స్నానమబ్దైవతైర్మంత్రైః
వారుణైశ్చతృచా సహ । కుర్యాద్వ్యాహృతిభిస్సార్థం యత్కించేదత్ర చాపి
చ ॥ ద్రుపదాదివేతి స్నాయాజ్జంబుకాయేతి వా పునః । పుణ్యాని చ స్మరేత్తీ
ర్థాన్యుశనా మునిరబ్రవీదితి ॥ శౌనకః ॥ జలమధ్యస్థితో విప్రః శుద్ధభావో
హరిం స్మరేత్ । స్నాత్వాచాంతో వారిమగ్నః త్రిః పఠేదఘమర్షణమ్ ॥
ధ్యాయేన్నారాయణం దేవం స్నానాదిషు చ కర్మసు । ప్రాయశ్చిత్తేషు సర్వే
షు ముచ్యతే దుష్కృతాత్ ప్రమాన్ ॥ శేషోఽపి ॥ ధ్యాయేన్నారాయణం దే
వం స్నానాదిషు చ కర్మసు । బ్రహ్మలోకమవాప్నోతి న చేహ సంజాయతే ॥
హారీతోఽపి ॥ సోఽంతర్జలం ప్రవిశ్యాథ వాగ్యతో నియమేహని । హంసం స్మృ
త్వా చ మనసా మజ్జయేచ్చోరవజ్జలమితి ॥ మజ్జయేచ్ఛరీరమితి శేషః ॥ వ్యాసోఽపి ॥
ఆపో నారా ఇతి ప్రోక్తా స్నాయాదస్యాయనం పునః । తస్మాన్నారాయణం
దేవం స్నానకాలే స్మరేద్బుధ ఇతి ॥ అఖండదర్శే ॥ అప్రాయత్యం నిహంత్యే
వ స్నానేనైకేన మానవః । ద్వితీయేన నిమజ్జేన నిర్మలత్వం లభేద్ధ్రువమ్ ॥ తృ
తీయేనాపి తృప్తిస్స్యాన్నిమజ్జనఫలం త్విదమితి ॥ ఆచారసారే ॥ ప్రాతస్తీర్థా
వగాహనమప్యేవ వాక్యేన మార్జనం చ వ్యాహృతీభిరేవ ॥ ప్రాణాయా
మో ద్రుపదమాత్రేతి స్మృత్యర్థసారే ॥ సంకల్పం సూక్తపఠనం మార్జనం
చాఘమర్షణమ్ । దేవతాతర్పణం చైవ స్నానం పంచాంగముచ్యతే ॥ ఇద
మాపః ప్రవహతేతి వ్యాహృతిభిర్జలాభిమంత్రణం ॥ ఆపోహిష్ఠేతి మార్జ

నం ॥ దృపదాదిచేద్గాయత్రీతద్విష్ణోః ప్రణవైరఘమర్షణైశ్చస్నానత్రయ
మితి । స్మృత్యర్థసారేతు ॥ ప్రాతఃస్నానం సదాకుర్యాదస్నిన్నైవాతు
రస్సదా । పాదౌముఖంచప్రక్షాళ్య సావిత్రీంప్రణవంస్మరేత్ ॥ శిఖాంబధ్వా
చమ్యతటంప్రక్షాళ్యదర్భాదీన్నిధాయదక్షపాణిజలంనత్వాప్రసృతాంజలిః
ప్రాఙ్ముఖోవగాహ్యకష్టాదినిమృజ్య స్నాత్వా ద్విరాచమ్యదర్భపాణిరాపో
హిష్ఠాద్యైరబ్దైవతైర్మార్జనంకృత్వాఘమర్షణంకుర్యాత్ ॥ పునస్స్నా
త్వాద్విరాచమ్య తర్పణంకుర్యాదితి ॥ అప్రవాసోదకస్నానే విప్రపాదా
వనేజనమ్ । గాయత్ర్యాజపమర్ఘ్యంచ ఆదిత్యాభిముఖంచరేత్ ॥ స్రోత
సోఽభిముఖంస్నాయాత్ మార్జనేచాఘమర్షణే । అన్యత్రాభి ముఖో రా
త్రావగ్నేః ప్రాఙ్ముఖఏవవ । సంధ్యాముఖస్తుసంధ్యాయాంప్రైవాఙ్ముఖస్త
థైవచ ॥ కాలనియమమాహజాబాలిః ॥ ఆచరేదుషసిస్నానం తర్పయే
ద్దేవమానుషానితి ॥ విష్ణురపి ॥ ప్రాతస్స్నాయాదరుణకరగ్రస్తాం ప్రాచీ
మవలోక్యేతి ॥ అరుణోదయలక్షణమాహ నారదః ॥ చతస్రోఘటికాః
ప్రాతఃఅరుణోదయనిశ్చయఇతి ॥ స్కాందేపి ॥ ఉదయాత్ప్రాక్చతస్రస్తు
నాడికాహ్యరుణోదయః । తత్రస్నానంప్రశస్తంస్యాత్ సహిపుణ్యతమస్స్మృ
తఇతి ॥ యత్తుచతుర్వింశతిమతేభిహితం ॥ ఉషస్యుషసియత్స్నానంసంధ్యా
యాముదితేపివా । ప్రాజాపత్యేనతత్తుల్యంసర్వపాపప్రణాశనమితి ॥ తస్యా
ర్థస్స్మృతిచంద్రికామాధవీయయోర్వర్ణితః ॥ యత్సంధ్యాయాం స్నా
నంతదుపవ్యుషసి । యదర్కోదితే ఉదయాభిముఖఇత్యర్థః ॥ ఉదయస్య
చవిధిచోదనే ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ ప్రాతస్సహ గోమయేన కుర్యా
న్మృదామధ్యందినేసాయంశుక్లాభిరద్భిర్నప్రాతస్స్నానాత్ప్రాక్సంధ్యాము
పాసీతఇతి ॥ దక్షోపి ॥ స్నానమూలాః క్రియాస్సర్వాః సంధ్యోపాసనమేవ
చ । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన స్నానంకుర్యాత్సమాహిత ఇతి ॥ యద్యేవంత
ర్హి । తద్వచనస్యబలాదేవసంధ్యాప్యుత్కృష్యతాంఏవం ॥ సంధ్యాంసం
ధ్యాముపాసీతస్నాత్వానోద్గతేరవౌఇతి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యేనతన్నిషేధ

స్మరణాత్ తథా॥ రాత్ర్యంతయామనాడీద్వే సంధ్యాదిః కాల ఉచ్యతే। దర్శనా
ద్రవిరేఖాయాః హ్యస్తగోముఖైః స్మృత ఇతి ॥ దక్షేణ కాలః యమోభిహితః॥
రవిరేఖాయా దర్శనాదుపలక్షితః కాలః సంధ్యాంత ఇత్యర్థః ॥ అత ఉది
తేపి వేన్యస్య ఉదయాభిముఖ ఇత్యేవార్థోయుక్త ఇతి॥ దక్షః ॥ స్నాత్వా
చ మేధ్యతో విప్రః పాదౌ కృత్వా జలే స్థలే। ఉభయోరప్యసౌ శుద్ధః తతః కర్మ
క్షమో భవేత్ ॥ విన్యస్య దక్షిణం పాదం జలే వామపదం బహిః। ఉపవీతీ సమా
చామేద్విధిరేషః సనాతన ఇతి ॥ స్నానాంగతర్పణముక్తం మాధవీయే॥ ని
త్యం నైమిత్తికం కామ్యం త్రివిధం స్నానముచ్యతే। తర్పణం తు భవేత్తస్యాం
గత్వేన పరికీర్తితమితి॥ చతుర్వింశతిమతేపి ॥ స్నానాదనంతరం యావత్త
ర్పయేత్పితృదేవతా ఇతి॥ వ్యాఘ్రోపి ॥ స్నానే చైవ తు సర్వత్ర తర్పయె
త్పితృదేవతాః। కామ్యే నిత్యే విశేషేణ తత్ప్రకుర్యాత్ప్రయత్నత ఇతి॥ అకర
ణదోషోపి వసిష్ఠేన దర్శితః॥ నాస్తిక్యభావాద్యస్నాతస్తు న తర్పయతి వై పి
తౄన్। పిబంతి దేహనిస్రావం పితరోస్య జలార్థిన ఇతి ॥ దేహనిస్రావో
రుధిరం॥ యత్త్వాపస్తంబేనోక్తమ్ ॥ అస్పృశ్యస్పర్శనే వాంతే త్వశ్రుపా
తే క్షుతే తథా ॥ స్నానం నైమిత్తికం జ్ఞేయం దేవర్షిపితృవర్జితమితి॥ య
దపి స్మృత్యర్థసార వచనం॥ అస్పృశ్యస్పర్శనే స్నానే నాఘమర్షణ
తర్పణే ఇతి ॥ తదస్పృశ్యస్పర్శనాది నిమిత్తక ప్రాథమికస్నానే న తర్పణ
నిషేధపరం ॥ శవానుగమనే క్షౌరే పునస్స్నానం విధీయతే ॥ ఇత్యుక్తపున
స్స్నానం॥ స్నానార్హస్తు నిమిత్తేన త్రయోదశ నిమజ్జన - ఆచమ్య ప్రయతః ప
శ్చాత్స్నానం విధివదాచరేదిత్యుక్త్వా త్రయోదశ నిమజ్జనానంతర స్నానే చ
తర్పణం భవత్యేవ ॥ స్నానే చైవ హి సర్వత్ర తర్పయేదితి స్మరణాత్ ॥
యమః ॥ ద్వౌ హస్తౌ యుగ్మతః కృత్వా పూరయేదుదకాంజలిం। గోశృంగ
మాత్రముద్ధృత్య జలమధ్యే జలం క్షిపేదితి ॥ యత్తు వ్యాఘ్రేణోక్తం॥
ఉభాభ్యామపి హస్తాభ్యాముదకం యః ప్రయచ్ఛతి । స మూఢో నరకం యాతి
కాలసూత్రమవాక్శిరా ఇతి ॥ తచ్ఛ్రాద్ధాదావుదకదానవిషయం॥ యదాహ

కార్ష్ణాజినిః ॥ శ్రాద్ధే వివాహకాలే చ పాణిన్నైకేన దీయతే । తర్పయేత్తూ
భయేనైవ విధిరేష పురాతన ఇతి ॥ స్నాతశ్చార్ద్రవాససో జలస్థ ఏవ దేవ
ర్షిపితృతర్పణం కుర్యాదితి ॥ తథా చ నారాయణః ॥ ఉపవీతీ బద్ధశిఖః సమా
చమ్య యథావిధి । దేవర్షీన్ తర్పయేదప్సు పితౄంశ్చైవ సమాహిత ఇతి ॥ అ
ప్సు స్థిత్వా తర్పయేదిత్యర్థః ॥ విష్ణుః ॥ స్నాతశ్చార్ద్రవాససా దేవర్షి
పితృతర్పణం అంభస్యేవ కుర్వీతేతి ॥ కార్ష్ణాజినిః ॥ నాభిమాత్రజలే స్థిత్వా
చింతయన్నూర్ధ్వమానసః । దేవాన్ దేవగణాంశ్చాపి ఋషీన్ ఋషిగణానపి ॥
అథ కాండర్షీన్ నేతాన్ ఉదకాంజలిభిః శుచిః । అవ్యగ్రస్తర్పయేన్నిత్యం మం
త్రైరేవ స్వనామభిః ॥ పితౄన్ పితృగణాంశ్చాపి నిత్యం సంతర్పయేత్తత
ఇతి ॥ భారద్వాజః ॥ తర్పణం దేవతాదిభ్యః స్వస్వతీర్థేన తర్పయేత్ । గో
శృంగమాత్రముద్ధృత్య తర్పయేజ్జలముత్సృజేత్ ॥ యోన గృహ్ణాన్యథాస్యైనద
ద్యాచ్చేత్తు జలాంజలిం । అన్యతీర్థేన గృహ్ణీయాత్ తత్తోయం రుధిరం భవేత్ ॥ పూ
ర్వస్యాభిముఖో దేవాన్ ఉత్తరాభిముఖస్త్వృషీన్ । పితౄంశ్చ దక్షిణాస్యశ్చ
జలమధ్యే తు తర్పయేత్ ॥ వ్యాసోపి ॥ ప్రత్యహం తు శుచిః కుర్యాత్ప్రీత్యాష
స్నానే స్త్వహ । దేవేభ్యోథ ఋషిభ్యోథ పితృభ్యశ్చ యథాక్రమం ॥ ఆదా
వోంకారముచ్చార్య నామాన్తే తర్పయామి చ । దేవాన్ బ్రహ్మర్షీంశ్చై
వ తర్పయేదక్షతోదకైః ॥ ప్రాతస్తిలోదకైస్స్వోక్తవిధినా తర్పయేద్బుధః ।
యజ్ఞోపవీతీ దేవానాం నివీతీ ఋషితర్పణే ॥ ప్రాచీనావీతీ పిత్ర్యేషు స్వేన తీర్థేన
తర్పయేదితి ॥ విష్ణుపురాణే ॥ శుచిర్వస్త్రధరః స్నాతో దేవర్షిపితృతర్ప
ణం । తేషామేవ హి తీర్థేన కుర్వీత సుసమాహితః ॥ త్రిరపః ప్రీణనార్థాయ దే
వానామపివర్జయేత్ । తథర్షీణాం యథాన్యాయ్యం సకృచ్చాపి ప్రజాయ
తే ॥ పితౄణాం ప్రీణనార్థాయ త్రిరపః పృథివీపతే । పితామహేభ్యశ్చ త
థా ప్రీయాతే ప్రపితామహాన్ ॥ మాతామహాయ తత్పిత్రే తత్పిత్రే చ సమాహి
తః ॥ వృద్ధమనుః ॥ మనుష్యతర్పణే స్నానవస్త్రనిష్పీడనే తథా । నివీతీ తు
వేద్విప్రస్తథా మూత్రపురీషయోః ॥ మానుష్యేష్వంసయోస్సక్తంమైథు

పృష్ఠభాగికం । తర్పణేంగుళయోః పక్తం నివీతంత్రివిధం స్మృతమితి ॥ ప్రయోగ పారిజాతే ॥ ప్రాఙ్ముఖఉపస్థితః బ్రహ్మాగ్నీన్ దేవాన్ సకృత్సకృత్ తర్పయిత్వా ఉదఙ్ముఖో నివీతీసయవాభిరద్భిః ప్రాజాపత్యేనతీర్థేన ఋషీన్ ద్విస్తర్పయిత్వా అథదక్షిణాభిముఖః ప్రాచీనావీతీ పితృతీర్థేన సతిలాభిరద్భిః త్రిస్తర్పయిత్వా సోమః పితృమాన్యమోఽంగిరస్వాన్ అగ్నిః కవ్యవాహనాదయఇతి త్రిస్త్రిస్తర్పయేదేతత్స్నానాఙ్గంతర్పయేదితి॥ స్నానాఙ్గతర్పణమితి పితృతర్పణం ప్రావృత్య కాష్ఠాజలః నాభిదఘ్నేజలేస్థిత్వా చింతయేదూర్ధ్వమానసః । ఆగచ్ఛంతుమేపితరో గృహ్ణంత్వేతజ్జలాంజలీన్ ॥ పితౄణామంబరస్థానామంథ సోదక్షిణాముఖః । త్రీంస్త్రీంజలాంజలీన్దద్యాత్ ఉచ్చైరుచ్చతరాన్బుధఇతి గృహ్ణంత్వేతాంజలాంజలీనితి ॥ చింతయేదితి సంబంధః । సుమంతుః ॥ ఆకాశేనిక్షిపేద్వారి జలస్థోదక్షిణాముఖః। పితౄణాంస్థానమాకాశం దక్షిణాదిక్తథైవచేతి॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ శుక్లైస్తిలైర్దేవానుపవీతీదేవతీర్థేన ప్రాఙ్ముఖః తర్పయేత్ ॥ శాబలైస్తిలైరృషీన్నివీతీకారయేతోదఙ్ముఖస్తర్పయేత్ ॥ ఆచార్యాన్ పితౄన్ ప్రాచీనావీతీపిత్ర్యేణకృష్ణంకృష్ణతిలైర్దక్షిణాముఖస్తర్పయేత్ ॥ యద్వా శ్రాద్ధోదకే దేవాన్ ఋషీంశ్చ పితౄన్ తిలైస్సర్వాన్వా సర్వాం స్తిలైస్తర్పయేత్॥ దేవానక్షతైస్తండులైర్నామేకైకమంజలిందద్యాదృషీణాంద్వౌద్వౌపితౄణాంత్రీన్ స్వాచారప్రాప్తైస్తిలాభావేస్వర్ణరూప్య తామ్రదర్భయుక్తేనాక్షతైకమాత్రికహస్తేన కార్యంవా పిత్ర్యతర్పణం॥ నజీవపితృకః కృష్ణతిలైస్తర్పణమాచరేత్ ॥ హస్తాభ్యాంరవివారేచ జన్మర్క్షదివసేషుచ । గృహేఽపిషిద్ధస్తిలతర్పణంతద్బహిర్భవేత్॥ శోభనగృహే శోభనదినే తిలతర్పణంవివాహోపనయన చౌలేషుయథాక్రమం ॥ వర్షమర్ధంతదర్ధంచ నైత్యకంనతిలతర్పణమితి ॥ అత్రవిశేషమాహకశ్చిత్ ॥ ప్రోతస్నానేవిశేషోయం విధినైవ తిలైర్యుతం । నైమిత్తికంచకామ్యంచ తిలైరేవనిధీయతఇతి ॥ దేవర్షిపితృతర్పణానంతరం తీ

రేయజ్ఞతర్పణంవిహితం ॥ స్మృత్యంతరే ॥ దేవర్షితర్పణం కృత్వాయక్ష్మాణాం తర్పణమేత్తతే । యక్ష్మయాదూషితం తోయం శారీరమలసంచయాత్ ॥ తద్దోషపరిహారాయ యక్ష్మాణంతర్పయామ్యహమితి॥ దక్షోఽపి ॥ స్నానాంగతర్పణంకృత్వా యక్ష్మణోజలమాహరేత్ । అన్యథా కురుతేయస్తు స్నానంతస్యాఫలంభవేదితి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ యావద్దేవానృషీంశ్చైవ పితౄంశ్చైవ నతర్పయేత్ । తావన్నపీడయేద్వస్త్రం యేనస్నాతోభవేన్నరః ॥ నిరాశాః పితరోయాంతి స్నానవస్త్రేనిపీడితే । తస్మాన్నపీడయేద్వస్త్రమకృత్వాపితృతర్పణం ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ స్నానార్థమభిగచ్ఛంతం దేవాః పితృగణాస్తథా ॥ వాయుభూతాస్తు గచ్ఛంతి తృషార్తాస్సలిలార్థినః । నిరాశాస్తేనివర్తంతే వస్త్రనిష్పీడనే కృతే ॥ శౌనకః ॥ దేవాదీంస్తర్పయిత్వాస్వం వస్త్రంసంపీడయేత్పరం। ఉదకస్యాప్రదానాద్ధి స్నానవస్త్రం నపీడయేత్ ॥ నిష్పీడయతియః పూర్వం స్నానవస్త్రంతుతర్పణాత్ । నిరాశాః పితరస్తస్య యాంతి దేవాస్సహర్షిభిరితి ॥ జలోత్తరణానంతరక్రమమాహ భరద్వాజః ॥ వస్త్రోదకమపేక్షంతే యేమృతా దాసకర్మణాః । తస్మాత్స్వప్రయత్నేన జలంధారావహాని పాతయేదితి ॥ ఉక్తార్థఃకించిత్కాలంతిష్ఠేదిత్యర్థః ॥ తథాచ సంగ్రహే ॥ స్నాత్వామూలాత్తటేతిష్ఠేత్ప్రాచీనావీతివాన్ద్విజః। యావత్స్రవతిదేహతః బు తూష్ణీంభూత్వాదిత్యప్తయే । స్నాత్వానచ్ఛాయసంతిష్ఠేత్కస్మాత్కంపయతస్తదా । బ్రహ్మహత్యాదిపాపాని కంపయంతినసంశయః ॥ అత్రావస్థానేచ విశేషఉక్తః ॥ సురాబిందుసమాః ప్రోక్తాః పృష్ఠకేశబిందవః । తా ఏవపురతః ప్రోక్తాః సర్వతీర్థోదకసమాః ॥ అసంమృజ్యాన్నచస్నాతోగాత్రాణ్యంబరపాణిభిః । నచనిర్ధునయాత్కేశాన్వాసశ్చైవనవిధునేత్ ॥ అత్రహేతుమాహవ్యాసః ॥ తిస్రఃకోట్యోర్ధకోటీచ యావంత్యంగరుహాణివై । స్రవంతిసర్వతీర్థాని తస్మాన్నపరిమార్జయేత్ ॥ గోభిలః ॥ పిబంతిశిరసోదేవాః పిబంతిపితరోముఖాత్ । మధ్యతస్సర్వగంధర్వా అధస్తాత్సర్వజంతి

వేత్ ॥ సురాబిందుసమం చాంతః శిఖాయాః పృష్ఠపాతితం । తదేవ పురతః
పతితం గంగాబిందుసమం భవేత్ ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ శిరోవారి శరీరాంబు
వస్త్రస్రుతోదకం యథాక్రమాత్ । పిబంతి దేవా మునయః పితరో బ్రాహ్మ
ణాస్తథా ॥ జాబాలిః ॥ స్నానం కృత్వార్ద్రవాసాస్తు విణ్మూత్రం కురుతే
యది । ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా పునః స్నానేన శుద్ధ్యతి ॥ తథా
చ పులస్త్యః ॥ కృత్వా తర్పణమేవం తు సముత్తీర్య జలాశయాత్ । పీడయే
త్స్నానశాటీం తు తత ఏవ విచక్షణః ॥ చతుర్వింశతిమతే ॥ స్నానాదనం
తరం యావత్తర్పయేత్పితృదేవతాః । ఉత్తీర్య పీడయేద్వస్త్రం సంధ్యాక
ర్మ తతః పరమితి ॥ అత్ర స్మృత్యర్థసారే విశేషోభిహితః ॥ జలాదుత్తీ
ర్య వస్త్రప్రాంతం నిష్పీడ్యాపః స్పృష్ట్వా పరిధానోత్తరీయే ధృత్వా స్నానవ
స్త్రం నిష్పీడ్యాచమ్య సంధ్యాముపాసీతేతి ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ చతుః సం
వేష్ట్య వాసోంతే స్నాతో నిష్పీడయేత్ స్థలే । యే కే చాస్మత్కులే జాతా
ఇతి మంత్రేణ మానవః ॥ మంత్రం చ కార్ష్ణాజినిః ॥ యే కే చాస్మత్కులే
జాతా అపుత్రా గోత్రజా మృతాః । తే గృహ్ణంతు మయా దత్తం వస్త్రనిష్పీడ
నోదకమితి ॥ సంవర్తః ॥ ఉత్తీర్య పీడయేద్వస్త్రం అపసవ్యం యథావిధీతి ॥
వృద్ధమనుః ॥ వస్త్రం త్రిగుణితం యస్తు నిష్పీడయతి మూఢధీః । వృథా స్నానం
భవేత్తస్య యశ్చైవాదశమంబునీతి ॥ యశ్చ వస్త్రమదశం యథా భవతి
తథా నిష్పీడయతి అంబుని చ నిష్పీడయతి తస్య స్నానం వృథేత్యర్థః ॥
తథా చ ప్రదీపికాయాం ॥ జలమధ్యే యదా కశ్చిత్ బ్రాహ్మణో జ్ఞానదుర్బ
లః । నిష్పీడితం ధౌతవస్త్రం యదా స్కంధే వినిక్షిపేత్ ॥ తదాసురం భ
వేత్కర్మ పునః స్నానం విశోధనం । అమంగళాని వస్త్రాణి ఆర్ద్రవస్త్రాణి యా
ని చ ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ పాదేన స్థాపయేద్వస్త్రం స్కంధేన స్థాపయేత్త
థా । బ్రాహ్మణో ద్వితయం చైవ వర్జయేద్వస్త్రపీడనమితి ॥ వసిష్ఠః ॥
స్నానశాట్యాం తు దాతవ్యా మృదస్తిస్రో విశుద్ధయే । ఉత్తీర్య తాం చ నిష్పీ
డ్య తతశ్శేషం సమాపయేత్ ॥ ఇతి స్మృతిసంగ్రహే ॥ నిమజ్య దేవర్షిపి

త్వాక్సంతప్యాచమ్యవాససః । ఖండద్వయేనక్రమశః శిరోంగంపరిమా
ర్జయేత్ ॥ స్నాతోనాంగానిసంమృజ్యాత్ స్నానశాట్యానపాణినా । న
చనిర్ధునుయాత్కేశాన్నతిష్ఠన్పరిమార్జయేత్ ॥ వ్యాసః॥ మార్జయే
ద్వస్త్రశేషేణనోత్తరీయేణవాశిరః । యదిప్రమాదాన్మృజ్యేత సపిత్వా
న్పాతయత్యథఇతి ॥ శౌనకః ॥ స్నానవస్త్రేణయోవిప్రఃశరీరంపరిమార్జ
తి । స్నానంవ్యర్థంభవతిపునస్స్నానేనశుధ్యతీతి ॥ సంవర్తః ॥ స్నాన
వస్త్రేణహస్తేనయోద్విజాంగంప్రమార్జయేత్ । వృథాభవతితత్స్నా
నంపునస్స్నానేనశుద్ధ్యతీతి ॥ ఇతిస్నానం॥ స్నానానంతరంవాససిపరిద
ధ్యాత్తథాచమత్స్యపురాణం । ఏవంస్నాత్వాతతఃపశ్చాదాచమ్యతువిధాన
తః । ఉత్థాయవాససీశుక్లేశుద్ధేతుపరిధాయవై ॥ ద్విరాచమేదితిశేషః ॥
తథాచవ్యాఘ్రః ॥ తతోవస్త్రద్వయంశుద్ధంగృహీత్వాద్విరుపస్పృశేదితి ।
అత్రవిశేషమాహ వ్యాసః । నోత్తరీయమధఃకుర్యాన్నోపర్యాయస్థమం
బరం । నాంతర్వాసావిజానాతు నివసేద్వసనంబుధః ॥ చంద్రికాయాం ।
నచానులింపేదస్నాత్వాస్నాతోవాసోననిర్ధునోత్ । ఆర్ద్రఏవతువాసాం
సి స్నాత్వాసేవేతమానవఇతి ॥ అత్రజాబాలిః॥ స్నాత్వాశిరస్యవస్త్రంతు
జంఘేశోధ్యమృదంభసా । అపవిత్రకృతేహీనా కౌపీనాస్రావవారిణేతి ॥ అ
త్రహేత్వభిధానాజ్జంఘాగ్రహణముపవిత్రీకృతాంగోపలక్షణార్థం ॥ అథప
వయోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ స్నాత్వైవంవాససీధౌతే అక్లిన్నేపరిధాయచ ।
ప్రక్షాళ్యోరూమృదాద్భిశ్చ హస్తౌప్రక్షాళయేత్తతః ॥ జలాత్తీరంసమాసా
ద్యతత్ర శుద్ధేచవాససీ । పరిధాయోత్తరీయంచ కుర్యాత్కేశాన్నధూన
యేత్ ॥ తతఃప్రక్షాళయేత్పాదౌ మృత్తోయేనవిచక్షణఇతి ॥ ఆర్ద్రవస్త్రవి
సర్జనేఉక్తః॥ సంగ్రహే॥ స్నానంకృత్వార్ద్రవస్త్రంతు ఊర్ధ్వముద్ధృ
త్యనిక్షిపేత్ । స్నానవస్త్రమధస్తాచ్చేత్పునస్స్నానేనశుద్ధ్యతీతి ॥ వస్త్రవిష
యేవిశేషమాహ భృగుః ॥ బ్రాహ్మణస్యసితంవస్త్రంనృపతేరక్తముల్బణం।
పీతంవైశ్యస్యశూద్రస్య నీలంమలవదిష్యతఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శుక్లాం

బరధరోఽసిచ కేశశ్మశ్రునఖశ్శుచిరితి॥ భవేదితి శేషః॥ నరక్తముల్బణంవా సోఽనసీలంచప్రశస్యతే॥ మలాక్తంగంధహీనంచ వర్జయేదంబరం బుధః॥ ఆపస్తంబః॥ సర్వరాగవాసాంసి వర్జయేత్కృష్ణంచ స్వాభావికం॥ అనుద్భాసివసీతప్రతికృష్ణంచ శక్తివిషయ ఇతి॥ అస్యార్థః॥ కుసుంభాదయః సర్వరాగవాసాంసి వర్జనీయాని॥ నకేనచిద్రక్తం వాసోబిభృయాత్॥ యచ్చస్వభావతః కృష్ణంకంబళాదితదపినవసీత॥ ఉద్భాసనశీల ముద్భాసి ఉల్బణం తదన్యదనుద్భాసి ఛాందసో దీర్ఘః॥ ఏవం భూతం వాసోవసీత ఆచ్ఛాదయేత్॥ వ్రతకష్టంసికృష్టజీర్ణంమలవస్త్రంచ తద్విపరీతం॥ అవకృష్టం తాదృశంచనవాసోవసీతశక్తౌసత్యామితి॥ గౌతమోఽపి॥ నరక్తముల్బణమన్యధృతవాసో బిభృయాదితి॥ మనుః॥ నజీర్ణమలవద్వాసో భవేచ్చవిభవేసతీతి॥ ప్రజాపతిః॥ క్షౌమంవాసఃప్రశంసంతితర్పణేసదృశంయథా। కాషాయధాతురక్తంవా నోల్బణంతస్యకర్హిచిత్॥ ఉశనాః॥ నవేష్టితశిరాః కృష్ణ కాషాయవాససావా దేవపితృ కార్యాణి కుర్యాదితి॥ యత్తు॥ అహతధాతురక్తంచ తత్పవిత్రమితి స్మృతమితి॥ స్మర్యతే॥ తదనుల్బణరక్తాభిప్రాయం॥ దేవలః॥ స్వయంధౌతేన కర్తవ్యాః క్రియాధర్మ్యావిపశ్చితా। నతునేజకధౌతేన నహతేననకుత్రచిత్॥ అహతేతి సమస్తపదం॥ అహతేన లక్షణమాహ పులస్త్యః॥ ఈషద్ధౌతం నవం శ్వేతం సదశంయన్నధారితం। అహతంతద్విజానీయాత్సర్వకర్మసుపావనమితి॥ ధౌతం ప్రక్షాళితం॥ అహతస్య విషయ విశేషం దర్శయతి॥ సత్యవ్రతః॥ అహతంయత్రనిర్ముక్తంఉక్తంవాసస్స్వయంభువా। శస్తంతత్ మాంగలీక్యేషు తావత్కాలంనసర్వదేతి॥ మంగళీక్యం వివాహాది॥ అధౌతంకారుధౌతంచ కర్మకాలే వివర్జయేత్। చండాలనిర్మితం వస్త్రం సర్వదా పరివర్జయేత్॥ ఉశనాః॥ స్నాత్వానుపహతం వస్త్రం పరిదధ్యాద్యథావిధి। అథావై పూర్వవస్త్రంచ సంప్రోక్ష్య ప్రణవేనతు॥ అత్రానుకల్పమాహ యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥ అలాభధౌత వస్త్రస్య శాణక్షౌమాదికాని చ। కు

తపంయోగపట్టంచ వివాసానభవేదితి । కుతపంయోగపట్టంచ ధారయేదవిశేషతః ॥ చంద్రికాయాం ॥ అన్యదేవభవేద్వాసః శయనాయనరాధిప । అన్యద్రథ్యాసు దేవానా మర్చాయా మన్యదేవహి ॥ అన్యచ్చలోక యాత్రాయామన్యదీశ్వర దర్శనే ॥ జాతూకర్ణః ॥ కాషాయంకృష్ణవస్త్రంవా మలినంక్లేశదూషితం । ఛిన్నాగ్రంచోపవస్త్రంచకుత్సితంధర్మతోవిదుః ॥ భృగుః ॥ నరక్తముల్బణంవాసోననీలంచప్రశస్యతే। దశాహీనంజలార్ద్రంచవర్జయేదంబరంబుధః ॥ అకచ్ఛఃపుచ్ఛకచ్ఛశ్చ తిర్యక్కచ్ఛోర్ధ్వకచ్ఛకః।కటిసూత్రేబద్ధకచ్ఛఃనగ్నఃపంచవిధస్స్మృతః। కటిసూత్రంవినాశ్రౌతంస్మార్తంకర్మకరోతియః । సర్వంతన్నిష్ఫలంవింద్యాత్సోపినగ్నఇతి స్మృతః ॥ నగ్నోమలినవస్త్రస్స్యాన్నగ్నశ్చార్ధపటస్స్మృతః। నగ్నస్తుదగ్ధవస్త్రస్స్యాన్నగ్నస్స్యాత్ర పటస్తథా ॥ స్మృతిః॥ వికచ్ఛోనుత్తరీయశ్చ నగ్నశ్చావస్త్రఏవచ । శ్రౌతంస్మార్తం తథాకర్మ ననగ్నశ్చింతయేదపి ॥ మోహాత్కుర్వన్నధో గచ్ఛేత్తద్భవేదాసురం కృతమితి ॥ స్మృతిరత్నావళ్యాం॥ సప్తవాతాహతం వస్త్రం శుష్కవత్ప్రతిపాదితం । ఆదర్శంవాపి ద్విజాతీనాం ఆదృతం గౌతమాదిభిరితి ॥ జపేహోమే తథాస్నానే దైవేపిత్ర్యేచకర్మణి । బధ్నీయాన్నాసురీం కచ్ఛాం శేషేకాలేయథేచ్ఛయా ॥ పరిధానాద్బహిఃకచ్ఛాం నిబద్ధాహ్యాసురీభవేత్ ॥ ధర్మ్యేకర్మణివిద్వద్భిర్వర్జనీయా ప్రయత్నత ఇతి ॥ గౌతమః ॥ సతి విభవేనజీర్ణమలవద్వాసాస్స్యాదితి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ సర్వ రక్తం కృష్ణంవా పరిదధ్యాత్కదాచన । యజ్ఞోపవీతమన్యద్వా ద్వితీయంతుభవేదిహ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ శుచీవోహవ్యామరుత ఇత్యుక్త్వాశుద్ధమంబరం। సంప్రోక్ష్య దేవస్యత్వేతి గృహీత్వాచావధూతయేత్ ॥అవధూతరక్ష ఇత్యవధూయ ఉదుత్యంజాతవేదసమితి వస్త్రమాదిత్యం దర్శయిత్వా ఆవహంతీతివాసః పరిధాయద్విరాచమేదితి ॥ పూర్వమనివేశితవాసోవిషయో మంత్రఇత్యాహ ॥ పారస్కరః। వాసశ్చాత్రోపానహౌచ్చ పూర్వాశ్చేన్మంత్రఇతి ॥ బోధాయనః ॥ ఉత్తరం

వాసః కర్తవ్యం పంచ స్వేతేషు కర్మసు । స్వాధ్యాయోత్సర్గదానేషు భు
క్త్వాచమనయో స్తథా ॥ ఇతి॥ వత్సగోమూత్రాదేః॥ ఏతత్సర్వకర్మోపలక్షణా
ర్థ మనుత్తరీయస్య భృగుణావికచ్ఛోనుత్తరీయశ్చేతికర్మమాత్రస్య నిషిద్ధత్వా
త్ ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యోపి ॥ స్నానం దానం జపం హోమం స్వాధ్యాయ
పితృతర్పణం । నైకవస్త్రో ద్విజః కుర్యాత్ శ్రాద్ధభోజనసత్క్రియాః ॥ గో
భిలోపి ॥ ఏకవస్త్రో న భుంజీత న కుర్యాద్దేవతార్చనం । న చార్చయేద్ద్వి
జాన్నగ్నః కుర్యాదేవంవిధం నరః ॥ పరాశరః ॥ హోమదేవార్చనాద్యా
సు క్రియాసు వరణే తథా । నైకవస్త్రః ప్రవర్తేత ద్విజ ఆచమనే జపే ॥ ఏక
వస్త్రస్య లక్షణమాహ స ఏవ ॥ సవ్యాదంసాద్భ్రష్టపటం కటిదేశే ధృతాంబ
రం । ఏకవస్త్రం తు తం విద్యాద్దైవే పిత్ర్యే చ వర్జయేదితి॥ సవ్యాంసే పట
హీనః కటిదేశ ఏవ ధృతమంబరం యేన తథోక్తః ॥ ఆపస్తంబః ॥ నిత్యము
త్తరం వాసః కార్యమపి వా సూత్రమేవోపవీతార్థ ఇతి॥ జాతూకర్ణిః॥ వస్త్రో
త్తరీయాభావే ద్వ్యంగుళం చతురంగళం వా సూత్రైర్వస్త్రాకృతి పరిమండలం
తదుత్తరీయం కుర్యాదితి ॥ తథా చంద్రికాయాం ॥ యజ్ఞోపవీతే ద్వే ధార్యే
శ్రౌతే స్మార్తే చ కర్మణి । తృతీయముత్తరీయం చ వస్త్రాభావే తదిష్యత ఇతి॥
నిష్పీడ్య స్నానవస్త్రం తు పశ్చాత్సంధ్యాం సమాచరేత్ । అన్యథా కురుతే య
స్తు స్నానం తస్యాఫలం భవేత్ ॥ ప్రాతస్సంధ్యాముపాసీత వస్త్రసంశోధనా
త్పరం । ఉపాస్య మధ్యమం సంధ్యాం వస్త్రసంశోధనం భవేత్ ॥ వస్త్రం చతుర్గు
ణీకృత్య నిష్పీడ్య చ జలాద్బహిః । వామకోష్ఠే చ నిక్షిప్య ద్విరాచమ్య విశుద్ధ్యతి॥
త్యక్తవస్త్రనిష్పీడనే విశేషమాహ హారీతః ॥ వస్త్రనిష్పీడితం తోయం శ్రాద్ధే
షూచ్ఛిష్టభాగినః । భాగధేయం శ్రుతిః ప్రాహ తస్మాన్నిష్పీడయేత్స్థలే । ఉచ్ఛి
ష్టభాగినో దాసా యే మృతాస్తేత్వమంత్రకాః । తృప్యంతు తే పరం ప్రాప్తం
మమ సంబంధినో మృతా ఇతి॥ స్నాత్వాద్రవసనం శుచౌ దేశే ప్రపీడయేదితి॥
భారద్వాజోపి ॥ వస్త్రోదకముపేక్షంతే శ్రాద్ధేతూచ్ఛిష్టభాగినః । తస్మాత్స
ర్వప్రయత్నేన జలం భూమౌ నిపాతయేదితి ॥ ఇతి వస్త్రపరిధానప్రకరణం॥

—* స్నానభేదః. *—

ప్రాతఃస్నానప్రసంగేనస్నానాంతరాణ్యుచ్యంతే ॥ తత్రశంఖః ॥ స్నానం తుద్వివిధంప్రోక్తం గౌణముఖ్యప్రభేదతః । తయోస్తువారుణంముఖ్యంతత్పునఃషడ్విధంభవేత్ । నిత్యంనైమిత్తికంకామ్యంక్రియాంగంమలకర్షణం ॥ క్రియాస్నానంతథాషష్ఠంషోఢాస్నానంప్రకీర్తితం । ఏతేషాంలక్షణమాహసఏవ । అస్నాతస్తుపుమాన్స్నాత్వాజప్యాగ్నిహవనాదిషు । ప్రాతస్స్నానంతదర్థంతునిత్యస్నానంప్రకీర్తితం ॥ చండాలశవధూపాదిస్పృష్ట్వాస్నానంరజస్వలాం । స్నానార్హస్తుయదాస్నాతిస్నానంనైమిత్తికంహితత్ ॥ పుష్యస్నానాదికంయత్తుదైవజ్ఞవిధిచోదితం । తద్ధికామ్యంసముద్దిష్టంసకామస్తత్ప్రయోజయేత్ ॥ దైవజ్ఞోజ్యోతిర్విత్ ॥ జప్తుకామఃపవిత్రాణిహ్యర్చిష్యన్ దేవతాఃపితౄన్ । స్నానంసమాచరేద్యస్తుక్రియాంగంతత్ప్రకీర్తితం ॥ మలాపకర్షణంనామస్నానమభ్యంగపూర్వకం । మలాపకర్షణార్థాయప్రవృత్తిస్తస్యనాన్యథా ॥ సరస్సుదేవఖాతేషుతీర్థేషుచనదీషుచ । క్రియాస్నానంసముద్దిష్టం స్నానం తత్రమతాక్రియేతి ॥ స్నానమేవతత్రక్రియా కార్యతయా ఽఽహితేత్యర్థః ॥ గోభిలోపి ॥ నిత్యంసంతతనిర్వర్త్యం కామ్యం కామాయతద్ధితం । నిమిత్తాదుపజాతంతు స్నానంనైమిత్తికంస్మృతమితి ॥ అనేనమధ్యాందినస్నానస్యాపి నిత్యత్వముక్తం ॥ తస్యాపిసతతం నిర్వర్త్యత్వాత్ ॥ తదిదానీం ప్రసంగేనాభిధీయతే తత్రబోధాయనః ॥ తతోమధ్యాహ్నసమయే పునస్స్నానం సమాచరేత్ । సూర్యస్యచాప్యుపస్థానం జపహోమాదికంతతః ॥ వసిష్ఠః ॥ పవిత్రపాణిరేకాగ్రః పార్శ్వాననవలోకయన్ । అరుగ్దివాకరేస్నానం మధ్యాహ్నేత్వగ్నిశేషతః ॥ అరుక్ రోగరహితః ॥ వ్యాసః ॥ స్నానంమధ్యందినేకుర్యాత్సుజీర్ణేచనిరామయః । నభుక్త్వాలంకృతోరోగీ స్నాయాదంభసినాకులం ॥ విష్ణుః ॥ ప్రాతస్స్నాతోపివిధివత్స్నానం మధ్యందినేచరేత్ । శక్తశ్చేదన్యథారోగీ శాట్యాసమ్మార్జనంచరేత్ ఇతి ॥ అనేనప్రాతస్స్నాతస్యమధ్యాహ్నస్నా

నాశక్తౌ కాపిలస్నానమనుజ్ఞాయతే ॥ వ్యాసః ॥ మంత్రపూతైర్జలం స్నానం ప్రాహుః స్నానఫలప్రదం । నవృథావారిమగ్నానాం యాదసామివతత్సమం ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ మత్స్యకచ్ఛపమండూకా స్త్రీ యేమగ్నాదివానిశం । నతేషాంహిస్నానఫలం తథైవవిధివర్జితమితి ॥ కౌశికః ॥ విధిదృష్టంతుయత్కర్మ కరోత్యవిధినాతుయః । ఫలం నకించిదాప్నోతి క్లేశమాత్రంహితస్యతత్ ॥ వివస్వాన్ ॥ అవిజ్ఞాయవయత్స్నార్తంవిధానంస్నానమాచరేత్ । సయాతినరకంఘోరమితిధర్మస్యశాసనమితి ॥ విష్ణుః ॥ బ్రహ్మక్షత్రవిశాంచైవమంత్రవత్స్నానమిష్యతే । తూష్ణీమేవహిశూద్రస్యస్త్రీణాంచకురునందనేతి ॥ బోధాయనః ॥ అపావగాహనంస్నానం విహితంసార్వవర్ణకం । మంత్రవత్ప్రోక్షణంచాపి ద్విజాతీనాంవిశిష్యతఇతి ॥

—* అథ స్నానార్హజలాని *—

నదీషుదేవఖాతేషు తటాకేషుసరస్సుచ । స్నానంసమాచరేన్నిత్యం గర్తప్రస్రవణేషుచ ॥ మనుష్యైరఖాతో జలాశయో దేవఖాతః ॥ మనుష్యైః ఖాతస్తటాకః- ఋషిసేవితంసరః-కుల్యాగర్తః-ప్రస్రవణంపుష్కరః - గర్తలక్షణముక్తంశౌనకకాత్యాయనాభ్యాం॥ ధనుఃసహస్రాణ్యాష్టౌతు గతిర్యాసాంనవిద్యతే। తదానదీశబ్దవహా గర్తాస్తాఃపరికీర్తితాఇతి॥ అనేనార్థేననదీలక్షణమప్యుక్తంభవతి ॥ విష్ణుపురాణేపి॥ నదీనదతటాకేషు దేవఖాతజలేషుచ । నిత్యక్రియార్థంస్నాయీత గిరిప్రస్రవణేషుచ ॥ కూపేషూద్ధృతతోయేన స్నానంకుర్వీతవాభువీతి । మార్కండేయోపి ।పురాణాననరేంద్రాణామృషీణాంచమహాత్మనాం। స్నానంకూపతటాకేషు దేవతానాంసమాచరేత్॥ భూమిష్ఠముద్ధృతాత్పుణ్యం తతఃప్రస్రవణోదకం। తతోపిసారసంపుణ్యం తస్మాన్నాదేయముచ్యతే ॥ తీర్థతోయం తతః పుణ్యం గాంగంపుణ్యంతు సర్వతః॥ తీర్థతోయం సాధుజుష్టజలం ॥ విష్ణుః ॥ ఉద్ధృతాత్పుణ్యం భూమిష్ఠముదకం- తస్మాన్నాదేయం - తస్మాదపిసాధుపరిగృహీతం- సర్వతఏవగాంగమితి ॥ వివస్వానపి ॥ ఏకతస్సర్వతీర్థాని జా

హ్నాపై వ్యక్తైవనాన్యతః । బ్రహ్మలోకేశశిరసః పతితాయామహీతలే॥ మ
రీచిరపి ॥ భూమిష్ఠముద్ధృతంవాపి శీతముష్ణమథాపివా । గాంగంపయః పు
నాత్యాశు పాపమామరణాంతికం ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ త్రిరాత్రఫ
లదానద్యః యాఃకాశ్చిదసముద్రగాః । సముద్రగాస్తుపక్షస్య మాసస్యస
రితాంపతిరితి ॥ భారద్వాజః ॥ మహానదీనద స్రోత స్సరస్త్రిదశఖాతికాః ।
నాళ స్తటాకఃకుండంచ ధారారూప స్త్వమీదశ ॥ చాంద్రాయణత్రయంకృ
చ్ఛ్రం గాయత్ర్యా అయుతంత్రయం । ఆప్లావనంమహానద్యాం తుల్యమేత
చ్చతుష్టయం ॥ ఉద్భూత్వాభూధరాదబ్ధిం ప్రవిశత్యంబుసంతతిః । యా
సామహానదీజ్ఞేయా సర్వపాపప్రణాశినీ ॥ ఉద్భూతాపూర్వదిగ్భాగశైలే
సలిలసంతతిః । యాప్రత్యక్సాగరంయాతి సానద స్త్వితిగద్యతే ॥ భూధ
రాద్భూమిభాగోత్థా యామేవజలసంతతిః । నదీంవిశతిసాస్రోతస్స్వయం
వాయత్రలీయతే॥పర్వతస్యతటేవాగ్రే వృత్తాకారజలాస్పదం। అశోష్యంయ
త్సర స్తత్ స్యాత్ ప్రవిశాలంసుపంకజం ॥ భువ్యద్రౌచాతిటస్పర్శమశోష్యం
యజ్జలాశయం। విశాలమవిశాలంవా దేవఖాతఇతిస్మృతః ॥ గ్రామార్థం
వాథసస్యార్థం నృభిఃసృష్టాంబుపద్ధతిః । యానద్యాద్యంబుధామభ్యః తాం
నాళాఖ్యాంప్రచక్షతే ॥ అథవాచంద్రాకృతిర్యస్యసంస్థానస్యతువారిణః ।
గ్రామమేవనిపివాసైతత్తటాకఇతిస్మృతఇతి ॥ చతురశ్రంశిలాబద్ధంససో
పానమధోజలం । విశాలమవిశాలంవాయ త్తత్కుండమితిస్మృతం । గిరిరం
ధ్రాద్వినిర్గత్యయాపతత్యంబు సంతతిః ॥ అనాధారమధోభూమౌసాధా
రేత్యభిధీయతే । పంచహ స్తవిశాలంయత్ ఖాతంవృత్తమధోజలం ॥ దార్వి
ష్టకాదిఘటితంయ త్తత్కూపమితిస్మృతం ॥ వ్యాసః ॥ నమేహేత్ జలద్రో
ణ్యాంస్నాతుంచననదీంతరేత్ । నాతిక్రమయితాసింధుంనానుష్ఠాతుం
నదీంతరేత్ । సింధుంనదీంఅనాచమ్యనలంఘయేదిత్యర్థః ॥ మనుః ॥ పర
కీయనిపానేషునస్నాయాద్ధికదాచన । నిపానకర్తుఃస్నాత్వాతుదుష్కృ
తాంశేనలిప్యతే ॥ యానవాయాంసనాన్యస్యహ్యాపో ద్యాదగృహణేవ । అప

త్రాన్యస్యపయుంజానా హ్యేనసో౽స్యతురీయభాక్॥అస్యపరస్యతురీయభాక్
తురీయాంశభాక్ ॥ నద్యలాభవిషయే స ఏవాహ । అలాభే దేవఖాతానాం
సరసాం సరితాం తథా ॥ ఉద్ధృత్య చతురః పిండాన్ పారక్యే స్నానమాచరేది
తి । అన్యేనైవాభిప్రాయేణ శౌనకో౽పి ॥ వాపీకూపతటాకేషు యది స్నా
యాత్కదాచన । ఉద్ధృత్య మృత్తికాపిండం దశపిండాంశ్చ వా క్షిపేత్ ॥ జా
బాలిః । న పారక్యే జలే స్నాయాన్న భుంజీత మహానిశి । స్నాత్వార్ద్రమేకం చ వ
సనం పరిదధ్యాత్కదాచన ॥ పంచపిండాన్సముద్ధృత్య పారక్యే స్నానమా
చరేత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ పంచపిండాననుద్ధృత్య న స్నాయాదన్యవారి
షు ॥ స్నాయాన్నదీదేవఖాతహ్రదప్రస్రవణేషు చ । ఉదకప్రవాహాభిఘాతకృ
తః కూలమధ్యయోః సజలౌఘనిమ్నప్రదేశో హ్రదః ॥ నదీమహానదీస్రోతః కూ
లమధ్యప్రదేశయోః । సర్వదా యో జలస్రావో హ్రదః స పరికీర్తిత ఇతి భర
ద్వాజస్మరణాత్ ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యో౽పి ॥ పరకీయనిపానేషు యది స్నా
యాత్కదాచన । సప్తపిండాంస్తతోద్ధృత్య తతః స్నానం సమాచరేదితి ॥ శౌ
నకః ॥ విరుద్ధాసు న కుర్వీరన్ అంశభాక్ తత్ర సేతుకృత్ । తస్మాత్పరకృతా
న్సేతూన్ కూపాంశ్చ పరివర్జయేత్ ॥ ఉద్ధృత్య వాపి త్రీన్ పిండాన్ కు
ర్యాదాపత్సు నో సదా । నిరుక్తాసు చ మృత్పిండాన్ కూపాంస్తు త్రీన్ ఘటాం
స్తథా । అనుద్ధృత్య తు యత్స్నానం పరకీయజలాశయే । వృథా భవతి తత్స్నానం
కర్తుః పాపేన లిప్యతే ॥ అపతోయైరపి స్నాయాత్ సర్వాలాభే సముద్ధృతైః ।
స్నానం తు న ఘటైః కార్యం నాసాఛిద్రవివర్జిత ఇతి ॥ కూపాత్త్రీన్ ఘటానను
ద్ధృత్య మృన్మయపాత్రా వర్జితైర్గలైః స్నాయాదిత్యర్థః ॥ తథా ఖండాద
ర్శే ॥ శూర్పవాయుర్నఖాగ్రాంబు స్నానవస్త్రం ఘటోదకం । మార్జనారేణుః
కేశాంబు హంతి పుణ్యం పురాతనమితి । ఉత్సృష్టేషు సర్వార్థత్వాదనుద్ధరణే
పి న దోషః ॥ యదాహ వ్యాసః ॥ అనుత్సృష్టేషు న స్నాయాత్ తథైవాసంస్కృతే
ష్వపి । ఆత్మీయేష్వపి న స్నాయాత్ తథైవాల్పజలేష్వితి ॥ సర్వసత్వోద్దేశేనాకృ
తమనుత్సృష్టమసంస్కృతం అప్రతిష్ఠితం ॥ అత్రైవ విజ్ఞానేశ్వరో౽పి ॥ సర్వసత్వో

ద్దేశేన త్యక్తేషు తటాకాదిషు పంచపిండాననుద్ధృత్య న స్నాయాత్ ॥ అత్రి
యోత్సృష్టాభ్యనుజ్ఞాతేషు త్రిషు తు పిండానుద్ధరణేపి స్నానమభ్యనుజ్ఞానమితి ॥
అత్ర స్వశక్త్యనుసారేణ పిండసంఖ్యాద్యవస్థా ద్రష్టవ్యా ॥ వృద్ధమనుః ॥ అన్యా
యోపాత్తవిత్తస్య పతితస్య చ వార్ధుషేః । న స్నాయాదుదపానేషు స్నాత్వా
కృచ్ఛ్రం సమాచరేత్ ॥ శౌనకః ॥ అంత్యజైః ఖాతకూపాస్తటాకా వాప్య
ఏవ వా । తత్ర స్నాత్వా చ పీత్వా చ ప్రాజాపత్యేన శుధ్యతి ॥ అకామాద్బ్రా
హ్మణశ్శుద్ధ్యేత్కృచ్ఛ్రకామచారేఽపవాసత ఇతి ॥ యత్తు శాతాతపవచనం ॥ అం
త్యజైరపి వా ఖాతే కూపే వాప్యాదికే తథా । తత్ర స్నాత్వా చ పీత్వా చ ప్రాయ
శ్చిత్తం న విద్యత ఇతి ॥ తదల్పం తోయవిషయం ॥ చంద్రికాయాం ॥ నద్యాం
తు విద్యమానాయాం న స్నాయాదన్యవారిషు । న స్నాయాదల్పతోయేషు వి
ద్యమానే బహూదకే ॥ ప్రభూతే విద్యమానే చ ఉదకే తు మనోహరే । నాల్పో
దకే ద్విజస్స్నాయాన్నదీం చోత్సృజ్య కృత్రిమే ॥ యత్త్వాపస్తంబేనోక్తం ॥ సశి
రావమజ్జనమప్సు వర్జయేదితి ॥ స్మృత్యంతరే ॥ గృహస్థస్తు స్రవంతీషు నిమ
జ్య స్నానం సమాచరేత్ । అన్యత్ర సిద్ధహస్తాభ్యామితరేషాం తు మార్జనం ॥ నా
ల్పాంభసి శిరో మజ్జేన్నావగాహేన్మహోదధౌ । క్రియాస్నానే శిరో మజ్జేదన్య
త్రాపి సరిత్సు చేతి ॥ అన్యత్ర స్థావరోదకే ॥ సముద్రస్నానం తు పర్వకాలే వి
హితం ॥ మహాభాగవతే ॥ అశ్వత్థసాగరౌ సేవ్యౌ న స్ప్రష్టవ్యౌ కదాచన ।
అశ్వత్థం మందవారేషు సాగరం పర్వణి స్పృశేత్ ॥ అన్యదా తు కురుశ్రేష్ఠ దే
వయోనిరపాంపతిః । కుశాగ్రేణాపి కౌంతేయ న స్ప్రష్టవ్యో మహోదధిః ॥
ఆజన్మశతసాహస్రే యత్పాపం కురుతే క్వచిత్ । ముచ్యతే సర్వపాపేభ్యః
న త్వేవ లవణాంభసి ॥ గర్భిణీ గృహిణీ యస్య దూరయాత్రాం స వర్జయేత్ ।
వపనం సాగరస్నానం శవవాహం చ వర్జయేత్ ॥ ఇతి ॥ భరద్వాజః ॥ క్షౌరం
చ సాగరస్నానం న కుర్యాద్గర్భిణీపతిః । కృతవాన్నభవేత్తస్యాః ప్రజా న భవ
తి ధ్రువం ॥ సౌరారవారయోరస్తే పర్వణోరుభయోరపి । సంతానకామీ న స్నా
యాత్ కుర్యాత్తు గ్రహణే తయోః ॥ ఏతచ్ఛుద్ధపర్వవిషయం ॥ విద్ధాయాం తు

సవివాహ ॥ విద్ధేపర్వణినస్నాయాచ్చతుర్దశ్యాంమహోదధౌ । సాచేద్భూ
మయుతాస్నాయాత్తమతిక్రమ్య పర్వణి ॥ చతుర్దశ్యాంశతంతత్రముక్త్వాప
ర్వాంశఏవతు । సింధుస్నానంప్రకుర్వీత గంగాస్నానఫలంభవేత్ ॥ సంగ్ర
హేపి॥సభూమిజాకృష్ణచతుర్దశీచతస్యాంతుపర్వాంశకఏవముక్తః। స్నా
త్వాసముద్రేతుతత్రైవపాపం నిహంతిజన్మాంతరసంచితంయత్॥ భారద్వాజః॥
కృష్ణాంగారచతుర్దశ్యాంయోబ్ధౌస్నానంసమాచరేత్ । తస్యజన్మసహస్రే
షుసర్వంపాపంప్రణశ్యతీతి । ఏతత్సర్వం సంబంధరహిత చతుర్దశీవిష
యం ॥ పురాణే ॥ సేతౌకవేరకన్యాయాంగంగాయాశ్చాపిసంగమే । న
వారదోషమీక్షేతపర్వసుస్నానమాచరేదితి ॥ జైమినిః । సేతుర్నాపేక్ష
తేకాలంనిత్యంస్నానంప్రశస్యతే । నిషేధకాలభేదస్యసేతోరన్యత్రకర్హి
చిత్ ఇతి । పరాశరః॥ అగ్నిజితరూపిలావష్ఠీ రాజాభిక్షుర్మహోదధిః । దృ
ష్టమాత్రాఃపునంత్యేతేతస్మాత్పశ్యేతనిత్యశఇతి । అత్రఉదకాంతరేణాచ
మనంకర్తవ్యం ॥ నసముద్రోదకేన ॥ అక్షారాభిరాచమేదితిస్మరణాత్ । ఉ
క్తంచతైత్తిరీయస్మృతౌ ॥ తస్మాత్సముద్రస్యనపిబంతీతి । తర్పణాదికంతు
తేనైవకార్యం॥ నిషేధాభావాదితిచంద్రికాయాం । యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥
నద్యామస్తమితేస్నానంవర్జయేత్తుసదాబుధః । నద్యాంస్నాత్వానదీమ
న్యాంనప్రశంసేతధర్మవిత్ ॥ శౌనకోపి ।ననదీషునదీంబ్రూయాత్పర్వతేషు
నపర్వతం । నాన్యత్ప్రశంసేత్తత్రస్థాంతీర్థేష్వాయతనేషుచ ॥ ఇతి దేవలః॥
ఏకాంనదీంసమాసాద్యనాన్యాంబ్రూయాచ్చధర్మవిత్ । యదిస్మరేత్తదా
సమ్యక్తస్యపుణ్యంవినశ్యతి ॥ వ్యాసః॥ కురుక్షేత్రంగయాంగంగాంప్రభా
సంనైమిశంతథా । తీర్థాన్యేతానిసర్వాణిస్నానకాలేస్మరేద్బుధః ॥ సంగ్ర
హేపి ॥ గయాగంగాకురుక్షేత్రప్రయాగోదధిసంగమాః । తీర్థాన్యేతా
నిసంస్మృత్యతతోమజ్జేజ్జలాశయే॥

—* వర్జ్యోదకాని. *—

వర్జ్యోదకమాహవ్యాసః ॥ నద్యాయచ్చపరిభ్రష్టంనద్యాయచ్చవిఃసృతం । గతప్రత్యాగతం యచ్చతత్తోయం పరివర్జయేదితి । పరిభ్రష్టం విచ్ఛిన్నం విఃసృతమపిత్యజేత్ ॥ గర్గః ॥ ప్రత్యావృత్తేంభసి స్నానం వర్జనీయం ద్విజాతిభిః ॥ బోధాయనోపి ॥ అథోవర్ణోదదకేస్నానం వర్జ్యంనద్యాంద్విజాతిభిః । నద్యాంరజకతీర్థం తుదశహస్తేనవర్జయేత్ ॥ స్నానంరజకతీర్థేతుభోజనంగణికాగృహే । షష్ఠిమోత్సరశాయిత్వంశక్రాదపిహరేచ్ఛ్రియం ఇతి॥ శాండిల్యః ॥ గ్రహావిసేవితేరూత్సేనీచవాససమీపగే । శ్మశానపార్శ్వేగెఽజ్ఞాతేనస్నాయాగ్నపరాధతః । నస్నాయాత్సహశూద్రేణనస్త్రీభిర్నచనాస్తికైః ॥ నపాషండైశ్చబాలైశ్చనరోగాశుచిభిర్నరైః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥ అగ్రహ్యస్త్వధమాశ్చాపః నద్యాః ప్రథమవేగగాః । ప్రక్షోభితావాకేనాపి యాశ్చతీర్థవినాకృతాః ॥ కాత్యాయనః ॥ యాశ్శోషముపగచ్ఛంతి గ్రీష్మేకు సరితోభువి । తాసుప్రావృషినస్నాయాత్ అపూర్ణేదశవాసరే ॥ ఉష్ణోదకం నిషేధతి ॥ శంఖః ॥ స్నాతస్య వహ్నితప్తేన తథైవపరవారిణా । శరీరశుద్ధిర్విజ్ఞేయా నతుస్నానఫలంభవేత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ వృథాతూష్ణోదకస్నానం. వృథాజప్యమవైదికం । వృథాత్వశ్రోత్రియేదానం వృథాభుక్తమసాక్షికమితి ॥ యత్తూష్ణోదకవిధానం॥ ఆపఏవసదాపూతాః తాసాం వహ్నిర్విశోధకః । తస్మాత్సర్వేషుకాలేషు ఉష్ణాంభః పావనం స్మృతమితి॥ యత్తుషట్త్రింశన్మతే॥ ఆపస్స్వభావతో మేధ్యాఃకింపునర్వహ్నిసంయుతాః। యచ్చసంతః ప్రశంసంతి స్నానముష్ణేనవారిణా ఇతి ॥ యదపి స్మృత్యంతరం ॥ ఆదిత్యకిరణైఃపూతం పునఃపూతంతువహ్నినా । స్నానంసంతఃప్రశంసంతి తస్మాదుష్ణేన వారిణా ఇతి ॥ తదాతురస్నానవిషయం ॥ తథాచ యమః ॥ ఆదిత్యస్యకరైఃపూతాః పునఃపూతాస్తువహ్నినా । ఆమ్నాతమా

తురస్నానే ప్రశస్తం తు తప్తోదకమితి ॥ యదా తు నద్యాదికం నలభ్యతే తదాఽనాతురస్యాప్యుష్ణోదక స్నానమనిషిద్ధమిత్యాహ యమః॥ నిత్యే నైమిత్తికే చైవ క్రియాంగమలకర్షణం । తీర్థాభావేతు కర్తవ్య ముష్ణోదకపరోదకైరితి ॥ యత్తు వృద్ధమనునోక్తం ॥ మృతే జన్మని సంక్రాంతౌ శ్రాద్ధేజన్మదినే తథా । అస్పృశ్యస్పర్శనే చైవ నస్నాయాదుష్ణవారిణా ॥ సంక్రాంత్యాం భానువారే చ సప్తమ్యాం రాహుదర్శనే । ఆరోగ్య పుత్రమిత్రార్థీ న స్నాయాదుష్ణవారిణా ॥ పౌర్ణమాస్యాం తథా దర్శే యస్స్నాయాదుష్ణవారిణా । సగోహత్యాకృతం పాపం ప్రాప్నోత్యేవ న సంశయ ఇతి ॥ తేన ఉక్తేషు మరణాదిషు తీర్థాభావేపి నోష్ణోదకైః స్నాయాత్॥ అపి తు పరకీయైరుద్ధృతైః కూపోదకైర్వా స్నాయాదిత్యుక్తమిత్యవిరోధః ॥ ఉష్ణోదకస్నానేపి విశేషమాహ వ్యాసః॥ శీతాస్స్వప్సు నిషిద్ధోష్ణా మంత్ర సంభార సంభృతాః । గేహేపి శస్యతే స్నానం తద్ధ్యసంవిఫలం బహిరితి ॥ సంభారా మృదాదయః॥ తటాకాదౌ ॥ వినస్వమంత్రసంయుక్తముపస్పర్శనముచ్యతే । స్నానేవగాహనే చైవ స్నపనం విధిసజ్ఞిత మితి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ సర్వదానిత్యకర్మార్థం స్నాయాన్నేవకథంచన । వినా స్మృతిక్రియా వాపి సకృదుష్ణేనవారిణా ॥ గౌతమః ॥ శివలింగ సమీపేతు యత్తోయం పురతస్థితం । శివగంగేతి విజ్ఞేయా తత్ర స్నాత్వా శివం వ్రజేత్ జలం శుద్ధమశుద్ధం వా విష్ణుం వాస్తు సమీపతః । విష్ణుగంగా సముద్దిష్టం మహాపాతకనాశనమితి ॥ *

ఇతి స్నానార్హజలాని.

—॥ మృదాద్యాహరణమ్. ॥—

దక్షః ॥ చతుర్థే దశభాగే స్నానార్థం మృదమాహరేత్ । తిలం పుష్పకుశాదీని స్నానం చాకృత్రిమే జలే ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ మృత్తికాగోమయం దర్భాన్ పుష్పాణి సుకృతీశ్చ । ఆహరేత్స్నానకాలే తు గృహ్ణీయాద్బుద్ధిమాన్నరః ॥ నప్రాతర్మృత్తికాస్నానం నచ భానుమార్గవారయోః । మధ్యందినే తు కర్తవ్యం నాతిమధ్యందినే రవౌ ॥ వ్యాసః ॥ తతో మధ్యాహ్న

సమయే స్నానార్థం మృదమాహరేత్ । పుష్పాక్షతాన్ కుశతిలాన్ గోమ
యం గంధమేవ చేతి ॥ కృష్ణాపరిశిష్టే ॥ శుద్ధదేశే శుచిస్త్రోతః ఖనంగావాత్రీ
సోత్రేణ ఖాత్వారంధ్రం చతురంగుళం [illegible] మృత్స్నాం ఉద్ధృత్య ఖాత్వా
గాయత్ర్యా దాయమృదము వా దాయతాం [illegible] మాత్రాత్
[illegible] ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ గత్వోదకాన్తం విధివత్స్నానమాచరేత్ పృథక్
తతో । [illegible] ॥ అథ మో
త్రమము ధ్యానాం [illegible] సంకల్ప [illegible] ॥ [illegible] మృదమాదాయ
పూర్వాపామార్గ గోమయం । [illegible] పయేత్ పృ
థక్ తతో ॥ [illegible] ॥ [illegible] కాద్యతే ।
నాన్యదీయేన [illegible] ॥ [illegible] నేయ
సం ద్విజాలయమ్ ! [illegible] ॥ వసి
ష్ఠః ॥ మృదైకయా [illegible] । అధస్తాత్
సృభిః [illegible] ద్వారాచా
మేద్యథావిధి । వ్యాసః ॥ [illegible] కటిం త్రి
భిః । మృదైకయా [illegible] మార్జనమ్ ॥ మృత్తికా
చ సమాదిష్టా [illegible] మలకమాత్రతః । గోమయస్య ప్రమాణం తత్తేనాంగం
లేపయేత్తతః ॥ ప్రక్షాళ్య [illegible] ఇతి
దక్షః ॥ మృద్గోమయాదిభి [illegible] స్నానకాలే [illegible]
పి [illegible] లేపం వివర్జయేత్ ॥ ప్రక్షాళ్య [illegible] మృద్భిర
శనైశ్శనైః । ఆపాదమస్తకం దేహం [illegible] ఇతి ॥ కాయ
క్షాళనాదనంతరకృత్యమాహ శౌనకః ॥ గాయత్ర్యా [illegible] దాయాభ్యుక్ష్య తతో
దేవా [illegible] మృదమభిమంత్రయేత్ - తతో యత ఇంద్రదస్వస్తి [illegible]
[illegible] ఇదం విష్ణుః [illegible] ప్రతిమంత్రం [illegible] పేత్ - పూర్వాదిక్ర
మా ॥ తతః సమ్మార్జనం [illegible] మంత్రవిత్ - అశ్వక్రాం
తేత్యాదయో మృత్తికామంత్రాయజుర్వేద [illegible] - పునశ్చ గోమయ

నైకమగ్రమగ్రమితి బ్రువన్ । అగ్రమగ్రం చరంతీనా మోషధీనాం వనేవనే ॥
యత్ర దృషిపత్నీనాం సురభీణాం శరీరతః - ఉత్పన్నం లోకసౌఖ్యార్థం
పవిత్రం కాయశోధనమ్ । త్వన్మే శోకాంశ్చ రోగాంశ్చ పాపాని నుద గోమ
యేతి గోమయమంత్రః ॥ కాండాత్కాండాదితి ద్వాభ్యా మంగ మంగ
ముపస్పృశేత్ ॥ దూర్వయేతి శేషః - అపామార్గ సమనాహరాత్ మ
మదుష్టం భయన్నుద ॥ స్వాహేత్యంగమంగమ్మార్జయన్నుపస్పృశేత్ -
అథ హిరణ్యశృంగ మాపో దేవీరిత్యుప తిష్ఠేయు - సుమిత్రాన అప ఇత్యుప
స్పృశ్య స్వాదుమిత్రా ఇతి బహిః క్షిపేత్ - ఇంద్రశుద్ధ ఇత్యుపాంశు ప్రవి
శ్య సనాజపేత్ - తత్ర గాయత్రీపావమాని అపివా వ్యాహృతీ ర్జపేత్॥
ఇతి వసిష్ఠః ॥ ఏతేన తీర్థానాం తీర్థానాం స్నానాదయో వ్యాఖ్యాతాః । కురు
క్షేత్రం గయాం గంగాం ప్రభాసం నైమిశం పుష్కరం ॥ శంఖః ॥ ప్రపద్యే వరు
ణం దేవమంభసాం పతిమీశ్వరమ్ । యాచితం దేహి మే తీర్థం సర్వపాపని
వృత్తయే ॥ తీర్థమావాహయిష్యామి సర్వాఘవిషూదనమ్ । సాన్నిధ్య
మస్మింస్తీర్థే మే క్రియతాం మదనుగ్రహాత్ ॥ రుద్రాన్ ప్రపద్యే వరదాన్ సర్వా
నప్సుషదస్తథా । ... పవిత్రాంశ్చ ప్రపద్యే వరుణం తథా ॥ శమయ
త్వాశు మే పాపం రక్షంతు చ సదైవ మామితి ॥ వసిష్ఠః ॥ ఆపో హిష్ఠేదమా
పశ్చ ద్రుపదాదివ ఇత్యపి । తథా హిరణ్యవర్ణాభిః పావమానీభిరంతతః॥ త
తో ర్కమీక్ష్యచోంకారం నిమజ్యాంతర్జలే బుధః । ప్రాణాయామాంశ్చ
కుర్వీత గాయత్రీం చాఘమర్షణమ్ ॥ ప్రపద్యేన్మూర్ధ్ని చ తథా మహావ్యా
హృతిభిర్జలమితి ॥ సంగ్రహే । సంకల్ప్య సహస్రం పరమాం దేవీమితి॥ మా
ర్వాం శిరసి నిధాయాశ్వక్రాంతే రథక్రాంత ఇతి మృదం గృహీత్వా ఉద్ధృతా
సి వరాహేణేతి హస్తాభ్యాం యా చేత - హిరణ్యశృంగమితి ద్వాభ్యాం గతః సుమి
త్రా న ఆప ఓషధయస్సంత్విత్యుదకాంజలిం శిరసి నిధాయ స్వాదుర్మిత్రా స్త
స్మాదిత్యుదకాంజలిం నైఋత్యాం దిశి నిరస్య జలస్థ ఏవ నమోగ్నయే ప్సుమ
త ఇతి తీర్థం నమస్కృత్యోపస్థాయ యదపాం క్రూరమిత్యమేధ్యాం శం దక్షి

ణలోనిరస్యాత్యాశనాదితి ద్వాభ్యాం పాణినా ప్రదక్షిణ ముదక మావృత్య ఇమం మే గంగ ఇతి గంగాద్యా దశనదీస్స్వస్నానజలే ఆవాహయేత్ ॥ అథజలే విహితశ్రోత్రదృఙ్నాసికాముఖాంతం నిమజ్య - ఋతంచ సత్యం చేతి ఋచ మఘమర్షణసూక్తం ప్రాణాయామేన త్రిర్జపేత్ - అస్యసూక్తస్యమధుచ్ఛందసోఘమర్షణ ఋషిః - అనుష్టుప్ఛందః - భావవృత్తః పరమాత్మా దేవతా- భావస్యసత్తామాత్రస్యబ్రహ్మణోవృత్తం జగత్సృష్టిః సూక్తస్యప్రతిపాద్యం- తత ఉత్తరాభిస్తిసృభిర్వ్యస్తాభిస్సమస్తాభిః స్నాత్వా ఆపో జ్వలతీత్యప ఆచమ్య ఆకార్యకార్యవకీర్ణీతి పునస్స్నాత్వా రహస్యకృతపాపక్షయార్థం రజోభూమిరితి పునస్స్నాత్వా ఆక్రాన్త్సముద్ర ఇతి జపేత్ . ఏష స్నానవిధిః ప్రోక్తః సర్వాఘౌఘనిషూదన ఇతి ॥ వ్యాసః ॥ అంగుష్ఠాంగుళిభిశ్చైవ శ్రోత్రదృఙ్నాసికాముఖమ్ । పిధ్యాయ గుహ్యాం ప్రస్రోతః త్రిర్జపేదఘమర్షణమ్ ॥ ద్రుపదాం నామ గాయత్రీం వేదజననీం తు కై । గత్వాదంతజ్జలేజప్త్వా బ్రహ్మహత్యాం వ్యపోహతి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ హత్వాతు లోకానపిమాం త్రిరావర్తమఘమర్షణమ్ । యథాశ్వమేధావభృతఏవం తం మనుబ్రవీత్ ॥ అఘమర్షణసూక్తస్య ఋషిర్దేవోఘమర్షణః । ఛందోనుష్టుప్తథాదేవో భావవృత్తస్సమీరితః ॥ ఋతంచేతి త్ర్యృచం సూక్తం మనసైవ విచింతయేత్ । ద్రుపదానామ గాయత్రీం యజుర్వేదప్రతిష్ఠితామ్ ॥ అంతర్జలే త్రిరావృత్త్య ముచ్యతే బ్రహ్మహత్యయా । సంధ్యోపాసనకాలే గాయత్రీం ప్రణవం వా జలే జపేత్ ॥ ధ్యాయేద్వా సర్వపాపప్రశాంతయే । ఆపస్త్వా సమాదాయ తీర్థే వేద్యాం జపేదపి ॥ భూమిర్నివేశ్యస్య సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే । గోతమగాయత్రీం వచ్చోస్య సః సమంతాదితి త్రిరంతర్జలే జపన్ - సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే । అభివాన్యాహృతీస్త్రిరంతర్జలే జపన్ సర్వస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యతే ఇతి యమః ॥ అంతర్జలే జపన్నగ్నిం త్రిః కృత్వాఘమర్షణమ్ । ద్రుపదాం వా త్రిరావర్త్య త్రీనాయంగౌరితి వా ఋచం ॥ సవ్యాహృతికాం సప్రణవాం గాయత్రీం త్రిర్జ

పేత్తథా । ఆవర్తయేద్వా ప్రణవం స్మరేద్వా విష్ణుమవ్యయమ్ ॥ ధ్యాయేన్నారాయణం దేవం స్నానాదిషు చ కర్మసు । ప్రాయశ్చిత్తమపి సర్వస్య దుష్కృతస్యేతి వై శ్రుతిః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ జలమధ్యే స్థితో విప్రః శుద్ధధావాత్ హరిం స్మరేత్ । తద్విష్ణోరితి మన్త్రేణ మజ్జేదప్సు పునః పునః ॥ గాయత్రీ వైష్ణవీ హ్యేషా విష్ణోస్సంస్మరణాయ వై ॥ [illegible] ॥ [illegible] యతనం హ్యాపః సహ్యాపాం పతిరుచ్యతే । తస్యైవ సూనవస్త్రాప స్తస్మాత్తం హ్యప్సు సంస్మరేత్ ॥ ఆపో హి ష్ఠేతి తిసృభిర్గాథాపవమానీభిర్ద్విజః । హిరణ్యవర్ణా ఇతి ఋగ్భిస్తిసృభిస్తథా ॥ శన్నోదేవీరితి తథా శన్న ఆపస్తథైవ చ । ఇదమాపః ప్రవహతేత్యేవం చ సముదీరయేత్ ॥ ఏవం సమ్మార్జనం కృత్వా ఛన్దఋషిదైవతమ్ । అఘమర్షణసూక్తస్య సంస్మరేత్ప్రయతస్తథా ॥ తతోఽమ్భసి నిమగ్నస్తు త్రిః పఠేదఘమర్షణమ్ । ద్రుపదాద్యమథాపి తథా మహావ్యాహృతిభిర్జలమితి ॥ వసిష్ఠః ॥ ఆపో హి ష్ఠేతి చ పద్భ్యాం ద్రుపదాదివ ఇత్యపి । తథా హిరణ్యవర్ణాభిః పావమానీభిరన్తతః ॥ తతోఽమ్భసి తత్త్వదోంకారం నిమజ్జ్యాన్తర్జలే బుధః । ప్రాణాయామాంశ్చ కుర్వీత గాయత్రీం చాఘమర్షణమ్ । యోఽనేన విధినా స్నాతి యత్రకుత్రామ్భసి ద్విజః । స సర్వఫలమాప్నోతి తీర్థేషు ద్విగుణం ఫలమితి ॥ విష్ణురపి ॥ తతోఽప్సు మగ్నస్త్రిరఘమర్షణమ్ । తద్విష్ణోః పరమం పదమితి । సావిత్రీం వా యుఞ్జతే మన ఇత్యనువాకం వా పురుషసూక్తం వా స్నాతస్త్వార్ద్రవాససా దేవర్షితర్పణమన్తస్థ ఏవ కుర్యాదితి ॥ వ్యాసః ॥ [illegible] గా దేవమన్త్రితః । ప్రక్షాల్య చ స్వవిధినా [illegible] ॥ ప్రేక్ష్య సోఙ్కారమాదిత్యం త్రిర్నిమజ్జేజ్జలాశయే । ఆచాన్తః పునరాచామేన్మన్త్రేణానేన మన్త్రవిత్ ॥ అన్తశ్చరసి భూతేషు గుహాయాం విశ్వతోముఖః । త్వం యజ్ఞస్త్వం వషట్కార ఆపో జ్యోతీ రసోఽమృతమ్ ॥ ఏవం సమ్మార్జనం కుర్యాదాపో హిష్ఠా మయోభువః । ఇదమాపః ప్రవహత వ్యాహృతిభిస్తథైవ చ ॥ తతోఽభిమన్త్రితం తీర్థమాపో హిష్ఠాదిమన్త్రకైః । అన్తర్జల

లగతో మగ్నో జపేత్త్రిరఘమర్షణమ్ ॥ ద్రుపదాం వా త్రిరభ్యస్యేద్వ్యా
హృతిం ప్రణవాదికమ్ । సావిత్రీం వా జపేద్విద్వాన్ తద్విష్ణోః పరమం పదం॥
ఆవర్తయేద్వా ప్రణవం దేవం వా సంస్మరేద్ధరిమ్ । ద్రుపదాదిరపో మంత్రో
యజుర్వేదప్రతిష్ఠితః ॥ అంతర్జలే త్రిరావృత్య సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే। య
థాశ్వమేధః క్రతురాట్ సర్వపాపప్రణాశనః । తథాఘమర్షణం సూక్తం
సర్వపాపాపనోదనమితి బోధాయనః । అథ హస్తప్రక్షాళనకమండలుం మృ
త్పిండం చ సంగృహ్య తీర్థం గత్వా త్రిః పాదౌ ప్రక్షాళయేత్త్రిరాత్మానమథ
హైకే బ్రువతే శ్మశానమపో దేవగృహం గోష్ఠం యత్ర చ బ్రాహ్మణా అప్రక్షా
ళ్య పాదౌ తన్న ప్రవేష్టవ్యమిత్యథాపో హి ప్రపద్యంతే హిరణ్యశృంగం వరు
ణం ప్రపద్య ఇతి ద్వాభ్యాం ముఖాంజలినా ఉపసారంతి ॥ సుమిత్రా న ఆప ఓష
ధయః సంత్వితి తాం దిశం నిరుక్షతి యస్యాం దిశి ద్వేష్యో భవతి దుర్మిత్రాస్త
స్మై భూయాసుర్యోఽస్మాన్ ద్వేష్టి యం చ వయం ద్విష్మ ఇతి అథాప ఉపస్పృశ్యా
నమో గ్నయేఽప్సుమత ఇత్యుపస్థాయ త్రిః ప్రదక్షిణముదక మావర్తయతి.
యదపాం క్రూరమితి॥ ఇమం మే గంగ ఇతి తీర్థమావాహ్యాద్భిర్మార్జయతి ఆ
పో హి ష్ఠా మయోభువ ఇతి తిసృభిర్హిరణ్యవర్ణా ఇతి చతసృభిః పవమానః సువ
ర్జన ఇత్యేతేనానువాకేన మార్జయిత్వాంతర్జలమాగతోఽఘమర్షణేన త్రీ
న్ప్రాణాయామాన్ ధారయేత్। ఋతం చ సత్యం చేత్యేతదఘమర్షణం త్రిరం
తర్జలే పఠేత్ ॥ సర్వస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యతే ॥ ఆయం గౌః పృశ్నిరక్ర
మీదిత్యేతాం వా త్రిరంతర్జలే పఠన్ సర్వస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యతే ॥ అపి
వా ప్రణవమేవ త్రిరంతర్జలే పఠన్ సర్వస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యత ఇతి వృత్తి
కాస్నానముక్తం బోధాయనేన। అథాతో వృత్తికాస్నానవిధిం వ్యాఖ్యా
స్యామః బ్రహ్మచారిగృహస్థవానప్రస్థపరివ్రాజకానామశ్వక్రాంతే సహస్రప
రమా దేవీతి భూమిం దూర్వాభిమంత్ర్యోద్ధృతాసీత్యుద్ధృత్యేత్యాది॥ తదే
లోష్ఠమాదాయ కాండాత్కాండాదితి ద్వాభ్యాం దూర్వామాదాయ మృత్తికే
హన మే పాపమితి మూర్ధ్ని లోష్ఠం ప్రతిష్ఠాప్య యత ఇంద్ర స్వస్తిదా స్వస్తిన ఇం

దోర్వృధ్ర(శ్రవాస్త్రా)త్రాతారమింద్రమాపాంతమన్యుకవచంవృత్యో అనుపశేహీతి షడ్భిః ప్రతిమంత్రంప్రతివిశం లోష్ఠముత్సృజ్య గంధద్వారామితి లోష్ఠమా దాయఉదుత్యంజాతవేదసమితిలోష్ఠమాదిత్యం దర్శయిత్వా శ్రీర్మేభజతు- అలక్ష్మీర్మేనశ్యతు- ఇతిశిరఃప్రదక్షిణీకృత్య ॥ సహస్రశీర్షేతి శిరఆలిప్య ఓ ష్ఠముఖాఇంద్రగ్రీవా మోజో గ్రీవాంమహానింద్రోవజ్రబాహురితి- బాహూ సోమానంస్వరణమితికుక్షౌ శరీరంయజ్ఞశ్రమలమితిశరీరంనాభిమేచిత్తంవి జ్ఞానమితినాభిమాపాంతమన్యురితి కరంవిష్ణోర్లలాటమసీతిపృష్ఠం వరుణస్య స్తంభనమసీతిమేఢ్రంఆనందనందావిత్యండౌ పురుచోరాజ ఇత్యూరూజం ఘాభ్యామితిజంఘయోరిదంవిష్ణురితి త్రీణిపదేతి ద్వాభ్యాంపాదౌసహోషాఇం ద్రేతి శేషందూర్వాసహితంశిరసినిధాయహిరణ్యశృంగమితితీర్థంగత్వా సుమిత్రానఆపఓషధయఇతి ఆత్మానమభిషించేదుదకాంజలిమాదాయలోష్ఠ దేశేమమిత్రాస్తస్మైభూయాసురితిప్రథమం యోస్మాంద్వేష్టిఇతిద్వితీయంచవయంద్విష్మఇతితృతీయమాపోహిష్ఠామయోభువఇతితిసృభిర్హిరణ్య వర్ణాఃశుచయఃపావకాఇతితిసృభిః పవమానఃసువర్జన ఇత్యేతేనాను వాకేనమార్జయిత్వానమోగ్నయేప్సుమతేనమఇతి నమస్కృత్యాయదపాం క్రూరమితి అద్భిస్త్రిరావృత్య ఇమంమేగంగేతి అభోభిమంత్ర్య ఋతంచస త్యంచేత్యఘమర్షణసూక్తేనాపోవగాహ్యేతి దేవాన్ఋషీన్పితౄంస్తర్పయి త్వాశుచీవోహవ్యేతివస్త్రమద్భిః ప్రోక్ష్య దేవస్యత్వేతివస్త్రమాదాయ అప ధూతంరక్షఇత్యవధూయఉదుత్యంజాతవేదసమితివస్త్రమాదిత్యందర్శయి త్వావహంతీతి వాసః పరిధాయ ద్విరాచమేత్ ॥ భూతప్రేతపిశాచాస్యే యేభూతామనిశాచరాః । తేషాంసర్వేవిరోధేన బ్రహ్మకర్మసమారభ ఇతి ॥ దర్భాసనంప్రతిష్ఠాప్యత్రీన్ప్రాణాయామాన్ధారయిత్వాష్టోత్త రశతంగాయత్రీంజపేత్ - బ్రాహ్మణఃపూతోభవతి - గోవధగురుతల్పగ మనస్వర్ణస్తేయసురాపానాది సర్వపాపప్రణాశనమితి విజ్ఞాయతే ॥ ధ్యా త్వానారాయణందేవం ప్రపద్యతఇతిహస్మాహ భగవాన్ బోధాయనః ఇతి॥

అనుకల్పమాహ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ య ఏష విస్తరః ప్రోక్తః స్నానస్య విధిరుత్తమః । అసామర్థ్యాన్న కుర్యాచ్చేత్తత్రాయం విధిరుచ్యతే ॥ స్నానమన్తర్జలే చైవం మార్జనాచమనే తథా । జలాభిమన్త్రణం చైవ తీర్థస్య పరికల్పనం ॥ అఘమర్షణసూక్తేన త్రిరావృత్తేన నిత్యశః । స్నానాచరణమిత్యేతదుపదిష్టం మహాత్మభిరితి ॥ తీర్థపరికల్పనమాహ వసిష్ఠః ॥ చతుర్హస్తసమాయుక్తం చతురశ్రం సమన్తతః । ప్రకల్ప్యావాహయేద్గఙ్గాం మన్త్రేణానేన మన్త్రవిత్ ॥ విష్ణోః పాదప్రసూతాసి వైష్ణవీ విష్ణుదేవతా । పాహి నస్త్వేనసస్తస్మాదాజన్మమరణాన్తికాత్ ॥ తిస్రః కోట్యర్ధకోటీనాం తీర్థానాం వాయురబ్రవీత్ । దివి భువ్యన్తరిక్షే చ తాని మే సన్తు జాహ్నవీతి ॥ స్మృత్యన్తరే ॥ చతురశ్రం తీర్థపీఠం పాణినోల్లిఖ్య వారిషు । ఆవాహయామీతి దేవీత్యావాహ్యైతైర్విజాహ్నవీం ॥ ఇమం మే గఙ్గ ఇత్యుక్త్వా పుణ్యతీర్థాని చ స్మరేత్ । స్నానం స్థలం గఙ్గయైవ కృతం విధివినాకృతమ్ ॥ వృథా ద్విజన్మనస్తస్మాద్విధినా స్నానమాచరేదితి స్మరణాత్ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ నాన్యస్పృష్టతోయేషు మజ్జేన్న లిమ్పేత్స్పృష్టతోయమితిః । స్నాత్వా నథావయేద్దన్తాన్ సమ్మృజ్యాద్వాససా సుఖమ్ ॥ అవగాహ్య జలే నగ్నో న చ స్త్రీం యః పరిశోధయేత్ । కృద్ధాస్తత్ర నివర్తన్తే తే తే దేవాః పితృభిస్సహ ॥ రత్నావల్యాం ॥ దర్శే స్నానం న కుర్వీత మాతాపిత్రోస్తు జీవతోః । కుర్యాంస్తత్ర నిరాచష్టే పిత్రోరున్నతిజీవితే । న రాత్రౌ మృత్తికాస్నానం నైవ భౌమార్కవారయోః ॥ సన్ధ్యయోర్నైవ గోమూత్రం న శుక్రే గోమయం శనౌ । దివామ్బు గోశకృన్మూత్రైశ్శుద్ధిర్నిత్యం బుభస్మభిః ॥ నామ్బు హన్యాన్నఖైర్దేన్న తీర్థే తీర్థాన్తరం స్మరేత్ । సంకల్ప్యైవ తథా కుర్యాత్స్నానం దానం వ్రతాదికమ్ ॥ అన్యథా పుణ్యకర్మాణి నిష్ఫలాని భవన్తి వై । భరద్వాజః । సంకల్పరహితం కర్మ యత్స్మృతిశ్రుతిచోదితమ్ । యతో యద్యఫలం తస్మాత్సంకల్ప్యాత్తత్సమాచరేత్ ॥ పాదౌ కరౌ చ ప్రక్షాల్య సముపస్పృశ్య వాగ్యతః । ప్రాక్షోదఙ్ముఖో వాపి స్థిత్వా దర్భాసనే శుచిః ॥ సదర్భహస్తో జాన్వోర్ధ్వం దక్షిణే

దక్షిణోత్తరే । కృత్వా వారాదిసంస్మృత్యా ఏతత్కర్మ కరోతి యత్ ॥ స్వమాంసే ఘసం...స్మృ... తిత్కల్పకతీరితః । స్నానమచిన్తనే త్రస్య కర్ణగో గయుతస్య చ ॥ సంయుక్తం దత్తధారా జీవితాయుక్తం త్వపగహిం... । అనాతచ్ఛోచిత్స్యాదిత్యస్తు సంప్రపశ్యేన్న సమ్మతిః ॥ స్నానమాత్రే తీర్థభవే దేవలోకే భవతి సంపత్ ఇతి ॥ భృగుః ॥ నైకవాసానచద్వీపే నాంతరేనకదాచన । శ్రుతిస్మృత్యుదితం కర్మ నకుర్యాదశుచిః క్వచిత్ ॥ తత్రిగాత్రిహ్యాద్వీపమాహాసమం ॥ వ్యతశ్చైకశతం చైవగవాంతృత్యాత్సంశయః । ...ష్టేన... పాంసద్వీపమితి బ్రహ్మవిదో విదురితి ॥ మనుః ॥ నిత్యం స్నాత్వా శుచిః కుర్యాద్దేవర్షిపితృతర్పణమ్ ॥ ఇతి జాబాలిః ॥ దేవాన్ బ్రహ్మఋషీంశ్చైవ తర్పయేదక్షతోదకైః । తర్పయేత్తు పితౄన్భక్త్యా తిలోదకచందనైః ॥ యమః ॥ తిలదర్భసమాయుక్తం స్వధయా యత్ప్రదీయతే । తత్సర్వమమృతం భూత్వా పితౄణాముపతిష్ఠత ఇతి ॥ ఇతి మాధ్యాహ్నికస్నానమ్.

—* అథ నైమిత్తికవిషయస్నానమ్. *—

స్మృత్యర్థసారే ॥ ఉచ్ఛిష్టాద్యపమానే ముహ్యాస్పృశ్యస్పర్శనేషు చ । గ్రహసంక్రమణే చైవ స్నానం నైమిత్తికం స్మృతమ్ ॥ చండాలాదిస్పర్శనే తు కామ్యం వారుణమేవ తు । కామ్యం మలాపకర్షణం చ త్రిధా స్నానం చ వారుణమ్ ॥ ఇతరాణి యథాయోగ్యం దేశకాలాద్యపేక్షయేతి ॥ గార్గ్యః ॥ కుర్యాన్నైమిత్తికం స్నానం శీతాభిః కామ్యమేవ చ । నిత్యం యాదృచ్ఛికం చైవ యథారుచి సమాచరేత్ ఇతి ॥ మనుః ॥ దివాకీర్త్యముదక్యాం చ సూతికాం పతితం తథా । శవం తత్స్పృష్టినం చైవ స్పృష్ట్వా స్నానేన శుద్ధ్యతీతి ॥ దివాకీర్త్యశ్చండాలః ఉదక్యా రజస్వలా ॥ అంగిరాః ॥ శవస్పర్శే యథోదక్యా సూతికాం పతితం తథా । స్పృష్ట్వా స్నానేన శుద్ధిః స్యాత్సచేలేన న సంశయః ॥ గౌతమోపి ॥ పతితచండాలసూతకోదక్యాశవస్పృష్టితత్స్పృష్ట్యుపస్పర్శనే సచేలఉదకోపస్పర్శనాచ్ఛుద్ధ్యేదితి ॥ అనేన పతితాదిస్పృష్టినమారభ్య తృతీయస్యాపి సచేలస్నానమిత్యుక్తం భవతి ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ శవచండా

లక్షితోదక్యాస్పృష్టతత్స్పృష్టస్పృశ్యే సచేలస్నానమితి ॥ చంద్రికాయాం॥
చండాలస్సూతికోదక్యాపతితశ్శ్వపచః ।ఏతేషామేవసంస్పర్శే తత్స్పృష్ట
న్యాయ ఇష్యత ఇతి॥ ఏవకారశ్ఘటధూమాదిస్పృష్టితత్స్పృష్టిన్యాయనివృత్త్య
ర్థః ॥ తథాచతత్రైవ ॥ ఘటధూమస్పృశంవాంతంవిరిక్తం క్షురకర్మణి।
మైథునాచరితారంచ స్పృష్ట్వాస్నానంనవిద్యతే॥ యత్తుసంవర్తక ఆహ॥ త
త్స్పృష్టినంస్పృశేద్యస్తుస్నానంతస్యవిధీయతే। ఊర్ధ్వమాచమన ప్రోక్తం
ద్రవ్యాణాంప్రోక్షణంతథేతి॥ యదపివ్యాసః॥ ససూతకంసమృతకంప్రసూ
తాంవారజస్వలామ్। స్పృష్ట్వాస్నాయాచ్చతత్స్పృష్టంతత్స్పృశ్యాదాచ
మేద్బుధఇతి ॥ తదబుద్ధిపూర్వవిషయం ॥ తథాచంద్రికామాధవీయయోః॥ అ
బుద్ధిపూర్వంసంస్పర్శేద్వయోస్స్నానంవిధీయతే । త్రయాణాంబుద్ధిపూ
ర్వంతుతత్స్పృష్టిన్యాయకల్పనేతి ॥ చతుర్థస్యాచమనమేవ ॥ ఉపస్పృ
శేచ్చతుర్థస్తు తదూర్ధ్వం ప్రోక్షణం మతమితి మరీచిస్మరణాత్ ॥ య
త్తుకూర్మపురాణే ॥ చండాలసూతికోదక్యా సంస్పృష్టంసంస్పృశేద్యది।
ప్రమాదాత్తతఆచమ్య జపంకుర్యాత్సమాహితః ॥ తత్స్పృష్టస్పృష్టినంస్పృ
ష్ట్వాబుద్ధిపూర్వంద్విజోత్తమః । ఆచమేతవిశుద్ధ్యర్థంప్రాహదేవఃపితామహ
ఇతి ॥ యదపిదేవలేనోక్తం ॥ సంస్పృశ్యాశుచిసంస్పృష్టం ద్వితీయంవా
పిమానవః । హస్తౌపాదౌచతోయేన ప్రక్షాళ్యాచమ్య శుద్ధ్యతీతి ॥ యదపి
వృద్ధశాతాతపేనోక్తం॥ అశుచింయత్స్పృశేదన్యంఏకఏవసదుష్యతి। తత
స్స్పృష్టోనదుష్యేతసర్వద్రవ్యేష్వయంవిధిరితి ॥ ఏతత్సర్వంచండాలాది
స్పర్శవిషయమితి ॥ మాధవీయే ॥ చండాలాదివ్యతిరిక్తాశుచిస్పర్శవిష
యమితి తేనైతదేవంచండాలాదిస్పృష్టిద్వితీయస్యాచమనవిషయంఅకామవిష
యంతత్స్నానపరవచనంకామవిషయంద్వితీయస్యాచమనందండాద్రిస్పృష్టి
విషయంచండాలాదివ్యతిరిక్తశవధూమాద్యశుచిస్పర్శే ఏవ స్నానం - ద్వితీ
యస్యత్వాచమనమేవఇతివ్యవస్థా॥ అత్రపరాశరః। దుస్స్వప్నంయదిపశ్యేత్తు
వాంతేచక్షురకర్మణి । మైథునేప్రేతధూమేచ స్నానమేవవిధీయతఇతి॥ మై

థునేస్నానంఋతుకాలవిషయం॥ తదాహశాతాతపః ॥ ఋతౌతుగర్భశం
కిత్వాత్ స్నానంమైథునకేస్మృతమ్॥అన్యథాతుతథాగచ్ఛేచ్ఛౌచంమూత్రపురీ
షవదితి॥ అనృతావపిక్వచిత్ స్నానంస్మర్యతే । అష్టమ్యాంచ చతుర్దశ్యాం
దివాపర్వణిమైథునమ్ । కృత్వాసచేలస్నానంతు వారుణీభిశ్చ మార్జయేత్
ఇతి॥ కాత్యాయనః॥చండాలసూతికోదక్యాపతితాఞ్ఛావకృచ్ఛివాన్ ।స్పృ
ష్ట్వాస్నాత్వాశుచిప్రేతంఅనుగమ్యానలంస్పృశేదితి ॥ ఏతత్ప్రమాద సం
స్పర్శవిషయం ॥ పతితం సూతికామంత్యం శవంస్పృష్ట్వాచ కామతః ।
స్నాత్వాసచేలంస్పృష్ట్వాగ్నిం ఘృతంప్రాశ్యవిశుధ్యతి ॥ శవస్పర్శందివాకీ
ర్తించితింయూపంరజస్వలామ్ । స్పృష్ట్వాప్రమాదతోవిప్రః స్నానంకృత్వా
విశుధ్యతీతి స్మరణాత్ ॥ పరాశరోపి ॥ చైత్యవృక్షశ్చితిర్యూపశ్చండాల
స్సోమవిక్రయీ । ఏతాంస్తు బ్రాహ్మణస్స్పృష్ట్వా సవాసాజలమావిశేదితి ॥
చితేర్యోగ్యశ్మశానంచైత్యంతత్రసమారోపితవృక్షశ్చైత్యర్థః ॥ సంవర్తో
పి ॥ చండాలం పతితంస్పృష్ట్వా శవమంత్యజమేవచ । ఉదక్యాంసూతికాం
నారీం సవాసాస్నానమాచరేదితి ॥ ఆపస్తంబః॥ చండాలోపస్పర్శనేసం
భాషాయాం దర్శనేనచ దోషస్తత్రప్రాయశ్చిత్తమవగాహన మపాము
పస్పర్శనం సంభాషాయాం బ్రాహ్మణసంభాషా దర్శనేజ్యోతిషాం దర్శన
మితి ॥ ఉపస్పృశ్యనేసత్యహామవగాహనం ప్రాయశ్చిత్తమిత్యాహ॥ వ్యాసః॥
చండాలపతితౌదృష్ట్వానరఃపశ్యేత్తు భాస్కరమ్ । స్నాతస్తుతౌ సమాలో
క్య పునస్స్నానేనశుద్ధ్యతీతి ॥ చండాలాదీనాం వ్యవధానే దేశపరిమాణ
మాహ ॥ పరాశరః ॥ యుగంయుగద్వయంచైవత్రియుగంచచతుర్యుగమ్।
చండాలసూతికోదక్యా పతితానామధఃక్రమాత్ ॥ తతస్సన్నిధిమాత్రేణ స
చేలస్నానమాచరేత్ । స్నాత్వావలోకయేత్సూర్యమజ్ఞానాత్స్పృశతేయది
తి ॥ అధఃక్రమాద్విపరీతక్రమాత్ ॥ యుగపరిమాణంలోకవ్యవహారా దవ
గంతవ్యమితి॥మాధవీయే ॥ నవపదం రథయుగమష్టపద వనోయుగమితి ॥
లౌకికాః ప్రతీయంతే ॥ ఉక్తవ్యవధానాభావేసచేలస్నానం - అజ్ఞానాగ్గా

త్రిస్పర్శనేసూర్యావలోకనమధికమిత్యర్థః॥ బుద్ధిపూర్వాంగస్పర్శేతు స
చేలస్నానమగ్నిస్పర్శనంఘృతప్రాశనంచ పూర్వోక్తం ద్రష్టవ్యం - అంగ
స్పర్శేన మజ్జనసంఖ్యాపిస్మర్యతే॥ వృషలంచాన్త్యజాతంచచండాలంపతితం
తథా॥ ఋతావధిష్ఠితాంనారీం స్పృష్ట్వాస్నానం సమాచరేత్। ఏకంచనవ
కంచైకద్వాత్రింశత్త్రింశకంతథా॥ ద్వాత్రింశచ్చక్రమేణైవమజ్జనంతువిధీ
యతఇతి॥ స్మృత్యంతరే॥ చండాలస్యచతుష్షష్టిపదంశ్వేశ్యాఃశతద్వయం।
ద్వాత్రింశాచ్ఛ్వవాతస్యమనశ్శుద్ధిమాచరేత్॥ అవిజ్ఞాతేరజస్రావేమలవ
ద్వస్త్రయోగృహే। స్పృష్టంయద్వస్తుతద్దుష్టంనదుష్టంసన్నికర్షతఇతి॥ ఆ
స్పృశ్యస్పర్శనేచైవత్రయోదశనిమజ్జనం। ఆచమ్యప్రయతఃపశ్చాత్స్నానం
విధివదాచరేత్॥ ఇతిభరద్వాజవచనమంగస్పర్శనాభావవిషయంచండా
లాదివ్యతిరిక్తాస్పృశ్యస్పర్శనవిషయంచ॥ వ్యాసః॥ సూతికా పతితో
దక్యా చండాలశ్చచతుర్థకః। యథాక్రమంపరిహరేదేకద్విత్రిచతుర్యు
గమితి॥ అత్రవ్యాసపరాశరవచనయోర్విరోధేవికల్పోద్రష్టవ్యః - యత్తు॥
చండాలంపతితంచైవదూరతఃపరివర్జయేత్।గోవాలవ్యజనాద్వాధో స
వాసాజలమావిశేదితి॥ ద్వియుగ్యాదివచనంతత్సంకటాదివిషయం॥ య
దాహసంవర్తకః॥ సంకటేవిషమేచైవదుర్గేచైవవిశేషతః। హట్టపత్తన
మార్గేచయథాసంభవమిష్యతే॥ తృణకాష్ఠాదిమూలేనద్వ్యాన్తరితేతథా॥
గోవాలవ్యజనేనాపి స్నానంనవిద్యతఇతి ప్రచేతాః॥ వస్త్రాంత
రితసంస్పర్శేసాక్షాత్స్పర్శేవిధీయతే। సాక్షాత్స్పర్శనయత్ప్రోక్తంత
ద్వస్త్రాంతరితేపిచేతి॥ అంగిరాః॥ యస్తుఛాయాంశ్వపాకస్య బ్రాహ్మణో
హ్యధిరోహతి। తత్రస్నానంప్రకుర్వీతఘృతంప్రాశ్యవిశుద్ధ్యతి॥ చండాల
పతితచ్ఛాయాంస్పృష్ట్వాస్నానంసమాచరేదితి॥ స్మృతిరత్నే॥ ఛాయాయాం
త్వశ్వపాకాదేః స్పృష్ట్వాస్నానం సమాచరేత్॥ చత్వారింశత్ పదాయా
ద్ధ్వంఛాయాదోషోనవిద్యతే। ఏకాంశాఖాంసమారూఢశ్చ డాలాదిర్య
థాభవేత్॥ బ్రాహ్మణస్తత్రనివసన్ స్నానేనశుచితామియాదితి। శాఖా

గ్రహణం సజాతీయద్రవ్యోపలక్షణార్థం ॥ అత ఏవ చంద్రికాయాం ॥ తాన్ణై
సంస్తర ఏకస్మిన్ నస్పృశ్యస్సహ తిష్ఠతి । అస్పృష్టస్సంస్తరే దృష్టోఽస్మీత్యేవం మూర్ధ
స్తృణమన్యత ఇతి ॥ తాన్యేవ తృణాని గృహ్యంతే ॥ ఆపస్తంబః ॥ మూర్ధ సంస్తరే
చాసంస్పృశమన్యాన్ ప్రయతాన్ ప్రయతో మన్యేత తృణకాష్ఠేషు నిఖాతే
ష్వితి ॥ అత్ర హరదత్తః ॥ పతితచండాలసూతికోదక్యాశవస్పృష్టతత్స్పృ
ష్ట్యుపస్పర్శనే సచేలస్నానమితి ॥ గౌతమః ॥ తస్మిన్నేవ మోదముచ్యతే ॥ శయ
నతయా ఆసనతయా వా స్పృష్ట అస్పృశ్యః పలాలాదిసంఘాతః ఆస్తరః యత్రా
ద్రిశ్లిష్టతయా పలాలాదయస్త్రోల్యాగ్రవిభాగో న జ్ఞాయతే స మూర్ధశ్చాసౌ
సంస్తరశ్చేతి మూర్ధసంస్తరః - తస్మిన్ పతితాదిష్వాసీనేషు యః కశ్చిత్ప్ర
యత ఉపవిశేత్ న చ తాన్ స్పృశేత్ . తత్ర యథా ప్రయతః అన్యాన్ న స్పృశ్యతే ప్ర
యతోఽస్మీతి తథైవ మన్యేత నైవం విశేషవిషయే తథా తృణకాష్ఠేషు చాభూమా
నిఖాతేషు తత్స్పృష్టాన్యాయేన భవతీతి స్నానే చ నిమిత్తాంతరముక్తం చ
తుర్వింశతిమతే । బౌద్ధాన్ పాశుపతాన్ జైనాన్ లోకాయతికకాపిలాన్ ।
విక్రమస్థాన్ ద్విజాన్ శూద్రాన్ లోకాయతికనాస్తికాన్ ॥ అకమస్థాన్ద్వి
జాన్ శూద్రాన్ సవాసా జలమావిశేత్ । అవకీర్ణోఽపి సన్న్యాసం చ స్పృష్ట్వా స్నా
నేన శుద్ధ్యతి ॥ స్పృష్ట్వా దేవలకం చైవ సవాసా జలమావిశేత్ । దేవార్చనప
రో యస్తు విత్తార్థీ వత్సరత్రయమ్ ॥ స వై దేవలకో నామ హవ్యకవ్యేషు గర్హి
తః ॥ యమః ॥ శవాచైవ శ్వపాకం చ మృతసూతిగృహేణ వా । రేషాంతు స్పృ
ష్టమాత్రేణ సచేలం ప్లావయేద్ద్విజః ॥ దుస్స్వప్నే దుర్జనస్పర్శేఽభ్యుదితే
స్నానమాచరేత్ ॥ అభ్యుదితే శయానస్యాదిత్యోదయే ॥ స్మృత్యంతరే ॥
స్పృష్ట్వా రుద్రస్య నిర్మాల్యం సవాసాప్లుతశ్శుచిః ॥ సంవర్తః ॥ శ్వవరా
హఖరానుష్ట్రాన్ వృకగోమాయువానరాన్ । కాకకుక్కుటగృధ్రాంశ్చ
స్పృష్ట్వా స్నానం సమాచరేత్ ॥ హారీతః ॥ చాతకం కుక్కుటం కాకం శ్వసృ
గాలశివావృకాన్ । చితధూమశ్మశానాని విడ్వరాహఖరాశుచీన్ ॥ అవకీ
ర్ణినమంత్యం చ స్పృష్ట్వా స్నానం విధీయతే ॥ పైఠీనసిః ॥ కాకోలూకస్ప

శౌనే స్నానం మూత్రపురీషకరణే సచేలస్నానం మహావ్యాహృతిభి
ర్హోమశ్చేతి ॥ అంగిరాః ॥ కృత్వా మూత్రపురీషం వా యదా నైవోదకం
భవేత్ । స్నాత్వా లబ్ధోదకః పశ్చాత్సచేలస్తు విశుధ్యతీతి ॥ సంగ్రహే ॥ గా
త్ర్యాశ్చ స్పర్శమాత్రేషు సరటీకృకలాసయోః । శుభే వాప్యశుభే వాపి సచే
లస్నానమాచరేత్ ॥ మనుః ॥ నారం స్పృష్ట్వాస్థి సస్నేహం సవాసా జలమా
విశేత్ । ఆచమ్యైవ తు నిస్స్నేహం గామాలభ్యార్కమీక్ష్య చేతి ॥ విష్ణుః ॥ భ
క్ష్యవర్జం పంచనఖం తదస్థి సస్నేహం చ స్పృష్ట్వా స్నాయాదితి - శవస్పర్శ
విశేషమాహాపస్తంబః ॥ శునోపహతః సచేలోవగాహేత ప్రక్షాళ్య వా
తం దేశమగ్నినా సంస్పృశ్య పునః ప్రక్షాళ్య పాదౌ చాచమ్య ప్రయతో భవతీతి వ్య
వస్థితవికల్పోయం - యథాహ మనుః ॥ ఊర్ధ్వం నాభేః కరౌ ముక్త్వా యదంగ
ముపహన్యతే । తత్ర స్నానవిధిః ప్రోక్తో హ్యధః ప్రక్షాళనం స్మృతమితి ॥ విష్ణు
రపి ॥ నాభేరధః కరాగ్రం వా శునా యద్యుపహన్యతే । ప్రక్షాళ్య తదథాగ్నౌ
ల్యా పునరాచమ్య శుధ్యతి ॥ నాభేరూర్ధ్వం శునా స్పృష్టో లిప్తో మధ్యేన వా పు
నః । ప్రక్షాళ్యాప్యుపరి [illegible] సచేల స్నానమాచరేత్ ॥ శాతాతపః ॥ రజక
శ్చర్మకృచ్చైవ వ్యాధజాలోపజీవినౌ । [illegible]ణేజకశ్చ నటకస్తథా శైలూషక
స్తథా ॥ ముఖేభగస్తథా శ్వా గ్రామ్యకుక్కుట సూకరౌ । ఏతైర్యదం
గం స్పృష్టం స్యాచ్ఛిరోవర్జం ద్విజాతిషు ॥ తోయేన క్షాళనం కృత్వా ఆచాం
తః ప్రయతో మత ఇతి ॥ అత్రాపి శునా సాహచర్యాచ్ఛిరోగ్రహణం నాభేరూ
ర్ధ్వం గోపలక్షణార్థం ॥ జాతూకర్ణిరపి ॥ ఊర్ధ్వం నాభేః కరౌ ముక్త్వా
యదంగం స్పృశతే ఖగః । స్నానం తత్ర ప్రకుర్వీత శేషం ప్రక్షాళ్య శుధ్యతీతి ॥
ఖగః పక్షీ ॥ శంఖః ॥ రథ్యాకర్దమతోయేన ష్ఠీవనాద్యేన వా తథా । నాభే
రూర్ధ్వం నరః స్పృష్టః సద్యస్స్నానేన శుధ్యతీతి ॥ వ్యాసః ॥ కాకవానరమా
ర్జారఖరోష్ట్రాణాం శునాం తథా । సూకరాణామమేధ్యం వై స్పృష్ట్వా స్నా
నం సచేలకం ॥ విష్ణుః ॥ ఆజానుభ్యాం భవేత్స్నానం తథాభ్యుపవసేదహః । ఊ
ర్ధ్వం నాభేస్త్రిరాత్రం స్యాదమేధ్యస్పర్శనే విధిరితి ॥ మనుః ॥ పుచ్ఛే బిడా

లకం స్పృష్ట్వా తతః స్నాత్వా విశుద్ధ్యతి । భోజనేకమణ్డలేచ విధిరేష ఉదాహృతః । ఇతరాంగస్పర్శాత్త్వాచమనమేవ ॥ మార్జారమూషికస్పర్శే మాచకుర్వన్నుపస్పృశేదితి బృహస్పతిస్మరణాత్ ॥ అకమణ్డలౌ మార్జారస్పర్శనేనాశుద్ధిః - తథా చ మనుః ॥ మార్జారశ్చైవ దర్వీ చ మారుతశ్చ సదా శుచిః ॥ పరాశరోఽపి ॥ మార్జారమక్షికాకీటపతంగక్రిమిదర్దురాః । మేధ్యామేధ్యం స్పృశన్తోఽపి నోచ్ఛిష్టం మనురబ్రవీత్ । యదా పునరశుద్ధ ఏవ సర్వాన్ స్పృశతి తదా విశేషో దేవలేన దర్శితః ॥ పాషణ్డం పతితం వ్రాత్యమున్మత్తం శవదాహకమ్ । సూతికాం స్రావికాం నారీం రజసా చ పరిప్లుతామ్ । శ్వకుక్కుటవరాహాంశ్చ గ్రామ్యాన్ సంస్పృశ్య మానవః । సచేలస్సశిరాస్స్నాత్వా తదానీమేవ శుద్ధ్యతి ॥ అశుద్ధస్స్వయమప్యేతానవిశుద్ధస్తు యదిస్పృశేత్ । విశుద్ధ్యత్యుపవాసేన తదా కృచ్ఛ్రేణ వా పునరితి ॥ స్రావికా ప్రసవస్య అకారయిత్రీ - ఏతద్బుద్ధిపూర్వస్పర్శవిషయం ॥ తథా చ కూర్మపురాణం । ఉచ్ఛిష్టో వినచాచాంతః చండాలాదీన్స్పృశేద్ద్విజః । ప్రమాదాద్వై జపేత్స్నాత్వా గాయత్ర్యష్టసహస్రకమ్ ॥ చండాలపతితానాంతు కామాద్యస్సంస్పృశేద్ద్విజః । ఉచ్ఛిష్టస్తత్ర కుర్వీత ప్రాజాపత్యం విశుద్ధయే ॥ అనేనైవాభిప్రాయేణ విష్ణురపి ॥ అనుచ్ఛిష్టేన సంస్పృష్టే స్నానం యేన విధీయతే । తేనైవోచ్ఛిష్టసంస్పృష్టః ప్రాజాపత్యేన శుద్ధ్యతీతి ॥ సంవర్తోఽపి ॥ కృతేమూత్రపురీషే చ భుక్త్వోచ్ఛిష్టే తథా ద్విజః । శ్వాదిస్పృష్ట్వా జపేద్దేవ్యాస్సహస్రం స్నానపూర్వకమ్ ॥ చండాలాద్యైస్తు సంస్పృష్ట ఉచ్ఛిష్టస్తు ద్విజోత్తమః । గోమూత్రయావకాహారః షడ్రాత్రేణ విశుద్ధ్యతీతి ॥ పరాశరః ॥ అనుచ్ఛిష్టేన శూద్రేణ స్పర్శే స్నానం విధీయతే । తేనోచ్ఛిష్టేన సంస్పృష్టః ప్రాజాపత్యం సమాచరేత్ ॥ ఉచ్ఛిష్టోచ్ఛిష్టసంస్పర్శే శునా శూద్రేణ వా ద్విజః । ఉపోష్య రజనీమేకాం పంచగవ్యేన శుద్ధ్యతి ఇతి ॥ అనుచ్ఛిష్టస్య విప్రస్య అనుచ్ఛిష్టశూద్రస్పర్శేన స్నానమాత్రం - ఉచ్ఛిష్టశూద్రస్పర్శే కృచ్ఛ్రం - ఉచ్ఛిష్టస్య ద్విజస్యాన్యేనోచ్ఛిష్టేన ద్విజేన శునా వానుచ్ఛిష్టేన శూద్రేణ వా చండాల

స్పృష్ట్వైకదినోపవాసః పంచగవ్యప్రాశనం చేత్యర్థః॥ చండాలం పతితం శ్వానం
ఉదక్యాం సూతికాం తథా। దృష్ట్వా భుక్త్యంతరే స్నాయాన్నాస్నాత్వా పంచజ
పేత్॥ ఉచ్ఛిష్టవదనో విప్రశ్చాండాలాదీన్నావలోకయేత్। అవలోకే ప్రమాదా
చ్చ సహాలైర్భుక్త్వా భవేత్॥ భరద్వాజః॥ శావే శవగృహం గత్వా శ్మశానే
వాంతరేపి వా। ఆతురవ్యంజకం కృత్వా సచేలో జలమావిశేత్ ॥ ఆతురవ్యంజ
నం మృతవిషయవిలాపాది - పరాశరః॥ అస్థిసంచయనాత్పూర్వం రుదిత్వా స్నా
నమాచరేత్ । అంతర్దశాహే విప్రస్య హ్యూర్ధ్వమాచమనం భవేదితి॥ శి
రసాభ్యుత్క్షణం ప్రోక్తం బాలస్యాచమనం స్మృతమ్ । రజస్వలాదిసంస్పర్శే
స్నానమేవ కుమారకే॥ శిశురాదంతజననాదాచౌలాద్బాలకః స్మృతః। కు
మారస్తు విజ్ఞేయో బుద్ధై రామౌంజీబంధనాత్ ॥ నిమిత్తాంతరమాహ స ఏ
వ ॥ తస్మిన్నాచమనం కుర్యాత్ యత్రోత్థాం డేద్భుక్తవాన్। యద్యుత్తిష్ఠేద
నాచాంతో భుక్తవానాసనాత్తతః ॥ స్నానం సద్యః ప్రకుర్వీత సోన్యథా ప
తితో భవేదితి ॥ స ఏవ ॥ వృకశ్వానసృగాలాద్యైర్దష్టశ్చేత్తు ద్విజోత్త
మః। స్నాత్వా జపేత్స గాయత్రీం పవిత్రాం వేదమాతరమ్ ॥ గవాం శృంగో
దకస్నానం మహానద్యాస్తు సంగమే । సముద్రదర్శనాద్వాపి శునా దష్ట
శ్శుచిర్భవేత్ ॥ వేదవిద్యావ్రతస్నాతః శ్శునా దష్టో ద్విజోత్తమః । స హి
రణ్యోదకేన స్నాత్వా ఘృతం ప్రాశ్య విశుద్ధ్యతి ॥ సవ్రతస్తు శునా దష్టో యస్త్రి
రాత్రముపావసేత్ । ఘృతం కుశోదకం పీత్వా వ్రతశేషం సమాపయేత్ ॥ అ
వ్రతస్సవ్రతో వాపి శునా దష్టో భవేద్ద్విజః । ప్రణిపాతాద్భవేత్పూతో విప్రైశ్చ
క్షుర్నిరీక్షితః ॥ శునా జిహ్వావలీఢస్య నఖైర్విలిఖితస్య చ ॥ అద్భిః ప్ర
క్షాళనం ప్రోక్తం అగ్నినా చోపచూళనమ్। శునా తు బ్రాహ్మణోచ్ఛిష్టే జంబుకేన
వృకేణ వా। ఉదితం గ్రహనక్షత్రం దృష్ట్వా సద్యః శుచిర్భవేత్ ॥ కృష్ణపక్షే
యదా సోమో న దృశ్యేత కదాచన । యాం దిశం వ్రజతే సోమస్తాం దిశం చావ
లోకయేత్ ॥ అసద్బ్రాహ్మణకే గ్రామే శునా దష్టో ద్విజోత్తమః । వృషం ప్రద
క్షిణీకృత్వా సద్యస్స్నాత్వా విశుద్ధ్యతి ఇతి ॥ వృకఆరణ్యకశ్వావా ఆదిశబ్దే

నవరాహోదయోర్వ్యజ్యంతే । త్రైవర్ణికః స్నాత్వా గాయత్ర్యష్టశతం జ
పేత్ ॥ ఏతచ్చాసమర్థవిషయం । సమర్థస్తు గోశృంగోదకస్నానాదికమాచ
రేత్ తత్ర శృంగోదకస్నానం నామ శృంగపూరితేనోదకేన గాయత్ర్యా శత
వారమభిమంత్రితేన శృంగోదకస్నాన సంగమస్నాన సముద్రదర్శనా
నామియం మధ్యమోత్తమభేదేన వాదంశతారతమ్యభేదేన వ్యవస్థా - సత్ర
తాన్ వ్రతాంబుధావవిప్రాన్ ప్రణిపత్య నిరీక్ష్య యథోక్తప్రాయశ్చిత్తాకరణేన
పూతా భవంతి ॥ అన్యస్మిన్ గ్రామే బ్రాహ్మణప్రణిపాతనిరీక్షణయోస్స్థానే వృషభ
ప్రదక్షిణస్నానే ద్రష్టవ్యే ॥ యశ్శ్వానదష్టః - కింతు నాసికయా ఘ్రాతః జి
హ్వయావలీఢః నఖైర్వా విలిఖితః ఏతేత్రయోపి తం ప్రదేశం ప్రక్షాళ్య వహ్ని
నా సంతాప్య శుద్ధాస్స్యురితి మాధవీయే వ్యాఖ్యాతం - శాతాతపోపి ॥ గవాం శృం
గోదకస్నానాన్మహానదీసంగమాత్సముద్రదర్శనాద్వా విశునాదష్టః శుచిర్భ
వేత్ ॥ అవ్రతస్సవ్రతో వాపి శునా దష్టస్తు యో ద్విజః । హిరణ్యోదకమిశ్రం
తు ఘృతం ప్రాశ్య విశుధ్యతీతి ॥ వసిష్ఠః ॥ బ్రాహ్మణస్తు శునా దష్టో నదీం గత్వా
సముద్రగామ్ । ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా ఘృతం ప్రాశ్య విశుధ్యతీతి ॥
అంగిరాః ॥ బ్రహ్మచారీ శునా దష్టస్త్రిరాత్రేణైవ శుధ్యతీతి । గృహస్థస్తు ద్వి
రాత్రేణ ఏకాహేనాగ్నిహోత్రవాన్ ॥ నాభేరూర్ధ్వం తు దష్టస్య తదేవ
ద్విగుణం భవేత్ । తదేవ ద్విగుణం వక్త్రే మూర్ధ్ని చేత్స్యాచ్చతుర్గుణమ్
క్షత్రవిట్ఛూద్రయోనిస్తు స్నానేనైవ శుచిర్భవేత్ । ద్విగుణం తు వనస్థస్య త
థా ప్రవ్రజితస్య చ । బ్రాహ్మణీ తు శునా దష్టా సోమే దృష్టిం నిపాతయేత్ ॥ య
దా న దృశ్యతే సోమః ప్రాయశ్చిత్తం తదా కథమ్ । యాం దిశం తు గతస్సోమ
స్తాం దిశం హ్యవలోకయేత్ ॥ సోమమార్గేణ సా పూతా పంచగవ్యేన శుధ్య
తి ॥ అరుణోదయాత్ప్రాక్ బహిస్స్నానం నిషేధతి పరాశరః ॥ భాస్కర
స్యకరైః పూతం దివాస్నానం రాహోరన్యత్ర దర్శనాత్ ॥ స్నానం దానం
జపో హోమశ్చ కర్తవ్యో రాహుదర్శనే । అన్యథా త్వశుచీ రాత్రిస్తస్మాత్తాం
పరివర్జయేత్ ॥ మనుః ॥ న స్నానమాచరేద్భుక్త్వా నాతురో న మహానిశి ॥

సవాసోభిస్సహాజస్రంనావిజ్ఞాతేజలాశయే ॥ నస్నానమాచరేద్భుక్త్వేతిప్ర
ష్టార్థస్యస్నానస్యనిషేధః - నాతురఇత్యదృష్టార్థస్యచనవాసోభిరితిసవా
స్సాజలమావిశేదిత్యుక్తవిషయే - ప్రాతర్మధ్యందినయోశ్చసోత్తరీయ స్నా
నం॥అత్రేయమాధ్యచ్ఛికావాఅంతర్వాససైవ సహస్నానమిత్యర్థః॥ పరాశ
రః ॥ మహానిశాతువిజ్ఞేయామధ్యస్థప్రహరద్వయమ్ । ప్రదోషపశ్చిమౌయామౌ
దినవత్స్నానమాచరేత్ ॥ ఏతచ్చాపద్విషయం ॥ అన్యథాభాస్కరస్య
కరైరిత్యనేనవిరుధ్యతే ॥ షట్త్రింశన్మతే॥ అపేయంహి సదాతోయం రా
త్రౌమధ్యమయామయోః । స్నానం తత్రనకుర్వీత తథైవాచమనక్రియాః॥
మహాత్రోచ్చారేమహారాత్రే కుర్యాచ్చాచమనంయదిః । ప్రాయశ్చిత్తీయ
తేవిప్రః ప్రాజాపత్యార్ధమాచరేత్ ॥ వృద్ధమనుః ॥ ఆరోగ్యం దేవమారా
ధ్యబంధూనప్యనుస్మృత్యచ । భుక్త్వావ్యాధౌనచస్నాయాద్రాత్రౌనాపినిశాస్వ
పి ॥ మేధాతిథిరపి ॥ నస్నాయాదుత్సవేతీతేమంగళే వినివర్తనేచ । అను
వ్రజ్యసుహృద్బంధూనర్చయిత్వేష్టదేవతాః ॥ నస్నానమాచరేత్ భుక్త్వా
నాతురోనమహానిశి ॥ కాలాదర్శేపి ॥ అనువ్రజ్యేష్టబంధూంశ్చ వ్యాధౌ
భుక్త్యంతరంత్వితి । ఇష్టం దేవంసమభ్యర్చ్య విధాయచమహోత్సవమ్ ॥
వినానిమిత్తంనస్నాయాన్నిమిత్తేపినచాతురఇతి ॥ కామ్యనైమిత్తికేతు-
స్నానేమహానిశ్యపి నిషిద్ధే॥తథాచ స్మృత్యర్థసారే॥ నమహానిశినిత్యార్థం
కామ్యంనైమిత్తికంభవేత్ । స్నాయాత్తుపూర్వమస్నాతో విశుద్ధేనజలేనచ॥
అస్పృశ్యస్పర్శనేస్నానం నిశ్యుష్ణేనజలేనచ । నద్యాం నాస్తమితేస్నా
యాత్ విశేషాన్మధ్యయామయోః ॥ అగ్నింప్రజ్వాల్యచస్నాయాత్ వాప్యా
దిషుమహాజలే । బ్రాహ్మణాగ్నిగవామగ్రే స్నానంవిజ్ఞాప్య బుద్ధిమాన్॥నిశి
స్నానంచ దానంచ నకుర్యాదగ్నినావినా ॥ మనుః ॥ రాహుదర్శన
సంక్రాంతివివాహాత్యయవృద్ధిషు । స్నానదానాదికంకుర్యాత్ నిశికామ్యవ్రత
తేషుచ ॥ అత్యయోమరణం - వృద్ధిర్జననం-యోగయాజ్ఞవల్క్యోపి ॥
గ్రహణోద్వాహసంక్రాంతి యాత్రార్తిప్రసవేషుచ । స్నానంనైమిత్తికం

జ్ఞేయం రాత్రావపి న దూష్యతి॥ ఆదిత్యపురాణం ॥ పరాశరోపి ॥ పుత్రజన్మ
ని యజ్ఞే చ తథా సంక్రమణే రవేః । రాహోశ్చ దర్శనే స్నానం ప్రశస్తం నా
న్యథా నిశీతి ॥ యజ్ఞావభృతః ॥ స ఏవ ॥ రాత్రౌ చండాలాదిస్పర్శనే శుద్ధిమా
హ - అస్తంగతే యదా సూర్యే చండాలం పతితాం స్త్రియమ్ । సూతికాం ప
తితం స్పృష్ట్వా కథం శుద్ధిర్విధీయతే॥ జాతవేదస్సువర్ణం చ సోమమార్గం
విలోక్య చ । బ్రాహ్మణానుమతశ్చైవ స్నానం కృత్వా విశుధ్యతి ॥ శుక్లపక్షే
సోమోపి లోకనీయః ॥ తదభావే వహ్నిః - తదభావే సువర్ణం - తస్యాప్య
భావే సోమమార్గః - తేషామన్యతమం విలోక్య విప్రైరనుజ్ఞాతః స్నాయా
దిత్యర్థః - రాత్రిస్నానే తు విశేషమాహ యమః ॥ విప్రం స్పృష్ట్వా ని
శాయాం తు ఉదక్యాం పతితం తు వా। దివానీతేన తోయేన స్నాపయేదగ్నిసన్ని
ధౌ ॥ తోయేన స్వర్ణసహితేనేతి శేషః ॥ తథా చ పరాశరః ॥ దివాహృతం
తు యత్తోయం కృత్వా స్వర్ణయుతం శుచిః । రాత్రౌ స్నానే తు సంప్రాప్తే
స్నాయాదనలసన్నిధౌ ॥ దేవలోపి ॥ దివాహృతైర్జలైస్స్నానం నిశి కు
ర్యాన్నిమిత్తతః । నిక్షిప్య చ సువర్ణం వై సన్నిధాప్య చ పావకమితి ॥ కా
త్యాయనః ॥ ప్రవేశాద్వరుణస్యాప్సు న రాత్రౌ జలముద్ధరేత్ । అన్యత్ర ధా
మ్నా ఇత్యేవం తత్రస్థే స్నానమిష్యతే ॥ ధామ్నో ధామ్న ఇతి సమంత్రకోద్ధరణా
దన్యత్ర జలం నోద్ధరేత్ ॥ తత్రస్థే జలే స్నాయాదిత్యర్థః అత్రాపి విశేషమా
హ పరాశరః ॥ యది గేహే న తోయం స్యాత్త్రావచ్ఛుద్ధిః కథం భవేత్ । ధామ్నో
ధామ్నేతి మంత్రేణ గృహ్ణీయాదగ్నిసన్నిధౌ ॥ రాత్రౌ గృహాంశుభిః పూతం
దివా పూతం తు భానునా । అనేనైవ విశుధ్యేత తథా రాత్రౌ యథా దివేతి ।
సంవర్తః ॥ ఆపో నిశి న గృహ్ణీయాద్గృహ్ణీయాన్నపి కదాచన । ఉద్ధృత్యాగ్నిము
పర్యా* ధామ్నో ధామ్న ఇతీరయేదితి ॥ మరీచిః ॥ దివాహృతం తు యత్తో
యం గృహే యస్య నివేశ్యతే । ప్రజ్వాల్యాగ్నిం తతస్స్నాయాన్న దీపవశ
రిణీషు చేతి ॥ కాలాదర్శే-నిమిత్తతోపి న స్నాయాద్రాత్రౌ నద్యాం దివాహృ

*ఆషణః

తైః తజ్జలైస్తదభావే తు స్వర్ణం తిష్ఠేత్తదంభసి ॥ ప్రజ్వాల్య వహ్నిమభ్యర్ణే తదభావే సమన్త్రకమ్। నిశాహ్యాత్తైర్గతైః స్నాయాదితి శాస్త్రవినిశ్చయ ఇతి॥

—* అథ గ్రహణస్నానమ్, *—

మహాభారతే॥ గంగాస్నానం ప్రకుర్వీత గ్రహణే చన్ద్రసూర్యయోః। మహానదీషు చాన్యాసు స్నానం కుర్యాద్యథావిధి ॥ శంఖః ॥ వాపీకూపతటాకేషు గిరిప్రస్రవణేఽపి వా । నద్యాం నదే దేవఖాతే సరసీషూద్ధృతాంబుని॥ ఉష్ణోదకే వాథ స్నాయాద్గ్రహణే చన్ద్రసూర్యయోః ఇతి ॥ ఉష్ణోదకస్నానమాతురవిషయం ॥ ఆదిత్యకిరణైః పూతం పునః పూతం చ వహ్నినా । అతో వ్యాధ్యాతురః స్నాయాద్గ్రహణేఽప్యుష్ణవారిణేతి వ్యాఘ్రస్మరణాత్ । పరాశరః॥ సర్వం గంగామయం తోయం రాహుగ్రస్తే దివాకరే । సోమగ్రహే తథైవోక్తం స్నానదానాదికర్మసు ॥ వ్యాసోఽపి॥ సర్వం గంగాసమం తోయం సర్వే బ్రహ్మసమా ద్విజాః । సర్వం భూమిసమం దానం గ్రహణే చన్ద్రసూర్యయోరితి ॥ శౌనకః ॥ స్వధున్యాం తు సమాని స్యుః సర్వాణ్యంభాంసి భూతలే । కూపస్థాన్యపి సోమార్కగ్రహణే నాత్ర సంశయః ॥ మార్కణ్డేయః ॥ శీతముష్ణోదకాత్పుణ్యం వారణ్యముపరోదకాత్ । భూమిష్ఠముద్ధృతాత్పుణ్యం తతః ప్రస్రవణోదకమ్ । తతోఽపి సారసం పుణ్యం తతః పుణ్యం నదీజలమ్ ॥ తీర్థతోయం తతః పుణ్యం మహానద్యంబు పావనమ్ । తతస్తతోఽపి గంగాంబు పుణ్యం పుణ్యస్తతోఽంబుధిరితి ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ గవాం కోటిప్రదానేన సమ్యగ్దత్తేన యత్ఫలమ్ । గంగాస్నానే తత్ఫలం స్యాద్రాహుగ్రస్తే నిశాకరే ॥ పునస్తత్రైవోదాహృతమ్ । చన్ద్రసూర్యగ్రహే స్నైవ [illegible]వగాహేత జాహ్నవీమ్ ॥ సస్నాతః సర్వతీర్థేషు [illegible] మహాతి। యత్ర క్వాపి జలే స్నానాకరణే ప్రత్యవాయమాహ వసిష్ఠః ॥ గ్రహణే సంక్రమే వాపి న స్నాయాద్యది మానవః ॥ సప్తజన్మసు కుష్ఠీ స్యాద్దుఃఖభాగీ చ జాయత ఇతి ॥ శాతాతపః ॥ స్నానం దానం తపః శ్రాద్ధమనన్తం రాహుదర్శనే ॥ అత్ర హిరణ్యేనామేన వా శ్రాద్ధం కుర్యాత్ ॥ [illegible] ॥ అన్నాభావే

ద్విజాభావే ప్రవాసే పుత్రజన్మని । హేమశ్రాద్ధం సంగ్రహే చ కుర్యాచ్ఛూద్రస్సదైవహి ॥ వ్యాసః ॥ ఆపద్యనగ్నౌ తీర్థే చ గ్రహణే చంద్రసూర్యయోః । ఆమశ్రాద్ధం ద్విజో దద్యాచ్ఛూద్రో దద్యాత్సదైవహీతి ॥ దేవలః ॥ యథా స్నానం చ దానం చ సూర్యస్య గ్రహణే దివా । సోమస్యాపి తథా రాత్రౌ స్నానదానం విధీయతే ॥ యద్గ్రహణనిమిత్తమాశౌచం తత్స్నానేన నివర్తత ఇత్యుక్తం బ్రహ్మాండపురాణే ॥ ఆశౌచం జాయతే నౄణాం గ్రహణే చంద్రసూర్యయోః । రాహుస్పర్శే తయోః స్నాత్వా దానాదౌ కల్పతే నరః ॥ సర్వేషామేవ వర్ణానాం సూతకం రాహుదర్శనే । స్నాత్వా కర్మాణి కుర్వీత పక్వమన్నం వివర్జయేత్ ॥ గ్రహణకాలే తత్పూర్వం వా యత్పక్వం తత్సూతకాన్నం - తత్తు పశ్చాదపి న భుంజీతేత్యర్థః ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ సర్వేషామపి వర్ణానాం నిమిత్తం రాహుదర్శనే । సచేలం తు భవేత్స్నానం సూతకాన్నం తు వర్జయేదితి ॥ వ్యాఘ్రపాదః ॥ స్పర్శకాలే కరిష్యేత్యాగో రాహోరస్యత్ర సూతకే ॥ శ్రోత్రకమణి తత్కాలం స్నాత్వా శుద్ధిమవాప్నుయాత్ ॥ జన్మమరణనిమిత్తాశౌచవానపి స్నానం కుర్యాదిత్యాహ ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ చంద్రసూర్యగ్రహే స్నాయాన్మృతకే సూతకేపి వా । అస్నాయీ మృత్యుమాప్నోతి స్నాయీ మృత్యుం న విందతి ॥ అత్ర స్నానశ్రాద్ధదానాదేరప్యపలక్షణం ॥ అత్రివాంగిరసౌ ॥ సర్వే వర్ణాః సూతకేపి మృతకే రాహుదర్శనే । స్నాత్వా శ్రాద్ధం ప్రకుర్వీరన్ దానం శాఠ్యవివర్జితమ్ ॥ సూర్యేందుగ్రహణం యావత్తావత్కుర్యాజ్జపాదికమ్ । న స్వపేన్న చ భుంజీత స్నాత్వా భుంజీత ముక్తయోరితి ॥ కాలనిర్ణయేపి ॥ నైమిత్తికం తు కర్తవ్యం గ్రహణే చంద్రసూర్యయోః । యచ్ఛ్రాద్ధం బ్రాహ్మణానాం తు నరకీ స్యాత్తతోన్యథా ॥ కామ్యాని నైవ శ్రాద్ధాని శస్యంతే గ్రహణాదిష్వపీతి ॥ బ్రహ్మసిద్ధాంతే ॥ యావత్కాలపర్వణాం తే తావత్స్రావిశుద్ధాదిమః । రవీందుగ్రహణే నేహః సంపూర్ణో మిశ్రణాద్భవేత్ ॥ గ్రహణే నేహః గ్రస్తకాలః - అన్యంతయోః స్నానం విహితం ॥ కాలనిర్ణయే ॥ గ్రస్యమానే భవే

త్స్నానం గ్రస్తే హోమోవిధీయతే । ముచ్యమానేభవేద్దానంముక్తేస్నానం
విధీయతే ॥ స్మృత్యంతరే ॥ గ్రస్యమానేరవౌస్నాయాన్ముచ్యమానే నిశాక
రే ॥ బ్రహ్మకైవర్తే ॥ స్నానంస్యాదుపరాగాదౌ మధ్యేహోమఃసురా
ర్చనమ్ । దానంజపశ్చముక్తౌచ పునస్స్నానంవిధీయత ఇతి ॥ ఆదిమధ్యావ
సానేషు యద్యద్విహితం తస్యఫలాతిశయ ఉక్తో బ్రహ్మపురాణే ॥ ఉపమ
ర్దేలక్షగుణం గ్రహణే చంద్రసూర్యయోః । పుణ్యంకోటిగుణంమధ్యే
ముక్తికాలేత్వనంతకమితి ॥ స్మృత్యంతరే ॥ నాడ్యః షోడశ పూర్వేణ సం
క్రాంతేస్తుపరేణచ । రాహోస్తుదర్శనంయావత్పుణ్యకాల ఉదాహృత
ఇతి ॥ వ్యాసః ॥ సార్ధశ్చైత్సంక్రమేషూక్తాః పుణ్యకాలావిభాగశః । చం
ద్రసూర్యోపరాగేతు యావద్దర్శనగోచర ఇతి ॥ యత్తుస్మర్యతే ॥ త్రిద
శాస్స్పర్శసమయే తృప్యంతిపితరస్తథా । మనుష్యామధ్యకాలేతు మోక్షకా
లేతు రాక్షసా ఇతి ॥ తద్గ్రహణేస్నానాదినాతృప్తిరిత్యేవంపరం- నతుమో
క్షకాలే నిషేధపరం - ముక్తికాలేత్వనంతకమితిస్మరణాత్ ॥ వారవిశేష
యోగేఫలాతిశయమాహ ॥ వ్యాసః ॥ రవిగ్రహోసూర్యవారే సోమేసోమ
గ్రహస్తథా ॥ చూడామణిరితిఖ్యాతస్తత్రానంతఫలం భవేత్ । వారేష్వ
న్యేషుయత్పుణ్యం గ్రహణే చంద్రసూర్యయోః ॥ తత్పుణ్యంకోటిగుణి
తంగ్రస్తేచూడామణౌస్మృతమితి ॥ జాబాలిః ॥ సంక్రాంతౌపుణ్యకాలస్తు
షోడశోభయతః కలాః । చంద్రసూర్యోపరాగేతు యావద్దర్శనగోచ
రాత్ ॥ గ్రస్తాస్తమయే । అస్తమయపర్యంతం దర్శనగోచరత్వాత్పు
ణ్యకాలో భవతి ॥ తత్రమోచనస్నానమాహ భృగుః ॥ గ్రస్తావేవాస్తమా
నంతు రవీందూప్రాప్నుతోయది । తయోః పరేద్యురుదయే స్నాత్వాభ్యవహరే
న్నరఇతి ॥ అహ్నిసూర్యగ్రహాణాం రాత్రౌచంద్రగ్రహాణాంచేత్యేవం ప్రసిద్ధం
సర్వజనానాంతత్రాదృశగ్రహణేస్నానాదికముక్తం ॥ యత్తు కాలవిషయేణ
ప్రాప్యమాణ జ్యోతిశ్శాస్త్రమాత్రప్రసిద్ధగ్రహణంతత్రస్నానాదినకర్త
వ్యం ॥ తదుక్తంకాలనిర్ణయే ॥ సూర్యగ్రహణం యదారాత్రౌ దివాచం

ద్రగ్రహాస్తథా। తత్ర స్నానం న కుర్వీత దద్యాద్దానం న చ క్వచిత్ ॥ సంక్రాం
తిస్నానాకరణే ప్రత్యవాయమాహ శాతాతపః॥ సూర్యసంక్రమణే పుణ్యే న స్నా
యాద్యది మానవః। సప్తజన్మసు రోగీ స్యాత్ దుఃఖభాగీ చ జాయత ఇతి॥ స ఏవ॥
సంక్రాంత్యాం యాని దత్తాని హవ్యకవ్యాని మానవైః। తాని తస్య దదాత్యర్కః
సప్తజన్మసు నిశ్చితమితి॥ మేషాదిషు ద్వాదశ రాశిషు సంక్రమేణ సంచరతః సూ
ర్యస్య పూర్వస్మాద్రాశేరుత్తరరాశౌ ప్రవేశః సంక్రమణం॥ తత్ర స్నానాద్యంగ
భూతసంక్రాంతిముఖ్యస్యాసంభవా తత్సంబంధినౌ పూర్వోత్తరకాలౌ గృహీ
తవ్యౌ॥ తదాహ దేవలః॥ సంక్రాంతిసమయః సూక్ష్మః దుర్జ్ఞేయః పిశితేక్షణైః।
తద్యోగాదప్యధశ్చోర్ధ్వం త్రింశన్నాడ్యః ప్రకీర్తితా ఇతి ॥ సంక్రాంతేః పూ
ర్వోత్తరకాలయోరేకైకస్మిన్ త్రింశద్ఘటికాః పుణ్యా ఇతి సామాన్యేనోక్తం ।
తత్ర విశేషం దర్శయతి వృద్ధవసిష్ఠః । అయనే ద్వే విషువే ద్వే చతస్రః షడశీత
యః ॥ చతస్రో విష్ణుపద్యశ్చ సంక్రాంత్యో ద్వాదశ స్మృతాః । మృగకర్కట
సంక్రాంతీ ద్వే ఉదగ్దక్షిణాయనే ॥ విషువే తు తులామేషగోలమధ్యే తతో
పరాః॥ కన్యాయాం మిథునే మీనే ధనుష్యపి రవేర్గతిః । షడశీతిముఖాః ప్రో
క్తాః షడశీతిగుణైః ఫలైః ॥ వృషవృశ్చికకుంభేషు సింహే చైవ రవేర్గతిః । ఏ
తద్విష్ణుపదం నామ విషువాదధికం ఫలైః ॥ అతీతానాగతా పుణ్యే ద్వే ఉదగ్దక్షి
ణాయనే । త్రింశత్కర్కటకే నాడ్యో మకరే వింశతిః స్మృతాః॥ వర్తమానే
తులామేషే నాడ్యస్తూభయతో దశ । షడశీత్యామతీతాయాం షష్టిరుక్తాస్తు
నాడికాః । పుణ్యాయాం విష్ణుపద్యాం చ ప్రాక్పశ్చాదపి షోడశ ఇతి ॥
మృగో మకరః ॥ గోలమధ్యే అయనవిషువగోలమధ్యే ॥ గోలంవనలం ॥
అతీతానాగత ఇతి ఉదగయనమతీతం సత్పుణ్యం భవతి । దక్షిణాయనమనాగ
తం పుణ్యం త్రింశదిత్యాదినాతచేవస్పష్టీక్రియతే । కర్కటకసంక్రాంతేః
ప్రాచీనాస్త్రింశద్ఘటికాః పుణ్యాః మకరసంక్రాంతేరూర్ధ్వం కాలీనా వింశతి
ఘటికాః పుణ్యా ఇత్యర్థః ॥ గాలవోపి ॥ స్థిరభే విష్ణుపదం షడశీతిముఖం ద్వి
తనుభే తులామేషవిషువంతికర్కటకే దక్షిణాయనం । మృగసౌమ్యకం సూ

ర్వ్యఞితి ॥ భశబ్దవాచ్యోఽత్ర రాశిః ॥ సూర్యే స్థిరరాశౌ స్థితే సతి విష్ణుపదం భవతి । ద్విస్వభావరాశౌ సూర్యే స్థితే సతి షడశీతిముఖం భవతి । తులామేషస్థితే విషువ ఇతి । సూర్యే కర్కటకస్థే దక్షిణాయనం ॥ మృగే మకరే సౌమ్యకం ॥ సౌమ్యమిత్యుక్తముత్తరాయణం । తైస్తైః సంజ్ఞాభేదైః రాశయో వ్యవహ్రియంత ఇత్యర్థః ॥ బృహస్పతిః ॥ అయనే వింశతిః పూర్వే మకరే వింశతిః పరే । వర్తమానే తులామేషే నాడ్యస్తూభయతో దశేతి । నాత్ర త్రింశద్ఘటికావాదినాం వచనేన విరోధః శంకనీయః । సామాన్యవచనస్యాభ్యనుజ్ఞాపరత్వాద్విశేషవచనోక్తఘటికాసంకోచ ఏవ ప్రశస్తః ॥ యా యాః సన్నిహితా నాడ్యస్తాస్తాః పుణ్యతమాః స్మృతా ఇతి దేవలస్మరణాత్ । కేనాపి నిమిత్తేన సన్నిహితఘటికాస్వనుష్ఠానాసంభవే త్రింశద్ఘటికాః పరమావధిత్వేనాభ్యనుజ్ఞాయంతే । షడశీతిముఖతోఽపి దీర్ఘావధిరభ్యనుజ్ఞాయతే ॥ భవిష్యోత్తరేఽపి ॥ దశార్వాగ్దశాదికాః పుణ్యాః పశ్చాదపి విషావితి । షష్టిర్నాడ్యో వ్యతీతాసు షడశీతిముఖే పుణ్యదాః ॥ విష్ణుపద్యాం ప్రశస్తా యాం ప్రాక్పశ్చాదపి షోడశేతి । సంక్రాంతీనాం పూర్వోత్తరౌ పుణ్యకాలౌ నిర్ణీతౌ ॥ తాశ్చ సంక్రాంతయః కదాచిదహ్ని భవంతి కదాచిద్రాత్రౌ తద్భేదేనానుష్ఠానభేదమాహ ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ అహ్ని సంక్రమణే పుణ్యం అహః కృత్స్నం ప్రకీర్తితం । రాత్రౌ సంక్రమణే భానోర్దినార్ధం స్నానదానయోః ॥ అర్ధరాత్రాదధస్తాచ్చేన్మధ్యాహ్నస్యోపరి క్రియా । ఊర్ధ్వం సంక్రమణే చోర్ధ్వం ఉదయాత్ప్రహరద్వయం । పూర్ణే చేదర్ధరాత్రే తు యదా సంక్రమతే రవిః ॥ ప్రాహుర్దినద్వయం పుణ్యం ముక్త్వా మకరకర్కటావితి । అహ్ని యదా సంక్రాంతిర్భవతి తదా కృత్స్నమహః పుణ్యమిత్యవదత అర్ధరాత్రే స్నానాదికం ప్రతిషిధ్యతే । ఏవం సత్యుదయోత్తరకాలభావిని దక్షిణాయనే పూర్వభాగప్రాశస్త్యం బాధిత్వా ఉత్తరభాగే అనుష్ఠానం భవతి । అస్తమానప్రాచీనత్వంభావిని ఉత్తరాయణే చ ఉత్తరభాగప్రాశస్త్యం పరిత్యజ్య పూర్వభాగేఽనుష్ఠాతవ్యం । పూర్వోత్తరభాగప్రాశస్త్యం మధ్యాహ్నాదిసంక్రమ

ణవిషయం తత్రాహ్నస్యైవ హేయోపాదేయభాగద్వయసంభవాత్॥ స్మర్యతే చ॥ అహస్సంక్రమణే రాత్రౌ అనుష్ఠాననిషేధతః । ఉక్తకాలౌ వ్యవస్థాప్యౌ తద్వయోః పూర్వపశ్చిమౌ॥ - ...కరస్యాయనే నైవాస్తమయప్రాచీన భావిషు షడశీతిషు విష్ణుపద్యపి పూర్వభాగప్రాశస్త్యం ద్రష్టవ్యం॥ , ఉభయభాగప్రాశస్త్యమప్యేతేషు విషువిష్ణుపదేషు పూర్వతో వా త్తరత్ర వా స్వేచ్ఛయానుష్ఠాతవ్యం - ఉదయానంతరభావిషు తేషు పూర్వభాగప్రాశస్త్యహానిః అస్తమయప్రాచీనేషు తేషూత్తరప్రాశస్త్యబాధ ఇతి వివేకః॥ యదా రాత్రౌ సంక్రమణం భవతి తదా [illegible] పూర్వస్య దినస్య ఉత్తరస్య వా అర్ధం ప్రహరద్వయం స్నానాదౌ పుణ్యం - క్వచిత్పూర్వదినం క్వచిదుత్తరమితి వీక్షాయాం తదుభయమర్ధరాత్రాదిత్యాదినా వ్యవస్థాప్యతే॥ ద్వితీయప్రహరస్య చరమఘటికా తృతీయప్రహరస్య ప్రథమఘటికేత్యేతద్ఘటికాద్వయాత్మకః కాలోఽర్ధరాత్రం తస్మాదర్ధరాత్రాదర్వాక్ సంక్రమణే సతి పూర్వదినే మధ్యాహ్నాదుపరి ప్రహరద్వయే క్రియా కార్యా అర్ధరాత్రాదూర్ధ్వం సంక్రమణే సతి ఉత్తరకాలీనాదుదయాదూర్ధ్వం ప్రహరద్వయం పుణ్యం - పూర్ణే చేదర్ధరాత్రే ఇతి యథోక్తఘటికాద్వయే సంక్రాంతౌ పూర్వోత్తర దినం కృత్స్నం పుణ్యం - తదుక్తం భవిష్యోత్తరే॥ సంక్రమస్తు నిశీథే స్యాత్ షడ్యామాః పూర్వపశ్చిమాః । సంక్రాంతికాలో విజ్ఞేయః తత్ర స్నానాదికం చరేదితి॥ అత్రాయం వ్యవస్థా॥ అర్ధరాత్రే యదా షడశీతిస్స్యాత్తదేతద్వచనానుసారేణ పూర్వోత్తరదినద్వయస్య పుణ్యత్వాద్యద్యపి ఔత్సర్గికో వికల్పః ప్రాప్నోతి; తథాప్యుత్తరదినే షష్టిఘటికా ప్రాశస్త్య ప్రతిపాదక ప్రాతిస్వికవచనానుగ్రహబలాత్ తత్రైవానుష్ఠాతవ్యం - విషువయోర్విష్ణుపదేషు చ ప్రాతిస్వికవచనస్య పూర్వోత్తరభాగయోః సామ్యేన ప్రాశస్త్య ప్రతిపాదకత్వాత్ పూర్వస్మిన్నుత్తరస్మిన్వా స్వేచ్ఛయానుష్ఠానమితి వికల్ప్యతే - అయనయోస్తు ప్రకారాంతరం వక్ష్యతే॥ అయనవ్యతిరిక్తాసు దశసు సంక్రాంతిషు మధ్యరాత్రాదూర్ధ్వం ప్రవృత్తాసు పరేద్యురనుష్ఠానమిత్యత్రన

కోపిసంశయః । అర్ధరాత్రాత్పూర్వం ప్రవృత్తాసు దశసు మధ్యే షడశీతి
వ్యతిరిక్తానాం పఞ్చానాం పూర్వదినానుష్ఠానముత్తరత్రాపి నాస్తి సందేహః । షడ
శీత్యాం తు సామాన్యవచనేన పూర్వేద్యురనుష్ఠానప్రాప్తావపి షడశీతికాప్రా
శస్త్యప్రతిపాదకప్రాశస్త్యవచనేన పరేద్యుః ప్రాప్నోతీతి సందేహే స
తి (అత్ర) పూర్వేద్యురనుష్ఠానమితి నిర్ణయః ॥ విష్ణుపద్యాం ధనుర్మీనయు
గ్మకన్యాసు తైర్యదా । పూర్వోత్తరగతం రాత్రౌ భానోస్సంక్రమణం భ
వేత్ । పూర్వాహ్ణే పఞ్చనాడ్యస్తు పుణ్యాః ప్రోక్తా మనీషిభిః ॥ అపరా
హ్ణే తు పఞ్చైవ శ్రౌతస్మార్తేషు కర్మజే స్మృతే ॥ ధనుర్మేషే తు సన్యయు
క్కన్యాసు షడశీతిషు । యుగ్మం సింహం ॥ యదా రాత్రౌ పూర్వభాగగ
తం విష్ణుపదీషడశీతిసంక్రమణం । తదా పూర్వేద్యురపరాహ్ణే పఞ్చనాడ్యః
పుణ్యాః ఉత్తరభాగగతే సంక్రమణే పరేద్యుః పూర్వాహ్ణే పఞ్చనాడ్యః పు
ణ్యా ఇతి న చైవం సతి ప్రహరద్వయపుణ్యత్వవిరోధ ఇతి వాచ్యం । పఞ్చనాడి
కావచనేన పుణ్యాతిశయస్య వాచ్యత్వాత్ ప్రహరద్వయవాక్యం తు పుణ్యమా
త్రాభిప్రాయమితి ॥ దేవీపురాణే ॥ అర్ధరాత్రేరసంపూర్ణే దివా పు
ణ్యమనాగతం । సంపూర్ణే ఉభయోర్జ్ఞేయమతిరిక్తే పరేఽహనీతి ॥ దేవలో
పి ॥ ఆసన్నసంక్రమం పుణ్యం దినార్ధం స్నానదానయోః । రాత్రౌ సంక్రమణే
భానోర్విషువత్యయనే దినే । రాత్రౌ భానోః సంక్రమణే విషువన్నామకే
జాతే సతి సంక్రమణప్రత్యాసన్నదినార్ధం పుణ్యమయననామక సంక్రమణే ది
వా జాతే సతి యథాయోగం కర్కటకే తథా మకరే ఉత్తరార్ధం పుణ్యమేత
చ్చష్టధ్యం దినాయనవిషయం । ఉదయాస్తమయప్రత్యాసన్నత్వే యనేకృ
త్స్న దివస పుణ్యనిర్ణయః పూర్వమేవోక్తః ॥ అయనవ్యతిరిక్తేషు దశ
సు సంక్రమణేషు రాత్రిభాగేషు యో నిర్ణయః తత్సర్వం పర్యుదస్యతి వృ
ద్ధవసిష్ఠః ॥ ముక్త్వా మకరకర్కటావితి । యాయాః సన్నిహితా నాడ్యః
తాస్తాః పుణ్యతమాః స్మృతా ఇతి ॥ సామాన్యవచనేన రాత్రిసంక్రమణేషు
రాత్రావేవానుష్ఠానం ప్రశస్తం తదపేక్ష్య దశసంక్రాంతిషు దివానుష్ఠానం విధా

యమకరకటకయోః పర్యుదాసేసతి పూర్వ ప్రశస్తం రాత్ర్యాస్నానమేవ పర్యవస్యతి ॥ ఏవంసతి రాత్రౌ సంక్రాంతిస్నానమభ్యుపగచ్ఛతామనునాపికశ్చిద్విషయవిశేషస్సమపద్యతే । తథాచమనుః । రాహుదర్శనసంక్రాంతివివాహాత్యయవృద్ధిషు। స్నానదానాదికం కార్యం నిశికామ్యవ్రతేషుచేతి ॥ సుమంతురపి ॥ రాత్రౌస్నానంనకుర్వీత దానంచైవవిశేషతః । నైమిత్తికంతుకుర్వీతస్నానం దానంచరాత్రిషు । యజ్ఞేవివాహేయాత్రాయాంతథా దేవాద్యుపాసనే ॥ శ్రవణేచేతిహాసస్య రాత్రౌదానంప్రశస్యతే ॥ ఇతి ॥ ననుయథోక్తపర్యుదాసగృహీతైర్మన్వాదివచనైర్మకరకర్కటకయోర్నిశ్యనుష్ఠానప్రాపణంశాస్త్రాంతరవిరుద్ధం ॥ తథాభవిష్యోత్తరే ॥ మిథునాత్కర్కిసంక్రాంతిర్యదిస్యాదంశుమత్యతః । ప్రభాతేవానిశీథేవాకుర్యాదహనిపూర్వతః । కార్ముకంతుపరిత్యజ్య మకరంక్రమతేరవిః । ప్రదోషేవార్ధరాత్రేవాస్నానందానంపరేహనీతి ॥ వృద్ధగార్గ్యోపి ॥ యదాస్తమయవేళాయాం మకరంయాతిభాస్కరః । ప్రదోషేవార్ధరాత్రేవాస్నానందానాపరేహని ॥ అర్ధరాత్రేతదూర్ధ్వంవాసంక్రాంతౌదక్షిణాయనే । పూర్వమేవదినంగ్రాహ్యంయావన్నోదయతేరవిః । ప్రత్యూషేకర్కటేభానుః ప్రదోషే మకరేయది ॥ సంక్రమేష్షష్టినాడ్యస్తు పుణ్యాః పూర్వోత్తరాస్స్మృతాః॥ బృహస్పతిః ॥ మైవం ॥ ఏతేషువచనేషు రాత్ర్యామనుష్ఠానప్రతిషేధాప్రతీతేః దివసానుష్ఠానవిధానేనైవార్థాద్రాత్ర్యామనుష్ఠానప్రతిషేధకల్పనే పర్యుదాసానుగృహీత రాత్రిస్నానవిధాయకవచనానాంఆనర్థక్యంప్రాప్నోతి । తస్మాచ్ఛాస్త్రద్వయేన వికల్పప్రాప్తౌ తత్తద్దేశ ప్రసిద్ధశిష్టాచారేణవ్యవస్థేతి కాలనిర్ణయేనిర్ణీతం ॥ కేచిత్తు ॥ రాత్రౌసంక్రమణేపుణ్యందినార్ధంస్నానదానయోః। పూర్ణేచేదర్ధరాత్రేతుయదాసంక్రమతేరవిః । ప్రాహుర్దినద్వయంపుణ్యమిత్యేవంమకరకర్కటకయోరపిః ప్రసక్తాముక్త్వా మకరకర్కటయోరితి పర్యుదాసాత్తద్రాత్రౌమకరకర్కటసంక్రాంతౌ స్నానందానంతదహనిపూర్వ

షేవదినంగ్రాహ్యమితి తయోర్విశిష్యనిశ్చితత్వాద్రాత్రౌస్నానాదికం నకార్యం । రాత్రౌసంక్రమణంపుణ్యం రాహుదర్శనసంక్రమే । ఇత్యాదీని రాత్రిస్నానవిషయాణివచనాని మకరకర్కటకన్యా సంక్రమవిషయాణి । అత స్తయోఃపూర్వపరదినేఏవస్నానం తదితరసంక్రమేషు రాత్రౌ సంక్రమణేపుణ్యందినార్ధంస్నానదానయోరితివిధానాత్ । వికల్పఇతి కాలాదర్శానుసారిణఆహుః । ఉక్తస్యస్నానదానాదేరుక్తేష్వపికాలేషు విశేషమాహ శాతాతపః ॥ కుర్యాత్సదాయనేమధ్యేవిష్ణుపద్యాంవిషావితి । షడశీత్యామంత్యభాగేస్నానాదివిధిమాదృతఇతి । అయనాదిషుయత్రయావాన్పుణ్యకాలఉక్తః తావంతంకాలంత్రేధావిభజ్యమధ్యే విష్ణుపద్యా మిత్యాదిఅవగంతవ్యం । అయనేసదాయావాన్ పుణ్యకాలఉక్తః తస్మిన్సర్వత్రకుర్యాదిత్యర్థః । తస్మిన్నపిమధ్యాదిభాగేయోః సన్నిహితానాడ్యః తాసాంపూర్వోదాహృతవచనేనపుణ్యతమత్వంద్రష్టవ్యం ॥ గాలవస్తు ॥ మధ్యేవిషువతాదానంవిష్ణుపద్యాందక్షిణాయనేచాదౌషడశీతిముఖేతీతేతథోదగయనేచభూరిపలోదయమితి। సంక్రాంతిషుఫలమాహ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ అయనేకోటిపుణ్యంచసహస్రంవిషువత్ఫలం।షడశీత్యాంసహస్రంతుఫలంవిష్ణుపదేపిచేతి।*

—* రజస్వలాస్నానవిషయః. *—

రజస్వలాస్నానమాహ అంగిరాః॥ స్నానంరజస్వలాయాస్తు చతుర్థేహనినిర్దిశేత్ । కుర్యాద్రజసినివృత్తేశౌచార్థంతుతతఃపునః । హస్తేన్నియాన్మృన్మయేవా హవిర్భుక్షితిశాయినీ। రజస్వలాచతుర్థేహ్నిస్నాత్వాశుద్ధిమవాప్నుయాత్ । పద్ధతౌ॥త్రిరాత్రంచవ్రతంకృత్వాశ్రుతిస్మృతిసమీరితం । చతుర్థేసంగవేస్నాత్వా స్త్రీధర్మంతుసమాచరేత్ ॥ సంగ్రహే ॥ మృతేచసూతకేచాంతేసంగవేహ్నిసమాచరేత్ । సంగవాత్పరతస్నానమార్తవేతువిశిష్యతే ఇతి। రజస్వలాచతుర్థేహ్నిస్నాత్వాశుద్ధిమవాప్నుయాత్ ॥ మనురపి ।రజస్యుపరతేసాధ్వీస్నానేనస్త్రీరజస్వలా ఇతి ।

రజోనివృత్త్యనంతరం పునస్స్నానేన సాధ్వీ దేవాదికర్మార్హా స్యాదిత్యర్థః। యత్త్వంగిరోవచనం। శుద్ధా భర్తుశ్చతుర్థేఽహ్ని స్నాతా నారీ రజస్వలా। దైవే కర్మణి పిత్ర్యే చ పంచమేఽహని శుధ్యతీతి। తద్రజోనివృత్తికాలోపలక్షణార్థం॥ యథాస్స ఏవాహ॥ సాధ్వాచారా న తావత్స్యాత్స్నాతాపి స్త్రీ రజస్వలా। యావత్ప్రవర్తమానం హి రజోస్యాం న నివర్తత ఇతి। సాధ్వాచారా దైవాదికర్మయోగ్యేత్యర్థః। స్పర్శయోగ్యా తు స్నానాదనంతరం భవత్యేవ। స్నాతా రజస్వలా యావచ్చతుర్థేఽహని శుధ్యతి। కుర్యాద్రజోనివృత్తౌ తు దైవపిత్ర్యాదికర్మ చేతి పరాశరస్మరణాత్॥ రోగజస్య రజోనివృత్తౌ తు నాస్త్యశుద్ధిః॥ యథాహాంగిరాః॥ రజశ్చతుర్విధం జ్ఞేయం రాగజం రోగజం తథా। భయజం కాలజం చేతి రోమషితాం తు బుధోత్తమైః॥ ఏకాదశాద్ద్వాదశాద్వాపి వర్షాదూర్ధ్వం భవేద్రజః। పంచాశద్వత్సరాదూర్ధ్వం స్త్రీణాం తత్తు నివర్తతే। రోగేణ యద్రజః స్త్రీణామత్యర్థం తు ప్రవర్తతే॥ అశుద్ధా నైవ తాస్తేన యస్మాద్వైకారికం హి తత్। ఏవం కాలే రాగాదిభిరపి రజోదర్శనే ద్రష్టవ్యం॥ తథా చ త్రికాండ్యాం॥ అకాలే యది పశ్యేత్ స్త్రీణాం రక్తమాహుర్మనీషిణః। కాలే తు యద్రజః స్త్రీణాం రక్తం స్నాతా తత్ర సా శుచిః। అంగిరాః॥ అద్వాదశాహాన్నారీణాం మాత్రవచ్చాచమిష్యతే। అష్టాదశాహాత్స్నానం స్యాత్ త్రిరాత్రం పరతోఽశుచిరితి॥ విజ్ఞానేశ్వరః॥ యదా రజోదర్శనాదారభ్య షోడశదినాభ్యంతరే రజోదర్శనం తదా అశుచిత్వం నాస్త్యేవ। అష్టాదశాహాదేకాహాచ్ఛుద్ధిః॥ ఏకోనవింశే ద్వ్యహాత్ తదుత్తరే త్ర్యహాచ్ఛుద్ధిః। యద్యప్యవింశతిదినోత్తరం ప్రాయశో రజోదర్శనం తథాపి ద్వింశతిదినప్రభృతి త్రిరాత్రం యథా స్యాత్ పునః ప్రాగష్టాదశదినాత్ ప్రాయశ్చేద్రజో నిర్గమస్తదా స్యాత్ త్రిరాత్రం॥ అత్రిః॥ రజస్వలాయాం స్నాతాయాం పునరేవ రజస్వలా। అష్టాదశదినాదూర్ధ్వం త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్॥ అష్టాదశదినాదర్వాగశుచిర్న చ విద్యతే। ఊనవింశద్దినాదర్వాక్ ఏకాహమశుచిర్భవేత్ ఇతి॥ స్మృత్యర్థసారే॥ ర

జస్వలా చతుర్థేఽహ్ని షష్టిమృత్తికాభిః శౌచం కృత్వా విధవా చేద్ద్విగుణమృ
త్తికాభిః శౌచం కృత్వా దంతధావనే సంగవే సచేలం స్నాయాత్ । స్నాతా
యాః పునరపి రజోదృష్టావష్టాదశదినాదర్వాగశుచిత్వం నాస్తి ॥ అష్టాదశ
దినైః రజోదృష్టావేకరాత్రమశుచిః ॥ ఏకోనవింశే ద్విరాత్రం ॥ వింశే త్రిరా
త్రమేవ । త్రయోదశదినాదూర్ధ్వం రజస్రవణే కామితిః ॥ ప్రసూతికావిషయే
ప్రజాపతిః । ప్రసూతికా తు యా నారీ స్నానతో వింశతేః పరమ్ । ఆర్తవీర
జసా ప్రోక్తా ప్రోక్తైర్నైమిత్తికం రజః । రజస్యుపరతే తత్ర స్నానే నైవ శుచిర్భవే
త్ ॥ సంగ్రహే ॥ ప్రథమేఽహని చండాలీ ద్వితీయే సూతికా భవేత్ । తృతీ
యేఽహ్ని స్వధర్మస్థా చతుర్థే పతితో యథా ॥ సంగవాంతే చతుర్థేఽహ్ని స్నా
నాచ్ఛుద్ధిమవాప్నుయాత్ ; ఏకవింశతినాలిస్స్యాత్సంగవం శుద్ధయాప్నదా ।
కృత్వా స్నానశతం పశ్చాత్ శుచిర్భవతి నాన్యథా । స్నానాంతే భాస్క
రం దృష్ట్వా పుత్రం ప్రాహ్ణే సుమంగలీ ॥ త్రివారం ప్రాశయేదన్నం న చేద్దోషవ
తీ భవేదితి ॥ బోధాయనః ॥ రజస్వలా తు సంస్పృష్టా చండాలాంత్యశ్వవా
యసైః । తావత్తిష్ఠేన్నిరాహారా యావత్కాలేన శుధ్యతీతి । భోజనకాల
స్పర్శే స ఏవ । రజస్వలా తు భుంజానా చాంత్యజాదీన్స్పృశేద్యది । గోమూ
త్రయావకాహారా షడ్రాత్రేణ విశుధ్యతి । అశక్తౌ కాంచనం దద్యాద్విప్రే
భ్యో వాపి భోజనమితి ॥ బృహస్పతిః । పతితాంత్యశ్వపాకైశ్చ సంస్పృ
ష్టా చేద్రజస్వలా । తాన్యహాని వ్యతిక్రమ్య ప్రాయశ్చిత్తం సమాచరేత్ । ప్ర
థమేఽహ్ని త్రిరాత్రం స్యాద్ద్వితీయే ద్వ్యహమేవ చ । అహోరాత్రం తృతీయే
హ్ని చతుర్థే నక్తమాచరేత్ । రజసా భుంజమానా చేత్ పతితైః స్పృష్టా
శ్వాదిభిః । త్ర్యహం చ పర్యుషితే తేన కృచ్ఛ్రం చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ నోత్త
రం ॥ అఖండదర్శే ॥ ఉచ్ఛిష్టేన తు సంయుక్తా చండాలాదీన్ యది స్పృశే
త్ । కృచ్ఛ్రం సాంతపనం కుర్యాత్ చాంద్రాయణమథాపి వేతి ॥ విణ్మూత్రో
త్సర్గే భుక్త్వా సకృదాశౌచాయా రజస్వలాయాః చండాలాదిస్పర్శే అకా
మతశ్చాంద్రాయణం కామతస్సాంతపనమితి వ్యవస్థా ॥ సంగ్రహే ॥ ఆర్తే

వాఽభిప్లుతా నారీ శవం స్పృష్ట్వాపి మోహితా । ఆస్నానకాలం నాశ్నీయాత్ ఆసీనా వా సదా బహిః । సూతకం ప్రేతకం స్పృష్ట్వా శ్రుత్వా బంధుమారణం ॥ ఆస్నానకాలం నాశ్నీయాత్పంచగవ్యం తతః పిబేత్ । ఆర్తవాభిప్లుతాయాస్తు శావాశౌచం భవేద్యది ॥ సూతకం వా భవేన్మధ్యే స్నాత్వా భోజనమిష్యతే । స్నాత్వా వేత్రాదినిర్మితపాత్రోద్ధృతతోయైరితి శేషః । స్నానే నైమిత్తికే ప్రాప్తే నారీ యది రజస్వలా । పాత్రాంతరితతోయేన స్నానం కృత్వా వ్రతం చరేత్ । సిక్తగాత్రా భవేదద్భిః సాంగోపాంగం కథంచన । న వస్త్రపీడనం కుర్యాన్నాన్యద్వాసశ్చ ధారయేత్ । శావే చ సూతకే చైవ హ్యంతరా చేద్రజో భవేత్ । న స్నాత్వా భోజనం కుర్యాద్భుక్త్వా చోపవసేదహః ॥ అత్ర స్నానప్రకారస్సాహస ఏవ । మృతసూతకమధ్యే తు రజోదృష్టా కథం భవేత్ ॥ బ్రాహ్మణానాం కరైరుక్తం తోయం శిరసి ధారయేత్ । సర్వతీర్థజలాచ్ఛ్రేష్ఠం తోయం విప్రకరచ్యుతం ॥ దద్యాచ్ఛక్త్యా తతో దానం పుణ్యాహేన విశుధ్యతీతి । రజస్వలయోరన్యోన్యస్పర్శే వర్ణక్రమేణ శుద్ధిమాహ పరాశరః ॥ స్పృష్ట్వా రజస్వలాన్యోన్యం బ్రాహ్మణీ బ్రాహ్మణీం తథా । తావత్తిష్ఠేన్నిరాహారా త్రిరాత్రేణైవ శుధ్యతీతి । స్పృష్ట్వా రజస్వలాన్యోన్యం బ్రాహ్మణీం క్షత్రియాం తథా । అర్ధకృచ్ఛ్రం చరేత్పూర్వా పాదమేకం త్వనంతరా । స్పృష్ట్వా రజస్వలాన్యోన్యం బ్రాహ్మణీ వైశ్యజాం తథా । పాదహీనం చరేత్పూర్వా పాదమేకం త్వనంతరా ॥ స్పృష్ట్వా రజస్వలాన్యోన్యం బ్రాహ్మణీ శూద్రజాం తథా । కృచ్ఛ్రేణ శుధ్యతే పూర్వా శూద్రా దానేన శుధ్యతీతి ॥ బ్రాహ్మణ్యోస్స్పర్శే తత ఆరభ్య స్నానపర్యంతముభయోరాహారత్యాగః । త్రిరాత్రం కృచ్ఛ్రం చ ॥ ఏతచ్చ సహశయనాదిచిరస్పర్శవిషయం । సకృత్స్పర్శే తు ఏకరాత్రోపవాసేన పంచగవ్యేన శుద్ధిః । స్నానపర్యంతమాహారత్యాగశ్చ । ఆర్తవాభిప్లుతా నారీ త్వార్తవాభిప్లుతాం స్పృశేత్ ॥ స్నాత్వోపవాసం కుర్యాత్తాం పంచగవ్యేన శుధ్యతః । ఆస్నానకాలం నాశ్నీత భుక్త్వా చాంద్రాయణం భవేదితి స్మరణాత్ ॥ స్మృత్యంతరే ॥ కృచ్ఛ్రం తస్యా యమా

స్పృష్టోఽన్యస్యాస్తు తదర్ధకం । దండాద్యంతర్హితే నో చేత్ అన్యస్యా
పికృచ్ఛ్రకమితి ॥ కృచ్ఛ్రమాత్రం త్రిరాత్రాదితత్త్రైవ । స్పృష్టే రజస్వలేఽన్యో
న్యం సగోత్రే చైకభర్తృకే । అకామతః కామతో వాపి త్రిరాత్రేణైవ శుధ్యతః ।
త్రిరాత్రేణ త్రిరాత్రోపవాసేన- శునా పుష్పవతీ స్పృష్టా పుష్పవత్యన్యయా
తథా । శేషాణ్యహాన్యుపవసేత్స్నాత్వా శుధ్యేద్ఘృతాశనాత్ ॥ ఇతి సంవ
ర్తవచనం అకామకృత్స్పర్శవిషయం ॥ వృద్ధవిష్ణురపి ॥ రజస్వలాహీన
వర్ణాం రజస్వలాం స్పృష్ట్వా న తావదశ్నీయాద్యావన్న శుద్ధిస్స్యాత్ ।సవర్ణా
మధికవర్ణాం స్పృష్ట్వా సద్యస్స్నాత్వా శుధ్యతీతి విష్ణుః ॥ రజస్వలాహీ
నవర్ణా సాతర్వాముత్తమాం యది । స్పృశేత్స్పృష్టా న భుంజీత స్నానా
దూర్ధ్వం తు భోజనమితి । ఉపవాసం తతః కుర్యాద్బ్రాహ్మణాన్భోజయే
త్తతః । స్పర్శే సత్యుద్ధృతైః స్నాత్వా ఉపోష్య చతుర్థాహే స్నానాదూ
ర్ధ్వం బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వా భుంజీతేత్యర్థః ॥ సఏవ ॥ రజస్వలాం తు
సంస్పృష్టోఽస్నాత్వా భుంజన్నుపవాసత్రయం చరేత్ ॥ తద్భ్వాయాం భు
క్తిపాత్రం వా స్పృష్ట్వా అస్నాత్వా భుంజన్నుపవాసేన శుధ్యేత్ । మలినం త
ద్వాసస్తదన్నం స్పృష్ట్వా స్నాత్వా భుంజన్నుపవాసత్రయం చరేత్ । ఉద
క్యాపాత్రే అజ్ఞానాద్భుంజన్ప్రాజాపత్యమభ్యసేత్ ॥ ఉదక్యోచ్ఛిష్టం భుం
జన్కృచ్ఛ్రం సాంతపనం చరేత్ । భోజనకాలే రజస్వలాంతరదర్శనే అస్నా
నకాలం నాశ్నీయాద్బ్రహ్మకూర్చం తతః పిబేత్ । చండాలదర్శనే ఉపవా
సత్రయం ॥ కామతస్తు ప్రాజాపత్యం ॥ రజస్వలా శ్వాదిభిర్దృష్టా యది పంచ
రాత్రం నిరాహారం పంచగవ్యేన శుధ్యతీతి ॥ అఖండదర్శే ॥ రజస్వలా
యాః భోజనే పాత్రే వా ప్రతిలోమప్రభూతానాం అన్యతమనిరీక్షణే స్నానాం
తమనశనం తదశక్తౌ ప్రతిసంధి రేకస్యదినస్యపంచవార్షికే భోజయేత్ ఇతి ॥
అత్రిః ॥ ఆర్తవా యదిచండాలం ఉచ్ఛిష్టా సంప్రపశ్యతి । అస్నానకాలం
నాశ్నీయాదాసీనా వాగ్యతా బహిః । పాదకృచ్ఛ్రం తతః కుర్యాత్ బ్రహ్మకూ
ర్చం పిబేత్పునః ॥ బ్రాహ్మణాన్భోజయేద్దద్యాద్విప్రాణామనుశాసనాదితి ॥

జ్వరాదిభిరాతురస్యస్నాననిమిత్తప్రాప్తౌకర్తవ్యమాహపరాశరః ॥ ఆతురః స్నానఉత్పన్నేదశకృత్వోహ్యనాతురః । స్నాత్వాస్నాత్వాస్పృశేదన్నం తతఃశుద్ధ్యేత్సఆతురః ఇతి ॥ అత్రప్రతిస్నానమాతురస్యవాసోపి పరివర్తనీయం ॥ ఉశనాః ॥ జ్వరాభిభూతాయానారీరజసాచపరిప్లుతా । కథంతస్యాభవేచ్ఛౌచంశుద్ధిస్స్యాత్కేనకర్మణా । చతుర్థేఽహనిసంప్రాప్తేస్పృశేదన్యాతుతాంస్త్రియం । సాసచేలావగాహ్యాపఃస్నాత్వాస్నాత్వాపునఃస్పృశేత్ । దశద్వాదశకృత్వోవా ఆచామేచ్చపునఃపునః ॥ అన్త్యేచవాసాంసిశతస్యద్గాథవేచ్ఛ । దద్యాచ్ఛక్త్యాతతోదానంపుణ్యాహేనవిశుధ్యతీతి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ యస్మిన్దేవావగాహేతయదాస్యాదశుచిర్నరః । అచమ్యప్రయతఃపశ్చాత్ స్నానంవిధివదాచరేత్ । విష్ణురపి ॥ స్నానార్హస్తునిమిత్తేనకృత్వాశౌచమవగాహనం । ఆచమ్యప్రయతఃపశ్చాత్స్నానంవిధివదాచరేత్ ॥ ఇతిశాతాతపః ॥ మార్గేతుయత్రసంస్పృష్టిర్యాత్రాయాంకలహాదిషు । గ్రామసంఘుష్టతశ్చైవ స్పృష్టిదోషోన విద్యతే ॥ షట్త్రింశన్మతేపి ॥ దైవయాత్రావివాహేషుయజ్ఞేషుప్రకృతేషుచ ఉత్సవేషుచసర్వేషుస్పృష్టాస్పృష్టిర్నదుష్యతి ॥ బృహస్పతిరపి ॥ తీర్థేవివాహేయాత్రాయాంసంగ్రామేదేశవిప్లవే । నగరగ్రామదాహేచస్పృష్టాస్పృష్టిర్నదుష్యతి ॥ పాద్మేపి ॥ దేవాలయసమీపస్థాన్ దేవసేవార్థమాగతాన్ । చండాలాన్పతితాన్వాపిస్పృష్ట్వానస్నానమాచరేత్ ॥ ఇతి ॥ ఆపస్తంబః ॥ శక్తివిషయేణముహూర్తమపినాప్రయతస్స్యాదితి॥

ఇతినైమిత్తికస్నానాని.

—* అథ కామ్యస్నానాని. *—

పులస్త్యః ॥ పుష్యేచజన్మనక్షత్రేవ్యతీపాతేచవైధృతౌ । అమాయాంచనదీస్నానంపునాత్యాసప్తమంకులం ॥ రవ్యంగారశనేర్వారేస్నానం కుర్వంతియేనరాః । వ్యాధిభిస్తేనపీడ్యంతే మృగైః కేసరిణోయథా ॥

చైత్రకృష్ణచతుర్దశ్యాంయస్స్నాయాచ్ఛివసన్నిధౌ। నప్రేతత్వమవాప్నో
తి గంగాయాంచ విశేషతః। యమః॥ కార్తిక్యాంపుష్కరేస్నానంసర్వపాపైః
ప్రముచ్యతే। మాఘ్యాంస్నానం ప్రయాగేతు ముచ్యతేసర్వకిల్బిషైః। సూ
ర్యగ్రహేణతుల్యాతుశుక్లామాఘస్యసప్తమీ। అరుణోదయవేళాయాంత
స్యాంస్నానంమహాఫలం। పునర్వసుబుధోపేతా చైత్రమాసిసితాష్టమీ॥
స్రోతస్సువిధివత్స్నాత్వావాజపేయఫలంలభేత్॥శాతాతపోపి॥ అమావా
స్యాంరవేర్వారే యదాభూమిసుతస్యవై। జాహ్నవీస్నానమాత్రేణ గోస
హస్రఫలంలభేత్॥ కార్తికంసకలంమాసంనిత్యస్నాయీజితేంద్రియః। జా
హ్నవ్యామప్యభుక్స్నాతః సర్వపాపైఃప్రముచ్యతే।తులామాయాంమకరమేషే
ప్రాతస్స్నాయీసదాభవేత్॥ హవిష్యంబ్రహ్మచర్యంచ మహాపాతకనాశ
నం॥చంద్రికాయాం॥ ఆషాఢాదిచతుర్మాసం ప్రాతస్స్నాయీభవేన్నరః॥ వి
ప్రేభ్యోభోజనందత్వా కార్తిక్యాంగోప్రదోభవేత్। సవైష్ణవపదంయా
తి విష్ణుభాషితమిదంస్మృతం॥ మార్కండేయః॥ సర్వంకాలం తిలైస్నాతః
పుణ్యంవ్యాసోబ్రవీన్మునిః। తుష్యత్యామలకైర్విష్ణుః ఏకాదశ్యాంవిశేషతః।
శ్రీకామఃసర్వదాస్నానం కుర్వీతామలకైర్నరః। సప్తమీంనవమీంచైవప
ర్వకాలంచవర్జయేదితి॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యోపి॥ ధాత్రీఫలైరమావా
స్యాసప్తమీనవమీషుచ। నస్నాయాత్తస్యహీయంతే తేజశ్చాయుర్ధనాసు
తాః॥ ధాత్రీమామలకం॥ చంద్రికాయాం। షష్ఠీచసప్తమీచైవనవమీచత్ర
యోదశీ। సంక్రాంతౌరవివారేచ స్నానమామలకైస్త్యజేత్॥ ఇతి॥ శౌన
కోపి॥ కల్కేనామలకేనాథనవిప్రస్స్నానమాచరేత్।సంపత్కామస్తుసప్త
మ్యాంనవమ్యాంనష్టధీర్భవేత్। అర్థకామిత్రయోదశ్యాందశమ్యాంపుత్ర
వాన్బలాత్। పుత్రార్థకామోయోవిప్రోద్వితీయాయాంకదాచన॥మాధ
వీయే॥ గురువారేప్యమాయాంచ అశ్వత్థచ్ఛాయవారిణా। స్నానంప్రయా
గస్నానేనసమంపాతకనాశనం। శాల్మలీంత్రిణినిష్పకరంజాచ్ఛమధూత
కాః। కోవిదారకపిత్థార్కబదరీచవిభీతకీ। శలుశ్చబాదరిశ్చేషాంస్నానం

చోఘాసువర్జయేదితి ॥

—* అథ మాఘస్నానవిధిః * —

తత్రవిష్ణుః ॥ బాలాశ్చతరుణావృద్ధానరనారీనపుంసకాః । స్నాత్వామాఘేశుభేతీర్థే ప్రాప్నువంతీప్సితంఫలం । మాఘమాస్యుషసిస్నాత్వావిష్ణులోకం సగచ్ఛతి । మకరస్థేరవౌయోహి నస్నాత్యనుదితేరవౌ ॥ కథంపాపైఃప్రముచ్యేత కథంసత్రిదివంవ్రజేత్ ॥ ఇతి ॥ అనేనమాఘస్నానముదయాత్పూర్వంకర్తవ్యమితిసిద్ధం॥ యత్తుమహాభారతే । మాఘేఽర్ధోదితేసూర్యేస్నానంవిధివదాచరేత్ । నియతోనియతాహారః సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ కించిదభ్యుదితేసూర్యేస్నానంమాఘేసమాచరేత్ ॥ యస్తస్యసర్వపాపానివినశ్యంతి నసంశయః । మాఘమాసేరటంత్యాపః కించిదభ్యుదితేరవౌ । బ్రహ్మఘ్నంవాసురాపంవాకంపతంతంపునీమహే ॥ ఇతి ॥ తత్సంధ్యోపాసనాద్యనధికృత స్త్రీశూద్రవిషయం । ఉషస్యుషోదయే మాఘస్నానమాహుర్ద్విజన్మనాం ॥ స్త్రీశూద్రాణాంతథాన్యేషాంఅర్ధోదయఉషోదయఇతిస్మరణాత్ ॥ బ్రాహ్మణాదివిషయే సంధ్యాతిక్రమదోషోపిదుర్వారస్స్యాత్, స్నానపూర్వకత్వాత్సంధ్యావందనాదేఃనహ్యుదయాత్పూర్వం కించిదుదయేచకాలద్వయేస్నానమితియుక్తం ; మార్జనాద్యుపస్థానం,తస్యైకకర్మత్వేనకర్మాంతరానుష్ఠానాయోగాత్ । ఉదయసమయేఉపస్థానవిధానాచ్చ.నచమాఘే కించిదుదయస్నానానంతరం అనుష్ఠానం । సంధ్యేస్సంధ్యాముపాసీత నాస్తగేనోద్గతేరవౌ ఇతి యోగయాజ్ఞవల్క్యేన సంధ్యోత్కర్షస్యనిషేధాత్ సంధ్యాతిక్రమే శూద్రత్వాదిప్రాప్తిస్మరణాచ్చ ॥ యద్వా ॥ ఉషస్యుషసియస్స్నానంసంధ్యాయాముదితేపివేతియత్స్నానప్రశంసాపరంకైముతికన్యాయప్రదర్శనపరంవేత్యాహుః ॥ కేచిత్తు ॥ విచేయతారకేకాలేనిత్యస్నానంవిధాయచ । పునరభ్యుదితే సూర్యేమాఘస్నానంవిధీయతే । అత్యర్ధఘటికాత్పూర్వంపరంసూర్యోదయాత్తథా । సఏవాభ్యుదితోనామధర్మశాస్త్రప్రకీర్తిత ఇతి వచన

మాచతుష్టాణా ఉదయానంతరం సార్ధఘటికామధ్యే ద్వితీయస్నానంకర్తవ్యమితివదంతి ॥ విష్ణుః ॥ పౌషఫల్గునయోర్మధ్యే ప్రాతస్స్నాయీసదాభవేత్ ॥ దర్శంవాపూర్ణమాసీంవా ప్రారభ్యస్నానమాచరేత్ । పుణ్యాన్యహాని త్రింశత్తు మకరస్థే దివాకరే । తత్రచోత్థాయనియమం గృహ్ణీయాద్విధిపూర్వకం ॥ మాఘమాసమిమంపూర్ణం స్నాస్యేహం దేవమాధవ । తీర్థస్యాస్యజలే నిత్యంఇతి సంకల్ప్య చేతసి ॥ తతఃస్నాత్వాశుభేతీర్థే దత్వాశిరసివైమృదం । స్నాత్వాపితౄంశ్చ దేవాంశ్చ ఋషీంశ్చైవయథావిధి ॥ తర్పయిత్వా విధానేన తతస్స్వైకాశనో భవేత్ । భూశయ్యాం బ్రహ్మచర్యేణ శక్తస్స్నానం సమాచరేత్ ॥ అశక్తస్యధనాఢ్యస్య స్వేచ్ఛాసర్వత్ర కథ్యతే । అవశ్యమేవ కర్తవ్యం మాఘస్నానమితిశ్రుతిః ॥ తిలస్నాయీతిలోద్వర్తీ తిలహోమీ తిలోదకీ । తిలదస్తిలభోక్తా చ షట్తిలీ నావసీదతి ॥ తిలా ఆమలకాశ్చైవ తీర్థే దేయాస్తునిత్యశః । తథాప్రజ్వాలయేద్వహ్నిం ఇంధనార్థే ద్విజన్మనాం ॥ ఏవంస్నానస్యావసానే భోజయేద్ద్విజదంపతీ । వివిధానిచ దేయాని ప్రచ్ఛాదనపటాస్తథా ॥ అనేనవిధినాదద్యాత్ మాధవః ప్రీయతామితి । పిత్రాపితామహైః సార్థం తథైవ ప్రపితామహైః ॥ మాత్రా మాతామహైః సార్థం వృద్ధమాతామహైస్తథా । ఏకవింశకులైస్సార్ధం భోగాన్భుక్త్వా యథేప్సితాన్ । మాఘమాస్యుషసి స్నాత్వా విష్ణులోకం సగచ్ఛతి ॥ నారదీయపురాణే ॥ సంప్రాప్తే మాఘమాసే తు తపస్విజనవద్భవేత్ ॥ క్రోశంతి సర్వవారీణి సముద్యత్యభిభాస్వతి । పునీమః సర్వపాపాని త్రివిధానినసంశయః ఇతి ॥ పాద్మే ॥ ఆపోనారాయణో దేవః సర్వవేదేషు పఠ్యతే ॥ మకరస్థే రవౌ మాఘే గోవిందాచ్యుత మాధవ । స్నానేనానేన మే దేవ యథోక్తఫలదో భవ ॥ ఇతిమంత్రం సముచ్చార్య స్నాయాన్మౌనం సమాశ్రితః । బహిస్స్నాత్వాతువాప్యాదా ద్వాదశాబ్దఫలంలభేత్ ॥ తటాకేద్విగుణం రాజన్నద్యాంతు చతుర్గుణం । దశధా దేవఖాతేషు శతధా చ మహానదీ । శతంశతగుణం రాజన్మహాన

దోష్యస్తుసంగమే । సహస్రగుణితంసర్వంతత్ఫలంమకరేరవౌ । గంగా యాంస్నానమాత్రేణ లభతేమానుషోనృప । పాపానాంభూమిభారస్యదాహాదేశంప్రజాపతిః । ప్రయాగంవిదధేభూపప్రజానాంచహితేస్థితః । ధుజగరావైష్ణవీమాయాదేవైరపిసుదుస్త్యజా । ప్రయాగేదహ్యతేసాపిమాఘమాసినరాధిప ॥ మకరస్థేరవౌమాఘే యత్రక్వాపిబహిర్జలే । నిష్కామైశ్చసకామైర్వాస్నాతవ్యం హరితుష్టయేఇతి ॥ ప్రకరణపర్యాలోచనయామాఘస్నానంనిత్యంకామ్యంచేత్యాహుః ॥ చంద్రికాయాం ॥ నిత్యంనైమిత్తికంకామ్యంత్రివిధంస్నానముచ్యతే । తర్పణంతుభవేత్తస్యాఙ్గత్వేనప్రకీర్తితమితి ॥ ఇతికామ్యస్నానం ॥

—* అథమలాపకర్షణస్నానం. *—

తత్రభారద్వాజః। అభ్యంగస్నాపనేయోగ్యావారామేతిథిభిస్సదా । కథ్యంతేతేపునస్స్పష్టం పుష్టయేబలవృద్ధయే । ఇందౌబుధేచసౌరేచవారేభ్యంగఃప్రశస్యతే|బలంకాంతింశ్రియందద్యుఃభోగంవారాధిపాఃక్రమాత్। ద్వితీయాచ్యాశ్చతస్రశ్చప్రశస్తాసప్తమీతథా । నవమీదశమీచైవత్రయోదశ్యపిచస్మృతాః । భానుభానుసురాచార్య శుక్రవారేషుసంక్రమే ॥ వ్యతీపాతేచజన్మర్క్షేనాభ్యంగ స్నానమాచరేత్ ॥ ఏకాదశ్యాంచతుర్దశ్యామష్టమ్యాంప్రతిపద్యపి । షష్ఠ్యాం పర్వణిచాభ్యంగం స్నానం నైవసమాచరేత్ ॥ ఉత్తరాఫల్గునీజ్యేష్ఠాశ్రవణార్ద్రాసురాత్రిషు । అభ్యంగస్నాపనంధీమాన్సుఖార్థీవర్జయేత్తథా । శిశోర్రోగాశ్చవృద్ధానాం యథా కాలంశరీరిణాం । అభ్యంగోష్ణోదకస్నానం నైవదోషావహంస్మృతమితి ॥ వ్యాసః ॥ పంచమీందశమీంచైవతృతీయాంచత్రయోదశీం । అభ్యంగాత్స్పర్శనాత్స్నానాద్యశ్చతైలంనిషేవతే|చతుర్ణాంతస్యవృద్ధిస్స్యాద్ధనాపత్యబలాయుషామితి ॥ యత్తుగర్గఆహ ॥ నచస్పృశ్యాత్త్రయోదశ్యాంతృతీయాంచతిథింతథా । శాశ్వతీంభూమిమన్విచ్ఛన్దశమ్యాంచపిపండితఇతి ॥ యదపి గార్గ్యః ॥ త్రయోదశ్యాంతృతీయాయాంప్రతిపద్దశమీద్వయే । తైలాభ్యం

గంనకుర్వీతపిబేత్తుద్వాదశీంవినేతి ॥యదపివృద్ధగార్గ్యః॥దశమీపుత్రనాశా యధనహాన్యైత్రయోదశీ। తృతీయాభయనాశాయస్నానేతౌవర్జయేదత ఇతి ॥ ఏతానివచనానిక్షత్రియవిషయాణి । త్రయోదశ్యాంతృతీయా యాందశమ్యాంచైవసర్వదా ॥ శూద్రవిట్క్షత్రియైస్స్నానంనకుర్యాత్తై లసంస్కృతమితి జాబాలిస్మరణాదితికేచిత్ ॥ అపరేతుసర్వేషామపిద్వి జానాందశమ్యాదావభ్యంగస్నాననిషేధపరాణ్యేవగార్గ్యాదివచనాని । జా బాలివచనంక్షత్రియాదీనాం దోషాధిక్యప్రతిపాదనార్థం ॥ సామాన్యేన నిషేధేపిదోషాధిక్యవాక్యనిషేధనం తద్దోషభేదహేతుత్వాదితి ॥ శాస్త్ర విద్దోషదూరమితిమరీచిస్మరణాదిత్యాహుః॥ తథాచాపస్తంబః॥యాదృచ్ఛి కంతుయత్స్నానంభోగార్థం క్రియతేద్విజైః। తంనిషిద్ధందశమ్యాదౌ ని త్యంనైమిత్తికంనతే ॥ జాబాలిః ॥ నిత్యంనహాపయేత్స్నానం కామ్యంనై మిత్తికంచయత్ । దశమ్యామపికర్తవ్యంనతుయాదృచ్ఛికంక్వచిత్ ॥ ఇ తి ॥ యాదృచ్ఛికంమలాపకర్షణార్థంమలవ్యపోహఫలంస్నానం।యాదృ చ్ఛికంతుతదితిగర్గస్మరణాత్ ॥ ఏవంచ ॥ నిత్యంనైమిత్తికంకామ్యందశ మ్యాంతావత్ప్రతిషేధః । యాదృచ్ఛికస్యైవనిషేధః ॥ యదుక్తమాప స్తంబేన ॥ వినాతుసతతంస్నానంనస్నాయాద్దశమీషుచేతి ॥ యదపిగర్గ ణోక్తం ॥ పుత్రజన్మనిసంక్రాంతౌశ్రాద్ధేజన్మదినేతథా । నిత్యస్నానేచ కర్తవ్యేతిథిదోషోనవిద్యతఇతి । తత్కామ్యనైమిత్తికయోరపి ప్రదర్శనా ర్థమితిస్మృతిచంద్రికాయాంవ్యాసః । షష్ఠ్యష్టమీపంచదశీపక్షద్వయ చతుర్దశీ ॥ అత్రసన్నిహితంపాపం తైలమాంసక్షురేభవేత్ ॥మనురపి ॥ పక్షాదావరవౌషష్ఠ్యాం రిక్తాయాంచతథాతిథౌ । తైలేనాభ్యజ్యమానస్తు ధనాయుర్భ్యాంప్రహీయతే ॥ గర్గః ॥ పంచదశ్యాంచతుర్దశ్యాం అ ష్టమ్యాంరవిసంక్రమే । ద్వాదశ్యాంసప్తమీషష్ఠ్యోస్తైలస్పర్శంవివర్జ యేత్ ॥ చంద్రికాయాం॥కుహూపూర్ణేందుసంక్రాంతిచతుర్దశ్యష్టమీ షుచ।నరశ్చండాలయోనిస్స్యాత్తైలస్త్రీమాంససేవనాత్ ॥ ఉక్తేత్వ

చవిపత్త్యాంచదంతకాష్ఠేషు మైథునే । అభ్యంగేష్వుదయేస్నానే తిథిస్తాత్కా-
లికీస్మృతా ఇతి ॥ పురాణేపి ॥ చతుర్దశ్యష్టమీషష్ఠీ అమావాస్యాచపూ-
ర్ణిమా । సర్వాణ్యేతాని రాజేంద్ర రవిసంక్రాంతి రేవచ । తైలస్త్రీమాంస
భోగీతు పర్వస్వేతేషు యః పుమాన్ ॥ విణ్మూత్రభాజనంనామ ప్రయాతి
నరకంనరః ॥ బోధాయనోపి ॥ అష్టమ్యాంచచతుర్దశ్యాం పంచదశ్యాంవిశే-
షతః । శిరోభ్యంగంవర్జయేత్తు పర్వసంధౌ తథైవచేతి ॥ వృద్ధగార్గ్యో-
పి ॥ ఏకాదశ్యాందశమ్యాంచ ద్వాదశ్యాంపంచపర్వసు । శ్రాద్ధాహేషుచ
సర్వత్రస్త్రియంతైలంచ వర్జయేత్ ॥ మరీచిరపి ॥ పంచపర్వసునంక్రా-
షువ్యతీపాతేచసంక్రమే । స్త్రియంతైలంచమాంసంచ దంతకాష్ఠంచవర్జ-
యేత్ ॥ గర్గః ॥ తైలస్నానం సనాపుణ్యాం కుర్యాదామలకైశ్శుభైః ।
సప్తమీనవమీదర్శా రవిసంక్రమణాదృతే ॥ శాతాతపోపి ॥ అమాయాంచ
నవమ్యాంచసప్తమ్యాంచవిశేషతః । ధాత్రీకల్కేన యత్స్నానం తత్స్నానంచ
వివర్జయేత్ ॥ కాలాదర్శే ॥ నవమీసప్తమీదర్శసంక్రాంతిగ్రహణేషుచ । ధా-
త్రీఫలస్యకల్కేన తైలస్నానంచనాచరేత్ ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ దంతకాష్ఠేత్వ-
మావాస్యామైథునేచ చతుర్దశీ । హంతిసప్తకులంపుంసాం తైలగ్రహణ
తోష్టమీ ॥ దివాకపిత్థచ్ఛాయాయాం రాత్రౌదధిషుసర్వసు । ధాత్రీకల్కేషు
సప్తమ్యాం అలక్ష్మీర్వర్తతేసదా ॥ ఏవంవారనిషేధోపి జ్యోతిశ్శాస్త్రేచ
దర్శితః । సంతాపఃకాంతిరల్పాయుర్ధనం నిర్ధనతాతథా । అనారో-
గ్యంసర్వకామా అభ్యంగాద్భాస్కరాదిషు ॥ వామనపురాణే ॥ నాభ్యంగ-
మర్కేనచభూమిపుత్రేక్షౌరంచ శుక్రేచకుజేచమాంసం । బుధేచయోషి-
త్పరివర్జనీయా శేషేషుసర్వాణిసదైవకుర్యాదితి ॥ చంద్రికాయాం ॥ తైలా-
భ్యంగోనార్కవారేనభౌమేనోసంక్రాంతౌనైవషష్ఠ్యాంచదర్శే । పర్వణ్యష్ట-
మ్యాంచనేష్టశ్చతుర్థ్యాంప్రోక్తోముక్త్వావాసరం సూర్యసూనోః । సూ-
ర్యసూనుఃశనైశ్చరః ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ పాతేపర్వణిసంక్రాంత్యాంగ్రహ-
ణేచంద్రసూర్యయోః । తైలాభ్యంగోనదోషాయయదిస్యాద్రవినందనః ॥

కాలాదర్శే ॥ భౌమార్కి-శుక్రవారేషు నాభ్యంగస్నానమాచరేత్ । సా
తక్రాంతిమృతిదారిద్ర్యారోగ్యా లక్ష్మ్యభిలేప్సితం । క్రమాద్రవ్యాదివారేషు
తైలేన స్నాస్యత ఫలమితి ॥ షట్త్రింశన్మతేప్యుక్తం ॥ హృత్తాపః కాంతిః మర
ణం ధనం చ రోగః ప్రహారణం ధనత్వమిష్టమితి ॥ చంద్రికాయాం ॥ చిత్రాసు
హస్తే శ్రవణే చ తైలం క్షౌరం విశాఖాసు చ బుధే వర్జ్యం । మూలే మృగే భాద్ర
పదేతు మాంసం యోషిన్మఘాసూత్తరకృత్తికాసు ॥ కాలాదర్శే ॥ తిథివా
రసమాయోగే బలీయాన్వార ఇష్యతే ॥ బ్రహ్మసిద్ధాంతే ॥ తిథిరేకగుణం ప్రో
క్తం నక్షత్రం తు చతుర్గుణం । కరణం షడ్గుణం చైవ వారశ్చాష్టగుణః స్మృత
ఇతి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ తైలాభ్యంగనిషేధేషు తిలతైలం నిషిధ్యతే । అ
భ్యంగస్య నిషేధే తు సర్షపాదేరపీష్యతే ॥ స్నేహో వాభ్యంగో భవతి స స్నే
హః సార్షపాదికః ॥ న భోజనాద్యైస్తైలస్య నిషేధోభ్యంగ ఏవ సః । తైలశ
బ్దస్తిలస్నేహే సర్వార్థో నైవ యౌగికః ॥ అతస్తిలవికారేషు పిణ్యాకతిలమో
దకే । శష్కులీకృసరాదౌ చ నిషిద్ధో నైవ జాయతే । సార్షపాదౌ తైల
శబ్దస్తిలస్నేహతత్కార్యసదృశత ఇతి ॥ సంగ్రహే ॥ శ్రాద్ధాహే జన్మదివసే వి
వాహే సుఖదుఃఖయోః । వ్రతే చైవోపవాసే చ తైలాభ్యంగం వివర్జయే
త్ ॥ ఉపోషితస్య వ్రతినః కృత్తకేశస్య నాపితైః । తావత్తిష్ఠతి లక్ష్మీర్వై యా
వత్తైలం న స్పృశేత్ ॥ స్మృతిరత్నావళ్యాం ॥ సురయాలిప్తదేహస్య
ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే । ప్రాతరభ్యక్తదేహస్య నిశి కృచ్ఛ్రం విధీయతే ॥ అ
యం నిషేధో నరకచతుర్దశీ వ్యతిరిక్తవిషయః । ప్రత్యూష ఆశ్వయుక్కృ
ష్ణచతుర్దశ్యామినోదయే ॥ స్నానమభ్యజ్య కర్తవ్యం నరైర్నరకభీరుభిరి
తి స్మరణాత్ । ఆశ్వయుక్కృష్ణపక్షే తు చతుర్దశ్యామినోదయే ॥ తైలా
భ్యంగం చ కర్తవ్యం స్నానముష్ణేన వారిణా ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ యస్యాం
హతశ్చతుర్దశ్యాం నరకో విష్ణునా నిశి । తస్యామభ్యంజనం కార్యం నరై
ర్నరకభీరుభిరితి ॥ కాలాదర్శేపి ॥ ప్రత్యూష ఆశ్వయుగ్దర్శే కృతాభ్యం
గాదిమంగళః । భక్త్యా సంపూజయేల్లక్ష్మీమలక్ష్మీవినివృత్తయే ॥ సా

రసంగ్రహే ॥ చతుర్దశీచాశ్వయుజస్య కృష్ణా స్వాత్యర్కయుక్తా చ భవేత్ప్ర
భాతే । స్నానం సమభ్యజ్య నరైస్తు కార్యం సుగంధితైలేన విభూతికామైః ॥
ఇతి ॥ తైలే లక్ష్మీర్జలే గంగా దీపావళిదినే వసేత్ ॥ అలక్ష్మీపరిహారార్థ
మభ్యంగం స్నానమాచరేత్ । తత ఆభరణం వస్త్రం ధారయేత్సర్వ సంప
ద ఇతి ॥ విష్ణుపురాణే ॥ స్వాతీస్థితే రవావిందుర్యది స్వాతీగతో భవేత్ । పం
చత్వగుదయస్నాయీ కృతాభ్యంగవిధిర్నరః ॥ నీరాజితో మహాలక్ష్మీమ
ర్చయేచ్ఛ్రియమశ్నుతే । దీపైర్నీరాజనాదత్ర సైషా దీపావళీ స్మృతా ॥
ఇతి స్మృత్యర్థసారే । తైలాభ్యంగే నిషిద్ధాస్యుః సర్వాశ్చ తిథయస్సదా ॥
ద్వితీయాం వర్జయిత్వైవం సదృష్టస్తద్విదో వదత ఇతి । ప్రాయశః సర్వాసు తి
థిషు అభ్యంగస్య నిషేధప్రాప్తౌ తైలవిషయమభ్యనుజానాతి ॥ ప్రచేతాః ॥
సార్షపం గంధతైలం చ యత్తైలం పుష్పవాసితం । అన్యద్రవ్యయుతం తై
లం న దుష్యతి కదాచన ॥ యమోఽపి ॥ ఘృతం చ సార్షపం తైలం యత్తై
లం పుష్పవాసితం । తదాపః పక్వతైలేషు స్నానాభ్యంగేషు నిత్యశః ॥ సంగ్ర
హే ॥ పక్వతైలం మంథతైలం సార్షపం పుష్పవాసితం । వర్జ్యాహ్నేష్వపి
ఇష్టం స్యాద్ద్రవ్యాంతరయుతం తథా ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ నిషిద్ధదివసేవా
రే రాత్రౌ చాకాలికస్య చ । ద్రవ్యాంతరయుతం తైలం న దుష్యతి కదాచన ।
శవానుగమనే క్షౌరం కృత్వా చాభ్యంగమాచరేత్ ॥ స్నాతి యశ్చ తథా విప్రో
న శుధ్యతి కదాచనేతి ॥ సత్యవ్రతః ॥ పిష్టపక్వారనాళేన ఘృతేనాథ జ
లేన వా । ఆమం౦పియుతం తైలం న కదాచిత్ప్రదుష్యతి ॥ రోగాతురస్యా
పి తథా తైలం జాతు న దుష్యతి ॥ పురాణే ॥ తిథినక్షత్రవారేషు నిషిద్ధేష్వ
పి రాత్రిషు । తైలమాజ్యేన సంయుక్తమద్భిర్వా శుద్ధిమాప్నుయాత్ । స్మృ
త్యంతరే ॥ రవౌ పుష్పం గురౌ దూర్వాం భృగౌ గోమయమేవ చ । భౌమే
భూమిం వినిక్షిప్య తైలాభ్యంగం సమాచరేత్ । ద్రవ్యాంతరయుతం తైలం న
దుష్యేద్గ్రహణం వినా ॥ తులసీదళసంయుక్తం గ్రహణేఽపి న దుష్యతి । శిరో
భ్యక్తేన తైలేన నాంగం కించిదుపస్పృశేత్ ॥ తిలపిష్టం చ నాశ్నీయాత్తస్య

చాయునఃశిష్యతేతి । కుర్యాన్నైమిత్తికంస్నానంశీతాద్భిః కామ్యమేవచ ॥
నిత్యంయాదృచ్ఛికంచైవయథారుచిసమాచరేత్ ॥ సత్యవ్రతః ॥ మంత్రవన్మం
త్రహీనంచ స్నానంద్వివిధమీరితం । మంత్రైర్యత్క్రియతేస్నానం మంత్ర
వత్తత్ప్రకీర్తితం ॥ మలాపనుత్త్యైతైలాద్యైర్మంత్రహీనం మలాపహమితి ॥
స్మృతిదీపికాయాం ॥ అశుద్ధ్యైతైశుద్ధ్యైతైర్వ్యాజతైస్స్నానం సమాచరేత్ ।
దేవలః ॥ ఉష్ణతాశ్చాపిశుష్యంతి శుద్ధాః పాత్రైస్సముద్ధృతాః । ఏకరా
త్రోషితా ఆపస్త్యాజ్యాశ్శుద్ధా అపిస్వయమితి ॥ మహాభారతే ॥ పాదాభ్యాం
గంశిరోభ్యాంగం ద్విజోచ్ఛిష్టాపమార్జనం । ఏకైకంపాండవశ్రేష్ఠ రాజ
సూయాద్విశిష్యతే ॥ నారదీయే ॥ తైలాభ్యంగంమహారాజన్ బ్రాహ్మణా
నాంకరోతియః । సస్నానోబ్దశతంసాగ్రంగంగాయాంనాత్రసంశయ ఇతి ॥
ఇతిమలాపకర్షణస్నానం ॥

—* అథక్రియాస్నానం. *—

తత్రశంఖః ॥ క్రియాస్నానంప్రవక్ష్యామి యథావద్విధిపూర్వకం ।
సరస్సుదేవఖాతేషు తీర్థేషుచనదీషుచ । క్రియాస్నానంసముద్దిష్టం స్నా
నంతత్రక్రియామతా । మృద్భిరద్భిశ్చకర్తవ్యం శౌచమాదౌయథావిధి ।
జలేనిమగ్నఉన్మజ్య ఉపస్పృశ్యయథావిధి ॥ తీర్థస్యావాహనంకుర్యాత్
తత్ప్రవక్ష్యామ్యతఃపరం । ప్రపద్యేవరుణందేవం అంభసాం పతిమూర్జి
తం ॥ యాచితందేహిమేతీర్థం సర్వపాపాపనుత్తయే । తీర్థమావాహ
యిష్యామిసర్వాఘవినిషూదనం । సాన్నిధ్యమస్మిన్ తోయేతు స్థీయతాంమద
నుగ్రహాత్ । రుద్రాన్ప్రపద్యేవరదాన్ సర్వానప్సుషదస్తథా ॥ దేవమ
ప్సుషదంవహ్నిం ప్రపద్యేఘనిషూదనం । ఆపఃపుణ్యాః పవిత్రాశ్చప్రపద్యే
శరణంతథా । రుద్రాఅగ్నిశ్చశర్వశ్చహ్యరుణశ్చాపఏవచ । శమయంత్వా
శుమేపాపంరక్షంతుచసదైవమాం । ఇత్యేవముక్త్వాకర్తవ్యం తతఃసమ్మార్జ
నంకుశైః । ఆపోహిష్ఠేతితిసృభిర్యథావదనుపూర్వశః ॥ హిరణ్యేతిచఋగ్భి
ఋగ్భిశ్చతసృభిస్తథా । శన్నోదేవీరితిత్వథాశన్నఆపస్తథైవచ । ఇదమాపఃప్రవ

హతేత్యేవంచసముదీరయేత్ । ఏవంసమ్మార్జనంకృత్వా ఛందసాఽపాం పరిగ్రహః ॥ అఘమర్షణసూక్తస్యసంస్మరేత్ప్రయతస్తదా । తతోంఽభసినిమగ్నస్త్రిఃపఠేదఘమర్షణం ॥ ప్రవద్వ్యాన్స్మార్ధాః తథా మహావ్యాహృతిభిర్జలమితి । తీర్థయాత్రాయాం వర్జనీయమాహ వ్యాసః । ఛత్రంచహరతేపాదమర్ధం హరతిపాదుకా । యానం హరేత్త్రిపాదంతుసర్వంహరతి డోలికా । ఐశ్వర్యలోభాన్మోహాద్వా గచ్ఛేద్యానాదిభిస్తుయః ॥ నిష్ఫలం తస్యతీర్థంతు తస్మాద్యానానివర్జయేత్ । గోభిర్యుక్తేనయానేన తీర్థయాత్రాంకరోతియః ॥ సయాతినరకంఘోరంయావద్గోరోమసంఖ్యయేతి ॥ పైఠీనసిః ॥ షోడశాంశంసలభతేయఃపరార్థేనగచ్ఛతి । అర్ధంతీర్థఫలం తస్యయః ప్రసంగేనగచ్ఛతి । తీర్థంప్రాప్యానుషంగేన యస్తత్రస్నానమాచరేత్ । స్నానార్థఫలమాప్నోతి తీర్థయాత్రాశ్రియంనతు । నృణాం పాపకృతాంతీర్థేపాపస్యశమనంభవేత్ । యథోక్తఫలదంతీర్థం భవేచ్ఛుద్ధాత్మనాంనృణాం ॥ వ్యాసోఽపి ॥ యస్యహస్తౌచపాదౌచ మనశ్చైవసుసంయతం । విద్యాతపశ్చకీర్తిశ్చ సతీర్థఫలమశ్నుతే ॥ వృద్ధవసిష్ఠోఽపి ॥ పితరంమాతరంవాపి భ్రాతరంసుహృదంగురుం । నిమజ్జత్తుయముద్దిశ్యద్వాదశాంశంలభతేసః । తత్ప్రతిథిఃతశ్చాష్టమాంశంలభేత్స్నానఫలంనరః । పైఠీనసిః ॥ ప్రతికృతింకుశమయీంతీర్థవారిణిమజ్జయేత్ । మజ్జయేత్తుయముద్దిశ్య అష్టభాగంలభేతసః ॥ అత్రాయంమంత్రః ॥ కుశోసిత్వం పవిత్రోసి బ్రహ్మణానిర్మితఃపురా । త్వయిస్నాతేసచస్నాతః యస్యైతద్గ్రంథిబంధనమితి ॥ తీర్థఫలంనవిక్రీయాత్ ॥ తథాచాపస్తంభః ॥ మాంసమాయుధం సుకృతాశాంచతిలతండులాంశ్చైవధాన్యంచవిశేషేణనవిక్రీణీయాదితి । సుకృతాశా తీర్థస్నానాదిసుకృతఫలం । ధర్మదానంతువిషయవిశేషేస్మర్యతే । దేవతానాంగురుణాంచ మాతాపిత్రోస్తథైవచ ॥ పుణ్యందేయంప్రయత్నేననాపుణ్యంచోదితంక్వచిదితి ॥ శాండిల్యః ॥ జీవనార్థంహతంతీర్థం జీవనార్థంహతంవ్రతం । సందిగ్ధోపహతోమంత్రోవ్యగ్రచిత్తోహతోద్విజః ॥

పృథివ్యాం యాని తీర్థాని తాని సర్వాణి సాగరే ॥ సాగరే యాని తాని స్యుః
పాదే విప్రస్య దక్షిణే ॥ ఆశ్వమేధికే ॥ ఆస్తే హరిరచింత్యాత్మా యత్రైవ మధు
సూదనః । తత్తీర్థం తత్పరం బ్రహ్మ తత్పుణ్యం తత్తపోవనం ॥ ఆచారవస్త్రాం
తరితోధసేనసత్యవ్రతేనశమశీతలేన । జ్ఞానాంబునా స్నాతి హి యశ్చ నిత్యం
కిం తస్య భూయః సలిలేన నిత్యం ॥ శాండిల్యః ॥ కుసుంబినోఽపి నాస్త్యేషాం
దృష్టం తీర్థానుసేవనం । కుసుంబినాం గృహే సర్వం వికలో నిర్గతో గృహాత్ ॥
వికలః శూన్యచిత్తక్రమః । అథ నదీరజోదోషనిర్ణయః ॥ తత్ర కాత్యాయనః ॥
సంప్రాప్తే శ్రావణే మాసి సర్వా నద్యో రజస్వలాః । తాసు స్నానం న కుర్వీత
వర్జయిత్వా తు జాహ్నవీం ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ యావన్నోదేతి భగ
వాన్ దక్షిణాశావిభూషణం । తావద్రేతోవహా నద్యో వర్జయిత్వా తు జాహ్న
వీం ॥ ఇతి ॥ యావన్నోదేత్యగస్త్యః తావద్రేతోవహా రజస్వలా ఇత్యర్థః ।
ఉదయోఽపి తస్య జ్యోతిశ్శాస్త్రే దర్శితః ॥ ఏవంచ వర్షాకాలే రజస్వలా
ఇత్యుక్తం భవతి ॥ మరీచిః ॥ కర్కటే సరితస్సర్వాః భవంతి హి రజస్వలాః ।
అప్రవిష్టం తదా స్నానం వర్షాదౌ నవవారిణా ॥ వృద్ధగార్గ్యోఽపి ॥ వ
ర్షాదౌ సరితస్సర్వాః భవంతి హి రజస్వలాః । తాసు స్నానం న కుర్వీత వర్జయి
త్వా తు జాహ్నవీమితి ॥ మార్కండేయః ॥ ద్విమాసం సరితస్సర్వా భవంతి హి
రజస్వలాః । అప్రవిష్టం తదా స్నానం వర్షాదౌ నవవారిణా ॥ కాత్యాయనోఽపి ॥
నభో నభస్యయోర్మధ్యే సర్వా నద్యో రజస్వలాః । తాసు స్నానం న కుర్వీత దే
వర్షిపితృతర్పణమపి । ఏతత్సర్వం కర్కటాదిమాసద్వయాభిప్రాయం ॥
యథాహాఽత్రిః ॥ సింహకర్కటయోర్మధ్యే సర్వా నద్యో రజస్వలాః । న స్నా
నాదీని కర్మాణి తాసు కుర్వీత మానవః ॥ సింహకర్కటమాసద్వయమధ్యే స
ర్వా రజస్వలా ఇత్యర్థః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః । రజోదుష్టేఽంభసి స్నా
నం వర్జయేత్ సర్వాదిమద్విజః । కదర్థితం రజస్తేషాం సంధ్యోపాస్తిస్స్వధ
ణమితి । కదర్థితం కుత్సితం ॥ వ్యాఘ్రపాదః । సింహకర్కటయోర్మధ్యే స
ర్వా నద్యో రజస్వలాః । తాసు స్నానం న కుర్వీత వర్జయిత్వా సముద్రగాం

సముద్రగా మహానదీ ॥ తత్రవిశేషోదర్శితో భవిష్యత్పురాణే ॥ ఆషాఢకర్క-
టకే సర్వా మహానద్యో రజస్వలాః । త్రిదినంతు చతుర్థేఽహ్ని శుద్ధాస్స్యుః జా
హ్నవీ తథేతి ॥ మహాభారతేపి ॥ మహానద్యో దేవికా చ కావేరీ నర్మదా తథా ।
రజసా తు ప్రదుష్టాస్స్యుః కర్కటాదౌ త్ర్యహం నృపేతి ॥ మహానద్యో దర్శితాః ॥
బ్రహ్మపురాణే ॥ గోదావరీ భీమరథీ తుంగభద్రా చ వేణికా । కావేరీ చ తథా కృ
ష్ణా వింధ్యదక్షిణతస్స్మృతాః ॥ భాగీరథీ నర్మదా చ యమునా చ సరస్వతీ । విశోకా
చ వితస్తా చ వింధ్యస్యోత్తరసంజ్ఞితాః । ద్వాదశైతా మహానద్యో దేవర్షిక్షే
త్రసంభవాః ॥ ఇతి ॥ వామనపురాణే గోదావరీ భీమరథీ కృష్ణవేణీ సరస్వతీ । తుం
గభద్రా సుప్రయోగా వేణీ కావేరికేతి చ । ఏతా అపి మహానద్యః సహ్యమూలా
ద్వినిస్సృతా ఇతి ॥ నృసింహపురాణేపి ॥ గంగా చ యమునా గోదావరీ స్యాత్తుంగ
భద్రకా ॥ కావేరీ చ మహాపుణ్యా మహానద్యః ప్రకీర్తితా ఇతి ॥ భరద్వాజః ఉద్భూ
తా భూమితోంభోధిం ప్రవిశత్యంబుసంతతిః । యా సా మహానదీ జ్ఞేయా స
ర్వపాపప్రణాశినీ ॥ ఏవం మహానదీత్వేన పరిగణితానాం ఏవ దినత్రయం ర
జోదోషః అన్యాసాంతు సముద్రగానాం అపి మాసద్వయం రజోదోషః ఇత్య
భిప్రేత్యాహ కాత్యాయనః । ప్రావృట్కాలే మహానద్యః సంతి నిత్యం ర
జస్వలాః ॥ తాసు స్నానం న కుర్వీత వర్జయిత్వా తు జాహ్నవీమితి ॥ స ఏవ ॥
కర్కటాదౌ రజోదుష్టా గోమతీ వాసరత్రయం । చంద్రభాగా తథా సింధు
సరయూ నర్మదా తథా ఇతి । అత్రాపవాదమాహ మరీచిః । ఆదిత్యదుహితా గం
గారక్షౌమూతా సరస్వతీ ॥ రజస్వలాభిఘూఘుం తేప చాన్యే నదసంజ్ఞితాః ॥
మార్కండేయః । కాళిందీ గౌతమీ గంగా వేణికా చ సరస్వతీ । సామర్థ్యా
చ్చాభిజాత్యాచ్చ రజో నాభిభవంత్యమూః । అభిజాత్యం దేవసంభూతిత్వం ॥
కాత్యాయనోపి ॥ జాహ్నవ్యాదిత్యసంభూతా ప్లక్షజా చ సరస్వతీ । రజసా
స్వేన దూష్యంతి నద్యః కృష్ణా చ వేణికా । సరస్వతీ నదీ పుణ్యా తథా వైతరణీ న
దీ ॥ ఆపగా చ మహాపుణ్యా గంగా మందాకినీ తథా । మధుస్రవా హంసవ
తీ కౌశికీ పాపనాశినీ । దృషద్వతీ తథా పుణ్యా తథా వైతరణీ నదీ ॥ ఏతాసాము

దకం పుణ్యం సమాకాలే ప్రవర్ధితం । రజస్వలాత్వమేతాసాం విద్యతే నక దాచన ॥ యమః ॥ గంగాధర్మోద్భవా పుణ్యా యమునా చ సరస్వతీ । అంతర్గతరజోదోషాః సర్వావస్థాసు చామలాః ॥ కాలాదర్శే ॥ సింహకర్కటయోర్మధ్యే నద్య ఏవ రజస్వలాః ॥ త్రిదినం స్యుర్మహానద్యో గోదావర్యాం సరస్వతీం । భాగీరథీం చ కాళిందీం నర్మదాం శోణాదికాం వినా ॥ కాత్యాయనస్తు । గంగాయా అపి రజోదోషమాహ । ప్రవృత్తే శ్రావణే మాసి త్ర్యహం గంగా రజస్వలా । చతుర్థేఽహ్ని సంప్రాప్తే శుద్ధా భవతి జాహ్నవీతి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యోపి ॥ ప్రథమం కర్కటాదౌ తు త్ర్యహం గంగా రజస్వలేతి । అత్ర జాహ్నవ్యా రజోయోగాభావవచనానాం భూయస్త్వాత్ రజోదోషా నాస్తీత్యేవ యుక్తం కేచిత్తు । యా నిస్సృతా నదాః ప్రోక్తాః యాశ్చ గంగేతి కీర్తితాః । ఏతాసాం కర్కటే భానౌ రజోదోషో న విద్యతే । కావేరీ తుంగభద్రా చ కృష్ణవేణీ చ గౌతమీ । భాగీరథీతి విఖ్యాతా పంచగంగాః ప్రకీర్తితాః ఇతి వచనముదాహరంతః కావేర్యా రజోదోషో నాస్తీత్యాహుః అపరే పునః ॥ కాళిందీ గౌతమీ గంగా వేణికా చ సరస్వతీ । సామర్థ్యాచ్చాభిజాత్యాచ్చ రజో నాభిభవంత్యమూరితి ॥ విద్యమానరజోదోషాసు గౌతమీభాగీరథీ కృష్ణవేణీషు గంగాభిధానాసు యాశ్చ గంగేతి కీర్తితా ఇతి వచనస్యానవకాశత్వాత్ । మహానద్యో దేవికా చ కావేరీ నర్మదా తథా । రజసా తు ప్రదుష్టాః స్యుః కర్కటాదౌ త్ర్యహం నృపేతి । ప్రాతిస్వికమహాభారత వచనాచ్చ దినత్రియం రజోదోషోస్తీత్యాహుః ఏవముక్తరజోదోషస్య కాచిత్క్వచిదపవాదమాహ కాత్యాయనః । ఉపాకర్మణి చోత్సర్గే పితృస్నానే తథైవ చ । చంద్రసూర్యగ్రహే చైవ రజోదోషో న విద్యతే । మహదంబుసమం వాపి యది తిష్ఠేత్పురాతనమ్ ॥ నవాంబుమిశ్రితం తేన న దుష్టమితి సూరయః ॥ వ్యాఘ్రపాదః ॥ అధో వై కూపవాపీనాం అనపాయపయోభృతామ్ । రజో దుష్యేత్పిపయసి గ్రామభూమౌ న దుష్యతీతి ॥ ఇతి నదీరజోదోషనిర్ణయః.

—* అథగౌణస్నానాని. *—

అశిరస్కంభవేత్స్నానం కటిమాత్రమశక్తితః । ఆర్ద్రేణవాససా
వాపి సర్వాంగంపరిమార్జనమ్ ॥ జాబాలిః ॥ అశిరస్కంభవేత్స్నానం
స్నానాశక్తౌతుకర్మిణః । నాభిమాత్రం నిమజ్యాప్సు కటింవా క్షాళయేజ్జ
లైః ॥ ఆర్ద్రేణవాససాచాంగంమార్జనంకాపిలంవిదుః॥ పరాశరః స్నా
నానిపంచపుణ్యాని కీర్తితానిమహర్షిభిః । ఆగ్నేయంవారుణంబ్రాహ్మం
వాయవ్యందివ్యమేవచ ॥ఆగ్నేయంభస్మనాపాదమస్తకాద్దేహధూళనమ్।
గవాంహిరజసాప్రోక్తం వాయవ్యంస్నానముత్తమమ్ ॥యత్తుసాతపవర్షే
ణదివ్యంతత్స్నానముచ్యతే । వారుణంచావగాహస్తు మానసంహ్యాత్మవేద
నమ్ ॥ యోగికంస్నానమాఖ్యాతం యద్యోగాద్విష్ణుచింతనమ్ । ఆత్మతీర్థ
మితిఖ్యాతంసేవితంబ్రహ్మవాదిభిః ॥ మనశ్శుద్ధికరంపుంసాంనిత్యంతత్స్నా
నమాచరేత్ । శక్తశ్చేద్వారుణంవిద్వాన్ప్రాయశ్చిత్తేతథైవచేతి ॥ గర్గః॥
దివ్యంవాయవ్యమాగ్నేయం బ్రాహ్మ్యంసారస్వతంతథా । మానసంచేతివిజ్ఞే
యంగౌణస్నానంతుషడ్విధమ్ ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ అసామర్థ్యాచ్ఛ
చ్ఛరీరస్య కాలశక్త్యాద్యపేక్షయా । మాంత్రస్నానాదికాన్సప్తకేచిదిచ్ఛం
తిసూరయః ॥ మాంత్రంభౌమంతథాగ్నేయంవాయవ్యందివ్యమేవచ ।మాన
సంవారుణంచేతి సప్తస్నానాన్యనుక్రమాత్ ॥ ఆపోహిష్ఠేత్యాదిభిర్మార్జనం మంత్రైః
మృదాలంభస్తుపార్థివమ్ । వారుణంచావగాహస్తు మానసంవిష్ణుచింత
నమ్ ॥ మానసంప్రవరంస్నానం సర్వేషాంసంతిసూరయః । ఆత్మతీర్థ
ప్రశంసాయాం వ్యాసేనపఠితంయతః ॥ స్మృతిరత్నే ॥ చతుర్భుజంమహా
దేవంశంఖచక్రగదాధరమ్। మనసాధ్యాయతేవిష్ణుం స్నానం మానసము
చ్యతే ॥ గాయత్ర్యాజలమాదాయ దశకృత్వోభిమంత్ర్యచ । శిరస్యంగాని
సర్వాణి ప్రోక్షయేత్తేనవారిణా ॥ తత్స్నానంకాయికంనామ సర్వపాపప్ర
ణాశనమ్ ॥విష్ణుః ॥తృచాభిమంత్రితంతోయం ప్రోక్షయేన్మూర్ధ్ని సర్వ
తః । అనుకల్పమిదంస్నానం సర్వపాపహరంనృణాం॥ఇతి ॥ దక్షః ॥ ఆగ్నే

యం వారుణం బ్రాహ్మ్యం వాయవ్యం దివ్యమేవ చ । మానసం యౌగికం చైవ అష్టమం కాపిలం స్మృతమ్ ॥ సారస్వతం తథా ప్రోక్తం నవమం స్నానముత్తమమితి ॥ తత్రాగ్నేయస్నానప్రకరణమాహ భరద్వాజః ॥ ప్రాఙ్ముఖశ్చరణౌ హస్తౌ ప్రక్షాళ్యాచమ్య పూర్వవత్ । ప్రాణానాయమ్య సంకల్ప్య భస్మస్నానం సమాచరేత్ ॥ ఆదాయ భసితం శ్వేతం అగ్నిహోత్రసముద్భవమ్ । ఈశానేన తు మన్త్రేణ స్వమూర్ధని వినిక్షిపేత్ । తత ఆదాయ తద్భస్మ ముఖే తత్పురుషేణ తు ॥ అఘోరాఖ్యేన హృదయే గుహ్యే వామాహ్వయేన చ । సద్యోజాతాభిధానేన భస్మ పాదద్వయే క్షిపేత్ ॥ సర్వాంగం ప్రణవేనైవ మన్త్రేణోద్ధూళయేత్తతః । ఏతదాగ్నేయకం స్నానం ఉదితం పరమర్షిభిః ॥ సర్వకర్మసమృద్ధ్యర్థం కుర్యాదాదావిదం బుధ ఇతి ॥ ఆపస్తంబోఽపి ॥ భస్మ స్యాదగ్నిహోత్రాగ్నే రావసథ్యాదథాపి వా । అథ వైవాహయోర్గ్నేర స్వగృహ్యాగ్నేరథాపి వా ॥ తస్మాదాదాయ విధివత్ స్నానమాగ్నేయమాచరేత్ । భస్మస్నానస్య కరణే మవిధ్యుక్తం ప్రాగ్యథోదితమ్ ॥ సౌవర్ణే రాజతే వాపి తామ్రే పాత్రాన్తరేఽపి వా । అగ్నిరిత్యాదిభిర్మన్త్రైః ప్రణవేన తథైవ చ ॥ షడ్భిర్మన్త్రైః సజప్తేన భస్మ తద్గృహ్య పద్వయే । ఈశానాద్యైః పంచభిర్మన్త్రైః క్రమాదుద్ధూళయేత్తత ఇతి ॥ అగ్నిరిత్యాదయో మన్త్రా అథర్వశిరస్యభిహితాః । అగ్నిరితి భస్మ । వాయురితి భస్మ । జలమితి భస్మ । స్థలమితి భస్మ వ్యోమేతి భస్మ । సర్వం హ వా ఇదం భస్మేతి శిరసి । లింగపురాణే ॥ ఈశానేన శిరో దేశం ముఖే తత్పురుషేణ తు । ఉరో దేశమఘోరేణ గుహ్యం వామేన సువ్రత ॥ సద్యోగపాదౌ సర్వాంగం ప్రణవేన విశోధయేత్ । కృత్వాపి బహులం పాపం మృత్యుకాలేపి యో ద్విజః ॥ భస్మస్నాయీ భవేత్ క్షిప్రం పాపైః ప్రముచ్యతే ఇతి ॥ స్మృతిసారసముచ్చయే ॥ త్ర్యమ్బకేణ మన్త్రేణ స్తు మౌళి ప్రముఖపాదమస్తకమ్ । గోశకృద్భస్మయత్పుణ్యం భస్మస్నానం తదుచ్యత ఇతి ॥ వారుణస్నానమాహ వ్యాసః ॥ స్నానమబ్దైవతైర్మన్త్రైర్జలే మజ్జనగాహనైః । తర్పణం పితృదేవానాం స్నానం వారుణముచ్య

తే ॥ బోధాయనః ॥ జలావగాహనం స్నానం వారుణం సర్వవార్ణికమ్।
మంత్రవత్ప్రోక్షణం చాపి ద్విజాతీనాం విశిష్యత ఇతి ॥ బ్రాహ్మ్యస్నాన ప్రకా
రమాహ ॥ పాదాంత మార్జన ప్రకారమాహ కాత్యాయనః ॥ ఆపోహి
ష్ఠాదిభిః బ్రాహ్మ్యం మంత్రస్నానం హి తత్స్మృతమ్ । కుశాగ్రైర్మార్జనం కు
ర్యాద్ద్వితీయేన వా ద్విజః ॥ ఋగంతే మార్జనం కుర్యాత్పాదాంతే వా స
మాహితః । ఋచశ్చాంతే తథా వా కుర్యాత్ శిష్టానాం మతమీదృశమ్ ॥ బ్రాహ్మే ॥
భువి మూర్ధ్ని తథాకాశే మూర్ధ్న్యాకాశే తథా భువి । ఆకాశే భువి మూ
ర్ధ్ని స్యాత్ మంత్రస్నానం విధీయత ఇతి ॥ భువి పాదయోరాకాశే హృది ప్ర
కారాంతరముక్తం । స్మృత్యంతరే ॥ పచ్ఛోర్ధర్చశో వ్యృక్చ ఆపోహి
ష్ఠీయ్యృచేన చ ॥ కుశాగ్రైర్మార్జనం కుర్యాద్ద్వితీయేన వా ద్విజః । పాదా
ది ప్రణవం కుర్యాదర్ధర్చాదితథైవ చ ॥ ఋగాది ప్రణవం కుర్యాత్ మంత్రస్నా
నవిశేషత ఇతి ॥ గృహ్యపరిశిష్టే ॥ అథాశక్తస్య మంత్రస్య శుచౌ దేశే శుచి
రాచాంతః ప్రాణానాయమ్య దర్భపాణిస్త్రిసృభిరాపోహిష్ఠాదిభిః ప్రణవ
పూర్వం దర్భోదకాదికైర్మార్జయేత్ ॥ పాదయోర్మూర్ధ్ని హృద
యే పాదయోః ॥ హృదయే పాదయోర్మూర్ధని చార్ధర్చయో
ర్మూర్ధ్ని హృదయే ॥ పాదయోర్మూర్ధ్ని
చార్ధర్చే హృదయే పాదయోర్మూర్ధ్ని చా తృచేన మూర్ధ్ని మార్జయి
త్వా గాయత్ర్యా దశధాభిమంత్రితా ఆపః ప్రణవేన జప్త్వా ద్విరాచామేదిత్యేత
న్మంత్రస్నానమితి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యస్తు ॥ శన్న ఆపస్తు ద్రుపదా ఆపో
హిష్ఠాఘమర్షణం । ఏతైశ్చ పంచభిర్మంత్రైః మంత్రస్నానముదాహృతమి
తి । వాయవ్యసారస్వతే దర్శయతి ॥ బృహస్పతిః ॥ వాయవ్యం గోరజః
ప్రోక్తమస్తం గచ్ఛతి గోపతౌ । విద్వత్సరస్వతీప్రాప్తం స్నానం సారస్వతం
స్మృతం ॥ గోపతౌ సూర్యః ॥ విదుషాం సరస్వతీ వాణీ తయా ప్రాప్తం సా
రస్వతమిత్యర్థః ॥ తత్స్వరూపమాహ వ్యాసః ॥ స్వయమేవోపసన్నాయ
వినయేన ద్విజాతయే । తదా సంపాదయేత్ స్నానం శిష్యాయ చ సుతాయ చ ।

దాక్షాయణమయైః కుంభైః మంత్రవజ్జాహ్నవీజలైః ॥ కృతమంగళపుణ్యా
హైః స్నానమస్తుతదర్థినః । ఆదౌ తావత్ప్రభాసేబహుగుణసలిలే మధ్య
మే పుష్కరే చ గంగాద్వారే ప్రయాగే కనఖలసహితే గవ్యకదేశగయా
యాం ॥ రాహుగ్రస్తేతు సోమే దినకరసహితే సత్యపత్యాని శేషా దేవైర్విఖ్యా
తరూపైస్త్రిభువనవిదితైః స్నానమచ్ఛిద్రమస్తు । ప్రాప్యసారస్వతంతీర్థం
భవేన్మృదితమానసః ॥ సర్వతీర్థాభిషేకాద్ధిపవిత్రం విదుషాంహివాః ॥
ఇతి ॥ సఏవ ॥ శుచిదేశాన్మృదంగృహ్య కుర్యాద్గాత్రోపలంభనం । మం
త్రైః పార్థివసంయుక్తైః భౌమస్నానంతదుచ్యతే ॥ మృత్తికే హనమే పా
పమిత్యాదయః పార్థివసంయుక్తమంత్రాః । గోఖురాద్రజ ఆదాయగో
సావిత్రీంజపేద్బుధః ॥ గాత్రేష్వథ వాలిప్య స్నానంవాయవ్యముచ్యతే ।
ఉత్తరాయణమధ్యేతుయదావర్షతివాసవః ॥ ఆతపేనసహస్నానందివ్యం
స్నానంతదుచ్యతే । మృత్తికే హనమేపాపమిత్యాదయః పార్థివసం
యుక్తమంత్రాః । గోఖురాద్రజఆదాయ గోసావిత్రీంజపేద్బుధః ॥ గా
త్రేష్వథతదాలిప్యస్నానంవాయవ్యముచ్యతే । ఉత్తరాయణమధ్యేతుయ
దావర్షతివాసవః । ఆతపేనసహస్నానందివ్యంస్నానంతదుచ్యతే॥ హృత్
స్థితంసర్వభూతానాంరవిమండలసంస్థితం । నీలజీమూతసంకాశంవాసుదే
వంచతుర్భుజం ॥ శంఖచక్రగదాపద్మ ధారిణంవనమాలినం । తత్పాదోదక
జాంధారాంనిపతంతీంస్వమూర్ధని ॥ చింతయేద్బ్రహ్మరంధ్రేణ ప్రవిశం
తీంస్వకాంతనుం । తయాప్రక్షాళితంసర్వంస్వదేహంపరిచింతయేత్ ॥ ఇ
దంస్నానంపరంమంత్రాత్స్నానాదధికంమతం । ఏవంస్నాత్వావిశేషేణస
ర్వపాపైఃప్రముచ్యతేఇతి ॥ కూర్మపురాణే ॥ అప్రాయత్యేసముత్పన్నేస్నా
నమేవంసమాచరేత్ ॥ బ్రాహ్మ్యాదీన్యప్యథాశక్తో స్నానాన్యాహుర్మనీషిణః ॥ జా
బాలిః ॥ అశిరస్కంభవేత్స్నానం స్నానాశక్తౌతుకర్మిణః । తస్యాప్యసా
మర్థ్యేవిధౌమంత్రస్నానాదికంభవేత్ । అసామర్థ్యాచ్ఛరీరస్య వైవమ్యా
ద్దేశకాలయోః ॥ స్నానాన్యేతానితుల్యాని వారుణేనభవంతిహి ॥ మనుః॥

ప్రభుఃప్రథమకల్పేపి యోనుకల్పేప్రవర్తతే । నసాంపరాయకంతస్య దుర్మతేర్వర్తతే ఫలమితి ॥ సాంపరాయక మాముష్మికం ॥ *

ఇతిగౌణస్నానాని.

—* అథోర్ధ్వపుండ్రవిధిః. *—

తత్రవాసుదేవోపనిషత్ ॥ అథగోపీచందనం నమస్కృత్యోద్ధృత్య గోపీచందనపాపఘ్న విష్ణుదేహసముద్భవ । చక్రాంకితనమస్తుభ్యం ధారణాన్ముక్తిదోభవ ॥ ఇమంమేగంగఇతి జలమాదాయ విష్ణోర్నుకమితిమర్దయేత్ ॥ అతోదేవాఅవంతునఇతి ఏతాభిర్విష్ణుగాయత్ర్యాచ త్రివారమభిమంత్ర్య - శంఖచక్రగదాపాణేద్వారకానిలయాచ్యుత । గోవిందపుండరీకాక్షరక్షమాంశరణాగతం ॥ ఇతి ॥ మతిమాన్ జ్ఞాత్వాగృహస్థోలలాటాదిషు ద్వాదశస్థానేష్వనామికాంగుళ్యావిష్ణుగాయత్ర్యా కేశవాదిద్వాదశనామభిర్వాధారయేత్ ॥ బ్రహ్మచారీవానప్రస్థోవా లలాట కంఠ హృదయ బాహుమూలేషు వైష్ణవ్యాగాయత్ర్యా కృష్ణాదినామ పంచభిర్వా ధారయేదితి ॥ తర్జన్యాశిరోలలాటహృదయేషు ప్రణవేనధారయేత్ । పరమహంసోలలాటేప్రణవేనైక మూర్ధ్వపుండ్రంధారయేత్ ॥ తత్రదీపప్రకాశం స్వాత్మానంపశ్యన్బ్రహ్మాహమస్మీతి భావయన్యోగీ మత్సాయుజ్యమవాప్నోతి ॥ ఊర్ధ్వజ్ఞఊర్ధ్వరేతాయఊర్ధ్వపుండ్రోర్ధ్వరేతవాన్ । ససోర్ధ్వంపదమవాప్నోతి యతిరూర్ధ్వచతుష్కవాన్ ॥ బ్రాహ్మణానాన్తు సర్వేషాంవైదికానామనుత్తమః । గోపీచందనవారిభ్యాం ఊర్ధ్వపుండ్రంవిధీయతే ॥ యోగోపీచందనాభావే తులసీమూలమృత్తికామ్। ముముక్షుర్ధారయేన్నిత్యం అపరోక్షాత్మసిద్ధయఇతి ॥ మహోపనిషది॥ ధృతోర్ధ్వపుండ్రఃపరమీశితారం నారాయణంసాంఖ్యయోగాధిగమ్యం। ధ్యాత్వా విముచ్యేతనరస్సమస్తైః సంసారభారైః ఇహచేతివిష్ణుమితి ॥ కఠశాఖాయామపి ॥ ధృతోర్ధ్వపుండ్రో ధృతచక్రమీశం విష్ణుంపరంధ్యాయతియో మహాత్మా । స్వరేణమంత్రేణసదాహృదిస్థితం పరాత్పరంయన్మహతో మ

హంతమితి ॥ అథర్వణేచ ॥ హరేః పదాకృతిమాత్మనో హితాయ మధ్యేచ్ఛి
ద్రమూర్ధ్వపుణ్డ్రం యో ధారయతి స పరస్య ప్రియో భవతి స పుణ్యభాగ్భవతి
స ముక్తిభాగ్భవతీతి ॥ అతోఽప్యుపబ్రహ్మణాః స్మృతిపురాణవచనాః లిఖ్యంతే॥
ఉపబ్రహ్మణత్వంచ తేషాం మహాభారతేఽభిహితం ॥ ఇతిహాసపురాణాభ్యాం
వేదార్థముపబృంహయేదితి ॥ స్కాన్దేపి ॥ పురాణైరేవస్పష్టార్థః వేదా
ర్థో జ్ఞాయతే కలౌ । బిభేతిమానవాద్వేద పురాణాభ్యాం సవర్జితాత్ ॥
సుదర్శనాచార్యోఽపి ॥ వేదార్థనిర్ణయవిధౌహిపురాణమంగంనిర్ణీతవేద
విషయాస్స్మృతయోభవంతి॥ సూతసంహితాయామపి ॥ అనంతశాఖా ఆ
పేక్ష్యైవైదికార్థవినిర్ణయే । స్వబుద్ధికల్పితాన్న్యాయాత్ గారియాముప
బ్రహ్మణామితి ॥ విష్ణుస్మృతౌ ॥ ఉపవీతంశిఖాబంధమూర్ధ్వపుండ్రంవినా
కృతమ్ । అపవిత్రకృతంకర్మవిప్రస్యవిఫలంభవేత్ ॥ యోగోదానంజపో
హోమస్స్వాధ్యాయఃపితృతర్పణమ్ ।భస్మీభవతితత్సర్వం ఊర్ధ్వపుండ్రం
వినాకృతమ్ ॥ అశుచిశ్చాప్యనాచారో మనసాపాపమాచరన్ । శుచిరేవ
భవేన్నిత్యమూర్ధ్వపుండ్రస్యధారణాదితి ॥ భృగుః ॥ ఉపవీతవిహీనేనపవి
త్రరహితేనచ । తథోర్ధ్వపుండ్రహీనేన యత్కృతంతన్నిరర్థకమ్ ॥ మా
ర్కండేయః ॥ అమంత్రేణకృతంకర్మహ్యపవిత్రేణవాకృతమ్ । ఊర్ధ్వ
పుండ్రంవినావాపికర్మయద్ద్విజైఃకృతమ్ ॥ తత్సర్వమాసురంవిద్యాత్క
ర్తాపినరకంవ్రజేత్ ॥ దక్షః ॥ కుశపాణిః సదాకుర్యాత్ సోత్తరీయోర్ధ్వ
పుండ్రధృత్ । వేదోక్తమఖిలంవిద్యాదన్యథాస్యాన్నిరర్థకమ్ ॥ మరీచిః॥
సపవిత్రకరస్స్వస్థః సోత్తరీయోర్ధ్వపుండ్రధృత్ ।కుర్యాదహరహఃకార్యం
వేదోక్తంవిప్రసత్తమః॥సర్వందృష్ట్వాయథాలోకేవదుర్వారాభయవిహ్వలాః।
ఊర్ధ్వపుండ్రాంకితంతద్వత్ కంపంతే యమకింకరాః ॥ వ్యాసః॥ జాహ్న
వీతీరసంభూతాంమృదంమూర్ధ్నాబిభర్తి యః । బిభర్తిరూపం సోఽర్క
స్యతమోనాశాయవైస్మృతః ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రోమృదాశుద్ధోలలాటేయస్య
దృశ్యతే।సచండాలోపిశుద్ధాత్మా పూజ్యఏవనసంశయః ॥ స్మృతిసారే॥

స్వాధ్యాయే భోజనే చైవ హోమే మంగళకర్మణి । ఊర్ధ్వపుండ్రధరో భూయాద్రథుసాంచాపసుత్తయో అత్రేయే ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రవిహీనం యత్ శరీరం శవసన్నిభమ్ । ఊర్ధ్వపుండ్రవిహీనంతు శ్వపాకమివ సంత్యజేత్ ॥ ఊర్ధ్వం నయతి యత్పుండ్రం ప్రాణినః పాపకారిణః ॥ తస్మాద్బ్రాహ్మణ ఊర్ధ్వపుండ్రేశ తస్మాత్తద్ధారయేద్ద్విజః ॥ స్మృత్యంతరే ॥ విష్ణ్వర్చనవిహీనం యత్ పవిత్రరహితం తథా । ఉత్తరీయోర్ధ్వపుండ్రాభ్యాం రహితం తన్నిరర్థకమ్ ॥ హోమే పూజాదిసమయే నాయం ప్రాతస్స్మృతిః । ఊర్ధ్వపుండ్రధరో విప్రో భవేచ్ఛూద్రో న చాన్యథా ॥ నిరూర్ధ్వపుండ్రస్తు భవేన్న కదాచిదపి ద్విజః । వైష్ణవశ్చ విశేషేణ సర్వకర్మాణి సోऽర్హతి ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రం లలాటే తు కుర్వీత చతురంగుళమ్ । ఉదరే హృదికంఠే చ దశాష్ట చతురంగుళానితి ॥ అగ్నివేశ్యాయనః ॥ త్రిపుండ్రం బ్రాహ్మణో విద్వాన్ మలయాపి న ధారయేత్ । ధారయేద్బ్రాహ్మణస్సమ్యక్ ఊర్ధ్వపుండ్రం ప్రయత్నతః ॥ సంగ్రహే ॥ శ్రౌతస్మార్తాః క్రియాస్సర్వాః ఊర్ధ్వపుండ్రమకుర్వతః । జాయంతే విఫలాశ్చైవ బాధితాశ్చ భవంతి తాః ॥ పురాణేషు బ్రహ్మాండపురాణే బ్రహ్మాణం భగవానాహ ॥ ఊర్ధ్వపుండ్ర ప్రమాణాని ద్రవ్యాణ్యంగులిభేదతః । వర్ణాని మంత్రదేశాంశ్చ ప్రవక్ష్యామి ఫలాని చ ॥ పర్వతాగ్రే నదీతీరే మమ క్షేత్రే విశేషతః । సింధుతీరే చ వల్మీకే తులసీమూలమాశ్రితే ॥ మృద ఏతాస్తు సంగ్రాహ్యా వర్జయేదన్యమృత్తికాః । శ్యామం శాంతికరం ప్రోక్తం రక్తం వశ్యకరం భవేత్ ॥ శ్రీకరం పీతమిత్యాహుః వైష్ణవం శ్వేతముచ్యతే । అంగుష్ఠః పుష్టిదః ప్రోక్తః మధ్యమాయుష్కరీ భవేత్ ॥ అనామికాన్నదా నిత్యం ముక్తిదా చ ప్రదేశినీ । ఏతైరంగుళిభేదైస్తు కారయేన్న నఖైస్స్పృశేత్ ॥ వర్తిదీపాకృతిం చాపి వేణుపత్రాకృతిం తథా । పద్మస్య ముకుళాకారం తథైవ కుముదస్య చ ॥ మత్స్యకూర్మాకృతిం వాపి శంఖాకారమథాపి వా । దశాంగుళప్రమాణం తత్ ఉత్తమోత్తమముచ్యతే ॥ నవాంగుళం మధ్యమం స్యాదష్టాంగుళమతః పరమ్ । సప్తషట్పంచభిః పుండ్రం మధ్యమం

త్రివిధం స్మృతమ్॥ చతుస్త్రిద్వ్యఙ్గులైః పుండ్రం కనిష్ఠం త్రివిధం భవేత్। ల
లాటే కేశవం విన్ద్యాత్ నారాయణమథోదరే॥ మాధవం హృది విన్యస్య గో
విందం కంఠకూపకే। ఉదరే దక్షిణే పార్శ్వే విష్ణుం విన్ద్యాద్ద్విజస్తథా॥ తత్పా
ర్శ్వే బాహుమధ్యే తు స్మరేత్తు మధుసూదనమ్। త్రివిక్రమం కంఠదేశే వామే
కుక్షౌ తు వామనమ్॥ శ్రీధరం బాహుకే వామే హృషీకేశం తు కంఠకే। పృష్ఠే
తు పద్మనాభం తు కకుద్దామోదరం స్మరేత్॥ ద్వాదశైతాని నామాని వాసు
దేవేతి మూర్ధని। పూజాకాలే చ హోమే చ సాయం ప్రాతస్సమాహితః॥
నామాన్యుచ్చార్య విధినా ధారయేదూర్ధ్వపుండ్రకమ్। ఊర్ధ్వపుండ్రధరో
మర్త్యః మ్రియతే యత్ర కుత్రచిత్॥ శ్వపాకోఽపి విమానస్థో మమ లోకే మహీ
యతే॥ వామనపురాణేపి॥ నారద ప్రతి భగవానాహ॥ శ్రుతిస్మృత్యుక్త
మార్గేణ మృదో ధారణముచ్యతే। శ్రుణు వత్స విధానేన మృత్స్నాధారణము
త్తమమ్॥ మమ క్షేత్రే కురుక్షేత్రే పుణ్యక్షేత్రే తథైవ చ। పర్వతాగ్రే నదీతీరే
తులసీమూలమాశ్రితే॥ అశ్వత్థబిల్వవల్మీక వకులాపనసస్తథా। ఏతే మృ
త్తికాః ప్రోక్తాః యథావిధి చ వాహరేత్తాః॥ పాద్మేపి। ఊర్ధ్వపుండ్ర
స్య మాహాత్మ్యం వక్ష్యామి తవ పార్వతి। ధారణాదేవ ముచ్యేత భవబంధాద్ద్వి
జోత్తమః॥ ఊర్ధ్వపుండ్రస్య మధ్యే తు విశాలే సుమనోహరే। లక్ష్మ్యాధా
ర్యస్సమాసీనః దేవదేవో జనార్దనః॥ తస్మాద్యస్య శరీరే తు ఊర్ధ్వపుండ్రం
ప్రదృశ్యతే। తస్య దేహం భగవతో విశాలం మందిరం శుభమ్॥ ధారయేదూ
ర్ధ్వపుండ్రం తు త్రిసంధ్యాసు ద్విజోత్తమః। సర్వపాపవిశుద్ధ్యర్థం మిష్టా
పూర్తఫలాప్తయే॥ యజ్ఞదానతపశ్చర్యా జపహోమాదికం చ యత్।
ఊర్ధ్వపుండ్రధరః కుర్యాత్ తస్య పుణ్యమనంతకమ్॥ ఊర్ధ్వపుండ్రవిహీ
నస్తు కించిత్కర్మ కరోతి యః। ఇష్టాపూర్తాదికం సర్వం నిష్ఫలం స్యాన్న సంశ
యః॥ యచ్ఛరీరం మనుష్యాణాం ఊర్ధ్వపుండ్రవివర్జితమ్। తద్ద్రష్టవ్యం
నైవ దద్యాత్ స్మశానసదృశం భవేత్॥ ఊర్ధ్వపుండ్రవిహీనో యః సంధ్యా
కర్మాదికం చరేత్। తత్సర్వం రాక్షసైర్నీతం నరకం చాధిగచ్ఛతి॥ ఊర్ధ్వ

పుండ్రం ద్విజైః కార్యం శ్యామయా పీతయా మృదా । శ్వేతమృత్తికయా ధా
ర్యం వైష్ణవైశ్చ విశేషత ఇతి ॥ నారదీయే ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రం యః కరోతి తుల
సీమూలమృత్స్నయా । తత్రైవ నేత్రం తస్యాస్యాన్మూర్ధ్ని దోర్భిర్బిభృయా
త్కలామ్ ॥ బ్రాహ్మణస్యోర్ధ్వపుండ్రం స్యాత్ క్షత్రియస్యార్ధచంద్రకమ్ । వై
శ్యస్య వర్తులాకారం శూద్రస్యైవ త్రిపుండ్రకమ్ ॥ ఊర్ధ్వం పుండ్రం ద్విజః
కుర్యాద్వారిమృద్భస్మచందనైః । జపకాలే మృదా కుర్యాత్ సంధ్యాకాలే
తు వారిణా ॥ భస్మనా హోమకాలే చ చందనం సార్వకాలికమితి ॥ విష్ణుధ
ర్మోత్తరే ॥ బిభర్తి నిటిలే యూర్ధ్వం జాహ్నవీతీరమృత్తికామ్ । బిభృయాచ్చ తథా
రేకత్రయం మూర్ధ్నిదోర్భిర్బిభృయాత్కలామ్ ॥ గంగామృదోర్ధ్వపుండ్రస్తు యో బిభ
ర్తి నరో యదా । తద్దైవతస్య పితరో బ్రహ్మలోకమవాప్నుయుః ॥ గంగాకూలమృ
దా యస్తు బిభృయాదూర్ధ్వపుండ్రకమ్ । తదంగే యే నిరీక్షంతే తే యాంతి త్రి
దివం నరాః ॥ వాసిష్ఠే ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రం తు విప్రాణాం సతతం శ్రుతిచోదితం । ము
ముక్షుభిర్విశేషేణ సర్వైరప్రమత్తైః సమాహితైః । బ్రహ్మచారీ గృహస్థో వా వాన
ప్రస్థోథ వా యతిః ॥ అవశ్యం ధారయేత్పుండ్రం ఊర్ధ్వపుండ్రం సుశోభ
నమ్ । ఊర్ధ్వపుండ్రం ద్విజః కుర్యాద్దండాకారం సుశోభనమ్ ॥ మధ్యచ్ఛి
ద్రం వైష్ణవస్తు నామాంతైః కేశవాదిభిః । పాద్మే బ్రహ్మగరుడసంవాదే ॥ గృ
హే యస్య సదా తిష్ఠేత్ గోపీచందనమృత్తికా । యో మృత్తికాం ద్వారవతీసము
ద్భవాం కరే సమాదాయ లలాటపట్టే ॥ కరోతి నిత్యం తనుశుద్ధిహేతోః క్రి
యాఫలం కోటిగుణం సదా భవేత్ ॥ క్రియావిహీనం యది మంత్రహీనం శ్రద్ధా
విహీనం యది భక్తివర్జితం । కృతం లలాటే యది గోపీచందనం ప్రాప్నోతి త
త్పుణ్యఫలం సదాక్షయమ్ ॥ యస్యాంతకాలే ఖగ గోపీచందనం బాహ్వో
ర్లలాటే హృది మస్తకే వా । ప్రయాతి లోకం కమలాసనస్య గోపాలఘాతీ
యది బ్రహ్మహా భవేత్ ॥ అస్నాతో యః క్రియాం కుర్యాదశుచిః పాపశీలతః ।
పూతః సద్యో భవేన్నిత్యం గోపీచందనధారణాత్ ॥ ద్వారవత్యుద్భవం గోపీ
చందనం చోర్ధ్వపుండ్రకం । ధారయేన్నిత్యమేవం హి పాపం హంతి దినే దినే ।

గోపీచందనలిప్తాంగో యం యం పశ్యతి చక్షుషా । తం తం పూతం విజానీయాం
నాత్ర కార్యా విచారణా ॥ పరాశరోపి ॥ మృదం మంత్రేణాభిమంత్ర్యో
ర్ధ్వపుండ్రాణి ధారయేత్ । లలాటాదిషు చాంగేషు ధార్యం పుండ్రం శుభావ
హం । ఆరభ్య నాసికామూలం లలాటాంతం లిఖేన్మృదమితి ॥ బ్రహ్మాండపు
రాణే ॥ మృత్తికా చందనం భస్మ తోయం చైవ చతుర్థకం । ఏభిర్ద్రవ్యై
ర్యథాకాలమూర్ధ్వపుండ్రం భవేత్సదా । స్నాత్వా పుండ్రం మృదా కుర్యా
త్ హుత్వా చైవ తు భస్మనా ॥ దేవానభ్యర్చ్య గంధేన సర్వపాపాపనుత్తయే
ఇతి ॥ వైఖానససూత్రే । సమిద్భిర్హోమమైస్స్వే వనహవనే విహితే సతి ॥ త
ద్భస్మ సంగృహ్య కరే మంత్రేణైవాభిమంత్ర్య చ । యదూర్ధ్వపుండ్రకరణ
మాగ్నేయం స్నానమేవ తత్ ॥ భూర్భువస్సురితి భస్మ గృహీత్వా లలాటహృ
దయబాహుకంఠాదినాదిత్యాః సోమోన మోనమ ఇతి ఊర్ధ్వాగ్రమాలి
ప్య ఆపో హి ష్ఠేతి ప్రోక్ష్య యత్తే అగ్నే తేజస్తేనేత్యగ్నిముద్యయమిత్యాదిభిరా
దిత్యం చోపతిష్ఠేత్ । భూతిమాలభతే నిత్యం సర్వయజ్ఞకృతం భవేదితి ॥ పా
ద్మేపి ॥ సమిదాజ్యాహుతీనాం చ హోమో యస్యాహుతస్య చ ॥ సితేన భస్మ
నాంగేషు లలాటాదిషు చక్రమాత్ । యదూర్ధ్వపుండ్రకరణం మంత్రోచ్చా
రణపూర్వకం ॥ తదాగ్నేయం భవేత్స్నానం శోధనం పరమం స్మృతమితి ॥ పా
ద్మోత్తరే ॥ శ్రౌతం వైఖానసంప్రోక్తం స్మార్తం వాసిష్ఠముచ్యతే । పాంచ
రాత్రాద్యాగమోక్తం మాగమోక్తం తదిష్యత ఇతి ॥ స్మృతిసంగ్రహేతు ॥
త్రిపుండ్రం భస్మనా తిర్యగూర్ధ్వపుండ్రం మృదాన్యసేత్ । ఉభయం చందనే
నైవ న తులం న కదాచన ॥ కదాచిన్న మృదా తిర్యక్ న్యసేదూర్ధ్వం న భస్మ
నా ॥ తుషాదిభస్మ పాషాణరజో ధార్యం న చ క్వచిత్ ఇతి ॥ గారుడపురా
ణే ॥ భస్మనా తూర్ధ్వపుండ్రం చ తిర్యక్పుండ్రం తథా మృదా । బ్రహ్మహ
త్యాసమం ప్రోక్తం మునిభిర్వేదపారగైరితి । ఏవం చ భస్మోర్ధ్వపుండ్రస్య వి
ధిప్రతిషేధాభ్యాం యథాకులాచారం వ్యవస్థితో వికల్ప ఇత్యాహుః ॥ నను
క్వచిదూర్ధ్వపుండ్రం ప్రతిషిధ్యతే । తదాహ పరాశరో పురాణే । శ్రౌతం

లింగంచ విజ్ఞేయం త్రిపుండ్రోద్ధూళనాత్మకమ్ । అశ్రౌత మూర్ధ్వపుండ్రాది నైవతిర్యక్త్రిపుండ్రకం ॥ నరాణాముత్థితా జాతిర్యేషాం తత్రోక్తవర్త్మనా । లలాటే తైస్సదా ధార్యం మృదా పుండ్రాంతరం ద్విజః ॥ జన్మనా లబ్ధజాతిస్తు వేదపంథానమాశ్రితః ॥ పుండ్రాంతరం భ్రమాద్వాపి లలాటే నైవ ధారయేత్ ॥ ఇతి ॥ వామనోపపురాణేచ ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రంచ శూలంచ వర్తులం చార్ధచంద్రకం । తంత్రస్థైర్నధార్యం స్యాన్నధార్యం వైదికైర్నరైరితి । సోర్ధ్వపుండ్రముఖం దృష్ట్వా వ్రతం చాంద్రాయణం చరేదితి ॥ కూర్మపురాణేపి ॥ గోపీచందనధారీ తు శివం స్పృశతి యో ద్విజః । స సైకవింశతికులం సాకం యయౌ నరకం వ్రజేదితి ॥ సూతసంహితాయామపి ॥ స్వమాతుః సోదరాయాశ్చ గమనం తద్వదేవ తు । మాతృష్వసుర్మిత్రసఖ్యాదుహితుర్గమనం తథా ॥ మాతులానిస్నుషాశ్వశ్రూగమనంచ తథైవచ । త్రిపుండ్రధారణాభావో శ్రుత్యా ముద్ధూళనం తథా । పుండ్రాంతరస్యావిప్రేంద్ర ధారణం తద్వదేవత్వితి ॥ పురాణాంతరేపి ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రం త్రిశూలంచ శ్రద్ధయా శ్రుత్యచోదితం । ధారయంతి లలాటేతు మనుష్యాః పాపకర్మిణ ఇతి ॥ లైంగేపి ॥ త్రిపుండ్రం సురవిప్రాణాం వర్తులం నృపవైశ్యయోః । అర్ధచంద్రం తు శూద్రాణాం అన్యేషామూర్ధ్వపుండ్రకం । అశ్రౌతమూర్ధ్వపుండ్రాదిలలాటే శ్రద్ధయా సహ । ధారయిష్యంతి మోహేన యుగాంతే సముపస్థితే ఇతి ॥ సత్యం ॥ ఏతాదృశాని పాపాని బహూని వచనాని శ్రూయంతే । తేషు కానిచిద్వచనాని పాశుపతాదిశైవతంత్రే పతితస్య ఊర్ధ్వపుండ్రనిషేధపరాణి ॥ కానిచిత్తు వైదికస్య శ్రౌతపాంచరాత్రాద్యాగమోక్తశూద్రాది రూపమూర్ధ్వపుండ్రధారణనిషేధపరాణి ॥ తథాచ పరాశరః ॥ తంత్రనిష్ఠస్య వైభక్తిః తంత్రసిద్ధేనవర్త్మనా । త్రిపుండ్రం ధారయేన్నిత్యం లలాటే భస్మనైవ తు । తంత్రనిష్ఠస్తథా విష్ణోర్భక్తస్తంత్రోక్తవర్త్మనా । త్రిశూలం చతురస్రం వా ధారయేదూర్ధ్వపుండ్రకమ్ ॥ తంత్రనిష్ఠో మహాదేవ భక్తస్తిర్యక్త్రిపుండ్రకం । వినాపుండ్రాంతరం మోహాద్ధారయన్నరకీ భవేత్ ॥

సూతసంహితాయామపి ॥ శైవాగమోక్తాశ్రమనిష్ఠమానవా స్త్రిపుండ్రలిం
గంతుసదైవధారయేత్ । తదుక్తమంత్రేణలలాటమధ్యకేతంత్రప్రసిద్ధేనసి
తేనభస్మనా॥విష్ణ్వాగమోక్తాశ్రమనిష్ఠమానవాలలాటమధ్యేపిచవర్తులాకృ
తిం।తదుక్తమంత్రేణసితేనభస్మనాప్యథవాచందనతస్తుధారయేత్॥ కా
మేఽపి ॥ సర్వాగమేషు స్థానాం శంభోర్లింగముత్తమం । అనేనభస్మ
నాకార్యంలలాటేచత్రిపుండ్రకమ్ । యస్తునారాయణందేవం ప్రపన్నః పర
మంపదమ్ ॥ ధారయేత్సర్వదాశూలం లలాటేగంధవారిణా । ప్రపన్నా
యేజగద్బీజం బ్రహ్మాణంపరమేష్ఠినమ్ ॥ తేషాంలలాటేతిలకం ధారణీ
యంతుసర్వదా । ఊర్ధ్వపుండ్రంత్రిశూలంచవర్తులంచార్ధచంద్రకమ్॥
తంత్రనిష్ఠేనధార్యంస్యాన్నధార్యంవైదికైరితి । త్రిశూలమూర్ధ్వరూప
మూర్ధ్వపుండ్రమిత్యర్థః ॥ పాంచరాత్రేభగవతోక్తమ్ ॥ ఏకాంతినో
మహాభాగా మత్స్వరూపవిదోఽమలాః । సాంతరాళాన్ప్రకుర్వీరన్ పుం
డ్రాన్హరిపదాకృతీన్ ॥ పరమైకాంతినోప్యేవం మత్ప్రాప్త్యేకపరాయణాః ।
హారిద్రాచూర్ణసంయుక్తాన్ శూలాకారాంస్తునిర్మలాన్ । అన్యేతువైది
కాః పుండ్రాన్ అచ్ఛిద్రానపిభక్తితః । ప్రకుర్వీరన్దీపలింగం వేణుపత్రో
పమాకృతీన్ । అచ్ఛిద్రాన్వాథసచ్ఛిద్రాన్ కుర్యుః కేవలవైష్ణవాః ॥ అచ్ఛిద్ర
కరణేతేషాం ప్రత్యవాయోనవిద్యతే । ఏకాంతినాంప్రపన్నానాంపరమైకాం
తినామపి ॥ అచ్ఛిద్రకరణేతేషాం ప్రత్యవాయోమహాన్భవేత్ । పవిత్రా
దిగదాబ్జాది శంఖచక్రాదికంతథా ॥ ధారయేన్నోపహాస్యేతకదాచిత్కిం
కరాదిభిః। బ్రాహ్మణఃక్షత్రియోవైశ్యః శూద్రోనారీతథేతరః॥ చక్రాద్యై
రంకయేద్గాత్రం ఆత్మనఃపరయాముదా । అష్టానాంనివృత్త్యర్థం మైకాం
త్యేనజగత్పతౌ । సిద్ధ్యర్థంకర్మణాంచైవ ధార్యంచక్రాదిలాంఛనమ్ ॥
విష్ణోరాయుధతప్తేనాగ్నౌవాగురోరాత్మనఏవవా । హుతేహోమేతతస్తప్తైః
స్వయంవాపరమిత్రైఃక్రమాత్॥ చక్రాంబుజగదాశార్ఙ్గ ఖడ్గమంత్రేణదాహ
యేత్ । అంకితశ్శంఖచక్రాభ్యాం సర్వైర్వారంకితఏవవా।శంఖచక్రప్రధానంహి

సర్వమన్యద్గదాదికమ్ ॥ అగ్నిష్టోమాహితక్రాన్తిసర్వ ఏవతదాత్మకః । దక్షి
ణేతుభుజేవిప్రః బిభృయాద్యస్సుదర్శనమ్ । సవ్యేతుశంఖంబిభృయా
దితిబ్రహ్మవిదోవిదుః ॥ ఇతి ॥ ఏవంచపాంచరాత్రాద్యాగమవిహితంశంఖ
చక్రాద్యంకనంవిహితం । ఊర్ధ్వపుండ్రంవేదానధికృతస్త్రీశూద్రద్విజ
బంధువిషయమితివేదితవ్యం । తేషామేవనవైదికకర్మస్వధికారః ॥ తథాచ
భారతే।స్త్రీశూద్రద్విజబంధూనాం త్రయీనశ్రుతిగోచరేతి ॥ మనురపి ॥
వేదశ్చవేదమూలానిస్మృత్యాదీన్యఖిలానిచ । స్వతఃప్రామాణ్యమన్యానాం
భూమావన్యానిసర్వశః। మార్గోవేదవిరుద్ధోయఃసతుసర్వఃతపోధన ॥ వే
దప్రస్థలితైస్సైవనప్రోక్తోవైదికస్మృతిష్వితి ॥నచ ॥ బ్రాహ్మణక్షత్రియోవైశ్యః
శూద్రోనారీతథేతరః । చక్రాద్యైరంకయేద్గాత్రమాత్మనఃపరయాముదే
తి । బ్రాహ్మణాదీనధికృత్య భగవతోక్తంశంఖచక్రాదిధారణంకథంస్త్రీ
శూద్రవిషయమితివాచ్యంమోహనార్థమేవమంత్రస్యప్రవర్తనత్వాత్ ॥ త
థాచపాద్మేమహేశః॥ఏషమోహంసృజామ్యాశుయోజనమ్మోహయిష్యతి।త్వం
చరుద్రమహాబాహో మోహశాస్త్రాణికారయ । అతథ్యానితథాని
దర్శయిత్వాఫలానిచ ॥ కూర్మపురాణేచ ॥ తస్మాత్తువేదబాహ్యానాంరక్ష
ణార్థాయపాపినాం । విమోహనానిశాస్త్రాణికరిష్యావోవృషధ్వజ ॥ ఏ
వంసంచోదితోరుద్రో మాధవేనమురారిణా । చకారమోహశాస్త్రాణికే
శవశ్చశివేరితః। కాపాలంకాపిలంవామంభైరవంపూర్వపశ్చిమం । పాంచ
రాత్రంచకౌలంచఅథాన్యానిసహస్రశః ॥ భాగవతేపి ॥ త్రిచక్రీయ ఉపశ్లోక
పుత్రఃకృష్ణమనువ్రతః । శిష్యఃశిష్యోనారదస్యద్వయీవృతమఖండితం ।
తేనోక్తంసాత్వతంతంత్రంయద్జ్ఞాత్వాభక్తిమార్గభవేత్ । యత్రస్త్రీశూద్ర
దాసానాంసంస్కారోవైష్ణవస్మృతఇతి॥ వాసిష్ఠలైంగేపి॥ తతోవిష్ణోఃప్ర
సాదేనవేదమార్గాతివర్తినాం । శాండిల్యఃసంహితాంచక్రేవైష్ణవీంమహ
తీంమునే । తస్యాంచక్రుర్మనదీక్షాం పాషండాఃపాపయోనయఇతి
కౌర్మే ॥ శివః ॥ అన్యానిచైవశాస్త్రాణి లోకేస్మిన్మోహనాయవై । వేద

వాదవిరుద్ధానిమన్వైవకథితానితు । వామంపాశుపతంసోమంలాంగులఞ్చై
వభైరవం ॥ నసేవ్యమేతత్కథితం వేదబాహ్యంతథేతరత్ ॥ తత్రైవ ॥
అథైవంసాత్వతోనామవిష్ణుభక్తఃప్రతాపవాన్ । మహాత్మాదాననిరతోధను
ర్వేదవిదాంవరః । సనారదస్యవచనాద్వాసుదేవార్చనేరతః । శాస్త్రం
ప్రవర్తయామాసకుండగోళాదిభిఃకృతం। తస్యనామ్నాతువిఖ్యాతంసాత్వ
తంనామశోభనం। ప్రవర్తతేమహాశాస్త్రంకుండాదీనాంహితావహం।సూత
సంహితాయాం॥ శ్రేయాన్స్వదారితోధర్మఃపరధర్మోభయావహః । వేదం
వేదేతరంమార్గం సమంపశ్యన్నపోదధా నిమగ్నఃసర్వదామర్త్యోభవేన్నా
త్రవిచారణా ॥ మానవేచ ॥ అతశ్చవేదావేదాంతాస్తన్మూలాన్యఖిలానిచ ।
ధారణీయానిసంశుద్ధైఃకృత్యాజ్యాన్యేవపరాణిచ ॥ ఇతోనానితుశాస్త్రాణి
లోకేస్మిన్యానికానిచిత్ । నతేషురమతేధీరః పాషండోరమతేయది । త
త్రైవ ॥ బ్రాహ్మణైశ్చపురాసర్వై గౌతమేనసురక్షితైః । విచార్యకా
ర్యంసంభూయస్వదేశగమనోద్యతైః ॥ గోహర్తాగౌతమేనేతి నిఘృణైస్తైః
పురుషాధమైః । కృతోమిథ్యాభిశాపస్తు మహామోహవశేనతు ॥ తచ్ఛ్రు
త్వాసమునిఃశ్రీమాన్ గౌతమోమునిసత్తమః। మహాక్రోధేనసంయుక్తఃశశా
పబ్రాహ్మణాధమాన్ ॥ యద్యత్తురుద్రసంబంధి తత్రతత్రాపిదుర్జనాః ।
భవతానుస్ముఖాయూయం సర్వథాబ్రాహ్మణాధమాః ॥ స్వాధ్యాయేచజ
పేచైవ తథాప్రవచనేపిచ । భవతానుస్ముఖాయూయం సర్వథాబ్రాహ్మణా
ధమాః॥ శ్రుతిస్మృతిపురాణోక్తిష్వర్థేషు సకలేషుచ । భవతానుస్ముఖా
యూయం సర్వథాబ్రాహ్మణాధమాః । శంఖచక్రగదాపద్మదండపాశాం
కుశాదిభిః ॥ అంకితాశ్శ్రద్ధయాయూయంభవతబ్రాహ్మణాధమాః । బౌద్ధే
వాహ్యహర్తెచైవతథాపాశుపతేపిచ । శాంభవేదీక్షితాయూయంభవతా
బ్రాహ్మణాధమాః ॥ పాషండేషుతథాన్యేషు మార్గేష్వశ్రౌతకేషుచ ॥
శ్రద్ధయాదీక్షితాయూయం భవతాబ్రాహ్మణాధమాః । వర్ణాలాశ్చత్రప
త్రార్ధ్ర చంద్రసూర్యాదిలింగినః ॥ భవతాశ్రద్ధయాసాధ్వంలింగైబ్రాహ్మ

ణాధమాః॥ అశ్వత్థపత్రలింగోద్ధః॥ పాంచరాత్రేచకాపాలే తథాకాళము
ఖేపిచ । శాస్త్రేచదీక్షితాయేయే భవన్త్యబ్రాహ్మణాధమాః॥ ఇతితంత్రే
ధికారీనిరూపితః॥ పారాశర్యే॥ శ్రుతిభ్రష్టస్మృతిప్రోక్తప్రాయశ్చిత్తేభ
యంగతః। క్రమేణశ్రుతిసిద్ధ్యర్థంమనుష్యస్తంత్రమాశ్రయేత్॥ తంత్రాణి
తంత్రనిష్ఠానాం రక్షకాణ్యపిచక్రమాత్। బాధకానివిశేషేణ వేదమార్గై
కవర్తినామితి॥ సూతవేచ॥ వేదప్రస్ఖలితోమర్త్యో వేదోక్తైరేవవర్త్మనా।
ప్రాయశ్చిత్తైర్బహుధాభీతో విరుద్ధమార్గమాశ్రయేత్॥ యోమార్గో వేదవిరుద్ధో
యః సోపికాలేన దేహినాం। తత్తన్మార్గాభిమానిన్యా దేవతాయాఃప్ర
సాదతః। హేతుస్స్యాద్వేదమార్గస్య ప్రాప్త్యైమోనసరర్థకః ఇతి॥
కౌర్మేపి॥ స్మృత్వాతాన్సూచిరేదేవాః కురుధ్వంస్తంత్రచోదితం।పతం
త్రినిరయేఘోరే బహూన్కాలాన్పునఃపునః॥ జాయంతేమానుషేలోకే క్షీ
ణపాపచయాస్తతః। ఈశ్వరారాధనబలాత్ గమిష్యంతిసతాంగతిమితి॥
స్కాందే॥ అత్యంతస్ఖలితానాంతుప్రాణినాంవేదమార్గతః। పాంచరా
త్రాదయోమార్గాః కాలేనైవోపకారకాః॥ శంఖచక్రగదాపూర్వైర్వరం
కనంనాన్యదేహినాం। దీక్షితానాంతుతంత్రేషు నరాణామంకనంప్రజాః॥
ఉపకారకమేవోక్తం క్రమేణమునిపుంగవాః॥ బాధకంతువిశేషేణ వేదమా
ర్గైకవర్తినామితి॥ విష్ణుస్మృతౌ॥ శంఖచక్రాద్యంకనంచ నృత్తగీతాదికం
తథా। ఏకజాతేరయంధర్మోనద్విజాతేఃకథంచన। యస్తుసంతప్తశంఖాది
లింగచిహ్నతనుర్ద్విజః। ససర్వయాతనాభోగీ చండాలఃకోటిజన్మసు॥ చ
క్రాంకితతనుర్వాపి తథాలింగాంకితోపివా। నాధికారీసవిజ్ఞేయఃశ్రౌతస్మా
ర్తేషుకర్మసు॥ ఇతి॥ గోబిలోపి॥ శ్రౌతస్మార్తక్రియో విప్రోన్యాంకయే
దంగమంకకైః। అపివిష్ణ్వాదిసంబంధైః తస్మాద్వ్యాపతితోభవేత్॥ అజ్ఞానా
దథవాలోభాద్రాగతోవాసుదర్శనమ్। యఃకులఘ్నంతుతంధృష్ట్వాసవాసా
జలమావిశేత్। భుజాగ్రేసలిలేనైవ విలిఖేద్యస్సుదర్శనమ్॥ వేదాగ్నిజ్ఞా
నవాన్సోపి దహత్యాసప్తమంకులం।శంఖంచక్రంచపద్మంచ యోమూఢో

ధారయేత్సదా ॥ పాషండః సహి విజ్ఞేయః సర్వకర్మబహిష్కృత ఇతి । శా
తాతపః ॥ నాంగేషు నాంకయేద్విప్రో దేవతాయుధలాంఛనైః ॥ దహనాల్లే
ఖనాద్విప్రః పాతిత్యం యాతి తత్క్షణాదితి ॥ బోధాయనోఽపి నాంకయేన్నదహే
ద్దేహం దహేచ్చేత్తామకారత ఇతి । నాధిక్రియేత దగ్ధాంగః శ్రౌతస్మార్తే
షుకర్మసు ఇతి ॥ చక్రోపనిషది ॥ తస్మాచ్ఛూద్రాణామేవ శంఖచక్రం ద్వి
భుజే ధారయేదితి ॥ స్మృత్యంతరే ॥ భూదేవస్తప్తముద్రాభిశ్చిహ్నాంకృత్వా
విమూఢధీః । ఇహజన్మని శూద్రత్వం ప్రేత్య చ శ్వా భవిష్యతి ॥ స్మృత్యంత
రే ॥ యాని శాస్త్రాణి దృశ్యంతే లోకేస్మిన్వివిధాని తు । శ్రుతిస్మృతివిరోధాని
నిష్ఠా తేషాం హి తామసీ। శంఖం చక్రం మృదా యస్తు కుర్యాత్తప్తాయసేన వ ॥
స శూద్రవద్బహిష్కార్యః సర్వస్మాద్ద్విజకర్మణః । యథా శ్మశానగం కాష్ఠం అ
నర్హః సర్వకర్మసు ఇతి ॥ బ్రహ్మపురాణే ॥ తప్తముద్రా త్వన్యజాయ
హరిణా సర్జితా పురా । గోపీచందనసంలిప్తఫలకాస్యం త్యజాతయ ఇతి ॥ మాన
వేచ ॥ ఆయుధైః శంఖచక్రాద్యైర్న దహేద్వై కదాచన । మనుష్యాణాంతు
నామ్నైవ సలిఖేచ్చోరసి క్రమాత్ । దగ్ధాంగశ్చాయుధైర్దివ్యైర్లిఖిత్వా తేన ర
నామతః ॥ శ్రౌతస్మార్తే సమాచారే నాధికారీ కదాచన। దగ్ధాంగాలిఖితాం
గాశ్చ న సంభాష్యా ద్విజాతిభిః ॥ నదృష్ట్వా శ్చతాన్రాజా దేశాచ్ఛీఘ్రం ప్ర
వాసయేత్ ॥ నారదీయే ॥ స్వకర్మత్యాగినో రాజన్ వేదమార్గబహిష్కృ
తాః । ఆగమాన్ పాంచరాత్రాదీన్ విశంతో నారకా నరాః ॥ శైవాన్ పాశు
పతాంశ్చైవ పాంచరాత్రం జనేశ్వర । స్పృష్ట్వా స్నాయాజ్జపేత్సూక్తం దృ
ష్ట్వా సూర్యం తు పశ్యతి ॥ సూక్తం పౌరుషం ॥ బ్రాహ్మణస్య తనుర్జ్ఞేయా సర్వ
దేవసమాశ్రయా । సా చేత్సంతాపితా రాజన్ కిం వదామి మహైనసః । అని
మిత్తం దహేద్దేహం యః పుమాన్ వ్యాధివర్జితః । హవ్యకవ్యాదిదానేషు
తం త్యజేదంత్యజం యథా ॥ కౌర్మేఽపి ॥ బుద్ధిశ్రావకనిర్గ్రంథాః పాంచరా
త్రవిదో జనాః । కాపాలికాః పాశుపతాః పాషండా యే చ తద్విధాః । య
స్యాంతే తు భవిష్యంతి సుదురాత్మానస్తు తాపసాః ॥ సతస్యాతద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం ప్రేత్య

చేహఫలప్రదం । సర్వేపునరభోజ్యాన్నా అదానార్హాస్తుకర్మసు ॥ బ్ర
హ్మభావాన్నిరస్తాశ్చవర్జనీయాః ప్రయత్నతః । పాషండినోవికర్మస్థానిర్మ
ర్యాదాస్తథైవచ॥ పాంచరాత్రాః పాశుపతాః వాఙ్మాత్రేణాపినార్చయే
దితి ॥ శ్రావకాజైనాః ॥ నిర్గ్రంథాదిగంబరాః ॥ శ్రావకాగురవః ॥ తత్రై
వ ॥ అంకితోయఃస్వదేహేతంరాజాశీఘ్రంప్రవాసయేత్ । అంకిత్యపతితా
నాంహి శ్వపదాద్యంకసంస్పృశాం । విధీయతేనశుద్ధానాంతతశ్శుద్ధ్యైన
చాంకయేత్ । అధ్యాపనాధ్యయనేశ్రౌతస్మార్తేషుకర్మసు । సంభాషణే
చసంబంధేనాధికారీచలాంఛితఇతి ॥ పురాణాంతరే ॥ వేదమూలతయాని
త్యంప్రవృత్తా అపిసత్తమాః । క్వచిత్కదాచిత్స్మర్తారః తంత్రార్థాంశ్చ
బ్రువంతివై ॥ క్వచిత్తంత్రానుసారేణ ధర్మంపౌరాణికాఅపి । వదంతితాదృ
శోంశస్తుగ్రాహ్యస్తంత్రావలంబినా । పురాణేధర్మశాస్త్రేవాయోయఃశ్రు
త్యావిరుధ్యతే ॥ సతంత్రార్థఇతిజ్ఞేయఃసమాసేనమహర్షిభిః ॥ యశ్చవే
దవిరుద్ధోర్థః పురాణేష్వఖిలేషుచ । తదంశస్తుపరిత్యాజ్యః సర్వదాసక
లైరపీతి ॥ తస్మాత్తంత్రసిద్ధతప్తముద్రాదిసహితోర్ధ్వపుండ్రంవైదికై
ర్నధార్యం। కేవలోర్ధ్వపుండ్రంతుఉక్తానేకశ్రుతిస్మృతిపురాణాదిసమ్మ
తత్వాద్ధార్యమేవ॥నచతాసాంశ్రుతీనాంఅప్రామాణ్యశంకా।ఊర్ధ్వపుండ్రం
తువిప్రస్యసతతంశ్రుతిచోదితం । శ్రుతిస్మృత్యుక్తమార్గేణ మృదోద్ధారణము
చ్యతేఇతి వైఖానసప్రోక్తమితిచ వాసిష్ఠవామనపాద్మపురాణాదిషు తదు
పబృంహణాత్ ఊర్ధ్వపుండ్రమాత్రస్య తాంత్రికత్వాత్ ఉక్తానాంబ
హుశ్రుతిస్మృతిపురాణవచనానాం వైదికాధికారప్రవర్తకానామనన్యగతి
కానాం వ్యాకోపప్రసంగః । అశ్రౌతమూర్ధ్వపుండ్రాదీ త్యుదాహృ
తానితువచనాని ॥ తప్తముద్రాసహితోర్ధ్వపుండ్రవిషయతయాసావకాశా
ని ॥ నను । తాంత్రికైస్తప్తముద్రావిషయాపిశ్రుతిః ఉదాహ్రియతే ॥ పవి
త్రంతేవితతంబ్రహ్మణస్పతే । అఘగాత్రాణిపర్యేషివిశ్వతః। అతప్తత
నూర్నతదామోఅశ్నుతే। శ్రితాసఇద్వహంతస్తత్సమాసతేతి। నాస్యాస్త

ప్తముద్రావిషయత్వం । తస్మిన్నదీచీనదశాంపవిత్రేత్యమున మభిమంత్రయ
తే । యజమానఇతికల్ప సూత్రకారైర్దశాపవిత్రాభిమంత్రణేవినియోగ
ప్రదర్శనాత్ । తథాచవిద్యారణ్యభాష్యంపవిత్రంతఇతి ॥ దశాపవిత్రాస్తర
ణాదిమంత్రణేచేయంవినియుజ్యతే ॥ పవిత్రంసర్వపావనం । తేతవాత్మ
భూతంతేజఃతంముఖ్యంవితతంవిస్తృతంసర్వత । హేబ్రహ్మణస్పతేబ్రాహ్మ
ణానాంస్వామిన్ ॥ ఏషవోభరతా రాజా సోమోస్మాకంబ్రాహ్మణానాం
రాజా । తస్మాత్సోమరాజానోబ్రాహ్మణాఇతిదర్శనాదితి । బాహుస్త్వం
గాత్రాణి అంగానిపాత్రాణాం పర్యేషిగచ్ఛసివిశ్వతస్త్వయావ్యాప్తేనాత
ప్తతనూః అశోధితశరీరఃఅతఏవఆమఃనతద్వితతంపవిత్రమశ్నుతేఅసోమప
స్యశుద్ధాభావాత్ జ్ఞానద్వారాపగమాస్మప్రాప్తిర్నాస్తీతిశ్రుతాసఇతిపశ్వా
ఏవత్వయావహంతో యజ్ఞంజనా సమశ్నువతేయాపిచముషశ్చ్యనభకునో
బిభృత్వాగోవిముద్రిప్సఆయుధానబిభ్రదితి ॥ సాపిశ్రుతిఃసోమవిషయేతిభా
షోభాషితం । ననుసోమవిషయత్వేపి తయోస్తప్తశంఖచక్రాంకనవిష
యత్వమప్యస్తీతిచేన్న । తథాత్వేతన్నిషేధపరాణాంశ్రుతిస్మృతిపురాణా
నాంనిర్విషయత్వప్రసంగాత్ । కించపవిత్రమితిమంత్రేణ యదిచక్రాంకనంభ
వేత్ శూలాంకనంవాకింనస్యాత్ యత్రైగాత్రాదితిశ్రుతేః ॥ ఇతిప్రశంసి
తంశూలాంకనమపిశ్రౌతంస్యాత్ । అన్యపరస్యశ్రుతిభాగస్యఅన్యవిషయత్వ
కల్పనా మాత్రేణార్థాంతరపరత్వం సిన్దయే దురిహంతిఅశుభిఃపవిత్రం
తోమదిరంమధు ॥ అత్రశవాంశిదధిరిఇషఃపీతసోమమరుత్ప్రిశం సాపరస్యా
స్యశక్తైః స్వీయతంత్రవిషయత్వేనకల్పితార్థస్యాపితదర్థపరత్వేనశా
స్త్రతంత్రస్యాపివైదికత్వాపత్తిః ॥ నను ॥ విష్ణోరరాటమంత్రేణమద్యపాన
స్యాభిహితత్వేనతత్తంత్రస్యాపివైదికత్వాపత్తేః ॥ తథాచ ॥ పాంచరాత్రేచ
కాపాలేతథాశాక్తముఖేపిచ । శాక్తేచదీక్షితాయూయంభవతబ్రాహ్మణా
ధమాఇతి గౌతమాదికృతశాపోప్యనుగ్రహోయస్యాత్ । అతస్తప్తము
ద్రాసహితమూర్ధ్వపుండ్రంతాంత్రికమేవ । తద్రహితమూర్ధ్వపుండ్రం

శ్రుతిస్మృతిపురాణశిష్టాచారసిద్ధత్వేన వైదికైర్ధార్యమేవేతినిర్ణయః । అథత్రిపుండ్రవిధిః ॥ కాలాగ్నిరుద్రోపనిషది ॥ ఆగ్నేయంభస్మసద్యోజాతమితిపంచబ్రహ్మమంత్రైః ప్రతిగృహ్యాగ్నిరిత్యనేనచాభిమంత్ర్యమానస్తోక ఇతి సముద్ధృత్యజలేనసంసృజ్యశిరోలలాటవక్షస్స్కంధేషుత్ర్యాయుషైస్త్ర్యంబకైస్తిర్యక్తిస్రో రేఖాః ప్రకుర్వీత వ్రతమేతచ్ఛాంభవం సర్వేషు వేదేషు వేదవాదిభిరుక్తం భవతి తస్మాత్సమాచరేత్తమపునర్భవాయ త్రివిధా రేఖా త్రిపుండ్రప్రమాణం త్రిధా చ లలాటాదాచక్షుషోరాభ్రువోరితి తత్రైవ ప్రశంసా చ శ్రూయతే । త్రిపుండ్రం భస్మనా కరోతి యో విద్వాన్బ్రహ్మచారీగృహస్థో వానప్రస్థో యతిర్వా స సమస్తమహాపాతకోపపాతకేభ్యః పూతో భవతి । స దేవాన్ధ్యాతో భవతి స సర్వేషు తీర్థేషు స్నాతో భవతి । స సర్వ సంపన్నమథో భవతి స సతతం సర్వరుద్రమంత్రజాపీ భవతి సర్వభోగభుగ్దేహంత్యక్త్వా శివసాయుజ్యమవాప్నోతి నచ పునరావర్తతే నచ పునరావర్తత ఇత్యాహ భగవాన్కాలాగ్నిరుద్ర ఇతి ॥ అథర్వశిరసి ॥ జాబాలోపనిషది ॥ అగ్నిరితి భస్మ వాయురితి భస్మ జలమితి భస్మ స్థలమితి భస్మ వ్యోమేతి భస్మ సర్వం హ వా ఇదం భస్మ మన ఇత్యాదీని చక్షూంషి భస్మాని । అగ్నిరిత్యాదినా భస్మ గృహీత్వా విమృజ్యాంగాని సంస్పృశేత్ । తస్మాద్వ్రతమేతత్పాశుపతం పశుపాశవిమోక్షాయేతి ॥ స్మృత్యంతరే ॥ మానస్తోకేతి మంత్రేణ మంత్రితం భస్మ ధారయేత్ । ఊర్ధ్వం చ పుండ్రం భవేత్సామ మధ్యపుండ్రం యజూంషి చ । అధః పుండ్రమృచస్సాక్షాత్ తస్మాత్పుండ్రం త్రియాయుషం ॥ త్రియాయుషేణ కురుతే లలాటే చ భుజద్వయే । నాభౌ శిరసి హృత్పార్శ్వే బ్రాహ్మణో వైదికస్సదేతి ॥ త్రియాయుషం త్రియాయుషసంజ్ఞికం । తథా చ వాయుపురాణం ॥ తత్త్రిపుండ్రం రచయేత్త్రియాయుషసమాహ్వయేతి । తైత్తరీయశ్రుతౌ చ శిష్యానుశాసనే ॥ సత్యాన్న ప్రమదితవ్యం ॥ ధర్మాన్న ప్రమదితవ్యం కుశలాన్న ప్రమదితవ్యం । భూత్యై న ప్రమదితవ్యం । స్వాధ్యాయప్రవచనాభ్యాం న ప్రమదితవ్యం । దేవపితృకార్యాభ్యాం న ప్రమదితవ్యం । మాతృదేవో భవేత్యాది-

అత్ర భూతిశబ్దస్య భస్మార్థత్వం బోధాయనేనోక్తం ॥ అథాతో ద్విజాతీనాం త్రిపుండ్రధారణవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామో భూత్యైన ప్రమదితవ్యమితి విజ్ఞాయతే ॥ అథాప్యుదాహరంతి ॥ మధ్యమానామికాంగుష్ఠైః త్రిపుండ్రం భస్మనా కృతమ్ । తత్త్రిపుండ్రం భవేన్నిత్యం మహాపాతకనాశనమితి ॥ అథత్ర్యంబకమితి సర్వాంగం సంస్పృశేత్పూతో భవతి ॥ దశపూర్వేషాం దశ పరేషాం ఆత్మానం చైకవింశతిం పఙ్క్తిం చ పునాతి - బ్రహ్మణః సాయుజ్యం సలోకతామాప్నోతీత్యాహ భగవాన్బోధాయన ఇతి ॥ మానవపురాణేపి ॥ శ్రుత్యా ప్రబ్రహ్మణం దృశ్యతే - సత్యాత్ప్రమదితవ్యం వై ధర్మాచ్చ కుశలాచ్చన । భూత్యా అగ్నిసముత్థాయాస్తతో దేహావకుంఠనాత్ ॥ లలాటే హృది దోర్ద్వంద్వే త్రిపుండ్రస్యచ ధారణాత్ । నైవ ప్రమదితవ్యం వై భూమాద్వాపి కదాచన । స్వాధ్యాయాధ్యయనం నిత్యం కుర్యాత్ప్రవచనం తథేతి ॥ భాష్యకారేణ యద్యపి భూతిశబ్ద ఐశ్వర్యపరతయా వ్యాఖ్యాతః ॥ తథాపి బోధాయనేన భూత్యైన ప్రమదితవ్యమిత్యస్య శ్రుతేస్త్రిపుండ్రప్రమాణతయోదాహృతత్వాత్ ॥ తదుపబ్రహ్మక పురాణవాక్యానాంచ సత్వాత్ । భూతిశబ్దస్య భస్మపరత్వమేవయుక్తం - భూతిశబ్దస్య నానార్థపరత్వేన వైశ్వర్యపరతయా వ్యాఖ్యానేపి నేహ కశ్చిద్విరోధః - ఉపబృంహణస్య సత్వే తదపి వ్యాఖ్యానాంతరమస్తు ॥ బోధాయనః ॥ అథాతో విభూతిసంపాదన ధారణవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః శుచిభూతత్వాపికటాంగాం దుష్టామశివాం హీనాతిరిక్తాంగాం వంధ్యాం అస్థి బహుళాం అశుద్ధభక్షిణీం విహాయ సులక్షణాయా గోమయమాదాయ పిండం కృత్వా సంశోష్య శ్వేతపచనే స్మైః సంభారైః పరిచ్ఛాద్య గృహ్యాగ్నౌ వైతానే వా పచనే వా ప్లోషయేత్ ॥ బిల్వఫలమాత్రే మృణ్మయే వా స్థాపయేత్ । అథ తద్భస్మాదాయాభిమంత్రయేదీశానస ర్వవిద్యానాం + శివోం ॥ తత్పురుషాయ + రుద్రః ప్రచోదయాత్ - అఘోరేభ్యో + ఘోరరూపేభ్యః - వామదేవా + మనోన్మనాయనమః - సద్యోజాతం + భవాయనమః - పునరేవాభిమృశతి - సద్యోజాతం ప్రపద్యామి

చభిః - మానస్తోకేతనయ ఇతి మధ్యమానామికాంగుష్ఠైః సమాదాయ తూ
ష్ణీమద్భిః సమాఘృష్య త్రియాయుషమితి పుండ్రం ధారయేత్ ॥ అథా
ప్యుదాహరంతి ॥ లలాటే హృది దోర్ద్వంద్వే గళే కుక్షౌ శిరస్యథ । ధారయే
ద్భసితం భస్మ ద్విజో నిత్యమతంద్రిత ఇతి ॥ బోధాయనస్మృతౌ చ ॥ సద్యోగ
గోశకృద్గృహ్య వామేన త్వభిమంత్రయేత్ । అఘోరేణ దహేత్పిండం పురుషే
ణ తు శోధయేత్ ॥ స్నానమీశానమంత్రేణ కుర్యాన్మూర్ధాదిపాదతః । ఆచ
మ్య కూర్చ ఆసీనః శివో భూత్వా శివం జపేత్ ఇతి ॥ భరద్వాజః ॥ ప్రాఙ్ము
ఖాస్తరణౌ హస్తౌ ప్రక్షాళ్యాచమ్య పూర్వవత్ । ప్రాణానాయమ్య సంకల్ప్య
భస్మస్నానం సమాచరేత్ ॥ ఆదాయ భసితం శ్వేతం అగ్నిహోత్రసముద్భ
వమ్ । ఈశానేన తు మంత్రేణ స్వమూర్ధని వినిక్షిపేత్ ॥ తత ఆదాయ త
ద్భస్మ ముఖే తత్పురుషేణ తు । అఘోరాఖ్యేన హృదయే గుహ్యే వామద్వ
యేన చ ॥ సద్యోజాతోభిధానేన భస్మ పాదద్వయే క్షిపేత్ । సర్వాంగం ప్రణ
వేనైవ మంత్రేణోద్ధూళయేత్తతః ॥ ఏతదాగ్నేయకం స్నానముదితం పరమ
ర్షిభిః । సర్వకర్మసమృద్ధ్యర్థం కుర్యాదాదావిదం బుధః ॥ తతః ప్రక్షా
ళ్య హస్తాదీనుపస్పృశ్య యథావిధి । తిర్యక్త్రిపుండ్రవిధినా లలాటే హృదయే
గళే ॥ ధృత్వాగ్నిహోత్రజేనైవ భస్మనా తు ప్రసన్నధీః । పంచభిర్బ్రహ్మభి
ర్వాపి కృతేన భసితేన చ ॥ ధృతమేతత్త్రిపుండ్రం స్యాత్ సర్వకర్మసు పావనం
త్రిపుండ్రం ధారయేన్నిత్యం సర్వపాపవిశుద్ధయే ॥ శూద్రహస్తస్థితం భస్మ న
హి ధార్యం ద్విజాతిభిః । శూద్రైరంత్యజహస్తస్థం న ధార్యం భస్మ జాతుచిత్
అతోగ్నిహోత్రజేనైవ భస్మనా తు త్రిపుండ్రకమ్ । నిత్యం ద్విజైః ప్రమోదేన
ధార్యం కర్మవివృద్ధయే । అన్యథా సర్వకర్మాణి న ఫలంతి కదాచనేతి ॥
కాత్యాయనోపి ॥ శ్రాద్ధే యజ్ఞే జపే హోమే వైశ్వదేవసురార్చనే । ధృతత్రి
పుండ్రః పూతాత్మా మృత్యుం జయతి మానవః ॥ త్రిపుండ్రం యద్యధృత్వా తు కు
ర్యాద్యత్కర్మ తద్వృథేతి ॥ స్మృత్యంతరం చ ॥ అగ్నిరిత్యాదిభిర్మంత్రై
ర్భస్మనోద్ధూళనం తథా । త్రిపుండ్రధారణం కృత్వా సంధ్యావందనమాచ

రేత్ ॥ త్రిపుండ్రం పరమం పుణ్యం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మకమ్ । యే ఘోరా రాక్షసాః ప్రేతాః యే చాన్యే క్షుద్రజంతవః ॥ త్రిపుండ్రధారణం దృష్ట్వా పలాయంతే న సంశయః । మధ్యమానామికాంగుష్ఠైః లలాటే భస్మనా కృతః ॥ స త్రిపుండ్రో భవేచ్ఛ్రేష్ఠో మహాపాతకనాశనః । త్రిపుండ్రం ధారయేద్యస్తు శివప్రణవమానసః । భూర్భువస్స్వస్త్రయో లోకా ధృతాస్తేన మహాత్మనా । త్రిపుండ్రధృగ్విప్రవరో యో రుద్రాక్షధరశ్శుచిః ॥ స హంతి రోగదురితవ్యాధిదుర్భిక్షతస్కరాన్ । స ప్రాప్నోతి పరం బ్రహ్మ న తేనావర్తతే పునః ॥ స పఙ్క్తిపావనః శ్రాద్ధే పూజ్యో విప్రైస్సురైరపి ॥ శాతాతపః ॥ సత్యం శౌచం తపో హోమస్తీర్థం దేవాదిపూజనమ్ । తస్య వ్యర్థమిదం సర్వం యస్త్రిపుండ్రం న ధారయేదితి ॥ స్మృతిరత్నావళ్యాం ॥ మధ్యమానామికాంగుష్ఠైః లలాటే యత్త్రిపుండ్రకమ్ । తత్త్రిపుండ్రం భవేచ్ఛ్రేష్ఠం మహాపాతకనాశనమితి ॥ స్మృతిసారసముచ్చయే ॥ అశక్తశ్చేత్సమయాచారే మనసా పాపమాచరన్ । శుచిరేవ భవేన్నిత్యం త్రిపుండ్రస్య తు ధారణాత్ ఇతి ॥ స్మృతిభాస్కరే ॥ వనస్పతిగతే సోమే భస్మోద్ధూళితవిగ్రహః । అచిరాత్తం శంకరం దృష్ట్వా సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ భస్మనాభాసితం ప్రోక్తం భస్మ కల్మషభక్షణాత్ । భూతిర్భూతికరీ పుంసాం రక్షా రక్షాకరీ పరమితి ॥ ధర్మసారసుధానిధౌ ॥ త్రిపుండ్రకం సదా కుర్యాన్మంత్రపూతేన భస్మనా । వేదోక్తేన విధానేన శివసాయుజ్యమాప్నుయాదితి ॥ మహాభారతేపి ॥ ఆయుష్కామోథవా రాజన్ భూతికామోథవా నరః । నిత్యం వై ధారయేద్భస్మ మోక్షకామీ చ వై ద్విజ ఇతి ॥ క్రియాసారే ॥ మధ్యాంగుళిత్రయేణైవ స్వదక్షిణకరస్య తు । షడంగుళాయతం మానమథవాధికమానకమ్ ॥ నేత్రయుగ్మప్రమాణం వా ఫాలే దీప్తత్రిపుండ్రకమ్ । కదాచిద్భస్మనా కుర్యాత్ స రుద్రో నాత్ర సంశయః ॥ అకారో నామికా ప్రోక్తో హ్యుకారో మధ్యమాంగుళిః । మకారస్తర్జనీ తస్మాత్ త్రిభిః కుర్యాత్త్రిపుండ్రకమితి ॥ సాంఖ్యాయనగృహ్యేపి ॥ త్రియాయుషమితి పంచభిర్వర్ణైస్త్రిర్లలాటే హృదయే చ దక్షిణస్కంధే వామే చ బాహ్వోశ్చ

పంచసుభస్మనా త్రిపుండ్రంకర్తవ్యం సర్వవేదానామేకం ద్వ్యత్రీణి సర్వాప
ధీత ఇతి॥ మాధ్యందినగృహ్యేఽపి భస్మనా లలాటే గ్రీవాయాం దక్షిణేంసే హృ
దిచ - త్రియాయుషమితి ప్రతిమంత్రమితి ॥ స్కాందే ॥ భస్మనావై త్రిసం
ధ్యంచ తాంత్రికాణాంజగద్గురో । ధార్యం త్రిపుండ్రం స్త్రీణాంచ యతీ
నాం జలవర్జితమ్ వనస్థవ్రతికన్యానాం దీక్షాహీనవ్రతానాం తథా । మధ్యా
హ్నాత్ప్రాక్జలైర్యుక్తం పరతో జలవర్జితమితి ॥ ఆపస్తంబసూత్రే ॥ త్రిపుండ్ర
ధారీ సతతం బ్రాహ్మణస్సర్వకర్మసు । భస్మనైవాగ్నిహోత్రీ తస్మాదాగ్నేయజ
నితేన వేతి ॥ వాసిష్ఠతంత్రే ॥ వసిష్ఠం ప్రతి మహాదేవః - భస్మ విద్ధి పరం బ్రహ్మ
సత్యబోధసుఖావహమ్ । భస్మ తత్త్వదనాల్లభ్యం ముఖ్యం తద్వరం బుధః ॥ అ
జ్ఞానం గౌణమజ్ఞానధ్వంసనం జ్ఞానసాధనమ్ । గౌణం నానావిధం విద్ధి బ్రహ్మాక్ష
బ్రహ్మవిదాం వర ॥ అగ్నిహోత్రాగ్నిజం తద్వద్విరజానలజం మునే । ఔపా
సనసముత్పన్నం సమిదగ్నిసముద్భవమ్ ॥ అన్యేషామపి సర్వేషాం ధార్యం దా
వానలోద్భవమ్ । అగ్నిరిత్యాదిభిర్మంత్రైః శుద్ధైరాథర్వణైస్తథా ॥ జా
బాలేరసత్రేపి గౌణేనైవ సుభస్మనా । ఉద్ధూళయేన్స్వయం దేహం
పాపపుంజభయాపహమ్ ॥ త్రియాయుషేణ మంత్రేణ ప్రణవేన యుతేన వా ।
లలాటే హృదయే చైవ దోర్ద్వయే చ మహామునే ॥ త్రిపుండ్రం ధారయే
న్నిత్యం గృహస్థశ్చ వనాశ్రమీ । అష్టమంత్రేణహంసేన ప్రణవేన సమాహి
తః ॥ త్రిపుండ్రం ధారయేన్నిత్యం సన్న్యాసాశ్రమమాశ్రితః । నమోంతేన శివే
నైవ శూద్రశ్శాంభవప్రియః ॥ ఉద్ధూళనం త్రిపుండ్రంచ నిత్యం భక్త్యా సమా
చరేత్ । అన్యేషామపి సర్వేషాం వినామంత్రేణ సువ్రత ॥ ఉద్ధూళనం త్రి
పుండ్రంచ కర్తవ్యం భక్తితో మునిసత్తమ ॥ బ్రహ్మచారిణం ప్రతి ధారణప్రకార
మాహ బోధాయనః ॥ యస్మిన్నగ్నౌ కర్మకృత్వోపతిష్ఠతే తస్మాత్తూష్ణీం
భస్మాదాయ తూష్ణీమభిమంత్ర్యాభిమృశ్య మానస్తోక ఇతి మంత్రేణైవం ధార
యేత్ - మేధావీతి లలాటే - తేజస్వీతి దక్షిణే వర్చస్వీతి సవ్యే బ్రహ్మవర్చ
స్వీతి హృదయే - ఆయుష్మానితి కంఠే భూయాసంస్వస్తీతి సర్వత్రానుషజ్యతే ॥

పరాశరః ॥ భస్మనా వేదమంత్రేణ త్రిపుండ్రం చావకుంఠనమ్ । యస్యాస్తి ద్యే
త్ప్రియత్నైవ బ్రాహ్మణ్యాం తస్యాపుష్కలమ్ ॥ జన్మనా వేదమంత్రేణ త్రిపుం
డ్రస్యతు ధారణమ్ । ఆశ్రమాణాంచ సర్వేషాం ధర్మత్వేనాహురాస్తి
కాః ॥ శివస్యవిష్ణోర్దేవానాం బ్రహ్మణస్తృప్తికారణమ్ । పార్వత్యాశ్చమ
హాలక్ష్మ్యా ధాత్ర్యాస్తృప్తికారణమ్ ॥ భస్మనా వేదమంత్రేణ త్రిపుండ్ర
స్యాస్తు ధారణమ్ । భస్మసంఛన్నసర్వాంగం త్రిపుండ్రాంకితమస్తకమ్ ॥ యేనిం
దన్తి నరా రాజన్ హన్యాత్తానవిచారతః । వైణవీం ధారయేద్యష్టిం సోదకంచ
కమండలుమ్ ॥ పవిత్రముపవీతంచ త్రిపుండ్రోద్ధూళనం ద్విజః । యథావశిష్ఠే
మానుష్యే బ్రాహ్మణే పాంశువిగ్రహే ॥ యజ్ఞదానాద్యనుష్ఠానం దుర్లభం స
న్దేహినామ్ । తథా శ్రౌతేషు ధర్మేషు త్రిపుండ్రం భస్మకుంఠనమ్ ॥ రుద్ర
లింగార్చనంచాపి దుర్లభం చ శరీరిణామ్ । త్రిపుండ్రధారణం తిర్యక్ భస్మనై
వావకుంఠనమ్ ॥ సమస్తభవితిజ్ఞాత్వా ఖలు సర్వేశ్వరోకరోత్ । అనిష్ట్వన్న
స్యకర్తవ్యం త్రిపుండ్రాదేస్తు ధారణమ్ ॥ విశేషేణ స్వలాభాయ యథాన్యలాభా
యసత్తమ । స్వలాభమంతరేణాపి పరార్థమాస్తికః ॥ నిష్పన్నేనా
పి కర్తవ్యం యథా సర్వేశ్వరేణత్వితి ॥ మానసపురాణే ॥ త్రిపుండ్రధారణం
దృష్ట్వా భూతప్రేతపురస్సరాః । భీతాః ప్రకంపితాః శీఘ్రం గచ్ఛంత్యేవ
నసంశయః ॥ త్రిపుండ్రధారణం భూత్యా తథా దేహావకుంఠనమ్ । యోన
కుర్యాత్తు మంత్రేణ స సాక్షాత్పతితో భవేత్ ఇతి ॥ కూర్మపురాణే ॥ స్రష్టా
సృష్టిఫలేనాహ త్రిపుండ్రస్య ప్రశస్తతామ్ । ససర్జ సలలాటం హి తిర్యగ్జ్వా
ద్వర్ణం నవతులలమ్ ॥ తిర్యగ్రేఖాః ప్రకారాం తే లలాటే సర్వదేహినామ్ ।
తథాపి మానవా మూర్ఖాః న కుర్వంతి త్రిపుండ్రకమ్ । వేదస్యాధ్యయనే శూద్రో
నాధికారీ యథా భవేత్ ॥ త్రిపుండ్రేణ వినా విప్రో నాధికారీ స్వకర్మసు । య
థా రాజా స్వచిహ్నాంకం స్వజనం మన్యతే సదా ॥ తథా శివస్త్రిపుండ్రాంకం న
రం స్వమివ మన్యతే । ద్విజాతిర్వాంత్యజాతిర్వా సితశుద్ధేన భస్మనా ।
ధారయేద్యస్త్రిపుండ్రాంకం రుద్రస్తేన వశీకృత ఇతి ॥ లైంగ్యే ॥ త్రిపుం

డం సురవిప్రాణాం వర్తులం నృపవైశ్యయోః । అర్ధచంద్రం తు శూద్రాణాం అన్యేషామూర్ధ్వపుండ్రకమితి ॥ బ్రహ్మకైవర్తే ॥ ధార్యం భస్మ సదాగ్నిహోత్రజనితం యద్వైదికం వైదికైస్తిర్యక్పుండ్ర తయా లలాటఫలకే వక్షస్స్థలే మస్తకే । బాహ్వోర్యస్త్రిపుండ్రం క్రతుశతం తైరేవ సమ్యక్కృతం స్నాతం తీర్థసహస్రకోటిషు ధరా దత్తా చ తైశ్చాఖిలేతి । శాంకరసంహితాయాం ॥ యత్ర భుంజీత భస్మాంగీ మూర్ఖో వా పండితోఽపి వా । తత్ర భుక్తో మహాదేవః సపత్నీకో వృషధ్వజః । భూతిరేవౌషధం పుంసాం ముక్తిస్త్రీవశ్యకర్మణీతి ॥ సౌరసంహితాయాం ॥ భస్మనాచ్ఛన్నసర్వాంగం అనుగచ్ఛతి యః పుమాన్ । సర్వపాతకయుక్తోఽపి స సద్యః పూయతే నరః ॥ యథా పురేషు సర్వేషు పురీ వారాణసీ శుభా । తథా శుభం త్రిపుండ్రం చ సర్వపుండ్రేషు కథ్యతే ॥ మానవీయసంహితాయాం ॥ ప్రాతః కాలే చ మధ్యాహ్నే సాయాహ్నే చ త్రిపుండ్రకం । సితేన భస్మనా కుర్యాత్ స రుద్రో నాత్ర సంశయః ఇతి ॥ సూతసంహితాయాం ॥ లలాటే చైవ దోర్ద్వంద్వే తథైవోరసి బుద్ధిమాన్ । త్రిపుండ్రం ధారయేన్నిత్యం భుక్తిముక్తిఫలప్రదమ్ ॥ భస్మనోద్ధూళనం చైవ తథా తిర్యక్త్రిపుండ్రకం । ప్రమాదాదపి మోక్షార్థీ న త్యజేదితి హి శ్రుతిరిత్యాది ॥ పురుషార్థప్రబోధేపి ॥ విభూతిధారణవిధిం ప్రవక్ష్యామి సమాసతః । భస్మాగ్నిహోత్రజం వాథ విరజాగ్నిసముద్భవమ్ ॥ ఆవరేణ సమాదాయ శుద్ధపాత్రే నిధాయ తత్ । ప్రక్షాళ్య హస్తౌ పాదౌ చ ద్విరాచమ్య సమాహితః ॥ గృహీత్వా భస్మ తత్పంచబ్రహ్మమంత్రైశ్చ నైకశః । ప్రాణాయామత్రయం కృత్వాథాగ్నిరిత్యాదిమంత్రతః । తైరేవ సప్తభిర్మంత్రైస్త్రివారమభిమంత్ర్య తత్ ॥ ఓమాపో జ్యోతిరిత్యర్ణాద్ధ్యాత్వా విష్ణుం జలాధిపం । సంయోజ్య భస్మనా తోయం అగ్నిరిత్యాదిభిః పునః ॥ నిగృహ్య సాం బంధ్యాత్వా సముద్ధూళ్య పాదమస్తకం । తేన భావనయా బ్రహ్మభూతేన సితభస్మనా । లలాటవక్షస్కంధేషు స్వాత్రశమోచితమంత్రతః ॥ మధ్యమానామికాంగుష్ఠైరనులోమవిలోమతః । త్రిపుండ్రం ధారయేన్నిత్యం త్రి

కాలేష్వపిభక్తితః । ఉద్ధూళనస్యస్నానత్వాద్ధస్తాత్ప్రభృత్యతత్పరం । ద్విరా
చామేత్త్రిపుండ్రస్యధారణాం తేతత్రైవచేతి॥ క్రియాసారే ॥ శూద్రహస్తస్థి
తంభస్మద్విజాతిర్నైవధారయేత్ । తథైవాంత్యజహస్తస్థం శూద్రైర్ధా
ర్యంనజాతుచిత్ ॥ యావంతఃపతితాభూమౌ భస్మనఃపరమాణవః । తావ
ద్వర్షసహస్రాణిరౌరవంనరకంవ్రజేదితి ॥ పరాశరే ॥ శ్రౌతధర్మైతునిష్ఠా
నాంలింగంతుశ్రౌతమేవహి । అశ్రౌతధర్మనిష్ఠానా శ్రౌతంలింగమేవహి ॥
శ్రౌతంలింగంచవిజ్ఞేయంత్రిపుండ్రోద్ధూళనాత్మకం । అశ్రౌతమూర్ధ్వపుం
డ్రాదినైవతిర్యక్త్రిపుండ్రకం । వేదసిద్ధోమహాదేవఃసాక్షాత్సంసారమోచ
కః ॥ ఉమార్ధవిగ్రహఃశుక్లశ్చంద్రార్ధకృతశేఖరః । లోకానాముపకా
రాయశ్రౌతంలింగందధాతిచ ॥ వేదసిద్ధస్యశిష్టైశ్చశ్రౌతలింగంనచేష్యతఇ
తి । ప్రాదుర్భావవిశేషేణ తత్తత్తస్యత్రైవహీతి । భవిష్యత్పురాణే ॥ పా
పానామపిబాహుళ్యాత్ దధీచస్యచశాపతః । గౌతమస్యమునేః శాపాత్
శ్రౌతంలింగంనరోచతే ॥ ఆదిత్యపురాణేపి ॥ దూర్వాససోమునేఃశాపాత్
కుపితస్యమహాత్మనః । కణ్వశాపాద్భృగోశ్శాపాత్ ఉపమన్యోశ్చశాపతః ॥
దధీచస్యమునేఃశాపాత్ గౌతమస్యచశాపతః । విప్రాణాందాక్షిణాత్యా
నాంపాపోపహతచేతసాం । శివేభస్మనిరుద్రాక్షేకించిచ్ఛ్రద్ధానవిద్యతఇతి॥
త్రిపుండ్రోద్ధూళనాధారనివచనానిసహస్రశః । సంతితానినలిఖ్యంతేగ్రంథ
విస్తరభీతితః ॥ యత్తుబ్రహ్మగీతవచనం బ్రాహ్మణస్యోర్ధ్వపుండ్రంస్యాత్
క్షత్రియస్యార్ధచంద్రకం । వైశ్యస్యవర్తులాకారం శూద్రస్యైవత్రి
పుండ్రకంఇతి ॥ యదపిపాద్మవచనం ॥ కాపాలకేశభస్మస్థిశుక్లపాషాణధా
రిణః । త్రిపుండ్రధారిణం విప్రంచండాలమివసంత్యజేత్ । బాలేందువత్క్షత్రి
యాణాంవైశ్యానాంవర్తులాకృతిః ॥ త్రిపుండ్రంశూద్రజాతీనాంవిధిరేష
సనాతనః । కులీనోబ్రాహ్మణోవిద్వాన్ భస్మత్రాసీభవేద్యది ॥ వర్జయే
త్తాదృశం దేవిమద్యోచ్ఛిష్టఘృతంయథా । త్రిపుండ్రంబ్రాహ్మణోవిద్వాన్
లీలయాపినధారయేత్ । త్రిపుండ్రధారణాద్విప్రః పతత్యేవనసంశయః ॥

తామసేషు పురాణేషు మోహనార్థం సురద్విషాం । త్రిపుండ్రధారణం ప్రోక్తం తామసైర్మునిసత్తమైః ॥ తామసాని పురాణాని దృష్ట్వా మోహాచ్చ యో ద్విజః । త్రిపుండ్రధారణం కృత్వా తమస్యంధే మజ్జతి ॥ తిర్యక్పుండ్రం న కుర్వీత సంప్రాప్తే మరణేపి చ । తిర్యక్పుండ్రాగ్నితిస్తిర్యక్ ఊర్ధ్వపుండ్రాతథోర్ధ్వగా ॥ శస్త్రధార్యసిధారీ చ ధనుర్ధారీ రథనాపహః । తిర్యక్పుండ్రధరో విప్రశ్చండాలసదృశో భవేత్ ॥ బ్రాహ్మణః కులజో విద్వాన్ తిర్యక్పుండ్రధరో యది । తం గర్దభం సమారోహ్య రాజా రాష్ట్రాత్ప్రవాసయేదితి ॥ వసిష్ఠసంహితాయాం ॥ యత్తు రుద్రార్చనే తంత్రే ప్రోక్తం త్రిపుండ్రం వాపి సత్తమాః । తద్బ్రాహ్మణ్యవిషయం న తు విప్రస్య కర్హిచిత్ ॥ న త్రిపుండ్రం ద్విజైర్ధార్యం పట్టకాకారమేవ చ । న చాన్యదేవతాభక్తిరాపద్యపి కదాచనేతి ॥ యదపి బ్రహ్మాండపురాణవచనం । త్రిపుండ్రం శూద్రకల్పానాం శూద్రాణాం చ విధీయత ఇతి । ఏవమాదీని త్రిపుండ్రనిషేధవచనాని పాశుపతాదిమంత్రదీక్షాప్రవిష్టబ్రాహ్మణనిందాపరాణి । అత ఏవ వరాహగౌతమః ॥ శశాప తాం జటాభస్మదీక్షావ్రతధరాంస్తథా ॥ త్రిపుండ్రధారణాన్నిత్యం భస్మోద్ధూలనతత్పరాః । భవిష్యథ త్రయీం త్యక్త్వా మిథ్యాజ్ఞానప్రలాపినః ॥ బౌద్ధాపి చార్హతే చైవ తథా పాశుపతేపి చ । శాంభవే దీక్షితా యూయం భవథ బ్రాహ్మణాధమాః ఇతి ॥ చతుర్వింశతిమతే ॥ బౌద్ధాన్పాశుపతాన్ జైనాన్ లోకాయతికకాపిలాన్ । వికర్మస్థాన్ ద్విజాన్ దృష్ట్వా సచేలో జలమావిశేదితి ॥ షంద్రికాయామపి । జైనాన్పాశుపతాన్ స్పృష్ట్వా లోకాయతికనాస్తికాన్ ॥ స్పృష్ట్వా దేవలకం చైవ సవాసా జలమావిశేదితి ॥ నారదీయపురాణే ॥ శైవాన్పాశుపతాంశ్చైవ పాంచరాత్రాన్ జనేశ్వర । స్పృష్ట్వా స్నాయాజ్జపేత్సూక్తం యతో నిందంతి వైదికానితి ॥ కౌర్మేపి ॥ కాపాలికాః పాశుపతాః పాషండా యే చ తద్విధాః । బ్రహ్మభావనిరస్తాస్తే వర్జనీయాః ప్రయత్నత ఇతి ॥ వసిష్ఠలైంగేపి ॥ కేచిత్కాపాలమిచ్ఛంతి కేచిత్పాశుపతం మునే । కేచిద్బౌద్ధం ప్రశంసంతి కేచిద్దిగంబరం మునే । కేచిల్లోకాయతం బ్రహ్మన్ కేచి

ద్వాపుం మహామునే । కేచిద్భ్రమరమిచ్ఛంతి కేచిచ్ఛాక్తం తథైవ చ ॥ శాంభవం కేచిదిచ్ఛంతి యామలం భువి కేచన । అన్యాని యాని శాస్త్రాణి విరుద్ధాని మహామునే । స్మృతిశ్రుతిప్రమాణాభ్యాం తేన వేదేన మునిసత్తమ ॥ తాన్యేవ శ్రద్ధయా యుక్తాః పరిగృహ్యాద్విజాతయః । ఆచరంతి మహామూఢాః యుగాంతే సముపస్థితే ఇతి ॥ విష్ణుపురాణేపి ॥ యేన కేనాపి యోగేన ద్విజాతిర్దీక్షితః కలౌ । యత్ర నేవచ మైత్రేయ ప్రాయశ్చిత్తం కలౌ క్రియా ॥ యదా యదా హి పాషండవృద్ధిర్మైత్రేయ లక్ష్యతే । తదా తదా కలేర్వృద్ధిరనుమేయా విచక్షణైః ఇతి ॥ ద్విజబంధూనాం శైవాధికార ఉక్తో జాతినిర్ణయసంగ్రహే । బ్రాహ్మణాద్విజకన్యాయాం జాతో నామ శివద్విజః । మహాదేవస్య పూజార్థముపనేయః సమంత్రకం । శివాగమం పఠేన్నిత్యం శివశేషాన్నభుక్తిమాన్ । దీక్షాధర్మవిధానం చ ద్విజో ధర్మమివాచరేత్ ॥ బ్రాహ్మణ్యాం సధవాయాం తు విప్రాజ్జాతస్తు కుండకః । విధవాయాంతు గోళస్స్యాదేతౌ శ్రాద్ధే బహిష్కృతౌ । తౌ చ దేవస్య పూజార్హా ఉపనేయా చ మంత్రతః । ఆరామపోషణః కుండః గోళకోహింగువిక్రయీ ॥ సువర్ణేష్వధమావేతౌ కానీనత్వాచ్ఛివద్విజ ఇతి ॥ యత్తు శంఖవచనం ॥ దీపాగ్నిం దీపతైలం చ భస్మ చాస్థిరజస్వలాః । ఏతాని బ్రాహ్మణస్స్పృష్ట్వా సవాసా జలమావిశేదితి ॥ తద్దీపాగ్నిపదసన్నిధాత్ తదగ్నిజ భస్మవిషయమ్ । భస్మమాత్ర పరత్వే తు పూర్వోక్త భస్మధారణ విధాయకశ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణవిరోధస్స్యాత్ ॥ ఉద్ధూళనం త్రిపుండ్రం చ వైదికైర్ధార్యమేవ తత్ ॥ అత్ర వికల్పమాహ వ్యాసః ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రం త్రిపుండ్రం వా ధారయేత్సర్వకర్మస్వితి ॥ శైవేపి ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రం త్రిపుండ్రం వా ధృత్వా కర్మాణి వై ద్విజః । ఇష్టాపూర్తాని కుర్వీత నాన్యథా తత్ఫలం లభేదితి ॥ అన్యత్రాపి ॥ ఆదద్యాద్ధారయేదూర్ధ్వ పుండ్రం పుణ్యస్థలీమృదా । అథవా ధారయేద్విప్రో భస్మనా తు త్రిపుండ్రకం ॥ యజ్వా తు ధారయేన్నిత్యం భస్మనైవ త్రిపుండ్రకమితి ॥ అత్ర వ్యవస్థామాధవీయే దర్శితా । ఊర్ధ్వపుండ్రం త్రిపుండ్రం వా ధారయేత్తు యథాకులమితి ॥ పారిజాతే ॥ అ

పవిత్రేణయజ్ఞప్త మస్నానేనకృతంహుతం । యచ్చశూన్యలలాటేన తదత్య ల్పఫలంభవేత్ । ఊర్ధ్వపుండ్రంత్రిపుండ్రంవా ధారయేత్తుయథాకులమి తి ॥ పాద్మేపి ॥ ఆచమ్యభస్మనాధార్యంత్రిపుండ్రంగోపిచందనాత్। ఊర్ధ్వ పుండ్రంయథాపూర్వమనుష్ఠానంసమాచరేదితి । తత్రైవసముచ్చయోప్య భిహితః ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రంమృదాపూర్వ మనుష్ఠాయసమాచరేత్ । అగ్ని హోత్రసముద్భూతం భస్మనాపిత్రిపుండ్రకం ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రంత్రిపుండ్రం చద్వావేతౌధారయేద్ద్విజః । తయోరేకంపరిత్యజ్యరౌరవంనరకంవ్రజేదితి॥ యత్తువచనం ॥ గోపీచందనసంయుక్తం ధూర్త్యాతిర్యక్త్రిపుండ్రకం । షష్టి వర్షసహస్రాణినరకంతంప్రవేశయేదితి। తత్త్రిపుండ్రోపరిఊర్ధ్వపుండ్ర ధారణనిషేధపరం ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రేత్రిమండ్రంస్యాత్ త్రిపుండ్రేనోర్ధ్వ పుండ్రకమితి స్మరణాత్ ॥ తథాచబ్రహ్మకైవర్తే ॥ వృద్ధగిరిమాహాత్మ్యే॥ తిర్యగ్భస్మమృదంతథోర్ధ్వ ముదితాంధత్తే ఽనయోర్వ్యత్యయో విప్రధ్వంసన మన్యధారణ కృతాభస్మాపి ధార్యం తతః ॥ అన్యన్మో పరిభస్మధారణకృతా మోహాదయంనిష్పతేద్యద్యచ్చందన కుంకుమాద్యపిచ మృత్స్నాల్లౌకికీకేవలం। భస్మతిర్యగేవధారయేత్ ॥ తథా।గాహ్యాత్వనో దితాముక్తాం గోపీచందనాదికాంమృదమూర్ధ్వాగ్రామేవధారయేత్॥ అ నయోర్వ్యత్యయశ్చవ్యత్యాసః భస్మనోర్ధ్వపుండ్రకరణంమృదాతిర్యక్పుండ్ర కరణంచ విప్రధ్వంసనం బ్రాహ్మణ్యహానికరం । అన్యథాధారణకృతాగోపీచం దనాదిమృద్ధారణకృతాతతఉపరిభస్మాపిధార్యం । భస్మధారయిత్రాతదుప రిగోపీచందనాదినధార్యం మోహాద్ధారయన్ పతితస్స్యాత్ ఏవం లౌ కికీకేవలమలంకారార్థంమృచ్చందనకుంకుమకస్తూరికాదికమపిభస్మోపరిన ధార్యమిత్యర్థః ॥ స్మృత్యంతరే ॥ వైదికైర్మంత్రరహితంచందనాగరు కుంకుమం। తిర్యక్పుండ్రమనాక్ధార్యంశాంతిసౌఖ్యాభిలాషిభిః॥ పుండ్రోద్ధృ తంచందనాద్యైరితిభస్మనసంత్యజేత్ । దహ్యేతభస్మసంత్యాగీశ్రుతిశత్రోథ వహ్నినా । చందనాదుపరిప్రాజ్ఞఃధారయేద్భస్మవైదికం। లౌకికంచందనా

ద్యంతుభస్మోపరినధారయేదితి ॥ ప్రాతఃకాలేజలైర్యుక్తా మధ్యాహ్నేఃగం
ధనైర్యుతా । సాయమంభోవిరహితాభూతిరంహోవినాశినీతిస్మరణాత్ ।
భస్మోపరిభస్మమిశ్రితంచందనం ధార్యమిత్యాహుః ॥ తథాచస్మృత్యంతరే ।
బ్రాహ్మణానాంనృపాణాంచభస్మమిశ్రంచచందనం । నేత్రయుగ్మప్రమాణం
తుత్రిపుండ్రోపరిచేష్యత ఇతి ॥ ఏవంచ ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రంత్రిపుండ్రంవాధార
యేత్తుయథాకులమితి । ఉభయంవాయథాచారం ధారయేద్వైదికోద్విజ
ఇతి ॥ తంత్రనిష్ఠస్తుతత్తంత్ర సిద్ధమేవేతినిర్ణయః । శ్రాద్ధేఊర్ధ్వపుండ్ర
ధారణముక్తం హేమాద్రౌ ॥ జపేహోమేతథాదానే స్వాధ్యాయేపితృక
ర్మణి । తత్సర్వంనశ్యతిక్షిప్రం ఊర్ధ్వపుండ్రంవినాకృతం । వర్తులనిషి
ధ్యస్మర్యతే ॥ తత్రైవ ॥ వామహస్తేతుదర్భాంశ్చరంగవల్లింతథాగృహే
లలాటేతిలకందృష్ట్వానిరాశాఃపితరోగతాః ॥ సంగ్రహే ॥ వర్జయేత్తి
లకంఫాలేశ్రాద్ధకర్మణిసర్వదా । తిర్యగ్వాప్యూర్ధ్వపుండ్రం వాధారయే
చ్ఛ్రాద్ధకర్మణీతి । యోగోదానంజపోహోమః స్వాధ్యాయఃపితృతర్పణం ॥
భస్మీభవతితత్సర్వం ఊర్ధ్వపుండ్రంవినాకృతమితి ॥ చంద్రికాయాం ॥ శ్రౌ
తస్మార్తక్రియాస్సర్వా హ్యూర్ధ్వపుండ్రమకుర్వతః ॥ జాయంతేవిఫలా
బ్రహ్మన్బాధితాశ్చభవంతితాః । సంధ్యాకాలే జపేహోమే స్వాధ్యాయే
పితృకర్మణి ॥ శ్రాద్ధకాలేవిశేషేణ కర్తాభోక్తాచనత్యజేత్ ॥ స్మృత్యంతరే॥
శ్వోభూతేనిత్యకర్మాణి నద్యాదౌవిమలేజలే । కృత్వాశ్రాద్ధంమృదాశుభ్ర
మూర్ధ్వపుండ్రంతు ధారయేదితి ॥ పాద్మే ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రవిహీనస్తుయ
శ్శ్రాద్ధేభోజయేద్ద్విజః । అశ్నంతిపితరస్తస్యవిణ్మూత్రంనాత్రసంశయః ॥ ఊ
ర్ధ్వపుండ్రవిహీనస్తుయశ్శ్రాద్ధంకురుతేద్విజః ॥ సర్వంతద్రాక్షసైర్నీతం
నరకంచసగచ్ఛతి । త్రిపుండ్రధారణమాహాలోకాక్షిః ॥ త్రిపుండ్రధృగ్విప్ర
వరశ్శివోరుద్రాక్షధరశ్శుచిః । సపఙ్క్తిపావనశ్శ్రాద్ధేపూజ్యోవిప్రైస్సురైర
పి । శ్రాద్ధేయజ్ఞేజపేహోమే వైశ్వదేవేసురార్చనే । ధృతత్రిపుండ్రః
పూతాత్మామృత్యుంజయతిమానవః । త్రిపుండ్రంయద్యగృహిత్వాతుకుర్యాద్య

తర్జన్యా తద్వదేవేతి ॥ తిర్యక్త్రిపుండ్రనిషేధో హేమాద్రౌ స్మర్యతే । తిర్యక్పుండ్రం తథా దృష్ట్వా సర్వం ఛిద్రమాలాం తథైవ చ ॥ నిరాశాః పితరో యాంతి దృష్ట్వా చ వృషలీపతిమితి ॥ వసిష్ఠః ॥ కాంస్యపాత్రే హవిర్ద్రవ్యం కంఠే చైవ తు మాలికాం । లలాటే తిలకం దృష్ట్వా నిరాశాః పితరో గతా ఇతి ॥ తిలకం వర్తులం మాలికామితి పుష్పమాలానిషేధః ॥ తథా చ పద్ధతౌ ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రం త్రిపుండ్రం వా నిత్యమేవ తు ధారయేత్ । శ్రాద్ధకాలే తు సంప్రాప్తే కర్తా భోక్తా చ వర్జయేత్ । ఆసనం ఘంటానాదం చ త్రిపుండ్రం చ విశేషతః ॥ పుష్పమాలాం చ ముద్రాం చ నిరాశాః పితరో గతాః । మృత్పాత్రే గతమర్ఘ్యం చ మృత్తికా గంధలేపనం । ఆజ్యేన ధూపం దృష్ట్వా చ నిరాశాః పితరో గతాః ॥ రుద్రాక్షధారిణం శ్రాద్ధే భోజయిత్వా తథా ద్విజం । పితృలోకమవాప్నోతి నాత్ర కార్యా విచారణా ॥ త్రిపుండ్రేణ తు సంయుక్తః శ్రాద్ధం కురుతే ద్విజః ॥ రాక్షసాస్తద్విలుంపంతీత్యాహ వైవస్వతో మనుః ॥ త్రిపుండ్రం వర్తులాకారం ఊర్ధ్వపుండ్రం చ ధారయన్ । శ్రాద్ధం కుర్వంస్తు పాపీ స్యాత్ రౌరవం నరకం వ్రజేత్ । విప్రాన్నిమంత్రయిత్వా తు త్రిపుండ్రం యస్తు ధారయేత్ । స కర్తా నరకే ఘోరే పితృభిస్సహ మజ్జతి ॥ త్రిపుండ్రం చైవ సర్వేషామగ్నిహోత్రిసమో విధిః । శ్రాద్ధకాలే తు సంప్రాప్తే కర్తా భోక్తా చ తత్త్యజేత్ ఇతి ॥ అత్ర విధిప్రతిషేధాభ్యాం యథాకులాచారం వ్యవస్థితో వికల్పో ద్రష్టవ్యః ॥ కేచిత్తు ॥ శ్రాద్ధే త్రిపుండ్రోర్ధ్వపుండ్రవిధిః శైవవైష్ణవతంత్రావలంబిద్విజవిషయః తన్నిషేధో వైదికవిషయ ఇత్యాహుః ॥ అన్యే తు నిషేధః ప్రేతశ్రాద్ధవిషయః । త్రిపుండ్రధారిణం దృష్ట్వా ప్రేతభూతపురస్సరాః భీతాః ప్రకంపితాః శీఘ్రం గచ్ఛంత్యేవ న సంశయః । యే ఘోరా రాక్షసాః ప్రేతాః యే చాన్యే క్షుద్రజంతవః । త్రిపుండ్రధారిణం దృష్ట్వా పలాయంతే న సంశయ ఇతి పురాణవచనాదిత్యాహుః ॥ నిరాశాః పితరో గతా ఇతి తు వచనం పితృత్వం ప్రాప్తస్యాపి అబ్దపూర్తిపర్యంతం ప్రేతభావనానివృత్తేః సపిండనానంతరభావిమాసికశ్రాద్ధే పుండ్రం న ధార్యమిత్యేవంపరం ।

సపిండీకరణాదూర్ధ్వం ప్రేతత్వస్యానివృత్తితః । తావద్భస్మనధార్యంస్యా ద్యావదబ్దంనపూర్యతఇతి స్మరణాదిత్యాహుః ॥ శిష్టాచారానుసారేణ యథోచితమత్రగ్రాహ్యం. - నను దేవతోత్కర్షనికర్ష ప్రతిపాదకాని పుండ్రస్తుతినిందాపరాణిచవచనాని పరస్పరవిరుద్ధాని బహూనీతిహాసపురాణేషు దృశ్యంతే - అతః పరస్పర విరుద్ధార్థాభిధాయకత్వాదితిహాసపురాణాన్యప్రమాణానీతిచేత్ భవేదయం దోషో భేదవాదినాం శైవానాం వైష్ణవానాంచ శివాదన్యో విష్ణుర్విష్ణోరన్యః శివ ఇత్యవగచ్ఛతాం - అభేదవాదినాంతుసిద్ధాన్తినాంనాయందోషః - ఈశ్వరస్యైకత్వాభ్యుపగమాత్ తథాహి - ఏకఏవేశ్వరో జగత్సృష్ట్యాది కారణీభూతమాయయా బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేంద్రాది విగ్రహాన్ స్వీకృత్యతత్తద్విగ్రహే భక్తాంస్తైన తేన రూపేణానుగృహ్ణాన్ వర్తతే । అష్టాదశపురాణానాం కర్తా వ్యాసోపి తత్తద్విగ్రహభక్తానాం తత్రతత్రభక్త్యతిశయోత్పాదనాయ తత్తద్రూపం స్తౌతి । అయమేవ సర్వజ్ఞః సర్వేశ్వరః సర్వాత్మానాన్య అతోయమేకఏవ సేవ్యఇతి ॥ సాతునిందా తేషాంననిందాపరాభవతి - కింతు ప్రకృతవిగ్రహస్తుతిపరా యథాఅనుదితహోమనిందా ఉదితహోమస్తుతిపరా నహినిందానింద్యాన్నిందితుం - అపితుస్తుత్యంస్తోతుమితిన్యాయాత్ । అన్యథా ప్రకృతవిగ్రహస్యస్తుత్యస్య వచనాంతరేణ నిందితత్వేనవచనాంతరేణాస్యవిరోధాత్ ॥ తస్మాద్రూపాంతరనిందయా ఏకైకరూపం స్తువన్ తద్వారా స్వరూపమేక మేవ సర్వేశ్వరం దర్శయతి - తస్యస్వరూపస్యైకత్వాత్ సర్వేషామితిహాసపురాణానాం తత్రైవపర్యవసానాదేకార్థత్వేనావిరోధాత్ - పురాణానాము ద్వైతపరత్వేనవేదాంతానుసారత్వేనచతన్మూలత్వాత్ప్రామాణ్యం - భేదవాదిపక్షేతుపరస్పరవిరుద్ధార్థాభిధానాత్ పౌరుషేయత్వేన మూలప్రమాణాపేక్షాయాంతదనిరూపణాదప్రామాణ్యం - తస్మాదేకస్యైవ ఈశ్వరస్యసర్వదేవమయత్వాత్ దేవతాంతరనిందా వర్జితైవ ఈశ్వరఆరాధ్యః ॥ శివో విష్ణురన్యోవా దేవః పుండ్రమితి తద్దేవతా ప్రతికరం పుండ్రం

తరసింధావజీతాత్రై రేవధార్యం - తథాచపాద్మే కౌర్మేచ విష్ణుశంక
రాదివచనాని ॥ మద్భక్తః శంకరద్వేషీ మద్వేషీశంకరప్రియః । తావుభౌ
నరకంయాతః యావదాభూతసంప్లవమ్ ॥ పరాత్పరతరంయాంతి నారా
యణపరాయణాః । నతేతత్రగమిష్యంతి యేద్విషంతి మహేశ్వరమ్ ॥ అ
యంనారాయణోయోహం ఈశ్వరోనాత్రసంశయః । నాంతరంయే ప్ర
పశ్యంతి తేషాందేయమిదంపరమ్ ॥ మమైవపరమామూర్తిర్నారాయణ స
మాహ్వయాః । సర్వభూతాత్మభూతస్థాశాంతాచాక్షరసంజ్ఞితా ॥ యేత్వ
న్యథాప్రపశ్యంతి లోకభేదదృశోజనాః । నతేమాంసంప్రపశ్యంతిజాయంతే
చపునఃపునః ॥ యేత్విమంవిష్ణుమవ్యక్తంమాంవాదేవంమహేశ్వరమ్ । ఏకీభా
వేనపశ్యంతినతేషాంపునరుద్భవః ॥ తస్మాదనాదినిధనం విష్ణుమాత్మానమవ్య
యమ్ । మామేవసంప్రపశ్యధ్వంపూజయధ్వంతథైవచ । యేన్యథామాం
ప్రపశ్యంతి మత్వేమం దేవతాంతరమ్ ॥ తేయాంతి నరకాన్ఘోరాన్నాహం
తేషువ్యవస్థితః । మూర్ఖంవా పండితంవాపిబ్రాహ్మణంనామవాశ్రయం॥
మోచయామిశ్వపాకంవానసనారాయణనిందకమ్ । తస్మాదేవమహాయోగీ మ
ద్భక్తైః పురుషోత్తమః ॥ అర్చనీయోనమస్కార్యోమత్ప్రీతిజననాయహి ।
అహంతామాత్రశరణాః కేచిద్ద్వైదికమానినః ॥ భేదదృష్ట్యావినిందంతియు
గశక్తికృతంతుతత్ । ఆమ్నాయధర్మశాస్త్రాణి పురాణానికలౌయుగే ।
కుర్వంతిచావతారాణి బాహ్యానాంకులేమునే । దధీచశాపనిర్దగ్ధాః
పురాదక్షాధ్వరేద్విజాః ॥ నిందంతిచమహాదేవంతమసావిష్టచేతసః । యే
చాన్యేశాపనిర్దగ్ధాః గౌతమస్యమహాత్మనః ॥ సర్వేతేవతరిష్యంతి బ్రాహ్మ
ణాద్యాసుయోనిషు । వినిందంతిహృషీకేశం బ్రాహ్మణాన్బ్రహ్మవాదిన
ఇతి ॥ ఇతిత్రిపుండ్రధారణమ్॥ *

—* అథసంధ్యావిధిః. *—

తత్రదక్షః ॥ అహోరాత్రస్యయస్సంధిః సూర్యనక్షత్ర వర్జితః ।
సాతుసంధ్యాసమాఖ్యాతామునిభిస్తత్వదర్శిభిః ॥ పితామహః ॥ నక్షత్రజ్యో

తిరారభ్య సూర్యస్యోదయదర్శనాత్ । ప్రాతస్సంధ్యేతితాంప్రాహుః శ్రు
తయో మునిసత్తమాః ॥ అత్రవ్యవస్థామాహదక్షః ॥ రాత్ర్యంతయామనా
డీద్వే సన్ధ్యాదికాల ఉచ్యతే । దర్శనాద్రవిరేఖాయాః తదంతో మునిభిస్స్మృ
త ఇతి ॥ యద్యపి కాలవాచకత్వేనాత్ర సంధ్యాశబ్దః ప్రతీయతే । తథాపి త
స్మిన్కాలే ఉపాస్యదేవతా సన్ధ్యాశబ్దేన ఉపలక్ష్యతే ॥ అత ఏవ యోగయా
జ్ఞవల్క్యః ॥ సంధ్యాసన్ధ్యాముపాసీత నాస్తగే నోద్గతే రవౌ । బ్రహ్మణోపా
స్యతే సన్ధ్యా విష్ణునా శంకరేణ చ ॥ కస్మాన్నోపాసయేద్దేవీం శ్రేయస్కామో
ద్విజోత్తమ ఇతి ॥ శంఖః ॥ ప్రాతస్సన్ధ్యాం సనక్షత్రాం మధ్యమాం స్నానక
ర్మణి । ఆదిత్యంపశ్చిమాంసన్ధ్యాం ఉపాసీత యథావిధి ॥ ఆదిత్యం పశ్చి
మాంసన్ధ్యాం అర్ధాస్తమితభాస్కరమ్ ॥ కాశ్యపః ॥ బ్రహ్మణో హృదయం
విష్ణుర్విష్ణోరపి శివస్స్మృతః ॥ శివస్య హృదయం
సన్ధ్యా తేనోపాస్యా ద్విజోత్తమైరితి ॥ వ్యాసోఽపి ॥ ఉపాసతేఽహ యాం సంధా
నిశాయా దివసస్య చ । తామేవ సన్ధ్యాం తస్మాత్తు ప్రవదంతి మనీషిణః ॥ అనాగ
తాంతు యే పూర్వామనతీతాంతు పశ్చిమామ్ । సన్ధ్యాం నోపాసతే విప్రాః క
థం తే బ్రాహ్మణాస్స్మృతాః ॥ యోన్యత్ర కురుతే యత్నం ధర్మకార్యేపి వై
ద్విజః । విహాయ సన్ధ్యాప్రణతిం స యాతి నరకాయుతమ్ ॥ అతిక్రామతి యో
మోహాత్ సన్ధ్యామన్యపరాయణః । స సాధుభిర్బహిష్కార్యః సర్వస్మాద్ద్వి
జకర్మణః ॥ ఉత్తమా తు సనక్షత్రా మధ్యమా లుప్తతారకా । అధమా
సూర్యసహితా ప్రాతస్సన్ధ్యా త్రిధా మతా ॥ సూర్యసహితేతి గౌణకాలా
భిప్రాయేణ ॥ స ఏవ ॥ యః సూర్యోదయసహితాం సన్ధ్యాం కుర్వీత మోహి
తః । న తస్య విద్యతే సన్ధ్యా సర్వకర్మబహిష్కృతః ॥ విధినాపి కృతా సన్ధ్యా
కాలాతీతాఽఫలా భవేత్ । అయమేవ చ దృష్టాంతో వన్ధ్యాస్త్రీమైథునం యథా ॥ అ
కాలే చేత్కృతం కర్మ కాలం ప్రాప్య పునః క్రియా । కాలాతీతం తు యః కు
ర్యాదకృతం తద్వినిర్దిశేత్ ॥ అకాలే సకాలాత్పూర్వస్మిన్ కాలే ॥ యః సన్ధ్యాం
కాలతః ప్రాప్తామాలస్యాదతివర్తతే ॥ సూర్యహత్యామవాప్నోతి స యాక

త్వమియాత్తతః । సాయంప్రాతఃసదాసన్ధ్యాంయేవిప్రానోఉపాసతే । కా
మంతాన్ధార్మికో రాజా శూద్రకర్మసుయోజయేత్ ।యాసన్ధ్యాసాజగ
త్సూతిఃమాయాతీతాతునిష్కలా ॥ ఐశ్వరీకేవలాశక్తి స్తత్త్వత్రయ సము
ద్భవా । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన సంధ్యోపాసనమాచరేత్ ॥ ఉపాసితో
భవేత్తేన శివోయోగతనుఃపరః ॥ యమః ॥ సన్ధ్యాముపాసతే యేతు సత
తం శ సితవ్రతాః । విధూతపాపాస్తేయాంతి బ్రహ్మలోకం సనాతనమ్॥
యదహ్నాకురుతేపాపంకర్మణామనసాగిరా । ఆసీనఃపశ్చిమాంసంధ్యాం
ప్రాణాయామైస్తుహంతితత్॥ యద్రాత్ర్యాకురుతేపాపంకర్మణా మనసా
పివా । పూర్వాంసంధ్యాముపాసీనఃప్రాణాయామైర్వ్యపోహతి ॥ మనుః॥
ఋషయోదీర్ఘసంధ్యాత్వాద్దీర్ఘమాయురవాప్నువన్ । ప్రజ్ఞాంయ
శశ్చకీర్తించ బ్రహ్మవర్చసమేవచేతి ॥యాగాది ధర్మకృతాఖ్యాతిః-య
శఃత్యాగాదికృతాకీర్తిః । సన్ధ్యాయేననవిజ్ఞాతాసన్ధ్యాయేనానుపాసితా॥
జీవమానోభవేచ్ఛూద్రోమృతశ్శ్వాచాపిజాయతే॥ చంద్రికాయామ్ ॥ ఉపా
స్యపశ్చిమాంసన్ధ్యాంసాదిత్యాంవైయథావిధి । గాయత్రీమభ్యసేత్తావ ద్యా
వదృక్షాణిపశ్యతి । పూర్వాంసధ్యాంసనక్షత్రాంఉపక్రమ్యయథావిధి ॥ గా
యత్రీమభ్యసేత్తావద్యావదాదిత్యదర్శనాత్ ॥ ఛందోగశ్రుతిరపి । బ్ర
హ్మవాదినోవదంతి తస్మాద్బ్రాహ్మణః । సాయమాసీనః సంధ్యాముపా
స్తేకస్మాత్ప్రాతస్తిష్ఠన్ కశ్చసంధ్యాయాః కాలః కించ సంధ్యాయాస్సం
ధ్యాత్వం దేవాశ్చవా సురాశ్చ స్పర్ధంతతే అసురా ఆదిత్యామభిద్ర
వన్స ఆదిత్యోబిభేతతస్య హృదయం కూర్మరూపేణాతిష్ఠన్స ప్రజాపతి
ముపాధావత్ । తస్యప్రజాపతిరేతత్ భేషజంపశ్య దృతంచ సత్యంచ
బ్రహ్మచోంకారంచత్రిపదాంచ గాయత్రీం బ్రాహ్మణమపశ్యత్ తస్మా
ద్బ్రాహ్మణోహోతాస్వయం యోగే సంధ్యాముపాస్తే॥స జ్యోతిష్య
జ్యోతిషోదర్శనాత్ సః సంధ్యాకాలః సాసంధ్యాయాఃసంధ్యాత్వంయః స
మాసీనఃసంధ్యాముపాస్తేతయా వీరస్థానంజయత్యథాయదః ప్రయుక్త్వా

తావిప్రుషోవజ్రీభూత్వా అసురానపఘ్నంతీతి । తైత్తిరీయకే౽పి ॥ రక్షాగ్ం
సి హవా పురో౽నువాకే తపోగ్రమతిష్ఠంత తాన్ప్రజాపతిర్వరేణోపామంత్రయ
త తానివరమవృణీతాదిత్యోనో యోద్ధా ఇతి తాన్ప్రజాపతిరబ్రవీద్యోధయధ్వమి
తి తస్మాదుత్తిష్ఠన్తగ్ంహవాతాని రక్షాగ్ంసి సావిత్ర్యాయోధయంతి యావదస్తమ
న్వగాత్తాని హవా ఏతాని రక్షాగ్ంసి ఇత్యాదిమందేహారుణద్వీపే ప్రక్షిపంతి య
త్ప్రదక్షిణం ప్రక్రమంతి తేన పాప్మానమవధూన్వంతి - అత్ర హారీతః। ఆదిత్యేన స
హ ప్రాతర్మందేహా నామ రాక్షసాః। యుధ్యంతి వరదానేన బ్రహ్మణో౽వ్యక్త
జన్మనః ॥ ఉదకాంజలినిక్షేపైః గాయత్ర్యా చాభిమంత్రితాః । నిఘ్నంతి రా
క్షసాంస్త్ర్యాక్రమం దేహాన్ద్విజేరితాః । తతః ప్రయాతి సవితా బ్రాహ్మణైర
భిరక్షితః । మరీచ్యాద్యైర్మహాభాగైః సనకాద్యైశ్చ యోగిభిః ॥ త
స్మాన్నలంఘయేత్సంధ్యాం సాయం ప్రాతః సమాహితః । ఉల్లంఘయతి యో
మోహాత్ స యాతి నరకం ధ్రువమితి॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యో౽పి ॥ త్రింశత్కో
ట్యస్తు విఖ్యాతా మందేహా నామ రాక్షసాః । ప్రాద్రవంతి సహస్రాంశుముద్యం
తం చ దినే దినే ॥ అహన్యహని తే సర్వే సూర్యమిచ్ఛంతి ఘాతితుమ్। అథ సూ
ర్యస్య తేషాం చ యుద్ధమాసీత్సుదారుణమ్ ॥ తతో దేవగణాస్సర్వే ఋషయ
శ్చ తపోధనాః । సంధౌ సంధ్యాముపాసీనాః క్షిపంత్యన్వహం జలమ్ ॥ బ్రహ్మ
వ్యాహృతిసంయుక్తం గాయత్ర్యా చాభిమంత్రితమ్। దహ్యంతే తేన తే దైత్యా
వజ్రీభూతేన వారిణా ॥ ఏతద్విదిత్వా సంధ్యాయా నోపాస్తిం కుర్వతే తు యే ।
తే హింసంతి సదా సూర్యం మోక్షద్వారాననుత్తమాః ॥ కథం మోక్షస్య సం
ప్రాప్తిర్భవేత్తేషాం ద్విజన్మనామ్ । సంధ్యాత్రయమహోత్రిః ॥ సంధ్యాత్ర
యం తు కర్తవ్యం ద్విజేనాత్మవిదా సదేతి । అత్ర సంధ్యాశబ్దేన సంధ్యోపాసనా
రూపం కర్మోపలక్ష్యతే॥ అన్యథా దేవతాయాః కర్తవ్యతా౽యోగాత్ -
ఏతదభిప్రేత్య పరాశరో౽ప్యాహ ॥ సంధ్యాస్నానం జపో హోమో దేవతా
నాం చ పూజనమ్ । ఆతిథ్యం వైశ్వదేవం చ షట్కర్మాణి దినే దిన ఇతి ॥ తత్ర
కాలభేదేన దేవతాయా నానాదిభేదమాహ వ్యాసః ॥ గాయత్రీనామపూ

ర్వాహ్ణే సావిత్రీమధ్యమేదినే । సరస్వతీచసాయాహ్నే సైవ సన్ధ్యాదిసు
స్మృతా ॥ ప్రతిగ్రహాదన్నదోషాత్పాతకా దుపపాతకాత్ । గాయత్రీప్రో
చ్యతేతస్మాత్ గాయంతంత్రాయతేయతః॥ సవితృద్యోతనాచ్చైవ సావిత్రీ
పరికీర్తితా । జగతః ప్రసవిత్రీవావాగ్రూపత్వాత్సరస్వతీ ॥ గాయత్రీచభ
వేద్రక్తా సావిత్రీశుక్లవర్ణికా । సరస్వతీతథాకృష్ణా ఉపాస్యా వర్ణభే
దతః ॥ గాయత్రీబ్రహ్మరూపాతు సావిత్రీరుద్రరూపిణీ । సరస్వతీవిష్ణురూ
పా ఉపాస్యా రూపభేదతః ॥ ఉదయేబ్రహ్మరూపంతు మధ్యాహ్నేతు
మహేశ్వరం । సాయాహ్నేవిష్ణురూపంత్రిరూపంచైవదివాకరం॥ అనుసం
ధ్యాముపాసీతసన్ధ్యారూపంరవింద్విజః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ యాసన్ధ్యాసా
తుగాయత్రీ త్రయీభూతా ప్రతిష్ఠితా । సంధ్యాహ్యుపాసితా యేన విష్ణు
స్తేనహ్యుపాసితఇతి ॥ ఉపాసనమభిధ్యానం ॥ అతఏవ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మ
ణం ॥ ఉద్యంతమస్తయం తమాదిత్యమభి ధ్యాయన్ కుర్వన్బ్రాహ్మణో వి
ద్వాన్సకలంభద్రమశ్నుతెఇతి ॥ సన్ధ్యాభిన్న మాదిత్యం బ్రహ్మత్వేనధ్యా
యన్నైహికాముష్మికంచ సకలంభద్రమశ్నుతే । యఏవముక్తధ్యానేనశు
ద్ధాంతఃకరణో వెద బ్రహ్మసాక్షాత్కురుతె సపూర్వమపిబ్రహ్మైవసన్ అ
జ్ఞానాజ్జీవభావం ప్రాప్తో యథోక్తధ్యానేనతజ్జ్ఞానావగమెబ్రహ్మైవప్రాప్నో
తీతి॥ అతఏవవ్యాసః ॥ ప్రాక్కూలేషుతతస్థిత్వాదర్భేషుసుసమాహితః ।
ప్రాణాయామత్రయంకృత్వా ధ్యాయేత్సన్ధ్యామితిశ్రుతిః ॥ నభిన్నాం ప్రతి
పద్యేత గాయత్రీంబ్రహ్మణాసహ । సోహమస్మీత్యుపాసీతవిధినాయేనకేన
చిత్ ఇతి ॥ ధ్యానదేశోపిచంద్రికాయాందర్శితః ॥ గాయత్రీం చింతయే
ద్యస్తు హృత్పద్మే సముపస్థితామ్ । ధర్మాధర్మవినిర్ముక్తః సయాతి పర
మాంగతిమితి ॥ ఏవంచసంధ్యాముపాసీతేత్యనేన సన్ధ్యాముక్తరూపాంరవిమ
ణ్డలాంతర్గతా మాదిత్యాఖ్యాం బ్రహ్మాత్మికాం దేవతాం హృది సోహ
మస్మీత్యుపాసీతధ్యాయేదిత్యుక్తంభవతి ॥ తేనాత్రోపాసనమేవ ప్రధానం
అన్యత్సర్వం మార్జనాద్యంగమిత్యనుసంధేయమితి॥ చంద్రికామాధవీయా

దా అతఏవవ్యాసః ॥ దేశకాలేభేజలాప్రాప్తౌ మార్జనాదేరసంభవే।
సన్ధ్యాగతసహస్రాంశుం మంత్రైఃకుర్యాదుపస్థితిమితి ॥ అతఏవయుధిష్ఠిరాది
భిర్యుద్ధోద్యతైఃసాంగానుష్ఠానాసమర్థైఃసకలాంగపరిత్యాగేనాదిత్యోపస్థా
నమాత్రమనుష్ఠితమ్ ॥ తదుక్తంమహాభారతే । తేతథైవమహారాజ దంసి
తారణమూర్ధని । సన్ధ్యాగతంసహస్రాంశుమాదిత్యముపతస్థిరే ॥ సన్ధ్యా
గతంసంధిమాగతం - అపరేతు అర్ఘ్యదానం సంధ్యాధ్యానం గాయత్రీజ
పః - ఉపస్థానంచేత్ప్రధానమితి వదంతి ॥ తదేవంగాయత్ర్యాదినామో
పేతసన్ధ్యాశబ్దప్రతిపాద్యః - సవితాచోపాస్యః సంధ్యోపాసన కాలశ్చ
ప్రాగుదయాద్ఘటికాద్వయాత్మకః - రాత్ర్యంతయామనాడీద్వే సన్ధ్యాకాల
ఉదీరితః । ద్వినాడికాభవేత్సంధ్యా ఘటికాద్వయమీరితం ॥ సన్ధ్యాము
హూర్తమాత్రైవ హ్రాసవృద్ధౌసమాస్మృతేతి దక్షగర్గ బోధాయనస్మ
రణాత్ ॥ యత్తు ప్రాతస్సన్ధ్యా త్రినాడీస్యాత్సాయంసన్ధ్యా తథా విధేతి
స్మరణం ॥ తత్సన్ధ్యాకాలవిహితకర్మాంతరాభిప్రాయమిత్యాహుః ॥ యత్ర-
ద్విఘటీతూదయాదర్వాక్ ప్రహరార్ధాంతతోపరి ॥ సన్ధ్యాకాలస్సవిజ్ఞే
యోహ్యన్యథాలంఘనంస్మృతమితి స్మరణం ॥ తత్రాప్యశక్తౌభజలాలాభాశ
క్త్యాద్యాపత్సు అనుకల్పాభ్యనుజ్ఞాపరమ్. యదాహవృద్ధమనుః నాప్రదోషం
చసన్ధ్యాయా యదా కాలోతిపద్యతే॥ముఖ్యకల్పోనుకల్పశ్చ సర్వస్మిన్కర్మణి
స్మృతః ఇతి - మధ్యాహ్నసన్ధ్యాయా గౌణకాలమాహ దక్షః ॥ అత్యర్ధ
యామాదాసాయంసన్ధ్యామాధ్యాహ్నికీమతాఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ అ
నాత్తశ్చేన్సృజేద్యస్తుసవిప్రః శూద్రసమ్మితః । ప్రాయశ్చిత్తీభవేచ్చైవ
లోకేభవతినిందితః ॥ అత్రిరపి ॥ నోపతిష్ఠంతియేసన్ధ్యాంస్వస్థావస్థాస్తుయే
ద్విజాః । హింసంతివైసదాపాపాభగవంతందివాకరమితి ॥ విష్ణుపురాణే॥
ఉపతిష్ఠంతినవైసన్ధ్యాంయేచపూర్వాంసపశ్చిమామ్।వ్రజంతితేదురాత్మానః
తామిస్రంనరకంనృప ॥ తస్మాన్నోల్లంఘనంకార్యంసంధ్యోపాసనకర్మణః।
సహంతిసూర్యంసంధ్యాయా నోపాస్తింకురుతేతుయః ॥ సర్వకాలముప

స్థానంసంధ్యయోః పాథిణావేష్యతే । అన్యత్రసూతకాదౌచ విప్రస్సూతకర
భిశితఇతి ॥ సూతకాదౌసత్యపిసామగ్ర్యాణసంధ్యోపాసనంకార్యమిత్యాహ
మరీచిః॥ సూతకేకర్మణాం త్యాగస్సంధ్యాదీనాం విధీయతఇతి॥ సంగ్రహేపి॥
రాత్రిశ్శోభేన్యపక్షిష్టెనో గాలేణశౌచసూతకే । సంధ్యావందనవిచ్ఛిత్తిర్న
దోషాయకదాచనేతి ॥ యత్తుపులస్త్యేనోక్తం ॥ సంధ్యామిష్టిం చరుంహో
మంయావజ్జీవంసమాచరేత్ । నత్యజేత్సూతకేవాపి త్యజన్గచ్ఛేదధోద్విజ
ఇతి ॥ తన్మానససంధ్యాభిప్రాయం ॥ యతస్సైనైవోక్తం॥ సూతకేమృత
కేచైవసంధ్యాకర్మనసంత్యజేత్ । మనసోచ్చారయేన్మంత్రాన్ ప్రా
ణాయామమృతేద్విజఇతి । ఏవంచ యాని సూతకాదౌ సంధ్యాకర్మ
నిషేధప్రతిపాదకాని తాని వచనాని మంత్రప్రయోగనిషేధపరాణీతి మం
తవ్యం ॥ అత్రవిశేషమాహ వ్యాసః । ప్రతిష్ఠే సూతకే త్వర్ఘ్యాంతం
గాయత్రీంతు సముచ్చరన్ ॥ దత్త్వాప్రదక్షిణం కుర్యాత్ సూర్యంధ్యా
యేత్తతోద్విజఇతి ॥ పైఠీనసిరపి ॥ సూతకేపావిప్రావ్యాచాంజలిం
ప్రక్షిప్యప్రదక్షిణంకృత్వా సూర్యంధ్యాయన్నమస్కుర్యాదితి । ఏవంమా
జనాదిసకలసంధ్యాకర్మలోపలక్షణార్థమిత్యేకేచిత్ ॥ యత్రసంధ్యాకర్త్ర
ణీశ్రోత్రజలాంజలిదానాది తత్రైవానుష్ఠేయం నాన్యదిత్యేవ మిత్యపరే।
యథాశిష్టాచారమత్రవ్యవస్థా ॥ శక్తస్యముఖ్యకాలాతిక్రమేప్రాయశ్చిత్త
మాహసంగ్రహకారః । ఆచాంతోవిధివత్ప్రాణాయామమర్ఘ్యంచతు
ర్థకమ్ ॥ కాలాత్యయవిశుద్ధ్యర్థం దత్త్వాసంధ్యాంసమాచరేత్ । చతుర్థ
మర్ఘ్యంగాయత్ర్యాదద్యాద్వ్యాహృతిసంపుటం॥ కాలాత్యయవిశుద్ధ్య
ర్థంత్రిసంధ్యాసుసమాచరేత్ । ప్రాణాయామత్రయంకృత్వా సంధ్యాకర్మ
సమాచరేత్ ॥ ప్రాతఃకాలేతత్రియంకుర్యాత్స్నంగవేద్వ్యాదశోపరి । షట్త్రిం
శన్మధ్యమేకాలే తతోనప్రాణసంయమః ॥ కాలాత్యయేతుకర్తైవంకృత్వా
సంధ్యాతునిష్ఫలేతి ॥ సంవర్తః ॥ అర్ఘ్యంప్రధానతఃపూర్వం ఉదయేస్త
మయేపివా । గాయత్ర్యష్టశతంజప్యం ప్రాయశ్చిత్తంద్విజాతిభిః ॥ గౌణకా

లాతిక్రమేపిసఏవ ॥ ఉపాసీతనచేత్సన్ధ్యాంనాగ్నికార్యంనచేత్కృతం । గా
యత్య్రష్టసహస్రంతు జపంకృత్వావిశుధ్యతి ॥ బోధాయనస్తు ॥ సాయమ
తిక్రమకే రాత్ర్యుపవాసః । ప్రాతరతిక్రమేతదహరుపవాసఇతి ॥ ఇదంత్వ
బుద్ధిపూర్వవిషయః ॥ బుద్ధిపూర్వేతు ॥ వేదోదితానాంనిత్యానాం కర్మ
ణాంసమతిక్రమే । స్నాతకవ్రతలోపేచ ప్రాయశ్చిత్తమభోజనమితి॥ మనూ
క్తదివసోపవాసః కార్యః ॥ శంఖోపి ॥ సన్ధ్యాదినిత్యలోపేతు దినమేకమ
భోజనం ॥ దినద్వయేత్రిరాత్రంస్యాత్కృచ్ఛ్రార్ధంతుదినత్రయే । దశాహే
కృచ్ఛ్రమేకంస్యాత్ ఊర్ధ్వంచాన్ద్రాయణంచరేత్ । చాన్ద్రాయణంప
రాకంచ మాసాదూర్ధ్వంవిధీయతే ॥ తతోన్యత్ప్రకల్ప్యంస్యాత్ వ్యా
సస్యవచనంయథా । సన్ధ్యాత్రయస్యతారతమ్యే నవిశేషమాహవ్యాసః ॥
గృహేత్వేకగుణంసన్ధ్యా గోష్ఠేదశగుణాస్మృతా । శతంసహస్రంనద్యాం
చహ్యానంతంవిష్ణుసన్నిధౌ॥ బహిస్సన్ధ్యాదశగుణా గర్తప్రస్రవణేషుచ । ఖ్యా
తాతీర్థేశతగుణా సహస్రంజాహ్నవీజలఇతి ॥ శాతాతపః ॥ అనృతంమ
ద్యగన్ధంచ దివామైథునమేవచ॥ పునాతివృషలస్యాన్నం బహిస్సన్ధ్యాహ్యు
పాసితా॥ హారీతోపి ॥ తతస్సన్ధ్యాముపాసీత బహిర్గత్వావిధానతఇతి ।
బహిస్సన్ధ్యాముపాసీతాహితాగ్నేస్తు దావిహరణాద్యంగలోపకత దావిహార
ణ దేశఏవసన్ధ్యాద్వయం కర్తవ్యం । ఏతదేవాభిప్రేత్యోక్తమత్రిణా ॥
సన్ధ్యాత్రయంతుకర్తవ్యం ద్విజేనాత్మవిదాసదా । ఉభేసన్ధ్యేతుకర్తవ్యే
బ్రాహ్మణైశ్చగృహేష్వపి ॥ ఆపస్తంబోపి ॥ సన్ధ్యయోశ్చ బహిర్గ్రా
మాదాసనంవాగ్యతశ్చవిప్రతిషేధేశ్రుతిలక్షణంబలీయః । అహోరాత్రయోః
సన్ధాన సన్ధిః ॥ తేచద్వేసాయంప్రాతశ్చ తయోస్సన్ధ్యయో ర్గ్రామ
మాద్బహిఃసన్ధ్యాముపాసీత వాగ్యతోధ్యేత తత్రశ్రుతిలక్షణం అగ్నిహో
త్రమేవకర్తవ్యంనస్మార్తంబహిరుపాసనంతస్యకల్పమూలత్వాత్ ॥ ఇతర
క్లృప్తమూలత్వాదిత్యర్థః ॥ *

ఇతిసన్ధ్యానిర్ణయః.

—* అథ ప్రాతస్సంధ్యా. *—

తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥ ప్రాణానాయమ్య సంప్రోక్ష్య ఋచేనాబ్దైవతేన త్వితి
వ్యాసః । ఆపోహిష్ఠేత్యృచైః కుర్యాన్మార్జనంతు కుశోదకైః । ప్రణవేన
తుసంయుక్తం క్షిపేద్వారి పదేపదే ॥ విప్రుషోష్టౌ క్షిపేదూర్ధ్వం అధోయ
స్యక్షయాయచ । రజస్తమో మోహజాతాన్ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిజాన్ ॥
వాఙ్మనఃకాయజాన్ దోషాన్ నవైతాన్నవభిర్దహేత్ । **యోగయాజ్ఞవ
ల్క్యః** ॥ నవప్రణవయుక్తాభిర్జలం శిరసి నిక్షిపేత్ ॥ ఆపోహిష్ఠేతి తిసృ
భిరృగ్భిస్సంప్రయతశ్శుచిః ॥ **నారాయణః** ॥ ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖో వాపి సంధ్యో
పాసనమాచరేత్ । నవప్రణవసంయుక్తా యాపోహిష్ఠేత్యృచేనతు ॥ శిర
స్యష్టభిరభ్యుక్షేత్ భూమావాయస్యక్షయాయచ । సంధ్యాత్రయేపి కర్తవ్యం
ఆపోహిష్ఠైస్తుమార్జనమితి ॥ భూమావా పాదయోః ॥ అతఏవ **యోగయా
జ్ఞవల్క్యః** । ఆచమనం స్వకీయమార్గేణ కృత్వా ఋషిఛందోదేవతాస్మరణ
పూర్వకమాపోహిష్ఠాదిత్యృచస్యాదితః సప్తభిః పాదైరూర్ధ్వం సప్తవిప్రు
షఉత్క్షిప్య అష్టమేనైకాం విప్రుషమధశ్శరీరే నిక్షిప్య నవమేనైకాం విప్రుషమూ
ర్ధ్వముత్క్షిపేదితి । ప్రణవయుక్తేన మంత్రేణ ప్రోక్షణే ఫలవిశేషమాహ **శా
నకః** ॥ నవప్రణవయుక్తేన ఆపోహిష్ఠేత్యృచేనతు । సంవత్సరకృతం పాపం
మార్జనాంతే వినశ్యతి ॥ **బ్రహ్మా** ॥ ఋగంతే మార్జనం కుర్యాత్పాదాం
తేతు సమాహితః ॥ త్ర్యృచస్యాంతే తథా కుర్యాత్ శిష్టానాం మతమీ
దృశమితి ॥ బహుప్రమాణానుగుణ్యాచ్ఛిష్టాచారాచ్చ పాదాంతమేవగ్రా
హ్యం ॥ **స్మృత్యర్థసారే** ॥ ఆపోహిష్ఠా ఋచా సమ్యక్ ఉల్లేఖ్యం న తు వే
త్తియః । నతస్య విద్యతే సంధ్యా యథా శూద్రస్తథైవ సః ॥ ఆపోహి
ష్ఠా ఋచం త్వేకాముల్లేఖ్యం త్రిషు కారయేత్ । చతుర్థం కారయేద్య
స్తు బ్రహ్మహత్యాం చ విందతీతి ॥ ప్రతిపాదమేకమేకమేవోల్లేఖ్యం కార్యం ॥ ఏవం చ
ప్రతిఋచం మార్జనత్రయమేవ ॥ న చతుర్థమిత్యర్థః ఉల్లేఖ్యం మార్జనం త
థా చ తత్రైవ ॥ ఉత్తానదేవతీర్థేన దర్భాగ్రైర్మూర్ధ్ని విప్రుషామ్ । స్వ.

ష్ట్వాప ఊర్ధ్వవిక్షేప ఉల్లేఖ మితిసూరయః॥ భూమిష్ఠముదకం స్పృష్ట్వా-
పసవ్యేన కరేణతు । మార్జనన్నాచరేద్విద్వాన్ సన్ధ్యాకర్మ సుసర్వ
దేతి ॥ హారీతః॥ మార్జనాచమనబలికర్మభోజనాది దేవతీర్థేన కుర్యాత్॥
తచ్చమార్జనం ధారాచ్యుతేన కార్యం ॥ తథాచ బ్రహ్మ ॥ ధారాచ్యుతేన
తోయేన సంధ్యోపాస్తిర్విగర్హితా । న ప్రశంసంతి పితరో న ప్రశంసంతి దేవ
తా ఇతి ॥ అత్ర హేతుమాహ స ఏవ ॥ మంత్రపూతం జలం యస్మాత్ ఆపోహి
ష్ఠాభిమంత్రితమ్ । పతత్యశుచిదేశే యత స్తస్మాత్తత్పరివర్జయేదితి ॥ అనేన
మార్జనజలబిందుః క్షితితలే యథా న చ్యుతో భవతి తథా శిరస్యేవ మార్జ
నం అద్భిః కుర్యాదితి గమ్యతే ॥ కథం తర్హి మార్జనమితి తత్రాహ ।
నద్యాం తీర్థే హ్రదే వాపి భాజనే మృణ్మయేపి వా । ఔదుంబరేథ సౌవర్ణే
రాజతే దారుసంభవే ॥ కృత్వాతు వామహస్తే వా సంధ్యోపాస్తిం సమాచరే
దితి ॥ ఔదుంబరే తామ్రమయే కృత్వా ఉదకమితి శేషః ॥ యత్త్విదం వచనం॥
వామహస్తే జలంకృత్వా యే తు సంధ్యాముపాసతే । సా సంధ్యా వృషలీజ్ఞే
యా అసురాస్తేన తర్పితా ఇతి ॥ తత్తామ్రమయాదిపాత్రసద్భావవిషయమితి॥
మృణ్మయాద్యభావేతు కృత్వాతు వామహస్తే వేతి వామహస్త విధానమితి॥
మాధవీయే వ్యాసః ॥ ఉపవిష్టః బద్ధశిఖ స్స్వాచాంతో ద్విరనాకులః । ప్రాఙ్ము
ఖః సతతం విప్రః సంధ్యోపాసనమాచరేత్ ॥ ఆపోహిష్ఠాదిభిస్తిసృభి ర్మార్జ
యేత్తు కుశోదకైః । సింధుద్వీప ఋషిశ్ఛందో గాయత్ర్యాపో ముఖాదిభిః ।
మార్జనే వినియోగశ్చ అబ్దైవత్యః ప్రకీర్తితః । అవిదిత్వా ఋషిం ఛందో
దైవతం యోగమేవచ॥ న ధ్యాపయే జ్జపేద్వాపి పాపీయాన్ జాయతే తు స ఇతి॥
యోగో వినియోగః - యాజ్ఞవల్క్యోపి ॥ బ్రాహ్మణం వినియోగంచ ఛంద
స్త్వార్షం చ దైవతమ్ । అజ్ఞాత్వా పంచ యః కుర్యాన్న స తత్ఫలమశ్నుతేతి ॥
మంత్రార్థశ్చ ప్రతిపత్తవ్యః ఉచితార్థానుష్ఠేయార్థప్రకాశనసమర్థః
అతః ప్రతిపన్నమంత్రార్థః - అనుష్ఠానైవ కర్మఫలాని ప్రాప్నోతి న చ ప్రత్య
వైతీతి న్యాయసిద్ధం ॥ మనురపి ॥ యదధీతమవిజ్ఞాతం నిగదేనైవ శబ్ద్యతే।

అజ్ఞానవిదుషేహం భోజనతత్ఫలనికహీనాచిత్॥ వ్యాసోపి॥ పాఠమాత్రా వసానస్తు పంకే గౌరివసీదతీతి॥ శ్రూయతే॥ యదేవవిద్యయాకరోతితదేవవీర్యవత్తరం భవతి ॥ అర్థజ్ఞ ఇత్సకలంభద్రమశ్నుతే - ననకామఇతిజ్ఞానవిధూతపాప్మేతి చ అత్రహారదత్తేన మంత్రార్థోఽభిహితః - ఆపోహిష్ఠామయోభువః - హేఆపః యూయం మయోభువః- సుఖభూమయః- స్థహి భవథఖలు హిశబ్దః ప్రసిద్ధౌ తానయః జేదధాతన తాః యూయంనః అస్మాక్ అస్మాకంవా ఊర్జేఅన్నాయదధాతన। స్థాపయతఅన్నాస్మత్యాంవదతఇత్యర్థః- మహేరణాయచక్షసే - మహశ్చమహతేరణాయ రమణీయాయచక్షసేదర్శనాయదధాతన। మహాద్రమణీయం, జ్ఞానంఅస్మభ్యందదతేత్యర్థః। యోవశ్శివతమోరసః । వః యుష్మాకంసంబంధీయః శివతమోరసః సుఖాతిశయహేతురసేనేంద్రియగ్రాహ్యః । తస్యేతిద్వితీయార్థే షష్ఠీ తంరసంభాజయతఇహలోకేనః అస్మాకేమినవఉశతీః ఉశ్యతః కామయమానాఃమాతరః పుత్రాన్ క్షీరాదిరసేనభాజయంతిపాయయంతితథాయుష్మదీయంరసమస్మభ్యందదతేత్యర్థః-అపిచతస్మా ద్వితీయార్థే చతుర్థీ- తంరసంఅరంఅలం పర్యాప్తంగమామప్రాప్నుయామేత్యర్థః ॥ ఛాందసంరూపం - వః యుష్మాకం- యస్యక్షయాయజిన్వథ- యస్యతృతీయార్థే షష్ఠీ - యేనరసేనక్షయాయనివాసాయ నివాసనంచేదమాప్యాదాత్తత్వాత్ - ద్వితీయార్థే చతుర్థీ-క్షయస్నివాసమస్మదీయంజిన్వథప్రీణయథ।ఆపోజనయథాచనః- హే ఆపః। యేనచపుత్రపౌత్రాదీన్నః అస్మాకంజననార్థసంపాదయథేతి॥ వ్యాసః॥ ఆపోహిష్ఠాన్సుప్రసిద్ధానవపావాభవంతితే। పాదపాదేక్షిపేద్వారి బ్రహ్మహత్యాంవ్యపోహతీతి శ్రూయతే॥ఆపోహిష్ఠామయోభువ ఇత్యద్భిర్మార్జయంతి - ఆపోవైసర్వాదేవతాః- దేవతాభిరేవాత్మానం పూయంతే- ఇత్యేవముక్తవిధినామార్జయిత్వాసూర్యశ్చేత్యపః పిబేత్ । తథాచశౌనకః ॥ అగ్నిశ్చేత్యనువాకేనసాయంకాలేఅపఃపిబేత్॥సూర్యశ్చేత్యనువాకేన ప్రాతః కాలేపిబేదపః। ఆపఃపునంత్విత్యనేనమధ్యాహ్నేచజలంపిబేత్

తస్మాదబ్లింగాభిః పవిత్రాభిః ప్రోక్షయేత్కుశవారిణేతి ॥ బోధాయనోపి అథా
తః సంధ్యోపాసనవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః తీర్థంగత్వా ప్రయతోఽభిషిక్తః ప్ర
క్షాళితపాణిపాదోఽప ఆచమ్యాబ్లింగాభిః ప్రోక్ష్యాగ్నిశ్చ మామన్యుశ్చేతి
సాయమపః పీత్వా సూర్యశ్చమామన్యుశ్చేతి ప్రాతః సపవిత్రేణ పాణినా సమ
భిమంత్ర్యాబ్లింగాభిః వారుణీభిః హిరణ్యవర్ణాః పావమానీభిర్వ్యాహృతీ
భిరన్యైశ్చ పవిత్రైరాత్మానం ప్రోక్ష్య ప్రయతో భవతీతి ॥ పితామహోపి ॥ సూ
ర్యశ్చేత్యనువాకేనత్వపః పీత్వా సమాహితః । ఆత్మానం ప్రోక్షయేత్పశ్చాత్స
పవిత్రకరో ద్విజః ॥ ప్రోక్షేత్సురభిమత్యాచ ఆపోహిష్ఠాదిభిస్తథా । ప్ర
దక్షిణం పరిషిచ్యాత్మా గ్భేష్స్వితి చోదితమ్ । సురభిమతీ దధిక్రావ్ణ్ణ ఇతి ఋక్ - ద
ధిక్రావ్ణ్ణో అకారిషమితి సురభిమత్యృగుచ్యతే ॥ ప్రాణా వై సురభయః
ప్రాణానేవాత్మన్దధత ఇతి శ్రుతేః ॥ సూర్యానువాకస్యాగ్నిఋషిః ఛం
దో గాయత్రీ అంశుమాన్ దేవతా వినియోగోఽపాం ప్రాశనే ధ్రువముపస్పృశేత్ ॥
ఋషిరగ్నిశ్చ మేత్యస్య సూర్యో వా నామునోపి వా । ఛందో గాయత్ర మిత్యు
క్తం దేవతాగ్నిః సమీరితా ॥ ఆప పునంతు మంత్రస్య విశ్వేదేవాస్తథర్ష
యః । ఛందోనుష్టుబ్దేవతాపో బృహస్పతిరథాపివా ॥ ఆత్మానం ప్రోక్షయే
త్పశ్చాత్ దధిక్రావ్ణ్ణ ఇత్యృచా । ఆపోహిష్ఠాదితిసృభిః ఋగ్భిశ్చ సకుశై
ర్జలైః ॥ దధిక్రావ్ణ్ణ ఇత్యస్య వామదేవ ఋషిస్స్మృతః । ఛందోనుష్టుప్
విశ్వేదేవా దేవతాః ప్రోక్షణేస్మృతాః ॥ వ్యాహృత్యా తత ఆత్మానం పరి
షించేత్సమాహిత ఇతి ॥ చర్యాపాదే ॥ పాదౌ హస్తౌ చ సంక్షాళ్యాచమ్య బ
ద్ధశిఖః శుచిః । ప్రాణానాయమ్య సంకల్ప్య సంధ్యోపాస్తిం సమాచరేత్ ॥
ప్రోక్ష్యాబ్లింగైర్వ్యాహృతిభిః పరిషిచ్య సమంత్రకమ్ । పీత్వాచమ్య దధిక్రా
ద్యైః ప్రోక్ష్యాబ్భిః పరిషిచ్య చేతి ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ సూర్యశ్చేత్యనువాక
స్య ఛందో గాయత్రముచ్యతే । సవితా దేవతా త్వస్య ఋషిరగ్నిరితి స్మృతః ॥
విశ్వేదేవాస్తు దేవస్స్యాత్ దధిక్రావేతి వా స్మృత ఇతి । ఛందోగానాంతు ఆ
చమనమంత్రో గౌతమేనోక్తః - అహశ్చమాదిత్యః పునాత్వితి ప్రాతః - రాత్రి

శ్చమావరుణశ్చపునాత్వితిసాయమితి- మంత్రార్థస్తు - సూర్యశ్చ మామ న్యుశ్చ మన్యుపతయశ్చ - సూర్యోనామఅహ్నోధిపతి మండలాంతర్వర్తీ దేవః - అహ్నాకరిష్యమాణానాంతదధీనత్వాత్ ప్రార్థనా ॥ మన్యుః । క్రోధః । తదధీనత్వాత్ పాపప్రవృత్తేరితి తత్ప్రార్థనా ॥ మన్యుపతయశ్చ- క్రోధ పతిః - నియోజక ఏషామింద్రియాణాం తానీంద్రియాణి - మన్యుపతయః చక్షురాదీంద్రియబలిశైర్విషయ దురంతసూనాస్థానేషు స్వస్వాకర్షణాభావాయ తద్విషయప్రార్థనా సర్వత్రచకారః సముచ్చయార్థః ॥ మన్యుకృతేభ్యః పాపేభ్యోరక్షంతాం । కామఏషక్రోధ ఏషరజోగుణసముద్భవః - మహాశనోమహాపాప మవిద్ధ్యేమవైరిణం ॥ ఇత్యాది శాస్త్రప్రసిద్ధక్రోధాఖ్యమన్యుకృతేభ్యః తన్నిమిత్తేభ్యః పాపేభ్యః సర్వేభ్యోరక్షంతాంమాం - యథాహంమన్యుపరవశోభూత్వాపాపం నకరిష్యామితథాసూర్యాదయోరక్షంత్విత్యర్థః - కించయద్రాత్ర్యా పాపమకార్షం । రాత్ర్యేతి సప్తమ్యర్థే తృతీయారాత్రావిత్యర్థః । యద్వా రాత్రిశబ్దేనతదభిమానినీదేవతోచ్యతే । రాత్ర్యాభిమానిన్యా దేవతయా ప్రేరితః సన్ యత్పాపం రాత్రౌకృతవానస్మి తదేవసా తత్తౌవిశినష్టి । మనసావాచాహస్తాభ్యాం - పద్భ్యాముదరేణ- మనసా- పరహింసాది చింతనేన- వాచా- అనృతభాషణాదిభిః హస్తాభ్యాం బ్రాహ్మణేతర గ్రహణాదిభిః- పద్భ్యాంనామపుణ్యలింగదేశాద్యాక్రమణాదిభిః - ఉదరేణ - అభక్ష్యభక్షణాదిభిః . శిశ్నాశిశ్నేన సుహాంనులుపీ త్యాకారః అగమ్యా గమనాదిభిః ఉపలక్షణత్వాత్ అన్యైరింద్రియైశ్చ యచ్చపాపమకార్షం- రాత్రిస్తదవలుంపతు- రాత్ర్యాభిమానదేవతా అగ్నిశ్చంద్రమావా తత్సర్వమవలుంపతుఛినత్తువినాశయతు। కించయత్కించదురితంమయి। ఇదమహంమామమృతయోనౌ । సూర్యేజ్యోతిషిజుహోమిస్వాహా॥ ఇహజన్మనిజన్మాంతరేవాకృతం యత్కించ నవిరచితంపాపజాతం మయివర్తతే ఇదం పాపజాతంసర్వం మాంచాస్యపాపస్యకర్తారంలింగశరీరాభిమానినం అమృతం దేవయోనిశ్చే

త్యమృతయోః। తస్మిన్నమృతే అమరణధర్మకే యోనౌ సర్వకారణే స్మా
న్యాఈరయతి ప్రేరయతీతిసూర్యః - తస్మాదాదిత్యాత్మకే జ్యోతిషి స్వ
యం ప్రకాశబోధైకతానేఽత్మనిఅహంజుహోమి ప్రక్షిపామిఆత్మవహ్నౌ
ప్రక్షిప్యతేనాగ్నినాపూర్వోక్తంపాపంసర్వంభస్మీకరోమీతియావత్ - అగ్ని
శ్చేత్యస్యసూర్యశ్చేత్యనేనసమానార్థః ఇయాంస్తువిశేషః అగ్నిః రాత్ర్య
ధిపతిః - యదహ్నా అహ స్తదవలుంపతు - ఇత్యహ్నా పదాదాదిత్యోఽభి
రుచ్యతే - సత్యేజ్యోతిషీతి అవితథస్వభావే జ్యోతిషీతి అపః అభిమం
త్రితాః పునంతు పృథివీం పృథివ్యంశస్య బహుత్వాత్ పృథి
వీశబ్దేన స్థూలశరీరముచ్యతే - పృథివీపూతాపూతం లింగశరీరం లింగశరీ
రాభిమానినంమాంపునాతు తద్గత రాగద్వేష పాపాది మలనిరాసేన శోధ
యతు। పునంతుబ్రహ్మణస్పతిః। ఏకవచనస్యబహువచనంబ్రహ్మణఃపతిశ్చ।
భగవాన్మాంపునాతు। పరబ్రహ్మవిద్వత్పూతంప్రథమమేకవచనస్యాకా
రః। వేదోవాబ్రహ్మ॥ యదుచ్ఛిష్టం అపేయత్యాకారం పాత్రలేపాదియ
ద్వాఽభోజ్యం పతితాన్నాద్యంయచ్చవర్ణసంబంధిదురితం పరదారగమనా
దికం తన్నిమిత్తం సర్వమఘజాతం పునంతు- ఆపః అసతాంచ ద్రవ్యప్రతిగ్ర
హనిమిత్తం పాపంశోధయంతు నాశయంతు - అహాస్తాశేషపాపం మాం
స్వాహా ప్రక్షిపామి శిరస్తసమస్తోపప్లవే పరమాత్మని ఏకీకరోమీత్యర్థః॥
అత్రవిష్ణుః॥ జానుభ్యాముపరిష్టాత్తు శుచ్యవాసాప్యశిరోజలే। సన్ధ్యామా
చమనంకుర్వన్ శుచిస్స్యాదశుచిస్స్వయమ్॥ మంత్రాచమనానంతరం నా
రాయణస్తువిశేషమాహ॥ స్పృష్ట్వాచాభిష్టుతంతోయం మూర్ధ్ని బ్రహ్మ
ముఖేనతు। ఆపోహిష్ఠేతిసూక్తేన దర్భైర్మార్జనమాచరేత్॥ అభిష్టు
తోంకారబ్రహ్మముఖమపిమననోక్తమ్। ఓంకారపూర్వకాస్తిస్రోమహావ్యా
హృతయస్తథా। త్రిపదా చైవ గాయత్రీ విజ్ఞేయం బ్రహ్మణో ముఖమితి। తేనతో
యంస్పృష్ట్వా తేనతోయేన ఆపోహిష్ఠేతి సూక్తేనదర్భైర్మూర్ధ్ని మార్జన
మాచరేదిత్యర్థః - కాత్యాయనస్తు॥ శిరసోమార్జనంకుర్యాత్ కుశైః

సాధకబిందుభిః । ప్రణవో భూర్భువస్స్వశ్చ గాయత్రీ చ తృతీయకా॥ అ
బ్దైవతం త్ర్యృచం చైవ చతుర్థమితి మార్జనమితి॥ మంత్రాచమనానంతరం
ప్రోక్షణం బహ్వృచస్మృత్యనురోధాచ్ఛిష్టాచారాచ్చ - సురభిమత్యాబ్లింగాభి
శ్చైతస్పృభిరవశ్యం కర్తవ్యం - అధికం తు యథాచారం గ్రాహ్యం అథర్వస్తు-
దధిక్రావ్ణ్ణో అకారిషం (రిషం)।దధిక్రామతి ప్రాప్నోతీతి దధిక్రావా ఏతన్నా
మకో దధిక్రిపిః ష్టకర్భిర్దేవతావిశేష ।అగ్నిరిత్యన్యే । తస్య దేవస్య చాకారిషం
అహం కర్మ కృతవానస్మి । కీదృశస్య జిష్ణోః జయశీలస్య అశ్వస్య వ్యాపినః వాజి
నో న్నవతః స దేవః - నః అస్మాకం ముఖాముఖం సురభికరత్ కర్పూరాదిస
ద్వృద్ధిప్రదానేన సుగంధోపలక్షితం కరోతు నః అస్మాకమాయూంషి చ ప్రతారి
షత్ - ప్రవర్ధయత్వితి - శబ్దేషు త్వం చ నూయతే ॥ దధిక్రావ్ణ్ణపునాత్వితి-
మార్జనానంతరం॥ ప్రజాపతిః । జలపూర్ణం తథా హి సంనాసికాగ్రే సమ
ర్పయేత్ । ఋతం చేతి పఠిత్వా తు తజ్జలం తు క్షితౌ పతేదితి ॥ తతః సూర్యా
ర్ఘ్యం నివేదయేత్ ॥ తత్ర శౌనకః ॥ వ్యాహృత్యా సహ సావిత్ర్యా సంధ్యాం
ప్రత్యంజలిం క్షిపేదితి ॥ వ్యాసోపి । కరాభ్యాం తోయమాదాయ గాయత్ర్యా
చాభిమంత్రితమ్ । ఆదిత్యాభిముఖస్తిష్ఠన్ త్రిరూర్ధ్వం వథవోత్క్షిపేత్ ॥ అత్ర
విశేషమాహ హారీతః ॥ సావిత్ర్యాభిమంత్రితముదకం పుష్పమిశ్రం జలినా క్షి
పేదితి ॥ పితామహః ॥ కరాభ్యాం తోయమాదాయ గాయత్ర్యా చాభిమం
త్రితమ్ । గాయత్ర్యా మంత్రితా ఆపః ప్రణవవ్యాహృతిపూర్వయా ॥ రవే
రభిముఖస్తిష్ఠన్ ఊర్ధ్వం త్రిస్సంధ్యయోః క్షిపేత్ ॥ శంఖోపి॥ సూర్యాయై
వ తు గాయత్ర్యా త్రిసంధ్యాస్వంజలిం క్షిపేత్ । ప్రాతర్మధ్యాహ్నయోస్తి
ష్ఠన్ సాయమాసీన ఏవ చ । మందేహానాం వధార్థాయ ప్రక్షిపేదుదకాంజ
లిమ్ ॥ ప్రాయశ్చిత్తార్థమాచమ్య ముచ్యతే దైత్యహత్యయా । ప్రణవవ్యా
హృతిభిశ్చైవ కృత్వాత్మానం ప్రదక్షిణమ్ ॥ అపమేత తతస్తిష్ఠన్ ధ్యాయేత్సం
ధ్యాం సమాహిత ఇతి ॥ పారిజాతే ॥ ఈషన్నమ్రః ప్రభాతే తు మధ్యా
హ్నే తు ఋజుస్థితః । గాయత్ర్యా ప్రక్షిపేదర్ఘ్యం సాయం తూపవి

శఙ్ఖభువి ॥ గోశృఙ్గమాత్రముద్ధృత్యరవిం దృష్ట్వా జ
లాఞ్జలిమ్ । దత్వా పాదౌ చ సమౌ కృత్వా పార్ష్ణీ ఉద్ధృత్య నిక్షిపేత్ ॥
సంగ్రహేఽపి ॥ జలేష్వర్ఘ్యం ప్రదాతవ్యం జలాభావే శుచిస్థలే । సంప్రో
క్ష్య వారిణా సమ్యక్ తతోఽర్ఘ్యాణి ప్రదాపయేత్ ॥ ముక్తహస్తేన దాతవ్యం
ముద్రాం తత్ర న కారయేత్ । తర్జన్యంగుష్ఠయోర్యోగే రాక్షసీముద్రికా
స్మృతా ॥ రాక్షసీముద్రికాదత్తం తత్తోయం రుధిరం భవేత్ ॥ భారద్వాజః॥
ప్రదక్షిణీకృత్య పశ్చాద్గత్వా సంప్రోక్ష్య శుచౌ ॥ దేశే చ దర్భసంక్లృప్తే వాగ్య
తః ప్రాఙ్ముఖస్థితః । దర్భాన్ ధారయమాణస్సన్ ఆత్మనో ధ్యానమాస్థితః ॥
ఉపవిశ్య ద్విరాచమ్య గ్రహాదీన్ తర్పయేత్తత ఇతి। యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥
బ్రహ్మాణు కారణాత్ ప్రత్యాహృత్యాన్తః కరణం చాత్మని ప్రతిష్ఠాప్య స్ఫటి
కమణికల్పే చిత్తమణిదర్పణే ప్రతిబిమ్బితమాత్మానముపాధేర్వ్యావృత్త్యా స్వే
మహిమ్ని స్థితం సచ్చిదానన్ద మహమస్మీతి కించిత్కాలం ధ్యాయేత్ । పా
ణినా జలమాదాయ సకృత్కుర్యాత్ప్రదక్షిణమ్ ॥ ఆదిత్యాదీన్ గ్రహాంస్తత్ర
తర్పయేత్సుసమాహిత ఇతి । సన్ధ్యయోరుభయోః కాలే ధ్యాత్వా విష్ణుం స
నాతనమ్ । నిష్క్రమ్యాత్మస్థితే దర్భే గాయత్రీమారభేత్తతః । అర్ఘ్యదానే
మన్త్రాన్తరముక్తం విష్ణునా ॥ కరాభ్యామఞ్జలిం కృత్వా జలపూర్ణం స
మాహితః। ఉదుత్యమితి మన్త్రేణ తతోఽర్ఘ్యం నిక్షిపేద్భువి॥ తతః ప్రదక్షిణం
కృత్వా జలం స్పృష్ట్వా విశుధ్యతి । జలాభావే మహామార్గే బన్ధనే త్వశుచావపి॥
ఉభయోస్సన్ధ్యయోః కాలే (మనసా) రజసా వాఽర్ఘ్యముత్క్షిపేత్ । తద
భావేఽపి సూర్యస్య ధ్యానమేవ సమాచరేత్ ॥ కాత్యాయనస్తు। ఉత్థాయార్కం ప్ర
తి ప్రోహ్య త్రికమఞ్జలిసమ్భవః। (ఉదిత్య) ఉచ్చిత్రమిత్యనేనైవముపతిష్ఠే
దనన్తరమ్ ॥ స్మృత్యన్తరేఽపి ॥ ఉదుత్యం చిత్రం తచ్చక్షురుపస్థాయ త్రిభిస్స
దా । సన్ధ్యయోరుభయోస్సూర్యం గాయత్రీజపమారభేత్ । దర్భహీ
నా తు యా సన్ధ్యా యచ్చ దానం వినోదకమ్ ॥ అసఙ్ఖ్యాతం తు యజ్జప్తం త
త్సర్వం స్యాన్నిరర్థకమ్ । సన్ధ్యాతిక్రమణే యస్య సప్తరాత్రం గమిష్యతి ॥

ఉన్మన్త్రకోషయుక్తో౽పి పునస్సంస్కారమర్హతీతి। అత్రప్రయోగః ॥ పాదౌ హస్తౌ ప్రక్షాళ్య ద్విరాచమ్య దర్భపాణిః ప్రాణానాయమ్య ప్రాతస్సంధ్యాముపాసిష్యే ఇతి సంకల్ప్య వారుణం పుండ్రం ధృత్వా । ఆపోహిష్ఠేతి మంత్రస్య ॥ సింధుద్వీపఋషిః ॥ గాయత్రీఛందః ॥ ఆపోదేవతా ॥ ఇతి శిరోముఖహృదయేషు విన్యస్య। ప్రోక్షణే వినియోగ ఇతి ॥ వినియోగం స్మృత్వా మంత్రార్థస్మరణపూర్వకం। ఆపోహిష్ఠేత్యృచస్యాదితః సప్తభిః పాదైః సప్రణవైః తద్రహితైర్వా సపవిప్రుషః శిరస్యుత్క్షిప్య । నవమేనపిశాం శిరసి ఉత్క్షిప్య సప్రణవవ్యాహృత్యాత్మానం పరిషించేత్ । తతస్సూర్యశ్చేత్యనువాకస్యాగ్నిఋషిః ॥ గాయత్రీ ఛందః ॥ సూర్యో దేవతా। ఆచమనే వినియోగ ఇతి పూర్వవత్। వినియోగ ఇతి వినియోగస్య చ స్మృత్వార్థపూర్వకం। సూర్యశ్చేత్యనేనాభిమంత్రితా ఆపః పీత్వా ద్విరాచమేత్ ॥ దధిక్రావ్ణ్ణ ఇత్యస్య వామదేవఋషిః ॥ అనుష్టుప్ఛందః ॥ విశ్వేదేవా దేవతా । దధిక్రావా దేవతా ॥ మార్జనే వినియోగః ॥ ఇతి పూర్వవద్విన్యస్యైతయా సురభిమత్యా ఆపోహిష్ఠేతి తిసృభిశ్చ పాదశో మార్జయిత్వా పూర్వవదాత్మానం పరిషించేత్ । తతః అర్ఘ్యప్రదానం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య గాయత్ర్యా వక్ష్యమాణం ఋష్యాదికం విన్యస్య తదర్థం చ స్మృత్వాభిమంత్రితం జలాంజలిం సూర్యాయార్ఘ్యం ప్రక్షిపేత్ ॥ తత ఆచమ్య సజలేన పాణినా సకృదాత్మప్రదక్షిణం కృత్వా అసావాదిత్యో బ్రహ్మేతి ఆత్మానం ధ్యాత్వా హృదయమభిమృశ్యాచమ్య యథాచారం గ్రహాదీంస్తర్పయేత్ ఇతి ॥ జపదేశమాహ యోగయాజ్ఞవల్క్యః। అగ్న్యగారే జలాంతే వా జపేద్దేవాలయే౽థవా। పుణ్యతీర్థే గవాం గోష్ఠే సిద్ధక్షేత్రే౽థవా గృహే ॥ స్మృతిరత్నే ॥ సూర్యాగ్నిరుద్రదేవానాం గురూణాం సంనిధౌ తథా । అన్యేషాం చ ప్రశస్తానాం మంత్రానభిముఖో జపేత్ । అశ్వత్థబిల్వతులసీవనే పుష్పఫలైర్వృతే ॥ స్మృతిసారే ॥ సూర్యస్యాగ్నేర్గురోరిందోర్దీపస్య చ జలస్య చ । విప్రాణాం చ గవాం చైవ సన్నిధౌ శస్యతే జపః ॥ శంఖః ॥ గృహే త్వేకగుణం ప్రోక్తం నద్యాం

దార్వ్యగుణంస్మృతమ్ । గవాంగోష్ఠే దశగుణం అగ్న్యగారే శతాధికమ్ ।
సిద్ధక్షేత్రేషు తీర్థేషు దేవతాయాశ్చసన్నిధౌ । సహస్రంశతకోటీనాం అ
యుతంవిష్ణుసన్నిధౌ ॥ అఙ్గిరా అపి । ప్రశస్తాన్యేవచవానాం జ్ఞానంచసరహసం
కృతం ॥ జప్యానిచసుగుప్తాని తేషాం ఫలమనంతకమితి ॥ శౌనకః ॥ ఆబ్ర
హ్మలోకాదాశేషాదాలోకాల్లోకపర్వతాత్ । యేవసంతిబ్రాహ్మణాదేవాస్తే
భ్యోనిత్యంనమోనమః । ఇతిమంత్రంసముచ్చార్య నమస్కుర్యాత్పురద్వి
జాన్ ॥ అపసర్పంతుయేభూతాయే భూతాభువిసంస్థితాః । యేభూతా
విఘ్నకర్తారస్తేనశ్యంతుశివాజ్ఞయా ॥ తలేనావన్యాః పాదస్యభూమాఘాతత్ర
యంచరేత్ । ఉగ్రభూతపిశాచాద్యా ఏతేవై భూమిభారకాః । ఏతేషామవి
రోధేనబ్రహ్మకర్మసమారభేత్ ॥ సంకల్ప్యైవంజపేత్సమ్యక్ మంత్రా
ర్థగతమానసః । కుశాజినాంబరేర్యాద్యం కల్పయేదాసనంబుధః ॥ వంశేష్ట
కాష్ఠధరణీతృణపల్లవనిర్మితం । వర్జయేదాసనంధీమాన్ దారిద్ర్యవ్యాధిదుః
ఖదం ॥ సర్వసిద్ధ్యైర్వ్యాఘ్రచర్మ జ్ఞానసిద్ధ్యైస్తుజినే । నాపేక్షితస్య
గృహిణఃకృష్ణసారాజినంస్మృతం । విశేషతోవనస్థస్యబ్రహ్మచారీమృగా
జినే ॥ వస్త్రాసనంరోగహరం కంబళందుఃఖమేవచ । స్వస్తికాద్యాసనైర్వా
థవిశేషత్రనిరాకులః ॥ వీరాసనంస్వస్తికంవా బధ్వాన్యతరదాసనం । ప
ద్మంవాముక్తకంవాపిబద్ధ్వాజపన్థాచరేత్ ఇతి । ఆసనలక్షణముక్తం తేనై
వ ॥ ఏకంపాదమథైకస్మిన్ విన్యస్యోరుణిసంస్థితః । పాదేన్యస్మింస్తథాచోరుం
వీరాసనముదాహృతం ॥ జానూర్వోరంతరేసమ్యక్ కృత్వాపాదతలేనతు ।
రుజుకాయఃసమాసీనః స్వస్తికంతత్ప్రచక్షతే । ఊర్వోరుపరి విప్రేంద్ర కృ
త్వాపాదతలేఉభే । పద్మాసనంభవేదేతత్ సర్వేషామపిపూజితం । సంపీ
డ్యపాదంసీవనీం సౌక్ష్మ్యాత్ గుల్ఫేనైవతుసర్వతః । సవ్యాంగదక్షిణగుల్ఫేనముక్తా
సనముదీరితం । ఏవమాసనయుక్తస్సన్ భూతశుద్ధింసమాచరేత్ । మంత్ర
దేవతాప్రకాశికాయాం । పృథివ్యామేరుపృష్ఠ ఋషిఃసుతలంఛందః । కూ
ర్మోదేవతా । ఆసనేవినియోగః ఇతిసవ్యాంసేఽఞ్జలింకృత్వాజ్ఞానాళిప

ర్యాష్టదళ వైరాగ్య కర్ణికహృదయాంబుజముకుళం వికసితంధ్యాత్వా కర్ణికావస్థం చైతన్యాత్మకంజీవం ప్లుతప్రణవోచ్చారణేన సుషుమ్నానాడీమార్గేణ తేనస్వార్యతంజీవం ద్వాదశాంతస్థిత సహస్రదళకమలస్థపరమాత్మనాసహహంస ఇతి మంత్రేణఏకీకృత్య స్వశరీరస్థ కల్మషజాతం పురుషాకారేణ విచింత్య శోషణదాహన ప్లావనానీత్థంకుర్యాత్ । బ్రహ్మహత్యాశిరస్కంచ స్వర్ణస్తేయభుజద్వయం । సురాపానహృదాయుక్తం గురుతల్పకటిద్వయం । తత్సంయోగపదద్వంద్వం ప్రత్యంగంసమపాతకం । ఉపపాతకరోమాణం నఖశ్మశ్రువిలోచనం । ఖడ్గచర్మధరంకృష్ణం కుక్షౌ పాపంవిచింతయేత్ ॥ తంపాపపురుషం నాభిదేశస్థిత షట్కోణాం తర్గతయమితి వాయుబీజోత్థవాయునాశోషయిత్వా పునస్సంహృదయ దేశస్థితత్రికోణగతరంఇత్యగ్నిబీజోత్థవహ్నినా దాహయిత్వా తద్భస్మదక్షిణనాసాపుటాన్నిస్సార్యభ్రూమధ్యస్థాధశ్చంద్రాకారామృత మండలాంతస్థవమిత్యమృతబీజోత్థితామృతధారయా నిష్కల్మషంస్వశరీరమాప్లావ్యశుద్ధిం కృత్వాద్వాదశాంతంనీతమాత్మానంసుషుమ్నానాడీమార్గేణహృదయకమలేసోఽహమితిమంత్రేణస్థాపయేత్ ।ఏవంభూతశుద్ధింకృత్వాప్రాణప్రతిష్ఠాంకుర్యాత్ । ప్రాణప్రతిష్ఠామంత్రస్య । బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాఋషయః । ఋగ్యజుస్సామానిఛందాంసి ప్రాణశక్తిఃపరాదేవతా । ప్రాణప్రతిష్ఠార్థేవినియోగః ॥ రక్తాంభోధిస్థపోతోల్లసదరుణసరోజాధిరూఢాకరాబ్జైః పాశం కోదండమిక్షూద్భవమణిగుణమప్యంకుశం పంచబాణాన్ । బిభ్రాణాసృక్కపాలం త్రినయనవిలసత్పీనవక్షోరుహాఢ్యా దేవీబాలార్కవర్ణా భవతుసుఖకరీ ప్రాణశక్తిః పరానః । ఇతిధ్యాత్వా ప్రాణప్రతిష్ఠాంజపేత్ ఆంహ్రీంక్రోం యరలవశషసహహంసః అముష్యప్రాణఇహప్రాణాః అముష్యజీవఇహస్థితః । అముష్యసర్వేంద్రియాణిఅముష్యవాఙ్మనః శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వాఘ్రాణప్రాణఇహాగత్యసుఖంచిరంతిష్ఠంతుస్వాహేతి।అముష్యస్థానేమమేత్యుచ్చారయన్ ప్రాణప్రతిష్ఠాంకుర్యాత్ - తతోమాతృకాన్యాస

కుర్యాత్ ॥ మాతృకాసరస్వతీ దేవతా - మాతృకాన్యాసే వినియోగః - పంచాశద్వర్ణభేదైర్విహితపదనదోఃపాదయుక్కుక్షివక్షోదేశాం భాస్వత్కపర్దాకలితశశికలా మిందుకుందావదాతాం । అక్షస్రక్కుంభచింతాలిఖితకరవరామబ్జసంస్థాంత్రినేత్రామిచ్ఛాకల్పామనుచ్ఛస్తన జఘనభరాం భారతీం తాంనమామితి ॥ ధ్యాత్వా బిందుసహితాం మాతృకాం న్యసేత్ ॥ ప్రపంచసారే మాతృకాన్యాసస్థానమభిహితం । కాననవృత్తద్వ్యక్షిశ్రుతినాసికగండోష్ఠదంతమూర్ధాస్యేషు దోః ॥ పత్సంధ్యగ్రేషు చ పార్శ్వద్వయపృష్ఠనాభిజఠరేషు హృద్దోర్మూలాపరగళకక్షేషు హృదాది పాణిపాదయుగే - జఠరాననయోర్వ్యాపకసంజ్ఞాంన్యసేదథార్ణాన్ క్రమశ ఇతి ॥ కంశిరసి ద్విశబ్దః అక్షిశ్రోత్ర నాసికాగండోష్ఠదంతేషు ప్రత్యేకం సంబధ్యతే దోః పత్సంధ్యగ్రాణి వింశతిః । దోర్మూలాదికేషు యాదీన్ క్షాంతవ్యాపక సంఖ్యాతాభిర్వ్యాపకంన్యాసమపి కుర్యాత్ ఇత్యర్థః ॥ ❋

—❋ అథ ప్రాణాయామవిధిః. ❋—

తత్ర యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ ఏవం సమ్మార్జనం కృత్వా బాహ్యశుద్ధ్యర్థమాదరాత్ । తథాభ్యంతరశుద్ధ్యర్థం ప్రాణాయామం సమాచరేత్ ॥ బృహస్పతిః ॥ బద్ధ్వాసనం నియమ్యాసూన్ స్మృత్వా చ వ్యాహృతికం తథా । సన్నిమీలితదృఙ్మౌనీ ప్రాణాయామం సమభ్యసేత్ । ఆసనం చాత్ర స్వస్తికాది । యత్తు దక్షవచనమ్ । సంధ్యాత్రయేపి కర్తవ్యం ప్రాణాయామత్రయం ద్విజైః ॥ ఆసీనస్తు భవేత్సాయం మధ్యాహ్నే స్థిత ఏవ వా । తిష్ఠన్నేవ తథా కుర్యాత్ప్రాతః కాలే సమాహిత ఇతి । తదసావాదిత్యో బ్రహ్మేతి ధ్యానాత్పూర్వకాలీనవిషయం । ప్రాతస్తిష్ఠన్ ప్రాణాయామేన శుధ్యతి నాయమాసీనః ప్రాణాయామేన శుధ్యతీత్యఖండదర్శవచనాత్ । ప్రాతస్తిష్ఠన్నేవ ప్రాణాయామః కర్తవ్య ఇత్యాహుః ॥ సంవర్తః ॥ ప్రాణాయామైస్త్రిభిః పూతో గాయత్రీం తు జపేత్తత ఇతి ॥ కర్మప్రదీపే ॥ దేవార్చనజపే హోమే స్వాధ్యాయే శ్రాద్ధకర్మణి । స్నానే దానే తథా ధ్యానే ప్రాణాయామాస్త్రయస్స్మృతాః ॥ ఆదౌ

వంత్రైవ గాయత్ర్యాః ప్రాణాయామాస్త్రయస్స్మృతాః । సన్ధ్యాయామ
ర్ఘ్యదానే చ స్మృత ఏకోనసంయుః ॥ అంగుష్ఠానామికాభ్యాంతు తథైవ
చకనిష్ఠయా । ప్రాణాయామస్తు కర్తవ్యో మధ్యమాం తర్జనీం వినా । తర్జ
నీమధ్యయోయోర్గం ప్రాణాయామే తు వర్జయేత్ । తర్జన్యా మధ్యమాం
స్పృష్ట్వా కుర్వన్ శూద్రసమో భవేదితి । తత్రైవ ॥ గణనం వామహస్తే
తత్ప్రాణాయామం జపేద్ద్విజః । కృత్వా చామెచ్ఛ సర్వత్ర తథా కు
త్సితకర్మణీతి ॥ ప్రాణాయామలక్షణమాహ ॥ సవ్యాహృతికాం సప్రణ
వాం గాయత్రీం శిరసా సహ । త్రిః పఠేదాయతప్రాణః ప్రాణాయామః
స ఉచ్యతే ॥ పఠేన్మనసేః శేషః ॥ తథా చ సంవర్తః ॥ ప్రణవేన తు సంయు
క్తా వ్యాహృతీః సప్త నిత్యశః । సావిత్రీం శిరసా సార్ధం మనసా త్రిః పఠేద్ద్విజ
ఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యోఽపి ॥ గాయత్రీం శిరసా సార్ధం జపేద్వ్యాహృతిపూ
ర్వకాం । ప్రతిప్రణవసంయుక్తాం త్రిరయం ప్రాణసంయమః ఇతి ॥ ప్రతి
వ్యాహృతిం ప్రణవేనసంయుక్తాం గాయత్రీం ముఖనాసికాసంచారిణం వా
యుం నిరుధ్య మనసా త్రివారం జపేదిత్యయం సర్వత్ర ప్రాణాయామ ఇతి వి
జ్ఞానేశ్వరః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యోఽపి ॥ భూర్భువస్స్వర్మర్జనయత స్త
పఃసత్యం తథైవ చ । ప్రత్యోంకారసమాయుక్తం తథా తత్సవితుః పరమ్ ॥
ఓమాపోజ్యోతిరిత్యేతచ్ఛిరః పశ్చాత్ప్రయోజయేత్ । ఓమాపోజ్యోతిరిత్యే
ష మంత్రో వై తైత్తిరీయకః । త్రిరావర్తనయోగాత్తు ప్రాణాయామస్తు శ
బ్దితఇతి ॥ యమోఽపి ॥ ఓంకారపూర్వకాః సప్త జపేత్తు వ్యాహృతీస్థిరాః । శి
రసా సహ గాయత్రీం ప్రాణాయామః పరంతప ఇతి ॥ అశక్తస్య జపమాహ
భరద్వాజః । అశక్యస్స్యాద్యది ప్రోక్తః ప్రాణాయామో ద్విజన్మనః ॥ బా
లస్య చేతరేషాం చ దశకృత్వో జపస్స్మృతః । అత్యంతాశక్తస్స ఏవ ॥ సప్తై
వ వ్యాహృతీరేతాః కేవలా వా ద్విజో జపేత్ । జపక్రమోఽయమేవ స్యాత్ సర్వ
పాపప్రణాశన ఇతి ॥ స చ ప్రాణాయామః పూరకకుంభకరేచకభేదేన త్రివి
ధః । తథా చ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ పూరకః కుంభకో రేచ్యః ప్రాణా

యామస్త్రిలక్షణః। నాసికాకృష్టఉచ్ఛ్వాసో ధ్మాతః పూరకఉచ్యతే॥ కుంభకో నిశ్చలోచ్ఛ్వాసో రిచ్యమానస్తు రేచకః। బాహ్యస్థితం ఘ్రాణపుటేన వాయుమాకృష్య యత్నేన శనైః సమస్తం। నాడ్యశ్చ సర్వాః పరిపూరణీయాః సపూరకో నామ మహానిరోధః ఇతి। కుంభక రేచకయోర్విశేషమాహాత్రిః। ఆకేశాగ్రాన్నఖాగ్రాచ్చ నిరోధో యః శస్యతే బుధైః॥ నిరోధాజ్జాయతే వాయుః వాయోరగ్నిశ్చ జాయతే। అగ్నేరాపశ్చ జాయంతే తతోంతః శుధ్యతే త్రిభిః। శనైర్నాసాపుటే వాయుం ఉత్సృజేన్నతు వేగతః॥ న కంపయేచ్ఛరీరంతు స యోగీ పరమో మత ఇతి॥ వ్యాసః॥ నాభిమధ్యస్థితం ధ్యాయేత్ కారణం పూరకేణ తు। నీలోత్పలాభం హృత్పద్మే కుంభకేన జనార్దనం॥ లలాటస్థం శివం శ్వేతం రేచకేనాభిచింతయేత్। శుద్ధస్ఫటికసంకాశం నిర్మలం పాపనాశనం। శంకరం త్ర్యంబకం శ్వేతం ధ్యాయన్ముచ్యేత బంధనాత్॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥ పూరకే విష్ణుసాయుజ్యం కుంభకే బ్రహ్మణోంతికం। రేచకేన తృతీయేన ప్రాప్నుయాదైశ్వరం పదం। ఇడయా వాయుమారోప్య బాహ్యం ద్వాదశమాత్రకమ్॥ పూరయిత్వోదరం తేన నాసాగ్రనయనద్వయం। ధ్యాయన్విరేచయేత్పశ్చాన్మందం పింగళయా పునః॥ ఇడా వామనాడీ పింగళా దక్షిణనాడీ॥ కుంభకే మానసజపః॥ స్మృత్యంతరే॥ దక్షిణే రేచకం కుర్యాత్ వామే నాపూర్య చోదరం। కుంభకేన జపం కుర్యాత్ ప్రాణాయామస్య లక్షణం ఇతి॥ నారదః॥ ప్రాణాయామ ఇతి ప్రోక్తో ద్వివిధః ప్రోచ్యతే హి సః। అగర్భశ్చ సగర్భశ్చ ద్వితీయశ్చైతయోర్వరః॥ అపి ధ్యానం వినా గర్భః సగర్భస్తత్సమన్విత ఇతి॥ భరద్వాజః॥ సమాహితమనాః ప్రాణానాయమ్యైవ తదాకృతిం। దశకృత్వో జపిత్వైవం ప్రాగ్గాయత్రీం తతో జపేత్॥ జపక్రమోయమేవ స్యాత్ సర్వపాపప్రణాశక ఇతి॥ తదాకృతిం కుంభకజపోక్తరూపాం॥ స్మృత్యంతరేచ॥ సప్తవ్యాహృతిసంయుక్తాం గాయత్రీం శిరసా సహ। దశవారం జపిత్వైవ గాయత్రీం తు తతో జపేదితి॥ ఋష్యాదికమాహ భారద్వాజః॥ ప్రణవస్య పరబ్రహ్మ ఋషిః పరమాత్మా

దేవతా ॥ ఛందస్తు దేవీ గాయత్రీ వినియోగః క్రియావశః ॥ పితామహర్షిః
ప్రణవస్యఋషిః బ్రహ్మ దేవతాగ్నిస్త్రయీవాచసా । ఛందస్తు దేవీగాయత్రీ
దాదౌ వినియుజ్యతే । జపకాలేత్రయీ దేవో హోమకాలే హుతాశనః
ధ్యానకాలే పరంబ్రహ్మ విశ్వేదేవాస్తథోఽన్యథా । వ్యాహృతీనామృష్యాది
మాహసఏవ॥ అత్రిర్భృగుశ్చకుత్సశ్చ వసిష్ఠో గౌతమస్తథా । కాశ్యపశ్చాం
గిరాశ్చైవ ఋషయస్స్యుర్యథాక్రమం । గాయత్ర్యుష్ణిగనుష్టుప్చబృహతీపఙ్క్తి
రేవచ ॥ త్రిష్టుప్చజగతీ చైవఛందాంస్యేతాని సప్త వై । అగ్నిర్వాయుస్తథా
ర్కశ్చవాగీశోవరుణస్తథా । ఇంద్రశ్చవిశ్వేదేవాశ్చ దేవతాఃసముదాహృ
తాః ॥ బ్రాహ్మీస్వాహావాహినీచ తథాఽత్యాదిలాసినీ । ప్రభావతీచలోలాః
సప్తవ్యాహృతిశక్తయః । శ్వేతం శ్యామంచ పీతంచ పిశంగం నీలలోహితం ॥
నీలం కనకవర్ణంచ వర్ణాన్యేతాన్యనుక్రమాత్ । విశ్వామిత్రస్తు గాయ
త్ర్యాఋషిశ్ఛందస్స్వయం స్మృతం । సవితా దేవతా చైవ బ్రహ్మా చైవ ఋషిస్స్మృ
తః ॥ అనుష్టుప్చ ఛందస్స్యాత్ పరమాత్మా చ దేవతా । యోగయజ్ఞవల్క్య
స్తు । వ్యాహృతీనాంతుసర్వాసా మృషిశ్చైవ ప్రజాపతిః ॥ అగ్నిర్వాయు
స్తథాదిత్యో బృహస్పత్యాప ఏవ చ । ఇంద్రశ్చవిశ్వేదేవాశ్చ దేవతాఃసముదా
హృతాః ॥ శిరఃప్రజాపతిఋషిర్యజుశ్ఛందోవివర్జితం ॥ అగ్నివాయుసూర్యాశ్చ
దేవతాఃపరికీర్తితాః ॥ ప్రాణాయామప్రయోగేషు వినియోగ ఉదాహృతః ॥ న్యా
సమాహసఏవ । పాదయోర్జంఘయోర్జాన్వోస్తథైవజఠరేపి వా ॥ కంఠే
ముఖే తథా మూర్ధ్ని క్రమేణ వ్యాహృతీర్న్యసేత్ । భూరంగుష్ఠద్వయే న్యస్య
భువస్తర్జనికాద్వయోః । జ్యేష్ఠాంగుళిద్వయే ధీమాన్ స్వఃపదం వినియోజ
యేత్ ॥ అనామికాద్వయోర్ధీమాన్ న్యసేద్ధృదయమగ్రతః । కనిష్ఠికాద్వయోః
భగణేపాణ్యోర్మధ్యే ధ్యుః పదం । భూః పదం హృది విన్యస్య భువశ్శిరసి విన్య
సేత్ ॥ శిఖాయాంస్వఃపదంన్యస్య కవచే తత్పదం న్యసేత్ । అక్ష్ణోర్భర్గ
పదం న్యస్య న్యసేద్ధియః పదం । శిరస్తస్యాస్తు సర్వాంగే ప్రాణాయా
మపరో న్యసేత్ ॥ విన్యస్యైవం తతః కృత్వా ముద్రాం ధ్యాత్వా క్రమేణ తు ।

పూరకాదిక్రమేణైవ ప్రాణాయామాంస్సమాచరేత్ ॥ పద్మముద్రాస్యారభే
యాశంఖముద్రావరాహకౌ । వాసుదేవాత్మసంవిచ్ఛ సప్తవ్యాహృతిముద్రి
కా ఇతి ॥ ప్రణవధ్యానముక్తం మంత్రదేవతాప్రకాశికాయాం । విష్ణుం
భాస్వత్కిరీటాంగదవలయుగకలాకల్పహారోదరాంఘ్రి శ్రోణీభూషం సు
వక్షోమణి మకరమహాకుండలామండితాంగం । హస్తోద్యచ్చక్రశంఖాంబు
జకరయుగలం పీతకౌశేయవాసం హ్యాశా విద్యోతభాసం దినకరసదృశం ప
ద్మసంస్థం నమామి । వ్యాస॥ స్నాస్యోక్త వర్ణాత నవోరూపయౌవన సం
యుతాః క్షౌమవస్త్రపరీతాంగ్యః సర్వాభరణభూషితాః । దివ్యచందనలిప్తాం
గ్యః దివ్యమాల్యైరలంకృతాః యజ్ఞోపవీతహృదయాః సపవిత్రచతుష్కరాః ।
ఉద్బుద్ధవసనాంభోజజటామండలమండితాః । జటాకలాపపూర్ణేందుప్రభా
పూరితదిఙ్ముఖాః । అథమాత్రాశ్చ గాయత్రీవరహస్తసరోరుహాః । ఏవం
హి మేజపారంభే ధ్యేయా వ్యాహృతయోద్విజైః ॥ గాయత్రీధ్యానం ॥ ము
క్తావిద్రుమహేమనీలధవళచ్ఛాయైర్ముఖైస్త్ర్యక్షిభైర్యుక్తామిందుకళానిబద్ధ
మకుటాం తత్వార్థవర్ణాత్మికాం। గాయత్రీం వరదాభయాంకుశకశాం
శుభ్రాంకపాలంగుణం శంఖంచక్రగదారవిందయుగళం హస్తైర్వహంతీంభ
జే॥ ఇత్యేవంకుర్వతఃఫలమాహసంవర్తః। మానసంవాచకంపాపం కాయేనైవ
తు యత్కృతం తత్సర్వం నశ్యతి క్షిప్రం ప్రాణాయామత్రయేణ వై । యోగయా
జ్ఞవల్క్యోపి॥ప్రాణాయామత్రయంకృత్వా సూర్యస్యోదయనం ప్రతి । నిర్మ
లాస్స్వర్గమాయాంతి సంతః సుకృతినో యథేతి ॥ మనుః ॥ ప్రాణాయా
మాః బ్రాహ్మణస్య త్రయోపి విధివత్కృతాః । వ్యాహృతిప్రణవైర్యుక్తా విజ్ఞే
యాం పరమంతపః । దహ్యంతే ధ్యాయమానానాం ధాతూనాంహియథామ
లాః । తథేంద్రియాణాం దహ్యంతే దోషాః ప్రాణస్యనిగ్రహాత్ । సవ్యాహృ
తికాస్సప్రణవాః ప్రాణాయామాస్తు షోడశ ॥ అపిభ్రూణహనంమాసాత్ పు
నంత్యహరహః కృతం॥ శౌనకోపి॥ ప్రాణాయామాన్ ధారయేత్త్రీన్ యథా
విధి సమాహితః। అహోరాత్రకృతంపాపం తత్క్షణాదేవనశ్యతీతి॥ ఆత్మను

ద్భిః ద్వాదశభిశ్చతుర్వింశత్పరం తప ఇతి ॥ యమోపి ॥ దశప్రణవసంయు
క్తైః ప్రాణాయామైశ్చతుర్దశైః। ముచ్యతే బ్రహ్మహత్యాయాః మాసా
చ్చైవోపపాతకైః సవ్యాహృతిం సప్రణవాం గాయత్రీం శిరసా సహ యే జ
పంతి సదా తేషాం న భయం విద్యతే క్వచిత్ । యోగయాజ్ఞవల్క్యోపి ॥ య
ఏతా వ్యాహృతీస్సప్త సంస్మరేత్ప్రాణసంయుతః । ఉపాసితం భవేత్తేన విశ్వం
భువనసప్తకం । సర్వేషు చైవ లోకేషు క్రమాచ్చారశ్చ జాయతే । షోడశా
క్షరకం బ్రహ్మ గాయత్ర్యాస్తు శిరస్స్మృతం । సకృదావర్తయన్విప్రః సంసా
రాదపి ముచ్యత ఇతి॥ ఇతి ప్రాణాయామవిధిః ॥ భరద్వాజః ॥ ఆయాత్విత్యను
వాకేన హృదయేవార్కమండలే । ధ్యానయోగేన సంపశ్యేద్వర్ణరూపసమ
న్వితాం ॥ ప్రాణానాయమ్య చావాహ్య స్మృత్వాప్యార్షాదికం తతో న్యసేత్ ।
ముద్రాః ప్రదర్శ్య ధ్యాత్వాథ జపేన్మంత్రమయం క్రమః । శౌనకః ॥ ఆవాహ
నం తైత్తిరీయమేవోక్తం చాపి వర్జనమిహ । మంత్రాంతరమాహ గోభిలః ॥ ఆ
యాతు వరదా దేవీత్యాహరేద్బ్రహ్మవాదినీం॥ గాయత్రీం ఛందసాం మాతే బ్ర
హ్మయోనే నమోస్తుతే । ఆవాహయేత్తు గాయత్రీం సర్వపాపప్రణాశినీం ।
ఆగచ్ఛ వరదే దేవి జప్యే మే సన్నిధౌ భవ ॥ గాయంతం త్రాయతే యస్మా
ద్గాయత్రీ త్వమతస్స్మృతా ఇతి॥ బృహస్పతిః॥ ఋషిచ్ఛందో దేవతాశ్చ ధ్యాత్వా
మంత్రార్థమేవ చ॥ గాయత్ర్యాస్తు సమస్తాయా ఋషిచ్ఛందోధిదేవతాః స్మృ
త్వా ప్రత్యక్షరం పశ్చాద్వ్యష్ట్యాదీనథ సంస్మరేదితి ॥ పితామహః ॥ సవితా
దేవతా యస్య ముఖమగ్నిస్త్రిపాచ్చ యా । విశ్వామిత్ర ఋషిశ్ఛందో గాయత్రీ
సావిశిష్యతే ॥ వ్యాసః ॥ విశ్వామిత్ర ఋషిశ్ఛందో ఋగ్గాయత్రీయముచ్యతే ।
దేవతా పరమాత్మా చ సవితా సా ప్రకీర్తితా ॥ ప్రాణాయామంజపేత్వర్ఘ్యప్ర
దానే చ వినియుజ్యత ఇతి । ఓం భూరిత్యాదీనామయమర్థః । అకారోకా
రమకారాత్మకస్య ప్రణవస్య బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాత్మకః పరమాత్మా ప్రతి
పాద్యోర్థః । తేన సప్తవ్యాహృతిప్రతిపాద్యార్థస్యైకత్వముచ్యతే॥ ఓం
భూః సప్తాశ్చభావః ॥ ప్రణవార్థః ॥ ఏవం భువస్స్థితికాలే సర్వస్మిన్నపి

తీతి । భువః సర్వస్థితికారణమపి ప్రణవార్థః ॥ ఓం సువః సుపూర్వస్య
వృఞ్ వరణ ఇత్యస్య రూపం శోభనైః సనకాదిభిర్వృతం సుష్ఠు సవరణం వృ
ణోతి వ్యాప్నోతీతి వా సువః బ్రహ్మ ॥ ఓం మహః ॥ మహతేః పూజాకర్మణో
రూపం ముముక్షుభిః పూజనీయత్వాత్ బ్రహ్మైవ మహ ఇత్యుచ్యతే ।
ఓం జనః జనేరన్తర్భావితార్థస్య రూపం సర్వస్య జగతో జనకం బ్రహ్మే
త్యర్థః ॥ ఓం తపః ॥ తపతేరన్తర్భావితార్థస్య రూపం సూర్యా
త్మనా స్థిత్వా జగత్తాపయతి ప్రకాశయతీతి వా తపః తదపి ప్రణవార్థ ఏవ
ఓం సత్యం । క్వచిదపి దేశే కాలే వస్తుని కేనాపి ప్రమాణేనాబాధితం సత్యం
కార్యం కారణం ప్రణవః । ప్రత్యక్షం చ పరోక్షం చ యద్వా సత్యమితీరితమ్ ।
తదపి ప్రణవార్థ ఏవ । యద్వా భూరిత్యాదయో లోకానాముపలక్షణం । భూ
ప్రభృతయశ్చ సప్తోపరి లోకాః పాతాలాద్యాశ్చ మే లోకాః సప్త చతు
ర్దశలోకా అపి బ్రహ్మకార్యత్వాత్ ఉపాదానభూత బ్రహ్మాత్మకా ఇత్యర్థః ।
అథ గాయత్ర్యర్థః ॥ సవితుః సర్వజగతః ప్రసవితుః జగత్కారణస్య దేవ
స్య ద్యోతనస్వభావస్య స్వయంప్రకాశ చిదేకరసస్య వరేణ్యం వరణీయం స
ర్వైః ప్రార్థనీయం సుఖైకతానరూపం సర్వైః సుఖస్యైవ ప్రార్థనీయ
త్వాత్ భర్గః భజనాదాహో దాహః ప్రకృతః ప్రాకృతిలక్షణస్య సంసారస్య
దాహకః యః ధియః ధీవృత్తీః ప్రచోదయాత్ సదా ప్రేరయతి తస్య బు
ద్ధ్యాది ప్రేరకస్య సవితుః దేవస్య వరేణ్యం పరమానందైకరసం భర్గః సకా
రణసంసారదాహక నిర్గుణం ధీమహి ధ్యాయామ ఇతి ॥ స్మృతిభా
స్కరే ॥ తదిత్యేతత్పరం బ్రహ్మ ధ్యేయం తత్సూర్యమండలే । సవితుః సక
లోత్పత్తిస్థితిసంహారకారిణః ॥ వరేణ్యమాశ్రయణీయం యదాధారమిదం
జగత్ । భర్గస్య సాక్షాత్కారే అవిద్యాతత్కార్యదాహకం । దేవస్య జ్ఞాన
రూపస్య ధ్యానం దాతీర్హిడితో పివా ॥ ధీమహ్యహం స ఏవేతి సదైవాభేదసిద్ధ
యే ॥ ధియోన్తఃకరణవృత్తీః ప్రత్యక్ప్రవణకారిణీః । య ఇత్యరూపమవ్య
క్తం సమ్యక్జ్ఞానాదిలక్షణమ్ । నోస్మాకం బహుధాధ్యస్త భేదేనానేక దేహి

నాం ॥ప్రచోదయాత్ప్రేరయతి సత్యజ్ఞానాది లక్షణ ఇతి ॥ విశ్వామిత్రః ॥
దేవస్యసవితుస్తస్య ధియో యో నః ప్రచోదయాత్ ।భర్గో వరేణ్యంతద్బ్రహ్మ
ధీమహీత్యర్థ ఉచ్యతే ॥ అగస్త్యః ॥ యో దేవః సవితాఽస్మాకం ధియో ధ
ర్మాదిగోచరాః । ప్రేరయేత్తస్య యద్భర్గ స్తద్వరేణ్యముపాస్మహే ॥
మంత్రదీపికాయాం ॥ దేవస్యసవితుస్తేజో వరేణ్యంభర్గసమ్మితం । ధ్యా
యేమహీతిశబ్దోక్తా ధీమహీత్యర్థ ఉచ్యతే । యశ్శబ్దశ్చ యదిత్యర్థే లింగ
వ్యత్యయతో భవేత్ ఇతి ॥ వరదరాజీయే ॥ నిత్యమంత్రవ్యాఖ్యానే తచ్ఛ
బ్దస్య యచ్ఛబ్దాధ్యాహారః । సవితుర్జగతాం ప్రసవితుః సవితా వై ప్రస
వానామీశే । ఉత త్వేషే ప్రసవస్య త్వమేక ఇత్యాదిశ్రుతిర్వరేణ్యం వృజ్మసం
భక్త్యాభ్యర్హ్య యః । సర్వేషాం భజనీయం భర్గః ప్రకాశప్రదానేన జగతో
బాహ్యాభ్యంతరతమోభంజనాద్వా కాలాత్మకతయా సకల కర్మఫలపా
కహేతుత్వేన భజనాద్వా వృష్టిప్రదానేన భూతానాం భరణాద్వా భ
ర్గః దేవస్య ద్యోతమానస్య ధీమహి ధ్యై చింతాయాం ॥ దేవస్య సవితుర్వ
రేణ్యం యద్భర్గస్తద్ధ్యాయామి । తచ్ఛబ్దో బ్రహ్మవాచకత్వేన చ ప్రసిద్ధః ॥
ఓం తత్సదితి నిర్దేశో బ్రహ్మణస్త్రివిధస్స్మృతః ఇతి భగవద్గీతాస్మరణాత్ ॥ ఆ
దిత్యమండలాంతర్వర్తినం పురుషమనుచింతయామి య ఏషోఽంతరాదిత్యే
హిరణ్మయః పురుషః ॥ అతో య ఏష ఏతస్మిన్మండలేఽర్చిషి పురుష ఇత్యాది
శ్రుతేః । యః సవితా నోఽస్మాకం ధియః జ్ఞానోపరాగాదివిషయాణి జ్ఞానాని ప్ర
చోదయాత్ । ప్రచోదయతి ప్రవర్తయతీతి తత్సవితుస్తద్భర్గశ్చింతయామ
ఇతి ॥ మార్కండేయోఽపి ॥ కుశముష్ట్యే నిషణ్ణస్తు కుశపాణిర్జితేంద్రియః ।
అర్కమధ్యగతం ధ్యాయేత్ పురుషంతు మహాద్యుతిమితి ॥ నిరుక్తభాష్యే
పి ॥ యద్బ్రహ్మ నిత్యం మహదిసన్నివిష్టం మాం ప్రేరయత్విహ తిసః సుబుద్ధీః । భ
ర్గస్యం వాక్యం భజనీయమేతత్ ధ్యాయామి నిత్యం రవిమండలస్థం । దేవస్య
సవితుర్మధ్యే యో భర్గో నో ధియస్స్వయం ప్రచోదయాత్తద్వరేణ్యం ధీ
మహీత్యన్వయక్రమః । వ్యస్తానాద్ద్యోతనాద్వాపి భానుర్దేవ ఉదా

హృతః। జగత్ప్రసవహేతుత్వాత్సఏవ సవితాభవేత్॥ తస్యేంబ ధీమహ్యో భర్గః పాపానాం భంజకత్వతః। అస్మాకం కార్యవిషయే బుద్ధీః ప్రేరయసీహ సః॥ తద్బ్రహ్మప్రార్థనీయం స్యాత్ వరణీయముపాస్మహే। ధ్యేయస్స దాసవితృమండలమధ్యవర్తీ నారాయణస్సరసిజాసనసన్నివిష్టః॥ కేయూరవాన్మకర కుండలవాన్కిరీటీహారీహిరణ్మయవపుర్ధృతశంఖచక్రః॥ఇతి। అథగాయత్రీశిరస ఓమిత్యస్యార్థః॥ ఆపోజ్యోతిరిత్యర్థః॥ అఖండసత్తాస్వరూపేణ సర్వవ్యాపకః॥ సఏవజ్యోతిః॥ స్వప్రకాశకచైతన్యజ్యోతిః। రసః। సఏవానందస్వభావః॥ తదేవామృతమ్। అమరణధర్మకం॥ తదేవబ్రహ్మదేశాద్యనవచ్ఛిన్నమేవ భూరిత స్యార్థస్య వ్యాహృతిత యార్థైక్యముచ్యతే। భూరిత్యాదినా భూసత్తాస్వభావః। సృష్టికాలే సర్వమస్మిన్భవతీతి స్థితికాలే సర్వమస్మిన్భవతీతి చ సువః సర్వోపాదానం సర్వస్థితికారణంచేతి యావత్। సువః సర్వసంహర్త్ర। అయంశిరసోర్థః ప్రణవార్థఏవ॥ ప్రణవసహితసప్తవ్యాహృతిభిః ప్రణవసహితగాయత్ర్యా ప్రణవసహితశిరసా చ ప్రతిపాదిత మఖండైకరసం బ్రహ్మ ప్రత్యగాత్మతయానుజానామిఓమితి। ఆయాత్విత్యనువాకస్యార్థః। ఆయాతు ఆగచ్ఛతు॥ వరమీప్సితం భక్తేభ్యో దదాతీతి వరదా। దేవీ ద్యోతనస్వభావా నక్షరతి సర్వమశ్నుత ఇతివా అక్షరం బ్రహ్మ అపరిచ్ఛిన్నం సమ్మితం సమ్యక్ మితమవగతం భావే నిష్ఠాజ్ఞానస్వభావమ్ యదేవం భూతం తదాయాత్విత్యర్థః గాయత్రీం ప్రథమార్థే ద్వితీయా గాయత్రీ ఛందసాం మాతా ఛందసాం వేదానాముష్ణిగాదీనాంచ మాతా గాయత్రీత్వం ఇదమఖండైకరసం పూర్వోక్తం బ్రహ్మ నః అస్మాకం జుషస్వ మంతలోపి తణ్యర్థః సేవయ గాయత్ర్యాత్మకం పరంబ్రహ్మ సూర్యయమానేభ్య ఓజసీత్యాదినా। ఓజోస్తేజః తదసి, సహః, పరాభవశక్తిః తదసి మహాప్రళయాదౌ సర్వాభిభవసామర్థ్యస్య సత్వాత్ బలం ప్రాణానాం భ్రాజో దీప్తిః దేవతానాం వస్వాదీనాం ధామస్థానమసి నామాఖ్యా నిఖిలశబ్దరాశిరపిత్వమేవాసి కిం బహునా

విశ్వమసివిశ్వం పరిదృశ్యమానం ప్రపంచజాతం విశ్వమాయుః విశ్వస్యజీ
వనహేతుత్వాత్ । సర్వమసిసర్వం సర్గాంతరాదికార్యమసి ॥ స
ర్వాయుః అసీతి సంబంధః విశ్వాయురిత్యనేన వ్యాఖ్యాతః అభిభూః సర్వం
సర్గజాత మభిభవతీత్యభిభూః ఓంప్రణవార్థశ్చాసి అథవాఓంగాయత్రీ
మావాహయామి । గాయత్ర్యాత్మకం పరంబ్రహ్మావాహయామి సోహమి
తి మమాత్మతయాప్రాపయామీతి ॥ అథర్ష్యాదిన్యాసః ॥ స్మృత్యంతరే ॥
ఛందో గాయత్రీ । గాయత్ర్యాస్సవితాచైవదేవతా ॥ ముఖమగ్నిస్త్రిపా
చ్చైవ విశ్వామిత్రఋషిస్తథా । త్రయీశిరఃశిఖారుద్రో విష్ణుర్హృదయ
మేవచ ॥ ఉపనయనే వినియోగః సాంఖ్యాయనగోత్రికా । త్రైలోక్యంచరణం
క్షేత్రుం పృథివీకుక్షిరేవచ ॥ ఏవంధ్యాత్వాతుగాయత్రీం జపేద్ద్వాదశలక్ష
ణామితి । అథాక్షరఋషయః ॥ విశ్వామిత్రః ॥విశ్వామిత్రోభరద్వాజో గౌ
తమఃకుత్సఏవచ । భృగుశ్శాండిల్యకశ్చైవ లోహితోగర్గఏవచ ॥ శాతాత
పశ్చసనత్కుమార స్తథాసత్యతపాస్స్మృతః । భార్గవఃపరాశరశ్చ పుండరీకః
క్రతుస్తథా । దక్షశ్చకాశ్యపశ్చైవ జమదగ్నిశ్చవత్సకః ॥ విమలశ్చాంగిరా
శ్చైవ అత్రిఃకంఠూస్తథైవచ । కుంభయోనిశ్చతుర్వింశో ఋషయఃపరికీ
ర్తితాః ॥ అథఛందాంసి ॥ గాయత్ర్యుష్ణిగనుష్టుప్చబృహతీపఙ్క్తిరేవచ ॥ త్రి
ష్టుప్చజగతీచైవ అనుష్టుప్పఙ్క్తిరేవచ । జగతీవిష్టుప్పఙ్క్తిరనుష్టుప్పఙ్క్తి
రేవచ ॥ అక్షరపఙ్క్తిరనుష్టుప్చజగతీత్రిష్టుభాతథా । జగత్యానుష్టుభాచైవ
అనుష్టుప్త్రిష్టుభాతథా । త్రిష్టుప్చజగతీచైవ దేవీగాయత్రముచ్యతే । గాయ
త్ర్యాస్తుచతుర్వింశ ఛందాంస్యక్షరశఃక్రమాదితి ॥ అథాక్షరదేవతాః ।
అగ్నిఃప్రజాపతిశ్చైవ సోమఈశానఏవచ ॥ ఆదిత్యోథగురుశ్చైవ ఇం
ద్రశ్చైవభగస్తథా । అర్యమాచైవసవితా త్వష్టాపూషాచదేవతాః ।
ఇంద్రాగ్నీశ్చైవవాయుశ్చ వామదేవస్తథైవచ ॥ మిత్రశ్చవరుణశ్చైవ క్రి
మశో దేవతాస్స్మృతాః । వైశ్వదేవంతతఃప్రోక్తం వైష్ణవంవాసవంతథా ॥
మారుతశ్చైవకౌబేర మాశ్వినంబ్రాహ్మమేవచ । సావిత్ర్యాస్తుచతుర్వింశ దే

వర్ణాస్సముదాహృతాః॥ చంద్రికాయాం॥ అక్షరాణాంచసర్వేషాంప్రజాపతి
ఋషిస్స్మృతః। ఛందో గాయత్రమేవస్యాద్దేవో బ్రహ్మైవకీర్తితఇతి॥ విశ్వా
మిత్రః అథతత్త్వానివక్ష్యామి అక్షరాణాంవిభాగశః। పృథివీచోదకంతేజో
వాయురంబరమేవచ॥ గంధోరసశ్చరూపంచ స్పర్శశ్శబ్దోథవాగితి। హ
స్తౌపుపస్థంపాయుశ్చపచ్ఛ్రోత్రేత్వక్చచక్షుషీ। జిహ్వాఘ్రాణంమనస్తత్వ మ
హంకారోమహత్తథా॥ గుణత్రయంచక్రమశో వర్ణతత్వవినిశ్చయః।
అథాక్షరశక్తయః॥ ప్రహ్లాదినీప్రభానిత్యా విశ్వభద్రావిలాసినీ। ఈశ్వ
రీవిజయాశాంతా కాంతిర్దుర్గాసరస్వతీ॥ విద్రూపావిశదాచేశా వ్యాపి
నీవిమలాతథా। తమోపహారిణీసూక్ష్మా విశ్వయోనిర్జయావహా॥ పద్మా
లయాపరాశోభా గదారూపేతిశక్తయః॥ అథకరన్యాసః॥ విశ్వామి
త్రః॥ ఆదావస్త్రేణసంశోధ్య కరన్యాసంతతశ్చరేత్। దక్షిణాంతర్జ
నీమాదిం కృత్వాపర్వసువిన్యసేత్॥ క్రమాద్వామకనిష్ఠాంతం అక్షరాణి
కరద్వయే। తత్కారంవిన్యసేత్పాదాంగుష్ఠద్వయేద్విజః॥ సకా
రంగుల్ఫదేశేతు వికారంజంఘయోర్న్యసేత్। జాన్వోస్తువిద్ధితుఃకారం వ
కారంచోరుదేశతః॥ రేకాంవిన్యసేద్గుహ్యేణి కారంవృషణేన్యసేత్।
కటిదేశేతుయంకారం భకారంనాభిమండలే॥ గోకారంజఠరేయోగీ
దేకారంస్తనయోర్న్యసేత్। వకారంహృదివిన్యస్య స్యకారంకంఠఏవతు॥
ధీకారమాస్యేవిన్యస్య మకారంతాలుమధ్యతః। హికారంనాసికాగ్రేతు
ధీకారంనయనద్వయోః॥ భ్రువోర్మధ్యేతుయోకారం లలాటేతుద్వితీయ
కం। పూర్వాననేతునఃకారం ప్రకారందక్షిణాననే। చోకారంవిన్యసే
త్ఫాలేదకారంతుకపోలయోః॥ విన్యస్యేన్మూర్ధ్నియాత్కారం సర్వ
వ్యాపినమీశ్వరం॥ ఓంకారమాదావుచ్చార్య నమోంతంచాక్షరంజ
పేత్ ఇతి॥ అథవర్ణధ్యానమ్॥ బ్రహ్మ॥ కృత్వాచైవాక్షరన్యాస
మశేషాఘవినాశనమ్। పశ్చాత్సమాచరేద్ధ్యానం వర్ణరూపసమన్వి
తమ్॥ తత్కారంచంపకాపీతం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మకమ్। శాంతం

పద్మాసనారూఢం ధ్యాత్వాదహతి పాతకమ్ ॥ సకారంచింతయేచ్ఛ్యామమతసీపుష్పసన్నిభమ్ । పద్మమధ్యస్థితంసౌమ్య ముపపాతకనాశనమ్ । వికారంపింగళంనిత్యం కమలాసనసంస్థితమ్ । ధ్యాయేచ్ఛాంతంద్విజశ్రేష్ఠోమహాపాతకనాశనమ్ ॥ తుఃకారం చింతయేత్ప్రాజ్ఞః ఇంద్రనీలసమప్రభమ్ । నిర్దహేత్సర్వదుఃఖంతు గ్రహరోగసముద్భవమ్ ॥ వకారంవహ్నిదీప్తాభం చింతయేత్తువిచక్షణః । భ్రూణహత్యాకృతంపాపంతత్క్షణాదేవనశ్యతి ॥ రేకారంవిమలంధ్యాయేచ్ఛుద్ధస్ఫటికసన్నిభమ్ । అభక్ష్యభక్షజంపాపంతత్క్షణాదేవనశ్యతి॥ ణికారంచింతయేద్యోగీవిద్యుత్స్ఫురితసప్రభమ్। గురుతల్పకృతంపాపంతత్క్షణాదేవనశ్యతి॥ యంకారంతారకావర్ణమిందుశేఖరభూషణం।యోగినాంవరదంధ్యాయేత్బ్రహ్మహత్యావినాశనమ్ ॥ భకారంకృష్ణవర్ణంతునీలమేఘసమప్రభమ్ । ధ్యాత్వాపురుషహత్యాదిపాపంనాశయతిద్విజః ॥ గోకారంరక్తవర్ణంతుకమలాసనసంస్థితమ్ । గోహత్యాయాకృతంపాపం నాశయంతంవిచింతయే ॥ దేకారంమరకతశ్యామం కమలాసనసంస్థితమ్ । సతతం చింతయేద్యోగీ స్త్రీహత్యాదహ్యతేపరమ్ ॥ వకారంశుక్లవర్ణంతు జాతిపుష్పసమప్రభమ్। గురుహత్యాకృతంపాపంధ్యాత్వాదహతితత్క్షణాత్॥స్యకారం చింతయేత్పీతం సువర్ణద్యుతిసన్నిభమ్। మనసాయత్కృతంపాపంతత్క్షణాదేవనశ్యతి ధీకారంచింతయేదిందు కుందపుష్పసమప్రభమ్ । పితృమాతృవధాత్పాపాత్ ముచ్యతేనాత్రసంశయః ॥ మకారంపద్మరాగాభం చింతయేద్దీప్తతేజసమ్। పూర్వజన్మార్జితంపాపంతత్క్షణాదేవనశ్యతి ॥ హికారం శంఖవర్ణంతు పూర్ణచంద్రసమప్రభమ్ । అశేషపాపదహనంధ్యాయేన్నిత్యం విచక్షణః॥ ధీకారంపాండరంధ్యాయేత్పద్మస్యోపరిసంస్థితమ్ । ప్రాణిహత్యాకృతం పాపం తత్క్షణాదేవనశ్యతి ॥యోకారంరక్తవర్ణంతు ఇంద్రగోపకసన్నిభమ్ । ప్రతిగ్రహకృతంపాపం ధ్యాత్వాదహతితత్క్షణాత్ ॥ ద్వితీయశ్చైవయఃప్రోక్తో యోకారోరుక్మసన్నిభః । నిర్దహేత్సర్వపాపాని

నాన్యైః పాపైశ్చ లిప్యతే ॥ నకారం తు ముఖం పూర్వం ఆదిత్యోదయసన్ని
భమ్। సకృద్ధ్యాత్వా ద్విజశ్రేష్ఠః సగచ్ఛేత్సావితం పదమ్॥ నీలోత్పలదళశ్యామం
మకారం దక్షిణాముఖమ్ । సకృద్ధ్యాత్వా ద్విజశ్రేష్ఠః సగచ్ఛేద్బ్రహ్మణః
పదమ్ ॥ సౌమ్యం గోరోచనాపీతం చోకారం చోత్తరాసనమ్ । సకృద్ధ్యా
త్వా ద్విజశ్రేష్ఠః సగచ్ఛేద్వైష్ణవం పదమ్ ॥ శంఖకుందేందుసంకాశం దకా
రం పశ్చిమాననమ్ । సకృద్ధ్యాత్వా ద్విజశ్రేష్ఠః సగచ్ఛేదైశ్వరం పదం॥ యా
కారస్తు శిరః ప్రోక్తో చతుర్వర్ణసముద్భవః। ప్రత్యక్షఫలదా బ్రహ్మవిష్ణురు
ద్రా ఇతి స్థితిః ॥ ఏవం ధ్యాత్వా తు మేధావీ జపం హోమం కరోతి యః । నభవే
త్సూతకం తస్య మృతకం చ న విద్యతే॥ సాక్షాద్భవత్యసౌ బ్రహ్మా స్వయంభూః
పరమేశ్వరః । యస్త్వేతాం న విజానాతి గాయత్రీం తు యథావిధి ॥ కథి
తం సూతకం తస్య మృతకం చ సదైవ హి । నైవ దానఫలం తస్య నైవ యజ్ఞఫ
లం భవేత్ । న చ తీర్థఫలం ప్రోక్తం తస్యైవం సూతకే సతి ॥ పాదాదిషు
పర్యంతం శిరః ప్రభృతి వా ఽసి । కర్తవ్యం కామిభిః న్యాసో గృహస్థై రితి ని
ర్ణయ ఇతి । పాదన్యాసమాహ స ఏవ ॥ దక్షిణాంగుష్ఠమారభ్య యావద్వా
మకనిష్ఠికా । దశైతాః పదన్యస్యాః క్రమేణైవం న్యసేత్సుధీః । శిరో
భ్రూమధ్యనయనవక్త్రదేశేషు వై క్రమాత్ । హృన్నాభిగుహ్యదేశేషు జా
నుపాదద్వయే న్యసేత్ ॥ చంద్రికాయాం ॥ ప్రతి పాదమృష్యాదికముక్తం ।
తత్సవితురిత్యస్య విశ్వామిత్రఋషిః । గాయత్రీఛందః । బ్రహ్మా దేవతా ॥ భ
ర్గో దేవస్యేత్యస్య గాయత్రీఛందః । విశ్వామిత్రఋషిః ॥ విష్ణుర్దేవతా ॥
ధియో యో నః ఇత్యస్య విశ్వామిత్రఋషిః విష్ణుర్దేవతా । ధియో యో న ఇత్య
స్య విశ్వామిత్రఋషిః గాయత్రీఛందః రుద్రో దేవతేతి॥ పాదన్యాసమాహ వి
శ్వామిత్రః । ఏతైస్త్రిభిః పదైః కుర్యాత్కరశుద్ధిం ద్విజోత్తమః ॥ అనామి
కాద్వయోర్ధీమాన్ న్యసేత్తత్పాదమగ్రతః । కనిష్ఠికాద్వయోః భర్గః పా
ర్శ్వయోర్మధ్యయోః ధియః పదం । శిరసి ప్రథమం పాదం ద్వితీయం నాభిమధ్యతః ॥
తృతీయం పాదయోర్న్యస్య సర్వాంగం న్యసేదితి ॥ చంద్రికాయాం ॥

గాయత్ర్యా వ్యాపకం కృత్వా కరన్యాసపూర్వకం షడంగన్యాసం కుర్యాత్
ఇతి ॥ తత్రన్యాసః ॥ హృదితత్సవితుర్న్యస్య న్యసేన్మూర్ధ్ని వరేణియం ।
భర్గోదేవస్యేతిఖండం శిఖాయాంతుతతోన్యసేత్ । ధీమహీతిన్యసేద్వ
క్త్రే ధియోయోనశ్చ నేత్రయోః । ప్రచోదయాదితిపదం అనసెవిః యోజ
యేత్ ॥ అంగన్యాసస్తుమైర్మంత్రైః కరన్యాసస్తుతైఃస్మృతః । గాయత్రీసా
రేతువిశేషోభిహితః । తత్సవితుర్బ్రహ్మాత్మనే హృదయాయనమః ॥ వరే
ణ్యంవిష్ణ్వాత్మనే శిరసే స్వాహా। భర్గోదేవస్య రుద్రాత్మనే శిఖాయై వషట్।
ధీమహి ఈశ్వరాత్మనే కవచాయ హుం । ధియోయోనః సదాశివాత్మ
నే నేత్రత్రయాయ వౌషట్ ఇతి ॥ పితామహః । ఓంభూఃవిన్యస్యహృ
దయే ॥ ఓంభువః శిరసివిన్యసేత్ । ఓంసువః శిఖాయాం విన్యస్య గాయ
త్ర్యాః ప్రథమం పాదం విన్యసేత్ ॥ కవచేవిన్యసేద్ధీమాన్ ద్వితీయే నేత్ర
యోన్యసేత్ । తృతీయేనాస్యవిన్యాసం చతుర్థం టిలేన్యసేత్ । పరో
రజసిసావదోమితి గాయత్ర్యాశ్చతుర్థంపాదం సర్వతఃమూర్ధ్నాది
పాదపర్యంతంన్యసేదిత్యర్థః । న్యాసప్రకారమాహ భరద్వాజః । అంగుష్ఠా
దికనిష్ఠాంతం అంగుళీషున్యసేత్తతః । ప్రకోష్ఠాంతబహిః పాణ్యోర్హ
స్తయోస్తలపృష్ఠయోః ॥ హృన్మస్తకశిఖాబాహు నేత్రప్రహరణానిషట్।
అంగాన్యమూనిచోక్తాని పల్లవానివ దేవహి । అంగుళీభిశ్చతసృభిః ద్వయో
హృదయశీర్షయోః । ముష్టేరంగుష్ఠశిరసాపశ్చిమేతస్యవర్త్మనః ॥ బహిః
కరాభ్యాందృక్కాల మధ్యమధ్యాంగుళైస్త్రిభిః । అంగుష్ఠతర్జన్యగ్రా
భ్యాం సశబ్దాద్దిక్షుపార్శ్వయోః ॥ షడంగన్యాసమిత్యుక్తమిదమేతత్ప్ర
కారతః । ఏవంవిన్యస్యగాయత్రీమావాహ్యచయథావిధి । ధ్యాత్వోపచా
రసకలం కృత్వాథోజపమాచరేత్ ఇతి ॥ ఏవంభారద్వాజేన షడంగన్యాస
ముక్త్వానంతరంజపధ్యానంవిహితం ॥ నిత్యజపేతుప్రాణాదిషడంగన్యాస
మావశ్యకంఫలాధిక్యాపేక్షాయాంతు శక్త్యన్యాసాది కార్యమిత్యాహుః
ఏషోఽంగన్యాసః ॥ ఏనవిధిముఖ్యేకేనేచ్ఛంతి తేవిధిహింసకాఇతిచంద్రికా

యాం ॥ అంగుష్ఠే చైవగోవిందం తర్జన్యాస్తు మహీధరం । మధ్యమా
యాంహృషీకేశ మనామిక్యాంత్రివిక్రమం । కనిష్ఠికాయాంన్యసేద్విష్ణుం కర
మధ్యేతుమాధవం । యత్కృతంచహుతంజప్తం దత్తమిష్టంవిశేషతః ॥
హస్తన్యాసప్రభావేన సర్వంభవతిచాక్షయం । హృదయేభూరితిముఖేభు
వఇతిశిరసి స్వరితిసర్వాంగంన్యసేదేతత్ గాయత్రీ కవచంతతఃయథావిధి
గాయత్రీమభ్యసేదితి ॥ ఏవంకుర్వతఃఫలమాహవ్యాసః । విన్యస్యైవజపే
ద్యస్తు గాయత్రీంవేదమాతరం । బ్రహ్మలోకమవాప్నోతి వ్యాసస్యవచనం
తథా ॥ స్వరూపంయథాపునస్తత్స్వజ్ఞాత్వోపాస్తే యథావిధి । గృహ్ణాన్నోప్తై
న్నలిప్యేతసంపూర్ణాంచవసుంధరాం । యథాకథంచిజ్జప్తాసాదేవీప
రమపావనీ । సర్వకామప్రదాప్రోక్తా కింపునర్విధినాన్వితేతి ॥
అథముద్రాః । అత్రబ్రహ్మా ॥ అథాతోదర్శయేన్ముద్రాః సుముఖంసంపు
టంతథా । తతోవితతవిస్తీర్ణే ద్విముఖంత్రిముఖంతతః ॥ చతుర్ముఖంపంచ
ముఖం షణ్ముఖాధోముఖేతతః । వ్యాపకాంజలికాఖ్యాంచ శకటంతదనంత
రం ॥ యమపాశంచగ్రథితం తత్తత్స్యాత్సన్ముఖోన్ముఖం । విలంబోముష్టికోమీ
నః తతఃకూర్మవరాహకౌ । సింహాక్రాంతంమహాక్రాంతం తతోముద్గరప
ల్లవావితి । ఏతాసాంలక్షణమాహసఏవ ॥ సమ్ముఖంసమ్మతౌహస్తావుత్తా
నౌకుంచితాంగుళీ ॥ కుంచితావక్రాః ॥ అంగుళయఉక్తలక్షణాయయో
హస్తయోస్తౌసమ్ముఖంనామముద్రా । సంపుటంపద్మకోశాభా కరా
వన్యోన్యసంహతౌ । పద్మముకుళాభాకరౌ సంపుటంనామముద్రా ॥ వి
తతంసంహతంహస్తౌ వుత్తానాయాతాంగుళీ । ఆయతాః ప్రసారితా
అంగుళయోఉక్తలక్షణాయయోస్తౌ ఇతితన్నామముద్రా । విస్తీర్ణంసంహ
తౌపాణీమిథోముక్తాంగుళీద్వయౌ । ముక్తాంగుళీద్వయాభ్యాం పాణిభ్యాం
తౌమిథఃసంహతౌ ॥ విస్తీర్ణంనామముద్రా । సమ్ముఖాసక్తయోఃపా
ణ్యోఃకనిష్ఠాద్వయోసయోగో శేషాంగుళీనాంవైరళ్యంచ గుప్తద్వయమావ
ర్త్యా నామికాంతంయావద్ద్విముఖంత్రిముఖం చతుర్ముఖంపంచముఖంనా

మముద్రా భవంతి । తత్రవకారే ద్విముఖం రేకారే త్రిముఖం ణికారే చతు ర్ముఖం యకారే పంచముఖం శేకారేంగుళీనాం సంయోగాత్పూర్వమే .వినాశినః । తిర్యక్సంయుజ్యమానాగ్రౌ సంయుక్తాంగుళిమండలౌ ॥ హస్తౌ షణ్ముఖమిత్యుక్తా ముద్రా ముద్రావిశారదైః । పూర్వయోః కనిష్ఠ యోః సంయోగస్తద్వినాశే ఇతరాంగుళీనాం సంయోగస్తిర్యక్ సంయుజ్య మానమగ్రంయయోస్తథా । సంయుక్తమండలయోస్తౌ షణ్ముఖంనామము ద్రా ॥ ఆకుంచితాగ్రౌ సంయుక్తౌ వ్యక్తౌ హస్తావధోముఖౌ । ఈష ద్వక్రాగ్రౌ వదనీకృతౌ హస్తావధోముఖముద్రా ॥ ఉత్తానౌ తాదృశా వేవ వ్యాపకా ఆకుంచితౌ పకరౌ తాదృశౌ సంయుక్తలక్షణౌ కరౌ వ్యాప కాంజలికం నామముద్రా అధోముఖౌ బద్ధ ముష్టిముక్తాగ్రాంగుష్ఠకౌ కరౌ శకటంచ తత్కథితం ముక్తాగ్రావంగుష్ఠౌ యయోరుక్తలక్షణయోః కర యోస్తౌ శకటం నామముద్రా యమపాశమతః పరం । బద్ధముష్టికయోః పాణ్యోరుత్తానా వామతర్జనీ । కుంచితాగ్రాన్యయా ముక్తా తర్జన్యాబ ద్ధవక్రయా ॥ ఉక్తా యమపాశంనామముద్రా । ఉత్తానసంధిసంలీన బద్ధాం గుళితలౌ కరౌ । సమ్ముఖౌ ఘటితౌ దీర్ఘాంగుష్ఠౌ గ్రథితముచ్యతే । ఉ త్తానానిసంధిసంలీనాని బద్ధాన్యంగుళితలాని యయోస్తథోక్తౌ తావన్యో న్యమా ఘటితౌ దీర్ఘావంగుష్ఠౌ యయోస్తౌ గ్రథితంనామముద్రా సం చితోర్ధ్వాంగుళిర్వామస్తాదృశో దక్షిణేన తు । అధోముఖేన సంయు క్తః సమ్ముఖోన్ముఖ ఉచ్యతే । సంచితా సబద్ధా ఊర్ధ్వాంగుళయో యస్య య స్తథోక్తః । తాదృశం దక్షిణాధోముఖేన సంయుక్తసమ్ముఖోన్ముఖంనా మముద్రా । ఉత్తానోన్నతకోటీ తు విలంబః కథితః కరౌ ॥ ఉత్తానేన ఉన్నతకోటీ యయోః కరయోస్తౌ విలంబంనామముద్రా । ముష్టినాన్యోన్య సంయుక్తౌ ఉత్తానౌ ముష్టికౌ భవేత్ ॥ అన్యోన్యసంయుక్తౌ ఉత్తానౌ ముష్టీము ష్టికా నామముద్రా । మీనస్తు సమ్ముఖీభూతౌ యుక్తానామికనిష్ఠకౌ ॥ ఊ ర్ధ్వసంయుక్తవక్రాగ్రౌ శేషాంగుళితలౌ కరౌ । ఉక్తసంబంధే అనామికా

కనిష్ఠికయోః కరయోస్తు తథోక్తా వన్యోన్యస్య సమ్ముఖీభూతౌ గ్రాహ్యౌ ర్ధ్వసంయుక్తాని వక్రాణి శేషాంగుళి దళాసియయోః కరయోస్సమ్ముఖీ నోనామముద్రా । అధోముఖః కరోవామ స్సొన్ధృతో దక్షిణేనతు ॥ పృష్ఠదేశేసమాక్రాంతః కూర్మోనామాభిధీయతే । అధోముఖోబద్ధో వామః తాపృష్ఠేన దక్షిణేనపాణినా పృష్ఠదేశేయుక్తః కూర్మోనామముద్రా । ఊర్ధ్వాగ్రమధ్యవామస్య జఃకత్వాభ్యామాశ్రయేత కరే । వరాహఃకథ్యతే ॥ కక్షసమీపాశ్రయేకరేనేత్యుక్త లక్షణోవామ భుజోవరాహోనామముద్రా । సింహాక్రాంతం నిశ్రితౌకరౌ కర్ణాశ్రితే యతయతాం గుళికరౌ సింహాక్రాంతంనామముద్రా । కించిదాకుంచితాగ్రౌ చేన్మహాక్రాంతంతతఃపరం । తలావాకుంచితాగ్రౌ మహాక్రాంతంనామముద్రా ॥ ఊర్ధ్వాంకించిద్గతౌ పాణీముద్గరోనామతర్జనీ । గ్రస్తాదక్షిణహస్తేన, కించిదూర్ధ్వం గతయోః పాణ్యోర్గ్రాహ్యావామతర్జనీ ॥ దక్షిణహస్తేన గ్రస్తా ముద్గరోనామముద్రా ॥ పల్లవోదక్షిణకరః ॥ అధోముఖస్థితో మూర్ధ్ని ముద్రా మితి లక్షణమ్। ఉత్కలితౌ నామూర్ధ్నిక నిహితః పల్లవోనామముద్రా - పితానుహ ॥ షణ్ముద్రాః సారభేయీశంఖముద్రా వరాహకౌ । వాసుదేవాత్మ సంవిచ్చసప్తవ్యాహృతిముద్రికాః ॥ తథాంగుష్ఠద్వయం మధ్యే దత్త్వాథపరితఃకరౌ । మండలీకరణంసమ్యగంగుళీనాం వసర్జయేత్ ॥ పద్మముద్రాభవేదెషా సారభేయీతతః పరమ్। వామాంగుష్ఠంతుసంగృహ్యదక్షిణేనతుముష్టినా ॥ కృత్వోత్థానంతథాముష్టిమంగుష్టేతుప్రసారయేత్ । వామాంగుళ్యస్తథాశిష్టాః సంయుక్తాః సంప్రసారితాః ॥ దక్షిణాంగుష్ఠసంస్పృష్టా ముద్రాశంఖస్యచోదితా । దక్షహస్తంచోర్ధ్వముఖంవామహస్తమధోముఖమ్ ॥ అంగుళ్యగ్రంతుసంయుక్తంముద్రా వారాహ సంజ్ఞికా । అంజల్యాచాత్మముద్రాస్యాత్ వాసుదేవాభిధావసా ॥ దక్షిణాంగుష్ఠతర్జన్యౌ సంయుక్తాగ్రేహృదిస్థితే। ప్రసారితేతరాంగుళ్యః సాహిముద్రాస్మృతాబుధైః। ముద్రాతుమోదయేద్దేవీం ద్రావయేద్దూరతస్తథా । నజాతు దర్శయేన్ముద్రాం

మహాజనసమాగమే ॥ క్షుభ్యంతి దేవతా స్తస్య ఫలం చ న కృతం భవేత్ । అర్చ
నే జపకాలే తు ధ్యానే కామ్యే చ కర్మణి ॥ తత్తన్మన్త్రాః ప్రయోక్తవ్యా దే
వసాన్నిధ్యకారికా ఇతి॥ అథ ధ్యానం ॥ తత్ర గోభిలః ॥ ప్రాతర్గాయత్రీ ర
మధ్యస్థితా రక్తవర్ణా కుమారీ అక్షమాలా హంసాసనమారూఢా బ్ర
హ్మదైవత్యా ఋగ్వేదముదాహరంతీ- మధ్యందినే సావిత్రీ రవిమధ్యస్థితా శ్వే
తవర్ణా యౌవనస్థా త్రినేత్రా త్రిశూలహస్తా వృషభాసనమారూఢా రు
ద్రదైవత్యా యజుర్వేదముదాహరంతీ ॥ గృహ్యపరిశిష్టే ॥ అథ దేవతాధ్యా
నం ॥ యా సంధ్యోక్తా సైవ మంత్రదేవతాఖిలైరుపాస్యతే॥ తాం సర్వదైకరూ
పాం ధ్యాయేదనుసన్ధ్యమన్యోన్యం భిన్నరూపాం వా సదైకరూపాం ఋగ్యజుః
సామత్రిపదాం తిర్యగూర్ధ్వాధరాం షట్కుక్షిం పంచశీర్షాం అగ్నిముఖీం
విష్ణుహృదయాం బ్రహ్మశిరసం రుద్రశిఖాం దండకమండలాక్షసూత్రాభయాంక
చతుర్భుజాం శుభ్రవర్ణాం శుభ్రాంబరానులేపనస్రగాభరణాం శరచ్చం
ద్రసహస్రప్రభాం సర్వదేవమయీం దేవీం గాయత్రీమేకామేవ త్రిస్పృష
సంధ్యాసు ధ్యాయేదథ చ దిభిన్నరూపాం- ప్రాతఃబాలాం బాలాదిత్యమణ్డ
లమధ్యస్థాం రక్తాంబరానులేపనాం స్రగాభరణాం చతుర్వక్త్రాంకమండలువ
క్షసూత్రాభయాంక చతుర్భుజాం హంసాసనారూఢాం బ్రహ్మదైవత్యామృ
గ్వేదముదాహరంతీం- భూలోకాధిష్ఠాత్రీం గాయత్రీం నామ దేవతాం ధ్యా
యేత్ ॥ అథ మధ్యందినే తాం యువతీం యువాదిత్యమండలమధ్యస్థాం శ్వేతాం
బరానులేపనస్రగాభరణాం పంచవక్త్రాం ప్రతివక్త్రం త్రినేత్రాం పంచశేఖ
రాం(చంద్రశేఖరాం) త్రిశూలఖడ్గఖట్వాంగడమరుగాంక చతుర్భుజాం వృష
భాసనారూఢాం రుద్రదైవత్యాం యజుర్వేదముదాహరంతీం భువోలోకాధి
ష్ఠాత్రీం తాం సావిత్రీం నామ దేవతాం ధ్యాయేత్ -అథ సాయం వృద్ధాం వృద్ధాది
త్యమణ్డలమధ్యస్థాం శ్యామవర్ణాం శ్యామాంబరానులేపనస్రగాభరణా మేక
వక్త్రాం శంఖచక్రగదాపద్మాంక చతుర్భుజాం గరుడాసనారూఢాం విష్ణుదైవ
త్యాం సామవేదముదాహరంతీం స్వర్లోకాధిష్ఠాత్రీం తాం సరస్వతీం నామ దేవ

తాంధ్యాయేదితి॥ వ్యాసః॥ నభిన్నాంప్రతిపద్యేత గాయత్రీంబ్రహ్మణాసహ। సోహమస్మీత్యుపాసీత విధినాయేనకేనచిదితి ॥ ఏతత్సర్వం సన్ధ్యా నిరూప ణే దర్శితం॥ తతః గాయత్ర్యాస్తురీయంపాదంజపిత్వా తేన గాయత్రీ మ భిముఖీకృత్యజపేత్ - తదుక్తంవ్యాసేన ॥ తురీయంతుపదంతస్య పరేబ్ర హ్మణిసంస్థితమ్। ఉపస్థాయతురీయేణ జపేత్తాంతు సమాహితఇతి ॥ గా యత్ర్యాస్త్రయః పాదాశ్చతుష్పాదపిసాస్మృతా । జపేత్త్రిపదైవో క్తాహ్యాదౌనేతుచతుష్పదేతి ॥ తురీయపాద స్వరూప ముక్తంచంద్రికా యామ్ ॥ తురీయంపాదంపరోరజసిసావదోమితి ॥ అష్టాక్షరంతస్య విమ లఋషిః - తురీయంఛందః - పరమాత్మా దేవతా - మోక్షేవినియోగఇతి

—※ అథగాయత్రీమహిమా. ※—

తత్రమనుః ॥ అకారంచాప్యుకారంచ మకారంచప్రజాపతిః । వేద త్రయాన్నిరవహత్ భూర్భువస్స్వరోమితి ॥ నిరవహత్ నిష్కర్షత్ - తదిత్య చోస్యాః సావిత్ర్యాః పరమేష్ఠీప్రజాపతిః ॥ త్రిభ్యఏవతు వేదేభ్యః పాదంపా దమదూదుహత్ ॥ ఏతదక్షరమేతాంచ జపన్వ్యాహృతిపూర్వికామ్। సం ధ్యయోర్వేదవిద్విప్రో వేదపుణ్యేనయుజ్యతే॥ అక్షరంప్రణవమ్ ॥ ఏతాం సావిత్రీం వేదత్రయార్థవిదో వేదత్రయజాపినోయత్ఫలంతల్లభత ఇత్యర్థః - సఏవ ॥ ఏకయాప్యపి సంయుక్తః కాలేన క్రియయాస్వయా। విప్రక్ష త్రియవిడ్యోతిగర్హణాంయాతిసాధుషు ॥ సహస్రకృత్వస్త్వభ్యస్య బహి రేకత్రికంద్విజః । మహతోప్యేనసోమాసాత్ త్వచేవాహిర్విముచ్యతే॥ యోధీతేహన్యహన్యేతాంత్రీణివర్షాణ్యతంద్రితః। సబ్రహ్మపరమభ్యేతివా యుభూతఃఖమూర్తిమాన్ ॥ అతంద్రితః, శక్త్యాపత్యాం, కదాచిదప్యన న్యపరః. వాయుభూతః, సర్వవ్యాపీ. ఖమూర్తిమాన్, లోపరహితః ॥ శాస్త్రాంతరేషు బ్రహ్మప్రాప్తేరుపాయః సమాధిరిత్యుక్తం. తస్మాదపిప్రణ వాదిత్రికజపో విశిష్టతరఇత్యాహ ॥ ఏకాక్షరంపరంబ్రహ్మప్రాణాయామః పరంతపః । సావిత్ర్యాస్తుపరంనాస్తిమౌనాత్సత్యంవిశిష్యతే ॥ ప్రాణాయా

మశబ్దేనవ్యాహృతయోలక్ష్యంతే ॥ మానససమాధిరేనత్యా జపః పరంబ్రహ్మస్వ
రూపం వ్యాహృతయః పరమతపస్థానభూతాః సావిత్ర్యాః విశిష్టం నకించిదస్తి
తస్మాత్తేషాంజపః సర్వస్మాదపివిశిష్యతఇత్యర్థః ॥ యమోఽపి॥ గాయత్రీంచైవ
వేదాంశ్చ తులయాతోలయత్ప్రభుః ఏకతశ్చతురో వేదాన్ సాంగాంశ్చసప
దక్రమాన్ । ఏకతశ్చైవ గాయత్రీం తుల్యరూపా హిసాస్మృతా ॥ శంఖోఽపి॥
నాఘమర్షణాత్పరంజప్యం నవ్యాహృతిభ్యః పరంహుతం నసావిత్ర్యాః పరంజప్య
మితి ॥ బృహస్పతిః గాయత్ర్యాః నపరంజప్యం గాయత్ర్యాః నపరంతపః। గాయ
త్ర్యాః నపరంధ్యేయం గాయత్ర్యాః నపరంహుతమ్ ॥ వ్యాసః ॥ దశకృత్వః ప్ర
జప్తా సాత్ర్యహోరాత్రకృతంలఘు। తత్పాప ప్రణుదత్యాశు నాత్రకార్యావి
చారణా ॥ శతజప్తాతు సాదేవీ పాపౌఘశమనీ స్మృతా । సహస్రజప్తా సా
దేవీ ఉపపాతకనాశినీ॥ కోటిజప్తేన గాయత్ర్యా యదిచ్ఛతి తదాప్నుయాత్।
యక్షవిద్యాధరత్వంవా గంధర్వత్వమథాపివా ॥ దేవత్వమథవా రాజ్యం భూ
లోకంవాప్యకంటకమితి ॥ సంవర్తః ॥ ఐహికాముష్మికంపాపంసర్వం నిరవ
శేషతః । పంచరాత్రేణ గాయత్రీజప్యమానాహ్యపోహతి ॥ గాయత్ర్యాస్తు
పరంనాస్తి శోధనం పాపకర్మణామ్ । గాయత్రీమాత్రసారోఽపివరో విప్రః
సుయంత్రితః ॥ నాయంత్రితశ్చతుర్వేదీ సర్వాశీ సర్వవిక్రయీ । బ్రహ్మచా
రీమితాహారః సర్వభూతానుకంపనః ॥ గాయత్ర్యాలక్షజాపీయః సర్వపాపైః
ప్రముచ్యతే। అయాజ్యయాజనం తథాకృత్వా భుక్త్వాచాన్నంవిగర్హితమ్ గాయత్ర్య
ష్టసహస్రంతు జపంకృత్వా విశుధ్యతి ॥ విశ్వామిత్రః ॥ ప్రణవేనత్వయుక్త
స్య వ్యాహృతీషుచ సప్తసు । త్రిపదాయాంచ గాయత్ర్యాం నభయం విద్య
తేక్వచిదితి ॥ తదిత్యచా సమోనాస్తి మంత్రో వేదచతుష్టయే। సర్వవేదాశ్చ
యజ్ఞాశ్చదానానిచతపాంసిచ ॥ సమానికలయాప్రాహుః మునయోనతది
త్యృచః । పరిహార్యాపివేదాంస్త్రీన్ కర్మాణివివిధానిచ ॥ సావిత్రీమా
త్రమాసృత్య ద్విజోభవతిసద్భయః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ వాయుభక్షో
దివాతిష్ఠన్ రాత్రిం నీత్వాతుసూర్యదృక్ । జప్త్వాసహస్రం గాయత్ర్యాః శుచిర్బ్ర

హ్నవధార్యతే। సాయంప్రాతస్తుయస్సంధ్యామాసన్నాముపతిష్ఠతే ॥ జపన్నైవపావనీందేవీంపవిత్రాంవేదమాతరం।సతయాపావితోదేవ్యాబ్రాహ్మణోధూతకల్మష॥ నసీదేత్ప్రతిగృహ్ణానః పృథివీంచససాగరామ్ ॥ గాయత్ర్యాలక్షజప్యేనపాతకేభ్యోవిముచ్యతే। స్నాయాచ్ఛతేన గాయత్ర్యాశ్శతమంతర్జలేజపేత్ ॥ అపశ్శతేనపీత్వాచ సర్వపాపైఃప్రముచ్యతే । చతుర్ణామపి వేదానాం గాయత్రీజననీభవేత్॥ తాముపాస్తేతయోనిత్యంసవిప్రఃపఙ్క్తిపావనః ॥ మార్కండేయః॥ సర్వేషామపి పాపానాం సంకరేసముపస్థితే। శతసాహస్రమభ్యస్య గాయత్రీశోధయేత్తతః ॥ చతుర్వింశతిమతే ॥ గాయత్ర్యాస్తుజపన్కోటిం బ్రహ్మహత్యాంవ్యపోహతి। లక్షాశీతింజపేద్యస్తుసురాపానాత్ప్రముచ్యతే ॥ పునాతిహేమహర్తారం గాయత్రీలక్షసప్తతిః । గాయత్ర్యాష్షష్టిభిర్లక్షైర్ముచ్యతే గురుతల్పగః ॥ సావిత్ర్యాస్త్రిసహస్రంతు జపం కృత్వోత్థితేరవౌ । ముచ్యతేసర్వపాపేభ్యో యదినబ్రహ్మహాభవేత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ యత్రయత్రచ సంకీర్ణమాత్మానంమన్యతేద్విజః । తత్రతత్రతిలైర్హోమో గాయత్ర్యావచనం తథా ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ ఘృతముక్తైస్తిలైర్వహ్నౌ హుత్వాతుసుసమాహితః । గాయత్ర్యాప్రయతశ్శుద్ధః సర్వపాపైఃప్రముచ్యతే ॥ వసిష్ఠః ॥ యదాయదావసంకీర్ణ మాత్మానంమన్యతేద్విజః । తదాతదాతిలైర్హోమో గాయత్ర్యాజపఏవవేతి ॥ స్మృతిరత్నే ॥ గాయత్రీమూల్యమాదాయపరస్మైయఃప్రయచ్ఛతి । సజీవన్నంత్యజాతిత్వం ప్రాప్నోతీహాససంశయః ఇతి ॥ ❋

—❋ అథజపవిధిః. ❋—

తత్రమనుః ॥ ఆచమ్యప్రయతోనిత్య ముభేసంధ్యే సమాహితః । శుచౌదేశేజపంజప్య ముపాసీతయథావిధి॥ శంఖః కుశబృస్యామాసీనః కుశోత్తరాయాంవాకుశపవిత్ర పాణిరుదఙ్ముఖః సూర్యాభిముఖోవాఽక్షమాలామాదాయదేవతాంధ్యాయన్మంత్రజపంకుర్యాదితి। మంత్రజపశబ్దయోర్ణ

ర్వచనముక్తం॥స్మృతిరత్నే॥మకారంమనఇత్యాహు స్త్రకారం త్రాణమేవ చ।మనస్త్రాణసమాయుక్తో మంత్ర ఇత్యభిధీయతే॥జకారోజన్మవిచ్ఛేదః పకారః పాపనాశనః। జన్మకర్మహరోయస్మాత్తస్మాజ్జప ఇతి స్మృత ఇతి। ఆసీన ఇతి వచనం సాయంసంధ్యాదినజపవిషయః ॥ తథా చ మనుః ॥ పూర్వాంసంధ్యాం జపంస్తిష్ఠేత్ సావిత్రీమార్కదర్శనాత్ । పశ్చిమాంతుసమాసీతసమ్యగృక్షవిభావనాత్ ॥ ఆఋక్షవిభావనాదితిపదచ్ఛేదః । ఆనక్షత్రదర్శనాదిత్యర్థః ॥ స ఏవ ॥ పూర్వాం సంధ్యాం జపంస్తిష్ఠన్ నైశమేనోవ్యపోహతి । పశ్చిమాంతుసమాసీనో మలంహంతిదివాకృతం ॥ స్థానాసనయోరకరణే ప్రత్యవాయమాహ స ఏవ । నతిష్ఠతితుయః పూర్వాం నోపాస్తేనతుపశ్చిమామ్ ॥ సశూద్రవద్బహిష్కార్యః సర్వస్మాద్ద్విజకర్మణ ఇతి ॥ మాధవీయే॥ తథామధ్యమసంధ్యాయామాసీనః ప్రాఙ్ముఖోజపేత్ । స్థితోఽపేత్సదా కాలమాదిత్యాభిముఖో ద్విజ ఇతి ॥ ఆదిత్యాభిముఖశ్చేత్సదాప్రాతర్మధ్యాహ్నేచస్థితఏవజపఇత్యర్థః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ జపన్నాసీతసావిత్రీం ప్రత్యగాతారకోదయాత్ । సంధ్యాంప్రాక్ప్రాతరేవంహితిష్ఠేదాసూర్యదర్శనాత్ ॥ శౌనకోపి ॥ ఋష్యాదీనిచసంస్మృత్య సాయమాసీతవాగ్యతః । ప్రాతస్తుప్రాఙ్ముఖస్తిష్ఠన్ మధ్యాహ్నేసూర్యవీక్షితః ॥ గౌతమః ॥ తిష్ఠేత్పూర్వామాసీతోత్తరాం సజ్యోతిష్యాజ్యోతిషోదర్శనాద్వాగ్యత ఇతి । యత్త్వాపస్తంబేనోక్తం ॥ సంధ్యయోశ్చబహిర్గ్రామాదాసనం వాగ్యతశ్చేతి తత్రాసనంస్థితే రప్యుపలక్షణం ॥ వాగ్యమనంచలౌకికవాఙ్నివర్తనం । అన్యథా మన్వాది బహుస్మృతివ్యాకోపప్రసంగాన్మన్వాది స్మృతిషు విహితస్య స్థానస్య ప్రకరణాత్ । బ్రహ్మచారి విషయత్వకల్పనే బ్రహ్మచర్యమనధికృత్య ద్విజమాత్రమధికృత్య ప్రవృత్తానాం స్థానావసాన విశిష్ట జపవిధాయక మన్వాది స్మృతీనామనన్వయ ప్రసంగః । తథాఛాందోగ్యశ్రూయతే ॥ కస్మాద్బ్రాహ్మణః సాయమాసీనః సంధ్యాముపాస్తే కస్మాత్ప్రాతస్తిష్ఠన్ యత్సాయమాసీనః సంధ్యాముపాస్తే

తయావీరస్థానంజయతి యత్ప్రాతస్తిష్ఠన్ తయాస్వర్గలోకంజయతీతి ॥ అథ దక్షః ॥ వాగ్యతఃప్రాఙ్ముఖస్తిష్ఠేత్ గాయత్ర్యాజపమాచరేదితి । యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥ ప్రాతస్తిష్ఠన్ప్రజస్సంధ్యాజపంకుర్యాదితి । మనురపి ॥ ఉత్థాయావశ్యకంకృత్వా కృతశౌచస్సమాహితః । పూర్వాంసంధ్యాంజపంస్తిష్ఠేత్సకాలేచాపరాహ్ణకమితి॥అత్రసర్వత్రతిష్ఠన్జపేదితి । వ్యత్యయేనాన్వయః । జపస్యైవప్రధానత్వాత్ తదంగత్వాత్స్థానాసనయోరితి చంద్రికాయాంవ్యాకృతం ॥ అతఏవశంఖః ॥ పూర్వాంసంధ్యాంజపేత్తిష్ఠన్ ఆసీనఃపశ్చిమాంతథేతి ॥ గృహ్యపరిశిష్టేపి ॥ దివామావాహ్యతిష్ఠన్ అర్ధనక్షత్రేప్యామండలదర్శనాన్మంత్రార్థ మనుసంధానః ప్రణవవ్యాహృతి పూర్వకాం సావిత్రీంజపేదితి ॥ స్మృత్యర్థసారేపి ॥ ఆసూర్యదర్శనాత్తిష్ఠన్ ప్రాఙ్ముఖోగాయత్రీంజపేదితి॥ఆనక్షత్రదర్శనాత్ సాయమాసీనఃప్రత్యఙ్ముఖః ॥ చంద్రికాయామపి ॥ పూర్వాంసంధ్యాంసనక్షత్రాముపక్రమ్యయథావిధి । గాయత్రీమభ్యసేత్తిష్ఠన్ యావదాదిత్యదర్శనమితి ॥ వ్యాసోపి॥ తిష్ఠన్ప్రాతర్జపేద్దేవీ మాసీనఃపశ్చిమాంజపేత్ ఇతి । ఏవంచగాయత్రీజపస్య ప్రధానత్వాత్త దనువర్తిత్వాదంగస్యోదయానంతరం గౌణకాలే జపంకుర్వన్నపితిష్ఠన్నేవకుర్యాత్ । తిష్ఠేదాసూర్య దర్శనాదిత్యేవమనంతు గాయత్రీజపస్య ముఖ్యకాల విధిపరం । నతూదయానం తరమాసనవిధిపరంఅగ్నికార్యాంతతరకుర్యాదితిఉదయానంతరం హోమవిధానాత్ ॥ ఉదయానంతరమాసీనఇతివచనాభావాచ్చ । నచతిష్ఠేదాసూర్య దర్శనాదితి వచనాదుదయానంతర మర్థసిద్ధమాసనమితివాచ్యం ఆసీనః పశ్చిమాం సంధ్యామితి పశ్చిమ యామే చాసన విధానాదన్యత్ర స్థితేరర్థ సిద్ధేర్వక్తవ్య ప్రాతః సూర్యదర్శన పర్యంతం స్థానస్య సాయం నక్షత్రోదయపర్యంత మాసనస్య విధానాత్తదంతరాళ కాలే స్థానం వైకల్పికమితివాచ్యం కాలవిశేషానభిధాయి వచననిచయేన వ్యవస్థావిధేః ॥ తథాచభరద్వాజసంవర్తవ్యాసాః । సహస్రపరమాందే

వీం శతమధ్యాం దశాపరాం ॥ గాయత్రీం వై జపేత్ప్రాతః ప్రాఙ్ముఖః ప్రయతస్థితః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యోఽపి॥ ప్రాతస్తిష్ఠన్ జపేదితి । మనురపి ॥ పూర్వాం సంధ్యాం జపం స్తిష్ఠేన్నైశమేనో వ్యపోహతి। ఉభేషు చ సముదయాత్పూర్వాపరాభావవివేకవిరహాత్ । ప్రాతః కాలస్థితిపరత్వాదసతి విశేషోపస్థాపకే సామాన్యసంకోచయుక్తత్వాత్ ॥ సూర్యోదయానంతరం ఆసనస్య కల్పనేచ సాయం నక్షత్రోదయానంతరం గౌణకాలే జపేత్స్థితేరపికల్పనా ప్రసంగాత్ప్రాతస్త్వరయా సిష్ఠన్ జపేత్ । సాయమాసీన ఇత్యాహుః॥ యమః ॥ సహస్రపరమాం దేవీం శతమధ్యాం దశాపరాం । గాయత్రీంతు జపేన్నిత్యాం సర్వపాపప్రణాశినీం ॥ బోధాయనస్తు విశేషమాహ । దర్భేష్వాసీనో దర్భాన్ ధారయమాణః సోదకేన పాణినా ప్రత్యఙ్ముఖః సావిత్రీం సహస్రకృత్వా వర్తయేత్॥ ప్రాణాయామాన్ దశకృత్వో వా ఉభయత్రణవాన్ సప్తవ్యాహృతిపూర్వకాన్ మనసా వా దశకృత్వస్త్రిభిశ్చ ప్రాణాయామైస్తాంత ఏవం ప్రాతః ప్రాఙ్ముఖస్తిష్ఠన్నితి । యోగయాజ్ఞవల్క్యోఽపి॥ సహస్రకృత్వస్సావిత్రీం జపేదవ్యగ్రమానసః। శతకృత్వోఽపి వా సమ్యక్ ప్రాణాయామపరోయది ॥ సప్తవ్యాహృతిపూర్వాంచ వేదాద్యంతప్రణవాన్వితామ్ । మనసా వా జపేచ్చైవం జపం కృత్వా పరస్మృతః । వ్యాసః॥ సహస్రపరమాం నిత్యాం శతమధ్యాం దశాపరాం । సావిత్రీం వై జపేద్విద్వాన్ ప్రాఙ్ముఖః ప్రయతశ్శుచిః । అత్ర చంద్రికాయాం వ్యవస్థా కృతా ॥ దశాపరామిత్యాపద్విషయం । బ్రహ్మచారిణోఽపి సంధ్యయోరగ్నికర్మ చేతి ॥ ప్రాగుదయాదగ్నికార్యస్మరణాత్ । ఆహితాగ్నిగ్రహణమేకాగ్నేరప్యుపలక్షణం ॥ తథా సంవర్తః ॥ గృహస్థబ్రహ్మచారీచ శతమష్టోత్తరం జపేత్ । వానప్రస్థో యతిశ్చైవ జపేదష్టసహస్రకం ॥ స్మృత్యర్థసారేఽపి॥ బ్రహ్మచారీ గృహస్థశ్చ శతమష్టోత్తరం జపేత్ । వానప్రస్థో యతిశ్చైవ సహస్రాదధికం జపేత్ ॥ దశాపత్సు జపేద్దేవీం అష్టావింశతిమప్యవేతి । నను సావిత్రీమర్కదర్శనాదితి ఉదయపర్యంతం జపవిధానాత్ । నచాంతర్వ్యా

హరేత్తువిరమేద్వ్యాకర్థం వన । నాంతరావిరమేత్ర్వ్యచిదితివ్యాసశౌనకా భ్యాంజపమధ్యే విరమణస్యచప్రతిషిద్ధత్వాత్ । ఉదిత హోమినఆహుతౌ గ్నార్విరమణలోపప్రసంగః । మైవం॥ శ్రుతివిరోధేనతిమధ్యే విరమణేఅవిరోధాత్ అతఏవాపస్తంబః ॥ విప్రతిషేధశ్రుతిలక్షణం బలీయఇతి ॥ శంఖః ॥ స్వరవర్ణపదైర్వాక్యం శుద్ధమావర్తయఞ్జపేత్ । నకంపయేచ్ఛిరోగ్రీవాం దంతాన్నైవప్రఘట్టయేత్ । తచ్చవాక్యంమనునోక్తం ॥ ఏతదక్షరమేతాంచ జపన్వ్యాహృతిపూర్వకాం ॥ సంధ్యయోర్వేద విద్విప్రో వేదపుణ్యేనయుజ్యతే ॥ ఏతదక్షరంప్రణవం ఏతాం గాయత్రీం॥ వ్యాసోపి ॥ ప్రణవవ్యాహృతియుతాంగాయత్రీంతుతతోజపేత్ । సమాహితమనాస్తూష్ణీంమనసావాపిచింతయేత్ ॥ పితామహః ॥ ప్రణవోవ్యాహృతిస్తిస్రో గాయత్రీంచజపేత్త్రిమాత్ । ప్రణవవ్యాహృతీయుతా స్వాహాంతా హోమకర్మణి ॥ శుద్ధావాత్ర ప్రయోక్తవ్యా వ్యాహృతి ప్రణవైర్వినా । స్మృతిరత్నే ॥ శుద్ధయైవతుహోతవ్యం గాయత్ర్యాహోమకర్మణి । త్రికేణైవజపఃకార్యోజపయజ్ఞప్రసిద్ధయే ॥ ప్రణవం వ్యాహృతయోగాయత్రీచేతిత్రికమ్ ॥ బోధానః ॥ ప్రణవోవ్యాహృతయస్తిస్రః సావిత్రీచేత్యేతే పంచబ్రహ్మయజ్ఞాఅహరహః బ్రాహ్మణం కిల్బిషాత్ పావయంత ఇతి ॥ యత్తుయోగయాజ్ఞవల్క్యఆహ ॥ ఓంకారంపూర్వముచ్చార్య భూర్భువస్స్వస్తథైవచ । గాయత్రీం ప్రణవం చాంతే జపఏవముదాహృతః ఏషా సంపుటగాయత్రీ సర్వపాపప్రణాశినీ ఇతి ॥ బోధాయనోపి ॥ ఉభయతఃప్రణవాంసవ్యాహృతికాంజపేదితి॥ యదపివృద్ధమనుః॥షడోంకారాఞ్జపేద్విప్రోగాయత్రీంమనసాశుచిః । అనేకజన్మజైఃపాపైః ముచ్యతేనాత్రసంశయః ॥ తిస్రోవ్యాహృతయఃపూర్వం పృథగోంకారసంయుతాః । పునస్సంహృత్య చోంకారం మంత్రస్యాద్యంతయోస్తథేతి ॥ తత్సర్వంగృహస్థబ్రహ్మచారి వ్యతిరిక్తవిషయమ్ । తథాచస్మృతిరత్నావళ్యామ్ ॥ సంపుటైకాషడోంకారాగాయత్రీత్రివిధామతా । తత్రైకప్రణవాగ్రాహ్యాగృహస్థైర్జపకర్మణి ॥

గృహస్థవత్తుజప్తవ్యా సదైవబ్రహ్మచారిభిః ॥ సంపుటాచ షడోంకారా భవేత్తామూర్ధ్వరేతసామ్ ఇతి ॥ స్మృతిసారసముచ్చయేపి ॥ గృహస్థోబ్రహ్మచారీవ ప్రణవాద్యామిమాంజపేత్ । అంతేయఃప్రణవంకుర్యాన్నాసౌవృద్ధిమవాప్నుయాదితి । సోంకారాచతురావృత్త్యావిజ్ఞేయాసాశతాక్షరా ॥ శతాక్షరాంసమావృత్య సర్వవేదఫలంలభేత్ । ఏతయాజ్ఞాతయా నిత్యం వాఙ్మయంవిదితంభవేత్ ॥ ఉపాసితంభవేత్తేన విశ్వంభువనసప్తకమితి । అస్యార్థఃచంద్రికాయామభిహితః ॥ సోంకారమిత్యనేనవ్యాహృతీనాంసంఖ్యానుప్రవేశఉచ్యతే । ఏవంచ ఓంకారేణ సహపంచవింశత్యక్షరాసంపద్యతే ॥ మంత్రేతు వ్యాహృతిత్రయస్యాను ప్రవేశోస్త్యక్షేతి । అతఏవవిశ్వామిత్రః ॥ ప్రణవోప్యత్రమంత్రాదౌ వ్యాహృతిత్రితయంతతః ॥ జపేత్త్రిశస్తాసావిత్రీ ప్రణవేనసమన్వితా । అతిప్రశస్తాంతేనాపి వ్యాహృతిత్రితయేనచేతి ॥ సంవర్తోపి ॥ ప్రణవోద్యాంతుసంధ్యాయాం జపేద్వ్యాహృతిభిస్సహేతి ॥ వ్యాసః ॥ త్రిసంధ్యాసుజపేద్దేవీం విచ్ఛిత్త్యైవపదత్రయమ్ । అవిచ్ఛిన్నాంజపేద్యస్తు రౌరవంనరకంవ్రజేత్ ॥ విష్ణుః ॥ అచ్ఛిన్నపాదాగాయత్రీ బ్రహ్మహత్యాం ప్రయచ్ఛతి । ఛిన్నపాదాతుగాయత్రీ బ్రహ్మహత్యాంవ్యపోహతి ॥ తస్మాత్పాదత్రయంఛిత్వా జపయజ్ఞంసమాచరేత్ ॥ స్మృతిరత్నావళ్యాం ॥ అచ్ఛిన్నపాదంగాయత్ర్యా జపంకుర్వంతియేద్విజాః ॥ అధోముఖాస్తేతిష్ఠంతి కల్పకోటిశతాన్యపీతి । జపస్య భేదోభిహితఃమాధవీయే ॥ వాచికాఖ్య ఉపాంశుశ్చ మానసశ్చత్రయస్స్మృతాః ॥ త్రయాణాంజపయజ్ఞానాం శ్రేయాంస్యాదుత్తరోత్తరః । ఏతేషాం లక్షణంతత్రైవోక్తం ॥ యదుచ్చనీచస్వరితైః స్పష్టైస్స్పష్టపదాక్షరైః । మంత్రముచ్చారయేద్వాచా జపయజ్ఞస్సవాచికః ॥ శనైరుదీరయేన్మంత్రమీషదోష్ఠౌప్రచాలయేత్ । కించిచ్ఛబ్దంస్వయంవిద్యా దుపాంశుస్సజపస్స్మృతః ॥ విశ్వామిత్రః ॥ విజ్ఞాయచక్షరశ్రేణ్యా వర్ణాద్వర్ణంపదాత్పదమ్ । మంత్రార్థచింతనంభూయః కథ్యతేమానసోజపః ॥ ఉత్తమంమా

నసంజప్యం ఉపాంశుమర్ధ్యమః స్మృతః । అథమం వాచికం ప్రాహుః సర్వ
మంత్రేషు వై ద్విజాః ॥ వాచికస్త్వేకమేకం స్యాదుపాంశుః శతముచ్యతే ।
సహస్రం మానసం ప్రోక్తం మన్వత్రిభృగునారదైః ॥ హారీతః ॥ మంత్రముచ్చా
రయేద్వాచా జపయజ్ఞః స వాచికః ॥ సచోపాంశుజపః శబ్దశ్చలజ్జిహ్వాదశ
చ్ఛదః । మానసస్త్వచలజ్జిహ్వా దశనచ్ఛద ఈరితః ॥ ఉచ్చైస్త్వేకగుణః ప్రో
క్తో ధ్యానో దశగుణస్స్మృతః । ఉపాంశుస్స్యాచ్ఛతగుణః సహస్రం మానస
స్స్మృతః ॥ ముక్తిదో మానసో జ్ఞేయో ఉపాంశుః సర్వసిద్ధిదః ॥ త్రివిధో జప
యజ్ఞస్స్యా ద్వాచికః క్షుద్రకర్మణి ॥ వైయాఘ్రపాదః ॥ త్రివిధో జపయజ్ఞ
స్స్యా న్మానసోపాంశుభాషికః । పరశ్రవణయోగ్యో యః స భాషిక ఉదీరి
తః ॥ ఉపాంశురోష్ఠ సంస్పర్శ మాత్రం స్యాన్నాతిగోచరః । యో భవేదచల
జ్జిహ్వాదశనావరణో జపః । స మానసస్సమాఖ్యాతో జపః శ్రుతివిభూషణైః ॥
ఉచ్చైర్జపాద్విశిష్టస్స్యాదుపాంశుః దశభిర్గుణైః । (జిహ్వాగుణాత్ శతగు
ణః) సహస్రో మానసస్స్మృతః ॥ మానసః సిద్ధికర్మాణాం పుష్టికామైరుపాంశు
కః । వాచికో మారణే చైవ ప్రశస్తో జప ఈరితః ॥ యత్తు వ్యాసేనోక్తమ్ ॥
మనసైవ జపం కుర్యా త్సావిత్ర్యాస్తు విశేషతః ఇతి ॥ తన్మానసజపప్రశంసా
భిప్రాయం ॥ న పునరుపాంశుత్వనిషేధార్థం ॥ తథాత్వే ఉపాంశుజప
యుక్తస్య శంసాచ్ఛతగుణో భవేదిత్యాదివచనవిరోధస్స్యాత్ । శంస ఉచ్చై
ర్జపః ॥ జపనియమమాహ శౌనకః ॥ కృత్తోత్తానౌ కరౌ ప్రాతః సాయంచా
ధోముఖౌ తథా । మధ్యే స్తబ్ధకరాభ్యాంతు జప ఏవముదాహృతః ॥ వ్యాసో
పి ॥ ప్రాతరుత్తానపాణిభ్యాం స్తబ్ధాభ్యాం దినమధ్యమే । అధోముఖా
భ్యాం పాణిభ్యాం సాయం సంలక్షితో జపేత్ । ప్రాతర్నాసాసమౌ కుర్యాత్
మధ్యాహ్నే తూరసా సమౌ । సాయంకాలే నాభిసమౌ కరౌ కుర్యాదతంద్రి
తః ॥ అపవిత్రకరో శుద్ధం ప్రలపన్న జపేత్క్వచిత్ ॥ అప్రావృతకరో వాపి
శిరసి ప్రావృతోపి వేతి ॥ శౌనకః ॥ మనస్సంతోషణం శౌచం మౌనం మం
త్రార్థచింతనం । అవ్యగ్రత్వమనిర్వేదో జపసంపత్తిహేతవః । వ్యాసః ।

నప్రక్రామన్న చ హసన్ న పార్శ్వమవలోకయన్ । నాపాశ్రితో న జల్పన్
స్యాన్న ప్రావృతశిరాస్తథా ॥ న పదా పదమాక్రమ్య న చైవ హి తథా కరౌ ॥
న చాసమాహితమనా. న చ సంశ్రావయన్ జపేత్ ॥ అపాశ్రితః వస్త్రాధిశి
తః । జపకాలే న భాషేత వ్రతహోమాదికే తథా । ఏతేష్వేవావసక్తస్తు య
ద్యాగచ్ఛేద్ద్విజోత్తమః । అభివాద్య తతో విప్రం యోగక్షేమం చ కీర్తయేత్ ॥
బోధాయనః ॥ విరమేద్బ్రాహ్మణే ప్రాప్తే కామం తేన చ సంవదేత్ । శూ
ద్రం దృష్ట్వా తు సంప్రాప్తే నాధీయీత కథంచన ॥ శూద్రం దృష్ట్వా విరమేదే
వ న సంవదేదిత్యర్థః । లోకవార్తాదికం శ్రుత్వా స్పృష్ట్వా దృష్ట్వా ప్రభాషి
ణీం । సంఖ్యాం వినా చ యజ్జప్తం తత్సర్వం నిష్ఫలం భవేత్ ఇతి ॥ ప్రభాషి
ణీం బహుభాషిణీం ॥ క్రోధం మాద్యం క్షుతం నిద్రాం నిష్ఠీవనవిజృంభణం ॥
తథా ॥ దర్శనం చ శ్వనీచానాం వర్జయేజ్జపకర్మణి । ఆచామేత్సంభవే చై
షాం స్మరేద్విష్ణుం సురార్చితం । జ్యోతీంషి చ ప్రపశ్యేద్వా కుర్యాద్వా ప్రా
ణసంయమం । జ్వలనం గాంశ్చ విప్రాంశ్చ యతీన్వాపి విశుద్ధయే । రత్నావ
ళ్యాం ॥ చండాలాశుచిపతితాన్ దృష్ట్వా చైవ పునర్జపేత్ । తైరేవ భాష
ణం కృత్వా స్నాత్వా చ వ్యాజపేత్పునః ॥ అసత్యభాషణం జిహ్మభాషణం చ
వర్జయేత్సదా । సత్యైరపి న భాషేత జపహోమార్చనాదిషు ॥ నారదః ॥
స శూద్రపతితాంశ్చైవ రాసభం చ రజస్వలాం । దృష్ట్వాచమ్యోపస్పృ
శ్యాభాష్య స్నాత్వా పునర్జపేత్ ॥ మార్జారం కుక్కుటం క్రౌంచం శ్వానం
గృధ్రం ఖరం కపిం । దృష్ట్వా చ మ్యుచరేత్కర్మ స్పృష్ట్వా స్నానం విధీయత ఇ
తి ॥ బోధాయనః ॥ సంధ్యయోరుభయోర్జప్యే భోజనే దంతధావనే । పి
తృకార్యే చ దైవే చ తథా మూత్రపురీషయోః । గురూణాం సన్నిధౌ దానే
యోగే చైవ విశేషతః ॥ ఏతేషు మౌనమాతిష్ఠన్ స్వర్గమాప్నోతి మానవః ।
యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ యది వాగ్యమలోపస్స్యాత్ జపాదిషు కదాచన ।
వ్యాహరేద్వైష్ణవం మంత్రం స్మరేద్వా విష్ణుమవ్యయం ॥ తద్విష్ణోరితి మం
త్రోయం స్మర్తవ్యః సర్వకర్మసు । గాయత్రీ వైష్ణవీ హ్యేషా ప్రోక్తేదం విష్ణు

ృపి ॥ ప్రజాపతిః ॥ ప్రమాదాత్కుర్వతో కర్మ ప్రచ్యవత్యధ్వరేషయత్॥
రణాదేవతద్విష్ణోః సంపూర్ణంస్యాదితిశ్రుతిః । అన్యేరేషుజపాదియ
షు । బోధాయనః ॥ నాభేరధఃసంస్పర్శనం కర్మయుక్తోవర్జయేదితి ॥
ఃమోఽపి ॥ నాభేరధఃస్వకాయంతు స్పృష్ట్వాప్రక్షాళయేత్కరౌ । ద
ణంవాస్పృశేతకర్ణం స్మరేద్వావిష్ణుమవ్యయమితి ॥ సుమంతుః ॥
స్వయోక్తినాన్యమనా నచవ్యత్యస్తవత్కరః । నజపేత్ప్రలపన్వాపిక్రి
యానిష్ఫలముచ్యతే ॥ వ్యాసః ॥ హోమఃప్రతిగ్రహోదానం భోజనాచమ
ంజపః । నబహిర్జానుకార్యాణి సాంగుష్ఠానిసమాచరేత్ ॥ ఉష్ణీషీకంచు
కీనగ్నోముక్తకేశోగళావృతః । చింతావ్యాకులచిత్తోవా క్రాంతఃక్రుద్ధో
బుభుక్షితః ॥ అనాసనఃశయానోవాగచ్ఛన్నుత్థితఏవవా । రథ్యాయామశివ
స్థానేనజపేత్తిమిరాంతరే ॥ ఉపానద్గూఢపాదోవాయానశయ్యాసనస్తథా ।
పసార్యనజపేత్పాదం ఉత్కటాసనఏవవా । జపేన్నప్రౌఢపాదశ్చనావష్ట
ంభోలసోఽశుచిః ॥ నసంఖ్యానోస్యాదధఃశ్చ నశిఖాకచ్ఛబంధన ఇతి । భర
ద్వాజః ॥ నిష్ఠీవజృంభణక్రోధనిద్రాలస్యక్షుధోదయః । పతితశ్చాంత్యజా
లోకోదర్శనే తేజపవైరిణః ॥ శాండిల్యః ॥ ప్రదక్షిణేప్రణామేచపూజా
యాంహవనేజపే । నచసంవృతవస్త్రస్స్యాత్ దర్శనే గురుదేవయోః॥
ఆచార్యంభగవద్భక్తం భగవన్మందిరంజలం । అశ్వత్థమగ్నింమద్యంచస్పృష్ట్వా
త్యజపోనతు ॥ ఆర్ద్రవాసాస్తుయఃకుర్యాజ్జపంహోమంప్రతిగ్రహం । స
ర్వంతద్రాక్షసంవింద్యాద్బహిర్జానుచయత్కృతమితి॥ ఆర్ద్రవాసాఇతి
స్థలవిషయః ॥ యదాహవ్యాసః ॥ యదిస్యాత్క్లిన్నవాసావై వారిమధ్య
గతోజపేత్ । అన్యథాతుశుచౌభూమ్యాం దర్భేషుసుసమాహితః ॥ న
క్లిన్నవాసాస్థలగోజపాదీనాచరేద్బుధః। ప్రిత్యాదికేనార్ద్రవాసా ఆచా
మేన్నైకవాససా ॥ నజీర్ణేననీలేన పరిప్లుష్టేన వాజపేత్ ఇతి ॥ యది
స్యాత్క్లిన్నవాసాఇతిచాపద్విషయం ॥ గాయత్రీజపవ్యతిరిక్తవిషయంవా.
మతిమాన్నకదాచిత్తు గాయత్రీముదకేజపేత్ । గాయత్ర్యగ్నిముఖీప్రోక్తా

తస్మాదుత్తీర్య్యతాం జపేదితి గోభిలస్మరణాత్ ॥ సుమంతుః । ఖండవస్త్రావృతస్త్యైవవస్త్రార్ధాలంబిన స్తథా । ఉత్తరీయవ్యతీతస్య సమస్తాః నిష్ఫలాః క్రియాః॥ సంఖ్యాచైవోపవీతేన జపహోమాదినిష్ఫలమితి ॥ గచ్ఛత స్తిష్ఠతో వాపి శయానస్యచ సర్వతః । అశుచేర్వా వినాసంఖ్యాం తత్సర్వం నిష్ఫలంభవేత్ ఇతి॥ తిష్ఠత ఇతి గాయత్రీవ్యతిరిక్తమంత్రవిషయమ్ । జపాంగభూతామక్షమాలామాహ ॥ శంఖరూప్యమయీమాలా కాంచనీనింబజైః ఫలైః । పద్మాక్షకైశ్చరుద్రాక్షైర్విద్రుమైర్మణిమౌక్తికైః ॥ రజతేంద్రాక్షైర్మాలా తథైవాంగుళిపర్వభిః । పుత్రజీవమయీమాలా శస్తావై జపకర్మణీతి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ స్ఫటికేంద్రాక్షరుద్రాక్షైః పుత్రజీవసముద్భవైః । అక్షమాలాతుకర్తవ్యాహ్యుత్తమాహ్యుత్తరోత్తరేతి॥ చంద్రికాయామ్ ॥ అక్షసూత్రంతుకర్తవ్యం ముక్తామణిమయం శుభమ్। సౌవర్ణం రాజతం తామ్రం స్ఫటికం వాథ కారయేదితి ॥ స్మృత్యర్థసారేపి॥ హస్తేనావర్తయేద్వాపి అక్షసూత్రైరథాపి వా । సౌవర్ణై రాజతైస్తామ్రైః స్ఫటికై రత్నజైస్తథా॥ అరిష్టైః పుత్రజీవోత్థైరింద్రాక్షైశ్శంఖసంభవైః ।రుద్రాక్షైరపిపద్మాక్షైః కుశగ్రంథిభిరేవ వా ॥ మణిభిస్త్వక్షసూత్రం స్యాత్తదష్టశతసంఖ్యయా । చతుఃపంచాశతంవాపి సప్తవింశతిరేవ వేతి ॥ ప్రజాపతిరపి । అష్టోత్తరశతం కుర్యాత్ చతుఃపంచాశతం తథా । సప్తవింశతికా కార్యా తతోన్యూనా న కారయేత్ । స్మృత్యంతరేపి ॥ అష్టోత్తరశతైర్మాలా పంచాశచ్చతురుత్తమైః । సప్తవింశతిసంఖ్యా వేతి ॥ గోభిలః॥ అంగుళ్యా జపసంఖ్యానామేకమేకముదాహృతమ్। రేఖయాష్టగుణం పుణ్యం జీవైర్దశగుణాధికమ్ ॥ శతం స్యాచ్ఛంఖమణిభిః ప్రవాళైశ్చ సహస్రకమ్। స్ఫటికైర్దశసాహస్రం మౌక్తికైర్లక్షముచ్యతే ॥ పద్మాక్షైర్దశ లక్షస్తు సౌవర్ణైః కోటిరుచ్యతే । కుశగ్రంథ్యా చ రుద్రాక్షైరనంతం ఫలముచ్యతే ॥ తులసీకాష్ఠఘటితైర్మణిభిర్జపమాలికా । సర్వకర్మణి సర్వేషామీప్సితార్థఫలప్రదా ॥ తత్రాంగుళిజపం కుర్వన్ సాంగుష్ఠాంగుళిభిర్జప,

జపేత్ । అంగుష్ఠేనవినాకర్మ కృతంతదఫలంయతః॥ అంగుళీర్నవియుంజీ
తకించిదాకుంచితేతలే। అంగుళీనాంవియోగాత్తు ఛిద్రేషుస్రవతేజపః॥ ఇతి॥
హారీతోపి॥ శంఖైశ్శతగుణం జప్యం రౌప్యైశ్చైవ సహస్రకమ్ । జప్యంశత
గుణంప్రోక్తంనింబారిష్టక మేవవా॥ రుద్రాక్షైర్లక్షగుణితం విద్రుమైర్దశ
లక్షకమ్। మౌక్తికైస్స్ఫటికైశ్చైవకోటికోటిగుణోత్తరమ్॥ పరిసంఖ్యా
నవిజ్ఞేయా రుద్రాక్షాంగుళిపర్వభిః । పద్మాక్షైః పుత్రజీవైశ్చ పరిసంఖ్యాన
విద్యతే । మణిమౌక్తికమాలాదౌ శ్వేతసూత్రేణయోజయేత్ ॥ ముఖం ము
ఖేనసంయోజ్య పృష్ఠం పృష్ఠేనయోజయేత్ । ప్రోక్తసంఖ్యాన్యమేకాక్షం మే
రుత్వేనాగ్రతోన్యసేత్ ఏకైకమణిమధ్యేతు గ్రంథిబంధ ప్రకల్పయేత్। జప
మాలాంవిధాయైవ తతఃసంస్కారమాచరేత్ ॥ క్షాళయేత్పంచగవ్యైస్తాం
సద్యోజాతేనవైజలైః। చందనాగరుగంధాద్యైర్వామదేవేనఘర్షయేత్।
ధూపయేత్తామఘోరేణలింపేత్తత్పురుషేణతు॥ మంత్రేణశతవారంతు పం
చమేనాభిమంత్రయేత్ । మేరుంచపంచమేనైవతథామంత్రేణమంత్రయేత్॥
జపమంత్రేణతాంమాలాం అభిమంత్ర్యప్రసుగోపయేత్ । మధ్యమాయాం
న్యస్తమాలాంజ్యేష్ఠయావర్తయేత్క్రమాత్ । అపివాంగుష్ఠమధ్యస్థాం చాల
యేన్మధ్యమాగ్రతః । నస్పృశేద్వామహస్తేన కరభ్రష్టాంనకారయేత్ ॥
తర్జన్యానస్పృశేత్సూత్రం కంపయేన్నవిధూనయేత్ । ప్రమాదాత్ప
తితేహస్తాచ్ఛతమష్టోత్తరంజపేత్ ॥ జీర్ణసూత్రేపునస్సూత్రం గ్రంథ
యిత్వాశతంజపేత్ । భుక్తిముక్తిప్రదఃసోయం మాలికాగణనక్రమ ఇ
తి ॥ గౌతమః ॥ అంగుష్ఠంమోక్షదంవిద్యాత్తర్జనీశత్రునాశినీ । మధ్య
మానామయాపోహ్యానామికాపుష్టిదాతథా ॥ కనిష్ఠారక్షణీప్రోక్తాజపక
ర్మణిశోభనా । అంగుష్ఠేనవినాజప్యం కృతంతదఫలంభవేత్ ॥ ఉల్లంఘితేతత
థామేరౌపతితేచాక్షసూత్రకే । ప్రాణాయామత్రయంకృత్వా ఘృతప్రాశ
నమాచరేత్ ఇతి ॥ రుద్రాక్షంప్రకృత్యస్కాందపురాణే । లక్షకోటిసహ
స్రస్యలక్షకోటిశతస్యచ ॥ జపేచలభతేపుణ్యం నాత్రకార్యావిచారణా । ఉ

చ్ఛిష్టో వా వికర్మస్థః సంయుక్తస్సర్వపాతకైః ॥ లిప్యతే న స పాపేన రుద్రాక్షస్య తు ధారణాత్ । కంఠే రుద్రాక్షమాలాం యత్ ధృత్వా తు క్రియతే యది॥ సోపి రుద్రత్వమాప్నోతి కిం పునస్తానుపాదయ ఇతి । యః కుర్యాత్తులసీకాష్ఠై రక్షమాలాం సురూపిణీం । కంఠమాలాం చ యత్నేన కృతం తస్యాక్షయం భవేదిత్యాదివచనం భాక్తమిత్యాహుః ॥ అత ఏవ స్మృతిరత్నావళ్యాం స్మృతిరత్నే చ ధారణనిషేధ ఉక్తః । తులసీకాష్ఠసంభూతాం స్కంధే మాలాం బిభర్తి యః ॥ స శూద్రవద్బహిష్కార్యః సర్వస్మాద్ద్విజకర్మణః । స్కంధే కంఠే శిఖాయాం వా యస్తు ధారయతే మణీన్ ॥ దైవే కర్మణి పిత్ర్యే చ తం విప్రం దూరతస్త్యజేదితి ॥ విష్ణుః ॥ ఆద్యంతం గణయేన్మంత్రం జపేచ్చాంగుళిపర్వభిః । జపస్యావర్తిగణనే పుణ్యసంఖ్యా న విద్యతే ॥ రత్నావళ్యామ్ ॥ పర్వభిశ్చ జపః కార్యోఽనాంగుళీనాం నిపాతనైః । తన్నిపాతైస్తు యజ్జప్తం సర్వం విన్ద్యాత్తదాసురం । రేఖాగణనప్రకారమాహ శంఖః ॥ అథాంగుళీనాం రేఖాభిర్జపమన్వహమాచరేత్ । ప్రారభ్యానామికాయాస్తు మధ్యమే పర్వణి క్రమాత్ ॥ తర్జనీమూలపర్యంతం జపేద్దశసు పర్వసు । మధ్యమాంగుళిమూలే తు యత్పర్వ ద్వితయం భవేత్ । తం వై మేరుం విజానీయాజ్జపే తం నాభిలంఘయేత్ । అనామికామూలపర్వప్రారభ్యాపి క్రమేణ తు । మధ్యమా మూలపర్యంతం జపేద్దశసు పర్వసు ॥ మధ్యమాయాంగుళేర్మధ్యరేఖారభ్య ప్రదక్షిణం । మధ్యమాం మూలపర్యంతం అంగుష్ఠేన యథాకృతం । స్పృష్ట్వా ద్వాదశసంఖ్యా స్యాదేకవారేణ తన్నర. వామహస్తేన సంఖ్యాతం శతమష్టోత్తరం స్మృతమితి । అత్ర పక్షత్రయే యథోపదేశం వికల్ప ఇత్యాహుః । రత్నావళ్యాం ॥ పర్వభిస్తు జపేద్దేవీ మన్త్రాన్నియమస్స్మృతః । గాయత్ర్యా వేదమూలత్వాద్వేదః పర్వసు గీయత ఇతి ॥ తదేతద్రుద్రాక్షకుశగ్రంథ్యోరప్యుపలక్షణం ॥ బ్రాహ్మైరానంత్యమాప్నోతి రౌద్రైశ్చ మణిభిర్బుధః । బ్రాహ్మైః కుశమయో రౌద్రో రుద్రాక్షైః పాపనాశనః ॥ సావిత్ర్యాస్తు జపస్తాభ్యాం ఏషోప్య

నంతద్వృచ్ఛతి । గాయత్ర్యా వేదబీజత్వాత్సర్వైర్భిశ్చజపస్స్మృత ఇతి ॥ గౌత
మః అనేన విధినా నిత్యం జపం కుర్యాత్ప్రయత్నతః ప్రపన్నో విమలాన్భోగాన్
భుక్తిం ముక్తిం చ విందతీతి ॥ పితామహః ॥ ఏవం జప్త్వా యథాశక్తి హ్యుది
తేతు దివాకరే । ఉత్తమేత్యనువాకేన హ్యుద్వాక్యైస్తు యథాగతమ్ ॥ ఉత్తమే
త్యనువాకస్య వామదేవ ఋషిస్స్మృతః । అనుష్టుప్చ తథా ఛందో గాయత్రీ దే
వతా స్మృతా ॥ వ్యాసః ॥ యథోపతిష్ఠేదాదిత్యముదయంతం సమాహితః ।
మంత్రైస్తు వివిధైస్సౌరైః ఋగ్యజుస్సామసంభవైః ఇతి ॥ ఉపస్థానం తు స్వ
శాఖాధీతైర్మంత్రైః కార్యం ॥ ఉపస్థానం స్వకైర్మంత్రైరాదిత్యస్య తు
కారయేత్ ఇతి వసిష్ఠస్మరణాత్ ॥ చంద్రికాయాం ॥ యజుశ్శాఖినాం మి
త్రో జనాన్ప్రమిత్ర ఇతి తిసృభిరుపస్థానం ॥ తాసాం ప్రథమా గాయత్రీ ఉత్త
మే త్రిష్టుభౌ - విశ్వేదేవా ఋషయః - మిత్రో దేవతా - సూర్యోపస్థానే వి
నియోగ ఇతి ॥ పితామహః ॥ మిత్రస్యేతి ఋచస్యేహ విశ్వామిత్ర ఋషిస్స్మృ
తః । హిరుట్ గాయత్రమాదిస్తు త్రిష్టుభావథ పశ్చిమా ॥ దేవతా చైవ మిత్ర
స్స్యాదిత్యువాచ బృహస్పతిః । ఏతాభిః ప్రాంజలిస్సమ్యగుపతిష్ఠేత మండ
లమ్ । సహస్రాంశుం భగవంతముపతిష్ఠేత్తు భాస్కరమితి ॥ *

—* సాయంసంధ్యోపస్థానే మంత్రవిశేషమాహ. *—

నారాయణః ॥ వారుణీభిరాదిత్యముపస్థాయ ప్రదక్షిణం కుర్వన్ది
శానమస్కుర్యాదితి - వారుణ్యశ్చ - ఇమం మే వరుణ ప్రభృత్యాద్యాః - య
ద్యపి వారుణీభిర్వరుణస్యైవోపస్థానం లింగవశాత్ప్రాప్తం తథాపి శ్రుతేః
ప్రాబల్యాత్ తథా లింగం బాధిత్వా దిత్యోపస్థాన ఏవ మంత్రో వినియు
జ్యతే ॥ పితామహః ॥ ఇమం మ ఇతి గాయత్రం తత్త్వాయామీతి త్రైష్టు
భమ్ । యద్ధితేతి చ గాయత్రం యత్కించేత్ త్రైష్టుభం విదుః ॥ కితవాస
ఇతి త్రిష్టుప్ దేవతా వరుణస్స్మృతః । తిసృణాం తు శునశ్శేఫశ్చతు
ర్థ్యాం వసిష్ఠ ఉచ్యతే ॥ పంచమ్యామత్రిరిత్యేవమృషయః పరికీర్తితాః ॥ బో
ధాయనః వారుణీభ్యాం రాత్రిముపతిష్ఠతే - ఇమం మే వరుణ తత్త్వాయా

మిత్రద్వాభ్యాం - ఏవమేవ ప్రాతః - ప్రాఙ్ తిష్ఠన్ మైత్రీభ్యామహరుపతిష్ఠ
తే - మిత్రస్య చర్షణీధృతో మిత్రో జనాన్ యాతయతీతి ద్వాభ్యాం - య
దుపస్థాకృతం పాపం పద్భ్యాం వా యత్కృతం భవేత్ - బాహుభ్యాం మన
సా వాపి వాచా వా యత్కృతం భవేత్ । సాయం సన్ధ్యాముపస్థాయ తేన త
స్మాత్ప్రముచ్యతే ॥ రాత్ర్యా చాపి సంధీయతే తతేన వరుణో గృహ్ణాత్యేతమే
వ ప్రాతరుపస్థాయ రాత్రికృతాత్ పాపాత్ప్రముచ్యతే హ్నా చాపి సంధీయతే ॥
మిత్రశ్చైనం గోపాయేత్యాదిత్యశ్చైనం స్వర్గం లోకం నయతి స ఏవమే
వాహోరాత్రయోః సంధిషూపతిష్ఠమానో బ్రహ్మభూత మభిజపతీతి ॥
మధ్యందినోపస్థానమాహ స ఏవ - దర్భేష్వాసీనో దర్భాన్ ధారయమాణః - ప్రాఙ్
ముఖః సావిత్రీం సహస్రకృత్వావర్తయేచ్ఛతకృత్వో పరిమిత కృత్వో వా దశా
వరమథాదిత్యముపతిష్ఠతే ॥ ఆసత్యేనోద్వయం తమస స్పర్యుదుత్యం చిత్రం
తచ్చక్షుర్దేవహితం య ఉదగాదితి ॥ నారాయణోపి ॥ ఆసత్యేనోద్వయం
తం ఉదుత్యం చిత్రమిత్యపి । తచ్చక్షుర్దేవ ఇతి హంస శ్శుచిషదిత్యపి ॥ ఏత
జ్జపేదూర్ధ్వాన్ బాహూన్ సూర్యం పశ్యం త్సమాహితః ॥ శౌనకస్తు విశేషమాహ ॥
ఉత్తమేత్యనువాకేన చోద్వాస్య పరమాంశుభాం । సాయం ప్రాతరుపస్థా
య జాతవేదస ఇత్యృచా ॥ ఇమం మే వరుణ తత్త్వేతి సాయంకాలే విశేషతః ॥
మిత్రస్య చర్షణీ ధృత ద్వాభ్యాం ప్రాత స్సమాహితః । పిశంగ భృష్టిమిత్యృ
చా ముఖం స్పృష్ట్వా ప్రదక్షిణమ్ ॥ భద్రం కర్ణేత్యృచా కర్ణౌ స్పృష్ట్వా
ప్రదక్షిణమ్ । కేశ్యాగ్నిమిత్యృచా పశ్చాచ్ఛిఖాం స్పృష్ట్వా ప్రదక్షిణమ్ ॥ సం
ధ్యాకాలే చ సావిత్రీం సర్వాన్ దేవాన్ ప్రణమ్య చ । దిశశ్చాధిపతీన్నత్వా
గురూనప్యభివాదయేత్ ॥ మధ్యాహ్నే మండలం పశ్యన్నుపతిష్ఠేత భాస్క
రమ్ । కృతాంజలిః పఠేత్సూక్తం ఉదుత్యం జాతవేదసమ్ ॥ ఏవమాదీని సౌ
ర్యాణి [illegible] భాస్కరమ్ ఇతి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ జపాంతే ప్రాతః
సౌ [illegible] ముపతిష్ఠేత సాయం వారుణైర్వ్యాద్వోభయత్ర జాత
వేద [illegible] షమంత్రై ర్వోపతిష్ఠేత దిగ్భ్యో దేవతాభ్యో నమస్కృత్య

సంధ్యాయై సావిత్ర్యై గాయత్ర్యై సరస్వత్యై సర్వాభ్యో దేవతాభ్యో నమో నమ ఇత్యాదియథాస్వాచారంకుర్యాదితి ॥ భరద్వాజః ॥ ఉపస్థాయనమస్కుర్యాచ్చతుస్సంధ్యాదిదేవతాః । సంధ్యాపురస్తాత్సావిత్రీ గాయత్రీచ సరస్వతీ ॥ ఏతాః సంధ్యాదయః ప్రోక్తాశ్చతస్రో దేవతాః క్రమాత్ । స్వస్వనామచతుర్థ్యంతంప్రణవాదినమోంతకమ్ ॥ మంత్రమాసామిహప్రోక్తంప్రణతిస్స్యాత్స్వమంత్రతః । కేచిత్తుమునయః ప్రాహుః ప్రతిమంత్రంప్రదక్షిణమ్ ॥ సర్వాభ్యోదేవతాభ్యశ్చేత్యేతత్ప్రణవసంపుటమ్। ఊర్ధ్వానమోనమ ఇతిప్రణమేత్సర్వదేవతాః । కామోకార్షీన్మన్యురకార్షీన్నమ ఇత్యపి ॥ ఊర్ధ్వాప్రదక్షిణేనైవదేవీంవిప్రోఽభివాదయేత్ । కర్ణయుగ్మం స్వహస్తాభ్యాంస్పృష్ట్వాజానుద్వయాదికమ్॥ చరణాంగుష్ఠపర్యంతంసమ్మృజ్యతుశనైశ్శనైః । అభివాద్యతుగాయత్రీంనమస్కుర్యాద్దిశస్తథా॥ *

—* ఉపస్థాన మంత్రక్రమావణిః *—

అభివాద్యతుగాయత్రీం నమస్కుర్యాద్దిశస్తథా । ప్రాచీచదక్షిణాచైవ ప్రతీచీచోత్తరోర్ధ్వకా ॥ అధరాచాంతరిక్షాచ భూమిశ్చాష్టౌ చతాదిశాః । ఏతాః ప్రదక్షిణేనైవ ప్రణమేత్స్వస్వమంత్రతః ॥ యమవిష్ణువిరూపాక్ష సవిత్రాదీనుపస్థితమ్ । కుర్యాత్తల్లింగకైర్మంత్రైః దిశోయామ్యాదిదిఙ్ముఖః ॥ ఏవంసంధ్యాముపాస్యాథ పితరావగ్రజాన్గురూన్ । త్రివర్షపూర్వాన్ శ్రేష్ఠాంశ్చ పార్శ్వస్థానభివాదయేదితి ॥ చంద్రికాయామ్ ॥ ఆస్మపాదౌతథాభూమిం సంధ్యాకాలేఽభివాదయేత్ । ఆయుర్విద్యాధనారోగ్యప్రాప్తిస్స్యాత్పురుషస్యహి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ సావిత్ర్యాదిక్రియాః సర్వా ఆదిత్యాభిముఖశ్చరేత్ । ఉపస్థానాన్నిగచ్ఛేద్దేవతాసన్నిధౌక్వచిత్ ॥ ప్రదక్షిణనమస్కారం నకుర్యాద్దేవతాలయే ॥ హారీతః ॥ అవ్రణవాసాజకుర్యాత్తర్పణాదనుసంజపమ్॥ ఉపస్థానంతుసూర్యస్యవర్జయేత్ప్రదక్షిణమితి ॥ మంత్రార్థస్తు ॥ ఉత్తమేశిఖరేదేవీ జీవన కీలావిధృత్యైత్యగాః । దేవసేవేసే

హే దేవి భూమ్యా మాగతాస్మభ్య మనుజ్ఞానం కృత్వా ఉత్తమే ఉత్కృష్ట తమే శిఖరే సర్వస్మాదుచ్ఛ్రితే పర్వతమూర్ధని సుమేరోః మూర్ధ్ని బ్రహ్మలోకే స్వస్థానే యథాసుఖం గచ్ఛ మిత్రస్యేత్యాది మంత్రస్య సూర్యస్యచర్షణయో మనుష్యాః తాన్ ధారయతి వృష్టిప్రదానద్వారేణేతి చర్షణీ । ధృతశ్రవ ఇతి దీప్తినా తదిహోపచారాత్ప్రశస్యం తే వర్తతే దేవస్య ప్రకాశమానస్య సానసిం, మండల విశేషేణ రమేత్వద్వ సంభక్తావిత్యా సుదర్శప్రియాం తస్య ఛాందస మేతద్రూపం యోగిభిః సంభజనీయ మిత్యర్థః సత్యం పరమార్థభూతం చిత్రశ్రవ స్తమం చిత్రాణి శ్రవాంసి తేజాంసి యేషామగ్న్యాదీనాం త ఇమే చిత్రశ్రవసః తేషాం మధ్యే ఉత్కృష్టం ఏవంభూతం వయ విందామహ ఇతి వాక్యశేషః మిత్రో జనాన్ సర్వమిదం కరతలామలకవత్ ప్రజానన్ పశ్యన్ మిత్రః సూర్యః జనాన్ యాతయతి వ్యాపారవతః కరోతి, మిత్ర ఏవ వృష్టిప్రదానేన ధారయతి పృథివీం పృథివీస్థం ప్రాణిజాతం ఉత ద్యాం దివమపి ఉపలక్షణం చైతత్, సకలభువనానాం కించిన్మిత్రః కృష్టీః కృష్టయో మనుష్యాః, తాన్ పుణ్యపాపయోః ప్రవర్తమానాన్ అనిమిషా, సుపాం సులుగిత్యాకారః, అనిమేషేణ దివ్యేన చక్షుషా అభిచష్టే. అభిముఖ్యేన పశ్యతియః, తస్మై సత్యాయ నిత్యరూపాయ మిత్రాయ హవ్యం ఘృతపురోడాశాది ఘృతవత్ ఘృతసిక్తం, విధేమ దద్మ ఇత్యర్థః, ప్రసమిత్రమర్తో అస్తు, హే మిత్ర, సః మర్తః, మర్త్యః ప్రాస్తుభవతు, కీదృశః ప్రయస్వాన్ ప్రయ ఇత్యన్న నామ తద్వాన్ భూమ్నిమత్ప్రత్యయః, బహ్వన్నో భవతు, కోఽసౌ యోయజమానః తే తుభ్యం ఆదిత్య అదితేః పుత్ర శిక్షతి వ్రతాదివ్రతమితి కర్మనామ వ్రతేన యాగాఖ్య కర్మణా ప్రకృతత్వాత్, ఘృతవద్ధవిరితి సంబధ్యతే కర్మణి యో హవిర్దదాతి సః ప్రయస్వాన్ ప్రభవత్వితి యావతా న కేవల మన్నవానేవ భవత్వితి, కింతు తర్హి న హన్యతే మృత్యునా న జీయతే వ్యావయో హానా శతవత్సర లక్షణాదా

యుష్మోనజీయతే త్వోతః ఉత ఇతిత్వంతోరక్షణార్థః స్త్వత్ప్రసాదాత్త్వ
యారక్షితఇత్యర్థః నైనంఏనంత్వదారాధనపరంఅగంహః పాపంనాశ్నో
తి నసంబధ్నాతి అంతితః సమీపే ఇహజన్మని దూరాత్పూర్వ జన్మనికృత
మిత్యర్థః శునశ్శేఫోవరుణం ప్రార్థయతే, ఇమంమే వరుణేతి, హేవ
రుణ ఇమం అస్మదీయం హవంస్తోత్రం శ్రుధిశృణు, శ్రుత్వాచ, అద్యై
వమాం మృడయసుఖయయస్మాదహంత్వాం అవస్యుః రక్షణమాత్మన ఇ
చ్ఛన్నవస్యుః, ఆచకే అభిముఖ్యేన ప్రార్థయామి కైగైశబ్దే తత్వాయా
మీతి, హేవరుణ బ్రహ్మణా మంత్రేణ వందమానః స్తువన్ తత్తదర్థం
చతుర్థ్యాం ల్యాక్ తదర్థమేవ త్వాంయామి భజే యజమానోపి సర్వస్తదే
వాశాస్తే హవిర్భిశ్చరుపురోడాశాదిభిః హే ఉరుశంస బహుభిర్యజ
మానైః స్తూయమాన ఇహఅస్మిన్కాలే అస్మదీయాం విజ్ఞాపనాం అహేడ
మానః, అక్రుధ్యన్ బోధిబుధ్యస్వచ్ఛాందసంరూపం కింపునస్తత్ప్రార్థనీ
యమిత్యాహ మానఇతినః అస్మాకం ఆయుః జీవితం మాప్రమోషీః ॥
మాప్రహాసీః యచ్చిద్ధితే చిత్యహి ఇతిద్వావపి నిపాతావనర్థకౌ తేత
వవ్రతమిత్యనేన సంబధ్యతే హేదేవవరుణ విశోమనుష్యావివేకశూన్యా వి
హితం కర్మలుంపంతితథావయమపి తేవ్రతం పరిచర్యాకర్మ ప్రమినీ
మసీహావంతః, ద్యవిద్యవి దినేదినే యత్కించేదం యత్కించిదిదమీదృశం
హేవరుణ దైవ్యే దేవసమూహే జనేఅభిద్రోహమపచారం పాపరూపం
మనుష్యావయంచరామసి కుర్వంతః అచిత్తీప్రథమా బహువచనస్య ఈకా
రః అచిత్తీఅజ్ఞానినోవయం తవధర్మా ధర్మం పరిచర్యారూపం యు
యోపిమనాశితవంతః మేతిప్రతిషేధార్థః నః అస్మాన్ తస్మాదేనసః పా
పాస్యరీరిషః, మాహింసీరిత్యర్థః కితవాసః యదస్మద్విషయే కితవాసః
కితవాః రిపవః పాపమారోపయంతి నదివి దేవనస్థాన ఇవయద్వాఘేతి
పాదపూరణే ఏవకారార్థే వర్తతే సత్యమేవ ఉతయన్నవిద్మ యదపి
వయం నజానీమః యథాకితవా దేవనస్థానే పరస్పరం సత్యమసత్యంచవదం

తి తద్వత్సర్వ్యాతాః సర్వాణి తానివిశ్వ అపనయన్సద్భిరేవ శిథిలాసివ, అథ, అనంతరం, తేతవప్రియా స్యామేత్యర్థః, ఆసత్యేనేత్యాది సత్యేన సత్య స్తంభ కుంభాదిషు భ్రాజమానేన రజసా జ్యోతిషా ఆవర్తమానః అమృతంమర్త్యంచ అమరణ ధర్మాణో దేవాన్ మరణధర్మాణో మనుష్యాంశ్చ నివేశయన్ వ్యాపారయన్ ఆదిత్యోహి స్వేన తేజసా సర్వం వ్యాపారయతి, హిరణ్యయేన స్వర్ణమయేన రథేన సవితా కర్మ ప్రసవితా అభ్యనుజ్ఞాత దేవో యాతిభువనాని పశ్యన్ భువనాని సాక్షిరూపేణ విధినం పశ్యం త్వన్విత్యర్థః, ఉద్వయంతమసస్పరి, ఉత్, ఉత్తమసస్పరిః రివర్జిత్వేతపోవి వాశ్యాదికమితియావత్, జ్యోతిః తేజోమయం ఉత్తరం ఉత్కృష్టం దేవం దేవతా దేవానామపి త్రాతారం సూర్యం పశ్యంతో వయం, ఉత్తమ జ్యోతిః అగన్మ గమిష్యామ ఇత్యర్థః, ఉదుత్యం, ఉ ఇతినిపాతోవధారణార్థః, ఉదుత్యంతంజాతాకర్మభూతాని వేత్తీతిజాతవేదాః తం దేవం కేతవః, సహస్ర సంఖ్యాదీధితయః ఉద్వహంతిఉద్గమయంతి, కిమర్థం దృశోదర్శనాయ విశ్వాయ విశ్వస్య సూర్యం శరశీలం చిత్రం దేవానామ్ ॥ దేవానామగ్న్యాదీనాం మధ్యే చిత్రం అద్భుతం పూజ్యం అనీకశబ్దః సేనావచనః దేవద్విషామపనోదకమిత్యర్థః, మిత్రస్య వరుణస్యాగ్నేశ్చక్షుః చక్షుర్దేవానాంకిముత మనుష్యాణామితిశ్రుతేః । ఆప్రాః ప్రథమ పురుషస్థానేమధ్యమపురుషః ద్యావాపృథివీఅంతరిక్షం । సర్వాన్ లోకాన్ స్వేనమహిమ్నాపూరయతి, పరీత్యలోకాన్ పరీత్యభూతాని పరీత్యసర్వాః ప్రదిశో దిశశ్చేతిశ్రుతేః సూర్య ఆత్మా జగతః జంగమస్య మనుష్యాదేః తస్థుషః స్థావరస్య వృక్షాదేః సర్వస్యాత్మ వాత్మరూపేణావస్థితః ॥ తచ్చక్షుః । తత్ ఆదిత్యస్య జ్యోతిః చక్షుః సర్వస్య సాక్షిభూతా దేవహితం అగ్నిహోత్రాదిహావిః ప్రదానార్థమహో రాత్రాది విభజనక్షమయా దేవానాం హితకరం । పురస్తాత్ పూర్వస్యాం దిశి శుక్రం శుక్లదీప్తిః అస్యాస్తిత మశ్వథీరయోచ్ప్రత్యయః । ఉచ్చరత్, ఉద్గచ్ఛత్, జ్యోతిరాదిత్యాఖ్యః

పశ్యేమ ఇయంతం కాలం శరదశ్శతం సంవత్సరశతం జీవేమేతి, సర్వ స్యం పద్భిః సహ జీవనమాశాస్యతే న ప్రాణధారణమాత్రం । నందామ, సమృద్ధాస్స్యామ మోదామ హృష్టాస్స్యామ భవామ, ఐశ్వర్యపాత్రాస్స్యామ, శ్రుణువామ, ప్రబ్రువామ, ప్రవక్తారస్స్యామ, సహితాస్స్యామ, శత్రుభిరజితాస్స్యామ, జ్యోక్చ సూర్యం దృశే, పశ్యేమ, యః ఉదగాన్మహతోఽర్ణవాత్ సముద్రాత్ విభ్రాజమానః విరాజమానః సరిరస్య సలిలస్య మధ్యాత్ స మా వృషభః శ్రేష్ఠః లోహితాక్షః సూర్యో విపశ్చిత్ విశద్ధస్తః మనసా మాం పునాతు శోధయేత్ ॥ స్వపరిగ్రహయోగ్యాం స్వయమేవ శోధయేదిత్యర్థః ॥ అన్యాన్యపి పాపక్షయార్థాని జప్యాన్యాహ ॥ యమః । జపేద్వాప్యస్యవామీయం పావమానీః యథారుచ । వాలఖిల్యాంశ్చ శిత్వోప్రిషం వృషాకపిం హోతృన్ రుద్రాన్ పిత్ర్యాన్ జప్త్వా ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ అస్యవామీయం అస్యవామస్య పలితస్యేతి ద్విపంచాశదృచః పావమానీః పవమానస్సువర్జన ఇత్యాద్యా హోతృన్ చిత్తిస్స్రుగిత్యాదీన్ పిత్ర్యాన్ పరే యువాంసి మిత్యాదీన్ వసిష్ఠః ॥ సర్వవేదపవిత్రాణి వక్ష్యమాణ మతః పరమ్ । ఏషాం జప్యైస్తు పాపౌఘాత్ ముచ్యతే నాత్రసంశయః ॥ అఘమర్షణం దేవకృతం శుద్ధవత్యస్తరత్సమాః । కూశ్మాండాః పావమాన్యశ్చ దుర్గా సావిత్ర్యేవ చ ॥ అభీషంగాః పదస్తోమాః సామాని వ్యాహృతీస్తథా । వారుణాని చ సామాని గాయత్రం రైవతం తథా । ఆబ్లిం గా వాహర్ణ స్వత్యం చ వాకూన్ సూక్తం మధ్వృచస్తథా । శతరుద్రీయమథర్వశిరస్త్రిసుపర్ణం మహావ్రతం - గోసూక్తమశ్వసూక్తం చ ఇంద్రశుద్ధి చ నామనీ । త్రీణ్యాజ్యదోహాని రథంతరం చాగ్నేస్త్రివ్రతం వామదేవ్యం బృహచ్చ ॥ ఏతాని జప్యాని పునంతి జంతూన్ జాతిస్మరత్వం లభతే యదీచ్ఛేత్ । ఇతి అఘమర్షణం ఋతం చేత్యాద్యాస్తిస్రః దేవకృతో దేవకృతస్యైనసోవయజనమసీత్యాదయః శుద్ధవత్య ఏతో న్విన్ద్రం స్తవామేత్యాదయస్తిస్రః తరత్సమాః తరత్సమందీ ధావతీత్యాద్యాశ్చ తస్రః కూశ్మాండ్యో యద్దేవా దేవ హేళనమిత్యనువాకత్రయం పావమాన్యః స్వా

దిష్టయామదిష్టయా పవమానః సువర్జన ఇత్యేవమాద్యాః దుర్గాం జాతవేదసే సునవామసోమమిత్యేతాఋక్ - సావిత్రీంతత్సవితురితి ॥ అభిషంగాదయో శైవతాంతాశ్చ సామవిశేషాః ఆబ్లింగా ఆపోహిష్ఠేత్యాద్యాః బాహూత్పత్యంయ స్సస్తంభసహస్రేత్యేకాదశవర్గం - వారుణ్యా క్తమహంరుద్రేభిర్వసుభిరిత్యృచమ్। మధ్వృచోమధువాతాఋతాయతఇత్యాద్యా స్త్రిసః - శతరుద్రీ యంనమస్తేరుద్రమన్యవ ఇత్యేకాదశానువాకాః । త్రిసుపర్ణంబ్రహ్మమేతుమామిత్యాద్యనువాకత్రయం రాజనంనామసామ గోసూక్తం ఆగావో అగ్మంనిత్యష్టర్చం అశ్వసూక్తం మానోమిత్ర వరుణఇతి ద్వావింశర్చం ఇంద్రశుద్ధ్యాదయో బృహదంతాః సామవిశేషాః చతుర్వింశతిమతే-అగ్నేర్మతెనువాకం తుజపేదేనమనుత్తమమ్ । హేమేమన్యురిత్యేత మనువాకంజపేద్ద్విజః ॥ జప్త్వాపాపైః ప్రముచ్యేత బోధాయన వచోయథా । త్రిమధుస్త్రిసుపర్ణంచనాచికేతత్రయంతథా ॥ నారాయణం జపేత్సర్వం ముచ్యతే బ్రహ్మహత్యయా । యత్కించిత్పాతకంకుర్యాత్ యత్కించేద మృచంజపేత్ ॥ హంసశ్శుచిషదిత్యేతాం జపేద్వాపిత్ర్యంబకమ్ । బ్రాహ్మణానిచకల్పాంశ్చషడంగానితథైవచ ॥ ఆఖ్యాతానితథాన్యానిజప్త్వాపాపైః ప్రముచ్యతే ఇతి ॥ ఇతిహాసపురాణాని దేవతాస్తవనానిచ । దేవవ్రతాజ్యదోహాన్యాగ్నిధ్రంచరథంతరమ్ ॥ ధర్మసామాని రౌద్రాణి జప్త్వాపాపైః ప్రముచ్యతే । యజ్ఞాయజ్ఞీయమాదిత్యజ్యేష్ఠ రామ వరాజనమ్ ॥ గారుడానిచ సామాని జప్త్వా ముచ్యేత కిల్బిషాత్ ఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ జపయజ్ఞోపికర్తవ్యః సర్వవేదప్రణీతకైః । పవిత్రైర్వివిధై శ్చాన్యైర్గుహ్యోపనిషదస్తథా ॥ అధ్యాత్మవిద్యావివిధాజప్యాస్సజ్జపసిద్ధయే। అన్యైశ్చవివిధైర్మంత్రైర్దేవతాస్తవనాదిభిః ॥ శుక్రియారణ్యకజపో గాయత్ర్యాశ్చవిశేషతః । సర్వపాపహరాహ్యేతే రుద్రైకాదశినీ తథా ॥ ఇతి బోధాయనః ॥ ఉపనిషదో వేదాదయో వేదాంతః సర్వఛందస్సుసంహితామధూన్యఘమర్షణ మథర్వ శిరో రుద్రః పురుషసూక్తం రాజ నిశాహిణేయ

సామాని బృహద్రథంతరపురుషసూక్తమహావైరాజజ్యేష్ఠసామ్నా మన్య
తమత్వాత్ - బహిష్పవమానాని కూశ్మాండాః। పావమాన్యః అచిత్తీ మేతి పా
వమానీత్యాది। స ఏవ - అఘమర్షణం దేవకృతం శుద్ధవత్యస్తరత్సమాః। కూశ్మాం
డః పావమాన్యశ్చ విరజా మృత్యులాంగలమ్॥ దుర్గా వ్యాహృతయో రుద్రా
మహాపాతకనాశనా ఇతి. గౌతమః॥ పంక్తిపావనా షడంగవిదితి ॥ జ్యేష్ఠసా
మికస్త్రిణాచికేతస్త్రిమధు స్త్రిసుపర్ణః పంచాగ్నిః స్నాతకో మంత్రబ్రా
హ్మణవిద్ధర్మజ్ఞో బ్రహ్మదేయానుసంతాన ఇతి॥ బ్రాహ్మవివాహోఢపుత్రః॥
ఆపస్తంబః॥ అథాజ్యాయ ఆహతా పఙ్క్తిః పావ్యతే యైర్ద్విజోత్తమైః। తాన్ని
ధత్తవైసర్వాన్ సద్విజాన్పఙ్క్తిపావనాన్॥ త్రిణాచికేతః - పంచాగ్నిః - త్రిసు
పర్ణష్షడంగవిత్ బ్రహ్మదేయోఢసంతానశ్ఛందోగో జ్యేష్ఠసామగః।
వేదార్థవిత్ప్రవక్తా చ బ్రహ్మచారీ సహస్రదః ॥ శతాయుశ్చైవ యజ్వా చ వి
జ్ఞేయాః పఙ్క్తిపావనా ఇతి ॥ ఆశ్వలాయనః ॥ కుంతాపం వాలఖిల్యాం
శ్చ జప్త్వా పాపైః ప్రముచ్యతే। ఉపపాతకసంఘాతా లీయంతే నాత్ర సంశయః॥
తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన పావమానీజపేద్బుధ ఇతి ॥ శౌనకః ॥ అపసశ్నోశు
చదితి జపన్ముచ్యేత వాంహసః । తమఃస్పృహీతి మంత్రం చ ఏకాదశదినే ది
నే ॥ శ్రీరుద్రస్య తు యత్పూర్వం తత్పూర్వం పిండతో జపేత్ । స్వస్త్యాత్రే
యం జపేన్నిత్యం ప్రాతః ప్రాతర్దినే దినే ॥ ఏతత్స్వస్త్యయనం పుణ్యం స
ర్వకర్మవినాశనమ్ । సోమారుద్రా జపేత్సూక్తం కృత్స్నమేనో వ్యపో
హతి ॥ తచ్ఛం యో రావృణీమహ ఇతి తత్స్వస్త్యయనం భవేదితి ॥ బో
ధాయనః ॥ పవిత్రైర్మార్జనం కుర్వన్ రుద్రైకాదశినీం జపన్ । ము
చ్యతే సర్వపాపేభ్యో మహతః పాతకాదృతే ॥ అత్ర్యంగిరసౌ ॥ ఏకాద
శగుణాన్వాపి రుద్రానావర్త్య ధర్మవిత్ । మహాపాపైరపి స్పృష్టో ముచ్య
తే నాత్ర సంశయః ॥ పృథివీం ససాగరాం యోహి కృత్స్నాం శైలవనాని
తామ్ । దద్యాత్కాంచనసంపూర్ణాం హేమమౌషధిసంయుతామ్ ॥ త
స్యాధికఫలం నూనం రుద్రజాపీ సకృద్ద్విజః ॥ లభత ఇతి శేషః ॥ తపస్స్య

తివాత్యర్థం సహస్రాబ్దానిసంయమీ ॥ నసతత్ఫలమాప్నోతి యత్సకృద్రుద్రజాపకః । గవాంకోటిప్రదానోయః కరోతిఃధిసద్గురౌ ॥ నసతత్ఫలమాప్నోతి యః సకృద్రుద్రజాపకః । యజ్ఞస్తపాంసి జ్ఞానాని తీర్థానివివిధానిచ ॥ ఏతానిరుద్రజాపస్య కలాంనార్హంతిషోడశీమ్ ఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ సురాపస్స్వర్ణహారీచ రుద్రజాపీజలేస్థితః । సహస్రశీర్షజాపీచ ముచ్యతేసర్వకిల్బిషైః ॥ వేదమేకగుణంజప్త్వా యథాహ్నైవవిశుధ్యతి ॥ శాతాతపః ॥ సురాంపీత్వా బ్రహ్మహత్యాం చకృత్వాస్తేయంకృత్వాగురుదారాంశ్చగత్వా । భస్మచ్ఛన్నో భస్మశయ్యాశయానో రుద్రాధ్యాయీముచ్యతే సర్వపాపైః ॥ మమభావంసముత్సృజ్య యశ్చరుద్రంజపేత్సదా । సతేనైవచదేహేన రుద్రఃసంజాయతేధ్రువమ్ ॥ చమకంనమకంచైవ పురుషసూక్తంతథైవచ । నిత్యంతుయఃప్రయుంజానో బ్రహ్మలోకేమహీయతే ॥ చమకంనమకంచైవ జపంతం పురుషంసదా । ప్రవిశేత్సమహాదేవో గృహం గృహపతిర్యథా ఇతి ॥ కైవల్యసూత్రే ॥ యశ్శతరుద్రీయమధీతే సోగ్నిపూతోభవతి । సురాపానాత్పూతోభవతి బ్రహ్మహత్యాత్పూతోభవతికృత్యాకృత్యాత్పూతోభవతి, తస్మాదవిముక్తాశ్రితోభవతి । అత్యాశ్రమీ సర్వదా సకృద్వాజపేదనేన జ్ఞానమాప్నోతి సంసారార్ణవనాశనమితి ॥ జాబాలశ్రుతౌచ ॥ అథహైనంబ్రహ్మచారిణఊచుః । కింజప్యేనామృతత్వం బ్రూహీతి సహోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శతరుద్రీయేణేత్యేతాని హవామృత నామధేయాన్యేతైర్హవామృతో భవతీతి॥ శౌనకః। శ్రుతిషుప్రబలంమంత్రాః స్మృష్వప్యధ్యాత్మవాదినః। తత్రాపిపౌరుషంసూక్తం నతస్మాద్విద్యతేపరమ్ । ప్రాయశ్చిత్తైజపేచ్చైవ విష్ణోరారాధనేపిచ॥ మోక్షవశ్యేగ్న్యుపస్థానే సుపుత్రప్రాపణేతథా సర్వకర్మ ఫలావాప్తావారోగ్యే మృత్యునాశనే । ఏతేష్వర్థేష్విదంసూక్తం మునయోవినియుంజతే ॥ వాధూలః ॥ యత్రయత్రకర్మమధ్యే మంత్రభ్రష్టో యజ్ఞభ్రష్టోవా తత్రపురుషం ధ్యాయన్ పురుషసూక్తముచ్చరేత్ ।

పూర్ణత్వాత్పురుషఇతీజ్ఞాయతే । రహస్యప్రాయశ్చిత్తేవ్యాసః ॥ యో
నూచానంద్విజంమర్త్యో హతవానర్థలోభతః । సజపేత్పౌరుషంసూ
క్తం జలస్థశ్చింతయన్హరిమ్ ॥ తత్రైవబ్రహ్మహత్యాయాం ముచ్యతేనా
త్రసంశయః ॥ మనురపి ॥ సకృజ్జప్త్వాస్యవామీయం శివసంకల్పమేవచ ।
హావిష్పంతీయమభ్యస్య నతమంహఇతీతిచ । జప్త్వాతుపౌరుషంసూక్తం
ముచ్యతేగురుతల్పగః ॥ బ్రహ్మయజ్ఞే జపన్సూక్తం పౌరుషం చింతయన్
హరిం ॥ ససర్వాంస్తు సజపేద్వేదాన్ సాంగోపాంగం ద్విజోత్తమఇతి. బో
ధాయనోపి ॥ మాతృదుహితృస్నుషా శ్వశ్రూసవర్ణా విధవాగమనం కృ
త్వాయః పురుషసూక్తం త్రిరుచ్చారయేత్తదానీమేవపూతో భవతి ॥ వి
ష్ణురపి ॥ స్నాతఃపవిత్రకార్యాణి యథాశక్తిజపేద్ద్విజః । సావిత్రీం
పురుషసూక్తంచ నైతాభ్యాం సదృశమస్తీతి ॥ విరజాద్విగుణంజప్త్వాతద
హ్నైవవిశుధ్యతి । పౌరుషంసూక్తమావృత్య ముచ్యతేసర్వపాతకాత్ ॥
సంవర్తః ॥ షణ్మాసంపంచమాసంవా నియతోనియతాశనః । జప్త్వా
తుపౌరుషంసూక్తం ముచ్యతేసర్వపాతకైః ॥ చతుర్వింశతిమతే ॥ పా
వమానీస్తథారౌద్రం పురుషంసూక్తమేవచ । జప్త్వాపాపైఃప్రముచ్యేత మ
ధుచ్ఛందసమేవచ ॥ యోగవాసిష్ఠే ॥ సంసారాన్మోక్షమిచ్ఛద్భ్యః సమం
త్యక్త్వైషణాత్రయమ్ । సర్వదాపౌరుషంసూక్తం మనసైవజపేచ్ఛుచిః
ఇతి ॥ శౌనకః ॥ పురుషస్యహరేస్సూక్తం సర్వపాపప్రణాశనమ్ । యస్తు
పౌరుషసూక్తస్య జానాత్యర్థంయథాతథా ॥ సజన్మనీహముక్తస్స్యాత్
పురుషేషుచదర్శనాత్ ॥ విష్ణుః ॥ పురుషసూక్తార్థఃపురుషోధ్యాసీయతే ॥

—※ అథ కామ్యాజపాని. ※—

పులస్త్యః ॥ కామఃకామప్రదఃకాంతః కామపాలస్తథాహరిః । అ
నంతోమాధవశ్చైవ కామస్యసిద్ధయేజపేత్ ॥ ఏతానినామానీత్యర్థః ॥
రామఃపరశురామశ్చ నృసింహోవిష్ణురేవచ । త్రివిక్రమశ్చేత్యాదీని జప్యా
న్యరిజిగీషుభిః ॥ విద్యామభ్యస్యతాంనిత్యం జప్తవ్యఃపురుషోత్తమః । దామో

దరాజగన్నాథం నిత్యమేవజపేన్నరః ॥ కేశవంపుండరీకాక్షంఅనిశం
హింతథాజపేత్ । నేత్రమాలాసుసర్వాసు హృషీకేశంభయేషుచ ॥
అచ్యుతంచామృతంచైవ స్మరేదౌషధకర్మణి । సంగ్రామాభిముఖోనిత్యం
సంస్మరేదపరాజితం॥ చక్రిణంగదినంచైవ శార్ఙ్గిణంఖడ్గినంతథా । క్షేమా
ర్థీప్రవసంనిత్యం దిక్షుప్రాచ్యాదిషుస్మరేత్ ॥ అజితంచాధిపంచైవ స
ర్వంసర్వేశ్వరంతథా । సంస్మరేత్పురుషోభక్త్యావ్యవహారేషుసర్వదా ॥
నారాయణంసర్వకాలం క్షుతప్రస్ఖలనాదిషు । గ్రహనక్షత్రపీడాసు దేవ
బాధాసుసర్వదా ॥ దస్యువైరాదిరోధేషు వ్యాఘ్రసింహాదిసంకటే ॥ అంధ
కారేమహాఘోరేనరసింహమనుస్మరేత్ । తరత్యఖిలదుర్గాణి తాపా
ద్గోజలశాయినం ॥ గరుడధ్వజానుస్మరణా ద్విషవీర్యంప్రశామ్యతే ।
స్నానేదేవార్చనేహోమే ప్రణిపాతేప్రదక్షిణే । కీర్తయేద్భగవన్నామ
వాసుదేవేతితత్పరః ॥ స్థాపనేవిత్తధాన్యాదే రపధ్యానేచదుష్టజే । కుర్వీ
తతన్మనాభూత్వా అనంతాచ్యుతకీర్తనమ్ ॥ నారాయణంశార్ఙ్గధరం
శ్రీధరంపురుషోత్తమం।వామనంఖడ్గినంచైవ దుస్స్వప్నేషుసదాస్మరేత్ ॥
ఏకార్ణవాదౌపర్యంకశాయినంచసదాస్మరేత్ । బలభద్రంసమృద్ధ్య
ర్థీ సీరకర్మణికీర్తయేత్ ॥ జగత్పతింత్వపత్యార్థీ స్తువన్భక్త్యానసీదతి।
శ్రీశంసర్వాభ్యుదయికేకర్మణ్యాశుప్రకీర్తయేత్॥ అరిష్టేష్వప్యశేషే
షువిశోకంచసదాజపేత్ । మరుత్ప్రవాతాగ్నిజల బంధనాదిషుమృత్యుషు ॥
స్వతంత్రపరతంత్రేషు వాసుదేవంజపేద్బుధః । సర్వార్థశక్తియుక్తస్య
దేవదేవస్యచక్రిణః ॥ యద్వాభిరోచతేనామ తత్సర్వార్థేషుకీర్తయేత్ ।
సర్వార్థసిద్ధిమాప్నోతి నామ్నాసర్వార్థదాయిన ఇతి ॥ బోధాయనః ॥ హ
రేర్నామపరంజప్యం ధ్యేయంజ్ఞేయంనిరంతరం।కీర్తనీయంచబహుధానివృ
త్తిం బహుధేచ్ఛతా॥విశ్వామిత్రః॥విశ్రుతానిబహూన్యేవతీర్థానివివిధానిచ ॥
కోట్యంశేనాపితుల్యాని హరినామజపేనవై ॥ శ్రీరామనామ నియతం పరి
చింతనీయం వృత్తంహినైష్ఠికమిదంసతతంద్విజేషు । జన్మార్జితానివివిధా

న్యపహాయ దుఃఖాన్యత్యన్తధర్మనిచయం హరిలోకమేతి ॥ బోధాయనః॥
ఇష్టాపూర్తాని కర్మాణి సుబహూని కృతాన్యపి । భవహేతూని తాన్యే
వ హరేర్నామ తు ముక్తయే ॥ కాత్యాయనః ॥ అర్థవాదం హరేర్నా
మ్నాం సంభావయతి యో నరః । స పాపిష్ఠో మనుష్యాణాం నరకే పతతి స్ఫు
టమ్ ॥ వసిష్ఠః ॥ హిత్వా సకలపాపాని లబ్ధ్వా సుకృతసంచయమ్। స పూతో
జాయతే ధీమాన్ మురజిన్నామ కీర్తనాత్ ॥ కృష్ణ కృష్ణేతి రామేతి స జప
న్హరితత్పరః । రాజసూయసహస్రాణాం ఫలం ప్రాప్నోతి మానవః ॥ నిత్యక
ర్మవిరుద్ధేషు కాలేషు జప ఇష్యతే ॥ భృగుః ॥ కోటిశో మనుజానాం వై
భీతిదం సముపస్థితమ్ । రామ రామేతి సంకీర్త్య తన్నాశయతి మానవః॥ గాల
వః ॥ సర్వక్లేశయుతో వాపి సర్వరోగాదిసంయుతః । సర్వపాపయుతో
యస్తు నృహరేర్నామకీర్తనాత్ ॥ కృత్వా విముచ్య దుఃఖాని యాతి బ్రహ్మ
సనాతనమ్ ॥ చ్యవనః॥ శ్రుతిస్మృతిపురాణేషు రామనామ సమీరితమ్। తన్నా
మకీర్తనం భూయస్తాపత్రయవినాశనమ్ ॥ సర్వేషామేవ పాపానాం ప్రా
యశ్చిత్తమిదం స్మృతమ్ । నాతః పరతరం పుణ్యం త్రిషు లోకేషు విద్యతే॥
మాండవ్యః ॥ సురాపో బ్రహ్మహా స్తేయీ రోగీ భగ్నవ్రతోఽశుచిః । స్వాధ్యా
యవర్జితః పాపాలుబ్ధో నైష్కృతికః శఠః॥ సోఽపి ముక్తిమవాప్నోతి విష్ణునామ
జపాద్ధ్రువమ్ ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ న తావత్పాపమస్తీహ యన్నామ్నా
నిహతం హరేః । అతిరేకభయాదాశు ప్రాయశ్చిత్తాంతరం వృథా॥ వసిష్ఠః।
హరిపూజాపరో యస్తు హరినామపరాయణః । స స్నాతః సర్వతీర్థేషు స
ర్వయజ్ఞేష్వపి స్మృతః ॥ శ్రీశబ్దపూర్వం జయశబ్దమధ్యం జయద్వయాదుత్తర
తస్తథైవ । త్రిస్సప్తకృత్వో రఘునాథనామ జప్తం విహంత్యా ద్విజకోటిహ
త్యామ్ ॥ శ్రీశబ్దః పూర్వో యస్య రఘునాథనామ్నో రామశబ్దస్య సంబుద్ధ్యం
తస్య స శ్రీశబ్దపూర్వః శ్రీరామేతి శబ్దః - తతో మధ్యే జయశబ్దో యస్య రామశబ్ద
స్యాసౌ జయరామశబ్దః - తతో జయజయేతి శబ్దః తతో రామేతి - శ్రీరామ జయరా
మ జయ జయ రామేతి - త్రయోదశాక్షరః ॥ మైత్రేయః ॥ సర్వపాపప్రసక్తోపి

ధ్యాయన్మనసమచ్యుతమ్ । పునస్తపస్వీభవతిపఙ్క్తిపావనపావనః ॥ యస్యైవంజన్మపాశ్చాత్యం యోనమేవ్యంకరంస్వయమ్ । తేనైపాలభతేవిద్యా శ్రీమత్పంచదశాక్షరీ ॥ ఆదౌతుశివరామేతి గోవిందేతితతఃపరమ్। నారాయణమహాదేవేత్యేషాపంచదశాక్షరీ ॥ మహాదేవమహాదేవ మహాదేవేతి యోజపేత్ । ఏకేనైవలభేన్ముక్తిం ద్వాభ్యాంశంభూరుణీభవేత్ ॥ మహాదేవమిమాంపాకుగంగాధరమృడావ్యయ । ఇతీరయంతి యేనిత్యం తేకృతార్థానసంశయఇతి ॥ గోసహస్రప్రదానస్య అశ్వమేధక్రతోరపి । ఫలం యద్విద్యతేతద్ధిప్రోక్తం రుద్రేతికీర్తనాత్ ॥ బ్రహ్మకైవర్తే ॥ మహాపాతకయుక్తోపికీర్తయన్ననిశంహరిమ్ । శుద్ధాంతః కరణోభూత్వా జాయతేపఙ్క్తిపావనఇత్యాదీని వచనాని హరిహరనామవైభవప్రతిపాదకాని స్మృతిపురాణేషుసహస్రశః సంతితానిహగ్రంథవిస్తరభీత్యానలిఖ్యంతే ॥ *

— * జపయజ్ఞప్రశంసామాహ. * —

వసిష్ఠః ॥ యేపాకయజ్ఞాశ్చత్వారోవిధియజ్ఞసమన్వితాః । సర్వేతేజపయజ్ఞస్యకలాంనార్హంతిషోడశీమ్ ॥ పాకయజ్ఞాఃదేవయజ్ఞాదయః విధియజ్ఞఃజ్యోతిష్టోమాదిః । యథాగ్నిర్వాయునాధూతో హవిషాచైవదీప్యతే ॥ ఏవంజప్యపరోనిత్యం మంత్రయుక్తఃసదాద్విజఇతి ॥ మనురపి ॥ విధియజ్ఞాజ్జపయజ్ఞోవిశిష్టోదశభిర్గుణైః । ఉపాంశుస్స్యాచ్ఛతగుణః సహస్రోమానసస్మృతఇతి ॥ జప్యేనైవతుసంసిద్ధ్యేత్ బ్రాహ్మణోనాత్రసంశయః । కుర్యాదన్యంనవాకుర్యాన్మైత్రోబ్రాహ్మణఉచ్యతే ॥ సర్వానుకూల్యాన్మైత్రీతస్మాన్మైత్రత్వేనహింసనసంబంధినోవిధియజ్ఞాజ్జపయజ్ఞోబ్రాహ్మణస్య విశిష్టతరమిత్యర్థః ॥ హారీతః ॥ జపేనదేవతానిత్యంస్తూయమానాప్రసీదతి । ప్రసన్నావిపులాన్భోగాన్ప్రాప్నువంతిమనీషిణః ॥ యక్షరక్షఃపిశాచాశ్చ గ్రహాః సర్వేవిభీషణాః । జపినం నోపసర్పంతి దూరాదేవాపయాంతితాఇతి ॥ *

ఇతిసంధ్యాజపప్రకరణమ్.

—* అథాభ్యుక్షణాహరణవిధిః *—

తత్ర శాట్యాయనిః ॥ తతస్సూర్యముపస్థాయ సవ్యగాచమ్యచస్వ
యమ్ । అభ్యుక్షణంసమాదాయసంయతాత్మా గృహంవ్రజేత్ ॥ ఆచమ్య
ద్విరితివిశేషః ॥ తథాచవృద్ధమనుః ॥ తతస్స్నాత్వా ద్విరాచమ్యాభ్యుక్షణ
ముదాహరేత్ ॥ నవినాభ్యుక్షణంజాతు విధిజ్ఞః కించిదాచరేత్ । అభ్యు
క్షణంప్రోక్షణార్థం జలంతద్వినా ॥ అప్రోక్షితేన గృహేణ కించిత్కర్మ నాచరే
దితియావత్ ॥ సఏవ ॥ నాహరేదేకవస్త్రస్తు నాప్రతో నచకన్యకా । నపాణి
నానవస్త్రేణతోయమభ్యుక్షణాయవై ॥ ప్రోక్షణగ్రహణంపాత్రం నిదధద్గృ
హమాగతః । అకృత్వాచమనంపూర్వ మాచాంతః ప్రయతో భవేత్ ॥ తేన
ద్రవ్యాణ్యదోషాణి ప్రోక్ష్యాచమ్య పునర్గృహే । తతః కర్మాణి కుర్వీత
సతీర్థ్యాశ్చ ద్విజోత్తమ ఇతి ॥ ప్రచేతాః ॥ సంగృహ్యాభ్యుక్షణం యా
వత్ సోపానత్కో గృహంప్రతి । తదభ్యుక్ష్యాగృహం ప్రాప్యాచమేత్ ॥ పరి
చారకాత్ ॥ గార్గ్యాయణిః ॥ సోపానత్కః సదర్భశ్చ పాత్రస్థం సద్య
శ్శోత్తరః । జలమాహరేదితిశేషః ॥ సదశముత్తరీయం యస్య సతథోక్తః ॥
ప్రచేతాః ॥ నాహరేదేకజాతిస్తు నశిశుర్నచకన్యకాం । నానుపేతో నైకవ
స్త్రస్స్నోయమభ్యుక్షణాయవై ॥ యమః ॥ పాత్రాద్విరహితంతోయముద్ధృ
తంసవ్యపాణినా । నతేనప్రోక్షణంకుర్యాత్ వస్త్రనిష్పీడనేనచ ॥ శాట్యా
యనిః ॥ అశ్మంహిరణ్మయంరౌప్యం దారవంమృణ్మయందృఢమ్ । తామ్రం
పత్రపుటంచాపి పాత్రమభ్యుక్షణాయవై ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ సౌవ
ర్ణంరాజతంతామ్రం ముఖ్యంతాన్నం ప్రకీర్తితమ్ । తదలాభే స్మృతం
పాత్రంస్రవతేయన్నధారితమ్ ॥ శాతాతపః ॥ శైవాలతృణపర్ణాద్యై
రసంస్కారంబుధాజనైః । సికతావస్త్రలోపేసనకుర్యాత్ప్రోక్షణంబుధః ॥
ఆపస్తంబః ॥ నఖిలాభిన్నపాత్రేణకాస్యపాత్రేణచైవహి । ప్రాణ్యాం
గభవజేనాపి కుర్యాన్నాభ్యుక్షణంద్విజఇతి ॥ శైవాలవాలుకాదూర్వాతృ
ణపర్ణాద్యైరపి । అభ్యుక్షణంనగృహ్ణీయాత్ ఆపస్తంబోబ్రవీన్మునిః ॥ నా

శిరావేణుమయీచ్ఛత్రాణ్యంగనశంఖశుక్త్యాదిఫలజన్నాళికేరాది ॥ గర్గః ॥ త్రిసంధ్యం వాగ్యతో వారిగుప్తమాహృత్య శోధయేత్ । ఆహృత్యవారిణా ప్రోక్ష్యద్రవ్యం శోధ్యం చ శోధయేత్ ఇతి ॥ ఉశనాః ॥ తేనోదకేన ద్రవ్యాణి ప్రోక్ష్యాచమ్య పునర్గృహే । తతః కర్మాణి కుర్వీత త్యంత్రైయాని కాని చేత్ । అభ్యుక్షణహారణే అసమర్థం ప్రోక్ష్యాహ ॥ శాట్యాయనిః ॥ నద్యాదౌ సమ్యగాచాంతః సంయతో గృహమాగతః ॥ ఉద్ధృత్య మణికాత్తోయం తథాభ్యుక్షణమాచరేత్ ॥ ఆత్మీయం ప్రథమం ప్రోక్తం విప్రహస్తాద్ద్వితీయకమ్ । తృతీయముదకస్థానాత్ చతుర్థం మణికం స్మృతమ్ ॥ మణికే సర్వతీర్థాని వహన్త్యైవ సర్వదేవతాః । మంత్రాశ్చ ప్రణవే సర్వే సర్వం సత్యే ప్రతిష్ఠితమ్ ॥ బృహజ్జలభాండం మణికః ॥ గృహే వాసముపస్పృశ్య కృత్వా స్వర్ణకుశోదకమ్ । కృత్వాచమనమాచాంతః పునః ప్రోక్షణమాచరేత్ ॥ ప్రచేతాః ॥ వైశ్వానరేణ యత్కించిత్ కురుతే ప్రోక్షణం ద్విజః । గంగాతోయసమం సర్వే వదంతి బ్రహ్మవాదినః ॥ వైశ్వానరే అజీజనదితి మంత్రేణ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ గుప్తమగ్రామ్యం బునీత్వా హోమం కుర్యాద్యథావిధి ॥

—* అథౌపాసన హోమవిధిః *—

తత్ర వ్యాసః ॥ అథాగమ్య గృహం విప్రః సమాచమ్య యథావిధి । ప్రజ్వాల్య వహ్నిం విధివత్ జుహుయాజ్జాతవేదసమ్ ॥ దక్షః ॥ సంధ్యాకర్మావసానేతు స్వయం హోమో విధీయతే । స్వయం హోమే ఫలం యత్స్యాత్ తదన్యేన న లభ్యతే ॥ హారీతః ॥ ఉపాస్య విధివత్సంధ్యాముపస్థాయ దివాకరమ్ । సాయం ప్రాతరుపాసీత వివాహాగ్నిం ద్విజోత్తమః ॥ ఆపస్తంబః ॥ సాయం ప్రాతరత ఊర్ధ్వం హస్తేనైతే ఆహుతీ తండులైర్యవైర్వా జుహుయాత్ స్థాలీపాకవద్దైవతా సౌరీపూర్వాహుతిః ప్రాతరిత్యేక ఉభయతః పరిషేచనం ప్రాక్ పురస్తాదితి ॥ స ఏవ ॥ యత్రక్వచాగ్నిముపధాస్యన్స్యాత్తత్ర ప్రాచీరుదీచీశ్చ తిస్రస్తిస్రో రేఖా లిఖిత్వా అగ్నిముపసమిధ్యాదుత్సిచ్యైతదుదకముత్తరేణ పూర్వేణ వాన్యదుపదధ్యాదితి । ప్రాచీః పూర్వముద

క్స్యంస్థందక్షిణారంభమాలిఖేత్ । అథోదీచీఃపురఃసంస్థాః పశ్చిమారంభమా లిఖేత్ ॥ అథాగ్నింప్రతిష్ఠాప్య జ్వాలయేదగ్నిమింధనైః । ఉక్షిత్వా న్యూనో త్కణోచ్ఛిష్టం ప్రాగతోఽత్తరతోపివా ॥ పాత్రస్థమన్యదుదకం పూర్వవ త్ప్రోక్షిపేదితి ॥ బోధాయనః ॥ యస్మిన్నగ్నావుపనయతి తస్మిన్బ్ర హ్మచర్యం తస్మిన్ వ్రతచర్యా తస్మిన్ సమావర్తనం తస్మిన్ పాణి గ్రహణం తస్మిన్ గార్హ్యాణి కర్మాణి క్రియంతే తస్మిన్ దామ్యాని త స్మిన్ ప్రేతా సంస్కార ఇత్యేకే । సఏష ఉపనయన ప్రభృతివ్యాహృతి భిః సమిద్భిర్హూయత ఆసమావర్తనా త్సమావర్తన ప్రభృతి ఆజ్యేన వ్యాహృతిభిరేవ హూయత ఆపాణిగ్రహణాత్ పాణిగ్రహణ ప్రభృతివ్యా హృతిభిర్విహృతాభియా వైవాహస్తైస్తైకే ఆహుతీర్జుహోతీతి॥ హిరణ్య కేశీ ॥ పాణిగ్రహణాదిరగ్ని స్తముపాసనమిత్యాచక్షతే । తస్మిన్ గా హ్యాణికర్మాణీతి ॥ గౌతమస్తు ॥ భార్యాదిరగ్నిర్దాయాదిర్వా తస్మిన్ గార్హ్యాణీతి । భార్యాశబ్దేనవివాహోపలక్ష్యతే ॥ తదాగ్నిపరిగ్రహః॥ యదాపితాభ్రాతృభిర్వా విభాగః తదావాగ్ని పరిగ్రహః ఇత్యర్థః ॥ యాజ్ఞవల్క్యోపి ॥ కర్మస్మార్తంవివాహాగ్నౌ కుర్వీతప్రత్యహంగృహీ । దాయకాలాహృతేవాపి శ్రౌతంవైతానికాగ్నిషు ॥ స్మార్తముపాస నాది ॥ అపిశబ్దాత్ ప్రేతేవాగ్రేఽపతౌవా హృతేతత్స్య కాలత్రయవ్య తిక్రమే । ప్రాయశ్చిత్తీయతఇతివిజ్ఞానేశ్వరః ॥ శౌనకః ॥ స్మార్తోఽగ్ని ర్విధిర్జ్ఞేయో గృహ్యఃపౌరుష ఇత్యపి । యస్మిన్వివాహః క్రియతే సోఽగ్ని గృహ్యోహుతాశనః ॥ జాతకర్మాదిసిద్ధ్యర్థ మయాశ్చాహుతిభిరా హుతిః।సోఽగ్నిఃపౌరుషఇత్యుక్తః శాలాగ్నిర్లౌకికస్మృతః ॥ కేచిద్ద్వైత్వ స్యభవనాత్ ఆహృతోజాతకస్మృతః ॥ సంగ్రహే ॥ ఆత్మార్థమపిదారా ర్థం ఉభయోరర్థంసుతార్థకం । ఇత్యేషాంకమణాంహోమ శ్చతు ర్విధ్యంప్రచక్షతే ॥ ఆత్మార్థం సంధ్యాకర్మాది సీమంతాదిక్రియాస్త్రి యాః । పార్వణాద్యుభయార్థం స్యాజ్జాతకాదిసుతార్థకం ॥ సుతా

ధర్మకర్మణాం హోమో లౌకికాగ్నౌ విధీయతే ॥ ఇతరేషాంత్రయా
ణాంతు నిత్యాగ్నావితినిశ్చయః । భార్యాద్వయం యస్యభవేత్పతస్యసం
సృష్టవహ్నౌ సవనంతు కుర్యాత్ ॥ తత్రైవ సీమంత మపిప్రశస్తం వదం
తి వహ్న్యోర్విభాగ ఇష్ట ఇతి ॥ విష్ణుః ॥ స్మార్తమావాసనేకుర్యా
చ్ఛ్రౌతంవైతానికే గృహీ। లౌకికేపిసురాణాంతువిధిరేవపురాతనః ॥ బహ
వోయత్ర హోమాస్సంతి శాంతికపౌష్టికేతథా । లౌకికాగ్నౌతదాకుర్యా
ద్గృహ్యాగ్నౌనకదాచన ॥ చౌలజాతకగోదాన స్నానోపనయనాదిషు ।
లాజాహోమేసమిత్కార్యే లౌకికాగ్నిర్విధీయతే ॥ హోమంవైతానికం
కృత్వా స్మార్తంకుర్యాద్విచక్షణః । స్మృతీనాంవేదమూలత్వాత్ స్మార్తం
కేచిత్పురావిదుః॥ సత్యాంవైదికానుష్ఠానాశక్తౌస్మార్తమాత్రేణపరితుష్యే
త ॥ తదాహగర్గః ॥ యోవైదికమనాదృత్య కర్మస్మార్తేతిహాసకం । మో
హాత్సమాచరేద్విప్రో నసపుణ్యేనయుజ్యతే । శ్రౌతంకర్మనచేచ్ఛక్తః క
ర్తుంస్మార్తంసమాచరేత్ । అత్రాప్యశక్తఃకరణే సదాచారంలభేద్బు
ధః ॥ మనుః ॥ వేదోదితంస్వకంకర్మ నిత్యంకుర్యాదతంద్రితః । తద్ధికుర్వ
న్యథాశక్తి ప్రాప్నోతిపరమాంగతిం ॥ అగ్నిహోత్రంచజుహుయా దా
ద్యంతేద్యుర్నిశోఃసదా । దర్శేనచార్ధమాసాంతే పౌర్ణమాసేనచైవహి
తి ॥ హోమేచఫలముద్దిష్టం జుహ్వతఃస్వయమేవతు । హూయమానంత
దన్యేన ఫలమర్ధంప్రపద్యతే ॥ ఋత్విక్పుత్రోగురుర్భ్రాతా భాగినేయోథ
విట్పతిః । ఏతైరపిహుతంయత్స్యాత్ తద్ధుతంస్వయమేవతు ॥ విట్పతిర్జా
మాతా । స్వయం హోమఏవ ముఖ్యః తదభావ ఋత్విగాది హోమః
తత్రవిశేషో వ్యాసేన దర్శితః। ఋత్విక్పుత్రోథవాపత్నీ శిష్యోవాపిసహో
దరః ॥ ప్రాప్యానుజ్ఞాంవిశేషేణ జుహుయాద్వాయథావిధి। పవిత్రపాణిః
పూతాత్మా శుక్లాంబరధరోనరః ॥ అనన్యమనసావహ్నౌ జుహుయాత్సం
యతేంద్రియఇతి ॥ శౌనకః ॥ పాణిగ్రహణాదధిగృహ్యం పరిచరేత్స్వ
యం పత్న్యపివాపుత్రః కుమార్యంతేవాసీవేతి । ఋత్విగాద్యభావే

గోభిలః గృహ్యాగ్నౌ జుహుయాత్పత్నీ సాయంప్రాతశ్చ హోమయోః ॥ మనుః ॥ అగ్నిహోత్రశ్చ శుశ్రూషా సన్ధ్యోపాసనమేవచ । కార్యం పత్న్యా ప్రతిదినం బలికర్మ చ నైత్యకమ్ ॥ సన్ధ్యోపాసనం సాయం ప్రాతర్హోమః ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ హోమే ముఖ్యో యజమానః పత్నీ పుత్రశ్చ కన్యకా । ఋత్విక్ శిష్యో గురుర్భ్రాతా భాగినేయః సుతాపతిః । ఏతైరేవ హుతం యత్తు తద్ధుతం స్వయమేవ తు ॥ పర్యుక్షణం వినా పత్నీ జుహుయాత్కన్యకాపి చేతి ॥ భారద్వాజః ॥ అపి వా స్త్రీ జుహుయాన్మన్త్రవర్జమితి ॥ గౌతమః ॥ పత్నీ జుహుయాదిత్యేక ఇతి ॥ మనుః ॥ నైవ కన్యా న యువతి ర్నాల్పవిద్యో న బాలిశః । హోతా స్యాదగ్నిహోత్రస్య నార్తో నాసంస్కృతస్తథా । నరకే హి పతన్త్యేతే జుహ్వతః స చ యస్య తత్ ॥ తస్మాద్వైతానకుశలో హోతా స్యాద్వేదపారగ ఇతి ॥ శాతాతపః ॥ శ్రౌతం యత్తత్స్వయం కుర్యాదన్యోఽపి స్మార్తమాచరేత్ । అశక్తౌ శ్రౌతమప్యన్యః కుర్యాదాచమనన్తత ఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ దుహిత్రా స్నుషయా వాపి విహారేణ విశుధ్యతే । నిర్ణేజనం చ పాత్రాణా ముపలేపనమర్చనమితి ॥ ఆపస్తమ్బః ॥ అహరహః స్వయమగ్నిహోత్రం జుహుయాత్ । పర్వణి వా బ్రహ్మచారీ వా జుహుయాత్ ॥ యోఽస్యాగ్నినాథ త్రైసక్షీర హోతేతి హారీతస్మరణాచ్చ ॥ ఆశ్వలాయనోఽపి ॥ స్వయం పర్వణి జుహుయాదృత్విజామిత్యేకే । ఇతరం కాల మన్తేవాసీ వేత్యృత్విజామేక ఇతి ॥ యః కర్మణి కర్మణి ప్రియతే యశ్చ కులేషు పరంపరాప్రాప్తః యస్త్వేకస్య పురుషస్య సర్వకర్మాణి క్రతూనాం క్రియతే తేషాం త్రివిధానామృత్విజాం మధ్యే ఏక ఇత్యర్థః ॥ బోధాయనః॥ పుత్రోఽన్తేవాసీ వేతి । హోతౄణాం తారతమ్యం దర్శయతి ॥ ఛాన్దోగ్యశ్రుతిః ॥ అన్యైః శతహుతాద్బ్రహ్మాదేకశిష్యహుతో వరమ్ । శిష్యైః శతహుతాద్బ్రహ్మాదేకపుత్రహుతో వరం । పుత్రైః శతహుతాద్బ్రహ్మాదేకో హ్యాత్మహుతో వరమ్ ॥ స్వయం హోతా స్వయం హోతా స్వయమేవోపతిష్ఠతే । అగ్నిహోత్రం హోమశేషం చ [illegible] ఏతస్య [illegible]

ఏవంవిద్వానగ్నిహోత్రంజుహోతీతి । ఋత్విగాదిహోమమవిశేషమాహ కా
త్యాయనః ॥ అసమక్షంతుదంపత్యోర్హోతవ్యో నర్త్విగాదినా । ద్వయోరప్య
సమక్షంతు భవేద్ధుతమనర్థకమితి ॥ ఉభయోః సన్నిధానం ముఖ్యం తదభా
వేత్వన్యతరసన్నిధానేనాపి హోతుంశక్యం ॥ తథాచవ్యాసః ॥ నిక్షిప్యా
గ్నింస్వదారేషు పరికల్ప్యర్త్విజంతథా । ప్రవసేత్కార్యవాన్విప్రో
వృథైవనచిరంవసేదితి ॥ హారీతః ॥ ప్రస్థలీకృతధర్మస్య పీడ్యమానస్యశత్రు
భిః । మాసద్వయంప్రవాసోఽస్తి పరతోనాహితాగ్నవతే ॥ విష్ణుః । శ్రౌ
తంస్మార్తంచయత్కించిత్ విధానంసర్వమాదరాత్ । గృహేనివసతా
కార్యంఅన్యథాదోషమృచ్ఛతి ॥ అగ్నేరపరిత్యాగమాహ గార్గ్యః । కృతదా
రోనతిష్ఠేత్ క్షణమప్యగ్నినావినా ॥ తిష్ఠేతచేద్ద్విజోవ్రాత్య స్తథాచ
పతితోభవేత్ । యథాస్నానంతథాభార్యా వేదస్యాధ్యయనంయథా ॥ త
థైవోపాసనంద్రష్టా నతిష్ఠేత్తద్వియోగతః ॥ వ్యాసః ॥ యోహిహి
త్వావివాహాగ్నిం గృహస్థఇతిమన్యతే । అన్నంతస్యనభోక్తవ్యం వృథా
పాకోహిసస్మృతః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ ద్వాదశాహమనగ్నిస్తు సంధ్యాహీన
స్తథైవచ । శూద్రఏవభవేద్విప్రశ్చతుర్వేదేషుపారగః ॥ స్మృతిరత్నే హ
తంవిత్తమదానేన హుతానారీనిరంకుశా । బ్రహ్మస్వేనహుతోరాజా నిరగ్ని
ర్బ్రాహ్మణోహతః ॥ దేశాంతరగతోవాపి మృతపత్నీకఏవవా । వైవాహికా
గ్నౌజుహుయాత్ స్వయంప్రాతర్యథావిధీతి ॥ బృహస్పతిః ॥ సూతకేమృతకే
చైవ అశక్తౌశ్రాద్ధభోజనే । ప్రవాసాదినిమిత్తేషు హావయేన్నతుహాపయేత్
కాత్యాయనః ॥ యావత్కాలమహోమీస్యాత్ తావద్ద్రవ్యమశేషతః ।
తద్దానంచైవవిప్రేభ్యోయథాహోమస్తథైవతత్ । యావంత్యబ్దాన్యతీ
తాని నిరగ్నేర్విప్రజన్మనః ॥ తావంతికృచ్ఛ్రాణిచరేత్ హోమ్యాదద్యాత్త
థైవచ ॥ వ్యాసః ॥ యదిమాసమహోమీస్యాత్ విప్రాయ గుఃశాలినే ।
పంచప్రస్థాన్ప్రదద్యాత్తుయావత్తండులమేవచ । కాత్యాయనః ॥ షష్టిప
స్థమితంధాన్యం త్రిప్రస్థప్రమితంఘృతమ్ । ఔపాసనాగ్నినష్టేషు వత్సర

స్యవిధీయతేఇతి ॥ మనుః ॥ అగ్నిహోత్య్రపవిధ్యాగ్నీన్ బ్రాహ్మణః కామ
కారతః । చాంద్రాయణంచ రేన్మాసం వీరహత్యాసమంహితదితి ॥ శాతా
తపః ॥ అగ్న్యుత్సాదీకృచ్ఛ్రాబ్దేన శుద్ధ్యతీతి ॥ స్మృత్యర్థసారే॥సన్ని
ధౌ యజమానస్యాదుత్సర్గకారకః । అసన్నిధౌ తుపత్న్యాస్యాత్పుత్రా
దిస్తదనుజ్ఞయా ॥ ఉన్మాదే ప్రసవే చాతౌ కుర్వీతానుజ్ఞయా వినా । సర్వథా
యజమానో వాత్యజేత్తద్ద్విజః శుచిః । ప్రవాసీనాత్వాహినీహిస్యాత్ పత్నీ
ధారయతే వ్రతమితీ ॥ *

—* అథ హోమకాలః. *—

తత్ర విహరణ కాలమాహ ॥ ఆపస్తంబః ॥ అధివృక్షబ్రహ్మచర్యవి
త్స్వాగ్నీవేతిసముచ్చయో వికల్పో వా శబ్దః॥ సూర్యాస్తసమయత్రాపిలక్షణం ॥
సాయంభూమేరుద్ధృతాః రశ్మయోఽధివృక్షమేవ సవిశంతే యస్మిన్కాలే సోఽధి
వృక్షసూర్యః । తథా ప్రాతః ప్రాచ్యాం దిశి రశ్మయ ఆవిర్భూతా సూర్యస్మి
న్కాలే స ఆవిర్భూతః సూర్యః - తస్మిన్కాలే ప్రణయనమిత్యర్థః॥ కా
త్యాయనోఽపి ॥ సూర్యేఽస్తశైలమప్రాప్తే షట్త్రింశద్భిరథాంగులైః । ప్రా
దుష్కరణమగ్నీనాం ప్రాతర్భాసాం చ దర్శనే ॥ ఆశ్వలాయనస్తు॥ అపరా
హ్ణే ప్యాతపాపాయమితి॥ సాయంహోమార్థమపరాహ్ణే అహ్నశ్చతుర్భా
గే ప్రాతరుదయాత్ । పూర్వం విహరేదితి ॥ వృత్తౌ గృహ్యపరిశిష్టే ॥ అన
స్తమితి ఆదిత్యే సాయమగ్నేః ప్రాదుష్కరణమనుదితే ప్రాతరితి॥ సంవర్తః॥
కపాలైర్భిన్నపాత్రైర్వా ఆయసేనాగ్నిమయేన వా । నాగ్నిప్రణయనం
కుర్యాద్యజమానభయావహః ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ శరావే భిన్నపాత్రే చ కపా
లే చోల్ముకే చ వా । అగ్నిప్రణయనం కుర్యాద్వ్యాధిహాని ర్భయావహమ్॥
అగ్నౌ న ప్రక్షిపేదగ్నిమద్భిర్న శమయేత్తథేతి॥ హోమకాలమాహాపస్తంబః॥
సముద్రో వా ఏష యదహోరాత్రస్తస్యైతే గాధే యత్ ॥ సన్ధీ తస్మాత్సం
ధౌ హోతవ్యమితి ॥ శైలాలిబ్రాహ్మణం భవతి - నక్షత్రం దృష్ట్వా ప్రదో
షే నిశాయాం వా సాయమితి - సముద్రత్వేన రూపితస్యాహోరాత్రస్యస

స్థిత్వాయాంసుప్రవేశేఽర్థార్ద్వయాంతస్మాన్స్వధిహోమాముఖ్యః - నక్షత్రదర్శ
నాదయస్త్రయః కాలాః సంధి నాసహవికల్ప్యంతే - ఏకనక్షత్రోదయే
నక్షత్రదర్శనం ప్రదోషః ప్రథమయామం నిశా చిద్రాకాలః ప్రాతర్హో
మకాలోపి చతుర్విధస్తైనైవదర్శితః॥ ఉదయ్యస్యోఽనుదయం సమయా ఉషసి ఉ
దితే వా ప్రాతరి ఉషసి ప్రాచ్యాం ప్రస్ప్రకాశామానాముషోదయం ఉదయా
త్పూర్వస్మిన్ సమయే సమయాధ్యుషిత ఈషదావిర్మండలో ఉదితే వా సూ
ర్య ఇత్యర్థః - మనుస్తు॥ ప్రథమస్త్వోదయావేకే కృత్స్నకాలత్రయమాహ॥ ఉ
దితేనుదితే చైవ సమయాధ్యుషితే తథా। సర్వథా వర్తతే యజ్ఞ ఇతీయ వైదికీ
శ్రుతిరితి॥ ఏతేషాం లక్షణమాహ వ్యాసః॥ రాత్రేః షోడశగే భాగే గ్రహన
క్షత్రభూషితే। కాలేత్వనుదితం ప్రాహుః హోమం కుర్యాద్విచక్షణః॥ తథా
ప్రభాతసమయే నష్టే నక్షత్రమండలే। రవిర్యావన్న దృశ్యేత సమయాధ్యుషితస్తు
సః॥ రేఖామాత్రస్తు దృశ్యేత సోదితిస్త్రీషు హోమయేదితి॥ మరీచిః॥ ద్వి
రస్మిమత్యాం సంధ్యాయాం సూర్యనక్షత్ర రశ్మిభిః। హోమకాలః సవిజ్ఞే
యో హ్యగ్నిగర్భా తదా మహీతి॥ కాత్యాయనః॥ యావత్సమ్యఙ్నభా
వ్యాంతే నభస్యృక్షాణి సర్వతః। లోహితత్వం చ నాపైతి తావత్సాయంతు
హూయతే। హస్తాదూర్ధ్వం రవిర్యావత్ భువం హిత్వా న గచ్ఛతి। తావ
ద్ధోమవిధిః పూర్ణో నాన్యో హ్యభ్యుదితహోమినామ్॥ ఉశనాః॥ అర్ధమండ
లసంప్రాప్తౌ భానావనుదితే హుతమ్। తస్మిన్నస్తంగతే హోమోథ వేదుది
తహోమినః। సాయమస్తమితే హోమకాలస్తు నవనాడికా ఇతి॥ స్మృతిసా
రసముచ్చయే॥ ముహూర్తే చతుర్ధగే చ ప్రాతర్హోమో విధీయతే। సా
యంకాలే తథైవ స్యాత్ భానోరస్తమయాత్పరమితి॥ ప్రదీపికాయాం॥
నిశాయాం వ్యతీతాయాం సాయం సాయం హోమోఽభిపద్యతే।
తథైవ సంగవేఽతీతే ప్రాతర్హోమోఽప్యనాపది ఇతి। సంగ్రహేపి॥ నిశా
వ్యతీయాద్యది సంగవో వాసంకల్పితస్య చ ఘోనచాపది । యద్యనాపది
నవనాడికాభ్యంతరయం ప్రాతర్హోమస్త్రియతే॥ సంకల్పితేవా సద్యా

ణే కాలే యద్యథ యత్ర న క్రియతే తదా కాలాతిపత్తిప్రాయశ్చిత్తం కర్తవ్యం- ఆపది తు వక్ష్యమాణకాలేష్వపి న ప్రాయశ్చిత్తమిత్యర్థః - భాస్కరః ॥ కాలాతిపత్తిశ్చ న నాడికోర్ధ్వం సంకల్పితే వా సమయే వ్యతీతే ॥ కాలాత్యయః సంగవతః పురస్తాత్ సంకల్పితే వా సమయే వ్యతీతే ఇతి ॥ సర్వేష్వపి తే కాలవిశేషాః సంధ్యాదయో యథాశాస్త్రం ముఖ్యతయా వ్యవతిష్ఠంతే - యథా కథం చిన్ముఖ్యకాలాతిక్రమః తదా గౌణకాలోక్తం ద్రష్టవ్యం ॥ అథాపది గృహ్యాగ్నౌ సాయం ప్రాతర్హోమయోర్దర్శపూర్ణమాసయోర్వా హవ్యం హోతారం వాధిగచ్ఛేత్ । కథం కుర్యాదిత్యాశాయామాహుతేః ప్రాతరాహుతిర్నాత్యేత్యాప్రాతరాహుతేః సాయమాహుతిరమావాస్యాయాః పౌర్ణమాసీ నాత్యేత్యా పౌర్ణమాస్యా అమావాస్యేతి । బోధాయనోపి ॥ ఉక్తయోః కాలయోః కర్తుమశక్తౌ సాయమాహుతిం రాత్రౌ కుర్వీత కృత్స్నమహ్నః ప్రాతరాహుతిం ॥ ఆసాయకర్మణః ప్రాతః ఆప్రాతః సాయకర్మణః- ఆహుతిర్నాతిపద్యేత పర్వణాం పార్వణాంతరాదితి ॥ భరద్వాజోపి । ఆసాయమాహుతికాలాత్ ప్రాతరాహుతికాలో నాతియాదాప్రాతరాహుతికాలాత్సాయమాహుతికాల ఇతి ॥ ఆపది గౌణకాలస్యాప్యనుగ్రాహకం బ్రాహ్మణం దర్శయత్యాపస్తంబః ॥ యదుదితే జుహోతి యన్మధ్యరాత్రే జుహోతి మధ్యమం తేన రాత్రిపర్యాయమాప్నోతి - యమపరరాత్రే జుహోతి జఘన్యం తేన రాత్రిపర్యాయమాప్నోతీతి ఉదితే పూర్వాహ్ణ ఇత్యర్థః - రాత్రిపర్యాయః క్రత్వధికారాత్ అధిరాత్రో లక్ష్యతే ॥ ఏతేషు కాలేషు జుహ్వదేతైర్యజ్ఞైరిష్టవాన్భవతి - ఏవం చ సర్వమహః కాలే హోతవ్యం - ఆహుతమిత్యేవ ప్రతీయాదితి విజ్ఞాయత ఇతి- సోయం ప్రతిపత్త్యైవం మన్యేత- సర్వే అమీ హోమకాలా ఇతి ॥ కిం త్వాపది ఆగత్యా అమీషు కాలేషు హుతమపి హుతం భవతీత్యేతావదేవ ప్రతీయాదిత్యర్థః । స్మృత్యర్థసారే ॥ దివాదిత్యాసకర్మాణి ప్రమాదాదకృతాని తు । శర్వర్యాః ప్రథమే యామే తాని కుర్యాద్యథాక్రమమ్ ॥ రాత్రౌ పూర్వాసకర్మాణి ప్రమాదాదకృతాని వై । దినస్య ప్రథ

హుయాహుతానికుర్యాదతంద్రితః॥ కాలాతీతేషు హోమేషు హుత్వా తత్రైవాగతేషు చ। కాలాతీతేషు హోమేషు హుత్వైవ ఉత్తరాణి సమాపయేత్। యస్త్వతీతాన్యతిక్రమ్యోత్తరాణి సమారభేత్॥ న దైవం నైవ చ పిత్ర్యం హవిస్తదుపతిష్ఠత ఇతి॥ స్మృత్యంతరే॥ రాత్రౌ ప్రహరపర్యంతం దివా కృత్యాని కారయేత్। బ్రహ్మయజ్ఞం చ సౌరం చ వర్జయిత్వా విశేషతః ఇతి॥ స్మృతిరత్నే॥ ఏకభ్యుదిత హోమాస్స్యురన్యేనుదిత హోమినః। అన్యే భోజన హోమాశ్చ పశుహోమస్తథైవ చేతి॥ బృహస్పతిః॥ సాయం ప్రాతస్తు నో హోమౌ ఉభౌ సాయం సమస్యతః। ఆపన్నో జుహుయాత్తస్య సమిద్దే కాథ వాద్వయమ్॥ సాయ హోమస్య ముఖ్యత్వాత్తదీయం తం ప్రమిష్యతే। చతస్ర ఆహుతీర్జుహుయాత్తత్ర ద్వే సాయమాహుతీ ద్వే ప్రాతరాహుతీ చైవ ఉపస్థానం సకృత్తథేతి। ఆపన్నస్యాహితాగ్నేః పశుహోమమాహ మరీచిః॥ శరీరాపద్భవేద్యత్ర భయాద్వా ర్తిః ప్రజాయతే। కథాన్యాస్వపి చాపత్సు పశుహోమో విధీయతే॥ రత్నావళ్యాం॥ ప్రవాసినోఽగ్నిహోత్రస్య త్రిపంచాహశ్చ సప్త చ। దాతవ్యో హోమ మేకాహే సాయం ప్రాతః పృథక్పృథక్॥ ఆపస్తంబః॥ యాయావరా హ వై నామ పురా ఋషిఆసైన్వన్యాశ్చాన్విష్యం స్తేర్ధమాసాయార్ధమాసాగ్నిహోత్రం జుహవుః॥ తస్మాద్యాయావరా ధర్మేణా మాయావ్యార్తో వా జననమరణయోరర్థ్వన్యాపత్సు వార్ధమాసాయార్ధమాసాయాగ్నిహోత్రం జుహుయాత్। ప్రతిపది సాయం చతుర్దశ చతుర్గృహీతాన్యుదయత్యేకాసమిత్సకృద్ధోమః। సకృత్ పాణినీ మార్జనం సకృదుపస్థానం ఏవం ప్రాతరేతాన్వానేవ విశేషః॥ ప్రకృతివత్॥ పత్నీ తయే పుగోధేయమగ్నీన్ సమారోపయతే ధారయతే వా అవసథాజావా పవసద్ధహ సినిమణ్థ్యా పవసథాదికర్మ ప్రతిపద్యత ఇతి॥ భారద్వాజోపి॥ జననమరణయోరాపత్సు వార్ధమాసాయాగ్నిహోత్రం జుహుయాత్। ఊర్ధ్వం ద్వాదశాహాత్ నిత్యం జ్యోతిపతు హోమనః సత్ పశు సుధ్య అవసన్నవృత్తౌ తదా ప్రభృతి పునర్హోమః కర్తవ్యః॥

తదాహమరీచిః ॥ పక్షహోమానథాహుత్వా మధ్యేకర్తుం నివృత్తితః।
హోమంపునఃప్రకుర్యాత్తు నచాసౌదోషభాగ్భవేత్ ॥ ఇతిస్మృత్యర్థసా
రే ॥ సమస్యేదగ్నిహోత్రాణి యథాసంభవమాపది । ప్రతిపద్యుర్జ్ఞయే
త్సా[illegible]మాపద్యన్యత్రవాదినే ॥ యావంత్యుపవసథ్యానిత్ ప్రాగ్దినా
నిభవంతిహి ॥ తావంతిపరిగృహ్ణీయా చ్చతురున్నయనానితు । ప్రా
తర్హోమాన్ సమస్యైవజుహుయాద్పరేహని । సర్వథౌపవసథ్యాహో
సాయంహోమస్పృథక్ భవేత్ । తథైవయజనీయాహో ప్రాతస్సాయం హో
భవేత్పృథక్ ॥ ఉపవాసేనశూన్యంచేత్ ఔపసథ్యమహర్యదా । తదా
తత్సాయంహోమోపి పూర్వైః సహసమస్యతే ॥ ఏవంప్రతిపదోన్యత్ర
యత్రోపపదుపజాయతే । తస్మాచ్ఛేషిపురస్తాద్యః ప్రాగౌపవసథాదపి ॥
ఇతిపక్షహోమః ॥ హోమయోగ్యసమిధః స్మృత్యర్థసారేదర్శితాః ॥
పాలాశఖాదిరాశ్వత్థ శమ్యుదుంబరజా సమిత్ । అపామార్గార్కదూర్వా
శ్చకుశాశ్చేత్యపరేవిదుః॥సత్వచస్సమిధః కార్యా ఋజ్వశ్శ్లక్ష్ణాః సమాస్తథా।
శస్తా దశాంగులాస్తాస్తు ద్వాదశాంగులకాస్తథా । ఆర్ద్రాశ్చసఫలాః సమ
శ్ఛేద్యాస్తర్జన్యంగులవర్తులాః । అపాతితాశ్చాద్విశాఖాః క్రిమిదోషవి
వర్జితాః ॥ సమిత్పవిత్రం వేదశ్చ త్రయంప్రాదేశసంమితమ్ । ఇధ్మస్తుద్వి
గుణః కార్యః త్రిగుణాః పరిధిస్మృతాః । స్మార్తే ప్రాదేశ ఇధ్మోవాద్వి
గుణః పరిధిస్మృతః ॥ కాత్యాయనః ॥ పాలాశసమిధః కార్యాః
ఖాదర్యస్తదభావతః । శమిరోహితకాశ్వత్థాస్తదలాభేర్కవేతసౌ ॥ ప్రాదే
శిన్యధికానాత్ర సమిద్స్థూలతయాక్వచిత్ । నసపర్ణాననిర్వీర్యా నస
కీటానపాటితా ॥ స్మృతిరత్నే ॥ కోవిదారం కరంహంచశిపేషం [illegible]
ఘాతకం ॥ శ్లేష్మాతకమకర్ణ్యం వర్జయేదింధనంబుధః॥ సమిత్పుష్పకు
శాదీని శ్రోత్రియః స్వయమాహరేత్ । శూద్రాహృతైః క్రయక్రీతైః క
ర్మకుర్వన్ వ్రజత్యధః ఇతి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ పాలాశఃఖదిరోవేధ్మః
ముఖ్యస్స్యాత్తదలాభతః । శమీవటోదుంబరజాః అశ్వత్థస్తదలాభతః ॥ వట

స్మృతీనాం సర్వేషామిధ్మః కార్యో విశేషతః॥ తత్ర తాన్ వర్జయేద్వృక్షాన్ కోవిదారవిభీతకౌ। కపిత్థామలకౌ రాజవృక్షశాకద్రుమౌ తథా। నీపనింబకరంజం చ తిలకం శాల్మలీమపి। శ్లేష్మాతకమపి త్యక్త్వా గ్రాహ్యోన్యాః సకలద్రుమాః॥ తులసీకాష్ఠయుక్తేగ్నౌ జుహ్వతామక్షయం ఫలమితి॥ దక్షః॥ పూర్వం ప్రాదేశికాం దత్వా తతో హోమో విధీయతే। ద్వితీయా పృష్ఠతో జ్ఞేయా తతోగ్నిముపతిష్ఠతే॥ పృష్ఠతః హోమమాత్రా ప్రాదేశికా సమిత్॥ ఆపస్తంబః॥ నాప్రోక్షితమింధనమగ్నావాదధ్యాదితి। అయోగ్యసమిధో హోమే దోషమాహ వ్యాసః॥ విశీర్ణాయుః క్షయం కుర్యాత్ విదళా వ్యాధిసంభవా। హ్రస్వయా మృత్యుమాప్నోతి వక్రా విఘ్నకరీ తథా॥ స్థూలా చ హరతే లక్ష్మీం కృశా వై బాంధవక్షయం। ద్విశాఖా నేత్రరోగం చ కీటజుష్టార్థనాశనం। ద్వేష్యం ప్రకురుతే దీర్ఘా ప్రాణఘ్నా విత్వచా స్మృతా ఇతి। హవిర్లక్షణముక్తం కాత్యాయనేన॥ హవిస్త్రివిధం జ్ఞేయం కృతం చైవకృతాకృతం। అకృతం చ క్రమాదేషాం లక్షణం సమ్యగుచ్యతే॥ కృతమోదనసక్త్వాది తండులాది కృతాకృతం। వ్రీహ్యాది చాకృతం ప్రోక్తమితి హవ్యం త్రిధా బుధైః॥ ఆపస్తంబః॥ పయసా పశుకామస్య జుహుయాద్దధ్నేంద్రియకామస్య యవాగ్వా గ్రామకామస్యౌదనేనాన్నాద్యకామస్య తండులై రోజస్కామస్య బలకామస్యేత్యేకే మాంసేన యశస్కామస్య సోమేన బ్రహ్మవర్చసకామస్యాజ్యేన తేజస్కామస్యేతి। పయసో నిత్యస్యైవ సతి కామే ఫలవచనమ్॥ తథా చాశ్వలాయనః॥ పయసా నిత్యహోమే యవాగూదనేన హి। సర్పిర్గ్రామకామానాం నాద్యకామేంద్రియకామతేజస్కామానామితి॥ వ్యాసః॥ కపిలాయాస్తు పయసా యోగ్నిహోత్రాణ్యుపాసతే। ఆదిత్యమండలం భిత్వా యాతి బ్రహ్మ సనాతనమితి॥ గృహ్యపరిశిష్టే॥ యేన సాయం జుహుయాత్తేన ప్రాతరితి॥ చంద్రికాయాం॥ తైలం దధి పయః సోమో యవాగూరోదనం ఘృతం। తండులా మాంసమాపశ్చ దశ ద్రవ్యాణ్యుదాహృతాః। స్మృత్యర్థసారే। శాలిశ్యామాకనీవా

రా వ్రీహిగోధూమవాచికాః । ఏతేషాం తండులా హోమ్యా యావనా
శ్యామాకాః ప్రియంగవః ॥ నీవారాశ్శాలయశ్చైవ గోధూమా వ్రీహయో యవాః ।
స్వరూపేణాపి హోమ్యాస్స్యుస్స్వరూపేణైవ వైదలాః ॥ ద్రవం స్రువేణ హో
తవ్యం పాణినా కఠినం హవిః ॥ పయో దధి యవాగూశ్చ సర్పిరోదనతండు
లాః । సోమో మాంసం తైలమాపో దశైతాన్యగ్నిహోత్రకే । స్యాదగ్ని
హోత్రవద్గ్రాహ్యో హోమ్యస్సంస్కారో మంత్రవర్జితః । యద్వా త్రిః ప్రోక్షణం
తేషాం మాంసహోపాసనేన చ ॥ యద్యగ్నిహోత్రహోమార్థం పయో
న స్యాత్కదాచన । తదా వ్రీహియవా గ్రాహ్యా శాఖాభ్యంతరమేవ వా ॥
యద్వా యజ్ఞీయవృక్షస్య కందమూలఫలం జలమ్ । యథోక్తవస్త్వసంప్రా
ప్తౌ గ్రాహ్యం తదనుసారి చ । యవాభావే తు గోధూమా వ్రీహీణామివ శా
లయః । యవాభావే తు గోధూమాస్తథో వేణుయవాదయః ॥ ఫలం వా
యజ్ఞవృక్షస్య తత్పత్రమథవా భవేత్ । ఆజ్యం హవ్యమనాదేశే జుహోతిషు
విధీయతే ॥ మంత్రస్య దేవతాయాస్తు ప్రజాపతిరితి స్థితిరితి ॥ వ్యాసః ॥ హ
వైర్యస్తు గోఘృతం గ్రాహ్యం తదభావే తు మాహిషం । ఆజ్యం వా తదభావే
తు సాక్షాత్తైలం గృహ్యతే ॥ తైలాభావే గృహీతవ్యం తైలం జర్తిలసం
భవం । తదభావే తసీస్నేహః కౌసుంభస్సర్షపోద్భవః ॥ వృక్షస్నేహో
థవా గ్రాహ్యః పూర్వాభావే పరః పరః । తదభావే యవవ్రీహి శ్యామా
కాన్యతరోద్భవం ॥ పిష్టమాలోడ్య తోయేన ఘృతార్థే యోజయేత్సుధీః ।
వృక్షతైలేషు పున్నాగనింబైరండోద్భవం త్యజేత్ । యద్వాలాభే గోఘృతా
దేః క్రమాత్ క్షీరం విధీయతే ॥ తదభావే దధి గ్రాహ్యమలాభే తైలమిష్యతే ।
ఏషాం కేషాంచిదన్యేషాం హవిషామప్యసంభవే ॥ సర్వత్రాజ్యముపాదే
యం భరద్వాజమునేర్మతాదితి ॥ స్మృతిభాస్కరే ॥ శిష్టస్యాభావతస్తు
ల్యం ద్రవ్యం ప్రతినిధీయతే । కందైః పుష్పైః ఫలైః క్షీరైర్యూషైః సదృశైస్సు
ష్యతే ॥ స్మృతిరత్నే ॥ కాన్యమూలైస్తథాపన్నైః పత్రైః పుష్పైః ఫలై
రపి । కందైరన్యైస్సదృగ్గ్రాహ్యః పూర్వాభావే పరః పరః ॥ నాప్రతినిధా

తద్యం నిషిద్ధం యత్రకుత్రచిత్ । శ్రోత్రియాన్నమభోజ్యం యత్ ద్రవ్యం
తదర్హశేషితః । గార్హ్యం ప్రతినిధిత్వేన [illegible] మనాయేనాపునర్భవేత్ ॥
కామ్యే ప్రతినిధిర్నాస్తి నిత్యే నైమిత్తికే హి సః । కామ్యే ఉపక్రమాదూ
ర్ధ్వం మన్యే ప్రతినిధిం విదుః ॥ న ప్రతినిధిమర్హంత్రేః [illegible]
షు । న దేశకాలయోర్నాస్తి [illegible] । [illegible]
మిథమరణే బుద్ధే [illegible] నాథా [illegible] నిష్ఫలే [illegible] । [illegible]
ప్రతినిధాతవ్యాని [illegible] । ప్రవృత్తే [illegible] చిత్ [illegible]
సంకల్పితం భవేత్ ॥ తదథా [illegible] । [illegible]
శ్వ్యనా సారే ॥ సంస్కా [illegible]
సంసా [illegible] ॥ [illegible]
ముఖ్యద్రవ్యస్య సంభవే । [illegible]
[illegible]
కృష్ణత్యాని । అథ [illegible] । [illegible]
గృహీయమాత్రో [illegible] ॥ [illegible]
లభ్యతే యది । తదా ముఖ్యమనాదృత్య [illegible] । [illegible]
లాభే తేన స్వశీలాన్నోపి [illegible] ॥ [illegible]
హ్యాతే । ఉపాత్తే [illegible] । అప్యని త్యంస
జాతీయం విజాతీయ [illegible] । ఉపాదాయ [illegible] పూర్వ
మవాప్నుయాత్ । [illegible] పరం [illegible] యేత్ ।
ముఖ్యలాభే యదా [illegible] । [illegible]
గ్రాహ్య గౌణోపమున్నతః ॥ ప్రయుం [illegible] యే నక ల్పేనువర్తతే ।
అనాప్నోతి ఫలంతస్య పరత్రేతి శ్రుతిస్మృతీ ॥ ఆహుతిపరిమాణమాహ
బృహస్పతిః ॥ ప్రస్థాధాన్యం చతుః [illegible] లాహుతైః పరికీర్తితః । తిలా
నాంతు తదర్ధం స్యాత్తదర్ధం స్యాద్ఘృతస్యతు ॥ బోధాయనః ॥ వ్రీహీ
ణాం వా యవానాం వా శతమాహుతిరిష్యతే । ఓదనో [illegible]

కనయోరాంగాక్కృతి స్తథా ॥ కరుటాటాండ ప్రమాణస్తు పిండశ్శ్యాద్భక్ష్యయ [illegible] । అంగుష్ఠపర్వమాత్రం స్యాదపదానంతతః పివ ॥ జయస్విష్టస్య [illegible] జ్యం తు చతురంగులసమ్మితమ్ ॥ [illegible] కాయామ్ [illegible] తీర్థాలయోన సంపూర్ణం [illegible] హాతయ్యానపాణినా । ద్వ్యంగుష్ఠసమితే తత్ర వాగ్యతో జుహుయాద్దవి ॥ [illegible] । [illegible] నాం [illegible] నం బలికర్మచభోజనమ్ । అచ్చ [illegible] మాజనందు [illegible] సర్వదా ॥ [illegible] ॥ అంగుళ్యగ్రై [illegible] తర్పణం [illegible] । అంగుష్ఠ [illegible] స్యాత్తు పాత [illegible] మిత్రిహాస్య [illegible] । [illegible] సహేతమ్ । [illegible] ॥ కాత్యా [illegible] నః ॥ జుహూ [illegible] । నకుర్యాద [illegible] ॥ [illegible] ॥ వర్ధ [illegible] సపాణి [illegible] । [illegible] ప్రసుప్తః ॥ పదేన [illegible] మాప్నోతి [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] వధమే [illegible] పాదాప్రధావ [illegible] ॥ [illegible] । నచైనంపాదతః కుర్యాత్ [illegible] ॥ [illegible] ధమనవిష యం ॥ [illegible] మేనవాము [illegible] ॥ [illegible] ధూమే [illegible] హీన [illegible] ॥ [illegible] । మందా [illegible] సుస మిద్ధ [illegible] । [illegible] తవ్యం [illegible] సిద్ధమె ॥ అగ్నిక [illegible] తుభోగం నాసికాయాం [illegible] । చతుష్పో [illegible] ధనంకుర్యాత్ [illegible] శే దారిద్ర్య [illegible] ॥ [illegible] తం [illegible] పాపం [illegible] సు [illegible]

యేత్ । యత్ర కాష్ఠం తు తచ్ఛ్రోత్రం యత్ర ధూమస్తు నాసికా ॥ యత్రాల్ప
జ్వలనం నేత్రం యత్ర భస్మ తచ్ఛిరః । యత్ర ప్రజ్వలితోఽగ్నిః జిహ్వా తత్ర
ప్రకీర్తితా ॥ ఆపస్తంబః ॥ శిరోఽంగారా అభ్యూహంతే - తతోఽలిలా
చిరుదేతి బ్రహ్మణి హుతం భవతీతి । శిరః భస్మ అంగారా భస్మనా సూ
క్ష్మేణ సంయోగమాపద్యంతే ॥ తతస్తేభ్యః లేలః ప్రకాశోఽర్చిః స్వేతి తస్యా
మవస్థాయాం హుతం బ్రహ్మణి హుతం భవతీత్యర్థః ॥ స ఏవ ॥ యదంగారే
ష్వవశాంతేషు లేలాయతీవ భాతి తద్దేవానామాస్యం తస్మాత్తథా హో
తవ్యం యదాస్యే వినధత్యేవం తదితి విజ్ఞాయత ఇతి ॥ శ్రుతిరపి ॥ సర్వ ఏవ స
ర్వథా ఇధ్మ ఆదీప్తో భవతి ॥ విశ్వేదేవాస్తర్హ్యగ్నిః ॥ తస్మిన్ యస్య తథా
విధే జుహ్వతి - విశ్వేష్వేవాస్య దేవేష్వగ్నిహోత్రం హుతం భవతి నితరామ
ర్చిరుపశాంతిలోహినికేవ భవతి ॥ ఇంద్రస్తర్హ్యగ్నిః - తస్మిన్ యస్య త
థావిధే జుహ్వతి ॥ ఇంద్ర ఏవాస్యాగ్నిహోత్రం హుతం భవతి - అంగారా
భవంతి - తేభ్యోఽంగారేభ్యోఽర్చిరుదేతి - ప్రజాపతిస్తర్హ్యగ్నిః త
స్మిన్ యస్య తథావిధే జుహ్వతి ప్రజాపతావేవాస్యాగ్నిహోత్రం హుతం
భవతి ॥ శరోఽంగారా అధ్యూహంతే - బ్రహ్మా తర్హ్యగ్నిః తస్మిన్ యస్య
తథావిధే జుహ్వతి - బ్రహ్మణ్యేవాస్యాగ్నిహోత్రం హుతం భవతి వసుషు
రుద్రేష్వాదిత్యేషు విశ్వేషు దేవేషు ఇంద్రే ప్రజాపతౌ బ్రహ్మన్ అపరివర్గ
మేవాస్యైతాసు హుతం భవతి ॥ సర్వ ఇధ్మః సర్వశః సర్వప్రదేశే ఆదీప్తో
భవతి - యదా తర్హి తస్మిన్ కాలే విశ్వే దేవా అగ్నిః విశ్వే సర్వే దేవా ఏకీ
భూతా తిష్ఠంతి తస్మిన్ విధే కాలే అగ్నౌ జుహ్వతి విశ్వేషు దేవేష్వే
వాస్య హుతం భవతి - విశ్వేదేవాస్తృప్తా అనేన భవంతి - నితరాం నీ
చైస్తరాం అర్చిరుపశాంతిః స్వల్పా భవతి లోహినికేవ భవతి రక్తే
వ భవతి వర్ణేన దాత్తాదితి జీప్ సంజ్ఞాయాం కనకాంగాత భూతేషు
సత్సు మేషు యదర్చిరుదేః తదజ్యాస్యమస్య జిహ్వాస్థానీయం గృహ్ణాతే రసుని
శిరః ॥ తస్మాత్తదంగారా అధ్యూహంతే ఉపరిహావంతి । అపరివర్గం కా

శ్చిదపి దేవతావర్జయిత్వా ఏతాసు దేవతాసుహుతంభవతీత్యర్థః॥ స్మృ
తిరత్నే॥ సువర్ణాకనకారక్తా కృష్ణాచైవతుసుప్రభా॥ అతిరక్తాబహు
రూపాచ సప్తజిహ్వాః ప్రకీర్తితాః। సువర్ణావారుణీజిహ్వామధ్యమాకన
కాస్మృతా॥ రక్తాచైవోత్తరాజిహ్వా కృష్ణాయామ్యాదిశిస్మృతా। సుప్ర
భాపూర్వదిగ్జిహ్వాఅతిరక్తాగ్నిగోచరా॥ ఈశాన్యేబహురూపాచజిహ్వా
స్థానాన్యనుక్రమాత్। వివాహేవారుణీజిహ్వామధ్యమాయజ్ఞకర్మసు॥ ఉ
త్తరాచోపనయనే దక్షిణాపితృకర్మసు। పూర్వదిక్స్వర్ణ కామేషు ఆ
గ్నేయీశాంతికర్మసు॥ ఐశానీచోగ్రకార్యేషు ఏతద్ధోమస్యలక్షణమ్। అ
జ్ఞానాత్సప్తజిహ్వాసుహోమంయః కురుతేద్విజః॥ హోమోనిష్ఫలతాం
యాతి హోమీచనరకంవ్రజేత్। హోమప్రకారస్తుగృహ్యోక్తవిధిర్ద్ర
ష్టవ్యః॥ తదుక్తంగృహ్యపరిశిష్టే॥ స్వగృహ్యోక్తేనవిధినాహోమంకుర్యా
ద్యథావిధీతి॥ స్మృతిరత్నేపి॥ ఉపావరోహణంకృత్వా ప్రాణాయామ
మనంతరమ్। స్వగృహ్యోక్తప్రకారేణవహ్నేరర్చనమాచరేత్॥ అ
తేన్వాదిమంత్రైస్తుచతుర్భిఃపరిషేచయేత్। అదితేనుమన్యస్వేతి వామదేవ
ఋషిస్స్మృతః॥ దేవీతుజగతీచ్ఛందోహ్యదితిర్దేవతాస్మృతా। అనుమతే
నుమన్యస్వేతివామదేవఋషిస్స్మృతః॥ ప్రాజాపత్యాతుగాయత్రీ దేవతా
నుమతిస్తథా। సరస్వతేనుమన్యస్వ వామదేవ ఋషిస్స్మృతః॥ ప్రా
జాపత్యాతు గాయత్రీ మంత్రోక్తా దేవతా స్మృతా॥
దేవసవితఃప్రసువ వామదేవఋషిస్స్మృతః। ప్రాజాపత్యాతు గాయత్రీ సవితా
దేవతాస్మృతా। వినియోగశ్చతూర్ణాంతు సేచనేపరికీర్తితాః॥ సంవ
ర్తః॥ హోమేపర్యుక్షణేశ్రాద్ధే సంధ్యాకర్మసుమార్జనే। ఆచామేత్ప్రో
క్షణే పాత్రంతోయం వామేనసంస్పృశేత్॥ హోమాదిషుపాత్రంసంధ్యా
మార్జనేతోయం వామహస్తేనస్పృశేదిత్యర్థః॥ సంగ్రహే॥ స్వగృ
హ్యోక్తవిధినాహుత్వా పూర్వవత్పరిషేచయేత్। అన్వమంస్థాః ప్రాసా
వీరితి మంత్రైస్సన్నమయేద్బుధః। అథాగ్నిముపతిష్ఠేత మంత్రేణాగ్నేనయే

తిచ ॥ ఏతచ్చజ్ఞాత్వానుష్ఠేయం అన్యథాదోషశ్రవణాత్ ॥ తథాహాంగి
రాః ॥ స్వాభిప్రాయకృతంకర్మ యత్కించిజ్జ్ఞానవర్జితం। క్రీడాకర్మేవ
బాలానాం తత్సర్వంనిష్ప్రయోజనం । హతంజ్ఞానంక్రియాహీనం హతా
శ్చాజ్ఞానినఃక్రియాః। అపశ్యన్నంధకోదగ్ధఃపశ్యన్నపిచపంగుక ఇతి॥ మంత్రా
ర్థస్తు॥ అదితేనుమన్యస్వ । అదితిదేవమాతాహే అదితేఅనుమన్యస్వమ
యాక్రియమాణంకర్మ అనుజానీహి। అనుమతేతి ఊన చంద్రాపౌర్ణ
మాసీసరస్వతీ వాగ్దేవతా ॥ ఛాందసోగుణః ॥ హే దేవసవితఃసర్వాన్స్వా
హ్యనుజ్ఞాతః అస్మాకసప్రసువఅన్వమంస్థాః అనుజ్ఞాతవతీ ॥ ప్రాసావీః ప్రా
నుజ్ఞాతవాన్ । అగ్నేనయ ॥ హే అగ్నే సుపథాశోభనేన శాస్త్రావిరుద్ధేన
మార్గేణ అస్మాన్ రాయేన శ్రియంప్రాపయ । విశ్వాని వయునాని ప్రా
జ్ఞానివిద్వాన్ జానాసి ఏనః పాపం అస్మాత్ అస్మత్తః యుయోధి । అప
నయ। యాతే పృథక్భావె అంగీభావేన ఛందసీతిమంత్రప్రచురః। వాంఛసి
త్యపి త్వాభావెగుణః కేచిత్తు ఏనసి జుహురాణం కుటిలస్వభావంతదర్థం
వయమపితే తుభ్యం భూయిష్ఠాం నమఉక్తిం విధేమక్రియాస్వవిధివిధానె ల
క్షిపిలుజ్ ॥ వ్యాసః ॥ సాయంత్వతో వరుణః శోభాం జుహ్వతోగ్నిః శ్రి
యంహరేత్ । భోజనేమృత్యుమాప్నోతి తస్మాన్నానంత్రమస్మృతమితి ॥
అనుగతేగ్నౌసంధానమాహాపస్తంబః । నిత్యోధార్యోనుగతోమంథ్యశ్శ్రోత్రి
యాగారాద్వాహార్య ఇతి । నిత్యఇతిసిద్ధేధార్య ఇత్యారంభాత్ ॥ ఊఖా
ద్ధారణమేవాస్యముఖ్యః । నిత్యగ్రహణాద్దాహాన్నహి సమారోపణం॥
నచద్విత్రయమాణోగ్నిరనుగతశ్చేత్ తదైవసంధాతవ్య ఇతి వ్యాఖ్యాతారః ।
ద్విత్రయమాణేగ్నౌవిశేషమాహ స ఏవ । చతూరాత్రమహూయమానోగ్ని
లౌకికఃసంపద్యత ఇతి॥ఆశ్వలాయనోద్వికాలమహుతస్తథా ॥శౌనకః॥
అగ్నావనుగతో యత్ర హోమకాలద్వయం వ్రజేత్ । ఉభయోర్విప్రవా
సేచలౌకికోగ్నిర్విధీయతె ఇతి ॥ భారద్వాజః ॥ ఏకాగ్నిర్ద్వాదశాహం
విచ్ఛిన్నంపునరాధేయ ఇతి ॥ బోధాయనోపి ॥ అర్వాక్త్రిరాత్రాదయ

సే గ్నమేస్యాత్తతఃపరంతంతుమతీచశాగ్య । ఆసప్తరాత్రాన్నసేవ
హుత్వాఆసప్తరాత్రత్పునరానధీతేతి ॥ ద్వాదశదినపర్యంతం అగ్న్యనుగ
తఃప్రాయశ్చిత్తమేవోక్తంనాగ్నిసంధానమ్ । అత్రయథాస్వగృహ్యంవ్యవ
స్థా ॥ శౌనకః ॥ విచ్ఛిన్నవహ్నిరాధాయ కర్మాంగంవిధివద్ద్విజః । సా
యమారభ్యజుహుయా దాహుతీనాంచతుష్టయం । యదాసంధీయతేవ
హ్నిః ప్రాయశ్చిత్తపురస్సరమ్ ॥ తదాసాయం విజానీయాత్ప్రాతర్హోమపు
రస్సరమ్ । ప్రతిపత్పర్వసంధానం కర్మకర్తుర్వినాశనమ్ ॥ సంధాయ
త్రిదినంహుత్వాస్థాలీపాకం సమాచరేత్ ఇతి ॥ కథంచిద్ధారణాశక్తౌ బో
ధాయనః॥ఏకాగ్నేస్త్రివిధసమారోపణమాత్మన్యరణ్యోర్వాసమిత్స్వితి।సమి
ధశ్చ స్మృత్యర్థసారేదర్శితః ॥ పాలాశాశ్వత్థఖాదిరబిల్వోదుంబరజాః స
మిదితి - ఆత్మసమారోపణంయజమానకర్తృకమేవ - సమిదాదికర్తృ
కంత్వధ్వర్యుకర్తృకమపిభవతి ॥ తథాచాపస్తంబః ।ఉపర్యగ్నేరరణింధా
రయంజపతిఅయంతేయోనిఋత్వియఇతి ॥ అపివాయజమానఏవాత్మం
స్సమారోపయతేయాతే అగ్నఇతి-హస్తంప్రతప్యముఖమాహరతఇతి॥య
జమానాసన్నిధానేపిపత్నీసన్నిధావధ్వర్యుణారణ్యాదౌ సమారోప్యావరో
హ్యచహోతుంశక్యతే। యజమానకర్తృకమప్యుపావరోహమంత్రజపం
యజమానాసన్నిధౌ అన్యః కుర్యాత్ ॥ పత్నీనకుర్యాత్- శ్రౌతమంత్రో
స్వర్యుక్రియా మంత్రవ్యతిరిక్తమంత్రేషు స్త్రియాఅనధికారాదితి న్యాయ
విదః ॥ తథాశాతాతపః ॥ శ్రౌతంయత్నంస్వయంకుర్యాదన్యోపిస్మార్త
మాచరేత్ ॥ బోధాయనః ॥ ఆరూఢోగ్నిపునస్సంధాననిమిత్తమాహస
వ -- అథాగ్నేర్విపత్తింవ్యాఖ్యాస్యామః - మేధ్యాశుచిచండాలశూ
ద్రవాయసపతితరజస్వలాశ్వభిశ్చసంస్పర్శేరణ్యోర్వినాశఇతి పునరగ్నింస
మిధ్యాదితి ॥ సంగ్రహే ॥ స్వశేతుధార్యమాణంవా సమిదారూఢమేవ
వా । త్యక్త్వాతుపునరాధానమాత్మార్థంత్యజేద్బుధః ॥ గావానగమనా
చాద్యుపహతాగ్నిమాత్రకమ్ । విసృజ్యహవయేచ్ఛక్తంహోమయేత్స్వతు

త్యజేత్ ॥ అహుతేష్వగ్నిషు యజమానోఽనాశ్నీయాత్ । యత్రైవయం యథాహితద్వసవేఇత్యాహుతింజుహుయాత్ ॥ సమిధావా దధ్యాజ్జపేది త్యేకే । అనాజ్ఞాతమితితిస్రోజుహుయాజ్జపేదిత్యేకే- త్వన్నోఅగ్నేసత్వం నోఅగ్నఇతిసర్వత్రాంతరాయే దేవతావిపర్యాసేచైతే అహుతేజుహోతిత దిగంసర్వప్రాయశ్చిత్తంసర్వత్రేమే తేత్యాది ప్రాయశ్చిత్తమాపస్తంబేనో క్తం ॥ స్మార్తేఽపికర్తవ్యం ॥ అవిరోధాత్ - స్మృత్యంతరే ॥ ఔపాస నాగ్నిద్వయసంగతిశ్చేత్ అగ్నింసమారోప్యతతోవిభజ్య పూర్వస్య హో తుర్వివిచింటహుత్వాపశ్చాచ్చహోతుః పథికృచ్చసోఽపి ॥ ద్వయోరౌపాస నాగ్న్యోః సంసర్గసంస్పృష్టాగ్నిసమారోపణార్థంవిభజర్మమనూయమం తౌమమాయమంతఇతిప్రత్యేకమభిమానీకృత్యస్వాం తేపూర్వంహోతాఅగ్న యేవివిచయేస్వాహేతిహుత్వాసర్వప్రాయశ్చిత్తంచ జుహుయాత్ - అప శ్చాద్ధోతాతు అగ్నయేపథికృతేస్వాహా అగ్నయేవివిచయేస్వాహేతి హు త్వాసర్వప్రాయశ్చిత్తంచజుహుయాత్ । తతస్తావుభౌ సహైవ సమారోప యేతామిత్యర్థః ॥ లౌకికాగ్నిసంపర్కే వివిచంపాహిపంచ కంచ జుహు యాదితి ॥ బోధాయనోక్తంద్రష్టవ్యం ॥ విధిరస్యాప్యుత్పత్తిసంగ్రహే ద ర్శితః ॥ ఉద్ధృత్యవహ్నింప్రణవేనపూర్వమన్వగ్నిమంత్రేణ హరేత్పర స్తాత్ । నిధాయపృష్టోదివిమంత్రకేణ తతశ్చహోమ శ్శకలైశ్చతుర్భిః ॥ లేఖాదయోనైవచతత్సతాంస విశ్వానిదేవ్యానఇమేచమంత్రాః । ఆరోప ణంనాప్యవరోపణంస్యాదుత్పత్తిరేవం విధురానలస్య ॥ నిత్యానినైమిత్తిక కామ్యకర్మాణ్యత్రైవకుర్యాద్విధురస్సదైవ । తత్సవితుః - తాంసవితుః ॥ విశ్వానిదేవసవితః అద్యానోదేవసవితః ఇమేశకలహోమమంత్రాఇత్యర్థః ॥ చంద్రికాయాం ॥ బ్రహ్మణ్యాధాయకర్మాణిసస్సంగఃకామవర్జితః । ప్రస న్నేనైవమనసా కుర్వాణోయాతితత్పదమ్ ॥ నాహంకర్తా సర్వమేతత్ బ్రహ్మైవకురుతేసదా । ఏతద్బ్రహ్మార్పణంప్రోక్తంఋషిభిస్తత్వదర్శిభిః యద్వాఫలానాంసన్యాసంప్రకుర్యాత్పరమేశ్వరే ॥ కర్మణామేతదప్యా

హు బ్రహ్మార్పణమనుత్తమమ్ ॥ మనురపి ॥ సన్యస్య సర్వకర్మాణి కర్మ దోషానపానుదత్ । నియతో వేదమభ్యస్య పుత్రైశ్వర్యే సుఖం వసేత్ ॥ సంగశాచారయుక్తానాం నిత్యం చ ప్రయతాత్మనామ్ । జపతాం జుహ్వతాం చైవ వినిపాతో న విద్యత ఇతి ॥ శ్రీభగవాన్ ॥ బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మ హవిర్బ్రహ్మాగ్నౌ బ్రహ్మణా హుతమ్ । బ్రహ్మైవ తేన గన్తవ్యం బ్రహ్మకర్మసమాధినా ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ స్వకర్మహానౌ పతనమబ్దేనాపద్యనాపది । స్వకర్మహానౌ నాస్తి స్యాత్ మాసేన పతనం స్మృతమ్ ॥ ద్వాదశాబ్దవత్త్నైవ తస్య శుద్ధిస్తు నాన్యథా । తన్నిరీక్ష్యార్కమీక్షేత స్పృశేత్స్నాయాత్సచేలకమ్ ॥ తేన సంభాషణం హాస్యం కుర్వన్నబ్దేన తత్సమః । తదన్నభుక్త్వా తద్వస్తు సహశయ్యాసనేషు చ ॥ హోమం ప్రశంసతి వసిష్ఠః ॥ త్రివిష్టపావనం పృథివీం యో దదాతి ససాగరామ్ । తత్సాయమగ్నిహోత్రస్య కలాం నార్హతి షోడశీమ్ ॥ ఆద్యా వ్యాహృతయస్తిస్రః స్వధా స్వాహా నమో వషట్ । యస్యైతే వేశ్మని సదా బ్రహ్మలోకస్థ ఏవ సః ॥ సఏవ ॥ యో దద్యాత్కాంచనం మేరుం పృథివీం చ ససాగరామ్ । తత్ప్రాతరగ్నిహోత్రస్య తుల్యం భవతి వా న వా ॥ మనురపి ॥ అగ్నౌ ప్రాస్తాహుతిః సమ్యక్ ఆదిత్యముపతిష్ఠతే । ఆదిత్యాజ్జాయతే వృష్టిః వృష్టేరన్నం తతః ప్రజాః ॥ వైదికర్మణియుక్తాహి బిభర్తీదం చరాచరమ్ ॥ ఇతి హోమప్రకరణమ్.

హోమాదనన్తరకార్యమాహ దక్షః ॥ దేవకార్యం తతః కృత్వా కుర్యాన్మంగళవీక్షణమ్ ॥ మాధవీయే ॥ హోమం చ కృత్వాలభనం శుభానాం తతో బహిః స్యాద్గమనం ప్రశస్తం - పూర్ణం చ సర్పిర్దధి చోదకుంభం ధేనుం సవత్సాం వృషభం సువర్ణాం । మృద్గోమయం స్వస్తికమక్షతాంశ్చ లాజం మధు బ్రాహ్మణకన్యకాంశ్చ - శ్వేతాని పుష్పాణి తథా శమీం చ హుతాశనం చన్దనమర్కబింబమ్ । అశ్వత్థవృక్షం చ సమాలభేత తతశ్చ కుర్యాన్నిజజాతిధర్మమ్ ॥ చంద్రికాయామ్ ॥ రోచనం చన్దనం హేమం మృదంగం దర్పణం మణిమ్ । గురుమగ్నిం చ సూర్యం చ ప్రాతః పశ్యేత్సదా బుధః ॥ నారదః ॥

లోకేస్మిన్ మంగళాన్యష్టౌ బ్రాహ్మణోగౌర్హుతాశనః । హిరణ్యం సర్పిరాదిత్యఆపో రాజాతథాష్టమః ॥ ఏతానిసతతంపశ్యేన్నమస్యేదర్చయేచ్చయః । ప్రదక్షిణంచకుర్వీత తథాస్యాయుర్నహీయతే ॥ స్వాత్మానంచఘృతేపశ్యేద్యదిచ్ఛేచ్చిరజీవికమ్ ॥మనుః॥ సువర్ణంచందనంరత్నంపంచగవ్యానిరోచనామ్ । ప్రియంగుంసర్షపః క్షౌద్రోమంగళానిప్రచక్షతే ॥ అగ్నిచిత్కపిలాసత్రీ రాజాభిక్షుర్మహోదధిః । దృష్టమాత్రాఃపునంత్యేతేతస్మాత్పశ్యేత్తునిత్యశః ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ విప్రాగ్న్యర్కాంబుగోహేమాజ్యపాద్యంమంగళంశుభమ్ । అగ్నిచిత్కపిలాసత్రీయజ్వాదృష్టాంనదోంబుధిః ॥ జ్ఞానసిద్ధస్తపశ్శాంతః దీర్ఘాయుర్ధార్మికశ్శుచిః । ఏతేపాపహరాశ్చైనాన్ సదాపశ్యేన్నమేదపి ॥ భరద్వాజః ॥ విష్ణుక్రాంతాంశమీందూర్వాంచందనంశంఖపుష్పికామ్ । సిద్ధార్థాన్ప్రియంగూంశ్చప్రాతశ్శిరసిధారయేత్ ॥ పాపిష్ఠందుర్భగంచాంధంనగ్నముత్కృత్తనాసికమ్ । ప్రాతర్నపశ్యేదేతాంస్తుదృష్ట్వాపశ్యేద్దివాకరమ్ ॥ స్మృతిరత్నే ॥ గోమూత్రం గోమయంసర్పిః క్షీరందధివరోచనమ్ । షడంగమేతత్పరమం మంగళంసర్వతోనృణామ్ ॥ హారిద్రాం లవణంధాన్యం రాజమాషస్తథాగుడమ్ ॥ జీరకం ఫలపుష్పంచ మంగళాష్టకముచ్యతే । ఇక్షవశ్శూపరాజశ్చ నిష్పావశ్చాస ధాన్యకమ్ ॥ వికారవచ్చగోక్షీరంకుసుంభంకుసుమంతథా । లవణంచాష్టమంతద్వత్సౌభాగ్యాష్టకముచ్యతే ॥ రత్నావళ్యాం ॥ ధార్యాణిశిరసానిత్యంపుష్పాణిశ్రీయమిచ్ఛతా । ద్రోణీకుపుష్పంశ్రీవృక్షపత్రంమూర్ధనినిక్షిపేత్ ॥ బోధాయనః ॥ అరణింకృష్ణమార్జారంసువర్ణంచమణింఘృతమ్ । తిలాన్ కృష్ణాజినంఛాగంగృహేష్వేతానిధారయేత్ ॥ గృహే పారావతా ధార్యాః శారికావైశుకస్తథా । స్వాంతివైధారికాహ్యేతేభూతథావాన్గృహేధ్రువమ్ ॥ స్మృతిప్రదీపికాయామ్ ॥ చిత్రభానుమనడ్వాహందేవంగోష్ఠంచతుష్పథమ్ । బ్రాహ్మణంధార్మికంచైవ నిత్యంకుర్యాత్ప్రదక్షిణమ్ ॥ భరద్వాజః ॥ కండూయపృష్ఠతోగాంతు కృత్వాచాశ్వత్థవందనమ్ । ఉపగమ్య

గురూన్సర్వాన్ విప్రాంశ్చైవాభివాదయేత్ ॥ అభివాదనవిధిః పూర్వమే వనిరూపితః ॥ ఇతి సంగళద్రవ్యావేక్షణమ్. *

—* అథ బ్రహ్మయజ్ఞవిధిః. *—

తత్ర దేశకాలావాహ శ్రుతిః ॥ బ్రహ్మయజ్ఞేన యక్ష్యమాణః ప్రాచ్యాం దిశి గ్రామాదచ్ఛదిర్దర్శ ఉదీచ్యాం ప్రాగుదీచ్యాం వోదిత ఆదిత్య ఇతి ॥ అచ్ఛదిర్దర్శశబ్దేన దేశవిశేషో లక్షితః ॥ ఛదిః గృహాచ్ఛాదనం తృణకటాదితద్యత్ర న దృశ్యతే తత్రేత్యర్థః ॥ ఉదిత ఆదిత్య ఇత్యనేన ఉదయాత్ప్రాగ్భావికర్మకాలో నిషిధ్యతే - ఉదయానంతరం హోమకాలత్వాత్తదనంతరకాలో విధీయతే ॥ ఏతచ్చాహ్నవిహిత కాలోప లక్షణమ్ ॥ తథా బృహస్పతిః ॥ సచార్వాక్తర్పణాద్బ్రాహ్మః పశ్చాద్వా ప్రాతరాహుతేః । వైశ్వదేవావసానే వా నాన్యదర్థే నిమిత్తత ఇతి ॥ అత్ర వైశ్వదేవశబ్దేన వైశ్వదేవకర్మ వివక్షితమ్ ॥ యదాహ వ్యాసః ॥ యదిస్యాత్తర్పణాదర్వాక్ బ్రహ్మయజ్ఞః కృతో నహి । కృత్వా మనుష్యయజ్ఞం తు తతస్స్వాధ్యాయమారభేత్ ॥ తర్పణం చ మాధ్యాహ్నికసావిత్రీజపానంతరం విహితమ్ ॥ చంద్రికామాధవీయస్మృత్యర్థసారాదౌ ॥ తథా చ బోధాయనః ॥ అథాదిత్యముపతిష్ఠేత ఉద్వయం తమసస్పరీత్యుదుత్యం చిత్రం తచ్చక్షుర్దేవహితం య ఉదగాదితి । అథోపవీతీ దేవతాస్సంతర్పయతి ॥ అథ నివీతీ భూత్వా ఋషీన్ తర్పయతి అథ ప్రాచీనావీతీ పితౄనితి ॥ వ్యాసోఽపి ॥ మధ్యాహ్నసమయే స్నాత్వా సావిత్రీం వై జపేద్ద్విజః । అవశ్యం చ యథాశాస్త్రం శక్త్యా స్వాధ్యాయమాచరేత్ ॥ తతస్సంతర్పయేద్దేవాన్ ఋషీన్ పితృగణాంస్తథా ॥ జమదగ్నిః ॥ మధ్యం సకృతోపస్నానః ప్రాజాసీనః కుశాసన ఇతి ॥ గౌతమోఽపి ॥ నిత్యస్వాధ్యాయః పితృభ్యశ్చోదకదానమితి । ఏతదేవాభిప్రేత్య బ్రహ్మయజ్ఞాంతే ఆశ్వలాయన ఆహ ॥ దేవతాస్తర్పయతీత్యాది ॥ కాలాదర్శే ॥ ప్రాతర్మధ్యందినే వాపి బ్రహ్మయజ్ఞో విధీయతే ప్రాతర్యదితదా ప్రాతః ఆహుత్యాః పరతో భవేత్ । మధ్యాహ్నే

చైత్రపర్ణాత్ప్రాగ్వ్యశ్వదేవాత్పరత్రవా ఇతి ॥ ఏవంప్రాతరాహుత్య నంతరంవా మాధ్యాహ్నికసావిత్రీజపానంతరం తర్పణాత్పూర్వం వా మనుష్య యజ్ఞానంతరం వా బ్రహ్మయజ్ఞః కర్తవ్యః । దేశాదితికర్తవ్యతామాహమనుః । అపాంసమీపేనియతః నైత్యికం విధిమాస్థితః । సావిత్రీమప్యధీయీతగత్వారణ్యంసమాహితః ॥ ఆపస్తంబోపి ॥ అకృతప్రాతరాశఉదకాంతంగత్వా ప్రయతః శుచౌదేశేఽధీయీతేతి । ఉపవీతాదికర్తవ్యం శ్రుతిరాహ । దక్షిణత ఉపవీయోపవిశ్య హస్తావవనిజ్య త్రిరాచామేద్ద్విః పరిమృజ్యసకృదుపస్పృశ్య శిరశ్చక్షుషీ నాసికే శ్రోత్రే హృదయ మాలభ్యేతి । యజ్ఞోపవీతీత్యుపవిశ్య బ్రహ్మయజ్ఞేన యక్ష్యఇతి సంకల్ప్య విద్యుదసీత్యుదకముపస్పృశేత్ । యక్ష్యమాణోవేష్ట్వా వేతిశ్రుతేః ॥ తతఃహస్తావవనిజ్య మణిబంధనాత్ప్రక్షాళ్య పాదయోర వ్యపలక్షణం ఏతత్కార్యాంగంక్షాళనానంతరం హస్తపదస్య తతస్త్రిరపఃపిబేత్ । ద్విరోష్ఠౌ పరిమృజ్యసకృదుపస్పృశ్యసవ్యం పాణింపాదౌచ ప్రోక్ష్య శిరశ్చక్షుషీనాసికే శ్రోత్రేహృదయంచాలభ్య ప్రత్యేకంజలంస్పృష్ట్వేత్యర్థః ఇతి । హరదత్తేనవ్యాకృతం॥ త్రిరాచామేదిత్యాదియదుక్తంతస్యఫలమాహ శ్రుతిః । యత్త్రిరాచామతి తేనఋచఃప్రీణాతి । యద్ద్విఃపరిమృజతి తేనయజూంషి యత్సకృదుపస్పృశతి తేనసామాని యచ్ఛిరశ్చక్షుషీ నాసికే శ్రోత్రే హృదయమాలభతే తేనాథర్వాంగిరసో బ్రాహ్మణానీతిహాసాన్పురాణాని కల్పాన్ గాథా నారాశంసీః ప్రీణాతి । ఆంధ్రాదయస్తుకేచిత్ । యత్సకృదుపస్పృశతి తేన సామానీత్యస్యానంతరం యత్సవ్యం పాణింపాదౌప్రోక్షయతి । యచ్ఛిరశ్చక్షుషీతి ఫలవాక్యమధీయతే ॥ కర్తవ్యాంతరమాహ శ్రుతిః ॥ దర్భాణాం మహదుపస్తీర్యోపస్థం కృత్వా ప్రాఙాసీనః స్వాధ్యాయమధీయీతేతి । మహత్ప్రభూతం యథాతథాసనత్వేన దర్భానుపస్తీర్య ద్వితీయార్థేఽపష్టే ఉపస్థామితి దక్షిణోత్తరిణమాసనే విశేషం కృత్వా ప్రాఙ్ముఖ ఆసీనమాత్రోపి ద్యావాపృథివ్యోః సంధిమీక్షమాణః స

మాహితః స్వాధ్యాయమధీయీత ఆత్మీయం వేదం పఠేదిత్యర్థః ॥ ద
ర్భాసనస్యావశ్యకత్వస్యార్థం దర్భాస్త్రయం తేష్వతంత్రెత్రైర్యై
వ । అపాంవాఏష ఓషధీనాం రసో యద్దర్భాః సరసమేవ బ్రహ్మకురు
తే ఇతి ॥ అపామోషధీనాంచ రసేన దర్భాణాం తస్మాత్ త్రాసీనాధీ
యానః సరసం సవీర్యం బ్రహ్మవేదం కురుత ఇత్యర్థః । ప్రాగాసీన ఇత్య
త్రవిశేషమాహ శ్రుతిః ॥ దక్షిణోత్తరౌ పాణీ కృత్వా సపవిత్రావితి । దక్షి
ణో హస్త ఉత్తరః పరిభూతో యయోః తౌ దక్షిణోత్తరౌ । ఏవంభూతౌ
సపవిత్రౌ పాణీ ఉత్సంగవర్తినౌ సమావ ప్రచ్ఛిన్నాగ్రౌ దర్భావాప్రాదేశ
మాత్రే పవిత్రే, అథ యదుక్తం స్వాధ్యాయమధీయీతేతి ॥ తత్ర విశేషమా
హ ॥ ఓమితి ప్రతిపద్యత ఇతి । ప్రతిపద్యతే ఆరభ్యతే । అథోంకారస్తూయ
తే ॥ ఏతదిత్యాదినా । ఓమితి ప్రతిపద్యానంతరకర్తవ్యమాహ శ్రుతిః ॥
త్రీనేవ ప్రాయుఙ్క్త భూర్భువః సువరిత్యాహైతద్వై వాచః సత్యం యదేవ
వాచః సత్యం తత్ప్రాయుఙ్క్తాథ సావిత్రీం గాయత్రీం త్రిరన్వాహ ॥ ప
చ్ఛోర్ధర్చశోనువానం సవితా శ్రియః ప్రసవితా శ్రియమేవాప్నోత్యథో ప్ర
జ్ఞాతయైవ ప్రతిపదా ఛందాంసి ప్రతిపద్యత ఇతి ॥ భూర్భువః సువరిత్యా
హ వ్యాహృతిత్రయం పఠతి కింకృతం భవతి। త్రీనేవ వేదాన్ ప్రయుక్తవాన్
భవతి । ఏతద్వై వ్యాహృతిత్రయం వాచః సత్యం వేదాత్మికాయా వాచః సం
బంధి సత్యం సారభూతం త్రిభ్యః సారత్వేన ప్రభూతత్వాద్దధ్నో నవనీతమి
వ తస్మాత్తదేవ పఠన్ త్రయీసారమేవ పృథగవస్థితం ప్రయుక్తవాన్ భ
వతి । అథ వ్యాహృత్యనంతరం సావిత్రీం సవితృదేవత్యాం గాయత్రీం తత్స
వితురితి ఋచం త్రిరన్వాహ అనుక్రమేణ పఠతి । పచ్ఛః పాదం పాదం అర్ధర్చ
శః అర్ధర్చమర్ధర్చం సంఖ్యైకవచనాది॥ శంసి॥ అథానువానం అనుచ్ఛాందసం
అర్ధర్చేష్వవయవాన్ । అత్ర కేచిద్వ్యాహృతీర్వ్యాహృత్య త్రిష్వనువచనేషు
కుర్వంతి । అన్యేతు వ్యాహృతీర్వ్యాహృతాః పాదాదిష్టం తేషు వాతథార్ధ
ర్చయోరుత్తమాయాం కృత్స్నాయాం ఇతి ॥ బ్రహ్మదేశక్రమేణను

ర్వంతి । సవితా ఖలు సర్వస్యాశ్రయః ప్రసవితా ఉత్పాదయితా ॥ అథ తద్దేవ
తాం గాయత్రీం వదిష్యామః శ్రియం ప్రాప్నోతి । అథ సావిత్ర్యంతే స్వాధ్యా
యమధీయీతేతి ॥ ఏవమేకస్మిన్నహని విధానముక్తం । అథానంతరా
దిషు దివసేషు ప్రజ్ఞాతమేవ ప్రతిపదా ఉపక్రమే॰ ఛందాంసి ఛందోవయ
వాక్ ప్రతిపద్యతే । ఆరభ్యతే, అవ్యవధానేనావస్థితత్వం ప్రజ్ఞాతత్వం
పూర్వేద్యుర్యావదధీతం తత ఏవారభ్య ఉత్తరేద్యురధీయీత ॥ నను
యంకంచిద్వేదభాగమితి । స్వశాఖాధ్యయనం బ్రహ్మయజ్ఞం తథా బ్రా
హ్మణం ॥ యత్స్వాధ్యాయం వేదమధీయీత కామప్యృచం యజుః సామ
వా తద్బ్రహ్మయజ్ఞః సంతిష్ఠత ఇతి ॥ శౌనకః ॥ యస్స్వశ్రుతిజపః ప్రోక్తో బ్ర
హ్మయజ్ఞః స ఉచ్యత ఇతి ॥ పైఠీనసిరపి ॥ స్వశాఖాధ్యయనం యత్తద్బ్ర
హ్మయజ్ఞం ప్రచక్షతే । బ్రహ్మయజ్ఞపరో విప్రో బ్రహ్మలోకే మహీయతే ఇ
తి ॥ ఆశ్వమేధికేఽపి ॥ వేదమాదౌ సమారభ్య తథోపర్యుపరిక్రమాత్ ॥
యదధీతేఽన్వహం శక్త్యా తత్స్వాధ్యాయం ప్రచక్షతే ॥ ఋచం వాథ య
జుర్వాపి సామ గాథామథాపి వా । ఇతిహాసపురాణాని యథాశక్తిర్న హా
పయేత్ ఇతి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ ప్రదక్షిణం సమావృత్య నమ
స్కృత్యోపవిశ్య చ । దర్భేషు దర్భపాణిభ్యాం సంహతాభ్యాం కృతాం
జలిః ॥ స్వాధ్యాయం తు యథాశక్తి బ్రహ్మయజ్ఞార్థమాచరేత్ ఇతి ।
హారీతః ॥ దర్భాసీనో దర్భపాణిర్బ్రహ్మయజ్ఞవిధానతః । ప్రాఙ్ము
ఖో బ్రహ్మయజ్ఞం తు కుర్యాచ్ఛ్రద్ధాసమన్విత ఇతి ॥ శౌనకః ॥ ప్రాచ్యా
యామైగ్ధదోషః శుక్లాంబరధరశ్శుచిః । యథావిధ్యుపఆచమ్య ఆహరే
ద్దర్భసంస్తరం ॥ పవిత్రపాణిః కృత్వా తు ఉపస్థం దక్షిణోత్తరం ఇతి ॥
శౌనకః ॥ ప్రాగ్వోదగ్వా గ్రామాన్నిష్క్రమ్యాప ఆప్లుత్య శుచౌ దేశే
యజ్ఞోపవీత్యాచమ్యాక్లిన్నవాసా దర్భాణాం మహదుపస్తీర్య ప్రాక్కూలా
నాం తేషు ప్రాఙ్ముఖ ఉపవిశ్య ఉపస్థం కృత్వా దక్షిణోత్తరా పాణీ సంధీయ
పవిత్రవంతౌ । ద్యావాపృథివ్యోః సంధిమీక్షమాణః సమీక్ష్య గాయత్రీం వాత్య

యుక్తమాత్మానంమన్యతే ॥ తథాయుక్తోఽధీయీత స్వాధ్యాయంఓంపూర్వాః వ్యాహృతీః సావిత్రీమన్వాహ పచ్ఛోఽర్ధర్చశః సర్వామితి ॥ స్మృతిరత్నావళ్యాం ॥ స్నాత్వాయజ్ఞోపవీతీచ ధృత్వాచమ్యోదకంతథా । పవిత్రైలక్షతైర్యుక్తైకృత్వాభిన్నాగ్రతాదికైః ॥ తయోరేకైకమేకైకపాణినాధారయేత్పృథక్ । సవ్యపాణౌ స్థితాంగుష్ఠప్రదేశిన్యోస్తుమధ్యకః ॥ దక్షిణస్యాంగుళీస్సాన్యచతస్రోఽంగుళివర్జితః । తథాసవ్యకరాంగుష్ఠం దక్షిణాంగుష్ఠవేష్టితమ్ ॥ సంధాయచైవంసంబద్ధౌపాణీదక్షిణసక్థితః । ప్రణవంవ్యాహృతీంచైవ గాయత్రీంచజపేత్క్రమాత్ ॥ పచ్ఛోర్ధర్చశస్తద్వత్సావేదాదీంశ్చతురోజపేత్ । నిత్యంప్రశ్నమధీయీతయథాశక్త్యథవాపఠేత్ ॥ తత్రత్రయంకారకంచ వైశ్వదేవమనూత్పఠేత్ । మంత్రప్రశ్నంపునశ్చైవం బ్రహ్మయజ్ఞైకమంవిదుః । యావంతంమంత్రమధ్యేతి శక్త్యాస్వాధ్యాయమాత్మనః ॥ తావంతమనువాకంవానూక్తంప్రశ్నమథాపివా । తథాయావత్ప్రతిజ్ఞాతంఅధ్యాయంసూక్తమేవవా ॥ ఋచంవాప్యంతతోఽవశ్యం అధీయీతస్వశక్తితః । ఓం నమోబ్రహ్మణఇతిజపిత్వాప్రణవంజపేత్ ॥ యదద్యాదతిథిభ్యస్తు బ్రహ్మయజ్ఞస్యదక్షిణా । నకుర్యాదాసనస్థస్తు బ్రహ్మయజ్ఞంకదాచనేతి ॥ ఆసనస్థః కంబళాద్యాసనస్థః ॥ స్మృత్యంతరే ॥ నమోబ్రహ్మణఇత్యేతాం త్రిరుక్త్వాప్రణవంపఠేత్ । గ్రామాద్బహిరధీయీతమధ్యమేనస్వరేణతు ॥ అధీతేఽనసాగ్రామే బ్రహ్మయజ్ఞంకరోతిచ అయంతుబ్రహ్మయజ్ఞస్స్యాద్భిక్షాదానాదిదక్షిణఇతి ॥ ఆపస్తంబః ॥ శుచౌదేశేఽధీయీతయథా స్వాధ్యాయముత్సృజేత్ ॥ వాచావనసానధ్యాయమితి ॥ యథాధ్యాయంయథాపాఠమనేనపదక్రమాద్యనుషంగోఽపిసిద్ధ్యతి । వాచేతి మానసస్యవ్యుదాసః ॥ ఉత్సృజన్ ఆదిత ఆరభ్యప్రథమాదిష్వహస్స్వధీయీతద్వితీయాదిష్వహస్సూత్సృజ్యతతః పరమధీయీతేత్యర్థః -మధ్యందినేపి శేషమాహశ్రుతిః - మధ్యందినేప్రబల మధీయీతా సౌఖలు వావైషఆదిత్యః యద్బ్రాహ్మణస్తస్మాత్తర్హి తేక్ష్ణ్యంతపతీతి ॥ ప్రబలంప్రభూతం యో

యంబ్రాహ్మణోనామఏషఃఅసావాదిత్యస్స్వయమేవాదిత్యఏవాయంతయో రేకత్వాత్ - యశ్చాసావాదిత్యే - సఏక ఇతి శ్రుతేః ॥ యస్మాద్బ్రాహ్మణాఖ్య ఆదిత్యః మధ్యందినేముఖ్యాదిత్యస్తీక్ష్ణస్తంతీక్ష్ణతరంతపతీత్యర్థః॥ తత్రైవ- నమోబ్రహ్మణఇతిపరిధానీయాంత్రిరన్వాహాపఉపస్పృశ్యగృహానేతి తతో యత్కించిద్దదాతిసాదక్షిణేతి - పరిధానీయాం పరిసమాపనీమృచంత్రిరన్వాహాపఉపస్పృశ్య । ఆదావంతేచేతివేదితవ్యం - తత్రాదావిద్యుదసీతి । అంతేవృష్టిరసీతి । తతోగృహంగత్వాయత్కించిదపి గృహస్థోదద్యాత్సాదక్షిణా - అస్యయజ్ఞస్యఅంగంతస్మాద్యత్కించిద్దద్యాదితివిధిః॥ ఏవంముఖ్యవిధిముక్త్వాఽనుకల్పమాహశ్రుతిః॥ గ్రామేమనసాస్వాధ్యాయమధీయీతదివానక్తంవేతిహస్మాహశౌచఆహ్నేయఉతారణ్యే బలఉతవాచోతతిష్ఠన్ ఉతవ్రజన్నుతాసీన ఉతశయానోధీయీతైవస్వాధ్యాయంతపస్వీపుణ్యోభవతియ ఎవంవిద్వాన్స్వాధ్యాయమధీతఇతి । యదుక్తం ఉత్సృజన్ ఇతితత్రోచ్యతే ॥ గ్రామేమనసేతి । యదుక్తముదితఆదిత్య ఇతితత్రోచ్యతే। దివానక్తంవేతిమనసేత్యేవ శౌచః శుచేఃపుత్రః ఆహ్నేయః ఏవంనామంజర్షిరిత్యాహస్మఉతారణ్యేఅరణ్యేపిఅబల అశక్తశ్చేత్ మనసాధీయీత ఉతవాచాఆసనాశక్తస్థానాద్యనుజ్ఞాయతే - ఉతతిష్ఠన్నిత్యాదినాఅధీయీతైవఅశక్తశ్చేద్యథాకథంచిదధ్యయనమేవకుర్యాత్ - సత్వంగాశక్త్యాప్రధానంపరిత్యాజ్యమిత్యర్థః ॥ యఎవంస్వాధ్యాయమాహాత్మ్యం విద్వాన్ విజానన్ స్వాధ్యాయమధీతే - సఏవ తపస్వీభవతి- అధ్యయనఫలంప్రాప్నోతిపుణ్యః పఙ్క్తిపావనశ్చభవతీత్యర్థః ॥ నక్తంవేత్యేతత్ - బ్రహ్మయజ్ఞస్యావశ్యకప్రతిపాదనపరం- నతురాత్రావనుష్ఠానపరం ; తథా చశ్రూయతే ॥ సవాఏషయజ్ఞః సద్యః ప్రతాయతే సద్యఃసంతిష్ఠతే తస్య ప్రాక్సాయమవభృథఇతి ॥ సఏషబ్రహ్మయజ్ఞః ॥ సద్యః అహన్యేవ ప్రతాయతే- అద్యాహన్యేవసంతిష్ఠతే-సమాప్యతే-తస్యసాయంకాలాత్ప్రాగమేవఅవభృథః సమాప్తిరిత్యర్థః ॥ స్మర్యతేచ ॥ రాత్రౌప్రహరపర్యంతం

దివాకృత్యానికారయేత్ । బ్రహ్మయజ్ఞంచసౌరంచవర్జయిత్వావిశేషతఇతి॥
అతః దివాబ్రహ్మయజ్ఞాద్యకరణేస్నాతకవ్రతలోపేచ ప్రాయశ్చిత్తమభో
జనమితిమనూక్తంద్రష్టవ్యం – ఆపస్తంబః ॥ తపస్స్వాధ్యాయఇతిబ్రా
హ్మణం, తత్రశ్రూయతే ॥ సయదితిష్ఠన్ఆసీనః శయానోవాస్వాధ్యాయ
మధీతేతపఏవతత్తప్యతే తపోహిస్వాధ్యాయఇతి,అనధీతవేదస్య బ్రహ్మ
యజ్ఞేగాయత్రీజపమాహ॥ మనుః ॥ అపాంసమీపేనియతోనైత్యకం విధి
మాస్థితః । గాయత్రీమప్యధీయీతగత్వారణ్యంసమాహితః ॥ బ్రహ్మయజ్ఞ
ప్రవృత్త్యర్థంసావిత్రీమాత్రమభ్యసేత । సవేదవిజ్జపేన్నిత్యం బ్రహ్మద్యాను
జ్ఞసిద్ధయే ॥ సంగ్రహే ॥ బ్రహ్మయజ్ఞజపేసూక్తంపౌరుషం చింతయన్
హరిమ్ । ససర్వాన్జపతేవేదాన్ సాంగోపాంగాన్విధానతః ॥ యాజ్ఞవ
ల్క్యః ॥ వేదాథర్వపురాణాని సేతిహాసానిశక్తితః । బ్రహ్మయజ్ఞప్రసిద్ధ్య
ర్థంవిద్యాంచాధ్యాత్మికీంజపేత్ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ ప్రణవ వ్యాహృతీ
రుక్త్వాసావిత్రీంపచ్ఛోర్ధర్చశోనవానం ఉక్త్వా అధ్యాయం సూక్తమృచం
వా ఇతిహాసపురాణంవా మంత్రజీణమధ్యమేనవా స్వరేణాధీత్యనమోబ్రహ్మ
ణఇతి త్రిరుక్త్వా ఓంతత్సదితి సమాపయేదితి ॥ గ్రహణాధ్యయనవద్బ్రహ్మ
యజ్ఞాధ్యయనస్యానధ్యాయదినేపిపరిత్యాగప్రాప్తామనురాహ ॥ వేదో
పకరణేచైవ స్వాధ్యాయేచైవనైత్యకే । ననిరోధోస్త్యనధ్యాయే వేద
మంత్రేషుచైవహి ।నైత్యకేనాస్త్యనధ్యాయః బ్రహ్మయజ్ఞంహి తత్స్మృ
తమ్ । బ్రహ్మాహుతిహుతం పుణ్యం యదధ్యాయవషట్కృతమ్ ॥ బ్రహ్మ
ణాహుతిద్రవ్యం తేనహుతమధీయీత మిత్యధ్యాయో యాజ్యాది మంత్రస
మూహః - తేనవషట్కారేణాపి హుతమిత్యర్థః ॥ యతోనాస్త్యన
ధ్యాయః - అతఏవానధ్యాయ విశేషానుద్యతేషుజపం ప్రశంసతి శ్రు
తిః ॥ తస్యవా ఏతస్యయజ్ఞస్యమేఘోహవిర్ధానం విద్యుదగ్నిర్వర్షం హవిః
స్తనయిత్నుర్వషట్కారో యదవస్ఫూర్జతిసోనువషట్కారో వాయు రా
త్మామావాస్యాస్విష్టకృద్యఏవం విద్వాన్మేఘేవర్షతి విద్యోతమానే స్తన

యిత్సుస్నూఙ్నజతిపవమానేవాయోమావాస్యాయాంస్వాధ్యాయమధీతే
తపఏవతత్తప్యతఇతిఅస్యయజ్ఞస్యార్షత్వాత్ కర్మణివానధ్యాయాభావాత్
తదేవ కర్మత్వం స్పష్టయితుం మేఘాదయో హవిర్ధానాది రూపేణ
రూప్యంతే తస్య బ్రహ్మయజ్ఞస్యాన్యయనాత్మనో మేఘాదయో హవిర్ధా
నాదిస్థానీయాః ॥ ఉదకాధారత్వేన మేఘో హవిర్ధానీయః । ఉదకస్యహ
విష్ట్వమాహవర్షం హవిరితి హవిర్ధానే హి సోమాదీని హవీంషి నిధీయం
తే ॥ విద్యుదగ్నిస్థానీయా ప్రకాశవత్త్వాత్ దృష్టిహేతుత్వాచ్చ వర్షం హ
విస్థానీయం । సర్వస్యోత్పత్తిహేతుత్వాత్స్తనయిత్నుస్తనితం కుర్వ
న్మేఘో వషట్ కారస్థానీయః తదనంతరం వర్షలక్షణస్య హవిషః ప్ర
పతనాత్ అవస్ఫూర్జశబ్దః సోనువషట్కారస్థానీయః ॥ పశ్చాద్భ
వసామ్యాత్ ॥ వాయురాస్థానీయః ॥ ప్రాణత్వాత్ । అథవాస్యస్విష్టకృ
త్స్థానీయః యజనసంపత్తిహేతుత్వాత్ । య ఏవం మేఘాదీనాం అధ్యయ
నాంగత్వం విద్వాన్ మేఘాదిసంఘటేపి వా అకాండపవమానే అమావాస్యా
యాంచాధీతే తపఏవతత్తప్యతే । నిత్యస్వాధ్యాయాధ్యయన లక్షణంతపః
అవిగుణమేవతరతి తదేవాహ ॥ తపోహిస్వాధ్యాయ ఇత్యాపస్తంబః ॥ వా
జసనేయిబ్రాహ్మణం బ్రహ్మయజ్ఞో హవా ఏష యత్స్వాధ్యాయః తస్యై
తే వషట్కారా యత్స్తనయతి । యద్విద్యోతతే యదవస్ఫూర్జతి య
ద్వాతో వాతి తస్మాత్స్తనయతి విద్యోతమానేవ స్ఫూర్జతి వా తేవా
త్యధీయీతైవ వషట్కారాణాం చ బట్కారాయేదితి; తస్య శాఖాంతరేవా
క్యసమాప్తిరథ యది వా వాతో వాయాత్ స్తనయతి । యద్వా విద్యోతవావ
స్ఫూర్జేద్వైకామృచం ఏకంవాసామాభివ్యాహరేత్ ॥ భూర్భువః స్వ
స్సాంత్యం తపః శ్రద్ధాయాం జుహోమీతి వై తత్తేనో భైవాస్యైతత్స్వా
ధ్యాయ ఉపాత్తో భవత్యేవం స్వాధ్యాయోనవిప్రతిషిద్ధః । అధ్యయనాధ్యా
యం హ్యుపదిశంతి తదనర్థకం స్యాద్వాజసనేయిబ్రాహ్మణం కదవేత్తే
తేతి స్యార్థకః । స్వాధ్యాయో నామ య ఏష బ్రహ్మయజ్ఞః బ్రహ్మ వేదః

తత్సాధనో యాగః । తస్య యజ్ఞస్య ఏతే స్తనయిత్న్వాదయో వషట్కా
రాః బహువచననిర్దేశాచ్చ వషట్కారానువషట్కారస్వాహాకారాః
ప్రధానార్థా గృహ్యంతే । యస్యైతే వషట్కారాః తస్మాత్స్తనయిత్న్వా
దిష్వనధ్యాయనిమిత్తేషు సత్స్వపి అధీయీతైవ న పునరనధ్యాయ ఇతి । నా
ధీయీతేతి కిమర్థం వషట్కారాణామేతేషాం అచ్ఛంబట్కారాయ అధ్య
ర్థత్వాయ తస్య వాజసనేయిబ్రాహ్మణస్య శాఖాంతరే పర్యవసానమి
తి తదేవ శాఖాంతరం పఠతి । అథ యదితి వాతాదిషు సత్స్వపి కామ్యవ
మధీయీత ॥ ప్రాప్తే ప్రదేశే యజుర్వేదాధ్యయనమేకం సామ సర్వేషు
వా వేదేషు భూర్భువః సువః సత్యం తప ఇతి యజుర్భిరభివ్యాహరేత్ ।
న పునర్యథాపూర్వం ప్రశ్నమాత్రం తేనైవ తావతైవ అసాధ్యే తు తస్మి
న్నహని స్వాధ్యాయ ఉపాత్తో భవతి । అధీతో భవతీతి యావత్ । ఏవం సతి వాజ
సనేయిబ్రాహ్మణస్య శాఖాంతరే వాక్యసమాప్త్యా శ్రయమాణాయాం
ఆర్యసమయేన ఆర్యావిశిష్టా మన్వాదయస్తేషాం సమయో వ్యవస్థానే
నాపి ప్రతిషిద్ధం భవతి । ఇతరథా విప్రతిషిద్ధం స్యాత్ కథం కుర్యాత్ తత్స్వా
ధ్యాయమనధ్యాయం చోపదిశంతి । తదుపదేశమనర్థకం స్యాత్ ॥ యది
వాజసనేయిబ్రాహ్మణం యథాశ్రుతమపేక్షితార్థ్యతా అతో వాక్యసమా
ప్తిరేవ యుక్తా ఏవం హి వాజసనేయిబ్రాహ్మణస్యాపి నాత్యంతబాధః । అ
నధ్యాయాంశస్యాపి ప్రభూతాధ్యయనవిషయతయా అర్థవత్త్వమితి ॥ కే
చిత్తు నిత్యప్రశ్నాధ్యాయినో నధ్యాయో నాస్తి । అమావాస్యాయాం స్వా
ధ్యాయమధీయీత ఇతి నిత్యమనధ్యాయోప్యధ్యయనవిధానాదేకామ్య చ
మేకం వా యజుః ॥ అల్పం జపన్ననధ్యాయే పశ్యత్యల్పతరం జపేదిత్యాదికం
తు అనియతప్రశ్నాధ్యాయవిషయం । అత ఏవోజ్జ్వలాయాం ॥ కా పున
రసౌ స్మృతిః । యా బ్రహ్మయజ్ఞేప్యనధ్యాయముపదిశంతీ మానమేతావద్విప
ర్యస్తం ప్రతీయతే । నైత్యకే నాస్త్యనధ్యాయ ఇతి సామాన్యేనాధ్యాయో
దేశస్తు బ్రహ్మయజ్ఞాదన్యత్ర చరితార్థః । తస్మాత్తాదృశీ స్మృతిర్మృగ్యతే ।

తథాస్మృతిరత్నావళ్యాం ॥ దేవతార్చనమంత్రాణాం నానధ్యాయస్స దాస్మృతః ॥ సంకల్పితానాంమంత్రాణాం వైదికానాంతథైవచ ॥ నానధ్యాయనిరోధోస్తి జపకర్మణిసర్వదా ॥ నిత్యేజపేచకామ్యేచ కృతౌ పారాయణేతథా । నానధ్యాయోస్తి వేదానాం మంగాభ్యాసేతథైవచ ॥ సంకల్పితానాం రుద్రైకాదశినీం పురుషసూక్తం నిత్యమహం జపిష్యామీతిసంకల్పిత వైదిక మంత్రాణాం, విద్యాం ప్రత్యేవగ్రహణ ధారణాధ్యయనం ప్రత్యేవానధ్యాయః నపునర్బ్రహ్మయజ్ఞాగ్నిహోత్రాది కర్మయోగే మంత్రాణామిత్యర్థః । నచకర్మయోగేన ధ్యాయనిషేధ ఏకదేశవిషయతయాపరితార్థః ఇతివాచ్యం । అగ్నిహోత్రమంత్రాణామప్యేక దేశాధ్యయన ప్రసక్తేః । అతోనిత్యప్రశ్నాధ్యాయినో నానధ్యాయనివృత్తిః ॥ అనియతాధ్యయనంతు ఏకదేశాధ్యయనమిత్యాహుః । అత్ర దేశమోరకుచిత్వే బ్రహ్మయజ్ఞోవర్జనీయః ॥ తథాశ్రుతిః ॥ తస్యవా ఏతస్యయజ్ఞస్య ద్వావనధ్యాయౌయదాత్మాశుచిర్యద్దేశ ఇతి । బ్రహ్మయజ్ఞోయం నిత్యః ॥ అగ్నికార్యపరిభ్రష్టః పతితః పరికీర్తితః ॥ బ్రహ్మయజ్ఞవిహీనశ్చ బ్రహ్మహా కీర్తితో బుధైః ఇతిప్రత్యవాయస్మృతేః ॥ ఏతత్తంయోనుత్సృజత్యభాగో వాచిభవత్యభాగోనాకఇతిశ్రుతేశ్చ । తమేతం స్వాధ్యాయమారభ్య యోనుత్సృజతి పశ్చాద్యజతితస్యవాచి అభాగోభవతిఫలం నభవతి అతఏవనాకేపి అభాగోభవతీత్యర్థః ॥ బ్రహ్మయజ్ఞంప్రశంసతిశ్రుతిః ॥ ఉత్తమంనాకం లోహత్యుత్తమస్మానానాం భవతి యావంతం హవా ఇమాంతస్య పూర్ణాందదత్స్వర్గం లోకంజయతి తావంతంలోకంజయతి భూయాంసం చాక్షయ్యం చాపపునర్మృత్యుం జయతి బ్రహ్మణః సాయుజ్యం గచ్ఛతి । అరణ్యేగ్రామేవా యావత్తరసం స్వాధ్యాయమధీతే సర్వాన్లోకాన్జయతి । యంయంక్రతుమధీతే తేనతేనాస్యేష్టం భవత్యగ్నేర్వాయోరాదిత్యస్య సాయుజ్యంగచ్ఛతితదేషాభ్యుక్తా ఇతిచ । బ్రహ్మయజ్ఞాధ్యయనఫలమాహ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ మధునాపయసాచైవ సదేవాంస్తర్ప

యేద్ద్విజః ॥ పితౄన్మధుఘృతాభ్యాం చ ఋచోఽధీతే హి యోఽన్వహం ।యజూం
షి శక్తితోఽధీతే యోఽన్వహం సఘృతామృతైః ॥ ప్రీణాతి దేవానాజ్యేన మధు
నా చ పితౄంస్తథా ॥ స తు సోమఘృతైర్దేవాన్ తర్పయేద్యోఽన్వహం ప
ఠేత్ । సామాని తృప్తిం కుర్యాచ్చ పితౄణాం మధుసర్పిషా ॥ మేదసా త
ర్పయేద్దేవానథర్వాంగిరసః పఠన్ । పితౄంశ్చ మధుసర్పిర్భ్యాం అన్వహం
శక్తితో ద్విజః । వాకోవాక్యం పురాణం చ నారాశంసీశ్చ గాథికాః ॥
ఇతిహాసాంస్తథా విద్యాం శక్త్యాధీతే హి యోఽన్వహం । మాంసక్షీరౌదనం మ
ధుతర్పణం సదివౌకసాం । కరోతి తృప్తిం కుర్యాచ్చ పితౄణాం మధుసర్పి
షా । తే తృప్తాస్తర్పయంత్యేనం సర్వకామఫలైశ్శుభైః ॥ యం యం క్ర
తుమధీతే చ తస్య తస్యాప్నుయాత్ఫలం । త్రిర్విత్తపూర్ణపృథివీ దాన
స్య ఫలమశ్నుతే ॥ తపసశ్చ పరస్యేహ నిత్యస్వాధ్యాయవాన్ ద్విజః ॥ వా
కోవాక్య ప్రశ్నోత్తరరూపం వేదవాక్యం పురాణం బ్రాహ్మ్యాది. చకారా
న్మానవాది ధర్మశాస్త్రం ॥ నారాశంసీః రుద్రదైవత్యాన్మంత్రాన్ గాథాః
యజ్ఞగాథేంద్రగాథాద్యాః ఇతిహాసాన్ భారత రామాయణాదీన్ విద్యాః
వారుణ్యాద్యాః ॥ శ్రుతిరపి ॥ యదృచోఽధీతే పయసః కుల్యా అస్య పి
తౄన్స్వధా అభివహంతి యద్యజూంషి ఘృతస్య కుల్యా యత్సామాని
సోమ ఏభ్యః పవతే యదథర్వాంగిరసో మధోః కుల్యా యద్బ్రాహ్మణా
నీతిహాసాన్పురాణాని కల్పాన్ గాథా నారాశంసీః, మేదసః కుల్యా అస్య పి
తౄంత్స్వధా అభివహంతి యదృచోఽధీతే పయసాహుతిభిరేవ తద్దేవాగ్ంస్త
ర్పయతి త ఏనం తృప్తా ఆయుషా తేజసా వర్చసా శ్రియా యశసా బ్రహ్మ
వర్చసేనాన్నాద్యేన చ తర్పయంతీతి । పయసః కుల్యాః పయః పరిపూ
ర్ణాః కుల్యా అస్యాధ్యేతుః పితౄన్ స్వరూపాన్ అభిముఖ్యేన వహంతి ।
సుగమమన్యత్ ॥ అత్ర కేచిత్ బ్రహ్మయజ్ఞే నిత్యే కామ్యే చాథర్వాంగి
రసాదిమంత్రజపం కుర్వంతి । తత్ర మేయజ్ఞేన దక్షిణయా సముస్తపగ
వ్యయమథర్వాంగిరసమంత్రః । చిత్తి పృథివీ పెబూతాగ్న హోతేత్యాది వాకో

బ్రాహ్మణమంత్రః । ఘృతంపిబంతి మధు తేపిబంతి సోమంపిబంతి అమృతేన సార్ధం మృత్యోః పరస్తాదమృతా భవంతి । యేబ్రాహ్మణా బ్రహ్మచర్యం చరంతి॥ ఇతిహాసమంత్రః పరిత్రాణాయ సాధూనాంవినాశాయచదుష్కృతాం । ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామియుగేయుగే ఇతి శ్లోకపురాణం ॥ అథాతోదర్శపూర్ణమాసౌ వ్యాఖ్యాస్యామః ఇతి ॥ ఇత్యాదికల్పః ॥ తదేషాహియజ్ఞగాథాగీయతే । వైశ్వానరీంవ్రాతపతీం పవిత్రేష్టింతథైవచ ॥ ఋతావృతౌప్రయుంజానః పునాతిదశపూరుషం । ఇతి గాథామంత్రః ॥ ఇదంజనాఉపశ్రుతా నరాశంసీఃప్రశస్యతే । షష్టింసహస్రానవతింశ్చ గౌరవ ఆదశమేషుదర్యుహ్యామితి నారాశంసమంత్రః ॥ తతః ॥ తచ్ఛంయోరావృణీమహ ఇతిశాంతింపఠంతి । అగ్నిర్జ్యోవాపీషః యోపస్నీకః ॥ పంచక్లుప్తామహాయజ్ఞాః ప్రత్యహంగృహమేధినాం । పంచసూనాగృహస్థస్య వర్తంతేహరహస్సదా ॥ ఏతాసాం పావనార్థాయ పంచయజ్ఞాః ప్రకల్పితాః । ఇత్యాదిభిః పంచమహాయజ్ఞాంతః పాతినో బ్రహ్మయజ్ఞస్య గృహస్థకార్యావగమేపి బ్రహ్మచారిభిరపి కర్తవ్యం । సాయంప్రాతస్త్వగ్నికార్యంయథాశక్తి జితేంద్రియః ॥ కుర్యాత్ప్రతిదినంవర్ణీ బ్రహ్మయజ్ఞంచతర్పణమితి విశేషస్మరణాత్ ॥ వసిష్ఠః ॥ ఋగ్సామాథర్వణోక్తాన్ జపేన్మంత్రాన్యజూంషిచ । జపిత్వైవంతతఃకుర్యాత్ దేవర్షిపితృతర్పణమ్ ॥ తర్పణంతుయథాస్వశాఖంద్రష్టవ్యం । తచ్చాగ్రేవక్ష్యతే॥ఇతిబ్రహ్మయజ్ఞవిధిః । *ద్వితీయభాగకృత్యం*అథాష్టధావిభక్తస్య దివసస్య ప్రథమభాగకృత్యముక్త్వా ద్వితీయభాగకృత్యమాహదక్షః॥ద్వితీయేచతథాభాగే వేదాభ్యాసోవిధీయతే॥ కూర్మపురాణేపి॥ వేదాభ్యాసంతతఃకుర్యాత్ ప్రయత్నాత్శక్తితోద్విజః ।జపేదధ్యాపయేచ్ఛిష్యాన్ ధారయేద్వైవిచారయేత్ ।అవేక్ష్యేతచశాస్త్రాణి మన్వాదీనిద్విజోత్తమః ।వైదికాంశ్చాపినిగమాన్ వేదాంగానిచసర్వశః । వ్యాసః । నాన్యతోజ్ఞాయతేధర్మః వేదాదేవైషనిర్బభౌ ॥ తస్మాత్స

ర్వ్యప్రయుక్తేనధర్మార్థం వేదమాశ్రయేత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ హు
త్వాగ్నీన్సూర్యదైవత్యాన్ జపేన్మంత్రాన్సమాహితః । వేదార్థానధి
గచ్ఛేచ్ఛాస్త్రాణివివిధానిచ ॥ తస్మిన్నేవభాగేకృత్యత్వాంతరమాహ ॥
దక్షః ॥ సమిత్పుష్పకుశాదీనాం సకాలఃసముదాహృత ఇతి ॥ చంద్రికా
యామ్ ॥ సంధ్యాసావిత్రిహోమశ్చ పూర్వస్మిన్భాగఏవతు । వేదా
భ్యాసోద్వితీయాంశే సమిత్పుష్పకుశాహృతిః ॥ స్మృత్యంతరే ॥ తతశ్చ
స్వహితార్థాయ స్వాధ్యాయంకించిదాచరేత్ ॥ కుశపుష్పేంధనాదీనిగ
త్వాదూరంసమాహరేత్ ॥ సంవర్తః ॥ సమిత్పుష్పకుశాదీని శ్రోత్రి
యఃస్వయమాహరేత్ ॥ సంగ్రహే ॥ శూద్రాహృతానిపుష్పాణి క్ర
యక్రీతానియానిచ । పారక్యానిచపుష్పాణి లబ్ధాన్యర్హాణినార్చనే ॥
ఉత్తమంస్వార్జితంపుష్పం మధ్యమంవన్యముచ్యతే ॥ అధమంతుక్రయ
క్రీతం పారక్యంచాధమాధమం । త్యాజ్యంపర్యుషితంజంతు దూషితంపా
దలంఘితమ్ ॥ మ్లానంస్పృష్టంతథాస్పృశ్యై నీతంచప్రతిలోమజైః । హ
స్తానీతంపదానీతం స్వయంపతితమేవవా ॥ దేవారామోద్భవంపుష్పం గ్ర
హదేవాయనార్చయేత్ ॥ ఆశ్వమేధికే ॥ అర్కపుష్పాణిచాన్యాని అ
ర్కపత్రస్థితానిచ । నిర్గంధానిచపుష్పాణి సర్వాణ్యేతానివర్జయేత్ ॥
కీటకోశాపవిద్ధాని శీర్ణపర్యుషితానిచ । స్వయంపతితపుష్పాణి త్యజే
దుపహతానిచ ॥ స్మృతిరత్నే ॥ జలజానాంచసర్వేషాం పాత్రాణామహ
తస్యచ । కుశపుష్పస్యరజత సువర్ణకృతయోరపి ॥ నపర్యుషితదో
షోస్తితీర్థతోయస్యచైవహీతి ॥ మౌద్గల్యః । అవాలుకాయుతంతోయం అ
స్నేహాక్తంతథోదనమ్ ॥ అసూత్రగ్రథితంపుష్పం సర్వంపర్యుషితంభ
వేత్ ॥ వర్జ్యంపర్యుషితంచాన్నం వర్జ్యంపర్యుషితంజలమ్ । నవర్జ్యంజా
హ్నవీతోయం నవర్జ్యంతులసీదళం । అరవారేచశుక్రేచ మన్వాదిషుయు
గాదిషు ॥ నాహరేత్తులసీపత్రం మధ్యాహ్నాత్పరతోహని । సంక్రాంత్యాం
పక్షయోరంతే ద్వాదశ్యాంనిశిసంధ్యయోః ॥ తులసీంయేవిచిన్వంతి తేఛి

దంతిహారేశ్శిరః ॥ భారతే ॥ తులసీపత్రమాదాయ మధ్యక్షోగతవానయ
తః । తమేవానుగమిష్యామి యథాగౌర్వత్సలంతథా ॥ తులస్యాహర
ణమంత్రః ॥ తులస్యమృతసంభూతే సదాత్వంకేశవప్రియే । కేశవార్థం
లునామిత్వాం వరదాభవశోభనే ॥ క్షీరోదమథనోద్భూతే తులసీత్వం
ప్రసీదమేఇతి ద్వితీయభాగకృత్యం *తృతీయభాగకృత్యం*॥తృతీయభాగకృ
త్యమాహదక్షః॥తృతీయేచతథాభాగేపోష్యవర్గార్థసాధనమ్॥వ్యాసోపి॥
ఉపేయాదీశ్వరంచాథయోగక్షేమార్థసిద్ధయే॥సాధయేద్వివిధానార్థాన్
కుటుంబార్థంద్విజోత్తమః॥ ఈశ్వరంరాజానమ్ ॥అలబ్ధలాభోయోగః ।
లబ్ధపరిపాలనంక్షేమః ॥ హారీతః ॥ సంచింత్యపోష్యవర్గస్య భరణార్థంవి
చక్షణః । ఈశ్వరంచైవకార్యార్థం అభిగచ్ఛేద్ద్విజోత్తమః ॥ గౌతమో
పి ॥ యోగక్షేమార్థమీశ్వరమభిగచ్ఛేత్ నాన్యమన్యత్ర దేవగురుధార్మి
కేభ్య ఇతి ॥ మనుః ॥ యాత్రామాత్రప్రసిద్ధ్యర్థం ధనమిచ్ఛేత్తుబుద్ధిమాన్।
పోష్యవర్గోదక్షేణదర్శితః ।మాతాపితాగురుర్భ్రాతా ప్రియోదాసస్స
మాశ్రితః । అభ్యాగతోతిథిశ్చాగ్నిః పోష్యవర్గఉదాహృతః । జ్ఞాతిబం
ధుజనక్షీణః తథానాథస్సమాశ్రితః ॥ అన్యోపిధనహీనస్తు పోష్యవర్గఉదా
హృతః ॥ భరణంపోష్యవర్గస్య ప్రశస్తంస్వర్గసాధనమ్ । నరకంపీడనం
తస్య తస్మాద్యత్నేనతాన్భరేత్ । సజీవతియఏవైకః బంధుభిశ్చోపభుజ్యతే।
జీవంతోపిమృతాస్త్వన్యే పురుషాశ్చోదరంభరాః * చతుర్థభాగకృత్య
మాహదక్షః ।చతుర్థేతుతథాభాగే స్నానార్థంమృదమాహరేత్ । తిల
పుష్పకుశాదీనిస్నానంచాకృత్రిమేజలే । మధ్యాహ్నస్నానవిధిస్తు ప్రసం
గాత్పూర్వమేవనిరూపితః ॥ మధ్యాహ్నసంధ్యావిధిమాహశంఖః। ప్రాతః
సంధ్యాంసనక్షత్రాం మధ్యమాంస్నానకర్మణి ॥ సాదిత్యాంపశ్చిమాంసం
ధ్యాం ఉపాసీతయథావిధి । ఆపోహిష్ఠేతిసంప్రోక్ష్య త్ర్యృచేనాబ్దైవతేన
తు ॥ ఆపఃపునంతుమంత్రేణ పీత్వాపోమార్జనంపునః । దధిక్రావ్ణ్ణేతి
తిచ ఆపోహిష్ఠాదిభిస్తథా ॥ ప్రదక్షిణంపరిషిచ్య త్వారభేత్సురితిచోది

కమ్ ॥ అర్ఘ్యమేకం ప్రదాతవ్యం మాధ్యాహ్నే భాస్కరం ప్రతి । పాణి
రాజలమాదాయ సకృత్కుర్యాత్ప్రదక్షిణమ్ ॥ దర్భాన్ ధారయమాణ
స్సన్ ఆత్మనో ధ్యానమాచరేత్ । ఆదిత్యాదీన్ గ్రహాంస్తత్ర తర్పయేత్సు
సమాహితః ॥ అథ మధ్యమసంధ్యాయాం ఆసీనః ప్రాఙ్ముఖో జపేత్ । స్థితో
ః పేత్సదా కాలం ఆదిత్యాభిముఖో ద్విజః ॥ యది స్యాత్క్లిన్నవాసా వై
ారిమధ్యస్థితో జపేత్ । సహస్రపరమాం దేవీం శతమధ్యాం దశావరాం ॥
గాయత్రీం తు యథాశక్తి జపేదవ్యగ్రమానసః । స్వశాఖావిహితైర్మంత్రైః
దిత్యముపతిష్ఠతే ॥ ప్రదర్శయన్ వేదముద్రా మాసత్యేనేతి మంత్రతః ।
తః పశ్యేదూర్ధ్వబాహుస్సూర్యం పశ్యేత్సమాహితః ॥ యోగయాజ్ఞ
ల్క్యః ॥ ఆసత్యేత్యుచ పూర్వేద్వే త్రిష్టుభో కవయో విదుః । గాయ
త్రీ తృతీయా స్యాత్ చతుర్థీ జగతీ మతా । ఉష్ణిక్చతురాద్యస్యాథం దశ
్యవ్యతే బుధైః ॥ హిరణ్యస్తూప ఇత్యేవ ఋషిర్దేవోత్ర భాస్కరః । ఉప
ాయనముస్కుర్యాత్ చతుస్సంధ్యాదిదేవతాః । దిశశ్చ దిక్పతీన్నత్వా
రూనభ్యభివాదయేత్ ॥ ప్రాతర్హోమానంతరం బ్రహ్మయజ్ఞాకరణే
హమధ్యాహ్నిక జపానంతరం తర్పణాత్ప్రాక్ బ్రహ్మయజ్ఞః కార్యః । నచా
గ్యాక్తర్పణాత్కార్య ఇతి స్మృతేః ॥ మధ్యాహ్నే బ్రహ్మయజ్ఞానంతరం
పణం కార్యం ॥ తథా చ వ్యాసః ॥ ఆచమ్య తు యథాశాస్త్రం శక్త్యా స్వా
్యాయమాచరేత్ । తతస్సంతర్పయేద్దేవాన్ పితౄనృషిగణాంస్తథా ॥
చాదావోంకారముచ్చార్య నామాంతే తర్పయామితి । దేవాన్ బ్రహ్మఋషీం
శ్చైవ తర్పయేదక్షతోదకైః ॥ తిలోదకైః పితౄన్భక్త్యా స్వసూత్రోక్త
ధానతః । యజ్ఞోపవీతీ దేవానాం నివీతీ ఋషితర్పణే ॥ ప్రాచీనావీతీ పిత్ర్యే
ం స్వేన తీర్థేన భావితః ॥ చంద్రికాయామ్ ॥ సార్ధయామాదూర్ధ్వం
ధ్యాహ్నః । తత్ర మాధ్యాహ్నికానంతరం నిత్యతర్పణం కుర్యాత్ ।
చ్చ దేవర్షిపితృతర్పణమితి । మాధవీయే ॥ ప్రాగగ్రేషు సురాంశ్చైవ
నుష్యాంశ్చైవ మధ్యతః ॥ పితౄంస్తు దక్షిణాగ్రేషు చైకద్విత్రి జలాంజ

లీన్ ఇతి ॥ వ్యాసః ॥ ఏకైకమంజలిం దేవాః ద్వౌద్వౌతుసనకాద
యః ॥ అర్హంతిపితరస్త్రీన్ స్త్రీన్ స్త్రియస్త్వేకైకమంజలిం । విష్ణుపు
రాణే ॥ త్రిరపః ప్రీణనార్థాయ దేవానామపవర్జయేత్ । తథాప్రీ
ణన్యథాన్యాయం సకృచ్చాపిప్రజాపతేః ॥ పితౄణాంప్రీణనార్థా
య త్రిరపః పృథివీపత ఇతి । అత్రాంజలిసంఖ్యా యథాశాఖం వ్యవతిష్ఠతే ॥
యత్ర శాఖాయాం నసంఖ్యానియమశ్రుతిః తత్ర వికల్ప ఇతి మాధవీయే ॥
శంఖలిఖితౌ ॥ ఉభాభ్యామపి హస్తాభ్యాం ప్రాఙ్ముఖో యజ్ఞోపవీతీ ప్రా
గగ్రైః కుశైర్దేవతా తర్పణం దేవతీర్థేన కుర్యాదితి ॥ విష్ణురపి ॥ తతః
కృత్వా నివీతం తు యజ్ఞసూత్రమతంద్రితః । ప్రాజాపత్యేన తీర్థేన మను
ష్యాంస్తర్పయేద్వ్రతీ । ప్రాచీనావీతీ పిత్ర్యేణ పితౄంస్తీర్థేన తర్పయేత్ ।
పైఠీనసిః ॥ అపసవ్యం తతః కృత్వా స్థిత్వా చ పితృదిఙ్ముఖః । పితౄన్ దివ్యాన
దివ్యాంశ్చ పితృతీర్థేన తర్పయేత్ ॥ దివ్యా వసురుద్రాదిత్యాః ॥ అదివ్యాః
పిత్రాదయః ॥ హారీతః ॥ వసిత్వా వసనం శుష్కం స్థలే విస్తీర్ణబర్హిషి ॥ వి
ధిజ్ఞస్తర్పణం కుర్యాత్ నపాత్రేషు కదాచన । పాత్రాద్వాంజలిమాదాయ
శుభేపాత్రాంతరే క్షిపేత్ ॥ జలపూర్ణేథవా గర్తే నస్థలే హీనబర్హిషి ।
కేశభస్మతుషాంగార కంటకాది సమాకులం । భవేన్మహీతలం యస్మాత్ బర్హి
షా స్తరణం తతః । స్థలస్థో నోదకే కుర్యాత్ ॥ తదాహ గోభిలః ॥ నోదకేషు న
పాత్రేషు నక్రుద్ధో నైకపాణినా । నోపతిష్ఠతి తత్తోయం యన్నభూమౌ ప్ర
దీయతే ॥ విష్ణుః ॥ స్థలే స్థిత్వా జలే యస్తు ప్రయచ్ఛేదుదకం నరః ॥ నోపతి
ష్ఠతి తత్తోయం యన్నభూమౌ ప్రదీయతే । యత్తు కార్ష్ణాజినోక్తం ॥ దే
వానాం చ పితౄణాం చ జలే దద్యాజ్జలాంజలిమ్ । తదశుద్ధస్థలవిషయమ్ ॥
స్నానాంగతర్పణవిషయం చ ॥ తదాహ విష్ణుః ॥ యత్రాశుద్ధిస్థలం వా స్యా దు
దకే దేవతాః పితౄన్ ॥ తర్పయేత్తు యథాకామం అప్సు సర్వం ప్రతిష్ఠి
తం ॥ సఏవ ॥ స్నానం చార్ద్రవాసా దేవర్షిపితృతర్పణమ్ । అంభస్థ
ఏవ కుర్వీతేతి ॥ పితామహః ॥ పాత్రాద్వాజలమాదాయ శుభేపాత్రాంతరే

క్షిపేత్ । హేమరూప్యమయంపాత్రం తామ్రకాంస్యసముద్భవమ్ ॥ పి
తౄణాంతర్పణేపాత్రం మృన్మయంతుపరిత్యజేత్ ॥ మరీచిః ॥ సౌవర్ణ
నపాత్రేణ తామ్రరూప్యమయేనవా । ఔదుంబరేణఖడ్గేన పితౄణాం
దత్తమక్షయమ్ ॥ మాధవీయే ॥ ఖడ్గమౌక్తికహస్తేన కర్తవ్యంపితృతర్ప
ణం । మణికాంచనదర్భైర్వానశుద్ధేనకదాచన ॥ మరీచిః ॥ వినారూప్య
సువర్ణేన వినాతామ్రతిలైస్తథా । వినామంత్రైశ్చదర్భైశ్చపితౄణాం
నోపతిష్ఠతే ॥ తిలానామప్యభావేతు సువర్ణరజతాన్వితం । తదభావేని
షించేత్తుదర్భైర్మంత్రేణవాపునః । తిలగ్రహణేవిశేషమాహ యోగ
యాజ్ఞవల్క్యః । యద్యుద్ధృతాన్నిషించేత్తుతిలాన్హస్తస్యనిక్షిపేత్ । త
త్తిలంపూతపుణ్యంస్యాత్తతోఽన్యమమృతోపమం ॥ శిలాతలేపటేపత్రే
రోమస్థానేషుకుత్రచిత్ । తత్తిలంక్రిమితుల్యంస్యాత్ తతోఽన్యంరుధిరం
భవేత్ ॥ పితరస్తర్పితాస్తేన రుధిరేణమలేనచ । తిలగ్రహణేతర్జ
న్యంగుష్ఠయోగంవర్జయేత్ ॥ దక్షిణాంగుష్ఠేనైవాంజలినాతిలాన్ప్ర
క్షిపేత్ ॥ తథాసఏవ ॥ తర్జన్యంగుష్ఠసంయోగ రాక్షసీముద్రికాస్మృ
తా । తయాతిలాన్నగృహ్ణీయా ద్దక్షాంగుష్ఠేనసిక్షిపేత్ ॥ సఏవ ॥ శు
క్లైస్తుతర్పయేద్దేవాన్మనుష్యాన్శబలైస్తిలైః । పితౄంస్తుతర్పయేత్కృ
ష్ణైర్దేవర్షీనపివాక్షతైః । తిథ్యాదివిశేషేతిలతర్పణంనిషేధతి ॥ సప్త
మ్యాంరవివారేచ గృహేజన్మదినేతథా । భృత్యపుత్రకళత్రార్థీ నకుర్యా
త్తిలతర్పణం ॥ సంగ్రహే ॥ అర్కశుక్రత్రయోదశ్యాం సప్తమ్యాంచత్రిజన్మ
సు । తర్పయేద్యస్తిలైర్మిశ్రం తతోఽన్యంరుధిరంభవేత్ । పక్షయోరుభ
యోశ్చైవసప్తమ్యాంనిశిసంధ్యయోః ॥ విద్యాపుత్రకళత్రార్థీతిలాన్పంచ
సువర్జయేత్ ॥ బోధాయనః ॥ సప్తమ్యాంరవివారేచ జన్మర్క్షదివసేషు
చ । గృహేనిషిద్ధంసతిలం తర్పణంతద్బహిర్భవేత్ ॥ యద్యశక్తోగృ
హేకుర్యాత్ తర్పణంసతిలంసదా । తిలానరౌప్యపాత్రస్థాంజలేవ్యామి
శ్రితైస్తిలైః । పాత్రాంతరేక్షిపేదత్ర మృన్మయంతువిసర్జయేత్ । వినా

హోపనయనేచా లేసతియథాక్రమం।వర్షమధ్యంతదర్ధంచ నైత్యకే
తిలతర్పణమితి ॥ తిథితీర్థవిశేషేషు కార్యం ప్రేతేషుసర్వదా । తీర్థే
తిథివిశేషేచ ప్రేతస్నానేతథైవచ ॥ నిషిద్ధేపితథాకుర్యాత్తందులైస్సహ
తర్పణం॥ స ఏవ ॥ నజీవపితృకఃకృష్ణైస్తిలైస్తర్పణమాచరేత్ ॥సత్యవ్ర
తః ॥ కృతోపవీతీ దేవేభ్యోనివీతీచభవేత్తతః । మనుష్యాంస్తర్పయన్భ
క్త్యాబ్రహ్మపుత్రానృషీంస్తథా ॥ అపసవ్యంతతఃకృత్వా సవ్యంజానున్వా
చ్యభూతలే । దర్భపాణిస్తువిధినా పితౄంస్తర్పయేత్తతః ॥ యోగ
యాజ్ఞవల్క్యోపి ॥ బ్రహ్మాణంతర్పయేత్పూర్వం విష్ణుంరుద్రంప్రజాపతిం॥
వేదాంశ్ఛందాంసి దేవాంశ్చ ఋషీంశ్చైవతపోధనాన్। ఆచార్యాంశ్చైవ
గంధర్వాన్ ఆచార్యతనయాంస్తథా ।సంవత్సరంసావయవం దేవానప్సరస
స్తథా ॥ దేవానుగానపితథాసగణాన్పర్వతానపి । తతోథమనుష్యాంశ్చ
యక్షాన్రక్షాంసిచైవహి ॥ పిశాచాంశ్చసుపర్ణాంశ్చ భూతాన్యథపశూం
స్తథా ॥ వనస్పతీనోషధీంశ్చ భూతగ్రామాంశ్చతుర్విధాన్ । సవ్యంజాను
తతోన్వాచ్య పాణిభ్యాందక్షిణాముఖః । తల్లింగైస్తర్పయేన్మంత్రైః స
ర్వాన్పితృగణాంస్తథా। మాతామహాంశ్చసతతంశ్రద్ధయాతర్పయేద్ద్విజః।య
జుశ్శాఖినాంకాండ ఋషితర్పణముక్తం ॥ మాధవీయే ॥ అథకాండఋషీనే
తానుదకాంజలిభిశ్శుచిః । అవ్యగ్రస్తర్పయేన్నిత్యం మంత్రైరేవస్వనా
మభిః ॥ గృహ్యావృత్తౌ ॥ పవిత్రపాణిఃనవషీటితర్పయతి । ప్రజాప
తింకాండఋషింతర్పయామి ॥ ఓంసోమంకాండఋషింతర్పయామి ॥ అ
గ్నిం+మి ఓంవిశ్వాన్దేవాన్త+మి। ఓంసాంహితీర్దేవతా ఉపనిషదఃత
ర్పయామి । ఓంయాజ్ఞికీః+మి । ఓంవారుణీః+మి । ఓంబ్రహ్మాణంస్వయం
భువం+మి । ఓంసదసస్పతిం+మి । శౌనకోపి । అగ్నిర్విష్ణుః ప్రజాపతిరిం
ద్రాదియోగయాజ్ఞవల్క్యాః ।వసూన్రుద్రాంస్తథాదిత్యాన్ నమస్కార
సమన్వితం ॥ తర్పయేదితి శేషః ॥ వస్వాదీనాంనామాని పైఠీనసినాదర్శి
తాని । ధ్రువోధర్మశ్చసోమశ్చ అపశ్చైవానలోనిలః ॥ ప్రత్యూషశ్చప్ర

ధానశ్చ వసవోష్టౌ ప్రకీర్తితాః। అజైకపాదహిర్బుధ్న్యోవిరూపాక్షో
థభైరవః ॥ హరశ్చబహురూపశ్చ త్ర్యంబకశ్చసురేశ్వరః । సావిత్రశ్చజ
యంతశ్చ పినాకీచాపరాజితః ॥ ఏతేరుద్రాఃసమాఖ్యాతాః ఏకాదశసు
రోత్తమాః ॥ ఇంద్రోధాతాభగః పూషామిత్రోథవరుణోర్యమా । అ
ర్చిర్వివస్వాన్ త్వష్టాచసవితావిష్ణురేవచ ॥ ఏతేవైద్వాదశాదిత్యా దేవా
నాంప్రవరాస్తథా । ఏతేచదివ్యాఃపితరః పూజ్యాఃసర్వేప్రయత్నతః ॥
ఇతియాజ్ఞవల్క్యః ॥ సవర్ణేభ్యోజలందేయంనా సవర్ణేభ్యఏవచ ।
గోత్రవర్ణస్వధాకారైస్తర్పయేదానుపూర్వ్యశః । నామగ్రహణేవిశే
షమాహబోధాయనః । శర్మాంతంబ్రాహ్మణస్యోక్తం వర్మాంతంక్షత్రి
యస్యతు । గుప్తాంతంచైవవైశ్యస్య దాసాంతఃశూద్రజన్మనః ॥ సత్యా
వ్రతః । పితృభ్యఃప్రత్యహందద్యాత్ తతోమాతృభ్యఏవచ ॥ తతోమా
తామహానాంచ పితృవ్యస్యసుతస్యచ ॥ హారీతోపి ॥ పిత్రాదీన్మాత్రాదీ
న్మాతామహాదీన్ పితృవ్యాన్ సపత్నీన్ జ్యేష్ఠభ్రాతౄన్ తత్పత్నీర్మాతు
లంతత్పత్నీంగురూనాచార్యోపాధ్యాయాన్ సుహృత్సంబంధిబాంధవాన్
దాతృపోషకనిర్ధనాంస్తత్పత్నీశ్చతర్పయేదితి ॥ బోధాయనః ॥ అగ్నిఃప్ర
జాపతిఃసోమో రుద్రోదితిర్బృహస్పతిః । సర్పాఇత్యేతాని ప్రాగ్ద్వారా
ణి దేవతానిసనక్షత్రాణి సాహోరాత్రాణి సముహూర్తానితర్పయామి వ
సూంస్తర్పయామి । పితరోర్యమాభగః సవితాత్వష్టావాయురింద్రాగ్నీ ఇ
త్యేతాని దక్షిణద్వారాణిదైవతాని సనక్షత్రాణి సగ్రహాణి సాహోరా
త్రాణి సముహూర్తానితర్పయామి । ఇంద్రోమహాపితరః జాతపావిశ్వే
దేవాఃబ్రహ్మావిష్ణురిత్యేతాని ప్రత్యగ్ద్వారాణి ॥ ఓంతర్పయామి ॥ వరు
ణశ్చైకపాదహిర్బుధ్న్యః పూషాశ్వినాయమఇత్యేతాః ఉదగ్ద్వారాణి ।
ఓంబ్రహ్మాణంతర్పయామి । ప్రజాపతింపరమేష్ఠినం హిరణ్యగర్భంచతు
ర్ముఖం స్వయంభువం బ్రహ్మపారిషదాన్ బ్రహ్మపారిషదీస్తర్పయా
మి । అగ్నింతర్పయామి వాయుం వరుణం సోమం సూర్యం చంద్రం సం

నక్షత్రాణి సద్యోజాతం । ఓంభూః పురుషం । ఓంభువః పురుషం । ఓంసువః పురుషం । ఓంభూః స్తర్పయామి । ఓంభువ+మి । ఓంసువః ఓంమహః ఓంజనః ఓంతపః ఓంసత్యం భవందేవం శర్వందేవం ఈశానందేవం పశుపతిందేవం రుద్రందేవ ముగ్రందేవంభీమందేవమ్మహాంతందేవం భవస్యదేవస్య పత్నీః శర్వస్య దేవస్య ఈశానస్య దేవస్య పశుపతేర్దేవస్య రుద్రస్య దేవస్య ఉగ్రస్యదేవస్య భీమస్యదేవస్య మహతో దేవస్య సుతంరుద్రాం స్తర్పయామి । రుద్రపారిషదాం స్తర్పయామి రుద్రపారిషదీ స్తర్పయామి సనత్కుమారంస్కందమింద్రం జయంతంషణ్ముఖంవినాయకం మహాసేనం స్కందపార్షదాన్ స్కందపార్షదీ స్తర్పయామి ॥ విష్ణుం+మి ॥ వినాయకం+మి । వీరంశూరం వరదంహస్తి ముఖం వక్రతుండంలంబోదరం ఏకదంతం విఘ్నపార్షదాన్ విఘ్నపార్షదీః । కేశవం నారాయణంమాధవం గోవిందం విష్ణుం మధుసూదనం త్రివిక్రమం వామనం శ్రీధరం హృషీకేశం పద్మనాభం దామోదరం ॥ శ్రియందేవీం ॥ పుష్టిందేవీం తుష్టిందేవీం సరస్వతీందేవీం విష్ణుపార్షదాన్ విష్ణుపార్షదీస్తర్పయామి । కాలం- నీలం-మృత్యుం- అంతకం- యమం- ధర్మరాజం- చిత్రగుప్తం- వైవస్వతపార్షదాన్ వైవస్వతపార్షదీః- అథః నివీతీభూత్వా- ఋషీం స్తర్పయామి మహర్షీం స్తర్పయామి- పరమర్షీన్ బ్రహ్మర్షీన్ దేవర్షీన్ వైశ్యర్షీన్ సూతర్షీన్ శ్రుతర్షీన్ జనర్షీన్ తపర్షీన్ సప్తర్షీన్ కాండర్షీన్ ఋషీన్ ఋషిపత్నీః ఋషిపుత్రాన్ ఋషిపౌత్రాన్ కణ్వబోధాయనమాపస్తంబం సూత్రకారం సత్యాషాఢం హిరణ్యకేశినం వాజిసనేయినంయాజ్ఞవల్క్యం ఆశ్వలాయనం శౌనకం వ్యాసం వసిష్ఠం ప్రణవం వ్యాహృతీః సావిత్రీం ఛందాంసి ఋగ్వేదం యజుర్వేదం సామవేద మథర్వణవేద మథర్వాంగిరస ఇతిహాస పురాణాని సర్వదేవజనాన్ భూతానిసర్వపయామీతి । అథ ప్రాచీనావీతీ పితౄంత్స్వధానమ స్తర్పయామి పితామహాం స్తర్పయామి । ప్రపితామహాంస్తర్పయామి ॥ మాతాపితామహీః ప్రపితామహీః మా

తామహాన్ మాతుః పితామహాన్ మాతుః ప్రపితామహాన్ ఓంమాతామహీః
ఓంమాతుః పితామహీః ఓంమాతుః ప్రపితామహీః ఓంఆచార్యాన్ ఆచా
ర్యపత్నీస్తర్పయామి । ఓంగురూన్ తర్పయామి ఓంగురుపత్నీస్తర్పయా
మి ఓంసఖీన్ ఓంసఖిపత్నీః ఓంజ్ఞాతీన్ ఓంజ్ఞాతిపత్నీః ఓంఅమాత్యాన్ ఓం
అమాత్యపత్నీః ఓంసర్వాన్ ఓంస్వధానమస్తర్పయామీతి పితృతర్పణం ।
అనుత్థితమపఉత్సించత్యూర్జం వహంతీరిత్యృచా తేతి । నార్ద్రవాసా నైక
వస్త్రో దైవానికర్మాణ్యనుసంచరేత్ ॥ పితృసంయుక్తాని చేత్యేకేషామితి।
జీవత్పితృతర్పణేవిశేషమాహ ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ కవ్యవాహోనలః
సోమోయమశ్చైవార్యమాతథా । అగ్నిష్వాత్తాస్సోమపాశ్చ తథాబర్హి
షదోపిచ ॥ యదిస్యాజ్జీవపితృకః తాన్ స్వంద్యాత్తథా పితౄన్ ॥ ఏ
తాంశ్చైవ ప్రమీతంశ్చప్రమీతపితృకోప్యజః ॥ విష్ణుపురాణే ॥ దద్యా
త్త్రీంస్త్రీంస్తీర్థేన కామ్యంచాన్యాన్ శృణుష్వమే । మాత్రే ప్రమాత్రే తన్మా
త్రే గురుపత్న్యై తథానృప । గురూణాం మాతులాదీనాం స్నిగ్ధమిత్రా
య భూభుజే । ఇదంచాపిజపన్నంబుదద్యాదాత్మేచ్ఛయానృప ॥ ఉప
కారాయ భూతానాం కృతదేవాదితర్పణః॥ దేవాసురాః తథాయక్షాః నా
గగంధర్వరాక్షసాః । పిశాచాగుహ్యకాస్సిద్ధాః కూశ్మాండాః పశవఃఖ
గాః॥ జలేచరాభూనిలయా వాయ్వాహారాశ్చజంతవః । తృప్తిమేతేనయాం
త్వాశుమద్దత్తేనాంబునాఖిలాః॥ నరకేషుసమస్తేషుయాతనాసుచసంస్థితాః।
తేషామాప్యాయనాయైతత్ దీయతేసలిలంమయా । యేబాంధవాఽబాం
ధవాయే యేన్యజన్మనిబాంధవాః ॥ తేతృప్తిమఖిలాయాంతు యశ్చాస్మ
త్తోభివాంఛతి । దత్వాకామ్యోదకంసమ్యక్ ఏతేభ్యః శ్రద్ధయాన్వితః ॥
జగదాప్యాయనోద్భూతం పుణ్యమాప్నోతిమానవః ॥ మాధవీయే ॥ అ
వసానాంజలిమాహ ॥ కాత్యాయనః ॥ పితృవంశ్యామాతృవంశ్యాయేచా
న్యేమద్దత్తముదకమహంతుతేషామితి। విస్తరేణకర్తుమసమర్థస్య సం
క్షేపేణతర్పణముక్తంమాధవీయే ॥ ఆబ్రహ్మస్తంబపర్యంతం జగత్తృప్య

త్వితిబ్రువన్ । క్షిపేత్పయోంజలీంస్త్రీన్ కుర్యాత్సంక్షేపతర్పణం ॥ త
ర్పణప్రశంసాదదర్శితా ॥ తత్రైవ॥ ఏవంయఃసర్వభూతాని తర్పయేద
న్వహంద్విజః । సగచ్ఛేత్పరమంస్థానం తేజోమూర్తిరనామయం ॥ అక
రణేప్రత్యవాయోఽపిదర్శితః । దేవాంశ్చైవపితౄంశ్చైవ మునీన్యోవై
నతర్పయేత్ । దేవాదినామృణీభూత్వా నరకంసప్రజత్యధః ॥ కాత్యా
యనోఽపి ॥ ఛాయాంయథేచ్ఛేచ్ఛరదాతపార్తః పయఃపిపాసుఃక్షుధి
తోఽన్నమాశు । బాలోజనిత్రీంజననీంచ బాలంయోషిత్పుమాంసం పురుష
శ్చయోషాం ॥ తథాసర్వాణిభూతాని స్థావరాణిచరాణిచ । విప్రా
దుదకమిచ్ఛంతి సర్వేప్యుదకకాంక్షిణః । తస్మాత్సదైవకర్తవ్యం అకు
ర్వన్మహదేనసా ॥ యుజ్యతేబ్రాహ్మణఃకుర్వన్ విశ్వమేతద్బిభర్తిహి ।
హారీతోఽపి ॥ దేవతాఃపితరశ్చైవ కాంక్షంతిసలిలాంజలిం। అదత్తేకునిరా
శాస్తే పునర్యాంతియథాగతం । అత్రపితృగాథా । అపినఃసకులేభూ
యాద్యోనోదద్యాజ్జలాంజలిం । నదీషుబహుతోయాసు శీతలాసువిశేష
తః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ నాస్తిక్యభావాద్యస్తాంస్తునతర్పయతి
వైపితౄన్। పిబంతిదేహనిస్రావం పితరోస్యజలార్థినః । తర్పణాక్ర
మేప్రాయశ్చిత్తముక్తం స్మృతిరత్నే ॥ అకృత్వాతర్పణంవిప్రః యోభుక్తేక్రూ
నిరపత్రపః । స్నాత్వాసంతర్పయేద్విప్రాన్ ఇతిశాతాతపోఽబ్రవీత్ ॥ య
మతర్పణంవృద్ధమనునోక్తం । దీపోత్సవచతుర్దశ్యాం అపికార్యంసదైవ
వా ॥ యమాయధర్మరాజాయ మృత్యవేచాంతకాయచ । వైవస్వ
తాయకాలాయ సర్వభూతక్షయాయచ । ఔదుంబరాయదధ్నాయ నీ
లాయపరమేష్ఠినే । వృకోదరాయచిత్రాయ చిత్రగుప్తాయవైనమః ॥ చ
తుర్దశ్యై తేమంత్రాస్యుః ప్రత్యేకంతునమోన్వితాః । ఏకైకస్యతిలైర్మిశ్
రాన్ త్రీంస్త్రీన్కృత్వాజలాంజలీన్ । యావజ్జీవకృతంపాపం తత్క్షణా
దేవనాశయేత్ ఇతి ॥ చంద్రికాయాం ॥ కృష్ణపక్షేచతుర్దశ్యాం అం
గారకదినేయదా । తదాస్నాత్వాశుభేతోయే కుర్వీతయమతర్పణం ।

దకః ॥ కృష్ణపక్షే చతుర్దశ్యాం యాం కాంచిత్సరితం ప్రతి । యాత్వానాఖ్యా విశేషేణ నియతస్తర్పయేద్యమమ్ ॥ నియమస్స్కాందపురాణే నిరూపితః । దక్షిణాభిముఖో భూత్వా తిలైస్సహ సమాహితః ॥ దేవతీర్థేన దేవాశ్చ తిలైః ప్రేతాధిపాయ చ ॥ స్మృతిసారే ॥ యజ్ఞోపవీతినా కార్యం ప్రాచీనావీతినాథవా । దేవత్వం చ పితృత్వం చ యమస్యాస్తి ద్విరూపతా ॥ తర్పణానంతరం జపమంత్రోప్యుక్తః । యమో నిహంతా పితృధర్మరాజో వైవస్వతో దండధరశ్చ కాలః । ప్రేతాధిపో దత్తకృతానుసారీ కృతాంతక శ్చైతి సకృజ్జపంతి । నీలపర్వతసంకాశః రుద్రకోపసముద్భవః । కాలో దండధరో దేవః వైవస్వత నమోస్తు తే ॥ ఏవం కుర్వతః ఫలమాహ ॥ యత్రక్వచన నద్యాం హి స్నాత్వా కృష్ణచతుర్దశ్యాం సంతర్ప్య ధర్మరాజం తు ముచ్యతే సర్వకిల్బిషైః । మాఘశుక్లాష్టమ్యాం భీష్మతర్పణమాహ ॥ వ్యాసః ॥ శుక్లాష్టమ్యాం తు మాఘస్య దద్యాద్భీష్మాయ యోంజలిం । సంవత్సరకృతం పాపం తత్క్షణాదేవ నశ్యతి । వైయాఘ్రపాదగోత్రాయ సాంకృతిప్రవరాయ చ ॥ గంగాపుత్రాయ భీష్మాయ ప్రదాస్యేహం తిలోదకం । అపుత్రాయ దదామ్యేతత్ సలిలం భీష్మతర్పణమ్ ॥ మన్వాదితర్పణముక్తం । మన్వాద్యాసు యుగాద్యాసు ప్రదత్తః సలిలాంజలిః । సహస్రవార్షికీం తృప్తిం పితౄణామావహేత్పరామ్ ॥ మత్స్యపురాణేపి ॥ పానీయమప్యత్ర తిలైర్విమిశ్రం దద్యాత్పితృభ్యః ప్రయతో మనుష్యః । శ్రాద్ధం కృతం తేన సమాసహస్రం రహస్యమేతత్పితరో వదంతి ॥ బృహన్మనుః ॥ ఆషాఢీమవధిం కృత్వా పంచమం పక్షమాశ్రితాః ॥ కాంక్షంతి పితరః క్లిష్టాః అన్నమప్యన్వహం జలం । తస్మాత్తత్రైవ దాతవ్యం దత్తమన్యత్ర నిష్ఫలం । అమావాస్యాసు సంక్రాంతౌ పాతాదిగ్రహణేషు చ । స్నాత్వోదకాంజలిం దత్వా తతః శ్రాద్ధం సమాపయేత్ ॥ యస్తు పర్వణ్యతృప్త్వా పితౄన్స్నాతః శ్రాద్ధం కృత్వాపరేహని ॥ పితరస్తస్య తృప్యంతి న చేత్తృప్యంతి వై క్షుధా ॥ ఏకో వా బహవో వాపి పుత్రాః పిత్రోక్షయాతిథి । కృత్వాబ్దికం తు తైః కార్యం

యావద్దేవానృషీంశ్చైవ పితౄంశ్చాపి న తర్పయేత్ । తావన్న పీడయేద్వస్త్రం యేన స్నాతో భవేద్ద్విజః । నిష్పీడయతి యో వస్త్రం నకృత్వా పితృతర్పణమ్ ॥ నిరాశాః పితరో యాంతి శాపం దత్వా సుదారుణం । వస్త్రనిష్పీడనం తోయం శ్రాద్ధే చోచ్ఛిష్టభోజనమ్ । భాగధేయం శ్రుతిః ప్రాహ తస్మాన్నిష్పీడయేత్స్థలే । భరద్వాజః ॥ వస్త్రనిష్పీడనం ప్రాతః కర్మణః పరిశిష్యతే । మధ్యాహ్నే బ్రహ్మయజ్ఞాంతే వస్త్రనిష్పీడనం భవేత్ ॥ ఏకే చాస్త్రకూలమితి వస్త్రం నిష్పీడయేత్స్థలే । వస్త్రం చతుర్గుణీకృత్య పీడయిత్వా జలాద్బహిః । వామప్రకోష్ఠే నిక్షిప్య ద్విరాచమ్య విశుధ్యతి ॥ మాధవీయే ॥ ఆచమ్య తతో దద్యాత్సూర్యాయ సలిలాంజలిం ॥ నమో వివస్వతే బ్రహ్మన్ భాస్వతే విష్ణుతేజసే । జగత్సవిత్రే శుచయే సవిత్రే కర్మదాయిన ఇతి ॥ తర్పణం సంపూర్ణమ్.

—* అథ దేవపూజనమ్. *—

తత్ప్రాతర్హోమానంతరమితి కేచిత్ । విధేయా దేవతాపూజా ప్రాతర్హోమాదనంతరమ్ ఇతిమరీచిస్మరణాత్ । తథా చంద్రికాయామ్ ॥ స్వశాఖోక్తక్రియాం కుర్యాత్ హుత్వా చైవాగ్నిహోత్రకమ్ ॥ కుర్యాదారాధనం విష్ణోర్దేవదేవస్య చక్రిణః ॥ బ్రహ్మయజ్ఞజపతర్పణానంతరమిత్యన్యే । తథా చ హారీతః । కుర్వీత దేవతాపూజాం జపయజ్ఞాదనంతరమ్ । వ్యాసోఽపి ॥ జలదేవాన్నమస్కృత్య తతో గచ్ఛేద్గృహం బుధః ॥ పౌరుషేణ చ సూక్తేన తతో విష్ణుం సమర్చయేత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యోఽపి ॥ స్నాత్వా దేవాన్ పితౄంశ్చైవ తర్పయేదర్చయేత్తథా ॥ మధ్యాహ్నే తర్పణానంతరం గంధకుసుమాక్షతైః హరిహరహిరణ్యగర్భాదీనామన్యతమం యథావసాన ఋగ్యజుస్సామమంత్రైస్తత్ప్రకాశనైః స్వనామభిర్వా చతుర్థ్యంతైర్నమస్కారయుక్తైరారాధయేదితి విజ్ఞానేశ్వరః । గాయత్రీంతు జపేత్పూర్వం బ్రహ్మయజ్ఞజపస్తతః । దేవాదీన్ తర్పయేత్పశ్చాత్ ఇష్టాన్ దేవాంస్తతోఽర్చయేత్ ॥ కూర్మపురాణేఽపి ॥ నిష్పీడ్య స్నాన

వస్త్రం వై సమాదద్యాచ్ఛివాగ్న్యేః । నైవమణం త్రైరర్చయేద్దేవాన్ పవి
త్రైః పుష్పైస్తథాంబుభిః । బ్రహ్మాణం శంకరం సూర్యం తథైవ మధుసూ
దనమ్ ॥ అన్యాంస్త్వభిమతాన్ దేవాన్ భక్త్యా చారాధయేన్నరః ॥ హా
రీతోఽపి ॥ తతో దేవాన్నమస్కృత్య గృహం గచ్ఛేత్తతః పునః । విధినా పురు
షసూక్తస్య గత్వా విష్ణుం సమర్చయేత్ ॥ విష్ణుపురాణేఽపి ॥ తతో గృహార్చ
నం కుర్యాదభీష్టసురపూజనమ్ । జలాభిషేకపుష్పాణాం ధూపాదేశ్చ
నివేదనమ్ ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ దేవానామర్చనం కుర్యాత్ బ్రహ్మాదీ
నామమత్సరః । బ్రాహ్మవైష్ణవరౌద్రైశ్చ సావిత్రైర్మైత్రవారుణైః ॥ తల్లింగై
ర్వార్చయేన్మంత్రైః సర్వదేవాన్ సమాహితః ॥ మనుః ॥ ఆదిత్యమథవా విష్ణుమీ
శం బ్రహ్మాణమేవ చ । అర్చయేద్వైదికైర్మంత్రైః గృహస్థః ప్రయతో భవేత్ ॥
ఆరోగ్యం భాస్కరాదిచ్ఛేత్ శ్రియమిచ్ఛేద్ధుతాశనాత్ । ఈశ్వరాత్ జ్ఞాన
మన్విచ్ఛేత్ మోక్షమిచ్ఛేజ్జనార్దనాత్ ॥ గృహ్యపరిశిష్టే । అథ గృహస్థో
హరహరిష్టాం దేవతామిష్టాభిష్టానథార్చయేత్ ॥ తే చ దేవాః గణపతి
ర్వా స్కందో వా సూర్యో వా సరస్వతీ వా గౌరీ వా గౌరీపతిర్వా శ్రీపతి
ర్వాన్యో వాభిమతస్తుప్తేయుథారుచి సమస్తవ్యస్తాం చేష్టాం తదర్థే ॥ సం
గ్రహే ॥ ఆదిత్యమంబికాం విష్ణుం గణనాథం మహేశ్వరం ॥ పంచయజ్ఞప
రో నిత్యం గృహస్థః పంచ పూజయేత్ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ బ్రహ్మాణమీశం
విష్ణుం వా సూర్యమగ్నిం గణాధిపం ॥ దుర్గాం సరస్వతీం లక్ష్మీం గౌరీం వాఽత్ర సమ
ర్చయేత్ । పౌరుషేణైవ సూక్తేన దేవార్చాం ప్రణవేన వా ॥ తల్లింగైర్వా
మంత్రైః అర్చయేద్గుర్వనుజ్ఞయా । స్త్రీశూద్రాణాం చ భవేన్నామ్నైవ
దేవతార్చనం ॥ సర్వే చాగమమంత్రేణ కుర్యుర్వేదానుసారిణా । గురూక్తేన
ప్రకారేణ వేదబాహ్యేన నార్చయేత్ ॥ స్మృతిరత్నే ॥ మంత్రైర్వైష్ణ
వరౌద్రైస్తు సావిత్రైః శాంభవైస్తథా । విష్ణుం ప్రజాపతిం వాపి శివం వా
భాస్కరం తథా ॥ అన్యాంశ్చాభిమతాన్ దేవాన్ భక్త్యాచారోధయోత్వరః ।
అప్సు గ్నౌ హృదయే సూర్యే స్థండిలే ప్రతిమాసు చ ॥ షట్స్వేతేషు హరేః

సమ్యక్ అర్చనమునిభి స్స్మృతమ్ ॥ హవిషాగ్నౌజలైఃపుష్పైః ధ్యానేన హృదయేహరిమ్ । అర్చంతిసూరయోనిత్యం జపేవరవిమండలే ॥ సాలిగ్రామేచచక్రాంకే పట్టేముద్రాసు దేవతా । పూజనీయాహిరణ్యేషు తథాగోబ్రాహ్మణేషుచ । యాంకాంచిద్దేవతాంకశ్చిత్ ఆరాధయితుమిచ్ఛతి । ససర్వోపాయయత్నేన బ్రాహ్మణాన్గాశ్చతోషయేత్ ॥ నారదః ॥ విప్రాణాంవపురాశ్రిత్య సర్వాస్తిష్ఠంతిదేవతాః ॥ అతఃతత్రైవతాః పూజ్యాఅలాభేప్రతిమాదిషు ॥ ప్రతిమాపట్టయంత్రాణాం నిత్యస్నానంన కారయేత్ । కారయేత్పర్వదివసె యథావామలధారణం । అగ్నౌక్రియావతాందేవః దివిదేవోమనీషిణాం । ప్రతిమాస్వల్పబుద్ధీనాం యోగినాంహృదయేహరిః ।తస్మిన్సంసక్తచిత్తస్య స్వాంతరేఖావితాత్మనాం । సాలిగ్రామశిలాయత్ర యత్రద్వారవతీశిలా । ఉభయోస్సంగమోయత్ర తత్ర ముక్తిర్నసంశయః । సాలిగ్రామశిలాయత్ర పూజ్యతేభగవన్మయైః ।తద్దేశేయోజనాదర్వాక్సోపి నిర్వాణమశ్నుతే । సాలిగ్రామశిలాయాస్తునచ సంప్రోక్షణంస్మృతమ్ । నప్రతిష్ఠావిధాతవ్యా నచైవావాహనాదికం । విష్ణుపూజాప్రకారమాహనారదః । వేదేషుపౌరుషంసూక్తం జపితంగృహ్యముత్తమమ్ । అనుష్టుభస్యసూక్తస్య త్రిష్టుబంతస్యదేవతా ।పురుషోయోజగద్బీజమృషిర్నారాయణఃస్మృతః। ఛందోనుష్టుప్పదశచతస్రాణాం త్రిష్టుభంతతః ॥ ప్రత్యృచమృషిభేదమాహ సఏవ బృహస్పతిర్మనుర్దక్షః శౌనకోత్రిశ్చముద్గలః ॥ శాతాతపోవసిష్ఠశ్చ యాజ్ఞవల్క్యశ్చనారదః । గౌతమోథభరద్వాజః శుకోగర్గశ్చనాంగిరాః ॥ వ్యాసఃపరాశరశ్చైవ ఋషయోష్టాదశస్మృతాః । మత్స్యఃకూర్మోవరాహశ్చనారసింహశ్చవామనః ॥ రామోరామశ్చరామశ్చ కృష్ణఃకల్కిచవైదశ । శ్రీవల్లభోహరిఃశౌరిః అచ్యుతోధరణీధరః ॥ జనార్దనోహృషీకేశః మాధవశ్చతథైవ చ । దేవాఅష్టాదశప్రోక్తాః పూజాంవక్ష్యేయథాక్రమమ్ ॥ ఆవాహనాసనంపాద్య మర్ఘ్యమాచమనీయకమ్ । మధుపర్కంతథాస్నానం

వస్త్రంచైవోపవీతకమ్ ॥ గంధంపుష్పంచధూపంచ తథాదీపం ప్రకల్పయేత్ । నైవేద్యంచైవతాంబూలం ప్రదక్షిణనమస్కృతీ । ఉద్వాసనంచ క్రమశః కుర్యాత్పూజాపరాయణః । షోడశచేనపూజాప్రకార ఉక్తఃచంద్రికామాధవీయాదౌ ॥ పౌరుషేణతుసూక్తేన తతోవిష్ణుంసమర్చయేత్ । ఋగ్వేదేపౌరుషంసూక్తం షోడశర్చముదీరితమ్ । అనుష్టుభస్యసూక్తస్య త్రిష్టుభంతస్యదేవతా ॥ పురుషోయోజగద్బీజ ఋషిర్నారాయణస్మృతః । ప్రథమాం విన్యసేద్వామే ద్వితీయాందక్షిణేకరే ॥ తృతీయాంవామపాదేతు చతుర్థీందక్షిణేపదే । పంచమీంవామజంఘాయాం దక్షిణస్యాంతథోత్తరామ్ ॥ సప్తమీవామకృత్యాంతు దక్షిణస్యాంతథాష్టమీం । నవమీంనాభిమధ్యేతు దశమీంహృదయేన్యసేత్ ॥ ఏకాదశీంకంఠదేశే ద్వాదశీంవామబాహుకే ॥ త్రయోదశీందక్షిణేతు ఆస్యదేశేచతుర్దశీమ్ । అక్ష్ణోఃపంచదశీంన్యస్య షోడశీంమూర్ధ్నివిన్యసేత్ ॥ యథాత్మనితథాదేవే న్యాసకర్మసమాచరేత్ । ఏవంన్యాసంతుకృత్వాదౌ పశ్చాద్దేవస్యపూజనమ్ ॥ గంధమాల్యైస్తథాస్నానమర్చయేత్పరమేవచ । ఆద్యయావాహయేద్దేవ మాసనంతుద్వితీయయా । పాద్యంతృతీయయా చైవ చతుర్థ్యార్ఘ్యంప్రదాపయేత్॥ పంచమ్యాచమనందద్యాత్ షష్ఠ్యాస్నానంసమాచరేత్ । సప్తమ్యాతుతతోవాసః అష్టమ్యాంచోపవీతకం ॥ నవమ్యాంగంధకోయంతు దశమ్యాంపుష్పకంతథా ॥ ఏకాదశ్యాంతథాధూపం ద్వాదశ్యాందీపమేవహి । నైవేద్యంతుత్రయోదశ్యాం నమస్కారేచతుర్దశీం । ప్రదక్షిణేపంచదశీం ఉద్వాసేషోడశీతథా ॥ స్నానేవస్త్రేచనైవేద్యే దద్యాదాచమనంతథా । దద్యాత్పురుషసూక్తేన యఃపుష్పాణ్యపఏవవా ॥ అర్చితంతేనవైసర్వం త్రైలోక్యంసచరాచరమ్ । తతఃప్రదక్షిణంకృత్వాజపంకుర్యాత్సమాహితః । జితంతేపుండరీకాక్ష మహాపురుషపూర్వజ ॥ ఇత్యేవమనయాస్తుత్వా స్తుత్వాచేవందితేనవై । కింకరోస్మీతిచాత్మానం దేవాయైవంనివేదయేత్ ॥ బోధాయనోపి ॥ అథాతోమ

హాపురుషస్యాహరహః పరిచర్యావిధింవ్యాఖ్యాస్యామః స్నాతః శుచౌ స
మదేశే గోమయేనోపలిప్య ప్రతికృత్యాక్షత పుష్పైర్యథాలాభమర్చయేత్ ।
సహపుష్పోదకేనమహా పురుషమావాహయేత్ ॥ ఓంభూః పురుషమావా
హయామ్యోం భువః మహాపురుష మావాహయామ్యోం సువః మహా
పురుషమావాహయామ్యోం భూర్భువః సువః పురుషమావాహయామి ।
ఆయాతుభగవాన్ మహా పురుష ఇత్యథస్వాగతేనాభినందతి । స్వాగతంభగ
వతే మహాపురుషాయై తదాసన ముపక్లృప్తమత్రాస్యతాం భగవాన్మహా
పురుష ఇత్యత్రకూర్చం దదాతి భగవతో యం కూర్చో దర్భమయ స్త్రివృద్ధ
రిత స్తంభుష స్వేత్యత్రస్థానాని కల్పయత్యగ్రతః శంఖాయకల్పయామి । వ
నమాలాయైకల్పయామి ॥ పశ్చిమతః శ్రీవత్సాయైకల్పయామి । గరుత్మ
తేకల్పయామి సరస్వత్యైకల్పయామి ॥ పశ్చిమతః శ్రీవత్సాయైకల్పయా
మి । గరుత్మతేకల్పయామి సరస్వత్యైకల్పయామి ॥ తుష్ట్యైకల్పయామి
అథసావిత్ర్యాపాత్రమభిమంత్ర్య ప్రక్షాళ్య త్రిరపః పరిషిచ్య త్రిరపః పవి
త్రమప ఆనీయపునస్తైనైవాప స్త్వభిమంత్ర్య సపవిత్రేణాదిత్యం దర్శయే
దోమిత్యేతత్పాత్రే ప్రాణమాయచ్ఛేత్ । త్రీణిపాదావిచక్రమ ఇతిపా
ద్యందద్యాత్ ॥ అథవ్యాహృతిభిః మార్జల్య మపో హ్యాద్యుత్తరతో గణపత
యేనమ ఇతి ఇదంవిష్ణుర్విచక్రమ ఇత్యర్ఘ్యందద్యాత్ । అథైనంస్నా
పయత్యాపో హిష్ఠామయోభువ ఇతి బ్రహ్మజజ్ఞానం వామదేవ్యర్చా య
జుః పవిత్రేణేత్యాదిభిః షడ్భిస్స్నాపయిత్వాథాద్భిస్తర్పయతి । కేశవం
నారాయణం మాధవం గోవిందం విష్ణుం మధుసూదనం త్రివిక్రమం వామ
నం శ్రీధరం హృషీకేశం పద్మనాభం దామోదరం తర్పయామీతి తర్ప
యిత్వావ్యాహృతిభిః ప్రదక్షిణ ముదకుంభం పరిషిచ్య ప్రణవేనవాసోదద్యా
దితి । సావిత్ర్యా యజ్ఞోపవీత మాచమనీయ ముదకేన ఇదం విష్ణుర్విచక్రమ
ఇతి గంధందద్యాత్తద్విష్ణోః పరమంపదమితి పుష్పం ఇరావతీత్యక్షతాన్
సావిత్ర్యాధూపముద్దీప్యస్వేతిదీపం దేవస్యత్వేతి మహాపురుషజుష్టం నివే

దయామి ఇతి నైవేద్యం ॥ అథ కేశవాదినామభిః ద్వాదశపుష్పాణి దద్యాత్ ।
శంఖాయ నమః చక్రాయ నమః గదాయై నమః వనమాలికాయై నమః శ్రీవ
త్సాయ నమః ॥ గరుత్మతే శ్రియై నమః ॥ సరస్వత్యై నమః ॥ పుష్ట్యై న
మః ॥ తుష్ట్యై నమః । ఇత్యవశిష్టైః గంధమాల్యైః బాహ్యావరణానలం
కృత్యాథైనమృగ్యజుః సామాథర్వభిః స్తువన్ విష్ణుసూక్తైశ్చాన్యైశ్చ వైష్ణ
వాన్ మంత్రానిత్యేకే । ఓం భూర్భువః సువరోం భగవతే మహాపురుషా
య చరుముద్వాసయామీతి చరుముద్వాస్య వ్యాహృతిభిః పురుషముద్వాసయే
దోం భూః పురుషముద్వాసయామ్యోం భువః పురుషముద్వాసయామ్యోం సు
వః పురుషముద్వాసయామ్యోం భూర్భువస్సువః పురుషముద్వాసయామీత్యు
ద్వాస్య యాతు భగవాన్ మహాపురుషోనేన హవిషా తృప్తో హరిః పునరాగమ
నాయ పునస్సందర్శనాయ చేతి । ప్రతిమాస్థానేష్వావాహనోద్వాసనవర్జం
సర్వం సమానం మహాత్మ్యాయనమిత్యాచక్షతే । మహాత్మ్యాయనమాహ భగవాన్
బోధాయనః । ఆశ్వమేధికే ॥ ఉపచారమహాఫలమ్ ॥ పులస్త్యః ॥ రథ్యాది
నాం వికారాణాం క్షీరతః సంభవో యథా ॥ తథైవాశేషకామానాం క్షీర
స్నపనతో హరేః । స్నాప్య దధ్నా సకృద్విష్ణుం నిర్మలం ప్రియదర్శనమ్ । వి
ష్ణులోకమవాప్నోతి సేవ్యమానః సురోత్తమైః ॥ గవాం శతస్య విప్రాణాం
యద్దత్తస్య ఫలం భవేత్ । ఘృతప్రస్థేన తద్విష్ణోః భవేత్స్నానం న సంశయః ॥
అయనే చోత్తరే ప్రాప్తే యత్ స్నాపయతి కేశవం । ఘృతప్రస్థేన పాపాని
సకలాని వ్యపోహతి । కపిలాం విప్రముఖ్యాయ దద్యాద్దినదినం హి యః ॥ ఘృ
తస్నానం చ దేవస్య విష్ణోః కాలం సమాహితం । దేవమాల్యాపనయనం
దేవాగారసమూహనమ్ । స్నాపనం సర్వదేవానాం గోప్రదానసమం స్మృ
తమ్ ॥ స్మృతిరత్నే ॥ కుంకుమాగరుశ్రీగంధకర్దమైరచ్యుతాకృతిం ఆలిప్య
భక్త్యా దేవేశం కల్పకోటిం వసేద్దివి ॥ గంధేభ్యశ్చందనం పుణ్యం చందనాద
గురుర్వరః । కృష్ణాగురు తతః శ్రేష్ఠః కుంకుమం తు తతోపరమ్ ॥ ఆచారసాగ
రే । మాలతీ మల్లికా చైవ యూథికా చాతిముక్తకమ్ । పాటలీ కరవీరం చ

జపా శాపంతిమేవచ ॥ కుటజం శ్రీకరం చైవ కర్ణికారం కురండకమ్ । పున్నాగం చంపకం కుందం బాణం పట్సర్వమల్లికా । అశోకం తీర్థకం చైవ నంద్యావర్తం తథైవ చ । శమీపుష్పప్రకారశ్చ క్షేమ ప్రోక్తాః కేశవపూజనే । బిల్వపత్రం శమీపత్రం భృంగరాజస్య పత్రకమ్ ॥ తులసీకృష్ణతులసీపత్రం వాసనమేవ చ । కేతకీపత్రపుష్పం చ సద్యస్తుష్టికరం హరేః ॥ శ్వేతరక్తసరోజని నీలరక్త తథోత్పలే । సితోత్పలం చ కృష్ణస్య దయితాని సదా హరేః ॥ నీపార్జునకదంబైశ్చ వకులైశ్చ సుగంధిభిః । కల్హారైర్విష్ణుమభ్యర్చ్య విష్ణులోకే మహీయతే । కాంచనైః కుసుమైః విష్ణుం మణివిద్రుమసన్నిభైః ॥ పూజయన్ పత్రపుష్పాద్యైర్నరో ముక్తిమవాప్నుయాత్ ॥ పులస్త్యః ॥ పుష్పజాతిషు సర్వాసు సౌవర్ణం పుష్పముత్తమమ్ । త్రుటిమాత్రప్రదానాత్తు శక్రాధాసనమాప్నుయాత్ ॥ మౌద్గల్యః ॥ సకృదభ్యర్చ్య గోవిందం బిల్వపత్రేణ మానవః । ముక్తిగామీ నిరాతంకః కృష్ణస్యానుచరో భవేత్ । సుగంధితులసీపత్రైః ప్రతిమాయాః సమంతతః । నిచ్ఛిద్రమూలవేద్యస్తు సోఽనంతఫలమాప్నుయాత్ ॥ ధర్మసారే ॥ సాలిగ్రామశిలామూర్ధ్ని తులసీపత్రపాతనమ్ । కర్మనిర్మూలనాయాల మేకాదశ్యామభోజనమ్ । సవిప్రసదృశం పాత్రం న దానం సురభీసమమ్ ॥ గంగాజలసమం తీర్థం న పత్రం తులసీసమమ్ ॥ చంద్రికాయామ్ ॥ దశదత్వా సువర్ణాని యత్ఫలం లభతే నరః । తత్ఫలం లభతే విష్ణో ద్రోణపుష్పప్రదానతః । బిల్వపత్రసహస్రాద్ధి వకుళం పుష్పముత్తమమ్ ॥ తస్మాద్వకుళపుష్పాద్ధి నంద్యావర్తం విశిష్యతే । నంద్యావర్తసహస్రాద్ధి కరవీరం విశిష్యతే ॥ సర్వైర్వర్ణైరనేకైశ్చ పుష్పైః జాతీపుష్పం విశిష్యతే । వర్ణానాం తు యథా విప్రః తీర్థానాం జాహ్నవీ తథా ॥ సురాణాం చ యథా విష్ణుః కల్హారకుసుమం తథా । సితరక్తైర్మహాపుణ్యైః కుసుమైః కరవీరజైః । అర్చయిత్వాచ్యుతం యాంతి యత్రాస్తే గరుడధ్వజః ॥ గంధాఢ్యైర్విమలై రమ్యైః కుసుమైః కుందకోద్భవైః । భక్త్యాభ్యర్చ్య హృషీకేశం కుసుమైః కేతకోద్భవైః ॥ అశోకజం సమభ్యర్చ్య నరో

యాంతి హరేః పదమ్ ॥ అభ్యర్చ్య కేశవం పుష్పైః కింశుకైః సుమనోహ
రైః॥ సమభ్యర్చ్య హృషీకేశం జన్మదుఃఖాద్విముచ్యతే । భక్త్యా దత్తం
ఫలం పత్రం పుష్పం దూర్వాంకురం జలమ్ । అచిరాత్ప్రతిగృహ్ణాతి భక్తి
గ్రాహ్యో హి కేశవః॥ తులసీకృష్ణగౌరాభ్యాం భక్త్యాభ్యర్చ్య జనార్దనమ్।
నరో యాతి తనుం త్యక్త్వా వైష్ణవీం శాశ్వతీం గతిమ్ ॥ ఏవం శుభైస్సదా
పుష్పైః పూజనీయో జనార్దనః । నిషిద్ధైర్దుఃఖదైర్దేవం నార్చయే
త్కదాచన । న శుష్కైః పూజయేద్దేవం కుసుమైర్న మహీగతైః । అవ
శీర్ణదలైః క్లిష్టైః నాశుభైర్నావికాసిభిః ॥ రత్నావళ్యామ్ ॥ మాకులై
ర్నార్చయేద్దేవం చంపకైర్జలజైర్వినా ॥ న కంటకీభవం పుష్పం ద
ద్యాచ్ఛుక్లవృతే సదా ।నిన్ద్యపుష్పైస్త్రిలోకేశ మర్చయంతి జనార్దనమ్ ॥
తేభ్యః క్రుద్ధోఽక్షయం దుఃఖం క్రోధాత్ విష్ణుః ప్రయచ్ఛతి ॥ ఉన్మత్తకేన యే
మూఢాః పూజయంతి త్రివిక్రమమ్ । ఉన్మాదం దారుణం తేషాం దదాతి గ
రుడధ్వజః । నక్తం గృహీతోదకేన నకుర్యాద్దేవతార్చనం ॥ చందన
కుంకుమ కర్పూర మృగజాతి ఫలవర్జం అనులేపనం న దద్యాన్మణి సువ
ర్ణ ముక్తాఫలవిద్రుమరజితవర్జం ప్రతిరూపకమలంకారం న కుర్యాత్ ।
న చాసౌ నీలం రక్తం నాగంధి పుష్పం నోగ్రగంధి న కంటకిజం దద్యాత్ । కం
టకిజమపి శుక్లసుగంధి రక్తమపి కుంకుమజం దద్యాదితి ॥ సారసముచ్చయే ॥
గిరికర్ణికయా విష్ణుం యోఽర్చయత్యబుధో నరః । తేషాం కులక్షయం ఘో
రం కురుతే మధుసూదనః।గుగ్గులుం చ కుసుంభం చైవ దేవదారుం సరూపకమ్ ॥
సజ్జారసం జాతిఫలం ధూపయేద్యో ఘృతం హరేః । న ధూపయేజ్జీవజాతైః
నాహవిష్యైర్నివేదయేత్ । ఘృతతైలైర్వినా కించిత్ దీపార్థం న సమాచ
రేత్ । ప్రజ్వాల్య దేవదేవస్య కర్పూరేణ తు దీపయేత్ ॥ అశ్వమేధమ
వాప్నోతి కులం చైవ సముద్ధరేత్ ॥ సంవర్తః ॥ దేవాగారే ద్విజానాం
చ దీపం దత్త్వా చతుష్పథే । మేధావీ జ్ఞానసంపన్నః చక్షుష్మాన్ జాయతే
నరః ॥ పాద్మే ॥ నైవేద్యపాత్రం వక్ష్యామి కేశవాయ మహాత్మనే ॥ హై

రణ్యం రాజతం కాంస్యం తామ్రం మృణ్మయమేవ వా । పాలాశం పద్మపత్రం వా పత్రం విష్ణోరతిప్రియమ్ । హవిః శాల్యోదనం దివ్యం ఆజ్యయుక్తం సశర్కరమ్ ॥ నైవేద్యం దేవదేవాయ యావకం పాయసం తథా । సంస్కృతం చాన్నమాజ్యాద్యం దధిక్షీరమధూని చ । ఫలమూలవ్యంజనాని మోదకం చ నివేదయేత్ । అర్ఘ్యమాచమనీయం చ హవిస్తాంబూలమేవ చ ॥ దత్తే దేవదేవస్య హస్తేన స్యాద్విచక్షణః । హవిర్దానం త్రికాలం తు ఉత్తమోత్తమముచ్యతే ॥ ద్వయోశ్చ మధ్యమం ప్రోక్తం ఏకకాలేఽధమం హవిః ॥ రత్నావళ్యాం ॥ నైవేద్యస్యాప్యభావే తు ఫలాని తు నివేదయేత్ । ఫలానామప్యలాభే తు తృణగుల్మౌషధీరపి ॥ ఔషధీనామలాభే తు తోయాన్యపి నివేదయేత్ । తదలాభే తు సర్వత్ర మానసం ప్రవరం స్మృతమ్ ॥ గండూషికం జలం దద్యాత్ దద్యాదాచమనం తతః । హస్తవాసం సకర్పూరం ముకుటం భూషణాని చ ॥ ఆదర్శయేత్తథాదర్శం కల్పయేచ్ఛత్రచామరే ॥ మహానీరాజనం శ్రీమన్మంగళాయ కల్పయేత్ । కర్పూరం తులసీపత్రం తాంబూలం యో నివేదయేత్ । విష్ణవే భక్తియుక్తశ్చ విష్ణులోకే మహీయతే । విష్ణోర్విమానం యః కుర్యాత్సకృద్భక్త్యా ప్రదక్షిణమ్ । అశ్వమేధసహస్రస్య ఫలమాప్నోతి మానవః ॥ ప్రణమ్య దండవద్భూమౌ నమస్కారేణ యోఽర్చయేత్ । స యాం గతిమవాప్నోతి న తాం క్రతుశతైరపి ॥ దోర్భ్యాం పద్భ్యాం చ జానుభ్యాం ఉరసా శిరసా దృశా । మనసా వచసా చేతి ప్రణామోఽష్టాంగ ఈరితః ॥ జానుభ్యాం చైవ బాహుభ్యాం శిరసా వచసా ధియా । పంచాంగకః ప్రణామః స్యాత్ పూజాసు ప్రవరావిమౌ ॥ చంద్రికాయామ్ ॥ ఉరసా మనసా చైవ శిరసా చ కపోలయోః । పద్భ్యాం కరాభ్యాం జానుభ్యాం ప్రణామోఽష్టాంగ ఉచ్యతే । కూర్మవచ్చతురః పాదాన్ శిరశ్చాప్యత్ర పంచమమ్ । మనోబుద్ధ్యభిమానేన పంచాంగం పరికీర్తితః ॥ స్తువన్ దేవం నమస్కుర్యాత్ ప్రసీద భగవన్నితి । ఏకహస్తప్రణామం చ హ్యేకం చాపి ప్రదక్షిణం । అకాలే దర్శనం విష్ణోః హంతి పుణ్యాని రా

తవమ్ ॥ ఏకోఽపికృష్ణస్యకృతఃప్రణామః దశాశ్వమేధావభృథేనతుల్యః । దశాశ్వమేధీపునరేతిజన్మ కృష్ణప్రణామీనపునర్భవాయ ॥ శంఖమధ్యస్థితంతోయం భ్రామితంకేశవోపరి । అంగలగ్నంమనుష్యాణాం బ్రహ్మహత్యాయుతంహరేత్ । శంఖస్థంప్రోక్షయేత్తోయం పుత్రమిత్రపరిగ్రహం ॥ వ్యాసః । దేవదేవజగన్నాథశంఖచక్రగదాధర । దేహిదేవమహానుజ్ఞాంతవతీర్థనిషేవణే । ఇత్యనుజ్ఞాంతతోలబ్ధ్వాపిబేత్తీర్థమఘాపహమ్ ॥ అకాలమృత్యుహరణంసర్వవ్యాధివినాశనమ్ । విష్ణోఃపాదోదకంతీర్థం శిరసాధారయామ్యహం। ఇతిమంత్రంసముచ్చార్య సర్వదుష్టగ్రహాపహం।తులసీమిశ్రితంతీర్థం పిబేన్మూర్ధ్నిచధారయేత్॥సాలిగ్రామశిలాతోయం అపీత్వాయస్తుమస్తకే।ప్రక్షేపణంప్రకుర్వీతబ్రహ్మహాసనిగద్యతే।విష్ణోఃపాదోదకంపీతం కోటిహత్యాఘనాశనమ్ తదేవాష్టగుణంపాపం భూమౌబిందునిపాతనాత్॥మార్కండేయః॥ఆమేక్షుఖండతాంబూలచర్వణేసోమపానకే। విష్ణ్వంఘ్రితోయపానేచ నాద్యంతాచమనంస్మృతం । విష్ణుపాదోదకంతీర్థం పీత్వానక్షాలయేత్కరమ్ । క్షాలయేద్యదిమోహేన పంచపాతకమాప్నుయాత్ ॥ శ్రుతిరపి ॥ భగవాన్ పవిత్రం భగవత్పాదోదకం పవిత్రం తత్పానేనాచమనం యథాహిసోమేష్వితి ॥ చంద్రికాయాం ॥ హ్యాదిరూపంముఖేనామనైవేద్యమదరేహరేః । పాదోదకంచపుష్పంచ మస్తకే యస్యసోచ్యుతః । అగ్నిష్టోమసహస్రైస్తు వాజపేయశతైరపి ॥ యత్ఫలంలభతేభక్త్యా విష్ణోర్నైవేద్యభక్షణాత్ । బహ్వృచపరిశిష్టే ॥ పవిత్రంవిష్ణునైవేద్యం సురసిద్ధర్షిభిస్స్మృతం । అన్యదేవస్యనైవేద్యం భుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ । గ్రాహ్యంహరేస్తునిర్మాల్యం పత్రంపుష్పంజలంఫలం । సాలిగ్రామశిలాసంగాత్ సర్వంయాతిపవిత్రతామ్॥ వ్యాసః ॥ నైవేద్యమన్నంతులసీవిమిశ్రం విశేషతస్తీర్థజలేనసిక్తం । యోశ్నాతినిత్యంపురతోమురారేః ప్రాప్నోతియజ్ఞాయుతకోటిపుణ్యం ॥ పితామహః ॥ నైవేద్యంతులసీమిశ్రం స్వయంభుంజీతవాగ్యతః । గృహీత్వాపాత్ర

యాత్యేన స గచ్ఛేద్వైష్ణవం పదం ॥ శ్రుతిః ॥ తదస్య ప్రియమభిపాథో అశ్యా
స్యాం నరో యత్ర దేవయవో మదంతి ॥ ఉరుక్రమస్య సహి బంధురిత్థా ।
విష్ణోః పదే పరమే మధ్వ ఉత్సః । అస్య విష్ణోః ప్రియం తత్పాథః ॥ నివేదిత
మన్నమభ్యస్య యత్ర దేవారాధకా నరా హృష్యంతి । ఇత్థా ఇత్థం వర్త
మానః తస్య బంధుః మధ్యే మధువద్భోజ్యే ఉత్సః ఉత్సుక ఇత్యర్థః ॥ స్మృ
తిరత్నే ॥ శుభమిచ్ఛన్నరః ప్రోక్తః సుగంధేమాలాం న ధారయేత్ ॥ ధా
రయేత్తాం శిరస్యేవ సుగంధాం ప్రియదర్శనామ్ । తతస్తుత్వా తు దేవేశం అప
రాధాన్ క్షమాపయేత్ । అపరాధసహస్రాణి క్రియంతేఽహర్నిశం మయా ॥
దాసోఽయమితి మాం మత్వా క్షమస్వ పరమేశ్వర । భగవన్ దేవదేవేశ పు
రుషోఽసి సనాతన ॥ క్షమస్వ సర్వలోకేశ భక్తస్య చ విశేషతః ॥ జ్ఞానాదజ్ఞా
నతో వాపి యన్న్యూనాదికృతం మయా । తత్సర్వం పూర్ణమేవాస్తు త్వత్ప్ర
సాదాజ్జనార్దన ॥ సంగ్రహే ॥ సాధు వాసాధు వా కర్మ యద్యదాచరి
తం మయా ॥ తత్సర్వం భగవాన్ విష్ణో గృహాణారాధనం మమ । ఇతి కర్మా
ర్పణం కృత్వా స్వాత్మానం చ నివేదయేత్ ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ ఏవం
సంపూజ్య దేవేశం క్షణం ధ్యాత్వా నిరంజనమ్ । తతో వలోకయేదర్కం హం
సః శుచిషదిత్యృచా ॥ మహాభారతే । బ్రాహ్మణైః క్షత్రియైర్వైశ్యైః శూ
ద్రైశ్చ కృతలక్షణైః । అర్చనీయశ్చ సేవ్యశ్చ భక్తియుక్తైః సదా హరిః ॥
స్మర్యతే । జపస్తపస్తీర్థసేవా ప్రవ్రజ్యా మంత్రసాధకమ్ ॥ దేవతారాధ
నం చైవ స్త్రీశూద్రపతనాని షట్ । తద్వైదికార్చనాభిప్రాయమ్ । వైదికం
బ్రాహ్మణానాం స్యాత్ రాజ్ఞాం వైదికతాంత్రికమ్ । తాంత్రికం వైశ్యశూ
ద్రాణాం స్త్రీణామపి చ తాంత్రికమ్ ॥ స్త్రీశూద్రయోస్తాంత్రికత్వాభ్య
నుజ్ఞానాత్ ॥ నారదః ॥ స్త్రీశూద్రపూజితం లింగం విష్ణుం వాపి న పూ
త్తుయః । త్రిస్సప్తకులసంయుక్తః నరకం ప్రతిపద్యత ఇతి ॥ హారీతః ॥
యో మోహాదథవాలస్యాత్ అకృత్వా దేవతార్చనమ్ । భుంక్తే స యాతి నర
కం తిర్యగ్యోనౌ ప్రజాయతే ॥ అర్చయంతి సదా విష్ణుం నిపక్షాదంతరాత్మనా ।

నతేభూయోహిజాయంతే శ్వేతద్వీపనివాసినః ॥ శంఖచక్రగదాశా
ర్ఙ్గధరావిష్ణుపరాక్రమాః ॥ శ్వేతాంబరధరాశ్చైవ గంధమాల్యో
పశోభితాః ॥ శాండిల్యః ॥ నహుంకారైర్నవాజల్పేత్ విధినాచార్చయే
ద్ధరిం । యస్యోపపద్యతేకించిత్ నధ్యానమంత్రనైవతత్ । సంపద్యతే
తుసర్వం వై దేవదేవస్యశార్ఙ్గిణః ॥ భాగవతే ॥ గృహాస్స్మశానంతవ
బింబవర్జితం కథావిహీనాశ్చగిరః శివారుతాః । శవంచనోదాస్యకృతంవ
పుష్పైర్వదంతిహిత్వేయ్యానివేదితంవిషమ్ ॥ వేదత్రయ్యాయుతే ॥ ప్రవరిపాంథ
మంథసాధియాయతే । మహేంద్రాయవిష్ణవేచార్చతి ॥ యజూం
షిచ ॥ భవామిత్రోనశేవ్యోఘృతాసుతిః ॥ ఇత్యారభ్యబృహత్తేవిష్ణోసు
మతింభజామహాఇత్యంతం ॥ పురాణే ॥ విష్ణుపూజావిహీనస్య దత్తం
చేష్టంహుతంశ్రుతమ్ ॥ తపశ్చవ్యర్థతాంయాంతి ప్రేతాలంకారవద్ద్విజః ॥
మాతృవత్పరిరక్షంతం సృష్టిసంహారకారకమ్ । యోనార్చయతివైవిష్ణుం
సోఽక్షయంనరకంవ్రజేత్ । మార్గశీర్షార్చనముక్తంభాస్కరోదయే ।అ
ధరందక్షిణంరాత్రి రుత్తరంతుదివాభవేత్ । తదేతత్తదహోరాత్రంత
త్త్రింశన్మాసఉచ్యతే ॥ తద్దినస్యఉషఃకాలేచాపమాసంవిదుర్బుధాః । త
స్మాత్సర్వప్రయత్నేన చాపమాసిదినేదినే । ఉషఃకాలేతుసంప్రాప్తే అర్చ
యిత్వాజనార్దనమ్ । ఉపచారైఃషోడశభిః ముద్గాన్నంచనివేదయేత్ ॥
ఆదిత్యపురాణే । చాపంగతేతతస్సూర్యే ప్రత్యూషేస్నానమాచరేత్ ।
అర్చయేచ్చజగన్నాథం యావత్సూర్యోదయాత్పురా । తతఃప్రభాతస
మయే అర్ఘ్యంప్రక్షిప్యవైద్విజః । గాయత్రీంచతతోజప్త్వా ఉపతిష్ఠేత
భాస్కరమ్ ॥ భాగవతేపి ॥ కోదండస్థేసవితరి ప్రత్యూషేపూజనాద్ధరేః ।
సహస్రాబ్దార్చనఫలం దినేనైకేనలభ్యతే ॥ శైవేపి ॥ చాపరాశిస్థితే
సూర్యేఉషఃకాలేదినేదినే ॥ అభిషేకంతతఃకుర్యాత్ రౌద్రమంత్రేణ
మంత్రవిత్ । అర్కపుష్పైశ్చబిల్వైశ్చ పూజయిత్వామహేశ్వరమ్ ।నైవే
ద్యంచతతోదద్యాత్ లోకసంహారశాంతయే ॥ శాండిల్యః ॥ ఏకాదశ్యాం

సితేపక్షే చాపీతిక్షతిభాస్కరే ॥ ఉత్సవం కారయేద్ధీమాన్ వేదపారాయణైస్సహ । సంక్రాంతిజన్మనక్షత్రే శ్రవణద్వాదశీద్వయం ॥ పర్వాణ్యేతాని సన్దిష్టాని విశేషక్రియాదిషు ॥ కూర్మపురాణే ॥ చంద్రసూర్యోపరాగేచ వాయుద్భ్వాచదినేహరేః ॥ మాసక్షేషు చపుణ్యేషు విశేషారాధనంవిదుః । దుర్నిమిత్తేషుసర్వేషు సంక్రాంతేచమహాభయే ॥ అగతేషుచభక్తేషు కుర్యాద్విశేషికీంక్రియామ్ ॥ కూర్మపురాణే ॥ సపిష్ణ్వారాధనాత్పుణ్యం విద్యతేకర్మవైదికమ్ । తస్మాదనాదిమధ్యాంతం నిత్యమారాధయేద్ధరిమ్ । తద్విష్ణోరితిమంత్రేణ సూక్తేనపురుషేణతు । నైతాభ్యాం సదృశోమంత్రః వేదసూక్తేష్వ తిష్వపి । శివపూజావిధిరుక్తా బోధాయనః ॥ అథాతో మహాదేవస్యాహరహః పరిచర్యావిధింవ్యాఖ్యాస్యామః । స్నాతః శుచౌదేశే గోమయేనోపలిప్య ప్రతికృతిం కృత్వాక్షతపుష్పైర్యథాలాభమర్చయేత్ । సహస్రశీర్షోదకేనమహాదేవమావాహయేత్ । ఓంభూః మహాదేవమావాహయామి ఓంభువః మహాదేవమావాహయామి ఓంసువః మహాదేవమావాహయామి ఓంభూర్భువస్సువః మహాదేవమావాహయామీత్యావాహ్య । ఆయాతుభగవాన్ మహాదేవ ఇత్యథస్వాగతేనానందతి స్వాగతమనుమానకృతం భగవతే మహాదేవాయ తత్సాసనంకృత్ల్ప్య మాసాంభగవన్మహాదేవఇత్యత్ర కూర్చందదాతి భగవతోయం కూర్చోదర్భమయః త్రివృద్ధరితేన్నవర్ణా స్తంజుషస్వేత్యత్రస్థానాని కల్పయతి ॥ అగ్రతో బ్రహ్మణేకల్పయామి దక్షిణతస్కందాయకల్పయామివినాయకాయకల్పయామి పశ్చిమతః శూలాయకల్పయామి మహాకాలాయకల్పయామి ॥ ఉత్తరతఉగ్రాయకల్పయామి నందికేశ్వరాయకల్పయామి ॥ అథసావిత్ర్యావిష్టరకల్పయామి । సావిత్ర్యాపాత్రమభిమంత్ర్య ప్రక్షాల్య గ్రీరసః పవిత్రమపఆయసహపవిత్రేణాదిత్యాదర్శనమేదోమిత్యాతమితోర్చితరు దేగావాదద్యాత్ । ప్రణవేనాఘ్యమథవా వ్యాహృతిభిః స్నానీయంవ్యాహరేదిత్యత్రతః చండీశ్వరాయనమః ఇత్యక్షే

నం స్నాపయిత్వాపోహిష్ఠామయోభువ ఇతి తిసృభిః హిరణ్యవర్ణాః శు
చయః పావకా ఇతి పవమానః సువర్జన ఇత్యేతేనానువాకేన స్నాపయి
త్వాద్భిస్తర్పణమితి భవం దేవం తర్పయామి శర్వం దేవం తర్పయామి ఈ
శానం దేవం తర్పయామి పశుపతిం దేవం తర్పయామి । రుద్రం దేవం త
ర్పయామి ఉగ్రం దేవం తర్పయామి భీమం దేవం తర్పయామి మహాంతం
దేవం తర్పయామి ఓమితి తర్పయిత్వా అథైతాని గంధోపిశాచనీయా
ని ॥ ఉపకేన వ్యాహృతీభిర్వర్ణత్వా వ్యాహృతిభిః ప్రదక్షిణముదకం పరిషి
చ్య నమస్తే రుద్ర మన్యవ ఇతి గంధం దద్యాత్ । సహస్రాణి సహస్రశ ఇతి
పుష్పం దద్యాత్ ఈశానం త్వా భువనానామధిశ్రియమితి ధూపం దద్యాత్ ।
సావిత్ర్యాద్భిరూపముద్దిశ్య స్వేతదీపం- దేవస్య త్వా సవితుః ప్రసవ ఇతి భ
గవతే మహాదేవాయ జుష్టం చరుం నివేదయామీతి నైవేద్యమథాష్టభిర్నామ
మంత్రైరష్ట పుష్పాణి దద్యాత్ ॥ భవాయ దేవాయ నమః శర్వాయ
దేవాయ నమః ఈశానాయ దేవాయ నమః పశుపతయే దేవాయ నమః రు
ద్రాయ దేవాయ నమః ఉగ్రాయ దేవాయ నమః భీమాయ దేవాయ నమః ।
ఓం మహతే దేవాయ బ్రహ్మణే నమః విష్ణవే నమః స్కందాయ నమః వి
నాయకాయ నమః శూలాయ నమః మహాకాలాయ నమః నందికేశ్వరాయ
నమ ఇతి చరుశేషేణాష్టభిర్నామధేయైరష్టాహుతిభిర్భవాయ దేవా
య స్వాహేత్యాహుతీభిః హుత్వా [illegible] బ్రాహ్మణానలంకృ
త్వా ఋగ్యజుస్సామాదిభి స్తోత్రైః సహస్రాణి సహస్రశ ఇత్యనువాకం
జపిత్వాన్యాంశ్చ రౌద్రమంత్రాన్ యథాశక్తి త్యేక । ఓం భూర్భువః సు
వర్మహః ఓం భగవతే మహాదేవాయ చరుముద్వాసయామీత్యుద్వాస్య ।
ఉద్వాసనకాలే ఓం భూః మహాదేవ ముద్వాసయామీత్యాదిభిరుద్వా
స్య । ప్రయాతు భగవానీశః సర్వలోకనమస్కృతః ॥ అనేన హవిషా
తృప్తః పునరాగమనాయ చ ॥ పునస్సందర్శనాయ చేతి ॥ ప్రతిమాస్థానే
ష్వావాహన ముద్వాసనవర్జం । మహత్స్వయనమిత్యాపతు తే ఇత్యా

హ భగవాన్ బోధాయనః ॥ శివార్చనం ప్రశంసతి నందికేశ్వరః । యః ప్రయచ్ఛేద్గవాం లక్షం దోగ్ధ్రీణాం వేదపారగే । ఏకాహమర్చయేల్లింగం తస్య పుణ్యం తతోఽధికమ్ । సకృత్పూజయతే యస్తు భగవంతముమాపతిం ॥ తస్యాశ్వమేధాదధికం ఫలం భవతి భూసుర ఇతి * పాకక్రియా * ॥ భృగుః అత ఊర్ధ్వం ప్రవక్ష్యామి హవిష్పాకవిధిక్రమం । వరాకకోద్రవాదీని వర్జయేత్తు విచక్షణః ॥ కులస్థజాతిభేదం చ ప్రియంగూంశ్చైవ వర్జయేత్ । ధాన్యానామపి సర్వేషాం కృష్ణధాన్యం వివర్జయేత్ । అథవాన్యదలబ్ధం చేత్ ధాన్యం శుద్ధం సమాహరేత్ ॥ త్రివర్షాతీతధాన్యాని నవాని శస్తాని వైదికే ॥ తండులానపి సర్వాంశ్చ మాసాదూర్ధ్వం వివర్జయేత్ । అజ(ఘ)కం జీరకం చైవ మరీచం సంసర్షపం తథా ॥ రాజమాషమహామాషం శ్యామాకం శ్లక్ష్ణమాషకమ్ । మాషముద్గం మహాముద్గం నిష్పావం తిలతిల్లకం । ఫలాని చూతకదళీపనసానాం సమాహరేత్ । భేదస్తు కారవల్ల్యాది సర్వం గ్రాహ్యమితీరితమ్ । క్షుమకందం మహాకందం ఆహరేత్తు విచక్షణః । సహకారప్రభేదైస్తు తథైవ పనసద్వయం । కదల్యాదిషు భేదైస్తు గృహ్ణీయాత్తు ప్రయత్నతః । కూశ్మాండోర్వారుకం చైవ సింహీవ్యాఘ్రీ తథైవ చ । కాకోటికాదిసంగ్రాహ్యం కలంజాదివివర్జయేత్ । బింబాలకఫలాదీని వర్జయేదితి కేచన ॥ భేదైశ్చ బృహతీ సర్వా సంగ్రాహ్యేత్యుచ్యతే బుధైః ॥ మరీచిరపి ॥ అథ హవిర్విధిర్వక్ష్యే ॥ వేణుకన్యయవాన్ నీవాన్ నీవారాన్ ప్రియంగూన్ శాలిభేదాన్ అన్యాన్ వ్రీహీన్ వా ఏకజాతీయాన్ చతుర్వర్ణైరేవానయేత్ । తేషాం పూర్వం శ్రేష్ఠం తస్మాద్వరాక కోద్రవాదీని కులాన్యాని ప్రతిలోమాని తాని వర్జయేత్ ॥ కదళీచూతపనసనారికేళతింత్రిణీ కారవల్లీ వ్యాఘ్రీ కర్కటం దూర్వారుక కూశ్మాండ కాకోటకాని సూరణకంద క్షుద్రమహాకంద వల్లీకంద శృంగిబేరోత్పలకందానన్యాని భక్ష్యాణి యథాలాభమాహరేత్ । కోశాతకమలాబుం చ విశేషేణ వివర్జయేత్ । ఇతి దేవపూజాప్రకరణమ్ * । అథ పంచమహాయజ్ఞాః ॥ తత్ర దక్షః పంచ మే చ తథా భాగసంవి

భాగోయథాహతః । పితృదేవమనుష్యాణాం జటినాంచోపదిశ్యతే ॥
వైశ్వదేవస్యపూజానంతర భావిత్వముక్తం ॥ నృసింహపురాణే ॥ పౌ
రుషేణవసూక్తేన తతోవిష్ణుంసమర్చయేత్ ॥ వైశ్వదేవంతతఃకుర్యాద్బ
లికర్మతథైవచ ॥ వ్యాసోఽపి ॥ నైవేద్యార్థంపృథగ్భాండే పక్వాన్నాత్వా
పచేద్గృహే । వైశ్వదేవార్థమన్యస్మిన్ వ్యంజనానిపృథక్పృథక్ ॥ సు
కృతాన్నైశ్చవివిధైః హవిష్యవ్యంజనాన్వితైః । తైరేవాన్నైర్బలిందద్యాత్
శేషమాప్లావ్యవారిణా । కృత్వాపసవ్యంస్వధయా సర్వందక్షిణతో
హరేత్ ॥ హారీతోఽపి ॥ ద్విజఃపురుషసూక్తస్య విధినావిష్ణుమర్చయేత్ ।
వైశ్వదేవమతఃకుర్యాద్బలికర్మవిధానతః ॥ యత్తుశౌనకవచనమ్ ॥ హు
తశేషేణపృథగన్నేనవాకుర్యాత్ । నాన్నస్యశేషేణ వైశ్వదేవంకుర్యాత్॥
తద్వైశ్వదేవార్థముద్ధృత్య తచ్ఛేషేణనివేదనంకుర్యాదితిఏవంపరమ్ । ఉ
ద్ధృత్యవైశ్వదేవార్థం దేవస్యప్రాఙ్నివేదయేదితిస్మరణాత్ ॥ వైశ్వ
దేవహోమాత్పూర్వం సకలహోమంకుర్వంతిశిష్టాః । తత్రబోధాయ
నః ॥ అష్టౌసమిధఆదధ్యాద్దేవకృతస్యైనసోఽవయజనమసిస్వాహా ॥ మ
నుష్యకృతస్యైనసోఽవయజనమసిస్వాహా ఆత్మకృతస్యైనసోఽవ యజనమ
సిస్వాహా । యద్దివాచనక్తంచైనశ్చకృమతస్యావయజనమసిస్వాహా ।
యత్స్వపంతశ్చజాగ్రతశ్చైనశ్చకృమతస్యావయజనమసిస్వాహా । యద్వి
ద్వాంసశ్చావిద్వాంసశ్చైనశ్చకృమతస్యావయజనమసిస్వాహా । ఏనసఏ
నసోఽవయజనమసిస్వాహా ॥ ఇత్యేతైరష్టభిర్హుత్వా సర్వస్మాత్పాపా
త్ప్రముచ్యత ఇతి పంచమహాయజ్ఞస్వరూపమాహశ్రుతిః । దేవయజ్ఞః పి
తృయజ్ఞో భూతయజ్ఞో మనుష్యయజ్ఞో బ్రహ్మయజ్ఞ ఇతి॥ యదగ్నౌజుహో
త్యపిసమిధంతద్దేవయజ్ఞఃసంతిష్ఠతే । యత్పితృభ్యఃస్వధాకరోత్యప్యప
స్తత్పితృయజ్ఞఃసంతిష్ఠతే । యద్భూతేభ్యోబలింహరతి తద్భూతయజ్ఞః
సంతిష్ఠతే । యద్బ్రాహ్మణేభ్యోఽన్నందదాతి తన్మనుష్యయజ్ఞఃసంతిష్ఠ
తే । యత్స్వాధ్యాయమధీయీత ఏకామప్యృచంయజుఃసామవా తద్బ్ర

హ్మయజ్ఞస్సంతిష్ఠతే ఇతి॥ వ్యాసః॥ దేవయజ్ఞంపితృయజ్ఞం భూతయజ్ఞంతథైవచ । మానుష్యంబ్రహ్మయజ్ఞంచ పంచయజ్ఞాన్ప్రచక్షతే ॥ యదిస్యాత్తర్పణాదర్వాక్ బ్రహ్మయజ్ఞఃకృతోనహి । కృత్వామనుష్యయజ్ఞం వై తతస్స్వాధ్యాయమాచరేత్ ॥ అగ్నేఃపశ్చిమతోదేశే భూతయజ్ఞాంత ఏవవా ॥ యమః ॥ పంచసూనాగృహస్థస్య వర్తంతేహరహస్సదా । ఖండనీపేషిణీచుల్లీ జలకుంభఉపస్కరః॥ ఏతాభిర్వ్యాహరన్విప్రఃబధ్యతేవైముహుర్ముహుః । ఏతాసాంపావనార్థాయ పంచయజ్ఞాఃప్రకీర్తితాః । సూనాహింసాస్థానాని । ఖండనీముసలోలూఖలాదిః । పేషిణీదృషదుపలాదిః చుల్లీపాకస్థానం జలకుంభ ఉదకాధానం ఉపస్కరాః శూర్పాదిః ఏతాభిః సూనాభిః స్వకార్యం ప్రాపయన్ పాపేనయుజ్యత ఇత్యర్థః ॥ మనుః ॥ పంచసూనాగృహస్థస్య చుల్లీపేషణ్యుపస్కరీ ॥ ఖండనీచోదకుంభశ్చ బధ్యతేయాస్తువాహయేత్ । తాసాంక్రమేణ సర్వాసాం నిష్కృత్యర్థంమహర్షిభిః । పంచక్లృప్తామహాయజ్ఞాః ప్రత్యహంగృహమేధినాం । అధ్యాయనంబ్రహ్మయజ్ఞః పితృయజ్ఞస్తుతర్పణమ్ । హోమో దేవబలిర్భూతో నృయజ్ఞోఽతిథిభోజనం ॥ పంచైతాన్యోమహాయజ్ఞాన్ నహాపయతిశక్తితః । సంగృహేపివసన్నిత్యం సూనాదోషైర్నలిప్యతే । నామాంతరమాహ ॥ సఏవ ॥ అహుతంచహుతంచైవ తథాప్రహుతమేవచ॥ బ్రాహ్మంహుతంప్రాశితంచ పంచయజ్ఞాన్ప్రచక్షతే। జపోహుతోహుతోహోమః ప్రహుతోభౌతికోబలిః । బ్రాహ్మం హుతంద్విజాగ్ర్యేభ్యః ప్రాశితంపితృతర్పణమ్ । స్వాధ్యాయేనార్చయేతర్షీన్ హోమైర్దేవాన్యథావిధి । పితౄన్ శ్రాద్ధేనచాన్నేన భూతానిబలికర్మణి। యాజ్ఞవల్క్యోపి ॥ బలికర్మస్వధాహోమస్వాధ్యాయోతిథిసత్క్రియా । భూతపిత్రమరబ్రహ్మ మనుష్యాణాంమహామఖాః ॥ నారాయణః ॥ సభార్యస్తు శుచిస్స్నాతః శుచినాచమ్యవాగ్యతః । ఉపవిశ్యసమిద్ధేగ్నౌ వైశ్వదేవంసమాచరేత్ ॥ వసిష్ఠః ॥ వైశ్వదేవంసాయంప్రాతః గృహ్యాగ్నౌజుహు

యాదితి ॥ మనుః ॥ వైవాహికేఽగ్నౌ కుర్వీత గార్హ్యం కర్మ యథావిధి । పంచయజ్ఞవిధానంచ పక్తించాన్వాహికీం గృహీ ॥ గార్హ్యకర్మ పాకయజ్ఞాదికమ్ । పితృభూతమనుష్యబ్రహ్మయజ్ఞానామగ్నౌకరణమగ్నిం వినాపి కరణం హోమాభావాత్ । బ్రహ్మయజ్ఞోఽపి మనుష్యయజ్ఞానాంతరం చేత్క్రియతే తదాగ్నిసమీపే కర్తవ్యం అగ్నేః పశ్చిమతో దేవ భూతయజ్ఞానంతరం చేతి వ్యాసస్మరణాత్ ॥ తథాచ కణ్వః । అగ్నేస్తతోఽపి పచనే సిద్ధాః పంచయజ్ఞాః ఆహితాగ్నేరపీతి బ్రహ్మయజ్ఞస్యాగ్నిసంబంధదర్శనసాపి పక్షో దర్శితః । అగ్నిసమీప ఇత్యేకేష్వితి ॥ అంగిరాః ॥ లౌకికే వైదికే వాపి హుతోత్సృష్టే జలే క్షితౌ । వైశ్వదేవస్తు కర్తవ్యః పంచసూనాపనుత్తయే ॥ వ్యాసోఽపి ॥ శాలాగ్నౌ లౌకికే వాథ జలే భూమ్యామథాపి వా । వైశ్వదేవస్తు కర్తవ్యో దేవయజ్ఞస్స వై స్మృతః ॥ గృహ్యపరిశిష్టేఽపి ॥ వైశ్వదేవస్య ప్రాతరారంభః అగ్నిమౌపాసనం పచనం వా సమూహ్యేతి విశ్వేదేవాః సర్వే దేవాః తద్దేవత్యమిదం వైశ్వదేవమితి చ ॥ అత్రవ్యవస్థామాహాంగిరాః ॥ శాలాగ్నౌ తు పచేదన్నం గృహ్యాగ్నౌ హూయతే ఏవ చ । ప్రాతర్హోమంతు సర్వత్ర సముద్ధృత్య హుతాశనాత్ ॥ శేషం మహానసే కృత్వా తత్ర పాకం సమాచరేత్ । తమగ్నిం పునరాహృత్య శాలాగ్నావవనిక్షిపేత్ ॥ తతోఽస్మిన్ వైశ్వదేవాదికర్మ కుర్యాదతంద్రిత ఇతి ॥ చంద్రికాయామపి ॥ యస్మిన్నగ్నౌ భవేత్పాకః వైశ్వదేవస్తు తత్ర వై । తత్రాహుత్వా తు యో భుంక్తే సభుంక్తే కిల్బిషం నరః ॥ వ్యాసోఽపి ॥ యది స్యాల్లౌకికే పాకః తతోఽన్నం తత్ర హూయతే । శాలాగ్నౌ తత్ర చేదన్నం విధిరేష సనాతనః ॥ దేవేభ్యస్తు హుతాదన్నాత్ శేషాద్భూతబలిం హరేత్ । భూతయజ్ఞః స విజ్ఞేయః భూతిదః సర్వదేహినాం ॥ తచ్చ కాలద్వయేఽపి కర్తవ్యమాహ కాత్యాయనః ॥ సాయం ప్రాతర్వైశ్వదేవః కర్తవ్యో బలికర్మ చ । అనశ్నతాపి సతతం అన్యథా కిల్బిషీ భవేత్ ॥ ప్రజాపతిరపి ॥ వైశ్వదేవం బహ్వాశీం ప్రత్యహం స్వగృహమేధినః । సాయం ప్రాతశ్చ కుర్వీరన్ సూనాదోషాపనుత్తయే ॥ తాత్పర్యదర్శనే

నే ॥ ఋతేమహాయజ్ఞేభ్యః సాయంరుద్రాంతంకృత్వా వైహాయస మాకా
శేభూతబలిం కుర్వీరన్ । అన్యేఆహుర్నక్తమేవ వైహాయసమిత్యాపస్తంబ
వచనే ఏవకారస్య వ్యవహితాన్వయాత్ వైహాయసమేవసాయమితి ॥ త
థాపితృకాండే । వైశ్వదేవందివారాత్రౌ కుర్యాద్బలిహృతింతథా॥ రాత్రౌ
హోమంప్రకుర్వీత యోభూతంమంత్రతో బలిమ్ । నాన్యద్బలిహృతింరా
త్రౌ యద్వాకుర్యాదమంత్రతః ॥ మనుః ॥ సాయంత్వపత్న్యమంత్రంబలిం
హరేత్ తత్రవైశ్వదేవప్రకారమాహఆశ్వలాయనః ॥ సాయంప్రాతఃసిద్ధస్య
హవిష్యస్య జుహుయాదగ్నిహోత్రదేవతాభ్యః సోమాయవనస్పతయే
గ్నీషోమాభ్యాంద్యావాపృథివీభ్యాం ధన్వంతరాయ ఇంద్రాయ విశ్వేభ్యో
దేవేభ్యః బ్రహ్మణేస్వాహేతి హవిష్యస్యేతి హవిర్యోగ్యస్యేత్యర్థః॥ అగ్ని
హోత్రదేవతాభ్యః సూర్యాగ్నిప్రజాపతయఇత్యర్థః ॥ ఆపస్తంబః ॥ ఔ
పాసనేపచనేవాషడ్భిరాద్యైః ప్రతిమంత్రంహస్తేన జుహుయాత్ ఉభయ
తఃపరిషేచనం యథాపురస్తాదితి । షడ్భిరాద్యైరగ్నయేస్వాహా సోమా
యస్వాహా విశ్వేభ్యోదేవేభ్యస్స్వాహా ధ్రువాయభూమాయ స్వాహా ధ్రువ
క్షితయేస్వాహా ॥ అచ్యుతక్షితయేస్వాహా ॥ కేచిత్స్విష్టకృతమపి సప్త
మంజుహ్వతి॥అగ్నయేస్విష్టకృతేస్వాహేతి ఓషధీహవిష్షు సర్వత్రాస్య
ప్రవృత్తిరితివసంతః । అన్యేతుసోమాయస్వాహేతినపఠంతి । స్విష్టకృతంచ
నపఠంతీతిహారిదత్తః ॥ గౌతమః ॥ అగ్నావగ్నింధన్వంతరిం విశ్వేదేవాః
ప్రజాపతిఃస్విష్టకృదితిహోమాఇతి । అగ్న్యాదిభ్యః స్విష్టకృతం తేభ్యోఅ
గ్నౌహోమాః కర్తవ్యా ఇత్యర్థః ॥ మనురపి ॥ విశ్వేదేవస్యసిద్ధస్య గృ
హ్యేగ్నౌవిధిపూర్వకం । ఆభ్యాంకుర్యాద్దేవతాభ్యః బ్రాహ్మణోహోమమ
న్వహమ్॥అగ్నేస్సోమస్యదేవస్యచైతయోశ్చైవసమస్తయోః। విశ్వేషాంచై
వదేవానాంధన్వంతరయఏవచ।కుహ్వైచానుమత్యైచప్రజాపతయఏవచ॥
సహద్యావాపృథివ్యాచ తథాస్విష్టకృతంతతః ॥ చతుర్థ్యర్థేషష్ఠీ ॥ సహ
ద్యావాపృథివ్యోః సమస్తద్యావాపృథివీభ్య ఇత్యర్థః కాత్యాయనోపి ।

స్వాహాకారైర్జుహుయాద్బ్రహ్మణే ప్రజాపతయే గృహ్యాభ్యః కాశ్యపాయాను
మతయ ఇతి। అత్ర యథాస్వశాఖం వ్యవస్థా ॥ వైశ్వదేవం ప్రకుర్వీత స్వశాఖా
విహితం తథా ॥ యస్య యావత్స్వగృహ్యోక్తం స్వల్పం వా యది వా బ
హు ॥ యస్తత్రావతిశాస్త్రార్థే కృతే సర్వం కృతం భవేత్ ఇతి వ్యాసస్మ
రణాత్ ॥ స్మృతిసారే ॥ అప్రబుద్ధేషు హోమాగ్నౌ వైశ్వదేవం న కార
యేత్ । యజమానోథ వేదంగః ఇత్యేవం మనురబ్రవీత్ ॥ హోతవ్యా
న్నస్య సంస్కారమాహ వ్యాసః । జుహుయాత్సర్పిషాభ్యక్తం తైలక్షార
వివర్జితమ్ ॥ దధ్యాక్తం పయసాక్తం వా తదభావేంబునాపి వా । గృహ్య
పరిశిష్టేపి ॥ అగ్నేః ప్రత్యగ్దర్భేషు నిధాయ సర్పిషాభ్యజ్య సకృదవదా
నేన పాణినా జుహుయాదితి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ కోద్రవం కరకం మాషం
మసూరం చ కుళిత్థకం । క్షారం చ లవణం సర్వం వైశ్వదేవే వివర్జయేత్ ॥
ఆపస్తంబోపి ॥ నక్షారలవణహోమో విద్యతే తథా అవరాన్నస్య
సంసృష్టస్య హవిష్యస్య హోమ ఉదీచీన ఉష్ణం భస్మాపోహ్య తస్మిన్ జుహు
యాత్ తద్ధుతమహుతం చాగ్నౌ భవతి ॥ న స్త్రీ జుహుయాన్నానుప
త ఇతి యస్యాగ్నౌ న క్రియతే యస్య చాగ్రం న దీయతే న తద్భోక్తవ్యమితి ।
బోధాయనః ॥ అంగారాంభస్మమిశ్రాంస్తు సమాహృత్యోత్తరతోత్రతు । జు
హుయాద్వైశ్వదేవం తు యది క్షారాదిమిశ్రితమ్ ॥ భరద్వాజః ॥ సర్వే
షు పాకయజ్ఞేషు తథా వైదికకర్మసు ॥ స్త్రీయశ్చానుపనీతస్య బలిర్మంత్రేణ న
విద్యత ఇతి ద్రవ్యానుకల్పశ్చతుర్వింశతిమతే దర్శితః। అలాభే యేన కేనాపి ఫల
శాకోదకాదిభిః ॥ పయోదధిఘృతైః కుర్యాత్ వైశ్వదేవం స్త్రివేణ తు ॥ హస్తే
నాన్నాదికైః కుర్యాత్ అద్భిరంజలినా జల ఇతి ॥ వ్యాసోపి ॥ పక్వాభావే ప్రవా
సే చ తండులా వౌషధీస్తు వా । పయోదధిఘృతం వాపి కందమూలఫలాని వా ॥ జు
హుయాదితి శేషః ॥ స ఏవ ॥ అథవా మంత్రతః కుర్యాత్ హవేన్నా వై
శ్వదేవికః ఇతి ॥ యద్యత్నే నైవ హోతవ్యం తదుక్తం గృహ్యపరిశిష్టే ।
శాకం వా యది వా పత్రం మూలం వా యది వా ఫలమ్ । సంకల్పాద్యదా

హోమః తేనైవ జుహుయాదపి । ఉత్తానేనతు హస్తేన హ్యంగుష్ఠాగ్రేణ
పీడితః ॥ సంహతాంగుళిపాణిస్తు వాగ్యతో జుహుయాద్ధవిః । అంగుష్ఠ
ర్వమాత్రంస్యాదవదానమితిస్మృతమ్ ॥ ద్రవం స్రువేణ హోతవ్యం పా
ణినా కఠినం హవిః ॥ జైమినిః ॥ అవశ్యం తు త్యజేదన్నం మనసా వచసా
చ । తతశ్చ ప్రక్షిపేదగ్నౌ ఇతి ధర్మస్సనాతనః ॥ అత్యక్త్వా జుహుయా
ద్యస్తు మోహేనాహితమానసః । దేవానాం నోపతిష్ఠేత నరకం ప్రతి
పద్యతే ॥ యత్కించిజ్జుహుయాదగ్నౌ తత్సర్వం త్యాగపూర్వకమ్ । అన్య
థా కురుతే యస్తు నరకే స విపద్యత ఇతి ॥ అనగ్నికస్య వైశ్వదేవ విశేషమాహ
వృద్ధవసిష్ఠః । అనగ్నికస్తు యో విప్రః సోన్నం వ్యాహృతిభిస్స్వయమ్ ।
హుత్వా శాకలమంత్రైశ్చ శిష్టం కాకబలిం హరేత్ ॥ విష్ణురపి ॥ అన్నం
వ్యాహృతిభిర్హుత్వా హుత్వా మంత్రైశ్చ శాకలైః । ప్రజాపతేర్హవిర్హు
త్వా పూజయేదతిథింతతః ॥ ఇతి తిసృభిర్వ్యాహృతీభిః అన్నాహుతీః హు
త్వా ప్రజాపతయే స్వాహేతి చ తతో దేవకృతస్యైనస ఇత్యాద్యైః శకలహో
మంకృత్వా కాకబలిం హుత్వా అతిథిం పూజయేదిత్యర్థః ॥ తథాచాత్రిః ॥
సాగ్నికః పితృయజ్ఞాంతం బలికర్మ సమాచరేత్ । అనగ్నిర్హుతశేషం తు
బలిం కాకబలిం హరేత్ ॥ పురుషయజ్ఞాదృతే నాస్తి నిరగ్నేస్తు మహామఖ ఇ
తి । వ్యాహృత్యాది హోమాః కాకబలిరాతిథ్యం చ వినాన్యన్నాస్తీత్య
ర్థః । మంత్రోపయోగనియమమాహాపస్తంబః ॥ గృహమేధినో యద
శనీయస్య హోమా బలయశ్చ స్వర్గపుష్టిసంయుక్తాస్తేషాం మంత్రా
ణాముపయోగే ద్వాదశాహమధశ్శయ్యా బ్రహ్మచర్యం క్షారలవణవర్జ
నం చోత్తమస్యైకరాత్రముపవాస ఇతి ॥ గృహమేధినో యదశనీయం ప
క్వమపక్వం నోపస్థితం తస్యైకదేశేన హోమా బలయశ్చ కర్తవ్యాః స్వర్గః
పుష్టిశ్చ తేషాం హోమస్య బలిమంత్రాణాముపయోగే ఉపయోగో నియ
మపూర్వకం విద్యాగ్రహణం తథాచ బోధాయనః । తేషాం గ్రహణే ద్వా
దశరాత్రమిత్యాది తద్రూపోపయోక్తురేవ వ్రతం । అన్యేతుపత్న్యా అపీచ్ఛంతి ।

ఉపయోగః ప్రథమప్రయోగః తత్ర పత్న్యా అపినాధికార ఇతి వదంతః । ఉత్తమస్యామేధాతాః ప్రవదంతీత్యత్రఏకరాత్రముపవాసః కర్తవ్య ఇతిహరదత్తః ॥ అన్నసంస్కర్తౄనాహాపస్తంబః । ఆర్యాః ప్రయతా వైశ్వదేవేన్నసంస్కర్తారస్స్యురితి ॥ ఆర్యాస్త్రైవర్ణికాః ॥ సఏవ ॥ సిద్ధేన్నేతిష్ఠన్ భూతమితి స్వామినే ప్రబ్రూయాత్ । తత్సుభూతంవిరాడన్నంతన్మాక్షాయీతి ప్రతివచనమ్ ఇతి సిద్ధే పక్వేన్నే తిష్ఠన్ పాచకః భూతమితి అన్నస్వామినే ప్రబ్రూయాత్ । తత్సుభూతమిత్యాది ప్రతివచనోమంత్ర ఇత్యర్థః ॥ యత్తు తేనోక్తం ॥ ఆర్యాధిష్ఠితా వా శూద్రాః సంస్కర్తారస్స్యురితి । తద్యుగాంతరవిషయమ్ । బ్రాహ్మణాదిషు శూద్రస్య పచనాదిక్రియాపి చేతి కలియుగనిషిద్ధధర్మేషు మధ్యేస్మరణాత్ ॥ అథబలిహరణమ్ । తత్ర కాత్యాయనః । ఉద్ధృతం హవిరాసిచ్య హవిష్యేణ ఘృతాదినా ॥ స్వశాఖోక్తేనవిధినా బలికర్మ విధీయత ఇతి ॥ నజాతు పరశాఖోక్తం బుధః కర్మ సమాచరేత్ ॥ హారీతః ॥ వాస్తుపాలనభూతేభ్యః బలిహరణం భూతయజ్ఞ ఇతి। బలిహరణే గౌణకర్తౄనాహాత్రిః । పుత్రో భ్రాతాథవా ఋత్విక్ శిష్యశ్వశురమాతులాః । పత్నీ శ్రోత్రియయజ్ఞాశ్చ దృష్టాస్తే బలికర్మణి । గృహే కర్తౄంతరాభావే ప్రవాసే వ్యాచరేత్స్వయం ॥ బలిహరణప్రకారమాహ శౌనకః ॥ అథబలిహరణమేతాభ్యశ్చైవనస్పత్యౌషధీభ్యో గృహాయ గృహదేవతాభ్యః వాస్తుదేవతాభ్య ఇంద్రాయేంద్రపురుషేభ్యో యమాయ యమపురుషేభ్యో వరుణాయ వరుణపురుషేభ్యస్సోమాయ సోమపురుషేభ్య ఇతి । ప్రతీదిశం బ్రహ్మణే బ్రహ్మపురుషేభ్య ఇతి మధ్యే విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇతి సర్వేభ్యో భూతేభ్యో దివాచరేభ్య ఇతి । దివానక్తంచరేభ్య ఇతి నక్తంచరేభ్య ఇత్యుత్తరతః । స్వధా పితృభ్య ఇతి ప్రాచీనావీతీ శేషం దక్షిణా నినయేదితి ఆపస్తంబః ॥ అపరేణాగ్నిం సప్తమాష్టమాభ్యాముదగపవర్గం ఉదధానసన్నిధౌ నవమేన మధ్యే గారస్య దశమైకాదశాభ్యాం ప్రాగపవర్గముత్తరపూర్వదేశే గారస్యోత్తరైశ్చతుర్భిః శయ్యాదేశే కామలిం

గేన దేహళ్యామంతరిక్షలింగేనోత్తరేణాపి ధాన్యముత్తరైః । బ్రహ్మసదనే ద
క్షిణతః పితృలింగేన ప్రాచీనావీత్యవాచీనపాణిః కుర్యాత్ప్రాగుదగుత్తరో
యథాదేవతాభ్యస్తయోర్నానాపరిషేచనం ధర్మభేదాత్ నక్తమేవోక్త
మేన వైహాయసం యఏవమేతావద్యగో్రి యథోపదేశం కురుతేనిశ్యాః స్వ
గ్గః పుష్టిశ్చేత్యస్యార్థః । అగ్నేః పశ్చాత్ప్రస్తమాష్టమాభ్యాం ధర్మాయస్వాహా
అధర్మాయస్వాహా ఇత్యేతాభ్యాం ఉదగపవర్గం బలిహరణం కర్తవ్యం । ఉదకం
యత్రాధీయతే తదుదధానం మణికాఖ్యం తస్యసన్నిధౌ నవమేన అద్భ్యస్స్వా
హేత్యనేన । అగారస్య మధ్యే దశమైకాదశాభ్యాం ఓషధివనస్పతిభ్యస్స్వాహా
రక్షోదేవజనేభ్యస్స్వాహేత్యేతాభ్యాం ప్రాగపవర్గం అగారస్యోత్తర పూ
ర్వదేశే ఉత్తరైశ్చతుర్భిః గృహ్యాభ్యః స్వాహా అవసానేభ్యస్స్వాహా అవ
సానపతిభ్యస్స్వాహా సర్వభూతేభ్యస్స్వాహేత్యేతైః ప్రాగపవర్గమేవ ॥ శ
య్యాదేశే కామలింగేన కామాయస్వాహేత్యనేన దేహళ్యామంతరా ద్వారస్యా
ధస్తాత్ దారుతంత్రం అంతరిక్షాయస్వాహేత్యనేన యేనపిధీయతే ॥
ద్వారం సాపిధానీకవాటమర్గళమిత్యర్థః । తతోత్తరేణమంత్రేణయ
దేజతి జగతి యచ్చ చేష్టతి నామ్నో భాగోయం నామ్నే స్వాహేత్యనేన ।
బ్రహ్మసదనం మధ్యేగారం వాస్తువిద్యాప్రసిద్ధం అగ్నేర్దక్షిణత ఇత్యన్యే । త
త ఉత్తరైర్దశభిః పృథివ్యై స్వాహాంతరిక్షాయ స్వాహా దివే స్వాహా సూర్యా
య స్వాహా చంద్రమసే స్వాహా నక్షత్రేభ్యస్స్వాహా ఇంద్రాయ స్వాహా బృ
హస్పతయే స్వాహా ప్రజాపతయే స్వాహా బ్రహ్మణే స్వాహా ఇత్యేతైః ప్రా
గపవర్గమేవ । దక్షిణతః అనంతరాణాం బలీనాం దక్షిణతః । స్వధా పితృభ్య
స్స్వాహేత్యనేన ప్రాచీనావీతీ అవాచీనపాణిః దక్షిణతః పాణిముత్తానం
కృత్వా అంగుష్ఠతర్జన్యోరంతరాళేన కుర్యాత్ । పితృబలేరుత్తరతో రౌ
ద్రబలిః కర్తవ్యః ॥ యథాదేవతాభ్య ఉపవీతీత్యర్థః । నమో రుద్రాయప
శుపతయే స్వాహేతి మంత్రః ॥ బలీనాం దేశే దేశే సమవేతానాం సకృత్స
కృదంతే పరిషేచనమితి సూత్రస్యాపవాదః । తయోర్నానాపరిషేచనమితి

తయోరనంతరోక్తయోః బల్యోరేకస్మిన్ దేశేసమవేతయోరపి పృథక్పరిషేచనం కర్తవ్యం ॥ కుతః ధర్మభేదాత్త్వేకత్వేస్యాద ప్రసక్తిరింద్రస్య దేవతాయాః త్వి(దక్షిణమితి ఉత్తమేన యే భూతాః ప్రచరంతి నక్తంబలిమిచ్ఛంతోవితుదస్యప్రేప్స్యాః । తేభ్యోబలింపుష్టికామోహరామిమయిపుష్టిం పుష్టిపతిర్దధాతు స్వాహేత్యనేన వైహాయసంబలిందద్యాత్ । తచ్చనక్తమేవహ్యాకాశమేవనభసి పరిషిక్తే దేశేతథాచ బోధాయనః ॥ హ్యాకాశే క్షిపతియేభూతా ఇతిహి దేవకారాత్రేః భిన్నక్రమః । నక్తముత్తమేనైవ బలిరితితత్రబల్యంతరాణాం రాత్రౌనివృత్తిః అన్యేతుదివాబలిమిచ్ఛంతి ఇత్యాహోనదివాబలింహరంతి ॥ తథాచాశ్వలాయనః ॥ దివాచారిభ్య ఇతిదివానక్తంచారిభ్య ఇతినక్తమితి ।మనురపి ॥ విశ్వేభ్యశ్చైవదేవేభ్యః బలిమాకాశఉత్క్షిపేత్ ॥ దివాచరేభ్యోభూతేభ్యో నక్తంచారిభ్యఏవచ బలిదేశసంస్కారోహ్యాపస్తంబేనోక్తః । బలీనాంతస్యతస్యదేశస్సంస్కారోహస్తేన పరిమృజ్యావోక్ష్య పశ్చాత్పరిషేచనమితి । బలీనాంసర్వేషాంకృత్పరిషేచనమిత్యర్థః ॥ సఏవ ॥ సతిసూపసంసృష్టేనకార్యా ఇతి । వ్యంజనైఃసూపేనచ సంసృష్టాన్నేన బలయః కార్యా ఇతి సంభవ ఇత్యర్థః ॥ తథాబోధాయనః ॥ ఏషఏవవ్యంజనానాం సంస్కారః సూపస్యాపి ॥ గౌతమః ॥ దిగ్దేవతాభ్యశ్చ యథాస్థానగృహస్థాస్తేభ్యోనురుద్ధ్యగృహదేవతాభ్యః ప్రవిశ్యబ్రహ్మణోమధ్యే అద్భ్య ఉదకుంభమాకాశాయేత్యంతరిక్షేనక్తంచరేభ్యః స్వాహేతిబలి స్థితో బలిం హృత్వా తతోంతః ప్రవిశ్యగృహదేవతాభ్యో బలింహరేత్ । అత్రైకేగృహదేవతాభ్యః స్వాహేతిమంత్రంమన్యంతే ఆశ్వలాయనే తథాదర్శనాత్ । అన్యేగృహ్యాయాదేవతాః తాభ్యస్తేనతేనశబ్దేన బలిఃహర్తవ్య ఇత్యాహుః । తాశ్చోశనసాదర్శితాః ॥ శయనస్యశిరస్థానే శ్రియైనమ ఇతి దద్యాత్ ॥ పాదస్థానే భద్రకాళ్యైనమ ఇతి గోష్ఠాగారే ధనపతయేనమ ఇతి స్తంభసిలయో రుద్రాణ్యానమ ఇతి గోష్ఠేమిత్రాణ్యానమ ఇతి ఉలూఖల

ముసలయోర్వరుణాయనమ ఇతి కూపే అహయేబుధ్న్యాయనమ ఇతి ప శ్చాద్యామగ్నిసమీపే చైత్యాభ్యో దేవతాభ్యో దదామీతి గృహమధ్యే బ్రహ్మణే స్వాహేతి ఉదకుంభసమీపే అద్భ్యః స్వాహేతి అంతరిక్షే ఆకాశాయ స్వాహేతి నక్తంచరేభ్యస్స్వాహేతి సాయంఆకాశే బలిరుత్క్షిప్య ఇతిగౌతమవచనార్థః । మనురపి ॥ ఏవంసమ్యగ్ఘవిర్హుత్వా సర్వదిక్షుప్రదక్షిణమ్ । ఇంద్రాంతకాదిదేవేభ్యః స్థానగేభ్యో బలింహరేత్ ॥ మరుద్భ్య ఇతితుద్వారి మహే దేవేభ్య ఇత్యపి । వనస్పతిభ్య ఇత్యేవం ముసలోలూఖలేహరేత్ ॥ ఉచ్ఛీర్షకే శ్రియై దద్యాత్ భద్రకాల్యై తుపాదతః । బ్రహ్మవాస్తోష్పతిభ్యాంతు వాస్తుమధ్యే బలింహరేత్ । విశ్వేభ్యశ్చైవదేవేభ్యః బలిమాకాశ ఉత్క్షిపేత్ ॥ దివాచరేభ్యో భూతేభ్యః నక్తంచారిభ్య ఏవచ । బలింవాస్తుని కుర్వీత బలింసర్వాన్నభూతయె ॥ పితృభ్యో బలిశేషంతు సర్వందక్షిణతో హరేత్ ।వ్యజనాకారమగ్నిసమీపే శిష్టాః కుర్వంతి॥ అత్ర కాత్యాయనః ॥ ధ్వజాకారంనరాకారం తథావల్మీకరూపకమ్ । చంద్రాకారంచకామ్యానాం బలీనాంలక్షణంవిదుః । చతుష్వేతేషువిప్రాణాం నిత్యాచక్రాకృతిర్భవేత్ । చక్రాకారమథాష్టారం కుర్యాదగ్నిసమీపతః ॥ శౌనకోపి ॥ ఆయుష్కామో దివారాత్రౌ స్రువాకారంబలింహరేత్ ॥ ఆయురారోగ్యకామస్తు ధ్వజాకారంబలింహరేత్ । వ్యాధ్యరోగవినాశార్థీ నరాకారంబలింహరేత్ । జనవశ్యంకరుత్కామో వల్మీకాఖ్యంబలింహరేత్ ॥ ఆయురారోగ్యసౌభాగ్య పుత్రవిద్యాపశూన్ప్రతి । కామశ్చధనమోక్షార్థీ చక్రాకారంబలింహరేత్ ॥ బదరీఫలమాత్రాన్నముంగుళ్యగ్రైర్భువి క్షిపేత్ ॥వ్యాసః ॥ శ్వభ్యశ్చశ్వపతిభ్యశ్చ పతితేభ్యశ్చఏవచ । దద్యాద్భూమౌబలీన్ స్వన్నం ప్రక్షిప్యాథద్విజోత్తమః ఏవంగృహబలింకృత్వా గృహేగృహపతిశ్శుచిః ॥ ఆప్యాయనాయభూతానాం కుర్యాదుత్సర్గమాదరాత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ దేవేభ్యస్తుహుతాదన్నాత్ శేషాద్భూతబలింహరేత్ । అన్నంభూమౌశ్వచండాలవాయసే

భ్యశ్చ ప్రక్షిపేత్ ॥ సంస్థాప్యైనమథాన్నేన నినయేత్ప్రాగుదగ్దిశి ॥ మతా
రపి ॥ శునాంచ పతితానాంచ శ్వపచానాంచ రోగిణాం । వాయసానాంక్రి
మీణాంచ శనకైర్నిర్వపేద్భువి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ భూతయజ్ఞబలి
శేషం సోదకం స్వధా పితృభ్య ఇతి ప్రాచీనావీతీ పితృభ్యో దద్యాత్ । తత
స్తద్గేహబహిర్నివేశనాంతే సోదకమన్నం శ్వచండాలవాయసపతితేభ్యస్తు
నిక్షిపేదితి ॥ తత్రమంత్రో విష్ణుపురాణే దర్శితః ॥ దేవామనుష్యాః పశవో
వయాంసి సిద్ధాః సదైత్యోరగయక్షసంఘాః । ప్రేతాః పిశాచాస్తరవః స
మస్తాః యేచాన్నమిచ్ఛంతి మయా తదత్తం ॥ పిపీలికాః కీటపతంగకా
ద్యాః బుభుక్షితాః కర్మనిబంధబద్ధాః । ప్రయాంతు తే తృప్తిమిదం మ
యాన్నం తేభ్యో విసృష్టం సుఖినో భవంతు ॥ ఏషాంనమాతానపితానబం
ధుర్నైవాస్తిసిద్ధిర్నతథాన్నమస్తి ॥ తత్తృప్తయేన్నం భువిదత్తమేతత్ తే
యాంతు తృప్తిం ముదితా భవంతు । భూతాని సర్వాణి తథాన్నమేతత్ స
ర్వంచ విష్ణుర్నయతోన్యదస్తి ॥ తస్మాదహం భూతహితాయ భూమౌ అ
న్నం ప్రయచ్ఛామి సుఖాయ తేషాం ॥ చతుర్దశో లోకగణో య ఏషః తత్ర
స్థితా యేఖిలభూతసంఘాః । తృప్త్యర్థమన్నం హి మయా విసృష్టం తే
షామిదం తే ముదితా భవంతు । ఇత్యుచ్చార్య నరో దద్యాదన్నం శ్రద్ధాస
మన్వితః । భువి సర్వోపకారాయ గృహీ సర్వాశ్రయో యతః ॥ మార్కణ్
డేయః ॥ తతశ్శ్వవైశ్వబలిం దద్యాద్బహిః కాకశునాం తథా । తత్రమంత్రః
ఐంద్రవారుణవాయవ్యాః సౌమ్యాయామ్యాశ్చనైరృతాః ॥ వాయసాః ప్ర
తిగృహ్ణంతు భూమౌ పిండం మయార్పితమ్ । శ్వానౌ హి శ్యామశబలౌ వై
వస్వతకులోద్భవౌ ॥ తాభ్యాం పిండం ప్రదాస్యామి స్యాతామేతావహిం
సకౌ । మంత్రాభ్యామేవచైతాభ్యాం శ్వకాకబలిముత్సృజేత్ ॥ దత్వా
నేనవిధానేన బలింపశ్చాదుపస్పృశేత్ । ముఖ్యానుకల్పభేదేన పితృయజ్ఞ
స్వరూపమాహ ॥ కాత్యాయనః । శ్రాద్ధం వా పితృయజ్ఞస్స్యాత్ పిత్ర్యో
బలిరథాపివా । ఏకమప్యాశయేన్నిత్యం పితృయజ్ఞార్థసిద్ధయే ॥ సదై

వంనాస్తి చేదన్యః భోక్తా భోజ్యమథాపి వా । అప్యుద్ధృత్య యథాశక్తి కించిదన్నం యథావిధి ॥ పితృభ్య ఇదమిత్యుక్త్వా స్వధాకారముదాహరేత్ । వ్యాసః ॥ ఏకం తు భోజయేద్విప్రం పితౄనుద్దిశ్య సత్వరమ్ । నిత్యశ్రాద్ధం సముద్దిష్టం పితృయజ్ఞో గతిప్రదః ॥ ఉద్ధృత్య వా యథాశక్తి కించిదన్నం సమాహితః । వేదతత్వార్థవిదుషే ద్విజాయైవ ప్రదాపయేత్ ॥ విప్రాభావే తు పిండం వా దద్యాద్దక్షిణతో భువి ॥ కుక్కుటాండప్రమాణస్తు పిండ ఇత్యభిధీయతే ఇతి ॥ మనుః ॥ దద్యాదహరహః శ్రాద్ధం అన్నాద్యేనోదకేన వా । పయోమూలఫలైర్వాపి పితృభ్యః బలిమావహన్ ॥ ఏకమప్యాశయేద్విప్రం పిత్ర్యర్థం పాంచయజ్ఞికే । న చైవాత్రాశయేత్కించిత్ వైశ్వదేవం ప్రతి ద్విజమ్ ॥ మార్కండేయోపి ॥ పితౄనుద్దిశ్య విప్రాంస్తు భోజయేద్విప్రమేవ వా । పయోమూలఫలైర్వా పిత్రాదిః తత్ప్రకారమాహ ప్రచేతాః ॥ నావాహనాగ్నౌకరణం సపిండో న విసర్జనం । దత్వా తు దక్షిణాం శక్త్యా నమస్కారైర్విసర్జయేత్ ॥ ఏకమప్యాశయేన్నిత్యం షణ్ణామప్యన్వహం గృహీ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ నిత్యశ్రాద్ధమదైవం షట్పురుషం చ భవేదిహాత్ర న దేశకాలనియమాః కర్త్రాదినియమా ఇతి ॥ సారసముచ్చయే ॥ నిత్యశ్రాద్ధం తు యన్నామ దేవహీనం తదుచ్యతే । తత్ర త్రిపూరుషం జ్ఞేయం దక్షిణా పిండవర్జనమ్ ॥ వ్యాసోపి ॥ నిత్యశ్రాద్ధే తు గంధాద్యైర్ద్విజానభ్యర్చ్య శక్తితః । సర్వాన్ పితృగణాన్ సమ్యక్ సహైవోద్దిశ్య భోజయేత్ । ఆవాహనస్వధాకారపిండాగ్నౌకరణాదికం । బ్రహ్మచర్యాదినియమః విశ్వేదేవాస్తథైవ చ ॥ నిత్యశ్రాద్ధే త్యజేదేతాన్ భోజ్యమన్నం ప్రకల్పయేత్ ॥ శాతాతపః ॥ నిత్యశ్రాద్ధమదైవం స్యాత్ అర్ఘ్యపిండాదివర్జితం ॥ మత్స్యపురాణేపి ॥ నిత్యం తావత్ప్రవక్ష్యామి అర్ఘ్యావాహనవర్జితమ్ ॥ స దైవతం విజానీయాత్ పార్వణే తద్ధి కీర్తితమ్ ॥ రత్నావళ్యామ్ ॥ పితృగాథా ॥ అపి స్యాత్స కులేస్మాకం యః శ్రాద్ధం నిత్యమాచరేత్ । పయోమూలఫలైర్వాపి తిలతోయైర్వినాపునః ॥ ఇత్యత్ర కేచిత్ ॥ వైశ్వదేవబలిహ

రణయోర్దేవయజ్ఞ పితృయజ్ఞ భూతయజ్ఞానాం తంత్రభావమాహ కేచిత్
తథా చ వ్యాసః ॥ వైశ్వదేవస్తు కర్తవ్యః దేవయజ్ఞః స వై స్మృతః । దే
వేభ్యస్తు హుతాదన్నాచ్ఛేషాద్భూతబలిం హరేత్ ॥ భూతయజ్ఞః స వై జ్ఞే
యః భూతిదః సర్వదేహినాం । శ్రాద్ధం వా పితృయజ్ఞః స్యాత్ పిత్ర్యో బలిర
థాపి వా ॥ హారీతోఽపి ॥ వైశ్వదేవయజ్ఞో వాస్తుపాలనభూతేభ్యో బలి
హరణం భూతయజ్ఞ ఇతి ॥ ఆపస్తంబః ॥ అహరహర్భూతబలిర్మనుష్యే
భ్యో యథాశక్తి దానం దేవేభ్యః స్వాహాకార ఆ కాష్ఠాత్పితృభ్యః స్వధాకార
ఓదపాత్రాత్స్వధాకారాధ్యాయ ఇతి ॥ అత్రోజ్జ్వలా ॥ అపరేణాగ్నిం
సప్తమాష్టమాభ్యాముదగపవర్గమితి బలిహరణప్రకారేణ భూతేభ్యోఽహ
రహర్బలిర్దేయః ॥ ఏష భూతయజ్ఞః ॥ మనుష్యేభ్యశ్చ యథాశక్తి
దానం కర్తవ్యం । ఏష మనుష్యయజ్ఞః దేవేభ్యః స్వాహాకారేణ ప్రదాన
మాకాష్ఠాత్ అగ్నియాథా వేవద్భిరాద్యైః ప్రతిమంత్రమితి వైశ్వదేవో
క్తప్రకారేణ కాష్ఠమపి తావద్దేయమ్ ॥ ఏతద్దేవయజ్ఞం కేచిద్వైశ్వదే
వాహుతిభ్యః పృథగ్భూతాత్ దేవేభ్యః స్వాహేత్యేకామాహుతిం మన్యం
తే ॥ వయంతు న తథా ॥ పితృభ్యస్స్వధాకార ఓదపాత్రాదన్నాభా
వే ఉదకమాత్రమపి స్వధాకారేణ దేయమ్ ॥ ఏష పితృయజ్ఞ ఇతి స్వాధ్యా
యం నిత్యస్వాధ్యాయః ఏష ఋషియజ్ఞః ఏతే మహాయజ్ఞా ఇతి ॥ మాధవీ
యే ॥ త ఏతే దేవయజ్ఞ పితృయజ్ఞ భూతయజ్ఞాః త్రయోఽపి వైశ్వదేవ శ
బ్దేనోచ్యంతే ఇతి ॥ స్మృత్యర్థసారేఽపి ॥ దేవయజ్ఞో వైశ్వదేవాఖ్యం
కర్మ దేవయజ్ఞహుతశేషేణ శుద్ధదేశమభ్యుక్ష్య బలిహరణం కుర్యాత్ । ఏ
ష భూతయజ్ఞః బలిశేషం సోదకం స్వధా పితృభ్య ఇతి ప్రాచీనావీతీ పితృభ్యో
దద్యాత్ । ఏష పితృయజ్ఞః ఏతే దేవయజ్ఞ భూతయజ్ఞ పితృయజ్ఞా వై
శ్వదేవమిత్యుచ్యంత ఇతి ॥ మనురపి ॥ విధాయ పితృయజ్ఞాంతం వైశ్వదే
వం తతో బహిః । శ్వపాకపతితాద్యర్థమన్నం వల్పం క్షిపేద్బహిః ఇతి ॥
బలిహరణస్య వైశ్వదేవశబ్దేనాభిధానమాశ్రయాశ్రయిణోరభేదమాత్రే

త్యేతిద్రష్టవ్యం ॥ ఆశ్రయాశ్రయిభావశ్చ కాలాదర్శేదర్శితః । బలీనాం వైశ్వదేవస్య వదంత్యాశ్రయితాంబుధా ఇతి । ఏవంచ దేవయజ్ఞపితృయజ్ఞభూతయజ్ఞానాం వైశ్వదేవబలిహరణాత్మకత్వాత్ పృథక్కర్తవ్యా ఇతి । అన్యేతుపంచమహాయజ్ఞానాం పృథక్త్వేన తేషాం వైశ్వదేవబలిహరణయోరనంతర్భావమాహుః ॥ తథాచజమదగ్నిః ॥ వైశ్వదేవం దివా రాత్రౌ కుర్యాద్బలిహృతింతథా । మహాంతఃపంచయజ్ఞాస్తు దివైవేత్యాహ గౌతమః ॥ బోధాయనోపి ॥ అగ్నయేస్వాహేతి షడాహుతీర్జుహోతి ఏష వైశ్వదేవస్స తిష్ఠతే । ధర్మాయస్వాహేత్యాదినమోరుద్రాయపశుపతయఇత్యంతంబలీన్హరతి ॥ ఏతద్బలిహరణంసంతిష్ఠతే । దేవేభ్యస్స్వాహేత్యగ్నౌజుహోతి ॥ ఏష దేవయజ్ఞఃసంతిష్ఠతే । పితౄనుద్దిశ్యైకంబ్రాహ్మణంభోజయేత్ ॥ అపివాదక్షిణేనాగ్నిం దర్భాన్దక్షిణాగ్రాన్ సంస్తీర్య తేషు పిండందదాతిపితృభ్యః స్వధాస్త్వితిపివా అపస్తత్పితృయజ్ఞః సంతిష్ఠతే । అపరేణాగ్నింశుచౌదేశే ప్రాగగ్రాన్దర్భాన్ సంస్తీర్య గంధపుష్పధూపైరలంకృత్య బలిముపహరతి । భూతేభ్యోనమ ఇత్యపః పుష్పాణితద్భూతయజ్ఞః సంతిష్ఠతే మనుష్యయజ్ఞార్థమితి అతిథింభోజయేదపివా హంతకారం బ్రాహ్మణేభ్యోదద్యాత్ ॥ ఆపస్తంబపరిశిష్టేపి ॥ వైశ్వదేవబలిహరణానంతరంఅగ్రందత్వా దేవయజ్ఞార్థం ఉద్ధృతాదన్నాత్ దేవేభ్యస్స్వాహేత్యేకాగ్నౌ జుహుయుః ॥ పితృయజ్ఞార్థమపి వైశ్వదేవ బలిహరణశిష్టాదన్నాత్ప్రాచీనావీతినోదక్షిణతోగ్నేః పితృతీర్థేనపితృభ్యః స్వధాస్త్వితిబలింహరేయుః । భూతయజ్ఞార్థమపి వైశ్వదేవశిష్టాదన్నాదేవ ముత్తరతోగ్నే ర్దేవతీర్థేన బలిముపహరేయుః ॥ భూతేభ్యఃస్వాహేతి ॥ మనుః ॥ బ్రహ్మయజ్ఞార్థందతిథింభోజయేదతిథ్యభావేసంకల్పందద్యురితి ॥ తాత్పర్యదర్శనేపి ॥ పంచమహాయజ్ఞేభ్యః పృథగ్వైశ్వదేవంప్రకరణాంతరాత్సంజ్ఞాభేదాచ్చ కర్మభేదావగతేః ॥ అతఏవభాష్యే ॥ వైశ్వదేవస్యతేషాంచ ప్రయోగఃపృథగ

వోపపాదిత ఇతి । ప్రయోగేపిదర్శిత స్తత్రైవ ॥ గ్రహమేధినోయదశ
నీయంతతోహోమార్థం హవిష్యమన్నంపాత్రేకల్పయతి । హవిష్యంత్వక్షా
రలవణాదిసంసృష్టం ద్వితీయేహవిష్యాన్నందేవయజ్ఞార్థం తృతీయే సర్వ
తోఽసమవదాయాగ్రార్థంచతుర్థేసర్వత ఏవసమవదాయ మనుష్యయ
జ్ఞార్థంపంచమేతతః పరిషేచనం కృత్వా ప్రథమకల్పితాదన్నాత్ అగ్నయే
స్వాహేత్యాదిభిః షడాహుతీర్హుత్వా పరిషేచన మథోదీచీన ము
ష్ణం భస్మాపోహ్యతస్మిన్ హవిష్యం స్వాహాకారేణ జుహుయాత్ ॥ అథ
షడాహుతిశేషంహవిష్యశేషేణ సంసృజ్యతేనాన్నేన రౌద్రాంతం బలిం
హుత్వా అగ్రంచదేయమితి ॥ విహితంగ్రాసచతుష్టయ పర్యాప్తమ
న్నంభిక్షవేదద్యాత్ । అథదేవయజ్ఞేన యక్ష్యఇత్యనూద్య విద్యుదసీత్యప
స్స్పృష్ట్వా మంత్రతః పరిషిచ్యదేవేభ్యః స్వాహేత్యగ్నౌహవిష్యంహుత్వా
పరిషిచ్య విద్యుదసీత్యప ఉపస్పృశేత్ । ఏవమితరేష్వపి మహాయజ్ఞేషు వి
ద్యుదప్స్పృష్టిర్భవః నాపపత్యారహోమేషు విద్యుదప్స్పృష్టిరిత్యుపదేశః ॥
అథప్రాచీనావీతీ పితృయజ్ఞేనయక్ష్యఇత్యుక్త్వా ఏకంచా భూమావహస్తేనాం
గుష్ఠప్రదేశిన్యోరంతరేణ పితృభ్యస్స్వధాస్త్వితిదద్యాత్ । అథయజ్ఞోప
వీతీభూతయజ్ఞేనయక్ష్య ఇత్యుక్త్వా ఏకంచాభూమావహస్తేనఇదంభూతేభ్యో
స్త్వితివా భూతేభ్యః స్వాహేతివాదద్యాత్ ॥ అథమనుష్యయజ్ఞేన య
క్ష్యఇత్యుక్త్వా బ్రాహ్మణసంతర్పణం సంకల్పితస్య వా దానమితి సర్వమేత
త్సంగృహ్యోక్తం కాలాదర్శే ॥ వైశ్వదేవేబలిహృతాదంతభాగంప్రచ
క్షతే । బ్రహ్మయజ్ఞాదియజ్ఞానాం బహ్వృచాః కేచనర్షయః ॥ బోధా
యనాపస్తంబౌచ బహ్వృచాఅపికేచన । అనంతభాగమప్యాహుః పృ
థక్త్వేనోపదేశతః ॥ అత్రమనుష్యయజ్ఞస్యాపి బలిహరణమపక్వమాత్రత్వ
చతుర్ణామంతభాగవదుక్తః ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ నివీతీసనకాదిభ్యో
హంతేతిదద్యాత్ । యద్వాహంతకారంహంతేతిదద్యాత్ ॥ చంద్రికా
యామ్ ॥ అతిథిభ్యోన్నదానంచ మనుష్యేభ్యసపంచమః । అశక్తావ

ముద్ధృత్య హంతేత్యేవంప్రకల్పయేత్ ॥ కాత్యాయనః ॥ స్వాహాకార వషట్కార నమస్కారాదివౌకసాం ॥ స్వధాకారః పితౄణాంతు హంతకారో నృణాంతథా । భిక్షుంవాపుష్కలంవాపి హంతకారమథాపివా ॥ అసంభవే సదాదద్యాత్ ఉదపాత్రమథాపివా ॥ వ్యాసోపి ॥ హంతకారమథాగ్రంవా భిక్షాంవాశక్తితో ద్విజః ॥ దద్యాదతిథయే నిత్యం బుధ్యేత పరమేశ్వరమ్ ॥ మనుః ॥ వైశ్వదేవనివృత్తేస్తు యద్యన్యోతిథిరావ్రజేత్ । తస్మాదన్నంయథాశక్తి ప్రదద్యాన్నబలింహరేత్ ॥ శాతాతపః ॥ గ్రాసమాత్రంభవేద్భిక్షా పుష్కలంతచ్చతుర్గుణం । పుష్కలానిచచత్వారి హంతకారంవిదుర్బుధాః ॥ స్మృతిరత్నే ॥ యవానాంవ్రీహిశాలీనాం ద్వాత్రింశద్గ్రాసఉచ్యతే । గ్రాసప్రమాణంభిక్షంస్యాత్ అగ్రంగ్రాసచతుష్టయమ్ ॥ ప్రజాపతిః ॥ గ్రాసమాత్రంభవేద్భిక్షా అగ్రంగ్రాసచతుష్టయమ్ । అగ్రంచతుర్గుణీకృత్య హంతకారంవిధీయతే ఇతి ॥ ఇహకేచిద్వైశ్వదేవాఖ్యకర్మణః అన్నసంస్కారార్థత్వమిచ్ఛంతి ॥ తత్రాశ్వలాయనః ॥ సాయంప్రాతస్సిద్ధస్య హవిష్యస్యజుహుయాత్ ॥ ఆపస్తంబశ్చ ॥ యస్యాగ్నౌనక్రియతేయస్యచాగ్రం నదీయతేనతద్భోక్తవ్యమితి ॥ యమోపి ॥ హోమాగ్రదానరహితం నభోక్తవ్యంకదాచన । అవిభక్తమసంసృష్టే హ్యేకేనాపికృతంచయత్ ॥ నసవైకరపికర్తవ్యం లౌకికాగ్నౌతుతంయదీతి ॥ అన్యేతు వైశ్వదేవస్య ఆత్మసంస్కారార్థత్వమిచ్ఛంతి ॥ తథాచాశ్వలాయనః ॥ తానేతానహరహఃకుర్వీతేతి ॥ ఆపస్తంబః ॥ దేవేభ్యః స్వాహాకారఆకాశాదితి ॥ బోధాయనః ॥ ప్రవాసంగచ్ఛతోయస్యగృహేకర్మానివిద్యతే ఇతి ॥ పంచానాంమహతామేషాం సంయజ్ఞైఃసహగచ్ఛతి । ప్రవాసేకురుతేచైతాన్ యద్యన్నముపపద్యతే ॥ నచేదుత్పద్యతేచాన్నం అద్భిరేతాస్సమాపయేత్ ॥ మనురపి ॥ మహాయజ్ఞైశ్చయజ్ఞైశ్చ బ్రాహ్మీయంక్రియతేతనుః ॥ కాత్యాయనోపి ॥ సాయంప్రాతర్వైశ్వదేవః కర్తవ్యోబలికర్మచ । అనశ్నతాపిసతతం అన్యథాకిల్బిషీభవేత్ ॥ ఇతివచనద్వయబలాత్ ఉభయార్థంవై

శ్వదేవకర్మైతత్పరే ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ వైశ్వదేవాఖ్యం కర్మాన్నస్యా
చాత్మనశ్చసంస్కారార్థమితి ॥ వ్యాసోపి॥ గృహస్థోవైశ్వదేవాఖ్యం క
ర్మ ప్రారభతే దివా । అన్నస్యచాత్మనశ్చైవ సంస్కారార్థంతదిష్యతే॥
తే చైతద్విజ్ఞానేశ్వరీయ మాధవీయాదౌ పురుషార్థత్వేనవ్యవస్థాపితమ్ ।
తథాహి కేచిద్వైశ్వదేవస్య పురుషార్థత్వమన్న సంస్కారార్థత్వంచ వి
రుధ్యేయాతాం తర్హ్యన్నస్త్వన్న సంస్కారకత్వేనైవేతినవాచ్యం । తత్రహిప్ర
తిపాదకమావృత్తిప్రసంగాత్ ॥ ప్రతిప్రధానంగుణావృత్తిరితిన్యాయాత్ త
స్మాత్పురుషార్థత్వమేవ న్యాయ్యమితి ॥ అతఏవగృహ్యపరిశిష్టేభిహి
హితమ్ । ప్రోషితోప్యాత్మసంస్కారం కుర్యాద్దేవానిచారయన్నితి । గో
భిలోపి ॥ యద్యేకస్మిన్కాలే వ్రీహియవౌ పచ్యేయాతాంఅన్యతరస్యహు
త్వాకృతంమన్యేత । యద్యేకస్మిన్కాలే పునః పునరన్నంపచ్యేత సకృదేవ
బలింకుర్వీత ॥ యద్యేకస్మిన్కాలే బహుధాన్నం పచ్యేతగృహపతిమహాన
సాదేవైనం బలింకుర్వీతేతి ॥ అస్యార్థః ॥ నానాద్రవ్యకాన్నపాకే
పి పునఃపునః పాకేపి బహూనామపి విభక్తానాం భ్రాత్రాదీనాం పృథక్పృథ
క్పాకేప్యేకస్మాదేవగృహపతినాహోతవ్యమితి ॥ స్మృతిసంగ్రహే ॥
ఏకపాకేనవసతాం పితృదేవద్విజార్చనం । ఏకంభవేద్విభక్తానాం తదేవ
స్యాద్గృహేగృహే॥ సాయంప్రాతస్సిద్ధస్యేత్యాదివచనజాతంఉత్పత్తిప్రయో
గప్రదర్శనపరం । తానేతాన్యజ్ఞానహరహః కుర్వీతేత్యాదికఃఅధికారవిధి
రితి ॥ మాధవీయే ॥ పంచమహాయజ్ఞాన్ప్రశంసతి । యత్ఫలంసోమ
యాగేన ప్రాప్నోతి ధనవాన్ద్విజః ॥ సమ్యక్పంచమహాయజ్ఞైః దరిద్రస్త
మవాప్నుయాత్ । అకరణేప్రత్యవాయమాహసఏవ ॥ పంచమహాయ
జ్ఞాంస్తుయో మోహాన్నకరోతిగృహాశ్రమీ । తస్యనాస్తిపరోలోకః లోకేథ
పతినిందితః ॥ అకృత్వావైశ్వదేవంతుభుంజతేయోద్విజోత్తమః॥సవిధానా
న్నపాకేన కాకయోనింవ్రజంతితే ॥ వ్యాసోపి ॥ ఋషీన్దేవాన్పితౄం
శ్చాపి భూతాన్బ్రాహ్మణాంస్తథా ॥ తర్పణాద్యైర్విధినా విప్రః బ్రహ్మఘ్నో యా

యక్లృప్తే। వైశ్వదేవేనహీనా యే ఆతిథ్యేనబహిష్కృతాః॥ సర్వే తే వృష
లా జ్ఞేయాః ప్రాప్తవేదా అపిద్విజాః ॥ అకృత్వాపంచయజ్ఞాంస్తు భుక్త్వా
చాంద్రాయణంచరేత్ । అకృత్వావైశ్వదేవంతు యోభుంక్తే నాపదిద్వి
జః ॥ సమూఢోనరకంయాతి కాలసూత్రమవాక్ఛిరాః ॥ మనుః ॥ ఋషయః
పితరో దేవాః భూతాన్యతిథయస్తథా। ఆశంసంతికుటుంబిభ్యః తేభ్యః కా
ర్యంవిజానతా ॥ ఏవం యః సర్వభూతాని బ్రాహ్మణోనిత్యమర్చతి । సగచ్ఛ
తిపరంస్థానం తేజోమూర్తిపథర్జునా । దేవతాతిథిభృత్యానాం పితౄ
ణామాత్మనశ్చయః । ననిర్వపతిపంచానా ముచ్ఛ్వసన్నసజీవతి ॥ అత్ర
బ్రహ్మనిర్వాపః పృథక్కరణం భోజనమితి యావత్ ॥ హారీతః ॥ యద్దేవే
భ్యోజుహోతి దేవలోకంతేనాభిజయతి । యత్పితృభ్యః పితృలోకంతేన
యతోస్వాధ్యాయమధీతేఋషిలోకం, తేనయద్భూతేభ్యోబలింహరతిభూత
లోకంతేన యద్బ్రాహ్మణాం స్తర్పయతి మనుష్యలోకంతేనాభిజయతీతి
కూర్మపురాణేపి అకృత్వాతుద్విజః పంచమహాయజ్ఞాన్ద్విజోత్తమః। భుం
జీతచేత్సమూఢాత్మా తిర్యగ్యోనిషుజాయతే ఇతి సంవర్తః॥ నిత్యంపంచవిధా
నంచకుర్యాదహరహర్ద్విజః॥ నహాపయేచ్ఛక్తః శ్రేయస్కామో భవే
ద్ద్విజః॥ నహాపయేత్ప్రకుర్వీతసదామరణజన్మనోః॥ స్మృత్యంతరే॥ హోమస్త
త్రనకర్తవ్యః శుష్కాన్నేనఫలేనవా॥ పంచయజ్ఞవిధానంతు నకుర్యాన్మృ
తిజన్మనోః ॥ శ్రాద్ధేవైశ్వదేవకాలమాహ మనుః । ఉచ్ఛేషణంతుతత్తిష్ఠే
ద్యావద్విప్రావిసర్జితాః ॥ తతోగృహబలింకుర్యాదితిధర్మోవ్యవస్థితః।
తతఃవిప్రవిసర్జనానంతరం గృహబలింవైశ్వదేవంకుర్యాదితి తద్వ్యా
ఖ్యానే ॥ తథాభవిష్యత్పురాణే॥ కృత్వాశ్రాద్ధంమహాబాహో బ్రాహ్మణాం
శ్చవిసృజ్యచ ॥ వైశ్వదేవాదికంకర్మతతః కుర్యాన్నరాధిప ఇతి ॥ మార్కం
డేయః ॥ తతోనిత్యక్రియాంకుర్యాద్భోజయేచ్చతథాతిథీన్। తతస్తదన్నం
భుంజీతసహభృత్యాదిభిర్నరః॥ నిత్యక్రియాంశ్రాద్ధారంభాత్పూర్వం అకృ
తాం దేవతార్చనవైశ్వదేవాదికాం బ్రాహ్మణవిసర్జనానంతరం కుర్యాది

తి చంద్రికాయాం వ్యాఖ్యాతమ్ ॥ తత్రైవ ॥ యదా శ్రాద్ధం పితృభ్యస్తు దాతుమిచ్ఛతి మానవః । వైశ్వదేవం తతః కుర్యాన్నివృత్తే శ్రాద్ధకర్మణి । ప్రతివాసరికో హోమః శ్రాద్ధాదౌ క్రియతే యది । దేవాహవ్యం న గృహ్ణంతి కవ్యం చ పితరస్తథా । మత్స్యపురాణే ॥ తతశ్చ వైశ్వదేవాంతే సభృత్యసుతబాంధవః । భుంజీతాతిథిసంయుక్తః సర్వం పిత్ర్యం నిషేవితం ॥ మధ్యేపి వైశ్వదేవాదికముక్తం పురాణే । పిత్ర్యాంత్సంతర్ప్య విధివత్ బలిం దద్యాద్విధానతః ॥ వైశ్వదేవం తతః కుర్యాత్పశ్చాద్బ్రాహ్మణవాచనమితి । అస్యార్థశ్చంద్రికాయాముక్తః ॥ బ్రాహ్మణభోజనేన పిత్ర్యాంత్సంతర్ప్య వికిరరూపం బలిం ప్రదాయానంతరం వైశ్వదేవం కృత్వా పశ్చాత్స్వస్తివాచనాది విసర్జనాంతం కుర్యాత్ । వైశ్వదేవం ప్రకుర్వీత నైత్యకం బలిమేవ చ ॥ ఇతి ద్వయోరానంతర్యేణ విధినా వైశ్వదేవానంతరమేవ బలిహరణం కర్తవ్యమితి ॥ ప్రకారాంతరముక్తం స్మృత్యంతరే ॥ వైశ్వదేవాహుతిరగ్నావర్వాక్ బ్రాహ్మణభోజనాత్ । జుహుయాద్భూతయజ్ఞాది శ్రాద్ధం కృత్వా తతస్స్మృతమితి । అర్వాక్ బ్రాహ్మణభోజనాదిత్యనేనాగ్నౌకరణానంతరం వైశ్వదేవాహుతిర్జుహుయాదిత్యుక్తం ॥ ఏవం శ్రాద్ధసమాప్త్యనంతరం శ్రాద్ధమధ్యేపి వికిరరూపబలిహరణానంతరమగ్నౌకరణానంతరం వా వైశ్వదేవానుష్ఠాన బలిహరణం చ కర్తవ్యం ॥ తథా చ సూత్రకారః । బ్రాహ్మణభోజనాద్యాదన్యాన్నేన వైశ్వదేవాదీన్ కుర్యాత్ సమాప్తే వేతి ॥ లోకాక్షిరపి ॥ గృహాగ్నిద్విజదేవానాం యతీనాం బ్రహ్మచారిణాం । శ్రాద్ధపాకేన దాతవ్యః యావత్పిండాన్న నిర్వపేత్ ॥ హారీతసిరపి ॥ పిత్ర్యపాకాత్సముద్ధృత్య వైశ్వదేవం కరోతి యః । ఆసురం తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం పిత్రూణాం నోపతిష్ఠతి ఇతి । లోకాక్షిః ॥ పిత్రర్థం నిర్వపేత్పాకం వైశ్వదేవార్థమేవ చ । వైశ్వదేవం న పిత్రర్థం న దర్శం వైశ్వదైవికం ॥ దర్శం దర్శశ్రాద్ధం ॥ అమావాస్యాశ్రాద్ధార్థం నిరుక్తమన్నం న వైశ్వదేవార్థం భవతీత్యర్థః । ఆహితాగ్నేర్విశేషమాహ సఏవ ॥ పక్షాంతం కర్మ నిర్వృత్య వైశ్వదేవం చ సాగ్ని

కః । పిండయజ్ఞం తతః కుర్యాత్ తతో౽న్వాహార్యకం బుధః ॥ పక్షాంతం కర్మ
అగ్న్యన్వాధానం అన్వాహార్యకం అమావాస్యశ్రాద్ధం దర్శేఽం వైశ్వదేవిక
మిత్యేతత్ । ఆహితాగ్న్యనాహితాగ్ని సాధారణం చంద్రికాయామ్
ప్రకారాంతరముక్తం అగ్నౌకరణానంతరం వికిరానంతరం వా పృథక్పా
కాదేవ కార్యం । శ్రాద్ధాంతే తు పితృపాకాత్ సముద్ధృత్య వైశ్వదేవాదికం కు
ర్యాత్ ॥ తథా హారీతః ॥ శ్రాద్ధం నిర్వృత్య విధివత్ వైశ్వదేవాదికం తతః ।
కుర్యాద్భిక్షాం తతో దద్యాత్ హంతకారాదికం తథా ॥ తతః పితృపాకస
ముద్ధృతాదన్నాదిత్యర్థః । సాగ్నికదర్శాదిశ్రాద్ధే సపిత్ర్యవైశ్వదేవా
ర్థం పృథక్పాక ఇత్యేకే త్యాహుః । ఏవమేవ శిష్టా ఆచరంతి ॥ సంగ్రహే
తు ॥ వృద్ధావాదౌ క్షయే హాంతే దర్శే మధ్యే మహాలయే । అంత ఏవ తు కు
ర్వీత వైశ్వదేవం చతుర్విధం ॥ వృద్ధౌ వృద్ధిశ్రాద్ధే క్షయే మృతాహశ్రాద్ధ
ఇత్యర్థః ॥ వృద్ధ్యాదిచతుష్టయవ్యతిరిక్తశ్రాద్ధేషు విశేషో దర్శితః ॥ సంగ్ర
హే ॥ యాజుషాః సామగాః పూర్వం మధ్యే కుర్వంతి బహ్వృచాః । అథర్వ
ణాః స్తృతీయాం శే వైశ్వదేవం త్రిధా మతం । ఏతదభిప్రేత్య గృహ్యపరిశిష్టేభి
హితం ॥ సంప్రాప్తే పార్వణశ్రాద్ధే ఏకోద్దిష్టే తథైవ చ । అగ్రతో వైశ్వదే
వం స్యాత్ పశ్చాదేకాదశేహని ॥ ఆతిథ్యం ॥ తత్ర వ్యాసః ॥ ఆచమ్య చ త
తః కుర్యాత్ ప్రాజ్ఞో ద్వారావలోకనం । ముహూర్తస్యాష్టమం భాగం ము
ముక్షుర్హ్యతిథిర్భవేత్ ॥ శంఖః ॥ గోదోహనమంగణే అతిథిం ప్రతీక్షమా
ణః ఆసీతేతి ॥ మాధవీయే ॥ తతో గోదోహనమాత్రం వైకాలం తిష్ఠేత్
గృహాంగణే ॥ అతిథిగ్రహణార్థాయ తదూర్ధ్వం వా యథేచ్ఛయా । నా
డికాయాశ్చతుర్భాగం గోదోహం బ్రువతే బుధాః ॥ చంద్రికాయాం ॥ గో
దోహకాలం కాంక్షేత కృత్వా భూతబలిం ద్విజః । అతిథిం తత్ర సంప్రాప్తం
పూజయేత్స్వాగతాదినా ॥ మనుః ॥ కృత్వైతద్బలికర్మైవమతిథిం పూర్వ
మాశయేత్ । భిక్షాం చ భిక్షవే దద్యాత్ విధివద్బ్రహ్మచారిణే ॥ దద్యా
దన్నం యథాశక్తి హ్యర్థిభ్యో లోభవర్జితం । సర్వేషామప్యలాభే తు

దన్నం గోభ్యో నివేదయేత్ ॥ వ్యాసః ॥ గవాహ్నికం పరం వేదద్యాదపితృ
ణాదికమ్ । అకృత్వా స్వయమాహారం స్వర్గలోకం స గచ్ఛతి ॥ గవాహ్ని
కమంత్రో మార్కండేయేన దర్శితః । సౌరభేయాః సర్వహితాః సర్వపాప
ప్రణాశనాః ప్రతిగృహ్ణంతు మే గ్రాసం గావస్త్రైలోక్యమాతరః ॥ భారతే
పి ॥ దినే ద్విజాభిషేకశ్చ పితృదైవతపూజనమ్ । గవాహ్నికప్రదానం చ సం
విభాగోతిథిష్వపి ॥ గ్రాసముష్ట్యేకమన్నస్య యో దదాతి చ గోర్థినోః ।
స్వర్గలోకమవాప్నోతి నరకం చ న పశ్యతి ॥ మనుః ॥ విఘసో భుక్తశిష్టం
స్యాత్ యజ్ఞశిష్టం తథామృతమ్ । అఘం స కేవలం భుంక్తే యః పచత్యాత్మ
కారణాత్ ॥ యజ్ఞశిష్టాశనం హ్యేతత్ సతామన్నం విధీయత ఇతి ॥ గీతా
యామపి ॥ యజ్ఞశిష్టాశినః సంతః ముచ్యంతే సర్వకిల్బిషైః । తే త్వఘం
భుంజతే పాపాః యే పచంత్యాత్మకారణాత్ ॥ దేవలః ॥ దేవార్థం బ్రా
హ్మణార్థం చ పచమానో న లిప్యతే । అఘం స కేవలం భుంక్తే యః పచ
త్యాత్మకారణాత్ ॥ నాత్మార్థం పాచయేదన్నం నాత్మార్థం ఘాతయేత్ప
శూన్ ॥ శ్రుతిరపి ॥ కేవలాఘో భవతి కేవలాదీ ॥ హారీతః ॥ అతిథీనాగతాన్ శక్త్యా
పూజయేదవిచారతః । అన్యానభ్యాగతాన్ సర్వాన్ పూజయేచ్ఛక్తితో గృహీ ॥
ఆపస్తంబః ॥ అతిథీనేవాగ్రే భోజయేత్ । బాలాన్ వృద్ధాన్ రోగసంబం
ధాన్ స్త్రీశ్చాంతర్వత్నీరితి । శేషభోజ్యతిథీనాం స్యాదునరసాన్ గృహే
భుంజీతానవశేషమతిథిభ్యో నాత్మార్థమభిరూపమన్నం పాచయేదితి ॥ ఆ
గామిభ్యోతిథిభ్యో గృహే గవ్యాది రసానానవశేష్య న స్వయం భుంజీతేత్య
ర్థః ॥ గౌతమోపి ॥ భోజయేత్పూర్వమతిథిక్రమాత్ వ్యాధితగర్భిణీసువా
సినీస్థవిరాన్ జఘన్యాంశ్చేతి స్వవాసిన్యో దుహితరో భగిన్యశ్చ స్థవిరాః వృ
ద్ధాః జఘన్యాః పరిచారకాః ॥ బోధాయనోపి ॥ సాయం ప్రాతర్యదన్నం స్యాత్
తేన వైశ్వదేవం బలిముపహృత్య బ్రాహ్మణక్షత్రియవిట్ఛూద్రానభ్యా
గతాన్ యథాశక్తి పూజయేత్ । యది బహూన్న శక్నుయాత్ ఏకస్మై గు
ణవతే దద్యాత్ ॥ యో వా ప్రథమముపాగతస్స్యాత్ । శూద్రశ్చేదాగతః
తం కర్మణి నియుంజ్యాత్ శ్రోత్రియాయ వాన్నం దద్యాత్ ॥ యే నిత్యాని

శాస్యుః తేషామనురోధేన సువిభాగోవిహితోనత్వేవ కదాచిదదత్వాభుంజీ తాథాప్రదద్యాదన్నగీతాశ్లోకావుదాహరంతి। యోమామదత్వాపితృదేవతాభ్యోభృత్యాతిథిభ్యశ్చసుహృజ్జనాయ॥ సంపన్నమన్నంవదదాతిమోహాత్ తమద్మ్యహంతస్యచమృత్యురస్మి॥ హుతాగ్నిహోత్రఃకృతవైశ్వదేవః పూజ్యాతిథీన్ భృత్యజనావశిష్టం ॥ తుష్టశ్శుచిశ్శ్రద్దధదేహభుఞ్జ్యాత్ ॥ తస్యామృతస్యాంసదమాంభునక్తి ॥ సఏవ ॥ అగ్రేతు భోజయేదర్థీన్ అంతర్వత్నీరనంతరమ్। బాలవృద్ధాంస్తథాదీనాన్ వ్యాధితాంశ్చవిశేషతః॥ అన్నేశ్రితానిభూతానిఅన్నంప్రాణమితిశ్రుతిః। తస్మాదన్నంప్రదాతవ్యం అన్నంహిపరమంహవిః॥ హుతేనశామ్యతేపాపం హుతమన్నేనశామ్యతి।అన్నందక్షిణయాశాంతిముపయాతీతినశ్రుతిః ఇతి॥యాజ్ఞవల్క్యోపి। అన్నంపితృమనుష్యేభ్యఃద్వయమప్యన్వహంబుధః। స్వాధ్యాయంచాన్వహంకుర్యాత్ నపచేదన్నమాత్మనే। బాలస్వవాసినీవృద్ధగర్భిణ్యాతురకన్యకాః ॥ సంభోజ్యాతిథిభృత్యాంశ్చదంపత్యోః శేషభోజనమ్ ఆతిథ్యంచాన్యవర్ణానాం దేయంశక్త్యానుపూర్వశః । సకృచ్చభిక్షవేభిక్షా దాతవ్యాసువ్రతాయచ ॥ భోజయేచ్చాగతాన్కాలే సఖిసంబంధిబాంధవాన్॥ మనుః ॥ శక్త్యాచాపచమానేభ్యః దాతవ్యంగృహమేధినా । సంభాగశ్చతుభూతానాం కర్తవ్యోనుపరోధతః ॥ అపచమానేభ్యఃబ్రహ్మచారిసన్యాసిభ్యః ॥ సఏవ ॥యత్పుణ్యఫలమాప్నోతి గాందత్వాగోర్యథావిధి । తత్పుణ్యఫలమాప్నోతి భిక్షాందత్వాద్విజోగృహీ॥ భిక్షాంవాప్యుదపాత్రంవాసత్కృత్యవిధిపూర్వకమ్ । వేదతత్వార్థవిదుషే బ్రాహ్మణాయోపపాదయేత్ ॥ స్వవాసినీకుమారాంశ్చ రోగిణోగర్భిణీస్తథా । అతిథిభ్యోన్వగేవైతాన్భోజయేదవిచారయన్ ॥ భుక్తవత్సుచవిప్రేషు స్వేషుభృత్యేషుచైవహి ॥ భుంజీయాత్తతఃపశ్చాదవశిష్టంతుదంపతీ।అదత్వాతుయఏతేభ్యః పూర్వంభుఙ్క్తేవిచక్షణః। సభుంజానోనజానాతి శ్వగృధ్రైర్జగ్ధమాత్మనః ॥ ఇతరానపిసఖ్యాదీన్ సంప్రీత్యాగృహమాగతాన్।సంస్కృత్యాన్నంయథాశక్తి భోజయేద్భార్యయాస్వయమ్ ॥ యదిత్వతిథిధర్మేణ క్షత్రియోగృహమా

ప్రజేత్ । భుక్తవత్సుచవిప్రేషు కామంతమపిభోజయేత్ ॥ వైశ్య
శూద్రావపిప్రాప్తౌ కుటుంబేఽతిథిధర్మిణౌ ॥ భోజయేత్సహభృత్యైస్తు వా
న్యదాస్యంప్రమాణయన్ ॥ సహభృత్యైః భృత్యైస్సహ భృత్యభోజన
కాలఇత్యర్థః ॥ సఏవ ॥ బ్రాహ్మణస్యత్వనతిథిః గృహే రాజన్యఉచ్యతే ।
వైశ్యశూద్రౌ సఖాయశ్చ జ్ఞాతయోగురురేవచ । క్షత్రియాదయో బ్రాహ్మ
ణేనానాతిథిసత్కారమర్హంతి కింతుభోజనమాత్రం ఇత్యర్థః ॥ తథాచ
స్మృత్యంతరే ॥ బ్రాహ్మణంత్వనధీయానం అధీయానంనృపంవిశం । పూ
ర్వంతుభోజయేత్తుల్యాత్ ప్రత్యుత్థానవివర్జితమ్ ॥ శూద్రమభ్యాగతం
కర్మకారయిత్వాథభోజయేత్ । ఆతురార్తోయసద్యశం పూజయేదనులోమ
జమ్ ॥ ఆపస్తంబోపి ॥ బ్రాహ్మణాయానధీయానాయ సముదకమన్నమి
తిదేయం నప్రత్యుత్తిష్ఠేత్ రాజన్యవైశ్యౌ శూద్రమభ్యాగతం కర్మణిని
యుంజ్యాదథాస్యదద్యాదితి రాజన్యవైశ్యావధీయానావపి నప్రత్యుత్తి
ష్ఠేదిత్యర్థః ॥ విష్ణుపురాణే ॥ తతస్స్వవాసినీదుఃఖి గర్భిణీవృద్ధబాల
కాన్ । భోజయేత్సంస్కృతాన్నేన ప్రథమంతుపరంగృహీ ॥ అభుక్తవ
త్సుచైతేషుభుంజన్భుంక్తేసదుష్కృతిమ్ । మృతశ్చగత్వానరకం శ్లేష్మభు
గ్జాయతేనృప ॥ మార్కండేయోపి ॥ పూజయిత్వాతిథీన్స్వాంశ్చ జ్ఞాతీ
న్బంధూన్తథార్థినః । కేవలాన్బాలవృద్ధాంశ్చ భోజయేదాతురాంస్త
తః । వాంఛేత్క్షుత్పరిక్షామో యచ్చాన్నంరససంయుతమ్ । శ్రీమం
తంజ్ఞాతిమాసాద్యయోజ్ఞాతిరవసీదతి । సీదతాయత్కృతంపాపం తత్సర్వం
ప్రతిపద్యతఇతి ॥ పరాశరః ॥ అపూర్వస్సువ్రతీవిప్రోహ్య పూర్వశ్చాతి
థిస్తథా ॥ వేదాభ్యాసరతోనిత్యం త్రయోపూర్వాదినేదినే । యతిశ్చబ్ర
హ్మచారీచ పక్వాన్నస్వామినావుభౌ । తయోరన్నమదత్వాతు భుక్త్వా
చాంద్రాయణంచరేత్ ॥ దద్యాచ్చభిక్షాత్రితయం పరివ్రాట్బ్రహ్మచారి
ణామ్ । ఇచ్ఛయాచతతోదద్యాత్ విభవేసత్యవారితం ॥ యతిహస్తేజ
లందద్యాద్భైక్షందద్యాత్పునర్జలం । తద్భైక్షంమేరుణాతుల్యం తజ్జలం
సాగరోపమమ్ ॥ నృసింహపురాణే ॥ భిక్షాంచభిక్షవేదద్యాత్పరివ్రాట్

తస్మిన్ప్రజేతుష్యతి పూజితాస్స్యుః దీనానిరాశాఅపితేప్రయాంతి ॥ దీనో క్షింకితఃనిరాకృతఇతియావత్ । బుభుక్షితంపిపాసార్తమతిథింశ్రాంత మాగతమ్ ॥ తదాతంభావయేదత్రవ్యాసోయంసముపస్థితః ॥ ఆపస్తం బః ॥ సముపేతశ్చేదతిథిబ్రువాణ ఆగచ్ఛేదేహ్యాసనముదకం శ్రో త్రియాయోదకదామిత్యేవదద్యాదేవ మస్యసమృద్ధం భవతీతివిద్యాది రహితో సముపేతః ॥ స్మృత్యంతరే ॥ అజ్ఞాతకులగోత్రస్తుఅధ్వశ్రాంతోసావతిథిః స్వ ర్గసంక్రమఇతి వైశ్వదేవాంతఇతి ॥ దివాగమనాభిప్రాయం । సాయం తు వైశ్వదేవకాలేకాలాంతరేచ ప్రాప్తోతిథిరేవ ॥ తథాచ మనుః ॥ అ ప్రణోద్యోతిథిఃసాయం సూర్యోఢో గృహమేధినా కాలేస్వకాలే వా గృహేవసేదితి సూర్యోఢఇతి అస్తంగచ్ఛతాసూర్యేణ దేశాంతరా దిగమనశక్తిముత్పాద్యగృహంప్రాపితఇత్యర్థః ప్రచేతాఅపి । యస్యా యం వైశ్వదేవాంతే సాయం వా గృహమాగతః । దేవవత్పూజితేయోసౌ సూర్యోఢస్సోతిథిస్స్మృతః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ అప్రణోద్యోతిథిఃసోయ మపివాగ్భూతృణోదకైః ॥ సంగ్రహే ॥ సాయప్రాప్తాయాతిథయే ప్రదద్యాదాసనోదకే । అన్నంచైవయథాశక్తిసంస్కృత్యవిధిపూర్వకం ॥ స్మృత్యంతరే ॥ దివాతిథౌతువిముఖేగతే యత్పాతకంభవేత్ । తదేవాష్టగు ణంపుంసాం సూర్యోఢేవిముఖేగతే । తస్మాచ్ఛక్త్యాచభక్త్యాచ సూ ర్యోఢమతిథింనరః । పూజయేత్పూజితేతస్మిన్పూజితాఃసర్వదేవతాః ॥ ధాతాప్రజాపతిశ్శక్రోవహ్నిర్వాయుర్వసుర్యమః । ప్రవిశ్యతిథిదేవంవైభుం జతేనాత్రసంశయః ॥ ఉక్తలక్షణేతథాగతేసతియత్కర్తవ్యంతదాహపరా శరః । అతిథింతత్రతసంప్రాప్తం పూజయేత్స్వాగతాదినా ॥ తదాసనప్రదా నేనశ్రద్ధయాసువచాతథా ॥ అన్నోదకాదిదానేన ప్రియప్రశ్నోత్తరేణచ ॥ గచ్ఛతశ్చానుయానేన ప్రీతిముత్పాదయేద్గృహీ । నపృచ్ఛేద్గోత్రచరణం దేశంనామకులంశ్రియం ॥ అధ్వనోభ్యాగతంవిప్రం భోజనార్థముపస్థి తమ్ । దేశంనామకులంవిద్యాం పృష్ట్వాయోన్నంప్రయచ్ఛతి ॥ నసతత్ఫల మాప్నోతి దత్వాస్వర్గం నగచ్ఛతి ॥ విష్ణుపురాణేపి ॥ స్వాధ్యాయగో

త్రచరణం అపృష్ట్వాచతథాకులం । హిరణ్యగర్భబుధ్యాతం మాన్యేతా
భ్యాగతంగృహీ ॥ శాతాతపః ॥ చిత్తేవిభావయేత్తస్మిన్వ్యాసస్స్వయ
ముపాగతఇతి॥ వ్యాసోపి॥ నపృచ్ఛేద్గోత్రచరణం నస్వాధ్యాయంనచశ్రుతమ్।
శోభనాశోభనాకారం తమ్మన్యేతప్రజాపతిమ్ ॥ అన్నశాకాంబుదానేన
స్వశక్త్యాపూజయేత్పుమాన్ । శయనప్రస్తరమహీ ప్రదానైర్మిత్రభాష
ణైః ॥ యమః ॥ చక్షుర్దద్యాన్మనోదద్యాత్ వాచందద్యాచ్చసూనృ
తామ్ ॥ ఉత్థాయచాసనందద్యాత్ స్వధర్మః పంచలక్షణః । సుముఖేతుష్ట
ఆదిత్యఃభాషణేనసరస్వతీ ॥ స్వాగతేనసురాః ప్రీతాః ఆసనేనశతక్రతుః ।
పితరఃపాదశౌచేన అన్నాద్యేనప్రజాపతిః । శయనేనచతుష్టాస్స్యుః బ్రహ్మా
విష్ణుమహేశ్వరాః ॥ హారీతః ॥ అదృష్టపూర్వమాఖ్యాతం అతిథింప్రా
ప్తమర్చయేత్ । స్వాగతాసనదానేన ప్రత్యుత్థానేనచాంబునా ॥ స్వాగ
తేనాగ్నయస్తుష్టాః భవంతిగృహమేధినః । ఆసనేనతుదత్తేన ప్రీతోభ
వతిదేవరాట్ । పాదశౌచేనపితరః ప్రీతిమాయాంతిదుర్లభాం ॥ అన్నదా
నేనయుక్తేన తృప్యతేహిప్రజాపతిః ॥ ఆసనాదిదానేవిశేషమాహమనుః ॥
ఆసనావసథౌశయ్యా మనువ్రజ్యాముపాసనమ్ । ఉత్తమేషూత్తమంకుర్యాత్
హీనేహీనంసమేసమం ॥ గౌతమోపి ॥ శయ్యాసనావసథానువ్రజ్యో
పాసనానిసదృక్ఛ్రేయసోస్సమాన్యాల్పశోవిహీనేతి ॥ సదృక్ ఆత్మనా
తుల్యః శ్రేయానధికోవిద్యావ్రతాది నాతయోరాత్మనాతుల్యాధికయోస్తాని
దేయానిహీనేపి అల్పశోదేయానీత్యర్థః ॥ సఏవ ॥ శ్రోత్రియస్య
పాద్యమర్ఘ్యమన్నవిశేషాంశ్చప్రకారయేత్ । నిత్యంవాసంస్కారవిశిష్టం
మధ్యతోన్నదానమవైద్యేసాధువృత్తే విపరీతేతుతృణోదక భూమిస్వాగత
మాంతతః పూజాఅనత్యాశశ్చేతి । అన్నవిశేషాః పాయసాదయః నిత్యంవా
య దేవాస్యగృహేనిత్యంతదేవ ॥ మరీచిః ॥ భజనాదిసంస్కారవి
శిష్టంసాధయేత్ । అవైద్యేవిద్యారహితేసాధువృత్తే ఉపస్థితేమధ్య
తఃమధ్యమేనసంస్కారేణతం యద్యవైద్యః సాధువృత్తశ్చనభవతి ॥

సర్వపరీతః తస్మై తృణాదిదద్యాత్ అనత్యాశకియాదతిథయేనదత్తంతత్ నాశ్నీయాదిత్యర్థః ॥ తథావసిష్ఠః ॥ మాంసమన్నంతథాశాకం గృహే యచ్చోపపాదితమ్ । నవైస్వయంతదశ్నీయాదతిథిం యన్నభోజయేత్ ॥ యద్యేకపఙ్క్త్యాంవిషమందదాతి స్నేహాదినావాయదివాన్యహేతోః। వేదేషు దృష్టామృషిభిశ్చగీతాం తాంబ్రహ్మహత్యాంసుధియోవదంతి ॥ దేవలోపి ॥ నాహృతంభోజయేద్విప్రం యోగ్యహోసతిసర్పిషి । పరత్రనిలయంఘోరం గృహస్థఃప్రతిపద్యతే ॥ సృష్టమన్నంస్వయంభుక్త్వా పశ్చాత్కదశనంవరః ॥ బ్రాహ్మణంభోజయేన్మూర్ఖః నరకేచిరమావసేత్ ॥ మనురపి ॥ నైవస్వయంతదశ్నీయాదతిథింయన్నభోజయేత్ ।ధన్యంయశస్యమాయుష్యం స్వర్గ్యంచాతిథిపూజనమ్ ॥ ఆపస్తంబః ॥ తమభిముఖోభిగమ్య యథాసవినయస్సమేత్యతస్యాసనమాహారయేత్ । శక్తివిషయేనబహుపాదమాసనంభవతీత్యేకే ॥ తస్యపాదౌప్రక్షాళయేదితి ॥ సఏవ ॥ సాంతయిత్వాతర్పయేద్రసైర్భక్ష్యైః అద్భిఃఅపరార్ధ్యేనసమావసనందద్యాత్ ఉపరిశయ్యాముపస్తరణ ముపధానంభవతీత్యేకే । తస్యపాదౌప్రక్షాళయేదితి ॥ సఏవ ॥ సాంతయిత్వాతర్పయేద్రసైర్భక్ష్యైరద్భిరవరార్ధ్యేనావసథం దద్యాత్ । ఉపరిశయ్యాముపస్తరణ ముపధానంసావస్తరణ మభ్యంజనంచేతిసావస్తరణముపరి । ఆసనసహితముపధానమభ్యంజనంపాదయోస్తైలం ఘృతంవా ఏతత్సర్వం భోజనాత్ప్రాగూర్ధ్వం వాపేక్షితేకాలేదద్యాదిత్యర్థః ॥ ఆశ్వమేధికే ॥ భగవాన్ । పాదాభ్యంగోదపానైస్తు యోతిథింపూజయేన్నరః । పూజితస్తేనరాజేంద్ర భవామీహనసంశయః । క్షుత్పిపాసాగతార్తాయ దేశకాలాగతాయచ।సత్కృత్యాన్నంప్రదాతవ్యం యజ్ఞస్యఫలమిచ్ఛతా । ఐశ్వర్యోపేతస్యగృహేసమాగతస్యాప్యాతిథ్యంకర్తవ్యమభ్యుదయకామినేత్యాహపరాశరః । యస్యఛత్రంహయశ్చైవ కుంజరారోహమృద్ధిమత్ । ఐంద్రంస్థానముపాసీత తస్మాత్తంనవిచారయేత్ । యస్యఛత్రహయావిద్యేతే తస్యాతిథ్యంకుర్వన్ఐంద్రంపదమవాప్నుయాత్ ।

కుంజరస్యారోహాయస్మిన్నైంద్రపదేతత్కుంజరారోహం బుద్ధిరమ్య
తపానాత్ అప్సరస్సవాసర స్త్రీః బుద్ధిమచ్ఛత్రాది మంతంచఅతి
థికులాచారైః హీనమపినవిచారయేత్ । పూజ్యోయంనవేతినసందిహ్యాత్
కింత్వీశ్వరబుద్ధ్యాపూజయేత్ అతఏవాహభగవాన్ । యద్యద్విభూతిమ
త్సత్త్వం శ్రీమదూర్జితమేవవా ॥ తత్తదేవావగచ్ఛత్వం మమతేజోంశ
సంభవం ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ మహోక్షంవామహాజంవా శ్రోత్రియాయో
పకల్పయేత్ । త్వదర్థమస్మాభిః పరికల్పితమితితత్ప్రీత్యర్థం నతుదానా
యవ్యాపాదనాయవా ప్రతిశ్రోత్రియం ముక్షాద్యసంభవాత్ తస్మాత్సత్క్రియా
ద్యేవకర్తవ్యమితి । మధుపర్కేనపర్ణనాహాపస్తంబః । గోమధుపర్కా
ర్హో వేదాధ్యాయఆచార్యఋత్విక్స్నాతకోరాజావాధర్మజ్ఞ ఆచార్యా
యఋత్విజేశ్వశుర్యాయవాహన్ ఇతి । పరిసంవత్సరాదుపరిష్ఠాదాగతేభ్యో
గోమధుపర్కశ్చదధిమధుసంసృష్టంమధుపర్కంపయోవాసం సృష్టం గావ
ఉదకమితిచ ॥ సాంగస్యవేదస్యాధ్యేతా వేదాధ్యాయః సోపిధీమధుపర్కమ
ర్హతి గాంచదక్షిణాం ధర్మయుక్తఇతి రాజ్ఞోవిశేషణంచ శబ్దస్సముచ్చ
యేపరిసంవత్సరాత్సంవత్సరం వర్జయిత్వాతదుపర్యాగతేభ్యో మధుప
ర్కంగౌదక్షిణేత్యర్థః ॥ గౌతమోపి ॥ ఋత్విగాచార్యశ్వశురపితృవ్య
మాతులానాముపస్థానే మధుపర్కః । సంవత్సరేపునః వివాహయోర
ర్వాగ్యజ్ఞః శ్రోత్రియస్యానోదకఇతి ॥ మనురపి ॥ రాజర్త్విక్స్నాతక
గురూన్ ప్రియశ్వశురమాతులాన్ ॥ అర్హయేన్మధుపర్కేణ పరిసంవ
త్సరాగతాన్ । రాజాచశ్రోత్రియశ్చైవ యజ్ఞకర్మణ్యుపస్థితౌ ॥
మధుపర్కేణసంపూజ్యౌ నత్వయజ్ఞఇతిస్థితిః । ఉపస్థితౌసంవత్సరాద
ర్వాగప్యాగతౌఅన్యతః అన్యదాస్థితిః సిద్ధ్యంత ఇత్యర్థః ॥ యా
జ్ఞవల్క్యః ॥ ప్రతిసంవత్సరంత్వర్ఘ్యాః స్నాతకాచార్యపార్థివాః । ప్రి
యోవివాహ్యశ్చతథాయజ్ఞంప్రత్యృత్విజఃపునః ॥ అర్ఘ్యామధుపర్కే
ణసంపూజ్యాఇత్యర్థః । అతిథింప్రత్యాహమనుః । నభోజనార్థంస్వేవిప్రః

కులగోత్రేని వేదయేత్ । భోజనార్థంతు తెశంసన్వాంతాశీత్యుచ్యతే బుధైః ఇతి విప్రః అతిథిభూతః వాంతాశీఉద్గీర్ణాశీసహికులగోత్రేఉద్గీర్యాన్న రూపేణాశ్నాతీత్యర్థః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ పరపాకరుచిర్నస్యాత్ అనింద్యామంత్రణాదృతే । వాక్పాణిమంత్రచాపల్యం వర్జయేచ్చాతిభోజనం । అనింద్యామంత్రణంవినా । అనింద్యేనామంత్రితేనాతిక్రామేదితిస్మరణాత్ । అతిథిరూపేణపరపాకభోజనప్రసక్తిప్రతిషేధార్థంనిందార్థవాదమాహ మనుః ॥ ఉపాసతేయేగృహస్థాఃపరపాకమబుద్ధయః । తేనతేప్రేత్యపశుతాంవ్రజంత్యన్నాదిదాయినాం ॥ పరపాకంపరేషాంపాకం తేనపరపాకోపాసనేన॥యాజ్ఞవల్క్యః । అతిథింశ్రోత్రియంతృప్తమాసీమాంతమనువ్రజేత్ । ముఖ్యకల్పాభావేనుకల్పమాహాపస్తంబః । అభావే భూమిరుదకంతృణాని కల్యాణీవాగిత్యేతానివై సతోగారేనక్షీయంతే కదాచనేతి॥మనురపి॥ తృణానిభూమిరుదకంవాక్చతుర్థీచసూనృతా । ఏతాన్యపిసతాంగేహేనోచ్ఛిద్యంతేకదాచనేతి । తృణాన్యాసనార్థానిభూమిశ్శయ్యాభావేఉదకం పాదాంజనార్థేసూనృతా కల్యాణీవాగన్నాభావ ఇత్యర్థః । అతిథిసత్కారంప్రశంసతి వ్యాసః ॥ సుక్షేత్రేవాపయేద్బీజంసుపాత్రేనిక్షిపేజ్జలం । సుక్షేత్రఇవసంప్రాప్తందత్తమన్నంననశ్యతీతి ॥ శాతాతపః ॥స్వాధ్యాయేనాగ్నిహోత్రేణయజ్ఞేనతపసాతథా । నావాప్నోతిగృహీలోకాంస్త్వన్యథాతిథిపూజనాదితి అకరణేప్రత్యవాయమాహసఏవ । అతిథిర్యస్యభగ్నాశోగృహాత్ప్రతినివర్తతే । తస్మాత్సుకృతమాదాయదుష్కృతంతుప్రయచ్ఛతి ॥ విష్ణురపి ॥ అతిథిర్యస్యభగ్నాశోగృహాత్ప్రతినివర్తతే । పితరస్తస్యనాశ్నంతిదశవర్షాణిపంచచ । కాష్ఠభారసహస్రేణఘృతకుంభశతేనచ ॥ అతిథిర్యస్యభగ్నాశః తస్యహోమోనిరర్థకఇతి । శిలాఅప్యుంఛతోనిత్యంపంచాగ్నీమపిజుహ్వతః । సర్వంసుకృతమాదత్తేబ్రాహ్మణోనార్చితోభవేత్ ॥అశ్వమేధికే॥ సాంగోపాంగాంస్తథావేదాన్పఠతీహదినేదినే । నచాతిథింపూజయతివృథాసపఠతిద్విజః ॥

పాకయజ్ఞైర్మహాయజ్ఞైస్సోమసంస్థాభిరేవచ । యేయజంతినచార్చం
తిగృహేష్వతిథిమాగతం ॥ తేషాంయశోహికామానాంనష్టమిష్టంచయ
ద్భవేత్ । వృథాభవతితత్సర్వంఆశయాహతయాహతం ॥ విష్ణుః ॥ వైశ్వ
దేవాదికేప్రాప్తేఅతిథింయోనపూజయేత్ । సచండాలత్వమాప్నోత్య
త్రైవనసంశయః ॥ నిర్వాసయతియోవిప్రందేశకాలాతిథింగృహాత్ । ప
తితస్తత్క్షణాదేవజాయతేనాత్రసంశయః ॥ వ్యాసః ॥ అతిథింపూజయేద్య
స్తుశ్రాద్ధంచాద్యస్యమాగతం । సవృషంగోశతంతేనదత్తంస్యాదితిమేమ
తిః ॥ పథిశ్రాంతమవిజ్ఞాతమతిథింక్షుత్పిపాసితం । యోనపూజయతేభక్త్యా
తమాహుర్బ్రహ్మఘాతకం । అతిథిర్యస్యభగ్నాశోగృహాత్ప్రతినివర్త
తే । సదత్త్వాదుష్కృతంతస్మైపుణ్యమాదాయగచ్ఛతి ॥ ఆనుశాసనికే ॥
గృహానాశ్రయమాగత్య అగ్నిహోత్రంచజుహ్వతః । సర్వంసుకృతమాదత్తే
యస్యాయంనార్చితోఽతిథిః ॥ ఆపస్తంబః ॥ సఏషప్రాజాపత్యః కు
టుంబినోయజ్ఞోనిత్యప్రతతోయోఽతిథీనామగ్నిస్సఆహవనీయోయః కుటుంబే
గార్హపత్యోయస్మిన్పచంతిసోఽన్వాహార్యపచనః ఊర్జంస్పృజంతి । పుష్టిం
ప్రజాంపశూనిష్టాపూర్తమితి గృహాణామశ్నాతియః పూర్వోఽతిథేర
శ్నాతీతి ॥ శ్రుతిరపి ॥ నకంచనవసతౌప్రత్యాచక్షీతతద్వ్రతమ్ త
స్మాద్యయాకయాచ విధయాబహ్వన్నంప్రాప్నుయాత్ ఆరాధ్యస్మాఅన్న
మిత్యాచక్షతే ॥ వసత్యర్థమాగతంనవిచారయేత్ । వాసేచాన్నం
దాతవ్యంతస్మాద్యేనకేనచప్రకారేణబహ్వన్నసంగ్రహంకుర్యాత్ । య
స్మాదన్నవంతోగృహిణో హ్యాగతాయాతిథయేఅరాధి సంసిద్ధమస్మై
అన్నమిత్యాచక్షతఇత్యర్థః ॥ వ్యాసః ॥ పంచాభ్యాసోఽన్వహంశక్త్యా
మహాయజ్ఞక్రియాక్షమా । నాశయంత్యాశుపాపాని దేవానామర్చనంత
థా । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేనకృత్వాకర్మాణివైద్విజః । భుంజీతస్వజనై
స్సార్థం సయాతిపరమాంగతిం ॥ ఇతిమనుష్యయజ్ఞః ॥

—* అథ భోజనం నిరూప్యతే *—

తత్ర వ్యాసః ॥ యజ్ఞోపవీతీ భుంజీత సుగంధాలంకృతశ్శుచిః ॥ సాయం ప్రాతర్నాంతరా వై సంధ్యాయాం తు విశేషతః । నాయజ్ఞశిష్టమశ్నీయా న్నాశ్రాద్ధే నాప్యమానసః ॥ ధర్మోదయే ॥ నాశితాశీ మలం భుంక్తే అజపీ పూయశోణితం । అహుతాశీ క్రిమిం భుంక్తే అదాతా విషమశ్నుతే ॥ ఏకస్సంపన్నమశ్నాతి వస్త్రం వాసశ్చ శోభనమ్ । యోఽసంవిభజ్య భృత్యానాం కోన్నృశంసతరస్తతః ।పిత్రాద్యైశ్చ భృత్యానాం దాతా పిత్రోర్గురోస్తథా । విఘసం వాసనాశ్నీయాత్ నైవం ధర్మేణ హీయతే ॥ అపరార్కే ॥ ఆచార్యో బ్రహ్మలోకేశః దేవలోకేశ్వరో ద్విజః । హామయోప్సరసాంలోకే వైశ్వదేవస్య బాంధవాః॥ సంబంధినస్స్వర్గలోకస్య పృథివ్యాం మాతృమాతులౌ । ఆకాశేశాస్తు విజ్ఞేయా బాలవృద్ధకృశాతురాః ॥ మనుః ॥ సాయం ప్రాతర్ద్విజాతీనామశనం శ్రుతిచోదితమ్ । నాంతరా భోజనం కుర్యాదగ్నిహోత్రసమో విధిః । నాతిప్రగే నాతిసాయం న సాయం ప్రాతరాశితః । అతిప్రగేఽపరరాత్రే అతిసాయమర్ధరాత్రే ।న సాయం ప్రాతరాశితః । రాత్రివాహానివాద్విర్న భుంజీతేత్యర్థః ॥ శ్రుతిరపి ॥ తస్మాద్ద్విరహ్నో మనుష్యేభ్య ఉపహ్రియత ఇతి ॥ హారీతోఽపి ॥ కృతహోమస్తు భుంజీత సాయం ప్రాతరుదారధీః ॥ గౌతమః ॥ సాయం ప్రాతస్త్వన్నం గృహీ పూజితమనిందన్ భుంజీత ॥ ఆపస్తంబోఽపి ॥ కాలయోర్భోజనమన్యత్ర ప్రాయశ్చిత్తాదితి ॥ హరదత్తః ॥ పరిసంఖ్యాయం భోజనస్య రాగప్రాప్తత్వాత్ । అన్యే తు నియమం మన్యంతే ॥ శక్తౌ సత్యాం కాలయోర్భోజనమవశ్యం కర్తవ్యం । ప్రాణాగ్నిహోత్రస్యాలోపమదితి ॥ తథా బోధాయనః ॥ గృహస్థో బ్రహ్మచారీ వా యోఽనశ్నంస్తు తపశ్చరేత్ । ప్రాణాగ్నిహోత్రలోపేన అవకీర్ణీ భవేత్తు సః ॥ అత్ర ప్రాయశ్చిత్తం ప్రాయశ్చిత్తే తదేవ విధానం యథా ప్రవ్యాహరంతి । అంతరా ప్రాతరాశశ్చ సాయమాశస్తథైవచ ॥ సదోపవాసీ భవతి యో న భుంక్తే కదాచన ॥ ప్రాణాగ్నిహోత్ర

మంత్రాంస్తు నిషిద్ధే భోజనే జపేత్ । త్రేతాగ్నిహోత్రమంత్రాస్తు ద్రవ్యాలాభే యథా జపేత్ ॥ ఇత్యేవమాచరన్విప్రః బ్రహ్మభూయాయ కల్పత ఇతి ॥ వ్యాసః ॥ సాయం ప్రాతర్మనుష్యాణామశనం శ్రుతిచోదితమ్ । నాంతరా భోజనం కుర్యాదుపవాసవిధేర్వశః । నసంధ్యయోః ప్రభాతే న నార్ధరాత్రే కదాచన ॥ శంఖః ॥ ఉపలిప్తే శుచౌ దేశే పాదౌ ప్రక్షాళ్య వా కరౌ । ఆచమ్యార్ద్రవదనోఽక్రోధః పంచార్ద్రో భోజనం చరేత్ ॥ వ్యాసోఽపి ॥ పంచార్ద్రో భోజనం కుర్యాత్ ప్రాఙ్ముఖో మౌనమాస్థితః । హస్తౌ పాదౌ చాస్యమేషు పంచార్ద్రస్సంతతం మతః ॥ దేవలః ॥ పాదౌ ప్రక్షాళ్య హస్తౌ చ ద్విరాచమ్య చ వాగ్యతః । ప్రాఙ్ముఖోఽన్నాని భుంజీత శుచిః పీఠమధిష్ఠితః ॥ మనుః ॥ ఆర్ద్రపాదస్తు భుంజీత నార్ద్రపాదస్తు సంవిశేత్ । పంచార్ద్రో భోజనం కుర్వన్ ముచ్యతే సర్వకిల్బిషైః ॥ విష్ణుపురాణే ॥ ప్రశస్తరత్నపాణిస్తు భుంజీత ప్రయతో గృహీ । పుష్పగంధధరశ్శుక్లవస్త్రధారీ నరేశ్వర ॥ నైకవస్త్రధరస్స్యాదార్ద్రపాణిపాదో నరేశ్వర । విశుద్ధవదనః ప్రీతో భుంజీత న విదిఙ్ముఖః ॥ దేవలః ॥ సమ్యక్కృతోపలేపస్తు బహిరాచమ్య వాగ్యతః । ప్రాఙ్ముఖోఽన్నమశ్నీయాత్ సమ్యగ్విస్తృతభాజనః ॥ యస్తు భోజనశాలాయాం భోక్తుకామ ఉపస్పృశేత్ । ఆసనస్థో న చాన్యత్ర స విప్రః పంక్తిదూషకః ॥ స్మృతిరత్నావళ్యాం ॥ భోక్తుకామో యదా విప్రో హ్యాచాంతే త్వాసనే స్థితే । అభివాదం కరోత్యస్య ఆచామేచ్చ పునస్తతః ॥ ఆపస్తంబః ॥ భోక్ష్యమాణస్తు ప్రయతో ద్విరాచామేదితి ॥ సంవర్తః ॥ ఆచమ్యైవ తు భుంజీత భుక్త్వా చోపస్పృశేదపః । అనాచాంతస్తు యోఽశ్నీయాత్ ప్రాయశ్చిత్తీయతే హి సః । అనాచాంతేఽపి జేద్యస్తు అభివాదయేద్ద్విజః ॥ గాయత్ర్యష్టసహస్రం తు జపం కృత్వా విశుధ్యతి ॥ బోధాయనః ॥ ఉపలిప్తే సమస్థానే శుచిశ్లక్ష్ణాసనాన్వితే । చతురస్రం త్రికోణం చ వర్తులం చార్ధచంద్రికం ॥ కర్తవ్యమానుపూర్వ్యేణ బ్రాహ్మణాదిషు మండలం ॥ శంఖః ॥ ఆదిత్యా వసవో రుద్రాః బ్రహ్మా చైవం పితా

మహః । మండలాన్యుపజీవంతి తస్మాత్కుర్వీత మండలమ్ ॥ యాతుధానాః పిశాచాశ్చ అసురాశ్చాథ రాక్షసాః । ఘ్నంతి వైవధమన్నస్య మండలేనవివర్జితం । బ్రహ్మావిష్ణుశ్చరుద్రశ్చ శ్రీర్హుతాశన ఏవచ । మండలాన్యుపజీవంతి తస్మాత్కుర్వీతమండలం ॥ ఉపలిప్తేశుచౌదేశే సచ్ఛిద్రంచతురశ్రకమ్ । గోమయేనమండలంకృత్వా భోక్తవ్యమితినిశ్చితం ॥ పాత్రావస్థానతోన్యూనమధికంవానకారయేత్ ॥ పితామహః ॥ చతురశ్రం బ్రాహ్మణస్యత్రికోణం క్షత్రియస్యతు । వర్తులంచైవ వైశ్యస్య శూద్రస్యాభ్యుక్షణంస్మృతం ॥ బోధాయనః ॥ మంత్రేణైవద్విరాచమ్య గోమయేనోపలిప్యతే । భస్మనావారిణావాపి మండలంకారయేత్తతః ॥ మంత్రః ప్రణవః ॥ స్మృతిరత్నే ॥ అశ్వమేధికే ॥ స్నాతశ్శుచిశ్శుచౌదేశే నిర్జనేహుతపావకః । మండలంకారయిత్వాథ చతురశ్రంద్విజోత్తమః । క్షత్రియశ్చేత్తతోవృత్తం వైశ్యోర్ధేందుసమాహితః । భోజనేభోజనేవిప్రః త్రిరాత్రఫలమశ్నుతే ॥ ఆసనారూఢపాదస్తు బ్రాహ్మణోయస్తుభుంజతే । క్లేశేనసంమితంచాన్నం తుల్యంగోమాంసభక్షణే ॥ చంద్రికాయామ్ ॥ గుప్తంచైవప్రదేశేతు ప్రాఙ్ముఖోవాప్యుదఙ్ముఖః । సుఖాసనే సమాసీనః పాదౌకృత్వాసమౌతలే । భువంస్పృష్ట్వాతుపాదాభ్యాం పాత్రంసవ్యేనపాణినా ॥ ఇజ్యాప్రదేశాభిముఖః సమశ్నీయాత్ప్రసన్నధీః । ఆహారంతురహఃకుర్యాత్ విహారంచైవసర్వదా । గుప్తాభ్యాంసముపేతస్య తృప్తికాశేహ్రీమతేశ్రియం ॥ భారతే ॥ మహానసానామేకాంతే భోజనంహిసుఖాయతే ॥ వ్యాసః ॥ ప్రాఙ్ముఖోన్నానిభుంజీత సూర్యాభిముఖ ఏవవా । ఆసీనస్స్వాసనే శుద్ధేభూమ్యాంపాదౌనిధాయచ ॥ గోభిలః ॥ ప్రాఙ్ముఖోవస్థితోభూత్వా ప్రతీచీంవాయథాసుఖం । ఉత్తరంవాపి కాంక్షేత దక్షిణంతువివర్జయేత్ ॥ ఆపస్తంబః ॥ ప్రాఙ్ముఖోన్నాని భుంజీతేతి ॥ మనుః ॥ ఆయుష్యంప్రాఙ్ముఖోభుంక్తే యశస్యందక్షిణాముఖః । శ్రియంప్రత్యఙ్ముఖోభుంక్తే ఋతంభుంక్తే ఉదఙ్ముఖ ఇతి । ఏతత్కామ్యవిషయం ।

వర్జ నాసనమాహుః ప్రచేతాః । గోశకృన్మృణ్మయం భిన్నం తథాపాలాశ
మేవచ । లోహబద్ధం సదైవార్కం వర్జయేదాసనం బుధః ॥ కౌశికః ॥
భిన్నాసనమయోవర్జం తథైవమృగచర్మచ । కృష్ణాజినంచయత్నేన వ
ర్జయేత్పుత్రవాన్సదా ॥ ఆపస్తంబః ॥ యత్నేనధారయేద్విప్రః పవి
త్రందక్షిణేకరే । భుంజానస్తువిశేషేణ చాన్నదోషైర్నలిప్యతే ॥ బో
ధాయనః ॥ భోజనంభజనందాన ముపహారప్రతిగ్రహా । నఖహీజాన
నుకార్యాణి తద్వదాచమనంస్మృతమ్ ॥ ఇతివ్యాసః ॥ స్వయంప్రక్షాళ్య
పాత్రాణి దత్తమన్నంతుభార్యయా । భోక్తవ్యంసఘృతంసోష్ణం హి
తంపథ్యంమితంతథా ॥ విష్ణుపురాణే ॥ అన్నంప్రశస్తంపథ్యంచ ప్రోక్షి
తంప్రోక్షణోదకైః । నకుత్సితాహృతంచైవ జుగుప్సితమసత్కృతమ్ ॥
భోజనపాత్రాణ్యాహయాజ్ఞవల్క్యః । అపాత్రంవాథకాంస్యంవా రజ
తంవాహిరణ్మయమ్ ॥ తానిపాత్రాణిసర్వేషాం యథావిభవమాచరేత్ ॥
పైఠీనసిః ॥ ప్రశస్తాన్సర్వపాత్రేషు భుంజీతాకుపితోద్విజః । సౌవర్ణే
రాజతేతామ్రే పద్మపత్రపలాశయోః ॥ భోజనేభోజనేచైవ త్రిరాత్రఫ
లమశ్నుతే । మేవమేవతుయోభుంక్తే వితతేకాంస్యభాజనే ॥ చత్వారి
తస్యవర్ధంతే హ్యాయుఃప్రజ్ఞాయశోబలం । తత్రపద్మపత్రభోజనంగృ
హివ్యతిరిక్తవిషయమ్ ॥ పలాశపద్మపత్రేషు గృహీభుక్త్వావ్రతంచరేత్ ।
బ్రహ్మచారియతీనాంతు చాంద్రాయణఫలంచరేత్ ॥ ఇతివ్యాసస్మరణాత్ ॥
రత్నావళ్యాంతు । బిల్వపాలాశపత్రేషు స్థాలజెపౌష్కరేతథా । గృహస్థ
శ్చేత్సమశ్నీయాత్ శుద్ధ్యైచాంద్రాయణంచరేత్ స్మృతిరత్నే ॥ క
దలీగర్భపత్రేచ పద్మపత్రేజలేప్యథ । వల్లీపలాశపత్రేచ భుక్త్వాచాం
ద్రాయణంచరేత్ ॥ పాలాశేషుచపత్రేషు మధ్యమేషుచభారత । యస్తు
భుంక్తేసలభతే ప్రాజాపత్యందినేదినే ఇతిభారతవచనాత్ ॥ యదిచ్ఛే
త్తూర్ధ్వగామిత్వంపరంస్థానంచశాశ్వతం । పద్మపత్రేషుభోక్తవ్యం మాస
మేకంనిరంతరం ఇతిపైఠీనసివచనం యతిబ్రహ్మచారివిషయం । కామ్య
విషయమితి ॥ స్మృతిరత్నే ॥ స్మృతిచింతామణౌ । ఏకఏవతుభుంజీ

తద్విమలేకాంస్యభాజనే । పలాద్వింశతికాదర్వాగ్ తదూర్ధ్వంయథేచ్ఛ
యా ॥ కాంస్యపాత్రేషుగృహస్థైకవిషయం । యత్యాదీనాంతునిషేధాత్॥
తదాహప్రచేతాః । తాంబూలాభ్యంజనేచైవ కాంస్యపాత్రేచభోజనం ॥
యతిశ్చబ్రహ్మచారీచ విధవాచవివర్జయేత్ ॥ అపరార్కే ॥ కాంసిక
స్యతుయత్పాపం గృహస్థస్యతథైవచ । కాంస్యేభోజీయతిస్సర్వం ప్రాప్ను
యాత్కిల్బిషంతయోః ॥ సంవర్తః ॥ శూద్రాణాంభాజనభోజనేఅహో
రాత్రముపోషితోభూత్వా ఘృతంప్రాశ్యవిశుధ్యతి॥ మనుః ॥ నపాదౌక్షాల
యేతాంకాంస్యే కదాచిదపిభాజనే । నభిన్నపాత్రేభుంజీత నభావప్రతిదూ
షితే ॥ పైఠీనసిః ॥ సౌవర్ణంరాజతంవాపి శూద్రపాత్రంనతుస్పృశేత్।
ఇతరేషాంతుశుద్ధిస్స్యాత్తాపఘర్షణతస్తథా। బ్రహ్మపత్రేతుయోభుక్తే
మాసమేకంనిరంతరం ॥ త్రిభిశ్చాంద్రాయణైస్తుల్యం మహాపాతకనాశనం ।
బ్రహ్మపత్రంబ్రహ్మవృక్షీ ॥ పనసామ్రనారికేళ కదళీబిల్వపత్రికే । భోజనే
క్రౌంచపత్రేచ చాంద్రాయణఫలంభవేత్ ॥ మనుః ॥ వటార్కాశ్వత్థపత్రే
షు కుంభీతిందుకపత్రయోః । కోవిదారకరంజేషు భుక్త్వా చాంద్రాయ
ణంచరేత్ ॥ వ్యాసః ॥ కరేకర్పటకేచైవ హ్యాయసేతామ్రభాజనే । వ
టార్కాశ్వత్థపత్రేషు భుక్త్వా చాంద్రాయణంచరేత్ ॥ శాండిల్యః ॥ వా
తరోగహరంకాంస్యం భోజనేశ్వత్థమేవచ । కుటుంబినామకామానామ
పీచ్ఛంతీహకేచన ॥ ప్రచేతాః । మృన్మయేపర్ణపృష్ఠేవా కార్పా
సేతాంతవేశ్మని । నాశ్నీయాన్నపిబేదన్నముదకంచతథాంజలౌ ॥
కార్పాసపాత్రే ॥ తాంతవవస్త్రే । సంగ్రహే ॥ కరేకర్పటకేచై
వ శిలాయాంచప్రమాదతః । ఔదుంబరేపలాశేచ భుక్త్వా చాంద్రాయ
ణంచరేత్ ॥ హారీతః ॥ నకృష్ణేమృణ్మయేపాత్రేశ్నీయాత్ న
భిన్నపాత్రేనభూమౌ తామ్రవర్జితం సువర్ణశంఖశుక్తి స్ఫటికానాం
భిన్నేవానదోషఇతి తామ్రపాత్రభోజనంబ్రహ్మచారివిధవావిషయం ।
ఆపస్తంబః । ఔదుంబరశ్చమసస్సువర్ణనాభః ప్రశస్తోనచాన్యేన
భోక్తవ్యం ॥ ఔదుంబరః ॥ తామ్రమయశ్చమసః । భోజన

పాత్రంహిరణ్యనాథస్స్వదేశేనమణ్యలంకృతః । ఏకఏవతత్రభుంజీతేత్య
ర్థః ॥ తచ్చపాత్రంభూమావాస్థాపనీయం ॥ తదాహవ్యాసః ॥ పంచా
ద్రోర్ద్రభోజనంకుర్యాద్భూమౌపాత్రంనిధాయచ । ఉపవాసేనతత్తుల్యం
మనురాహప్రజాపతిః । భూమౌపాత్రంప్రతిష్ఠాప్య యోభుఙ్క్తేవాగ్య
తస్సుధీః ॥ భోజనేభోజనస్యైవ త్రిరాత్రఫలమశ్నుతే । తచ్చస్థాపనంప్రా
ణాహుతిపర్యన్తం తతోయన్త్రికాయామారోప్యభోక్తవ్యం ॥ తదాహ
వ్యాసః । రక్తపాత్రేతుభుంజీత పంచగ్రాసాన్మహామునే । శేషముద్ధృత్య
భోక్తవ్యంబ్రూయతేతత్రకారణం । విప్రుషాందోషసంస్పర్శః పాదచే
లరజస్తథా । సుఖేనభుక్తేర్విప్రోపి పిత్రర్ణంతునలుప్యతే ॥ పైతృకభో
జనేపితృపాత్రోయనం నలోపనీయమిత్యర్థః ॥ స్మృతిరత్నే ॥
ప్రాణాహుత్యూర్ధ్వముద్ధృత్య పాత్రంయన్త్రేవినిక్షిపేత్ । పశ్చాత్సర్వంస్వ
గృహ్యోక్తం ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ పాదౌప్రక్షాళ్యద్విరాచమ్యప్రా
ఙ్ముఖఉదఙ్ముఖోవా యజ్ఞోపవీతీసోత్తరవాసాః పిభవేసతిరత్నహిరణ్యపా
ణిః గంధాక్షతమాల్యాన్వితః ప్రక్షాళితేష్వేవచతురశ్రకృతే సుఖాసీనోభూ
మౌనిధాయ ప్రాణాహుత్యనంతరం యన్త్రికాదౌపాత్రం నిధాయ
పంచయజ్ఞావశిష్టం సంస్కృతమమితం ఘృతాద్యుపస్కృతం మాతృభా
ర్యాదిదత్తమతిథ్యభ్యాగతపుత్రభృత్యాది పరివృత ఏకాంతేభుంజీత ॥
బోధాయనోపి ॥ సర్వావశ్యకావసానే ప్రక్షాళితపాణిపాద అపఆచ
మ్యసంమృష్టే పలిప్తేశుచౌ దేశేప్రాఙ్ముఖ ఉపవిశ్య ఉద్ధృత్యమం
త్రైః పరిషిచ్యపరివేష్యమాణంభూర్భువస్సువరోమిత్యుపస్థాయవాచన్ని
యచ్ఛేద్యస్తమన్నం మహావ్యాహృతిభిః ప్రదక్షిణముదకం పరిషిచ్యసవ్యేన
పాణినావిముంచన్నమృతోపస్తరణమసీతి పునస్తాఅపః పీత్వాపంచాన్నేన
ప్రాణాహుతీర్జుహోతి పాణినివిష్టేనఘృతంజుహోమిశివోమావిశాప్ర
దాహాయప్రాణాయస్వాహేతి పంచభిః పర్యాయైర్హుత్వాతూష్ణీం
భూయఆవర్తయేత్ ప్రజాపతిః మనసాధ్యాయన్నంతరావాచంనవిసృ
జేత్ యదివిసృజేద్భూర్భువః సువరోమితిజపిత్వా పునరేవ భుంజీత

థావ్యుదాహరంతి । [ఆసీనః ప్రాఙ్ముఖోశ్నీయాత్ వాగ్యతోన్నమకుత్స
యన్ అస్కందయంస్తన్మనా భుక్త్వాన్నం సముపస్పృశేత్ ॥ సు
మంతుః ॥ అన్నం నిధాయ సపవిత్రేణ హస్తేనక దాచన పూజయిత్వా త
దన్న మాపోశనం తు సమంత్రకం ॥ వ్యాసః ॥ అన్నం దృష్ట్వా ప్రణమ్యాదౌ
ప్రాంజలిః కథయేత్తతః । అస్మాకం నిత్యమస్త్వేత దితి భక్త్యోదకం ధ
యేత్ ॥ మనుః ॥ పూజయేదశనం నిత్యం మద్యాచ్చైతదకుత్సయన్ ।
పూజితం హ్యశనం నిత్యం బలమూర్జం చ ప్రయచ్ఛతి । అపూజయంతి యొ
భక్త ముభయం తు హినస్తి తత్ ॥ భారతేపి ॥ అన్నం పూర్వం నమస్కు
ర్యాత్ ప్రహృష్టేనాంతరాత్మనా । నాన్యదాలోకయేదన్నం న జుగుప్సేత తత
త్పర ఇతి ॥ మాధవీయే ॥ తతో మహావ్యాహృతిభిః పాత్రం తత్పరిషిచ్య చ ।
ఋచేన సాయం సత్యేన ప్రాతశ్చ పరిషేచయేత్ ॥ సోదకం దక్షిణం పాణౌ
కుర్యాదన్నం ప్రదక్షిణం । అపేయం తద్భవేత్తోయం పీత్వా చాంద్రాయణం
చరేత్ ॥ ఆశ్వమేధికేపి ॥ పార్శ్వాజ్జలముద్ధృత్య కుర్యాదన్నం ప్రదక్షి
ణం । అపేయం తద్విజానీయాత్ పీత్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ పరి
షేచనావశిష్ట జలమపేయమిత్యర్థః । పరిషేచనజలాదన్యత్పేయమేత
త్య్రిచంద్రవత్ ॥ గోభిలః ॥ వ్యాహృతిభిర్గాయత్ర్యాభిమంత్ర్య ఋతం
త్వా సత్యేన పరిషించామీతి సాయం । సత్యం త్వర్తేన పరిషించామీతి ప్రాతః ॥
పరిషించతీతి సంగ్రహే ॥ ఆపోశనమకృత్వా తు యద్యన్నం విస్మృతం భ
వేత్ । తదన్నం మాంసతుల్యం స్యాద్భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ । అ
కృత్వా పరిషేచనం యస్త్వన్నం పరిమర్శయేత్ । అభోజ్యం తద్భవేదన్నం భు
క్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ పరిషేచనతః పశ్చాత్పూర్వం ప్రాణాహుతే
స్తథా । పునరన్నం న గృహ్ణీయాదితి వేదవిదో విదుః । పరిషేచనాత్ప్రాగితి
భావః ॥ విశేషో భవిష్యత్పురాణే దర్శితః । భోజనాత్కించిదన్నాగ్రం ధ
ర్మరాజాయ వై బలిం ॥ దత్వాథ చిత్రగుప్తాయ ప్రేతేభ్యశ్చేదముచ్చ
రేత్ । మంత్రః ॥ యత్ర క్వచన సంస్థానాం క్షుత్తృష్ణోపహతాత్మనాం । భూతా
నాం తృప్తయే తోయమిదమస్తు యథాసుఖం । హారీతస్తు ॥ అన్నాయనమః, అన్న

పతయేనమః భూతాయనమః, భూతపతయేనమః, భూతానాంపతయేనమః ఇతిభూమౌబలిందద్యాదితి స్మృత్యర్థసారే। గాయత్ర్యాన్నమభ్యుక్ష్యోం భూరిత్యాదితదాహోమమంత్రైశ్చాభిమంత్ర్య యమాయనమః చిత్రగుప్తాయనమః సర్వభూతేభ్యోనమః ఇతిభూమౌబలిందద్యాత్ ॥ పరాశరః తతఃప్రక్షాళ్య హస్తంచధ్యాత్వాచాన్నాధిదైవతం। సమంత్రాచమనంకృత్వా ప్రాశ్యచాహుతిపంచకం ॥ తదాతునస్పృష్టిరహితః కృత్వాభుంజీతవాగ్యతః ॥ గోభిలః ॥ అంతశ్చరసిభూతేషు గుహాయాంవిశ్వతోముఖః। త్వంయజ్ఞస్త్వంవిష్ణుస్త్వంవషట్కార ఆపోజ్యోతీరసోమృతత్వం బ్రహ్మత్వంప్రజాపతిః। భూర్భువస్సువరోమమృతోపస్తరణమసీత్యపః పీత్వాదశహోతారం మనసానుధ్యాత్వాత్వాగ్రం పంచగ్రాసాన్గృహ్ణీయాత్ ॥ ప్రాణాయస్వాహేతిసత్యమేవతేనజుహోత్యపానాయ స్వాహేతిఅన్వాహార్యపచనమేవతేన జుహోతి। ఉదానాయస్వాహేతి సభ్యమేవతేనజుహోతి ॥ సమానాయ స్వాహేత్యవసథ్యమేవతేనజుహోతీతి। ఏతేమంత్రాఃప్రణవాద్యాః కర్తవ్యాః ॥ తథాచశౌనకః ॥ స్వాహాంతాఃప్రణవాద్యాశ్చ నామమంత్రాస్తువాయవః। జిహ్వయైవగ్రసేదన్నం దశనైస్తునసంస్పృశేత్ ॥ స్మృతిరత్నే ॥ హస్తంప్రక్షాళయేచ్చైవ పశ్చాత్ప్రయతమానసః। ధారయన్సవ్యహస్తేన పాత్రంతద్వాన్యతోద్విజః ॥ అమృతోపస్తరణమసీత్యాపోశనక్రియాంచరేత్। అంగుష్ఠతర్జనీచైవ మధ్యమాచతృతీయకా॥తిస్రః ద్వేచాంగుళీచైవప్రశస్తాఃపాత్రధారణే। ప్రాణాయప్రణవోపేతం ప్రాణాయాన్నాహుతిస్తతః ॥ అపానాయతతోహుత్వా వ్యానాయతదనంతరం। ఉదానాయతతఃకుర్యాత్సమానాయతుపంచమీం। విజ్ఞాయతత్త్వమేతేషాంజుహుయాదాత్మవిద్ద్విజః। యథారసంనజానాతి జిహ్వాప్రాణాహుతౌద్విజః। తథాస్మరణహీనఃకుర్యాత్ప్రాణాహుతిమతంద్రితః ఇతి। యాజ్ఞవల్క్యః ॥ ఆపోశనేనోపరిష్టాత్ అధస్తాచ్చైవభుంజితః। అనగ్నన్నమృతంచైవ కార్యమన్నంద్విజాత్మనా ॥ వృద్ధశాతాతపః ॥ ఆపోశనంపరీధానం పూర్వమాచ్ఛాదనంపరం। భవత్యన్నమనగ్నంహిసోత్తరీయంత

థాఘృతం ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ ఆపోశనం వామభాగే సురాపానసమం భవేత్ । తదేవ దక్షిణే భాగే సోమపానసమం భవేత్ ॥ స్మృతిరత్నే ॥ ఆపోశనం తు యః కుర్యాత్ వామభాగే తథైవ చ । సద్యః పిబేత్సురాపానం ఇత్యేవం మనురబ్రవీత్ । ఆపోశనం కరే కృత్వా కృత్వా పాత్రే తిలోదకమ్ ॥ శ్వాన మూత్రేణ తత్తుల్యం పునః పూరయతే యది ॥ సంగ్రహే ॥ గృహీత్వాపోశనం హస్తే పాత్రే చైవ తిలోదకమ్ । పూరణం చేత్పునః కుర్యాత్సురాపానసమం భవేత్ । ఆపోశనం కరే కృత్వా పాత్రస్థానం న లంఘయేత్ । హస్తేన లంఘితం చాన్నం భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ ఆపోశనకరో విప్రః య ఆశీర్వచనం వదేత్ । అభోజ్యం తద్భవేదన్నం దాతా భవతి కిల్బిషీ । ఆపోశనం గృహీత్వా తు స్వస్తి కుర్వంతి యే ద్విజాః । న దేవాస్తృప్తిమాయాంతి నిరాశాః పితరో గతాః । భుంజానోఽథ వదేద్యస్తు తదన్నం పరివర్జయేత్ । ఆపోశనం చాసనం చ తైలాభ్యంగం తథైవ చ । స్వయంకరకృతం ప్రోక్తమాయుశ్శ్రీపుత్రహానిదం ॥ వసిష్ఠః ॥ అపోశనం సర్వతీర్థం తేనాన్నం తు న లంఘయేత్ । బాహునాలంఘితం చాన్నం అభోజ్యం మనురబ్రవీత్ ॥ అత్రిః ॥ శబ్దేనాపః పయః పీత్వా శబ్దేన ఘృతపాయసం ॥ శబ్దేనాపోశనం పీత్వా సురాపానసమం భవేత్ ॥ ఆపోశనమకృత్వా తు యస్తు భుంజీత దుర్మతిః ॥ స సూకరసమో భుక్త్వా నరకం ప్రతిపద్యతే ॥ స్మృతిరత్నే ॥ ఆపోశనమకృత్వా తు యో భుంక్తే నాపది ద్విజః । భుంజానో వా యది బ్రూయాత్ గాయత్రీమష్టశతం జపేత్ ॥ హారీతః ॥ పంచ ప్రాణాహుతీః కుర్యాత్ శుద్ధాన్నైరభిఘారితైః । ఉచ్ఛిష్టే తు ఘృతం దద్యాత్ ప్రాగ్వ్యతేలవణాన్వితం ॥ వ్యాసః ॥ ప్రాణాగ్నిహోత్రం శుద్ధాన్నైః లవణవ్యంజనోజ్ఝితైః । కుర్యాత్ప్రాణాహుతీర్నక్తంమసిందన్నైవ చర్వయేత్ ॥ స్మృతిసారే ॥ మధ్యమానామికాంగుష్ఠైః గృహీత్వాన్నం మితం పునః । ప్రాణాయ చేత్యపానాయ వ్యానాయ చ యథాక్రమం । ఉదానాయ సమానాయ స్వాహేతి జుహుయాత్క్రమాత్ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ ఆపోశనం గృహీత్వా సర్వాంగుళీభిర్గ్రసేత్ ప్రాణాయ అపానాయ వ్యానాయోదానాయ సమానా

ణు స్వాహేతి పంచాహుతీః సఘృతాః సకృద్గావాభుక్త్వాకృత్స్నమన్నం
సాంగుష్ఠాగ్రసేదితి ॥ శౌనకః ॥ తర్జనీమధ్యమాంగుష్ఠలగ్నం ప్రాణా
హుతీర్భవేత్ ॥ మధ్యమానామికాంగుష్ఠైః అపానేజుహుయాత్తతః ।
తర్జనీంతుబహిఃకృత్వా ఉదానేజుహుయాత్తతః ॥ సమానేసర్వహస్తే
న సముదాయాహుతిర్భవేత్ । స్మృత్యంతరేవిశేషోదర్శితః ॥ కనిష్ఠత
ర్జన్యంగుష్ఠైరుదానే జుహుయాత్సుధీః । వాగ్యమనమాహామనుః ॥ స్నా
స్యతోవరుణఃశక్తిం జుహ్వతోగ్నిఃశ్రియంహరేత్ । భుంజతోమృత్యురా
యుష్యంతస్మాన్మౌనంత్రిషుస్మృతం ॥ నాస్యద్దైవరణంవిష్ణుం సహాధ్యాయే
త్సకీర్తయేత్ । నాశౌచంకీర్తనేతస్య పవిత్రంభగవాన్హరిః ॥ దేవతా
భిధానంచాప్రయుత ఇత్యాపస్తంబవచనం దేవతాంతరవిషయమిత్యా
హుః । మౌనవ్రతంమహాకష్టం హుంకారేణాపినశ్యతి । తథాసతిమహా
దోష స్తస్మాత్తన్నియతంచరేత్ । ఏతచ్చకాష్ఠమౌనంపంచగ్రాసవిష
యం ॥ తథాచమనుః ॥ అనిదంభుంజీతమౌనశ్చ వాగ్యతోన్నమకుత్స
యన్ । పంచగ్రాసన్మహామౌనంప్రాణాద్యాప్యాయనంమహత్ ॥ స్మృ
త్యర్థసారే ॥ అస్యచాన్నస్యనిర్దోషః మంత్రైఃప్రాణాదిపంచకైః ।
తదేకభోజనంజ్ఞేయంతత్రైవనియమస్స్మృతః ॥ ప్రాణాహుతిషుసర్వాసు
హుతాస్వేవత్యజేద్గృహీ । పాత్రస్యధారణంమౌనం తావచ్ఛిష్టైర్భవేద్ద్వి
జైః । అన్యత్రవానిషేధార్థ ముపదంశస్యచాపునః । ధర్మార్థం విస్సృ
జేద్వాయద్వాసద్వాకదాచన ॥ శాండిల్యః ॥ నావశ్యంభోజనేమౌనం
కుటుంబాశ్రమవాసినాం ॥ వాచోపచారః కర్తవ్యః భుంజతాం సహభోజ
నే ॥ స్మృతిరత్నావళ్యాం ॥ ప్రాణాగ్నిహోత్రాదన్యత్ర నాసౌమౌనంస
మాచరేత్ । యదిభుంజీతతూష్ణీంతు సవిత్రేతుభోజనే । ససాదో
భ్రాతరంహంతి సంతతించాపితద్ధ్రువం । ఏతదేవాభిప్రేత్యాహవ్యాసః ॥
మౌనీవాప్యథవామౌనీప్రహృష్టస్సంహతేంద్రియః । భుంజీతవిధివద్విప్రః
నచోచ్ఛిష్టాదిచాహరేత్ ॥ వామేనపాత్రస్పర్శోపికర్తవ్యః । తత్రయ
మః ॥ సముత్థితస్తుయోభుంక్తే యోభుంక్తే ముక్తభాజనే ఏకవస్త్రస్య

తతః ప్రాగ్విహ భుక్త్వాన్నం తపనం చరేత్ । ముక్తభాజనే వామహస్తేనా స్పృష్టభాజన ఇత్యర్థః ॥ బోధాయనోపి ॥ సవ్యేన పాణినా అవిముంచన్ అమృతోపస్తరణమసీత్యపః పీత్వా ప్రాణాహుతీర్జుహుయాదితి । ఏతచ్చ ప్రాణాహుత్యనంతరం వైకల్పికం । ప్రాణాహుతౌ హుతాయాం వాన్యజేత్పాత్రస్య ధారణం ఇతి గోభిలస్మరణాత్ ॥ ఆపస్తంబోపి ॥ భుక్తే పాత్రం హిత్వా వేతి ॥ భోజనపాత్రం సవ్యేన పాణినా నవిముంచేత్ ప్రాణాహుతాదూర్ధ్వం నముంచేదిత్యర్థః ॥ బోధాయనః ॥ బ్రహ్మణి మ ఆత్మామృతత్వాయేత్యక్షరేణాత్మానం యోజయేత్ । సర్వక్రతుయాజినాం ఆత్మయాజీ విశిష్యత ఇతి । యథాహి తూలమైషీకం అగ్నౌ ప్రోతం ప్రదీప్యతే । తత్తత్సర్వాణి పాపాని దహ్యంతే హ్యాత్మయాజినా ఇతి ॥ మార్కండేయః ॥ అశ్నీయాత్తన్మనా భూత్వా పూర్వం తు మధురం రసం । లవణాన్నోదనాన్మధ్యే కటుతిక్తాదికం తతః । ప్రాగ్ద్రవం పురుషోఽశ్నీయాత్ మధ్యే తు కఠినాదికం । అంతే పునర్ద్రవాశీ తు బలారోగ్యం న ముంచతి ॥ మనుః ॥ నాసీదేత్స్నాతకో విప్రః క్షుధా శక్తః కథంచన ॥ నజీర్ణమలవద్వాసా భవేచ్చ విభవే సతి ॥ ధర్మోద్యోతే ॥ కాలే సాధారణం సంస్నిగ్ధం ఉష్ణం తు క్షిప్రం ద్రవోత్తరం । అభుక్తవన్నమశ్నీయాత్ నాత్రతావద్ధితాగమః । కాలే ప్రాణాయతే భుక్తం ఆత్మ్యమన్నం న బాధతే । లఘు ప్రజీర్యతే క్షిప్రం స్నిగ్ధోష్ణం బలవర్ధనం । క్షిప్రభుక్తం తథా చాన్నం ధాతుసామ్యం కరోతి హి ॥ మాత్రాశీ సర్వకాలం స్యాత్ మాత్రా హ్యగ్నేః ప్రవర్తికా ॥ భారతే ॥ గుణాంస్తు షణ్మాత్రయుతాన్ భజంతే ఆరోగ్యమాయుర్బలమితి భావనాం చ । అనావిలం చాపి భవేదపత్యం న చైవ మత్యాశయ తాభవేయుః ఇతి ॥ వ్యాసః । నాజీర్ణే భోజనం కుర్యాత్ కుర్యాన్నాతి బుభుక్షితః । ఆహారకాలే సంప్రాప్తే యో న భుంక్తే బుభుక్షితః ॥ తస్యాసీదతి కాయాగ్నిరనింధన ఇవానలః । పాత్రైపుశద్ధరూపే మహాపుత్రభృత్యాదిభిర్వృతః ॥ సుసంస్కృతం హితమితం భుంజీతాన్నమకుత్సయన్ । యవగోధూమశాల్యాద్యం సాంశశాకాదిసంయుతం ॥ తిక్తామ్లలవణోపేతం వ్యంజనైశ్చ సగంధిభిః । కస్యచ్ర

రాస్విషయః (యాః) కందమూలఫలానిచ । అనారోగ్యమనాయుష్య మస్వర్గ్యంచాతిభోజనమ్। అపుణ్యంలోకవిద్విష్టం తస్మాత్తత్పరివర్జయేత్ ॥ ననిందేదన్నభక్ష్యాంస్తు స్వాద్వస్వాదూనకుత్సయేత్ । ఆర్ద్రః పాణిః పరిశ్రిస్తు ప్రాఙ్ముఖోబ్రహ్మసూత్రధృక్ ॥ ద్వాత్రింశద్గ్రాసమశ్నీయాద్దీర్ఘమాయుర్జిజీవిషుః ॥ ఆపస్తంబః ॥ అష్టౌగ్రాసామునేర్భక్ష్యాః షోడశారణ్యవాసినః । ద్వాత్రింశద్గృహస్థస్య అపరిమితంబ్రహ్మచారిణః॥ ద్వాత్రింశత్ ప్రథమార్థేః క్షుత్ప్రియాయాః ఆహితాగ్నివిషయేభోజనమియదిత్యపి నియమోనాస్తీత్యాహసఏవ । ఆహితాగ్నిరనడ్వాంశ్చ బ్రహ్మచారీచతేత్రయః । అశ్నంతఏవసిధ్యంతి స్వకార్యక్షమాభవంతీత్యర్థః ॥ సఏవ ॥ యావద్గ్రాసంసన్నయేత్ అస్కందయత్కృత్స్నం గ్రాసంగ్రసీతసహాంగుష్ఠంచముఖం నశబ్దం కుర్యాత్పాణించ నావధూనుయాదితి ॥ యావదేవగ్రసితుం శక్యం తావదేవసం నయేత్పిండీకుర్యాత్ అస్కందయత్ భూమావన్నలేపాన పాతయేత్ సహాంగుష్ఠం ఆస్యేగ్రాస ప్రవేశయథాం గుష్ఠోప్యస్యప్రవిశతితథా సర్వానేవ గ్రాసాన్ గ్రసీతేత్యర్థః సోత్తరఛదనశ్చైవ యజ్ఞోపవీతీభుంజీతేతి । ఉత్తరఛదనముపరివాసః ॥ వ్యాసః ॥ వక్త్రప్రమాణంపిండాంశ్చ గ్రసేదేకైకశఃపునః । వక్త్రాధికస్తుయః పిండఃఆత్మోచ్ఛిష్టస్సఉచ్యతే । పిండావశిష్టమన్యచ్చవక్త్రాన్నిస్రుతమేవచ । అభోజ్యంతద్విజానీయాద్భుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ । సదాచాస్యాధికం నాద్యాన్నాతిహీనంచకర్హిచిత్ । యథాస్యవ్యవధానంస్యాత్తథా భుంజీతనిత్యశః ॥

—* అథ భోజననియమః *—

తత్రపరాశరః ॥ యోవేష్టితశిరాభుంక్తే యోభుంక్తేదక్షిణాముఖః । వామపాదకరఃస్థిత్వా తద్వైరక్షాంసిభుంజతే । భుంజానశ్చవయోవిప్రః పాదంహస్తేనసంస్పృశేత్ । స్వముచ్ఛిష్టమసౌభుంక్తే యోభుంక్తేముక్తభాజనే ॥ పాదుకస్థోనభుంజీత నపర్యంకస్థితోపివా ।

శ్వానచండాలదృక్చైవ భోజనం పరివర్జయేత్ ॥ వసిష్ఠశ్చ ॥ నము
శబ్దం కుర్యాత్సర్వాభిరంగుళీభిరశ్నీయాత్ పాణించ నాపధూనుయాదితి
వ్యాసః ॥ యస్తు పాణితలే భుంక్తే యస్తు ఫూత్కారసంయుతమ్ । ప్ర
సృతాంగుళీభిర్యశ్చ తస్య గోమాంసవచ్చ తత్ । హస్త్యశ్వరథధానో
ష్ట్రమాస్థితో నైవ భక్షయేత్ ॥ శ్మశానాభ్యంతరస్థో వా దేవాలయగతో
వా । శయనస్థో న భుంజీత న పాణిస్థం న చాసనే । నార్ద్రవాసా నార్ద్ర
శిరాః న చాయజ్ఞోపవీతవాన్ । న ప్రసారితపాదస్తు న పాదోపేతపా
మాన్ । న బాహుసక్థిసంస్థశ్చ న చ పర్యంకమాస్థితః ॥ న వేష్టితశిరాశ్చా
నోత్సంగకృతభోజనః । నైకవస్త్రో దుష్టమధ్యే నోపరక్తః సపాదుకః ॥ న
మోపరిసంస్థశ్చ చర్మావేష్టితపార్శ్వవాన్ । గ్రాసశేషం చ నాశ్నీయా
త్పీతశేషం పిబేన్న చ ॥ శాకమూలఫలేక్షూణాం దంతచ్ఛేదైర్న భక్ష
యేత్ ॥ బహూనాం భుంజతాం మధ్యే న చాశ్నీయాత్త్వరాన్వితః ॥ వ్య
థానవికిరేదన్నం నోచ్ఛిష్టః కుత్రచిద్వ్రజేత్ । యస్త్వక్తం భుంజతే చాన్న
భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ కూర్మపురాణే ॥ యో భుంక్తే వేష్టిత
రాః యశ్చ భుంక్తే ఉదఙ్ముఖః । సోపరక్తశ్చ యో భుంక్తే సర్వం విద్యాత్తదా
సురమ్ ॥ మనుః ॥ న కుర్వీత వృథా చేష్టాం న వార్యంజలినా పిబేత్ । నోత్సం
గే భక్షయేద్భక్ష్యం న జాతు సకుతూహలీ ॥ చంద్రికాయాం ॥ నోచ్ఛిష్టో
క్షయేత్కించిత్ న గచ్ఛేత్ క్వాపి కదాచన ॥ ఖట్వారూఢో న భుంజీత న పాణి
స్థం కదాచన । నాస్నాతో న చ సంవిష్టః న చైవాన్యమనాదరః । న చైవ శయ
నోర్వ్యాముపవిష్టో న శబ్దవాన్ ॥ నైకవస్త్రో న చ నదన్ ప్రేక్షతాం ప్రదాయ చ
పాదప్రసారణం కృత్వా న చ వేష్టితమస్తకః ॥ బోధాయనః ॥ సర్వభక్ష్యా
పూప కందమూలమాంసాని దంతైర్నచ్ఛింద్యాన్నాతిసుహితస్స్యాదితి ॥ బృ
హస్పతిః ॥ ఖాదితార్ధం పునః ఖాత్వా మోదకాని ఫలాని చ । దంశ
త్వోచ్ఛిష్టం చ భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ । న స్పృశేద్వామహస్తే
న భుంజానోఽన్నం కదాచన ॥ న పాణౌ న శిరో వస్త్రం న పదా భాజనం స్పృశేత్ ।

యాజ్ఞవల్క్యః ॥ గోబ్రాహ్మణజలాన్యగ్నిం నోచ్ఛిష్టో న హి సంస్పృశేత్ । ఏతాని అశుచిర్నస్పృశేత్ । పాదేనత్వనుచ్ఛిష్టోపి నస్పృశేదిత్యర్థః ॥ యమః ॥ అాకేశాగ్రోపమేత్పాదంపాణినానాక్రమేద్ధ్రువం । అంగంవా నస్పృశేత్పద్భ్యాంపాదంపాదాంతరేణచ ॥ నభిన్నభాజనేశ్నీయాత్ నభూమ్యాంనచపాణిషు ॥ నాంధకారేనచాకాశేనచదేవాలయాదిషు ॥ ఆశ్వమేధికే ॥ ఉత్థాయవపునశ్శిస్పృష్టంపాదస్పృష్టంచలంఘితం । కేశకీటాదిభిన్నంచముఖ్యమాజ్యవివర్జితం ॥ అన్నంతద్రాక్షసంజ్ఞేయంతస్మాద్యత్నేనవర్జయేత్ । రాక్షసోచ్ఛిష్టభుగ్విప్రఃసప్తపూర్వాన్పరానపి ॥రౌరవేనరకేఘోరేసపిత్రాన్పాతయత్యధః ॥ హారీతః ॥ ఏకవస్త్రోనభుంజీత కవాటమపిధాయచ ॥ యానస్థశ్శయనస్థోవాపాదుకస్థోపివాపునః ॥సఏవ॥

నశూద్రరాత్రిలోకమార్గప్రదోషేచమహానిశి । కోణేచామాజీర్ణతేనాద్యాత్ స్థిత్వాశయ్యాసుహర్మ్యకే ॥ సంగ్రహే ॥ శయ్యాయాం వేత్రాసనే - చంద్రికా లోకేద్వారిమార్గప్రదేశే గోష్ఠేషూశిభూసరేభిత్తిసంధ్యాలక్ష్మీకోవర్జయేదన్నభుక్తిమితి । బృహస్పతిః । అన్యాగారేగవాంగోష్ఠేదేవబ్రాహ్మణసన్నిధౌ । జప్యేభోజనకాలేచపాదుకేపరివర్జయేత్ ॥ నోత్సంగేనచభుంజీతనచపాణితలేపిచ । శూన్యాగారేచనాశ్నీయాత్నచపాత్రాసనస్థితః ॥ కూర్మే ॥ నార్ద్రరాత్రౌనమధ్యాహ్నేనాజీర్ణేనార్ద్రవాసధృక్ । నభిన్నభాజనేచైవనభూమ్యాంచపాణిషు ॥ నబ్రహ్మకీర్తయిత్వాపిననిశ్శేషంనభార్యయా ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ నభార్యాదర్శనేశ్నీయాత్నైకవాసానసంస్థితః । భార్యయాయామాత్మప్రరతఃస్థితాయాంనాశ్నీయాత్ ॥ అవీర్యాపత్యభూయాత్ । తథాచశ్రుతిః ॥ జాయాయాఅంతేనాశ్నీయాత్ । అవీర్యవదపత్యంభవతీతి ॥ అత్రస్త్రియాసహభోజనంయారాదేవనిరస్తమితి విజ్ఞానేశ్వరః ॥ తథాబృహద్యమః । మాత్రావాభగినీవాపిభార్యావాన్యాశ్చయోషితః ॥ నతాభిస్సహభోక్తవ్యంభుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ । తథాచంద్రికాయాం ॥ నా

సనారూఢపాత్రస్థునచసార్ధంతుభార్యయా । శూన్యాలయే తు నాశ్నీయా
న్నచ దేవాగ్నివేశ్మని ॥ విష్ణుః ॥ నాశ్నీయాద్భార్యయా సార్ధం నాకాశే చ
న చేస్థితః । శయానః ప్రౌఢపాదశ్చ కృత్వా నైవావసక్థికాం ॥ మనుః ॥
నాశ్నీయాద్భార్యయా సార్ధం నైనామీక్షేత చాశ్నతీం । క్షువతీం జృంభమా
ణాం వా న చాసీనాం యథాసుఖం ॥ యమః ॥ బ్రాహ్మణ్యా సహ యోఽశ్ని
యాత్ ఉచ్ఛిష్టం వా కదాచన । న తస్య దోషమిచ్ఛంతి నిత్యమేవ మనీషిణః ॥
ఉచ్ఛిష్టమితరస్త్రీణాం యోఽశ్నీయాద్బ్రాహ్మణః క్వచిత్ । ప్రాయశ్చిత్తీ
స విజ్ఞేయః సంకీర్ణో మూఢచేతనః ॥ ఇతి । న తత్సర్వదా దోషాభావపరం ॥
కదాచనేతి వచనాత్ ॥ అత ఏవాదిత్యపురాణం ॥ బ్రాహ్మణ్యా భార్యయా
సార్ధం క్వచిద్భుంజీత చాధ్వని ॥ అన్యవర్ణస్త్రియా సార్ధం భుక్త్వా పతతి
తత్క్షణాత్ ॥ యదపి బోధాయనేనోక్తం ॥ యాని దక్షిణతస్తాని వ్యాఖ్యా
స్యామో యథైతదనుపనీతేన సహ భోజనం పర్యుషితభోజనమితి । తదపి త
స్యదురాచారత్వప్రతిపాదనపరం ॥ తథా చ స ఏవ ॥ మిథ్యైతదితి ॥ గౌ
తమః ॥ ఉభయం చైవ నాద్రియేత శిష్టస్మృతివిరోధదర్శనాదితి । ఆప
స్తంబః ॥ యదుపేతస్త్రీణామనుపనీతస్యోచ్ఛిష్టం వర్జయేదితి । ధ
ర్మవిప్రతిపత్త్యా వా భోజ్యమితి చ ॥ బృహస్పతిః ॥ నోచ్ఛిష్టం గ్రాహయే
దాజ్యం దగ్ధశిష్టం చ సంత్యజేత్ । న భిన్నకాంస్యే సంధ్యాయాం పతితానాం
చ సన్నిధౌ ॥ శూద్రశేషం తు భుంజీయాత్ ఛ్రాద్ధాన్నం శిశుభిస్సహ । శూ
ద్రభుక్తావశిష్టం తు నాద్యాద్భాండస్థితం త్వపి ॥ పాత్రాంతరే నిధాయా
న్నమద్యాన్నిరవశేషతః ॥ భాక్తభాండాత్పాత్రాంతరే నిధాయ తత ఆదా
య శూద్రాదిభ్యో నిరవశేషం దేయం ॥ ఏవం సతి పాకభాండస్థం భోజ్యమి
త్యర్థః ॥ అత్రిః ॥ క్షీరం లవణసంయుక్తం ఉచ్ఛిష్టైర్ఘృతసేచనం । ర
జస్వలాముఖాస్వాదస్సురాపానసమం త్రయం । ఉచ్ఛిష్టఘృతసేచనే విశే
షమాహ । ప్రాణాహుతౌ ఘృతాభావే పశ్చాద్భుంజీత నో ఘృతం ॥ ప్రాక్
పూతే ఘృతసద్భావే భుక్తిమధ్యే న దూష్యతి ॥ శాతాతపః ॥ అగ్న్యాసనో

ప్రవిష్టస్తు యో భుఙ్క్తే ప్రథమం ద్విజః। బహూనాం పశ్యతాం సోఽజ్ఞః పఙ్క్త్యాం
భజతి కిల్బిషం। ఉశనాః। నాదత్త్వా మృష్టమశ్నీయాద్బహూనాం చైవ ప
శ్యతాం। నాశ్నీయుస్స్వపురస్త్యేవ తథా చైకస్య పశ్యతః। ఆశ్నాతి యో
సత్యజనస్య మధ్యే మృష్టాన్నమేకో రసగృధ్నుబుద్ధిః॥ దీనైః కటాక్షైరభి
వీక్ష్యమాణః వ్యక్తం విషం హాలహలం చ భుఙ్క్తే॥ యమః॥ యస్యైకపఙ్క్త్యాం
విషమం దదాతి స్నేహాద్భయాద్వా యది వార్థహేతోః। వేదేషు దృష్టామృ
షిభిశ్చ గీతాం తాం బ్రహ్మహత్యాం మునయో వదన్తి॥ వ్యాసః॥ ఏకపఙ్క్త్యుప
విష్టానాం విప్రాణాం సహభోజనే యద్యేకోఽపి త్యజేత్పాత్రం నాశ్నీయురి
తరే పునః॥ మోహాత్తు భుఞ్జతే యస్తు స సాంతపనమాచరేత్। భుఞ్జానేషు
తు విప్రేషు యస్తు పాత్రం పరిత్యజేత్॥ భోజనే విఘ్నకర్తాసౌ బ్రహ్మహాపి తథో
చ్యతే॥ ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టానాం విప్రాణాం భుక్తికామినాం। యో విఘ్నం కురుతే
మర్త్యః తతో న్యో నాస్తి పాపకృత్॥ వ్యాసః॥ ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టానాం విష
మం యః ప్రయచ్ఛతి। యశ్చైవాతీతవిషమం కుర్యాత్స బ్రహ్మహా భవేత్॥
పఙ్క్తిభేదీ పృథక్పాకీ నిత్యం బ్రాహ్మణనిన్దకః॥ ఆదేశీ వేదవిక్రేతా పఞ్చై
తే బ్రహ్మఘాతకాః॥ పరాశరః॥ ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టానాం విప్రాణాం
సహభోజనే। యద్యేకోఽపి త్యజేత్పాత్రం శేషమన్నం న భోజయేత్। మో
హాద్భుఞ్జీత యస్తత్ర పఙ్క్తావుచ్ఛిష్టభోజనే। ప్రాయశ్చిత్తం చరేద్విప్రః కృ
చ్ఛ్రం సాంతపనం తథా। భుఞ్జానేషు తు విప్రేషు యోఽగ్రే పాత్రం పరిత్యజేత్।
స చోరస్స చ పాపిష్ఠః బ్రహ్మఘ్నస్స ఖలూచ్యతే॥ అప్యేకపఙ్క్త్యాం నాశ్నీయాత్
బ్రాహ్మణస్స్వజనైరపి। కో హి జానాతి కిం కస్య ప్రచ్ఛన్నం పాతకం భవేత్॥
ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టానాం దుష్కృతం యద్దురాత్మనాం॥ సర్వేషాం తత్సమం
తావద్యావత్పఙ్క్తిర్న భిద్యత ఇతి॥ పఙ్క్తిభేదప్రకారమపి స ఏవాహ॥ అగ్ని
నా భస్మనా చైవ స్తమ్భేన సలిలేన చ। ద్వారేణ చైవ మార్గేణ పఙ్క్తిభేదో బు
ధైః స్మృతః॥ యమోఽపి॥ ఉదకం చ తృణం భస్మ ద్వారం పన్థాస్తథైవ చ।
ఏభిరన్తరితం కృత్వా పఙ్క్తిదోషో న విద్యత ఇతి॥ స్మృత్యన్తరే॥ అగ్ని

నాధస్తు వా చైవ స్తంభేన సలిలేన వా । ద్వారేణ నిమ్నభూమ్యా వా పఙ్క్తిః పఙ్క్తేర్విధీయతే ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ నశుష్కపాణిపాదో భుంజీత నగచ్ఛన్నతిష్ఠన్ నార్ధశయానో నార్ద్రవస్త్రేణ ప్రౌఢపాదో నాసనారూఢపాదో నవిదిఙ్ముఖో న శయనే నఖట్వాయాం నాసాద్యజానునీనోత్సంగే నాపాదతలే నా భాజనం నిధాయ భుంజీత నశయనాదిస్థో న శిశుభిస్సహ నపశ్యతాం పచనాదానభార్యయా వివాహవిసర్జనమప్త పఙ్క్తిజలతృణాగ్నిభస్మపథిసంఘాదిభిః పఙ్క్తిర్భిద్యత ఇతి ॥ స్మృతిరత్నే ॥ శయనస్థో నభుంజీత నపాణిస్థం నచాసనే । నకుర్యాత్ స్పందనం శబ్దం క్రోధమన్యత్ర చింతనమ్ ॥ శిశూనాం భర్త్సనం చాపి శ్వచండాలాదిదర్శనం । అశుచీనాం తథా మధ్యే ప్రేక్షతామప్యనశ్నతాం । నాకాలే విషమాన్నం చ నాశ్నియాదహుతం తథా ॥ వ్యాసః ॥ ఉదక్యామపి చండాలం శ్వానం కుక్కుటమేవచ । భుంజానో యదిపశ్యేత్తు తదన్నం తు పరిత్యజేత్ ॥ రజస్వలాదృష్టమన్నం భుక్త్వా వమనమిష్యతే । చండాలదృష్టమన్నం చ సూతికాదృష్టమేవ చ ॥ చండాలం పతితం ప్రేతం శ్వశూద్రాదీన్ రజస్వలాం । ఏతాన్ సంవీక్ష్య భుంజానోవగాహ్యోపవసేత్త్రయం ॥ సంవర్తః ॥ ఉదక్యామపి చండాలం గ్రామసూకరకుక్కుటౌ । భుక్త్వాంతరే సమీక్ష్యైతాన్ జపేత్పావిత్రామృచం ॥ మానస్తోక ఇత్యృచం ॥ స్మృత్యంతరే ॥ చండాలం పతితం శ్వానం ఉదక్యాం సూతికాం తథా । దృష్ట్వా భుక్త్యంతరే స్నాత్వా మానస్తోకేత్యృచం జపేత్ ॥ ఆశ్వమేధికే ॥ ఉదక్యామపి చండాలం శ్వానం వా కాకమేవ చ । భుంజానో యదిపశ్యేత తదన్నం తు పరిత్యజేత్ । భుంజానో యది తన్మోహాత్ ద్విజశ్చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ కాత్యాయనః ॥ చండాలపతితోదక్యావాక్యం శ్రుత్వా ద్విజోత్తమః ॥ భుంజీత గ్రాసమాత్రం తు దినమేకం సభోజనమ్ । ఉదక్యాకరజేన్నం చ భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ । ప్రాజాపత్యమశక్తౌ తు త్రిరాత్రం స్పృష్టభోజనే । అశక్తౌ తు తదర్ధం స్యాత్ త్రిగుణం సహభోజనే । చతుర్గుణం తు ఉచ్ఛిష్టే పానీయే థార్ధమేవ చ ॥ భోజనపా

త్రస్యఉచ్ఛిష్టస్పర్శేసతికర్తవ్యముక్తం ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ ఉచ్ఛిష్ట
స్పర్శనంజ్ఞాత్వా తత్పాత్రంపరిహృత్యచ । తతఃపశ్చాద్గోమయేన భూ
మింసమనులిప్యచ ॥ అన్నంపాత్రేనిధాయైవ తదన్నంపరిషేచయేత్ ।
పరిషిచ్యాథభుంజీత భోజనేనచశేషభాక్ । పాత్రస్పర్శాభావేన్యస్య
స్పర్శేతత్రైవోక్తం । ఏకపఙ్క్తిషుభుంజానః బ్రాహ్మణోబ్రాహ్మణం
స్పృశేత్ ॥ తదన్నమత్యజన్భుక్త్వా గాయత్ర్యష్టశతంజపేత్ । తదన్న
మత్యజేత్ అత్యక్త్వాభుంజీతచేత్ గాయత్ర్యష్టశతంజపేదిత్యర్థః ॥ ఇ
దంచాపద్విషయం॥ఏకపఙ్క్తిషుభుంజానః ఉచ్ఛిష్టంసంస్పృశేద్యది ॥ఉచ్ఛి
ష్టోచ్ఛిష్టసంస్పర్శే శునాశూద్రేణవాద్విజః ॥ ఉపోష్యరజనీమేకాంపంచగ
వ్యేనశుధ్యతి । శూద్రేణాసుచ్ఛిష్టశూద్రేణేత్యర్థః ॥ స్మృత్యంతరే ॥
ఏకపఙ్క్తిషుభుంజానఃఉచ్ఛిష్టంసంస్పృశేద్యది।విసృజ్యాన్నంతతస్స్నా
యాదుపోష్యచాంద్రాయణంచరేత్ ॥ ఉచ్ఛిష్టాన్యస్పర్శే అత్రిః ॥ అశు
ద్ధస్స్వయమన్యంచఅశుద్ధంతుయదాస్పృశేత్ । విశుధ్యత్యుపవాసేనభు
క్త్వాకృచ్ఛ్రేణశుధ్యతి ॥ శాతాతపః అన్యోన్యస్పర్శనేకర్తవ్యమాహశంఖః। శ్రా
ద్ధపఙ్క్తిషుభుంజానఃబ్రాహ్మణోబ్రాహ్మణంస్పృశేత్ ॥ తదన్నమత్యజ
న్భుక్త్వా గాయత్ర్యష్టశతంజపేత్ ॥ఉచ్ఛిష్టస్పర్శేవ్యాసః ॥ ఉచ్ఛిష్టలేప
సంస్పర్శే ప్రక్షాళ్యాస్యంవారిణా॥ భోజనాంతేతతఃస్నాత్వా గాయత్రీంత్రిశ
తంజపేత్ ।పాత్రయోరన్యోన్యస్పర్శే వ్యాసః।ఉచ్ఛిష్టోచ్ఛిష్టసంస్పర్శేస్పృ
ష్టపాత్రంవిసృజ్యచ॥సర్వాన్నంపూర్వవద్దత్వా భోజయేత్తుద్విజోత్తమః॥
సంవర్తః॥ కృతేమూత్రపురీషేవాభుంజన్నుచ్ఛిష్టఏవచ । శ్వాదిస్పృ
ష్టోజపేద్వ్యాసహస్రంస్నానపూర్వకం ॥చండాలాద్యైస్తుసంస్పృష్టో
ఉచ్ఛిష్టస్తుద్విజోత్తమః । ప్రమాదాద్వైజపేత్స్నాత్వా గాయత్ర్యష్టస
హస్రకం ॥ చండాలపతితాదీంస్తుకామాద్యస్సంస్పృశేద్ద్విజః ॥ ఉచ్ఛిష్ట
స్తత్రకుర్వీతప్రాజాపత్యంవిశుద్ధయే ॥ అశుద్ధాన్స్వయమప్యేతానశుద్ధస్తు
యదిస్పృశేత్ ॥ విశుధ్యత్యుపవాసేనతథాకృచ్ఛ్రేణవాపునః ॥ మనుః ॥

పుచ్ఛేబిడాలకంస్పృష్ట్వాస్నాత్వావిప్రోవిశుధ్యతి । భోజనేకర్మకాలేచ
విధిరేషఉదాహృతః । ఇతరాంగస్పర్శేతుత్వాచమనమేవ । మార్జాలమూష
కస్పర్శేకర్మకుర్వన్నుపస్పృశేత్ ఇతిబృహస్పతిస్మరణాత్ ॥ వృద్ధమ
నుః నపిబేన్నచభుంజీతద్విజస్సవ్యేనపాణినా । నైకహస్తేనచజలంశూద్రే
ణావర్జితంపునః । పిబతోయత్పశత్తోయంభాజనేముఖనిస్రుతం ॥ అ
భోజ్యంతద్భవేదన్నంభుక్త్వాభుంజీతకిల్బిషం ॥ పీతావశేషితంతో
యంబ్రాహ్మణోనపునఃపిబేత్ । పిబేద్యదిహితంమోహాద్ద్విజశ్చాంద్రా
యణంచరేత్ ॥ శాతాతపః ॥ ఉద్ధృత్యవామహస్తేనయత్తోయంపిబతిద్వి
జః । సురాపానేనతత్తుల్యంమనురాహప్రజాపతిః ॥ పరాశరః ॥ అర్ధ
భుక్తేతుయోవిప్రఃతస్మిన్పాత్రేజలంపిబేత్ । హతందైవంచపిత్ర్యంచఆత్మా
నంచోపఘాతయేత్ ॥ పిబతఃపతితంతోయంభాజనేముఖనిస్రుతం । అ
భోజ్యంతద్విజానీయాద్భుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ ॥ శంఖః ॥ పీతా
వశేషితంపీత్వాపానీయంబ్రాహ్మణఃక్వచిత్ । త్రిరాత్రంతువ్రతంకుర్యా
ద్వామహస్తేనవాపునః ॥ హస్తేచవిద్యమానేతుబ్రాహ్మణోజ్ఞానదుర్బ
లః । తోయంపిబతివక్త్రేణశ్వానయోనింవ్రజత్యధః ॥ అత్రిః ॥ ఆస్యే
ననపిబేత్తోయంతిష్ఠన్నంజలినాపిబేత్ । వామహస్తేనశయ్యాయాంతథై
వాన్యకరేణవా । తోయంపాణినఖస్పృష్టంబ్రాహ్మణోనపిబేత్క్వచిత్ ॥
సురాపానేనతత్తుల్యం మనుస్స్వాయంభువోబ్రవీత్ । వామహస్తేన
యోభుంక్తేయోఽపఃపిబతివాద్విజః । సురాపానేనతుల్యంస్యాదిత్యేవంమను
రబ్రవీత్ ॥ భుంజానోదక్షిణంబాహుంనసంయుక్తఃకదాచన । ఉద్ధృత్యవా
మహస్తేనతృష్ణార్తస్సలిలంపిబేత్ ॥ వామేనైవపిబేత్తోయంభోజ్యపాత్రే
షుసంత్యజేత్ ॥ త్యజన్వేత్తురుధిరంఅత్యజ అమృతంపిబేత్ ॥ యమః ॥
నహస్తేనపిబేత్తోయంభుక్త్వాతుద్విజసత్తమః । అన్యేనకాంస్యపాత్రేణ
పిబేదన్యైశ్చసాధనైః ॥ హస్తేనదక్షిణేనభుక్తిగ్రహణాదన్యత్రపాణినా
పానే న దోషః । అంజలినాతన్నిషేధాత్ ॥ తథాచయాజ్ఞవల్క్యః ॥

జలంపిబేన్నాంజలినాశయానంనప్రబోధయేత్। నాక్షైఃక్రీడేన్నధర్మఘ్నైః
వ్యాధితైర్వాఽనసంవిశేత్ ॥ శాండిల్యోపి ॥ పిబేద్భోజనపాత్రేణపాణినా
వానభోజనే । ప్రభూతంనపిబేత్తోయం నాపిబన్నశనంచరేత్ ॥ పీత్వా
వశిష్టంయత్తోయం పునస్తన్నపిబేజ్జలమ్ ॥ వ్యాసః ॥ పానీయానిపిబేద్యేన
తత్పాత్రంద్విజసత్తమః । అనుచ్ఛిష్టంభవేత్తావత్ యావద్భూమౌననిక్షి
పేత్ ॥ పాత్రశిష్టంతుయత్తోయం పానేహాదావనేజనే । భూమౌతత
దంబునిస్రావ్య శిష్టకతత్పానమర్హతి ॥ బృహస్పతిః ॥ పర్ణపృష్ఠేన
భుంజీయాత్ రాత్రౌదీపంవినాతథా ॥ కాత్యాయనః ॥ నృణాంభోజ
నకాలేతు యదాదీపోవినశ్యతి । పాణిభ్యాంపాత్రమాదాయ భాస్కరం
మనసాస్మరేత్ ॥ పునశ్చదీపితంకృత్వా తచ్ఛేషంభోజయేన్నరః ॥ పున
రన్నంనభోక్తవ్యం భుక్త్వాపాపైర్విలిప్యతే ॥ శాతాతపః ॥ హస్తదత్తా
నిచాన్నాని ప్రత్యక్షలవణంతథా । మృత్తికాభక్షణంచైవ గోమాంసాద్య
శనంస్మృతమ్ ॥ లవణంవ్యంజనంచైవ ఘృతంతైలంతథైవచ । లేహ్యం
పేయంచవివిధం హస్తదత్తంనభక్షయేత్ ॥ యమః ॥ హస్తదత్తాతుయా
భిక్షా లవణంవ్యంజనానిచ । భుక్త్వాహ్యశుచితాంయాంతి దాతాస్వర్గం
నగచ్ఛతి ॥ హస్తదత్తానియానీహ లవణవ్యంజనానిచ । దాతారంనో
పతిష్ఠంతే భోక్తాభుంజీతకిల్బిషం ॥ అత్రిః ॥ ఘృతంవాయదివాతైలం
బ్రాహ్మణ్యానఖనిస్సృతమ్ ॥ అభోజ్యంతద్ద్విజాతీనాం భుక్త్వాచాంద్రా
యణంచరేత్ ॥ ఆపస్తంబః ॥ ఘృతంతైలంచలవణం పానీయంపాయ
సంతథా । భిక్షాచహస్తదత్తాతు నగ్రాహ్యాయత్రకుత్రచిత్ ॥ తస్మాదం
తర్హితంచాన్నం పర్ణేనచర్మణేనవా ॥ ప్రదద్యాన్నతుహస్తేన నాయ
సేనకదాచన । ఉదకంయచ్చపక్వాన్నం యోదద్యాద్ధస్తతుమిచ్ఛతి ॥
సబ్రహ్మహాసురాపశ్చ సస్తేనోగురుతల్పగః ॥ యమః ॥ దర్వ్యాదేయం
శ్రితాన్నంచ సమస్తవ్యంజనానిచ ॥ తైలపక్వఘృతపక్వంచ నతుదర్వ్యాకదా
చన॥ రత్నావళ్యాం ॥ అపక్వంస్నేహపక్వంచ హస్తేనైవప్రదాపయేత్ ।

యత్కించిదితియద్దత్తం దద్యాద్ధర్వ్యేవనాన్యథా ॥ పరాశరః ॥ అయ
సేనతుపాత్రేణ యదన్నముపదీయతే । శునోచ్ఛిష్టసమంభుక్త్వా దా
తాతునరకంవ్రజేత్ । అపిపాత్రమయోగ్యంస్యాత్ స్నానాచమనకర్మసు ।
తత్రస్థితంఘృతరసం నోపయోజ్యంద్విజాతిభిః । హస్తేదదాతియస్స్నేహం
లవణవ్యంజనానిచ । దాతాతునరకంయాతి భోక్తాభుంజీతకిల్బిషమ్ ॥ సం
గ్రహే ॥ వేత్రచర్మకృతంచైవ తాళపత్రకుశైఃకృతమ్ । ఆయసంవర్జ
యేద్భుక్త్వావర్జ్యంయాగోపయోగియత్ ॥ గౌతమః ॥ త్రాశగ్రహ
గ్రాణాంచ ప్రస్థోలూకఖలకస్యచ । ఏతేషాంసినదోయావత్ తావత్కా
లన్నభోజనం ॥ స్మృతిరత్నే ॥ తైలయంత్రాదియంత్రాదేః శబ్దో
యావత్ప్రవర్తతే ॥ తావత్కాలంనభోక్తవ్యం శూద్రస్యపతితస్యవా ॥ వ్యా
సః ॥ మలశింఘాణికోత్సర్గః నాన్నకాలేప్రశస్యతే । బలిమాంగల్య
జప్యాదౌ హోమేనచమహోజనే ॥ రత్నావళ్యాం ॥ భక్ష్యంచేచ్ఛుచి
భిర్దేయంభోజ్యంతచ్ఛఫలానిచ ॥ నోచ్ఛిష్టంకస్యచిద్దద్యాత్ నాద్యాదు
చ్ఛిష్టమేవచ । మాతాపితృగురూచ్ఛిష్టం బాలోశ్నంస్తుభవేత్సుఖీ ॥ భు
క్త్వాదధ్యానుపానంతు నకర్తవ్యంసుఖార్థిభిః । భుక్త్వాక్షీరోదనంప
శ్చాత్ నాతితృప్తఉపస్పృశేత్ ॥ మనుః ॥ పీత్వాపోశనమశ్నీయాత్
పాత్రదత్తమగర్హితం । భార్యాదూతకదాసేభ్యః ఉచ్ఛిష్టంనోపయే
త్తతః । నశూద్రాయామిషందద్యాదుచ్ఛిష్టంనహవిష్కృతం ॥ ఆప
స్తంబః ॥ నబ్రాహ్మణాయోచ్ఛిష్టం ప్రయచ్ఛేద్యదిప్రయచ్ఛేద్దంతాన్ హ
త్వాతంవధాయప్రయచ్ఛేదితి । యదిప్రయచ్ఛేదితి దాసాదివిషయమ్ ॥
దన్తాన్నఖేన స్పృష్ట్వాదంతమలముచ్ఛిష్టే నిధాయ ప్రయచ్ఛేదిత్యర్థః ॥
పులస్త్యః ॥ భోజనంతుననిశ్శేషం కుర్యాత్ప్రాజ్ఞఃకదాచన । అన్యత్ర
దధిసంత్యాజ్యంఘలాంక్షీరంచమధ్వపి ॥ వ్యాసః ॥ పానీయంపాయసంస
ర్పిఃదధిసక్తుమధూన్యపి । ఏతేషాంపరిశిష్టంతు నప్రదేయంకదాచన ॥ వ
సిష్ఠః ॥ ననిశ్శేషకృతంస్యాదన్యత్ర దధిమధుసర్పిస్సక్తుభ్య ఇతి ॥ విష్ణుః

రాణాపి ॥ నాశేషంపురుషోఽశ్నీయాదన్యత్రజగతీపతే । మధ్వంబుదధిస
ర్పిర్భ్యః సక్తుభ్యశ్చవివేకవాన్ ॥ బృహద్విష్ణుః ॥ బ్రాహ్మణోబ్రాహ్మ
ణోచ్ఛిష్టభోజనేపికామముపవసేదితి ॥ శంఖః ॥ బ్రాహ్మణోచ్ఛిష్టా
శనే మహావ్యాహృతీభిరభిమంత్ర్యాపఃపిబేత్ । పితృజ్యేష్ఠస్యచభ్రాతురుచ్ఛి
ష్టభోక్తవ్యంధర్మవిప్రతిపత్తౌనభోజ్యమితి ॥ మనుః ॥ అభోజ్యానాం
చభుక్త్వాన్నం స్త్రీశూద్రోచ్ఛిష్టమేవచ । జగ్ధ్వామమప్యభక్ష్యంచ స
ప్తరాత్రమభోజనం ॥ ఆపస్తంబోపి ॥ శూద్రోచ్ఛిష్టభోజనేతుసప్తరా
త్రమభోజనమ్ । స్త్రీణాంచేతిబృహస్పతిః ॥ నవశ్రాద్ధస్యయచ్ఛిష్టంశూ
ద్రోచ్ఛిష్టంతథైవచ । దంపత్యోర్భుక్తశిష్టంచ భుక్త్వాచాంద్రాయణంచ
రేత్ । ఇదమభ్యాగతవిషయమ్ ॥ దేవలః ॥ అవలీఢంశ్వమార్జాలధ్వాం
క్షకుక్కుటమూషకైః । భోజనేనోపయుంజీత తదమేధ్యంహిసర్వతః ॥
యాజ్ఞవల్క్యః ॥ గోఘ్రాతంశకునోచ్ఛిష్టం శ్వస్పృష్టపతితేక్షితం । ఉ
దక్యాస్పృష్టఘుష్టంచ పర్యాయాన్నాంచవర్జయేత్ ॥ పరాశరః ॥ శృ
తంద్రోణాఢకస్యాన్నం కాకశ్వానోపఘాతితమ్ । కేనేదంశుధ్యతేచా
న్నంబ్రాహ్మణేభ్యోనివేదయేత్ ॥ కాకశ్వానోపలీఢంతు గవాఘ్రాతంఖ
రేణవా ॥ స్వల్పమన్నంత్యజేద్విప్రః శుద్ధిర్ద్రోణాఢకోభవేత్ । అన్నస్యో
ద్ధృత్యతన్మాత్రంయచ్చలాలాహతంభవేత్ । సువర్ణోదకమభ్యుక్ష్యహుతా
శేనోపతాపయేత్ ॥ విప్రాణాంబ్రహ్మఘోషేణ భోజ్యంభవతితత్క్షణాత్ ॥
సంవర్తః ॥ శ్వకాకోచ్ఛిష్టగోచ్ఛిష్ట భక్షణేతుత్ర్యహంక్షిపేత్ ॥ బిడా
లమూషికోచ్ఛిష్టే పంచగవ్యంపిబేత్తతః ॥ యత్తుచతుర్వింశతిమతేభిహి
తం । శ్వకాకోచ్ఛిష్టగోచ్ఛిష్ట క్రిమికీటాదిభక్షణే ॥ అమేధ్యానాంచసర్వే
షాంచరేచ్చాంద్రాయణంచరేత్ । త్రయంతదేతదభ్యాగతవిషయమితి ॥
మాధవీయే ॥ అంగిరాః ॥ చండాలపతితాదీనాం తచ్ఛిష్టాన్నస్యభక్షణే ।
చాంద్రాయణంచరేద్విప్రః క్షత్రఃసాంతపనంచరేత్ ॥ బాలాదుచ్ఛిష్టస్యస్వ
ల్పశుద్ధ్యాభోజ్యత్వమాహపరాశరః । బాలైర్నకులమార్జాలైః అన్నము

చ్ఛిష్టకం యదా ॥ తిలదర్భోదకైః ప్రోక్ష్య శుధ్యతే నాత్ర సంశయః ॥ పోతుణమకృత్వా భుక్తే సతి పంచగవ్యం సంవర్తోక్తం ద్రష్టవ్యం । స్త్రీరోచ్ఛిష్టితా ఆపః యదికశ్చిత్పిబేద్ద్విజః ॥ శంఖతోయాభిషిక్తైర్వత్త్ర్యహం క్షీరేణ శుధ్యతి ॥ మనుః ॥ శూద్రోచ్ఛిష్టాశ్చ పీత్వాపః కుశవారి పిబేత్తతః ॥ సంవర్తః ॥ శూద్రోచ్ఛిష్టజలం పీత్వా త్రిరాత్రం యావకం పిబేత్ ॥ దేవలః ॥ విశుద్ధమపి చాహారం మక్షికాక్రిమిజంతుభిః । కేశరోమనఖైర్వాపి దూషితం పరివర్జయేత్ ॥ వసిష్ఠః ॥ కామం తు కేశకీటాదీనుత్సృజ్యాద్భిః ప్రక్షాల్య భస్మనావకీర్య వాచా చ ప్రశస్తముపయుంజీతేతి ॥ అత్ర బోధాయనః ॥ కేశకీటనఖరోమాఖ్య పురీషాణి దృష్ట్వా తావన్మాత్రమన్నముద్ధృత్యాప్రోక్ష్య శేషం భోజ్యమితి । సంవర్తః । కేశైః పిపీలికాభిర్వా కీటైర్వామేధ్యసేవిభిః । యదన్నముపహన్యేత తత్తన్మాత్రముద్ధరేత్ । మృద్భస్మతామ్రవైడూర్యహిరణ్యరజతాదిభిః । గోవాలదర్భైర్యుక్తేన వారిణా శేషముద్ధరేత్ । పాత్రస్థమితి హర్తవ్యం హస్తస్థం తు పరిత్యజేత్ । ముఖస్థమపి నిష్ఠాస్య ఘృతప్రాశనమాహరేత్ । కేశకీటనఖం ప్రాశ్యాస్థికంటకమేవ చ । హేమతప్తం ఘృతం పీత్వా తత్క్షణాదేవ శుధ్యతి । స్మృత్యర్థసారే । భోజనే కేశకీటాదిదూషితే తావన్మాత్రం సముద్ధృత్య జలం భస్మ మృదం వా క్షిప్త్వా భుంజీయాత్ । ముఖే దృష్ట్వా నిష్ఠీవ్య జలం ప్రాశ్య నిష్ఠీవ్య ఘృతం ప్రాశ్యాదితి । ప్రాక్ కేశాదిస్థితాత్ త్యాగః । తస్య భుక్తేరుపవాస ఇతి । అన్నాద్యే కీటసంయుక్తే మక్షికాకేశదూషితే । తదంతరా స్పృశేచ్చాపః తదన్నం భస్మనా స్పృశేత్ ఇతి ॥ మనుః ॥ మక్షిజగ్ధం గవాఘ్రాతం అవధూతమపాహుతం । ఆవిష్టం కేశకీటైశ్చ [illegible]క్షేపేణ శుధ్యతీతి । అవధూతం సమ్మార్జనరజః । పక్షపాతాదిదూషితమవాఙ్మ్రక్షేణ యద్వమధూకృతం తత్ క్షుతమిత్యర్థః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ గోఘ్రాతాన్నే తథా కేశమక్షికాకేశదూషితే । సలిలం భస్మ మృద్వాపి ప్రక్షేప్తవ్యం విశుద్ధయే । యత్తు గౌతమేనోక్తం నిత్యమభోజ్యం కేశకీటావపన్న

ఇతి తత్రైకశకీటాదిభిఃసహాయత్వక్త్వంతద్విషయమితి । మాధవీయేవిజ్ఞానేశ్వర్యాం ॥

—*॥ అథభక్ష్యాభక్ష్యవివేకః *—

వ్యాసః ॥ అభక్ష్యస్యనివృత్త్యాతువిశుద్ధంహృదయంభవేత్ । ఆహారశుద్ధ్యాచిత్తస్యవిశుద్ధిర్భవతిస్వతః ।అభక్ష్యాభక్షణాచ్చిత్తమశుద్ధంభవతిస్వతః । తస్మాదభక్ష్యంయత్నేనదూరతఃపరివర్జయేత్ ॥ మనుః ॥ అనభ్యాసేనవేదానామాచారస్యవివర్జనాత్ । జలస్యాదాన్నదోషాచ్చప్రభృతిభిర్వ్యాజిఘాంసతి. అంగిరాః ॥ ద్వివిధంగర్హితంప్రోక్తమన్నంసత్యమనీషిభిః । జాతితోగర్హితంచైవతథైవాశ్రయగర్హితం । లశునాదికమన్నంయత్తద్జ్ఞేయంజాతిగర్హితం । అభోజ్యానాంవిజానీయాత్ అన్నమాశ్రయగర్హితం । ఆచారార్కే ॥ జాతిదుష్టంక్రియాదుష్టంకాలాశ్రయవిదూషితం । సంసర్గాశ్రయదుష్టంచసహృల్లేఖంస్వభావతః ॥ జాతిదుష్టానాముదాహరణముక్తం ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ స్మృత్యర్థరత్నే ॥ లశునంగృంజనంచైవ పలాండుంకవకాదిచ । వార్తాకనాళికాలాబుహ్యాపేయాజ్జాతిదూషితం । నభక్షయేత్క్రియాదుష్టంయద్దుష్టంపతితాదిభిః । కాలదుష్టంతువిజ్ఞేయమన్నాహాక్తంద్విరస్థితం । దధిభక్ష్యవికారంచమధువర్జంతదిష్యతే । సురాలశునసంస్పృష్టంపీయూషాదిసమన్వితం । సంసర్గాదూష్యతేతద్ధిశూద్రోచ్ఛిష్టవవాచరేత్ । విచికిత్సాతుహృగయమయస్మిన్నన్నేప్రజాయతే । సహృల్లేఖంతువిజ్ఞేయంపీయూషంతుస్వభావతః । రసదుష్టంవికారాదిసంస్గమితిదర్శితం ॥ దోషాతమిత్యర్థః ॥ లశునంగృంజనంచైవపలాండుకవకాదిచ । అభక్ష్యాణిద్విజాతీనాంఅమేధ్యప్రభవానిచ । లోహితాన్వృక్షనిర్యాసాన్వృశ్చనప్రభవాంస్తథా । శేలుంగవ్యంచపర్యూషంప్రయత్నేనవివర్జయేత్ ॥ ఇతి ॥ లశునంసూక్ష్మం శ్వేతకందనాళంగృంజనంశాఖావిశేషః కిరికభూమాభక్ష్యాద్యాకారేణోత్పన్నం । లోహితవృక్షనిర్యాసత్వేపిపాటలశ్వేతవర్ణహింగుకర్పూరాదేరప్రతిషేధః । శేలుస్తే

ష్ఠాతకానిపీయూషోభినవంపయః॥ ధర్మసారసుధానిధౌ॥ అలాబుంగృంజనంచైవపలండుంపిండమూలకం । గాంధారకకర భాండలవణాన్యూషరాణిచ । ఆరక్తానపినిర్యాసాన్ప్రత్యక్షలవణానిచ । వృశ్చనప్రభవంసర్వంహింగుద్రవ్యంవిశేషతః । భూతృణంశిగ్రుకంచైవబ్రాహ్మణోనైవభక్షయేత్ । పలాండుఃపలండుర్విశేషః । లశునందీర్ఘపత్రంచకటుగంధో మహౌషధం । పలండుశ్చపలాండుశ్చలతార్కశ్చపరార్దకం । గృంజనంయవనేష్టంచపలండోర్దశజాతయః ॥ పరాశరః ॥ పీయూషోశ్వేత లశునం వార్తాకఫలగృంజనం । పలండువృక్షనిర్యాసదేవస్వకవరాణిచ । ఉష్ట్రీక్షీరమవిక్షీరంఅజ్ఞానాద్భుంజతేద్విజః । త్రిరాత్రముపవాసేనపంచగవ్యేనశుద్ధ్యతి । శ్వేతశబ్దోలశునవృంతాకాభ్యాంసంబధ్యతే । తేన రక్తలశునకృష్ణవార్తాకాదౌనేదంవ్రతంభవతీతిత్రిరాత్రముపోష్యచతుర్థ దివసేపంచగవ్యంపిబేత్ । ఏతచ్చాబుద్ధిపూర్వంభక్షితవిషయం । బుద్ధిపూర్వేసప్తరాత్రంసాంతపనమావృత్తౌచాంద్రాయణం ॥ తథాచమనుః॥ ఛత్రాకంవిడ్వరాహంచలశునంగ్రామకుక్కుటం । పలండుంగృంజనంచైవమత్యాజగ్ధ్వాపతేద్ద్విజః । అమత్యైతానిషడ్జగ్ధ్వాకృచ్ఛ్రంసాంతపనంచరేత్ । యతిచాంద్రాయణంవాపిశేషేషూపవసేదహః ॥ పతేద్ద్విజఇతి పూర్వచిరకాలాభ్యాసవిషయం । అవృత్తౌచాంద్రాయణం॥ మహాయాజ్ఞవల్క్యః । పలండువిడ్వరాహంచఛత్రాకంగ్రామకుక్కుటం । లశునం గృంజనంచైవజగ్ధ్వాచాంద్రాయణంచరేత్ । ఏతదతిపూర్వాభ్యాసేనశం షేనోక్తం । లశునపలండుగృంజనవిడ్వరాహగ్రామకుక్కుటభక్షణే ద్వాదశరాత్రంపయఃపిబేదితి ॥ శాతాతపః ॥ పలండులశునగృంజనకుసుంభామేధ్యభక్షణేద్విజః తప్తకృచ్ఛ్రంచరేదితి ॥ హైరీతసిః ॥ వృంతాకనాళికాపోతిక కుసుంభామేధ్యానిచ వర్జ్యానీతిశేషః ॥ నాళికాశిరుకాంచేరీ ॥ పోతికంఉపోదకీబలసీ । ఉశనాః ॥ కుసుంభంనాళికాశాకంవృంతాకంపోతికంతథా । భక్షయన్పతితస్తుస్యాదపిభూమా

ద్విజోత్తమః ॥ పోతికః సోమప్రతినిధిః ॥ నబీజాన్యుపయుంజీతరో
గాపత్త్వపిస్మృతేబుధః । ఫలాన్యేషామనంతానిబీజానాంహివినాశయేత్ ॥
వ్యాసః ॥ ఛత్ర్వాసంజ్ఞంచవార్తాకంతద్వైవార్ద్రరజంతథా । లవణం
ఘామికంవిప్రః మోహేనాపినభక్షయేత్ ॥ విష్ణుః ॥ వర్జయేచ్ఛ్వే
తవృంతాకంఅలాబుంవర్తులంతథా । ఛత్రాకంలశునంచైవగృంజనంచసు
రీంతథా ॥ దేవలః ॥ కందూరంశ్వేతవృంతాకంకుంభాండంచవివర్జ
యేత్ । కందూరంప్రావృషాయణీ ॥ తస్యాఃఫలంకందూరం ।
అత్యంతకండూతిజనకం । బహుకోశయుక్తం వసంతకాలోద్భవం వృం
తాలాబుసవృంతంకుంభాండం । వల్లీముపోతకంచైవ రక్తచాంగుంపరిత్య
జేత్ ॥ కాళింగాలాబుబీజాని ఏషాంకుత్సావిశంతిహు ॥ వృషభస్త్రంతిపి
ణ్యాకంతైవైరయగామినః । కాలింగంపుష్పకాయంచ వార్తాకోదుం
బరాదయః । ఏతాస్తుసేవతేయస్తు సస్యాద్దూరతరాశ్రయః ।దూర
తర●బుధఇతిపాఠాంతరః । చర్మకోశాతకీశేలుః పిణ్యాకఃశిశుమూ
లకం ॥ఉపేతకీరకలతా పూతిగంధా శుచీస్త్వై । ఏతాసఖాదేద్యస్తస్య
మంత్రసిద్ధిఃకథంభవేత్ ॥ సకంటకంతుకూశ్మాండం వృంతాకంతుసకంట
కమ్ ॥ వర్జయేత్సర్వనిర్యాసాన్ వృక్షవల్లీసముద్భవాన్ । నిర్యాసమ
పివాహింగుంధూపనపరివర్జయేత్ । బింబవార్తాకకాళింగ మధూక
కసకాద్యదన్ । అంతకాలేజగన్నాథం గోవిందంనస్మరిష్యతి ॥ సారస
ముచ్చయే ॥ పిబంచశ్వేతవృంతాక మలాబుంవర్తులంతథా । ఛత్రాకాల
శునంచైవ మధూకసురసంత్యజేత్ ॥ సురభికన్దకవృంతాక కోవిదారాం
శ్చవర్జయేత్ ॥ సురసం వావిలాకంచుకం । వర్తులాలాబు ॥ వి
జ్ఞానేశ్వరీయే॥ వానికాదానచ్ఛత్రాక కుసుంబాలాబువిడ్భవాన్ ॥కుంభీకకేతు
వృంతాక కోవిదారాంశ్చవర్జయేత్ । తథాకాలప్రయుక్తాని పుష్పాణిచ
ఫలానిచ । వికారవచ్చయత్కించిత్ తద్యత్నేనవివర్జయేత్ । తథావటు
ప్లక్షాశ్వత్థదధిత్థనీపమాతులంగ ఫలానివర్జయేత్ ॥ సంగ్రహే ॥ హిస్త్రం

గృంజనం చైవ మూలకం శిగ్రుగృంజనమ్। ఛత్రాకవిడ్వరాహాంచ బింబం కోశాతకీఫలమ్ । అలాబుం శ్రీఫలం యే వై ఖాదయంతి నరాధమాః । తేషాం గోహేమభూభాశ్రీశ్చ వసేద్దారిద్రసౌహృదా॥ గృంజనం రక్తశిగ్రుం తిలపిష్టం పిణ్యాకమ్ । ఉత్పలత్రయకందం చ కందం చ కుముదద్వయం । సూరణద్వయకందం చ వర్జయేత్తు విచక్షణః ॥ భృగుః ॥ అరనాళద్వయం చైవ కోశాతక్యాది వర్జయేత్ । కులత్థజాతిఖాదం చ ప్రియంగుం చైవ వర్జయేత్ । గృంజనాదికశాకాంశ్చ రక్తబాష్పం చ వర్జయేత్ । అరణ్యాపవిత్రాణి వంశాదీనాం వివర్జయేత్ । శృంగాటం లశునం శినాళీకానివక్ణుకం ॥ సౌభాజనం రక్తబాష్పం గాత్రపుష్పం త్రికంటకం । ద్రోణపుష్పం లింగగాం చ తండులీయాంతవస్విని । కోశాతకీయం వర్జ్యానిఫలేష్వాజ్యముచ్యతే । ఛాకం చ లశునం తాళఫలమూలే పటోలికా । బింబాకం భాండనారాదఫలాని పరివర్జయేత్ ॥ శృంగాటకం ॥ పల్లైరాదు ॥ తండులాంభః కణం తద్వత్ అన్ననిశ్రావమేవ చ । దండశాకోవకాదీని సర్వథా పరివర్జయేత్ ॥ అన్ననిశ్రావో యవాగుః ॥ విజ్ఞానేశ్వరీయే ॥ యస్యామంతః కట్టికా యాత్రిఫలా సహితా భవేత్ । తస్యాస్తు కంచుకాగ్రాహ్యా నేతరస్యాశ్రికదాచన ॥ బృహద్యమః ॥ ఉత్పలత్రయకందం చ శణవాతం తథైవ చ। ఉదుంబరం నఖాదేచ్చ భావార్థీ పురుషః క్వచిత్ । కానికాన్నాళికేరం చ శ్లేష్మాతకఫలాని చ । భూతృణం శిగ్రుకం చైవ ఖట్వాంగం కృపకం తథా । ఏతేషాం భక్షణం కృత్వా ప్రాజాపత్యం చరేద్ద్విజః ॥ అలాబుం శిగ్రుకం చైవ భుక్త్వా పైతత్ వ్రతం చరేత్ । ఔదుంబరం చ కామేన తప్తకృచ్ఛ్రేణ శుధ్యతి । అనశిష్టనిషిద్ధఫలాదిషు శేషేషూపవసేదహరితి మనూక్తం ద్రష్టవ్యం ॥ తథా చతుర్వింశతిమతే ॥ కదంబమూలఫలాదీన్యజ్ఞానాద్భక్షయేత్తు యః । ఉపవాసో భవేత్తస్య పరాశరవచో యథా ॥ శంఖః ॥ అలాబుశిగ్రుశ్లేష్మాతకకోవిదారవనఛత్రాకవృంతాకభక్షణే పంచగవ్యం చ పిబేత్ ॥ ఇతి ॥ సుమంతుః । ఏతాన్యన్యాని వా ఆతురస్య విక్రియా యాం ప్రతిషిద్ధాని న భవంతి ॥

యానిచాన్యాన్యేవం ప్రకారాణితేష్వదోషఇతి తదేకసాధ్యవ్యాధ్యుపశ
మనార్థంలశునాదిభక్షణేత్యాహ ॥ సఏవ ॥ లశున పలాండు గృంజన భ
క్షణే సావిత్ర్యష్ట సహస్రేణ మూర్ధ్ని సంపాతాన్నయేతిది ॥ ఆపస్తం
బః ॥ సిలయానం మథితం పిణ్యాకం మథిత ప్రభృతీని చాశీర్యాణీనభుంజీ
యాదితి ॥ మనుః ॥ నభుంజీతోద్ధృతస్నేహంనాతిసాదిత్యమాచరేత్ ॥
వృథాకృసరసంయావం పాయసాపూపమేవచ । అనుపాకృతమాంసాని
దేవాన్నానిహవీంషిచ ॥ ఉద్ధృతస్నేహ పిణ్యాకాది అసాదిత్యమత్యన్తం
వృథా దేవతాదిభ్యోనర్పితం కృసరంతిలమిశ్రమోదనమ్ ఉపాకృతం
యజ్ఞశిష్టం దేవస్వామికం వ్రీహ్యాది దేవాన్నం హవిస్తుదేవతాయై ని
వేదయిష్యమాణం స్థాపితం వర్జయేదిత్యర్థః ॥ శుక్తంపర్యుషితంచైవశూ
ద్రస్యోచ్ఛిష్టమేవచ॥అనిర్దశాహగోక్షీరంఔష్ట్రమైకశఫంతథా॥ శుక్తం-భా
షాయాంపాశింది ఆవికంసంధినీక్షీరం వివత్సాయాశ్చగోపయః ॥ ఆరణ్యా
నాంచసర్వాసాం మృగీణాంమహిషీంవినా ॥ స్త్రీక్షీరంచైవవర్జ్యాని సర్వ
శుక్తానిచైవహి । దధిభక్ష్యంతుశుక్తేషు సర్వంచదధిసంభవం । యానిచై
వాభిషూయంతే పుష్పమూలఫలైశ్శుభైః । కాలాదిపక్వాస్స్వరసః విహాయ
రసాంతరమాపన్నం శక్తంతత్రదధ్యాదిభక్ష్యమిత్యర్థః ॥ సఏవ ॥ యత్కిం
చిత్స్నేహసంయుక్తం భక్ష్యంభోజ్యమగర్హితం । తత్పర్యుషితమప్యా
ద్యం హవిశ్శేషంచయద్భవేత్ । చరస్థితమపిత్వాద్యం స్నేహయుక్తంద్విజా
తిభిః । యవగోధూమకరంసర్వం పాయసైశ్చైవవిక్రియాః । పర్యుషితమేకాహం
తరితంత్యాజ్యం । స్నేహయుక్తంతుభక్ష్యమేవాపూపాది భోజ్యమన్నాది
స్నేహయుక్తమపిశేషంయవాదికమదనీయమిత్యర్థః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥
అన్నంపర్యుషితంభోజ్యం స్నేహక్తంచిరసంస్థితం । అస్నేహమపిగోధూమ
యవగోరసవిక్రియాః ॥ అనిర్దశాహవత్సాయాఃపయశ్చ పరివర్జయేత్ ।
ఔష్ట్రమైకశఫంస్త్రైణ మారణ్యకమథావికమ్ । అస్నేహాఅపిచిరసంస్థి
తా గోధూమాదయోభోజ్యాః యదినవికారాంతరమాపన్నాః ।
అపూపధానాకరంభ సక్తుమావికమేకశఫం ॥ తలపాయసజాతాని శుక్తాని

పరివర్జయేదితి స్మరణాత్ ॥ యావృషేణసంధీయతే సాసంధినీవ
శాంవంధ్యాంవిజానీయాత్ । వృషాక్రాంతాచసంధినీ ఇతిత్రికాండీ
స్మరణాత్ ॥ యావైకాంవేలామతిక్రమ్యాదుహ్యతే యాచవత్సాంతరేణసంధీ
యతేసాచసంధినీ ॥ సంధినీ చానిర్దశాహాచాన్య వత్సాచసంధిన్యనిర్దశా
హాన్యవత్సాఃతాశ్చ గావఃతా సాంపయఇత్యర్థః॥ గౌతమః॥ సంధినీయ
మసూతసంధినీయం చేతివృషస్తనీయం స్తనస్యందనీయమసూర్యమ్మ్రలసవిత్స॥
శంఖః ॥ సర్వాసాంవృషస్తనీనాం క్షీరమభోజ్యంఆహారవర్జమితి ॥ దేవ
లః ॥ అభోజ్యంప్రాహురాహారం శుక్తంపర్యుషితంచయత్ । తత్తత్పరి
ష్కాళితంకృత్వా భుంజీతహ్యభిఘారితం ॥ గౌతమః ॥ భావదుష్టంశుక్తంకే
వలందధిపునస్సిద్ధం పర్యుషితంశాకభక్షమాంసమసాద్యమితి। ఆపస్తంబః. శు
క్తంచాపరయోగమితి । పరేణద్రవ్యేణయోగోయస్యతత్ పరయోగం తదేవ
శుక్తంవర్జ్యందధ్యాదిఅసంస్పృష్టంతు భోజ్యమిత్యర్థః॥ శంఖః॥ దధిభక్ష్యం
చశుక్తేషు సర్వంచదధిసంభవం। ఋజీషపక్వంభక్ష్యంస్యా త్సపర్యూషమితిస్థి
తం । అపూపాశ్చకరంభాశ్చ ధానావాటకసక్తవః॥ శాకంస్నిగ్ధంచ పూపం
చ సూపంకృసరమేవచ । యవాగూఃపాయసంచైవయచ్చాన్యత్స్నేహసం
యుతం ॥ సర్వంపర్యుషితంభోజ్యం శుక్తంచేత్పరివర్జయేత్ । ఋజీషప
క్వంబౌష్మపక్వం । కరంభాదధిమిశ్రసక్తవః । వాటకాఃమాషవికారాః ॥
సపేష ॥ అపూపాస్సక్తవోధానా వక్రాందధిఘృతంమధు । ఏతత్పణ్యేషు
భోక్తవ్యం భాండలేపోభవేన్నచేతి ॥ వ్యాసః ॥ భోజ్యమన్నంపర్యుషితం
స్నేహాక్తంచిరసంభవం । అస్నేహావివ్రీహిగోధూమయవగోరసవికారాఃపయసస్త
థా ॥ స్మృతిరత్నే । ఘృతాక్తేసంఘృతాన్నండంపర్యూషమథవాద్రగోః ।
సగుడంమరుచాక్తంతు తథాపర్యుషితందధి॥క్షీరాణాంతక్రమపేయంచసష్ట
స్వాదుచనాచరేత్ । ఘృతాదుద్ధృతతక్రేన మాత్రమపేయమిత్యర్థః ॥
ఆపస్తంబః ॥ ఆపణీయమన్నమశ్నీయాత్తథారసానాం మాంసమధులవ
ణాదిపరిహాప్యతైలసర్పిషీతుయోజయేత్ । ఉదకేవధాయకృతాన్నం పర్యుషి
తమాద్యంశ్రేయానాద్యంశుక్తంచపాణీయంపృథక్ తండులంకరం ,భగజుసక్తు

శాకమాంస పిష్టక్షీరవికారౌషధివనస్పతి మూలఫలవర్జమితి ॥ అస్యా
ర్థః ॥ ఆపణం పణ్యవీథీ తత్ర కృతం లబ్ధం వా ఆపణీయం తత్ర కృతాన్నం
నాశ్నీయాత్ ॥ వ్రీహ్యాదిషు న దోషః ॥ రసానాం మద్యమాంసాది గ్రాహ్యం ।
తైలసర్పిషి తూవకేన సంసృజ్యోపయోజయేత్ । కృతాన్నం పర్యుషితం పూ
ర్వేద్యుః పక్వం ఖరవిశదం తన్మృదు విశదం చ నాద్యం చ । శుక్లపర్యుషమపిత
థా ఖాద్యం పాణికృతాన్ వర్జయిత్వా పాణికృతమిక్షురసతండులాది గ్రా
హ్యం । హరిద్రాగౌరసంచూర్ణం లవణం ధాన్యమౌషధం । న త్వేషాం
పాకశేషాస్తి క్రముకస్య గుడస్య చ ॥ భరుజాభట్టియవాః అన్యత్ప్రసిద్ధం
అత్ర కేచిత్ పర్యుషితం భోజ్యముదకే రాత్రౌ నిహితముపయోజయేత్ ।
జలే సిక్తే తస్య పర్యుషితత్వదోషో నాస్తీతి వ్యాచక్షతే తథా చ స్మర్యతే । శా
కం తు సుశ్రుతం రాత్రౌ జలే క్షిప్తం తథోదనం । ఈదృశం పర్యుషితం భోజ్యం య
చ్చాన్యత్స్నేహసంయుతం ॥ వసిష్ఠః ॥ అన్నం పర్యుషితం కామం తు దధ్నా
ఘృతేన చాభిఘారితం ఉపయుంజీతేతి ॥ చంద్రికాయాం ॥ దధ్యాదియుక్తం ప
ర్యుషితం కృసరవర్జ్యం భోజ్యమితి ॥ విష్ణుః ॥ గోధూమయవపయోవికారం స్నేహా
క్తం తు షాడబం వర్జయిత్వా పర్యుషితం ప్రాశ్యోపవసేత్ వృశ్చనామేధ్య
ప్రభవాంశ్చ లోహితాన్ వృక్షనిర్యాసాన్ వృథాకృసరసంయావపాయసా
పూపశష్కులీశ్చ దేవాన్నాని చేతి ॥ శాతాతపః ॥ సంధిన్యా అనంతర్దశా
యా అవత్సాయాశ్చ గోక్షీరప్రాశనే తథా మాంసే ప్రాజాపత్యమితి ॥ సప
వ ॥ ఉష్ట్రీక్షీరమానుషీ శాంప్య శసూతకయోస్తథా । చోరస్యాన్నం నవశ్రా
ద్ధం భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ ఉష్ట్రీక్షీరమానుషీక్షీరప్రాశనే పురుషస్య
పునరుపనయనం చేతి ॥ శంఖః ॥ క్షీరాణి యాన్యపేయాని తద్వికారాశనే బుధః ।
సప్తరాత్రవ్రతం కుర్యాత్ ప్రయత్నేన సమాహితః ॥ ఏతాని కామతో భ్యాసవిష
యాణి అకామాత్సకృత్ కృత్వా త్వేకవారమితి ॥ విష్ణుః ॥ గోజావిమహిషీవర్జం
అన్యపయాంసి ప్రాశ్యోపవసేదితి అత్రిరపి ॥ అవికౌష్ట్రైకశఫాత్ క్షీరం మృగా
ణాం వనచారిణాం । ఛాగం గజం గర్దభం క్షీరం భుక్త్వా దినమభోజనం । చతుర్విం
శతిమతే ॥ స్త్రీక్షీరం చ పయః పీత్వా కథంచిత్కామమోహితః ॥ పునస్సంస్కా

త్యక్త్వాత్మానం ప్రాజాపత్యం సమాచరేత్ । అజోష్ట్రీసంధినీక్షీరం మృగాణాం
వనచారిణాం ॥ అనిర్దశాయాః గోః క్షీరం పీత్వా దినమభోజనం ॥ సుమంతుః ॥
కూశ్మాండం బృహతీం చైవ తరుణీం మూలకం తథా । శ్రీఫలం చ కళింగం చ
ధాత్రీం ప్రతిపదాదిషు ॥ శిరః కపాలమాత్రం చ నఖచర్మ తిలాని చ । ఆ
మ్లమామలికం చైవ అష్టమ్యాదిషు వర్జయేత్ ॥ పూర్వమూలకం (ముల్లం
గి) ॥ శ్రీఫలం (బిల్వకాయ) (కళింగం గుమ్మిడికాయ) । (శిరః పేంకా
య) కపాలం (సొరకాయ) ఆంత్రం (ఫూష్ణకాయి) చర్మ అమ్లం (చింతకాయ) ।
అత్ర నిషిద్ధాయామపి తిథినిబంధస్యైవ నిషిద్ధః ఆహారాంతరస్యాప్యత్ర నిషేధవత్
దోషాధిక్యప్రదర్శనపరం ॥ బోధాయనః ॥ ఓదనం తు పునః పక్వం నారికే
ళరసస్తథా । తథా తోయమథూయుష్యం బ్రాహ్మణో నైవ భక్షయేత్ ॥
స్మృతిసారే ॥ క్షీరే తు లవణం దత్వా ఉచ్ఛిష్టేపి చ యద్ఘృతం । స్నానం
రజకతీర్థేషు తామ్రే గవ్యం సురాసమం ॥ భానువారే దివా రాత్రం సప్తమ్యాం
చ తథైవ చ । ధాత్రీఫలం నరః ఖాదన్ అలక్ష్మీకో భవేత్సదా ॥ అపరార్కే ॥
దివా కపిత్థచ్ఛాయాయాం తథా రాత్రౌ శమీషు చ । ధాత్రీఫలేషు సప్తమ్యాం అల
క్ష్మీర్వసతే సదా ॥ మనుః ॥ వీర్యహానిర్యశోహానిః ప్రజ్ఞాహానిస్తథైవ చ ।
భవేద్యస్మాత్తతో రాత్రౌ ధాత్రీం యత్నేన వర్జయేత్ । ధానాః ఖాదేన్న
చ దివా దధి సక్తూంస్తథా నిశి । సర్వం చ తిలసంబంధం నాద్యాదస్తమయం ప్రతి ॥
తిక్తార్ద్రకం దధి ప్రాణాశీలశాకాని శ్యాదర్ । త్యజ్యాత్తేయూపవాక్చైర్భిః పు
ష్పితస్త్రీరతాద్యథా ॥ స్మృత్యంతరే ॥ ఆమలక్యాః ఫలం చైవ జంబీరం తింత్రి
ణీఫలం । ప్రజ్ఞాప్రతాపలక్ష్మీవాక్ సర్వౌద్వర్జయేన్నిశి ॥ నారికేళోదకం
కాంస్యే పానపాత్రస్థితం మధు । తామ్రపాత్రస్థితం గవ్యం మద్యతుల్యం ఘృ
తం వినా ॥ అపి ప్రస్థానసమయే రాత్రౌ దధి న భక్షయేత్ । మధుపర్కప్రాశ
నం తు వర్జయిత్వా విశేషత ఇతి ॥ శాతాతపః ॥ రాత్రౌ ధానా దధి సక్తూన్
శ్రేయస్కామో వివర్జయేత్ । భోజనం జలసంబంధం స్నానం చైవ విశేష
తః ॥ వృద్ధహారీతః ॥ సకాంస్యనాళికేరాంబు కాంస్యే చ రసమైక్షవం । తా
మ్రపాత్రే యుతం గవ్యం క్షీరం చ లవణాన్వితం । ఘృతం లవణసంయుక్తం

సురాకల్పంవివర్జయేత్ ॥ ప్రత్యక్షలవణంనాద్యాత్ పక్వంపరగృహాగ
తం ॥ ప్రత్యక్షలవణంచత్సుగార్హ్యమేవదత్తంనాద్యం । ఊనాత్యంత
హీనతదత్తంతదాద్యమిత్యర్థః॥ భక్ష్యాణ్యాహభృగుః॥ శాద్వైస్తుకారవల్ల్యా
ది సర్వంగ్రాహ్యమితీరితమ్ । కందంపి డీకృతంచైవ క్షుద్రకందంతథైవ
చ ॥ మహాకందాదికందంచ ఆహరేచ్చవిచక్షణః । సహాకారప్రభేదంచ త
థైవపనసద్వయం। కదళ్యాదిషుభేదంచ గృహ్ణీయాత్తుప్రయత్నతః । కూ
శ్మాండోర్వారుకంచైవ సింహీవ్యాఘ్రీతథైవచ । కాకోటకాదిసం
గ్రాహ్యంశంజాదివివర్జయేత్ఇతి । కారవల్లీమరీచికదళీనాళికా
తింత్రిణీకారవల్లీ వ్యాఘ్రీ శింబభేద బృహతీభేదఃసింహీవ్యాఘ్రీ నఖీక
కర ధూర్వారుక కూశ్మాండకాకోటకాని సూరణకందక్షుద్రకందమ
హాకందవల్లీ కందశృంగి బేరోత్పలకందపిండీ కృతశకటకంచాపిచ మరీచి
సర్షపాసుముద్గ కళిత్థతిలమాషా మసూరకాదిఃశారేక్షు జవంతరక్త
రస్యబాష్పాణిచాన్యానిభక్ష్యాణియథాలాభమాహరేదితి ॥ సఏవ ॥
ఘుంటీదళంచభుంజీత శిబుముద్గఫలానిచ । కాశీసంశతపర్వాణి మత్రంచా
స్పసనందినీం ॥ అగస్త్యంశకటంశాకంవిహితంబ్రాహ్మణస్యచ । ఏక
మూలానిచాన్యానిగృహ్ణీయాదనిషేధితాన్ ॥ ఆమ్రంచశృంగిబేరంచకర్క
టీఫలమేవచ । నాళికేరఫలంచాగ్రంకపిత్థంబదరీఫలం । ద్రాక్షాదాగ్రా
దనంజంబుఫలంతాటంకమప్యథ ॥ ఖర్జూరంవేత్రజంచైవమాతులుంగం
చదాడిమం । ఫలాన్యేతానిపక్వానికాలపక్వానివాహరేత్ ।ఆజకంజీరకం
చైవమరీచంసర్షపంతథా ॥ రాజమాషంమహామాషంశామాకంకృష్ణమా
షకం । మాషముద్గంమహాముద్గంనిష్పావంతిలకేలికా ॥ కాళాయము
ద్గంనిష్పావశింబమాషకుళిత్థకాః ॥ సయూషావాహయూషావాపచనీ
యాగుణాన్వితాః । ధాన్యానామపిసర్వేషాంకృష్ణధాన్యంవివర్జయేత్ ॥
అథవాన్యదలబ్ధంచేచ్ఛద్ధంతదపిచాహరేత్ । మాహిషంక్షీరమాహం
చగవ్యంభక్షంవినిదిశేత్ ॥ అమేధ్యంచయేవృక్షాఃఉత్థాఃపుష్పఫ
లోపగాః । తేషామపినదూష్యంతిపుష్పాణిచఫలానిచ ॥ ఇతి ॥

గాళ్ళీభంజీవమత్స్యాక్షీముద్గరించిత్రతుంబికాం । కిల్లతోపోతకీచైవకారంగా శకశాకినీ । మండూకపర్ణీజీవంతీకుచేరాక్షీచపిప్పలీ ॥ అగస్త్రీవైష్ణవి శాకీవిష్ణుభక్తివివర్ధనీ । ధాత్రీఫలంసదాయస్తుభక్షయేదప్రమాదతః । తస్యనారాయణోదేవఃపరమాత్మాప్రసీదతి ॥ పురాణే ॥ అతసీతులసీచై వధాత్రీఫలమథాచ్యుత । యాస్వాదరేద్రవర్తంతేతస్యసన్నిహితోహరిః॥ చంద్రికాయాం ॥ భక్ష్యంభోజ్యంచలేహ్యంచనమోనారాయణేతియః । అభిమంత్ర్యప్రశ్నుజ్యేత్సయాతిపరమాంగతిం ॥ స్మృతిః ॥ విష్ణునాకృత మశ్నంతివిష్ణునాపీతంపిబంతివిష్ణునాఘ్రాతంజిఘ్రంతీతి ॥ శాండిల్యః ॥ వాసోభూషణమాల్యాదిగంధంతైలంతథౌషధం । సర్వంభగవతేదత్వాఉప యుంజ్యాన్నివేదితమితి ॥ జాబాలశాఖాయాంశ్రూయతే ॥ రుద్రేణోక్త మశ్నంతిరుద్రేణపీతంపిబంతిరుద్రేణాఘ్రాతంజిఘ్రంతీతి॥ శాతకశ్రుతావపి త్రి గుస్ఫీతమశ్నీయాద్యాదిపాప్మంశివానర్పితంభుంక్త్వాఅఘుంభుంక్త్వాఅధోగచ్ఛ తీతి ॥అస్యార్థః ॥త్రిగుః త్రినేత్రః తేనస్ఫీతంభక్షితమశ్నీయాత్ హేపాప్మ శివానర్పితభోజనేపాపంఘోరమనంతంభవతీతి ॥వ్యాసః ॥ దేవాసురనరైస్స్థా ప్యేలింగేచండాయశంభునా। దత్తస్తస్మైనసర్వత్రప్రసాదశ్శివశాసనాత్॥ నాశ్నీయాత్స్థావరేలింగేచండాయవినివేదితమితి ॥ ఆదిత్యపురాణే లింగే స్వాయంభువేబాణేరత్నేవైరాప్యేఃర్మితే ।సిద్ధప్రతిష్ఠితేలింగేచండభాగోనవి ద్యతఇతి ।పాద్మే॥బాణలింగేస్వయంభూతేచంద్రకాంతేహృదిస్థితే । చాం ద్రాయణసమంజ్ఞేయంశంభోర్నిర్మాల్యభక్షణమితి ॥ ఏతత్సర్వంవైదిక మార్గపూజితగృహదేవతానిర్మాల్యవిషయం । స్వస్వదేవస్యయద్దత్తంచ రుకంతునసంశయం । తత్ప్రాశయేత్స్వయంప్రాజ్ఞః అన్యస్మైచప్రదాప యేదితి వచనాత్ ॥ చరుకంహవిఃఅన్యస్మై పుత్రాదిభ్యఃతథాపా ద్మే ॥ తతస్స్వీయంతుభుంజీత శుద్ధంపత్న్యాదిభిస్సహ । నివేది తంచదేవాయతచ్ఛేషంచాత్రశుద్ధయేఇతి । గృహదేవతాతిరిక్తదేవతా నివేదితభక్షణంనిషేధతి ॥ దత్తాత్రేయః ॥ నిర్మాల్యంభక్షయిత్వేఽడ చ్ఛిష్టంచగురోరపి ।మాసంపయోవ్రతోభూత్వాజపన్నష్టాక్షరంసదా ।

బ్రహ్మకూర్చేనతతఃపీత్వాశుద్ధోభవతిమానవః । నిర్మాల్యంనైవసంరక్షే
త్పూర్వేపేసర్వంచనిక్షిపేత్ । స్వీకుర్యాద్యదితన్మోహాత్ రౌరవేనరకేపతే
త్ ॥ పత్రికాపాదసూత్రంతునిర్మాల్యంచనివేద్యంచభుక్త్వాచాంద్రా
యణంచరేత్ ఇతియత్పురాణవచనం ॥ ప్రాపణేనమహావిష్ణోః వై
శ్వదేవంకరోతియః । ప్రాణాగ్నిహవనంచైవతేనలోకాజితాస్త్రయః
ఇతి తత్తాంత్రికవిషయం ॥ అతఏవమహాభారతే । పాంచరాత్రవిదోము
ఖ్యాఃతస్యగేహేమహాత్మనః । ప్రాపణంభగవద్భుక్తంభుంజతేచాగ్రభో
జనం ॥ ప్రాణాగ్నిహోత్రంయచ్చాన్యత్సర్వంకుర్వంతితేంత్వితి ॥ సార్వాణ
శ్రాద్ధశిష్టభోజనమాహమనుః ।ఏవంనిర్వపణంకృత్వాపిండాంస్తాంస్తదనం
తరం । ప్రక్షాళ్యహస్తావాచమ్యజ్ఞాతిప్రాయంప్రకల్పయేత్ ॥ జ్ఞాతి
భ్యస్సత్కృతందత్వా బాంధవానపిభోజయేత్ । జ్ఞాతిప్రాయంజ్ఞాతిబాహు
ళ్యంప్రకల్పయేత్ ॥ జ్ఞాతీన్సంఘాతయేదిత్యర్థః ॥ సంబంధ్యాదీన్ ॥
చంద్రికాయాం ॥ ఏవందేవాన్పితౄంశ్చైవతర్పయిత్వాద్విజోత్తమః ।
పుత్రమిత్రాదిసహితఃగృహస్థోభోక్తుమర్హతి ॥ ఆదిత్యపురాణేపి ॥ భ
గిన్యోబాంధవాఃపూజ్యాఃశ్రాద్ధేపిచసదైవహి । దారిద్ర్యేపహృతాదీ
నాగాశ్చాతిథిపురోగమాః । పృథాజాతావిరేకాశ్చవ్యాధిభారప్రపీడితాః ॥
యేతేభోజనమర్హంతిభోక్తుస్సర్వతస్సర్వదా । వందిమాగధసూతాశ్చ
తౌర్యత్రికవిదస్తథా ॥ అలబ్ధలాభాశ్శ్రాద్ధేషునాశయంతిమహద్యశః । త
స్మాత్తేపిహిభోక్తవ్యాఃస్వకళత్రంవిభజ్యచఇత్యాద్యాహుః ॥ నవశ్రాద్ధేయ
చ్ఛిష్టంగృహేపర్యుషితంచయత్ । తద్గుణాయోచ్ఛిష్టంప్రయచ్ఛేన్నవా
తద్గుణాయోచ్ఛిష్టంపరిదద్యురితిశ్రాద్ధవిశేషేపినమంత్రితవిప్రసదృశగుణేభ్య
ఏవపిత్రేశేషదాననిషేధాదిష్టేగృహంభుజ్యతామితిఇష్టానాంచశిష్టానాం
భోజనానుజ్ఞానాత్ । శేషంచైవానుమాన్యాచ్చప్రదక్షిణీకృత్యశేషమను
జ్ఞాప్యమనుజ్ఞాతోగృహ్యాన్బాలవృద్ధాంశ్చ పరితోష్యభుంజీతేతియాజ్ఞవ
ల్క్య బోధాయనాదిభిః అభ్యనుజ్ఞాపనవిధానాత్ మన్వాదివచనేషుతథాద
ర్శనాచ్చ । ఏకోద్దిష్టేచయద్భుక్తంపరభోజ్యంభోజనంతతత్ ॥ చంద్రసూ

రోఽప్యపరాగే చ శిష్టమన్నం వివర్జయేదితి విశేషనిషేధాచ్చ ॥ స్త్రీశూద్రా నుపనీతానాం శ్రాద్ధోచ్ఛిష్టం న దాపయేత్ । యో దద్యాద్రాగసంమోహాత్ న తద్గచ్ఛతి వై పితౄన్ ॥ ఇత్యాదేర్భుక్తిప్రాప్తస్యోచ్ఛిష్టవిషయత్వాత్ పితృశేషభోజనేన దోష ఇతి । అన్యే త్వాహుః॥ శ్రాద్ధీయమన్నం పితృభుక్తశేషం యే భుంజతే తే నరకానశేషాన్ ప్రయాంతి కర్తా పితరశ్చ సర్వే భుంజీత కర్తా సహ తత్సపిండైః । శ్రాద్ధశేషం తు యో భుంక్తే తత్కర్తా జ్ఞాతిభిర్వినా । తస్య వైవస్వతో భోక్తు వలం ప్రాదాయతే పితౄన్ ॥ ఇత్యాదినా సపిండవ్యతిరిక్తానాం నిషేధాత్ న పార్వణేషు పితృశేష భోజ్యమితి । అథ భోజ్యాభోజ్యాన్నమాహ ॥ తత్రాపస్తంబః ॥ ద్వావేవ బ్రాహ్మణౌ భోజ్యౌ బ్రహ్మచారీ గృహీ తథా । మునేరన్నం తు భోజ్యం స్యాత్ సర్వేషాం లింగినాం తథా ॥ లింగినః పాశుపతాదయః అత్యన్నం యతిపాత్రస్థం యతీనాం ప్రేషితం చ తత్ । అన్యత్ర యన్న భోక్తవ్యం భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ । ప్రజాపతిః ॥ శ్రద్ధయాన్నం చ భోక్తవ్యం చౌరస్యాపి విశేషతః । న త్వేవ బహుధాన్యస్య యశ్చోపనమతే బహూన్ । అవలిప్తస్య మూర్ఖస్య దుష్టవృత్తేస్తు దుర్మతేః ॥ అన్నమశ్రద్ధధానస్య యో భుంక్తే భ్రూణహా స వై । శ్రోత్రియస్య కదర్యస్య వదాన్యస్య చ వార్ధుషేః ॥ మీమాంసిత్వోభయం దేవాః సమమన్నమకల్పయన్ । తాన్ ప్రజాపతిరిత్యాహ మా కురుధ్వం విషమం సమం । తథా శ్రద్ధవదాన్యస్య హతమశ్రద్ధయేతరత్ । శ్రద్ధయేష్టం చ పూర్తం చ నిత్యం కుర్యాదతంద్రితః । శ్రాద్ధాకృతే హ్యక్షయే తే భవతః స్వాగతైర్ధనైః ॥ కదర్యో లుబ్ధః ॥ ఆత్మానం ధర్మకృత్యం చ పుత్రదారాంశ్చ పీడయేత్ । లోభాద్యః పితరౌ భృత్యాన్ స కదర్య ఇతి స్మృతః ॥ ఇత్యుక్తః ॥ వార్ధుషిర్నిషిద్ధవృద్ధ్యుపజీవీ । ఆత్మస్తుతిపరనిందాకర్తా చ ॥ ద్విజో నిషిద్ధయా వృత్త్యా జీవన్ వార్ధుషికః స్మృతః । యస్తు నిందన్ పరగుణాన్ ప్రశంసత్యాత్మనో గుణాన్ ॥ స వై వార్ధుషికో నామ సర్వకర్మబహిష్కృతః ఇతి విష్ణుస్మరణాత్ ॥ ఆపస్తంబః ॥ కఆస్యాంతో యదీప్సేదితి కణ్వః । పుణ్య ఇతి కౌత్సః ॥ కశ్చిద్దద్యాదితి వార్ష్యాయణీయాదిభిరజస్రం పరం పురుషో భోక్తవ్యం । అథ చేచ్ఛల

దానేననిర్దోషోభవతిపుణ్యాన్నప్సితోభోక్తవ్యః ॥ పుణ్యాన్నాన్యనీప్సితో
నభోక్తవ్యమితి ॥ గౌతమః ॥ ప్రశస్తానాంస్వకర్మసుద్విజాతీనాంబ్రా
హ్మణోభుంజీతేతి ॥ పరాశరః ॥ క్షత్రియస్యాపివైశ్యస్యక్రియావంతా
శుచివ్రతా । తద్గృహేషుద్విజైర్భోజ్యంహవ్యకవ్యేషునిత్యశఇతి ॥ స్మృ
తిరత్నే ॥ బ్రాహ్మణస్యసదాశ్నీయాత్ క్షత్రియస్యతుపర్వసు । ఉత్సవేషు
తువైశ్యస్యశూద్రస్యనకదాచనేతి ॥ మనుః ॥ నాశ్రోత్రియతతేయజ్ఞే
గ్రామయాజిహుతేతథా । స్త్రియాక్లీబేనచహుతేభుంజీతబ్రాహ్మణఃక్వ
చిత్ ॥ అశ్లీలమేతత్సాధూనాంయత్రజుహ్వత్యమీహవిః । ప్రతీపమేత
ద్దేవానాంతస్మాత్తత్పరివర్జయేత్ ॥ గ్రామయాజీబహూనాంయాజ
కః॥ఏతద్భోజనంసాధూనామశ్లీలమమంగళంప్రతీపంప్రతికూలమిత్యర్థః ।
సఏవ ॥ మత్తక్రుద్ధాతురాణాంచనభుంజీతకదాచన । గణాన్నంగణికా
న్నంచవిదుషాంచజుగుప్సితం ॥ స్తేనగాయకయోశ్చాన్నంతథావా
ర్ధుషికస్యచ । దీక్షితస్యకదర్యస్యబద్ధస్యనిగళేనచ ॥ అభిశస్తస్యషం
ఢస్యపుంశ్చల్యాదాంభికస్యచ । చికిత్సకస్యమృగయోఃక్రూరస్యోచ్ఛిష్ట
భోజినః ॥ఉగ్రాన్నంసూతకాన్నంచపర్యాచాన్నమనిర్దశం ॥ శంసంతి ॥
అనర్చితంవృథామాంసంవీరాయాశ్చయోషితః । ద్విషదన్నంనగర్యా
న్నంపతితాన్నమవక్షుతం॥ అనర్చితమపాయాన్నంకృతఘ్నస్యాన్నమేవచ।
కర్మారస్యనిషాదస్యరంగావతరకస్యచ ॥ కర్మారోఽయస్కారఃశ్వవతాం
శ్వపోషకాణాం శౌండికానాం సురావిక్రయకాణాం చేలనిర్ణేజకస్య ॥
సఏవ ॥ సువర్ణకర్తుర్వేణస్యశస్త్రవిక్రయిణస్తథా । రజకస్యనృశం
సస్యయస్యచోపపతిర్గృహే ॥ వైదేశకానాంఅంబష్ఠాయాముత్పన్నో
వేనః । రజకస్యవస్త్రాదీనాంలీలాదిరాగకారస్యనృశంసస్యనిర్ద
యస్య గృహే ఉపపతిర్జారోవర్తతే తస్యచాన్నం నభుంజీతేత్య
ర్థః ॥ మృష్యంతియేచోపపతింస్త్రీజితానాంచసర్వశః । అన
ర్దశానాంప్రేతాన్నమతుష్టికరమేవచ । రాజాన్నంతేజఆదత్తే శూ

ద్రాన్నం బ్రహ్మవర్చసం । ఆయుస్సువర్ణకారాన్నం యశశ్చర్మావకర్
న్తినః । కారుకాన్నం ప్రజాం హంతి బలం నిర్ణేజకస్య చ । కారుకా
న్నం కర్మకారాన్నం । గణాన్నం గణికాన్నం చ లోకేభ్యః పరికృన్తతి ॥
పూయం చికిత్సకస్యాన్నం పుంశ్చల్యాస్త్వన్నమింద్రియమ్ । విష్ఠా వార్ధుషిక
స్యాన్నం శస్త్రవిక్రయిణో మలమ్ ॥ ఇంద్రియం రేతః ॥ య ఏతేఽన్యే
త్వభోజ్యాన్నాః క్రమశః పరికీర్తితాః । తేషాం త్వగస్థిరోమాణి వదం
త్యన్నం మనీషిణః ॥ భుక్త్వాతోఽయమమత్యాన్న మశ్నన్తు త్రిదినం క్ష
పేత్ । మత్యా భుక్త్వా చరేత్కృచ్ఛ్రం రేతోవిణ్మూత్రమేవ చ ॥ నాద్యా
చ్ఛూద్రస్య పక్వాన్నం విద్వానశ్రాద్ధినో ద్విజః । ఆమమేవాదదీతాస్మాదా
వృత్తావేకరాత్రికమ్ ఇతి ॥ అత్రామస్యాభ్యనుజ్ఞానాత్ పూర్వోక్తేషు మత్త
కృద్ధాదిషు పక్వామయోరుభయోరపి నిషేధః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ కదర్య
బద్ధచోరాణాం క్లీబరంగావతారిణామ్ । వైణాభిశస్త్రవార్ధుష్యగణికా
గణదీక్షిణామ్ ॥ వీణావాదనజీ వేణుచ్ఛేదం జీవివ వేణవః । గణదీక్షీ బహు
యాజకః ॥ అన్నం నాద్యాదిత్యనువర్తతే ॥ స ఏవ ॥ చికిత్సకాతురక్రుద్ధపుం
శ్చలీమత్తవిద్విషత్క్రూరోగ్రపతితవ్రాత్యదాంభికోచ్ఛిష్టభోజినామ్ - క్రూరో
దృఢాభ్యంతరకోపః ఉగ్రపాపవ్యాపారేణోద్వేజకః ॥ అవీరస్త్రీస్వ
ర్ణకారః ॥ స్త్రీజితగ్రామయాజినామ్ ॥ శస్త్రవిక్రయకర్మాయః రుదదన్నం
శ్వవృత్తినామ్ । గ్రామయాజీ గ్రామశాంత్యాదికర్తా । బహూనాం చోప
నేతా ॥ స ఏవ ॥ నృశంసరాజరజకకృతఘ్నవధజీవినామ్ । చేలధావ
సురాజీవిసహోపపతివేశ్మనామ్ ॥ పిశునానృతినోశ్చైవ తథా చాక్రిక
వందినామ్ । ఏషామన్నం న భోక్తవ్యం సోమవిక్రయిణస్తథా ॥ దరిద్రస్య
చ మూర్ఖస్య యతినిందాపరస్య చ ॥ అయాజ్యయాజకస్యాన్నం నిర్మర్యాద
స్య కర్షిణః । దేవద్రోహపరస్యాన్నం తథా విజ్ఞానదోషిణః ఇతి ॥ యమః ॥
యత్రోపజీవి గాంధర్వ్యాః కాతరస్తస్కరస్తథా । శ్వజీవి దారోపజీవీ చ శూ
ద్రాధ్యాపకయాచకౌ ॥ కులాలశ్చక్రకర్మా చ వార్ధుషిశ్చర్మవిక్రయీ । అ

భోజ్యాన్నా ఇమే షండా మార్జారాహ్యాఖుకుక్కుటాః । పతితాశ్చ సవిత్సా
శ్చ చండాలా అధమాశ్చ యే । నజుహోత్యుజలే వాఽగ్నౌ శ్నాతి చ దదాతి చ ।
పితృదేవార్చనాద్ధీనః స షండః పరికీర్తితః । దంభార్థే తపతే యశ్చ తప్య
తే చ తపస్తథా । ఏతైశ్చ లక్షణైర్యుక్తః సమార్జారః ప్రకీర్తితః ॥ విభవే సతి నైవా
ర్థం దదాతి న జుహోతి చ । తమాహురాఖుం తస్యాన్నం భుక్త్వా కృచ్ఛ్రేణ శు
ధ్యతి ॥ సభాగతానాం యస్సభ్యః పక్షపాతం సమాశ్రయేత్ । తమాహుః కుక్కు
టం చేహ తస్యాప్యన్నం విగర్హితమ్ । స్వధర్మం యస్సముత్సృజ్య పరధర్మం
సమాచరేత్ । అనాపది తు విద్వద్భిః ఋషిభిః పరికీర్తితం । దేవత్యాగీ పితృత్యాగీ
గురూణాం ముష్యపూజకః । గోబ్రాహ్మణస్త్రీవధాచ్చ సోఽపవిత్రః ప్రకీర్తితః ।
ఆశాకరస్త్వదాతా చేద్దాతుశ్చ ప్రతిషేధకః । శరణాగతం యస్త్యజతి స చం
డాలః ప్రకీర్తితః ॥ స్మృతిరత్నే । అవలిప్తస్య మూర్ఖస్య దుష్టవృత్తస్య దుర్మతేః ।
అన్నమశ్రద్ధధానస్య యో భుంక్తే బ్రహ్మహా స వై ॥ అపరార్కే ॥ విభవే దా
గ్నిహీనస్య చానగ్నేః హ్యనాపది । స్మార్తాగ్నేర్వైదికస్యాగ్నేః ప్రతిగ్ర
హముక్తేఽర్థః ॥ విష్ణుం జామాతరం మత్వా తస్య మన్యుం న కారయేత్ ॥ అప్ర
జాయాం తు కన్యాయాం నాశ్నీయాత్తస్య వై గృహే । భుంక్తే యది మోహా
త్ప్రత్యేవ పురో నరకం వ్రజేదితి ॥ ఆపస్తంబః ॥ త్రయాణాం వర్ణానాం
క్షత్రియప్రభృతీనాం సమావృత్తేన భోక్తవ్యం ప్రకృత్యా బ్రాహ్మణస్య భోక్త
వ్యం కారణాదభోజ్యం యత్ర ప్రాయశ్చిత్తం కర్మ సేవతే ప్రాయశ్చిత్తవతి చర
తి నిర్విశేషస్య భోక్తవ్యం సర్వవర్ణానాం స్వధర్మే వర్తమానానాం భో
క్తవ్యం శూద్రవర్జమిత్యేక ఇతి ॥ అస్యార్థః ॥ సమావృత్తః క్షత్రియా
దీనాం గృహే న భుంజీత బ్రాహ్మణస్య త్వన్నం స్వభావేనైవ భోక్తవ్యం యత్ర
యదా ప్రాయశ్చిత్తవత్త్యాత్మని చోదితం ప్రాయశ్చిత్తం తే ముక్త్వా కర్మాంతర
మాసేవతే తదైతస్మాత్కారణాత్ అభోజ్యం చరితనిర్వేషస్య కృతప్రాయ
శ్చిత్తస్య తు భోక్తవ్యమేతన్మహాప్రాయశ్చిత్తవ్యతిరిక్తవిషయం నాస్తికలోకే
ప్రత్యాపత్తిర్విద్యతే అకల్మషంతు నిరాకృత్యలిప్తస్మరణాత్ ॥ శూద్ర

వర్ణజాతానాంసర్వవర్ణానాంఅన్నమభోజ్యమిత్యేకేమన్యంతఇతి॥ సఏవ॥
సంఘాన్నమభోజ్యం పరిక్రుష్టంచ సర్వేషాంచ శిల్పిజీవినాం యేచభి
షగ్వార్ధుషిక దీక్షితరజకానగ్ని స స్థా ఏవంయుతాస్తేషామన్నన్న
భుంజీరన్నితి॥ బ్రాహ్మణః క్లీబో రాజ్ఞాం ప్రేషకరో ఆహవనీయయాజీఅనాచా
రవిధినాప్రవ్రాజితో యశ్చాగ్నీన్నపాస్యతియశ్చసర్వాన్నవర్జయతేసర్వాన్
శ్రోత్రియాన్నిరాకరోతివృషలీపతిః । మత్తఉన్మత్తోబద్ధోఽక్షికో ప్రత్యుపవి
ష్టో యశ్చప్రత్యుపవేశయతేతావంతంకాలమితి । అభిచారాదౌఅహావిషాయు
ధిరాదినాయోజుహోతి॥ అసహావిర్యాజీఅభిచారచారః॥ అవిధినాప్రవ్రజితఃశ
క్యాదిః యశ్చసర్వాన్భోజనేవర్జయతి యశ్చసర్వేషామన్నంభుజ్జేత్తావ
ద్భోజ్యాన్నిరాకృతిః । సస్వాధ్యాయః అణీకః పుత్రాశ్రితగృహే
ప్రత్యుపవిష్టరుణాదినా కాగణేనాథమర్ణాదికంనిరుధ్య తత్పార్శ్వేఉప
విష్టః తస్యపరిహారమకుర్వన్తేన సహాసీనః ప్రత్యుపవేశయతే మతాత్
యః యావదృణాదనివృత్తిస్తావంతం కాలమభోజ్యాన్నఇత్యర్థః ॥
సఏవ॥ చికిత్సకస్యమృతగోః శల్యకృంతస్యపాశినః ॥ కులటాయాష్షండ
కస్యనతేషామన్నవాన్భవేత్ ॥ ఉదాహరంతి ॥ అన్నాదేభ్రూణహామా
ష్ట్యర్నేనాభిశంసంతి । స్తేనవిప్రముక్తోరాజనియాచ్ఛాన్నృతసంహారే ఇ
తిభ్రూణహాఅయంపాపమన్నాదేమార్ష్టిలింపంతి । అనేనాఃప్వాపాః మి
థ్యావాదీమార్ష్టియావన్నతస్యప్రతిజ్ఞామార్ష్టిరిత్యర్థః । నిందంత్యన్నం
మనఃప్రాణఃచక్షుశ్రోత్రేత్రైవచ । స్మృతింయాంచవృతింశక్తింహరత్యం
యోన్నమశ్నుతే॥ పరపాకాన్నపుష్టస్యసతతంగృహమేధినః । ఇష్టందత్తం
తపోధీతంయస్యాంతంతస్యతద్వదేత్ । యస్యాన్నేనచభుక్తేనభార్యాం
సమధిగచ్ఛతి ॥ యస్యాన్నంతస్యతేపుత్రాః అన్నాద్రేతఃప్రజాయతే ॥
యమః ॥ కిల్బిషంహిమనుష్యాణాంఅన్నమాశ్రిత్యతిష్ఠతి ॥ యోహియ
స్యాన్నమశ్నాతిసతస్యాశ్నాతికిల్బిషం । స్వపాకేవర్తమానేయఃపరపా
కంనిషేవతే ॥సపశుత్వంసూకరత్వంచగర్దభత్వంచగచ్ఛతి । పరపాకం

పరగృహేనాద్యాద్విప్రో విచక్షణః ॥ గృహస్థపతనం హ్యేతత్ పర
పాకోపజీవనం ఇతి। మనుః ॥ ఉపాసతే యే గృహస్థాః పరపాకమబుద్ధ
యః ॥ తేన తే ప్రేత్య పశుతాం వ్రజంత్యన్నాద్యదాయినాం ॥ జమదగ్నిః ॥
పితృదేవక్రియాం కృత్వా పరపాకరతిస్తు యః । దాతా కర్మఫలం యాతి భో
క్తా భుంక్తే కిల్బిషం । అన్నదస్యాత్ర యో భాగః కర్తా భాగేన లిప్యతే॥ భూ
మిం గాం చ సువర్ణం చ రత్నాని వివిధాని చ । సర్వతః ప్రతిగృహ్ణీయాత్
భోజనం తు వివర్జయేత్ ॥ ఉశనాః ॥ పరాన్నం పరవస్త్రం చ పరాంబు
పరయోషితః । పరవేశ్మనివాసశ్చ హరంత్యేతాని సంపదః ॥ రత్నాపణ్యం
సర్వం తు తరితుం శక్యం అన్నలేపో హి దుస్తరం ॥ దుష్కృతం హి మనుష్యా
ణామన్నమాశ్రిత్య తిష్ఠతి ॥ లిఖితపరాశరౌ ॥ పరపాకనివృత్తస్య పర
పాకరతస్య చ ॥ అపచస్య చ భుక్త్వాన్నం నరః చాంద్రాయణం చరేత్ ।
గృహీత్వాగ్నిం సమారోప్య పంచయజ్ఞాన్న నిర్వపేత్ ॥ పరపాకనివృత్తో
సౌ మునిభిః పరికీర్తితః । పంచయజ్ఞాన్ స్వయం కృత్వా పరాన్నేనోపజీవతి ॥
సతతం ప్రాతరుత్థాయ పరపాకరతస్తు యః ॥ గృహస్థధర్మా యో విప్రో ద
దాతి పరివర్జితః । ఋషిభిర్ధర్మతత్త్వజ్ఞైః అపచః పరికీర్తితః ॥ అప
చాయ చ యద్దానం దాతుశ్చాస్య కుతః ఫలం । దాతా ప్రతిగృహీతా చ
ద్వౌ తౌ నిరయగామినౌ ॥ పరివిత్తేస్తు యచ్చాన్నం పరివేత్తాన్నమేవ చ। కుం
డాన్నం గోళకాన్నం చ దేవలాన్నం తథైవ చ ॥ పురోహితస్య యచ్చాన్నం
భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ । అభ్యాసాభిప్రాయే నేదం చాంద్రాయ
ణవ్రతం ॥ అనభ్యాసే నైదృశాన్నభోజనే భారద్వాజ ఆహ । నిరాచరస్య
విప్రస్య నిషిద్ధాచరణస్య చ ॥ అన్నం భుక్త్వా ద్విజః కుర్యాత్ దినమేకమభోజ
నం ॥ పరాశరః ॥ సదాచారస్య విప్రస్య తథా వేదాంతవేదినః । భుక్త్వా
న్నం ముచ్యతే పాపాద హోరాత్రాంతరం నరః ॥ శాతాతపః ॥ యో హి
హిత్వా వివాహాగ్నిం గృహస్థ ఇతి మన్యతే । అన్నం తస్య న భోక్తవ్యం వృథా
పాకో హి స స్మృతః ॥ వృథాపాకస్య భుక్త్వాన్నం ప్రాయశ్చిత్తం చరేద్ద్విజః ।

ప్రాణాయామాః త్రిరభ్యస్య ఘృతం ప్రాశ్య విశుద్ధ్యతి ॥ అపరార్కే ॥
అభోజ్యం బ్రాహ్మణస్యాన్నం వృషలేన నిమన్త్రితం ॥ గౌతమః ॥ బ్రా
హ్మణో న దదత్ శూద్రః శూద్రాన్నం బ్రాహ్మణో దదత్ । అభోజ్యం తు
తయోరన్నం భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ పరాశరః ॥ ఆమం వా య
ది వా పక్వం శూద్రాన్నముః భోజయేత్ । కిల్బిషం భజతే భోక్తా యశ్చ వి
ప్రః పురోహితః ॥ ఆమం శూద్రస్య విప్రార్థం యః స్వయం పాచయతే ద్విజః ॥ త్ర
యస్తే నరకం యాన్తి దాతా భోక్తా చ పాచకః । అనంతథాతిథీనాం చ భృ
త్యానాం చ విశేషతః ॥ ప్రతిగృహ్య తు దాతవ్యం న భుజీత స్వయం తతః । అ
కృత్త్వైవ నివృత్తిం యః స శూద్రో మ్రియతే ద్విజః ॥ ఆహితాగ్నిర్విశేషేణ
స శూద్రగతిభాగ్భవేత్ । శూద్రాన్నరసపుష్టస్య హ్యధీయానస్య నిత్యశః ॥
జపతో జుహ్వతో వాపి గతిరూర్ధ్వా న విద్యతే । శూద్రాన్నం శూద్రసంప
ర్కం శూద్రేణ తు సహాసనమ్ । శూద్రాత్ జ్ఞానాగమశ్చాపి జ్వలన్తమపి పా
తయేత్ ॥ మృతసూతకపుష్టాన్నం ద్విజశూద్రాన్నభోజనమ్ । అహం తం
న విజానామి కాకయోనిం గమిష్యతి ॥ గృధ్రో ద్వాదశజన్మాని దశజన్మాని
సూకరః । శ్వయోనౌ సప్తజన్మాని ఇత్యేవం మనురబ్రవీత్ ॥ వసిష్ఠః ॥ శూ
ద్రాన్నేన తు భుక్తేన జఠరస్థేన యో మృతః । స వై ఖరత్వముష్ట్రత్వం శూద్ర
త్వం చోపగచ్ఛతి ॥ స్మృతిభాస్కరే ॥ ఆమం శూద్రస్య పక్వాన్నం శూద్ర
ముద్దిష్టభోజనం । తస్మాద్దానం చ పక్వం చ దూరతః పరివర్జయేత్ । ష
ణ్మాసాన్యో ద్విజో భుఙ్క్తే శూద్రస్యాన్నం విగర్హితం । స తు జీవన్భవేచ్ఛూ
ద్రః మృతః శ్వా చాభిజాయతే ॥ సూతకే మృతకే భుక్త్వా గ్రసతే శశిభాస్క
రౌ । జలాదౌ హస్తతో భుక్త్వా న భూయః పురుషో భవేత్ । శూద్రాద్యన్న
భోజనే ప్రాయశ్చిత్తమాహ పరాశరః । శూద్రాన్నం సూతకాన్నం చ న
భోజ్యస్యాన్నమేవ చ ॥ శంకితం ప్రతిషిద్ధాన్నం పూర్వోచ్ఛిష్టం తథైవ చ ।
యది భుక్తం తు విప్రేణ అజ్ఞానాదాపదాపి వా । జ్ఞాత్వా సమాచరేత్కృచ్ఛ్రం
బ్రహ్మకూర్చం తు పావనం । అజ్ఞానే ఆపత్త్వైవ బ్రహ్మకూర్చం జ్ఞాత్వా

భోజనే ప్రాజాపత్యమిత్యర్థః ॥ ఏతచ్చబ్రహ్మకూర్చణంచావిద్వద్విషయం ॥ వి
ద్వాంసంప్రత్యాహసఏవ ॥ ఆపత్కాలేతువిప్రేణభుక్తంశూద్రగృహే
యది । మానస్తోకేనశుద్ధ్యేతద్రుపదంవాశతంజపేత్ ॥ దుష్టాన్నంగో
రసస్నేహంశూద్రగేహాద్యదాగతం । పక్వంవిప్రగృహేభుక్తంభోజ్యంత
న్మనురబ్రవీత్ ॥ దుష్టాన్నంవ్రీహితండులాది ॥ సఏవ ॥ ఘృతక్షీరంత
థాతైలంశుద్ధంస్నేహేనపాచితం । గత్వానదీతటేవిప్రఃభుంజీయాచ్ఛూ
ద్రభోజనమితి ॥ ఏతచ్చమార్గభృత్యాదౌపూర్వవదాపత్సంభవేవేదిత
వ్యం ॥ మాధవీయేచతుర్వింశతిమతే ॥ ఆరనాళంతథాక్షీరంకందు
కందధిసక్తవః । స్నేహపక్వమపక్వంచశూద్రస్యాపినదూష్యతి ॥ అంగి
రాః ॥ స్వపాత్రేయచ్చవిన్యస్తంద్రవ్యంతచ్ఛుచినిత్యశః । పాత్రాంతరగ
తంగ్రాహ్యంఅశూద్రాద్గృహమాగతం ॥ శూద్రస్యవేశ్మవిప్రేణక్షీరం
వాయదివాదధి । నివృత్తేనచభోక్తవ్యమిత్యుక్తంస్మృతివేదిభిః ॥ నివృ
త్తేనశూద్రాన్నభోజనాన్నివృత్తేనేత్యర్థః ॥ గోరసంచైవసక్తుంచతైలం
పిణ్యాకమేవచ ॥ అపూపాన్విషయేచ్ఛూద్రాద్యచ్చాన్యత్పయసాకృ
తం ॥ హారీతః ॥ కందుపక్వంస్నేహపక్వంపాయసందధిసక్తవః ॥ ఏ
తానిశూద్రాన్నీతానిభోజ్యానిమనురబ్రవీత్ ॥ అపూపాదిపచనార్థఃపరి
మండలతయాకృతమయోమయంపాత్రం కందుః తత్రపక్వంకందుపక్వమి
త్యర్థః ॥ శంఖః ॥ గృహాశ్వరుజిభూమ్యర్థేగవార్థేతువిశేషతః ।
శ్రోత్రియేణతుభోక్తవ్యంశూద్రాన్నంతుయమోబ్రవీత్ ॥ శాతాతపః ॥
తైలంఘృతందధిక్షీరంతథైవేక్షురసంగుడం । శూద్రభాండస్థితంతక్రంత
థామధునదూష్యతి ॥ సంగ్రహే ॥ హయ్యంగవీనంగోక్షీరంపిణ్యాకంద
ధిసక్తవః । స్నేహపక్వంచతక్రంచశూద్రాదపినదూష్యతి పరాశరః ॥
మద్యమాంసరతంనిత్యంనీచకర్మప్రవర్తకం । తంశూద్రంవర్జయేద్విప్రః
శ్వపాకమివదూరతః ॥ ద్విజశుశ్రూషణరతాన్మద్యమాంసవివర్జితాన్ ।
స్వకర్మనిరతాన్నిత్యంతాన్శూద్రాన్నత్యజేద్బుధః ॥ ఏతత్సర్వమాపద్వి

షయమ్ ॥ తథాచమనుః ॥ ఆమమేవాదదీతాస్మాదవృత్త్యావైకరాత్రికమ్ । జీవితాత్యయమాపన్నః యోన్నమత్తియతస్తతః । నలిప్యతేసపాపేనపద్మపత్రమివాంభసా ॥ యాజ్ఞవల్క్యః । శూద్రేషుదాసగోపాలకులమిత్రార్ధసారిణః । భోజ్యాన్నానాపితాశ్చైవయశ్చాత్మానంనివేదయేత్ ॥ దేవలః ॥ స్వదాసోనాపితోగోపకుంభకారఃకృషీవలః । బ్రాహ్మణైనాపిభోజ్యాన్నాః పంచైతేశూద్రయోనయః ॥ పరాశరః ॥ దాసనాపితగోపాలః కులమిత్రార్ధసారిణః । ఏతేశూద్రేషుభోజ్యాన్నాయశ్చాత్మానంనివేదయేత్। శూద్రకన్యాసముత్పన్నో బ్రాహ్మణేనతుసంస్కృతః । సంస్కారాచ్ఛభవేద్దాసః సంస్కారాత్తునదశీతః । క్షత్రియాచ్ఛూద్రకన్యాయాం సుతోజాయేతమానవః । సగోపాలఇతిజ్ఞేయఃభోజ్యోవిప్రైర్నసంశయః ॥ వైశ్యకన్యాసముద్భూతః బ్రాహ్మణేనతుసంస్కృతః ॥ సహ్యర్ధసారీవిజ్ఞేయఃభోజ్యోవిప్రైర్నసంశయః ॥ యదేతానియాజ్ఞవల్క్యవచనానియుగాంతరవిషయాణి ॥ శూద్రేషుదాసగోపాలభృత్యమిత్రార్ధసారిణాం । భోజ్యాకృతేకలౌనాస్తి తీర్థసేవాచదూరతఃఇతినిషేధస్మరణాత్ ॥ అభోజ్యానాంనటాదీనాం జలాదాపీతేప్రాయశ్చిత్తమాహ పరాశరః ॥ భాండస్థితమభోజ్యేషు జలందధిఘృతంపయః । అకామతస్తుయోభుక్తే ప్రాయశ్చిత్తంకథంభవేత్ ॥ బ్రాహ్మణఃక్షత్రియోవైశ్యఃశూద్రోవానుపసర్పతి ॥ బ్రహ్మకూర్చోపవాసేనయాజ్యవర్ణస్యనిష్కృతిః । శూద్రాణాంనోపవాసస్స్యాత్ శూద్రోదానేనశుధ్యతి । భాండంస్వమంత్యజానాంతు జలందధిపయఃపిబేత్ । బ్రహ్మకూర్చోపవాసేనద్విజాతీనాంతునిష్కృతిః । చండాలఘటసంఖ్యాంతు యత్తోయంపిబతిద్విజః । తత్క్షణాత్క్షిపతేయస్తుప్రాజాపత్యంసమాచరేత్। యదినక్షిప్యతేతోయం శరీరేయస్యజీర్యతే । ప్రాజాపత్యంచదాతవ్యం కృచ్ఛ్రసాంతపనంచరేత్ । చండాలఖాతవాపీషుపీత్వాసలిలమగ్రతః ॥ అజ్ఞానాచ్చైకభక్తేనత్వహోరాత్రేణశుధ్యతి ॥ ఇతి ॥ చండాలభాండసంస్పృష్టంపీత్వాకూపగతం

జలం గోమూత్రయావకాహారం త్రిరాత్రాచ్ఛుచిమాప్నుయాత్ । మహాతటాకాదిషు చండాలాదిసంబన్ధేన కశ్చిద్దోషః ॥ అప్స్వేషు కూపవన్న్యాయ ఇతి మాధవీయే ॥ యమః ॥ అల్పానామేవ పయసాం మహత్స్వనతు దూషణం । ద్రోణ్యస్మ్యామాపః సనయేత్ ॥ తీర్థం జలాచరణప్రదేశః ॥ హారీతః । క్లిన్నైర్భిన్నైః శవైశ్చైవ తత్రస్థం యది తత్పిబేత్ । శుద్ధ్యై చాంద్రాయణం కుర్యాత్ తప్తకృచ్ఛ్రమథాపివా । సురఖాతప్రపాతోయం పీత్వా చాంద్రాయణం చరేత్ । అజ్ఞానాదాపదా వాపి పంచగవ్యేన శుద్ధ్యతి ॥ పరాశరః ॥ భుఙ్క్తేఽజ్ఞానాద్ద్విజశ్రేష్ఠః చండాలాన్నం కథంచన । గోమూత్రయావకాహారః దశరాత్రేణ శుద్ధ్యతి ॥ అమేధ్యరేతోగోమాంసం చండాలాన్నమథాపి వా । యది భుక్తం తు విప్రేణ కృచ్ఛ్రం చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ అమేధ్యం విణ్మూత్రాదితదుపస్పృష్టస్యాన్నస్య భోజనం అమేధ్యభోజనం । యచ్చ చతుర్వింశతిమతే దర్శితం । విణ్మూత్రభక్షణే విప్రశ్చరేచ్చాంద్రాయణద్వయం ॥ భోజినాం చైవ విణ్మూత్రం చరేచ్చాంద్రాయణద్వయం । ఏతదభ్యాసవిషయం ॥ అత్ర విష్ణుః ॥ సర్వేష్వేషు ద్విజాతీనాం ప్రాయశ్చిత్తాంతే పునస్సంస్కారం కుర్యాత్ ఇతి ॥ హారీతః ॥ హస్తదత్తభోజనే దుష్టపంక్త్యన్నభక్షణే మూత్రపురీషకరణే మృతసూతకాన్నభోజనే శూద్రస్పర్శనే సహాసంసుప్తే త్రిరాత్రమభోజనమితి ॥ ఇదం కామవిషయం ॥ అకామతస్తు దినమేకమభోజనం ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తం ద్రష్టవ్యం । మార్కండేయః ॥ భుక్త్వా తు బ్రాహ్మణాశౌచే చరేత్సాంతపనం ద్విజః । శూద్రస్య తథా భుక్త్వా ద్విజశ్చాంద్రాయణం చరేత్ ఇతి ॥ ఏతత్ కామకృతాభ్యాసవిషయం ॥ యచ్ఛంఖేనోక్తం ॥ శూద్రస్య సూతకే భుక్త్వా షణ్మాసాన్ వ్రతమాచరేత్ । బ్రాహ్మణస్య తథాశౌచే భుక్త్వా మాసం వ్రతం చరేత్ । తదత్యంతాభ్యాసవిషయం ॥ పరాశరః ॥ అజ్ఞానాద్భుంజతే విప్రః సూతకే మృతకేపి వా । ప్రాయశ్చిత్తం కథం తేషాం వర్ణే వర్ణే వినిర్దిశేత్ ॥ గాయత్ర్యష్టసహస్రేణ శుద్ధిస్స్యాచ్ఛూద్రసూతకే । వైశ్యే పంచసహస్రేణ శుద్ధిస్స్యాత్ క్షత్రియే ॥ తథా బ్రాహ్మణస్య యదా భుక్తే ద్వే స

హాసేత్తు దాపయేత్ ॥ అథవా వామదేవ్యేన సామ్నా చైకేన శుధ్యతి । అ
త్ర వికల్పః । సర్వత్రాశౌచోత్తరకాలమేవ ప్రాయశ్చిత్తం ద్రష్టవ్యం ॥
తథా విష్ణుః ॥ బ్రాహ్మణాదీనామాశౌచే యస్సకృదేవాన్నమశ్నాతి తస్య తావ
దేవాశౌచం యావత్తేషాం జ్ఞానే నాపదా వా భోక్తురిదం జ్ఞాతే న దోషకృది
తి । అజ్ఞాతైస్తు పూర్వం భుక్తవతః శిష్టాహమఘం భవతి ॥ అథానంతరం చాం
ద్రాయణాది ॥ అజ్ఞానాత్తత్ర భోక్తుస్తదహరేవాఘం యావద్భుక్తం జీర్ణం
సదధో వ్రజతి । ఆపత్కాలే దీర్ఘపూర్వమపి భుక్తవతో ऽపి దినమేవాఘం ॥ ఏ
తత్సర్వం సపిండస్య న దోషకృదిత్యర్థః ॥ అత్రిః ॥ శూద్రాన్నం సూతికా
న్నం చ శ్రాద్ధాన్నం చైవ వర్జయేత్ । నగ్నః పచ్ఛాదనే శ్రాద్ధే నవశ్రాద్ధే త
థైవ చ ॥ ఏకోద్దిష్టే మహాశ్యాజ్యేన భూయః పురుషో భవేత్ ॥ విష్ణుః ॥
ప్రాజాపత్యం నవశ్రాద్ధే పాదోనం త్వాద్యమాసికే । త్రైపక్షికే తదర్ధం
తు పంచగవ్యం ద్విమాసికే ॥ భుక్తం చేత్పార్వణే శ్రాద్ధే ప్రాణాయామాన్
షడాచరేత్ । ఉపవాసస్త్రిమాసాదివత్సరాంతం ప్రకీర్తితం ॥ ప్రా
ణాయామత్రయం వృద్ధావహోరాత్రం సపిండకే । ఆమరూపే స్మృతం న
క్తం వ్రతపారణికే తథా ॥ ఇదమాపద్విషయం ॥ అనాపది తు హారీతః ।
చాంద్రాయణం నవశ్రాద్ధే ప్రాజాపత్యం తు మిశ్రకే । ఏకాహస్తు పరాన్నే
షు ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే ॥ మిశ్రకే ॥ ఆద్యమాసికే । చతుర్వింశతి
మతే ॥ ప్రాజాపత్యం నవశ్రాద్ధే పాదోనం తూనమాసికే । త్రైపక్షికే త
దర్ధం స్యాత్ పాదో ద్వైమాసికే తతః ॥ పాదోనం కృచ్ఛ్రముద్దిష్టం షాణ్మాసే
చాబ్దికే తథా । త్రిరాత్రం చాద్యమాసేషు ప్రత్యాబ్దం చైవ హ్యస్మృతః ॥ తత్రై
వ ॥ శూద్రస్య తు నవశ్రాద్ధే చాంద్రాయణద్వయం క్లృప్తం ॥ సార్ధం
చాంద్రాయణం మాసే త్రిపక్షే త్వైందవం స్మృతం । మాసద్వయే పరా
కస్స్యాదూర్ధ్వం సాంతపనం స్మృతం ॥ యత్తు శంఖవచనం ॥ చాం
ద్రాయణం నవశ్రాద్ధే పరాకో మాసికే స్మృతః । పక్షత్రయే ऽతికృచ్ఛ్రః స్యా
దేకాహం పునరాబ్దికే । అత ఊర్ధ్వం న దోషస్స్యాత్ శంఖస్య వచన
స్తథా ॥ ఇదం దుస్స్మృతిపతితాదిశ్రాద్ధవిషయం ॥ భరద్వాజః ॥ అహ

శ్రేష్ఠమాన్యదుద్దిశ్య శ్రాద్ధమేకాదశేహని । బ్రాహ్మణస్తత్ర భుక్త్వాన్నం శిశుచాంద్రాయణం చరేత్ ॥ ఆమశ్రాద్ధే తథా భుక్త్వా తప్తకృచ్ఛ్రేణ శుధ్యతి । సంకల్పితే తథా భుక్త్వా త్రిరాత్రం క్షపణం భవేత్ ॥ బ్రహ్మచారిణస్తు । బృహద్యమ ఆహ ॥ మాసికాదిషు యోశ్నీయాత్ అసమాప్తవ్రతో ద్విజః ॥ త్రిరాత్రముపవాసోస్య ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే । ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా ఘృతం ప్రాశ్య విశుధ్యతి ॥ కామతస్తు స ఏవాహ ॥ మధు మాంసం చ యోశ్నీయాత్ శ్రాద్ధే సూతక ఏవ చ । ప్రాజాపత్యం చరేత్ కృచ్ఛ్రం వ్రతశేషం సమాచరేత్ ॥ అభ్యాసే పునరుపనయనం బోధాయనోక్తం ద్రష్టవ్యం । ఆమశ్రాద్ధేషు సర్వత్రార్ధమితి షట్త్రింశన్మతేఽభిధానాత్ ॥ యదుశనసోక్తం । దశకృత్వః పిబేదాపో గాయత్ర్యా శ్రాద్ధభుగ్ద్విజః ॥ తతస్సంధ్యాముపాసీత శుధ్యేత్తు తదనంతరమ్ ॥ తదనుక్తశ్రాద్ధవిషయమితి మాధవీయే । సంస్కారాన్న శ్రాద్ధభోజనేషు ॥ వ్యాసః ॥ నివృత్తే చూడహోమే తు ప్రాక్ప్రాశనకరణాత్తథా । చరేత్సాంతపనం భుక్త్వా జాతకర్మణి చైవహి ॥ అతోన్యేషు తు భుక్త్వాన్నం సంస్కారేషు ద్విజోత్తమః । నిర్లోభాదుపవాసేన శుధ్యతే నింద్యభోజన ఇతి ॥ యమః ॥ బ్రాహ్మౌదనే చ సీమంతోన్నయనే చ తథా ద్విజః । జాతశ్రాద్ధే నవశ్రాద్ధే భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ శాతాతపః । వనస్పతిగతే సోమే పరాన్నం యస్తు భుంజతే । తేషాం మాసకృతం పుణ్యం దాతారమధిగచ్ఛతి ॥ సనత్కుమారః ॥ ఏకాదశ్యాం మునిశ్రేష్ఠ యో హి భుంక్తే విమూఢచేతనః ॥ ప్రతిగ్రాసమసౌ భుంక్తే కిల్బిషం శ్వానవిట్సమం । నిష్కృతిర్న వ్యపస్యోక్తా ధర్మశాస్త్రే మనీషిభిః ॥ ఏకాదశ్యన్నకామస్య నిష్కృతిః క్వాపి నోదితా ॥ కాత్యాయనః ॥ అష్టవర్షాధికో మర్త్యో హ్యపూర్ణాశీతివత్సరః । ఏకాదశ్యాముపవసేత్ పక్షయోరుభయోరపి ॥ కణ్వః ॥ ఏకాదశీముపవసేత్ నకదాచిదతిక్రమేత్ ॥ విష్ణుః ॥ ఏకాదశ్యాన్న భుంజీత కదాచిదపి మానవః ॥ ఆపస్తంబః ॥ పర్వసు చోభయోరుపవాస ఔపవస్తమేవ కాలాంతరే భోజనం తృప్తిశ్చాన్న

వల్క్యః । భక్ష్యాః పంచనఖాస్సేధాగోధాకచ్ఛపశల్యకాః । శశశ్చ మ
త్స్యేష్వపి సింహతుండకరోహితాః । తథా పాఠీనరాజీవ సశల్కాశ్చాద్యం
స్యాత్తు ద్విజాతిభిః ॥ మనురపి ॥ శ్వావిధం శల్యకం గోధాం ఖడ్గకూర్మశశాంస్తథా ।
భక్ష్యాన్పంచనఖేష్వాహుః అనుష్ట్రాంశ్చైకతోదతః ఇతి ॥ గౌతమః ॥ పంచ
నఖాశ్శల్యకశ్వావిడ్గోధాఖడ్గకచ్ఛపా ఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ ప్రాణాత్య
యే తథా శ్రాద్ధే ప్రోక్షితం ద్విజకామ్యయా । దేవాన్పితౄన్సమభ్యర్చ్య ఖాదన్
మాంసం న దోషభాక్ ॥ ప్రోక్షితం యాగశిష్టం ॥ స్మృత్యంతరే ॥ ప్రోక్షితం
భక్షయేన్మాంసం బ్రాహ్మణానాం చ కామ్యయా ॥ యథావిధి నియుక్తం చ ప్రా
ణానామేవ చాత్యయే ॥ మనుః ॥ నియుక్తస్తు యథాన్యాయం పలలం
యః పరిత్యజేత్ । స ప్రేత్య పశుతాం యాతి సంభవానేకవింశతిమితి ॥ మ
నుః ॥ మధుపర్కే చ యజ్ఞే చ పితృదైవత్యకర్మణి । అత్రైవ పశవో హింస్యా
నాన్యత్రేత్యబ్రవీన్మనుః ॥ యజ్ఞవ్యతిరిక్తే సర్వకర్మణి కలౌ ప్రాణివధో మాం
సంభక్షణం చ నిషిద్ధం । పరాతిథిపశుభ్యస్తు న పశూపాకృతిః కలావితి స్మరణాత్ ।
యజ్ఞార్థం పశువధే మాంసభక్షణే చ న దోష ఇత్యాహ మనుః । యజ్ఞా
ర్థం పశవస్సృష్టాః స్వయమేవ స్వయంభువా । యజ్ఞో హి భూత్యై
సర్వస్య తస్మాద్యజ్ఞే వధోఽవధః ॥ ఓషధ్యః పశవో వృక్షాః తిర్యంచః పక్షిణస్త
థా । యజ్ఞార్థం నిధనం ప్రాప్తాః ప్రాప్నువంత్యుచ్ఛ్రితం పునః ॥ యజ్ఞా
య జగ్ధిర్మాంసస్యేత్యేష దైవో విధిస్స్మృతః । అతోఽన్యథా ప్రవృత్తిస్తు రాక్ష
సో విధిరుచ్యతే । నాద్యాదవిధినా మాంసం విధిజ్ఞోఽనాపది ద్విజః ॥ జగ్ధ్వా
హ్యవిధినా మాంసం ప్రేతస్తైరద్యతేఽవశః । అసంస్కృతాన్పశూన్మంత్రైర్నా
ద్యాద్విప్రః కథంచన ॥ మంత్రైస్తు సంస్కృతానద్యాత్ శాశ్వతం ధర్మమాస్థితః ।
యో వేదవిహితా హింసా నియతాస్మింశ్చరాచరే । అహింసామేవ తాం
విద్యాత్ వేదాద్ధర్మో హి నిర్బభౌ । యావంతి పశురోమాణి తావ
త్కృత్వేహ మారణం । వృథాపశుఘ్నః ప్రాప్నోతి ప్రేత్య జన్మని జన్మని ।
యోఽహింసకాని భూతాని హినస్త్యాత్మసుఖేచ్ఛయా । స జీవంశ్చ మృతశ్చైవ
న క్వచిత్సుఖమేధతే । నాకృత్వా ప్రాణినాం హింసాం మాంసముత్పద్యతే క్వ

చిత్ । నచప్రాణివధాత్స్వర్గస్తస్మాన్మాంసంవివర్జయేత్ ॥ స్వమాం
సంపరమాంసేనయోవర్ధయితుమిచ్ఛతి । అనభ్యర్చ్యపితౄన్దేవాంస్త
తతోన్యోస్త్యపుణ్యకృత్ ॥ మాంసభక్షయితాముత్రయస్యమాంసమిహా
ద్మ్యహం । ఏతన్మాంసస్యమాంసత్వంప్రవదన్తిమనీషిణః ॥ అనుమన్తావిశసితా
నిహన్తాక్రయవిక్రయీ ॥ సంస్కర్తాచోపహర్తాచఖాదకశ్చేతిఘాతినః ॥
ఖాదకస్యదోషఇతితస్మాన్నఖాదకస్యేత్యర్థః । మాంసవర్జనేఫలమా
హ సఏవ । వర్షేవర్షేశ్వమేధేనయోయజేతశతంసమాః ॥ మాంసాని
చనఖాదేద్యస్తయోఃపుణ్యఫలంసమం । ఫలమూలాశనైర్మేధ్యైర్మున్యన్నాద్యా
నిభోజనైః । నతత్ఫలమవాప్నోతియన్మాంసపరివర్జనాత్ ॥ సఏవ ॥
నమాంసభక్షణేదోషోనమద్యేనచమైథునే । ప్రవృత్తిరేషాభూతానాంనివృ
త్తిస్తుమహాఫలా ॥ మద్యేమదకరద్రవ్యే ॥ అవిహితప్రతిషిద్ధవాఖా
దికే । మైథునేఅవిహితప్రతిషిద్ధే అన్యత్రాస్వదారగమనఇత్యర్థః ॥
మాంసభక్షణేదోషాభావవిషయంప్రాణాత్యయవిషయం నాతోమాంస్య
త్యదన్నాద్యాః ప్రాణానామేవచాత్యయఇతి తేనైవస్మరణాత్ దేవవిశేష
విషయంయుగాంతరవిషయంవా ॥ స్మృతిరత్నాదౌతథాచవ్యాసః ॥
సముద్రయానంమాంసస్యభక్షణంశస్త్రజీవికా । శీధుపానముదీచ్యానాం
అవిగీతానిధర్మతః ॥ మంత్రేణసంస్కృతంమాంసంనాద్యాద్విప్రఃకలౌ
యుగే । యజ్ఞేవాపాకృతంమాంసంఅశ్నీయాద్విధివోదితం ॥ బోధాయ
నః ॥ అమృతాపిధానమసీత్యుపవిష్టోఽపఃపీత్వాచాంతోఽభిమృశతిప్రాణా
నాంగ్రంథిరసీతి । పునరాచమ్యదక్షిణపాదాంగుష్ఠేపాణినానిస్రావయేత్
అంగుష్ఠమాత్రఃపురుషోంగుష్ఠంచసమాశ్రితఇతి అనుమన్త్రణమూర్ధ్వహ
స్తంసమాచరేత్ ॥ శ్రద్ధాయాంప్రాణేనివిశ్యామృతంహుతంప్రాణమన్నే
నాప్యాయస్వ । శ్రద్ధాయామపానేనశ్రద్ధాయాంవ్యానేశ్రద్ధాయాముదా
నేశ్రద్ధాయాంసమానేనివిశ్యేతియథాపిహితమనుషంగః ॥ బ్రహ్మణి
మాత్మానంయోజయేత్ । సర్వక్రతుయాజినామాత్మయాజీవిశిష్యతఇతిచ
వ్యాసోపి ॥ తతస్తృప్తస్సన్ అమృతాపిధానమసీత్యపః ప్రాశ్యేతి స్మార్తే

శాన్మనాగపస్పృశ్యవిధివదాచమేదితి ॥ భరద్వాజః ॥ భుక్త్వాఅమృతా
పిధానమసీతిచనిపిబు ఆచాంతః పునరాచామే ద్వ్యాపన్మండలశోధనమ్ ॥
దేవలః ॥ భుక్తోచ్ఛిష్టంసమాదాయ సర్వస్మాత్కించిదాచమన్ ।
ఉచ్ఛిష్టభాగధేయేభ్యః సోదకంనిర్వపేద్భువి ॥ విష్ణుః ॥ నహస్తౌప్రక్షాళ్య
చులకంగృహ్ణీయాదితిసంగ్రహే । అమృతాపిధానమసీత్య వశిష్టజలంపి
బేత్ ॥ తచ్ఛేషంరౌరవేత్యుక్త్వా బలిప్రాన్తేవిసర్జయేత్ ॥ శాతాతపః ॥
అర్ధంపీత్వాతుగండూషమ్ అర్ధంత్యాజ్యంమహీతలే। రసాతలగతానా
గాఃతేనప్రీణంతినిత్యశః । హస్తంప్రక్షాళ్యగండూషం యఃపిబేత్పాపమో
హితః । సదేవాంశ్చపితౄంశ్చైవ ఆత్మానంచైవఘాతయేత్ । గం
డూషమంత్రోత్తరాపోశనమ్ ॥ తథామార్కండేయః ॥ ఉత్తరాపోశనా
త్పూర్వం నహస్తంప్రక్షాళయేద్ద్విజః । అర్ధంత్యజేద్గండూషం అర్ధం
త్యజేద్భూతలే ॥ ప్రీణంతిపితరస్సర్వే యాశ్చాన్యాభూమిదేవతాః । హస్తం
ఃలిహ్యాసంక్షాళ్య విధూయోద్ధృత్యపాత్రతః । గండూషంధారయేద్య
స్తు సురామివసధారయేత్ । గండూషార్ధంత్యక్త్వాగమంత్రమాహసఏవ ।
రౌరవేపుణ్యనిలయేపద్మార్బుదనివాసినామ్ । అర్థినాముదకందత్తమక్ష
య్యముపతిష్ఠతు ॥ ఉత్తరాపోశనాత్పశ్చాత్ పాత్రంహస్తేనసంస్పృశేత్ ।
యదిస్పృశేత్తుమోహేన సచేలంస్నానమాచరేత్ ॥ పీత్వాభుక్త్వాచయో
మర్త్యః శూన్యంపాత్రంపరిత్యజేత్ । సభూయఃక్షుత్పిపాసార్తః భవే
జ్జన్మనిజన్మని ॥ అపక్రమ్యతతఃపశ్చాద్గండూషాన్షోడశాచరేత్ । విప్రస్య
దక్షిణేభాగేదేవాస్తిష్ఠంతియత్నతః ॥ ఆసీనఏవగండూషాన్ వామభాగే
విసర్జయేత్ ॥ శాండిల్యః ॥ మాషాదిచూర్ణైర్మృద్భిర్వా ప్రక్షాళ్యకర
యోర్ద్వయం । ప్రక్షాళ్యజానుపాదౌచ కాష్ఠైర్దంతాన్విశోధయేత్ ॥
ఔర్వః । ఆస్యంప్రక్షాళ్యగండూషం పిబేద్భుక్త్వాద్వయోర్ద్విజః । దేవశ్రా
ద్ధమహాహాన్యాత్ పిత్ర్యమాత్మానమేవచ । గండూషకాలేఆశ్వాస్యనపిబే
దిత్యర్థః ॥ దేవలః ॥ భుక్త్వాచామేద్యథోక్తేన విధానేనసమాహితః । శో
ధయేన్ముఖహస్తౌచమృదద్భిర్ఘర్షణైరపి ॥ తస్మిన్నాచమనంకుర్యాత్ యత్ర

భాండేథభుక్తవాన్ । యద్యుత్తిష్ఠత్యనాచాంతః భుక్తవానాసనాత్తతః ॥
స్నానం సద్యః ప్రకుర్వీత సోఽన్యథాపతితో భవేత్ ॥ గౌతమః ॥ గండూష
స్యాథసమయే తర్జన్యావక్త్రచాలనం । కుర్వీత యది మూఢాత్మా రౌరవేన
రకే పతేత్ । గండూషం వార(రి)శౌచం చ కృత్వా హైకాంస్యభాజనే । పఞ్చాత్ర
సాద్భ్యు వినిక్షిప్యోర్ధ్వ ఉత్థ్యపునరాహరేదితి ॥ స్మృత్యంతరే ॥ భుక్త్వోచ్ఛిష్ట
స్త్వనాచాంతశ్వాదాదీన్యదిపశ్యతి । జ్ఞానతోఽజ్ఞానతో వాపి త్రైస్నాకంభుక్త
వాన సో ॥ రత్నావళ్యాం ॥ దన్తానాంశోధనం కృత్వా పవిత్రం తు విసర్జ
యేత్ । విసృజ్య భూమౌ పాత్రే వా పశ్చాద్వారం తు శోధనం ॥ స్మృత్య
ర్థసారే ॥ అమృతాపిధానమసీతి గండూషమర్థం పీత్వార్ధం భూమౌ
బహిర్నిరస్య కుశలపవిత్రం విసృజ్య భూమౌ పాత్రే వా క్షిప్త్వా సమ్యగు
చ్ఛిష్టం ప్రక్షాళ్య ద్విరాచమేత్తతో హస్తౌ సంమృజ్య పరిసార్వ్యాంగుష్ఠాభ్యాం
చక్షుషోః నిషిచ్య చక్షుషీ స్పృష్ట్వాగ్నిముపస్పృశ్యేష్ట దేవతాం స్మరేత్
ఇతి ॥ స్మృతిరత్నే ॥ దంతశోధనకాష్ఠం తు భూమావేవ సముత్సృజేత్ । భు
క్త్వా తత్ప్రయత్నేన కించిత్ప్రక్షాళ్య వారిణా ॥ అనుచ్ఛిష్టోఽథ కుర్వీత భు
క్త్వా వై దంతశోధనమ్ । పాదుకారోహణం చైవ తిలైశ్చ పితృతర్పణం ॥
గౌతమః ॥ ఆచాంతః పునరాచామేదాయంగౌరితి మంత్రతః । ద్రుపదం వా త్రి
రావృత్య సర్వపాపప్రణాశినీ ॥ హస్తౌ నిఘృష్యాంగుష్ఠాభ్యాం చక్షోరంబు
నిక్షిపేత్ । యయాతించ సుకన్యాంచ చ్యవనం చక్రమశ్వినౌ ॥ భుక్తమాత్రం
స్మరేన్యస్తు చక్షుస్తస్య న హీయత ఇతి ॥ సఏవ ॥ ప్రాణానాం గ్రంథిరసీత్యా
లభేద్ధృదయం తతః । అక్షరేణ స్వమాత్మానం యోజయేద్బ్రహ్మణేన హి
॥ కల్పః ॥ ఆచాంతో నాభిదేశం తు ప్రాణానాం గ్రంథిరసీతి చ । వి
మృశ్యాదిత్యమీక్షేత రాత్రౌ దీపముఖం తతః ॥ వ్యాసః ॥ అవమ్యాంగుష్ఠమా
త్రేతి పాదాంగుష్ఠే తు దక్షిణే । నిస్రావయేద్ధస్తజలమూర్ధ్వహస్తస్సమాహి
తః ॥ అత్రిః ॥ ఆచాంతోఽప్యశుచిస్తావద్యావత్పాత్రమనుద్ధృతం ॥ ఉద్ధృతే

ప్యశుచిస్తావత్ యావన్మండలశోధనం। భూమావపినలిప్తాయాం తావత్స్యాదశుచిః పుమాన్ । ఆసనాదుత్థితస్తస్మాద్యావన్నస్పృశతేమహీం । ఏతద్బ్రహ్మచారివిషయం । భార్యాభృతకదాసేభ్యః దత్త్వోచ్ఛిష్టంతుశేషయేత్తతఇతి గృహస్థాస్యోక్తత్వాదితి ॥ స్మృతిరత్నే ॥ శాతాతపః ॥ ఆచమ్యపాత్రముత్సృజ్యకించిదార్ద్రేణపాణినా । ముఖ్యాన్ప్రాణాన్సమాలభ్యనాభింపాణితలేనచ । భుక్త్వానైవప్రతిష్ఠేతనైవచార్ద్రేణపాణినా । పాణీమూర్ధ్నిసమాధాయస్పృష్ట్వాగ్నించసమాహితః । ఆపస్తంబః ॥ యత్రభుజ్యతేతత్సంమృజ్యనిర్హృత్యావేక్ష్యతందేశమమత్రేభ్యోలేపాన్సంస్కృష్యాద్భిః సమ్మృజ్యోత్తరతః శుచౌదేశేరుద్రాయనినయేదేవంచాస్తుశివంభవతీతి. యత్రస్థానే భుజ్యతేతత్రత్యముచ్ఛిష్టం సమూహ్యరాశీకృత్యాన్యత్రనిర్హృత్య తం దేశమవోక్ష్యేద్యుపాకృతః తాన్యమంత్రాణితేభ్యోన్నలేపాన్యాం జనలేపాంశ్చ సంస్కృత్య కాష్ఠాదినావకృష్యాద్భిః సమ్మృజ్యహస్తోత్తరత శ్శుచౌదేశే రుద్రాయనినయేత్ రుద్రాయేదమస్త్వితినినయేత్ । ఏవంకృతేవాస్తుగృహంశివంసమృద్ధంభవతీత్యర్థః ॥ విష్ణుపురాణే॥ భుక్త్వాసమ్యగ్ద్విరాచమ్య ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖోపివా । స్వస్థఃప్రశాన్తస్సచ్చిత్తఃకృతాసనపరిగ్రహః । అభీష్టదేవతానాంతు కుర్వీతస్మరణంనరః ॥ అగ్నిరాప్యాయనంధాతుం పార్థివంపవనేరితః । భక్త్వావకాశోనభసాజరయేదస్తుమేసుఖం । అన్నంబలాయమేభూమిరాపోన్నమనిలస్యచ ॥ భవేత్వేతత్పరిణతంమమాస్త్వవ్యాహతంసుఖం । ప్రాణాపానసమానానాముదానవ్యానయోస్తథా ॥ అన్నంపుష్టికరంచాస్తు మమాస్త్వవ్యాహతంసుఖమ్ । అగస్తిరగ్నిర్బడబానలశ్చ భుక్తమ్మయాన్నం జరయంత్వశేషం ॥ సుఖంచమేతత్పరిణామభూతం యచ్ఛత్వరోగంమమచాస్తుదేహే ॥ విష్ణుస్సమస్తేంద్రియదేహదేహీప్రధానభూతోభగవాన్యథైకః । సత్యేనతేనాత్తమశేషమన్నమారోగ్యదంమేపరిణామమేతు ॥ విష్ణురత్తాయథైవాన్న ప

రీమాణంచవైయుతః । అన్యేనతేనమేభుక్తం జీర్యత్వన్నమిదంతథా । ఇ
త్యాత్మస్వహస్తేన విసృజ్యచతతోదకమ్ ॥ అనాయాసప్రదాయీతి కు
ర్యాత్కర్మాణ్యతంద్రితః । స్రగ్వ్యాస్త్రాదివివాదేనసన్మార్గాదవిరో
ధినా ॥ దినంనయేత్తతస్సంధ్యాముపతిష్ఠేత్సమాహితఇతి ॥ బాహటః॥
భుక్త్వానోపవిశేద్యస్తుదండం భవతితిష్ఠతః ॥ ఆయుషః క్రమతోమృత్యుః
ధావతస్స్వపతోవపుః । భుక్త్వా రాజవదాసీతగత్వాశతపదంశనైః ॥
వ్యాసః ॥ భుక్త్వావైసుఖమాస్థాయతదన్నంపరిణామయేత్ । ఇ
తిహాసపురాణాభ్యాం సప్తషష్ఠమకౌనయేత్ ॥ అష్టమేలోకయాత్రా
తుబహిస్సంధ్యాంతతఃపరం ॥ మార్కండేయః ॥ భూయోప్యాచమ్య
కర్తవ్యం తాంబూలస్యచభక్షణం । శ్రవణంచేతిహాసస్యతతఃకుర్యాత్సమా
హితఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ అతిథింశ్రోత్రియంతృప్తిమాసీమాంత
మనువ్రజేత్ । అహశ్శేషంసహాసీతశిష్టైరిష్టైశ్చబంధుభిః ॥ శంఖః ॥
విచార్యచపురాణార్థాన్ వేదార్థాన్స్మృతిమాస్థితః । విష్ణుంసదాహ్యా
దిధ్యాయేత్సకలంనిష్కలంతువా ॥ శిఖిః ॥ భుక్త్వోపస్థాయమార్తాం
డంపురాణానిసదాపఠేత్ । భావశుద్ధ్యాహరౌభక్తిః పురాణశ్రవణాద్భ
వేత్ ॥ అత్రిః ॥ దివాస్వాపంనకుర్వీతగర్భిణ్యైవదివాస్త్రియః । ఆయుః
క్షయకరీనిద్రాదివాస్త్రీపుణ్యనాశినీ । ఇతిహాసపురాణానిధర్మశాస్త్రాణి
చాభ్యసేత్ । వృథావివిధవాక్యానిపరివాదాంశ్చవర్జయేత్ ॥ అఖం
డవశేత్ ॥ భుక్త్వాచైవసుఖాసీనః తాంబూలేనాస్యశోధనం । చూర్ణామల
కధాతూనాంయేకేనాపిశోధనం । సుపూగంచసుపత్రంచచూర్ణేన
చసమన్వితం॥ప్రదద్యాద్ద్విజదేవేభ్యఃతాంబూలంచర్వయేద్ద్విజః॥ఏకపూ
గంసుఖారోగ్యంద్విపూగంనిష్ఫలంభవేత్ ॥ అతిశ్రేష్ఠంత్రిపూగంతుఅధికం
నైవదూష్యతి । పర్ణమూలేభవేద్వ్యాధిఃపర్ణాగ్రేవ్యాధిసంభవః ॥
చూర్ణంపర్ణంహరిత్యాయుః సిరాబుద్ధివినాశినీ । తస్మాదగ్రంచమూ

లంవశిరాంచైవవిశేషతః। చూర్ణపర్ణంవర్జయిత్వా తాంబూలంఖాద
యేన్నరః । అఖండితంచక్రముకంపర్ణప్రత్యాశితంతథా ॥ అశోధితం
తథాచూర్ణంభక్షయన్ సర్వరోషభాక్। అంధాయుముఖేపర్ణంపూగాన్
ఖాదతియోనరః ॥ సప్తజన్మదరిద్రస్స్యాత్ నరకేషు నిమజ్జతి । చూర్ణా
మంతపర్ణమూర్త్యాతనబహిర్గచ్ఛనకంఠనం ॥ ప్రాతఃకాలేఫలాధిక్యంచూర్ణం
మధ్యందినేధికం । సాయంపర్ణస్యచాధిక్యంత్రిధా తాంబూలభక్షణం ॥
బాహటః ॥ తాంబూలంకటుతిక్తముష్ణమధురంక్షారంకషాయాన్వితం।
వాతఘ్నంక్రిమినాశనంకఫహరందెహాగ్నిసందీపనం ॥ స్త్రీసంభాషణ
భూషణంరుచికరంశోకస్యవిచ్ఛేదనం। తాంబూలస్యచ మే త్రయోదశగుణా
స్స్వర్గేపితేదుర్లభాః ॥ ప్రత్యుషసిభుక్తౌసమయేపరయువతీనాంచసంగమే
విరమే । రాజసువిద్వన్మధ్యేతాంబూలంయోనఖాదయేత్సపశుః ॥ సూ
ర్యస్యశిఖరంప్రాప్తేపాదశౌచక్రియాన్వితః ॥ బహిస్సంధ్యానుపాసీతకృత
తర్పణస్సమాహితః । అన్యత్కంమద్యగంధంచదివాస్వైననసేవచ ॥ ప్ర
నాతివృషళస్స్యాన్నంబహిస్సంధ్యానుపాసతే।ఆచమ్యసంధ్యాంసంకల్ప్యమా
ర్జయిత్వాచపూర్వవత్॥ గాయత్ర్యాహస్త్రిరుత్క్షిప్యప్రదక్షిణముఖాచరేత్।
సంధ్యాధ్యాత్వోపవిష్టస్తువాగ్యతస్సుసమాహితః ॥ ప్రణవవ్యాహృతియు
తాంగాయత్రీంపూర్వవజ్జపేత్ । కృత్వాస్వశాఖావిహితమాదిత్యముపతిష్ఠ
తే॥వారుణీభిరుపస్థాయదిశశ్చైవోపతిష్ఠతే॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ ఉపాస్య
పశ్చిమాంసంధ్యాంహుత్వాగ్నీన్స్వానుపాస్యచ భృత్యాచాపహతోభూత్వా
సమ్యక్తృప్తోథసంవిశేత్॥స్మృతిరత్నే॥హుతాగ్నిర్వందితగురుఃకృతాతిథ్య
శ్చశక్తితః । వైశ్వదేవబలించాపి కృత్వాశ్నీయాద్యథావిధి ॥ వ్యాసః ॥హు
త్వాగ్నీన్విధివన్మంత్రైర్భ్యావద్భుక్తమశిష్టకం । సభృత్యబాంధవాస్సర్వేస్వ
పేచ్ఛుద్ధస్తతోనిశి ॥ బోధాయనః ॥ మేరుకాంచనదానాని వాజపేయశ
తానిచ । కన్యాకోటిప్రదానంచ నసమంసాయమాహుతేః॥ శాండిల్యః ॥

అన్యైశ్చప్రభూతైర్దేవేశంవివిధైఃపృథగర్చయేత్ । సంధ్యయోరుభయోః
కుర్యాత్ పూజాంసర్వోపచారకైః । నక్తంకుటుంబికోశ్నీయాత్ హితం
పథ్యంసుతృప్తిమత్ ॥ నోత్తరాభిముఖస్స్వప్యాత్ పశ్చిమాభిముఖోనచ ।
నచాకాశేననగ్నోవా నాశుచిర్నాసనేక్వచిత్ ॥ నశూన్యాయాంతుఖట్వా
యాం శూన్యాగారేనచైవహి ॥ విష్ణుపురాణే ॥ పునఃపాకముపాదాయ
సాయమప్యవనీపతే । వైశ్వదేవనిమిత్తంవైపత్న్యాసార్ధంబలింహరేత్ ॥
తత్రాపిశ్వపచాదిభ్యః తథైవాన్నవిసర్జనమ్ । అతిథించాగతంతత్రస్వ
శక్త్యాపూజయేత్తతః బుధః ॥ పాదశౌచాసనప్రహ్వ స్వాగతోక్త్యాచ
పూజయేత్ । తతశ్చాన్నప్రదానేన శయనేనచపార్థివ ॥ దివాతిథౌతు
విముఖేగతేయత్పాతకంనృప । తదేవాష్టగుణంపుంసాం సూర్యోఢేవిముఖీ
కృతే ॥ కృత్వాపాదాదిశౌచంచ భుక్త్వాథశయనంగృహీ । గచ్ఛేచ్ఛయ్యా
మస్ఫుటితామపిదారుమయీంనృప ॥ నావిశాలాంనవైభగ్నాంనాసమాంమ
లినాంనచ । నచజంతుమయీంశయ్యామధితిష్ఠేదనాస్తృతాం॥ ప్రాచ్యాం
దిశిశిరశ్శస్తంయామ్యాయామథవానృప । సదైవంస్వపతఃపుంసః విపరీతం
తురోగదం ॥ శౌనకః ॥ నిశాయాఃప్రథమేయామే జపయజ్ఞార్చనాదికం ।
బ్రహ్మాహుత్యాపితత్రైవ వర్జయిత్వాపిభోజనమ్ । అనధ్యాయేప్రదోషే
షు సాయంగాయత్రజపసంకోచమాచరంతి శిష్టాఆహుశ్చ । చతుర్థ్యాం
ప్రదోషాయాంశతార్ధంసచతుష్టయం।సప్తత్రింశచ్చసప్తమ్యాం అష్టావిం
శత్త్రయోదశే । అష్టావింశదనధ్యాయే ఇతరేషుయథోదితం । సప్తప్రదో
షేదశేచ గాయత్రీదశసంఖ్యయా । అష్టమ్యాంచచతుర్దశ్యాం నిత్యాద
ర్ధంతుతద్బుధః ప్రతిపత్తృతీయాంశం పర్వణ్యల్పతరంజపేత్ । సంక్రమాం
తరే ॥ నిత్యాదర్ధంచతుర్థ్యాంవసు మనతిథిషుస్యాజ్జపస్సప్తమ్యాంసప్తత్రిం
శచ్చతస్యాంప్రతిపదిచపునఃషష్ట్యాంత్రింశదేవ । తద్వత్పర్వద్వయేపి త్రి
యాంతదశతిథావష్టవింశతిస్స్యాత్ ఏవంపిస్యాదికాలేష్వఖిలమలమిదం

చిత్ । నచ ప్రాణివధాత్ స్వర్గః తస్మాన్మాంసం చ వర్జయేత్ ॥ స్వమాం
సం పరమాంసేన యో వర్ధయితుమిచ్ఛతి । అనభ్యర్చ్య పితౄన్దేవాన్న
తతోఽన్యోఽస్త్యపుణ్యకృత్ ॥ మాంసభక్షయితాఽముత్ర యస్య మాంసమిహా
ద్మ్యహం । ఏతన్మాంసస్య మాంసత్వం ప్రవదంతి మనీషిణః ॥ అనుమంతా విశసితా
నిహంతా క్రయవిక్రయీ ॥ సంస్కర్తా చోపహర్తా చ ఖాదకశ్చేతి భాగినః ॥
ఖాదకస్య దోష ఇతి తస్మాన్న ఖాదకః స్యాదిత్యర్థః ॥ మాంసవర్జనే ఫలమా
హ స ఏవ । వర్షే వర్షేఽశ్వమేధేన యో యజేత శతం సమాః ॥ మాంసాని
చ న ఖాదేద్యస్తయోః పుణ్యఫలం సమం । ఫలమూలాశనైర్మేధ్యైః అన్నస్య వా
నిభోజనైః । న తత్ఫలమవాప్నోతి తన్మాంసపరివర్జనాత్ ॥ స ఏవ ॥
న మాంసభక్షణే దోషో న మద్యే న చ మైథునే । ప్రవృత్తిరేషా భూతానాం నివృ
త్తిస్తు మహాఫలా ॥ మద్యే మదకరద్రవ్యే ॥ అవిహిత ప్రతిషిద్ధశాకా
దికే । మైథునే అవిహితప్రతిషిద్ధే అన్యత్ర స్వదారగమన ఇత్యర్థః ॥
మాంసభక్షణే దోషాభావవిషయం ప్రాణాత్యయవిషయం నాతోయూపస్యా
త్యదన్నాద్యః ప్రాణానామేవ చాత్యయ ఇతి తేనైవ స్మరణాత్ దేశవిశేష
విషయం యుగాంతరవిషయం వా ॥ స్మృతిరత్నే దాతథాచ వ్యాసః ॥
సముద్రయానం మాంసస్య భక్షణం శస్త్రజీవికా । శీధుపానముదీచ్యానాం
అవిగీతాని ధర్మతః ॥ మంత్రేణ సంస్కృతం మాంసం నాద్యాద్విప్రః కలౌ
యుగే । యజ్ఞే చోపాకృతం మాంసం అశ్నీయాద్విధిచోదితం ॥ బోధాయ
నః ॥ అమృతాపిధానమసీత్యుపవిష్టోఽపః పీత్వాచాంతోఽభిమృశతి ప్రాణా
నాం గ్రంథిరసీతి । పునరాచమ్య దక్షిణపాదాంగుష్ఠే పాణినా నిశ్రావయేత్
అంగుష్ఠమాత్రః పురుషోఽంగుష్ఠం చ సమాశ్రిత ఇతి మనుమంత్రేణ ఊర్ధ్వహ
స్తం సమాచరేత్ ॥ శ్రద్ధాయాం ప్రాణే నివిశ్యామృతం హుతం ప్రాణమన్నే
నాప్యాయస్వ । శ్రద్ధాయామపానే నిశ్రద్ధాయాం వ్యానే శ్రద్ధాయాముదా
నే శ్రద్ధాయాం సమానే నివిశ్య ఇతి యథావిహితమనుషంగః ॥ బ్రహ్మణి
మ ఆత్మానం యోజయేత్ । సర్వక్రతుయాజినామాత్మయాజీ విశిష్యత ఇతి
వ్యాసోఽపి ॥ తతస్తృప్తస్సన్ అమృతాపిధానమసీత్యపః ప్రాశ్య తస్మాద్దే

శాన్మనాగపస్పృశ్యవిధిధవదాచమేదితి ॥ భరద్వాజః ॥ భుక్త్వాఅమృతా
పిధానమసీతిచనిపిబా ఆచాంతః పునరాచామే ద్వ్యావన్మండలశోధనమ్ ॥
దేవలః ॥ భుక్తోచ్ఛిష్టంసమాదాయ సర్వస్మాత్కించిదాచమత్ ।
ఉచ్ఛిష్టభాగధేయేభ్యః సోదకంనిర్వపేద్భువి ॥ విష్ణుః ॥ నహస్తౌప్రక్షాళ్య
చులకంగృహ్ణీయాదితిసంగ్రహే । అమృతాపిధానమసీత్య వశిష్టజలంపి
బేత్ ॥ తచ్ఛేషంరౌరవేత్యుక్త్వా బలిస్థానేవిసర్జయేత్ ॥ శాతాతపః ॥
అర్ధంపీత్వాతుగండూషమ్ అర్ధంత్యాజ్యంమహీతలే। రసాతలగతానా
గాఃతేనప్రీణంతినిత్యశః । హస్తంప్రక్షాళ్యగండూషం యఃపిబేత్పాపమో
హితః । సదేవాంశ్చపితౄంశ్చైవ ఆత్మానంచైవఘాతయేత్ । గం
డూషమంత్రోత్తరాపోశనమ్ ॥ తథామార్కండేయః ॥ ఉత్తరాపోశనా
త్పూర్వం నహస్తంప్రక్షాళయేద్ద్విజః । అర్ధంత్యజతిగండూషం అర్ధం
త్యజతిభూతలే ॥ ప్రీణంతిపితరస్సర్వే యాశ్చాన్యాభూమిదేవతాః । హస్తం
నిర్ణిహ్యసంక్షాళ్య విధూయోద్ధృయపాత్రతః । గండూషంధారయేద్య
స్తు సురామివసధారయేత్ । గండూషార్ధత్యాగమంత్రమాహసఏవ ।
రౌరవేపుణ్యనిలయేపద్మార్బుదనివాసినామ్ । అర్థినాముదకందత్తమక్ష
య్యముపతిష్ఠతు ॥ఉత్తరాపోశనాత్పశ్చాత్ పాత్రంహస్తేనసంస్పృశేత్ ।
యదిస్పృశేత్తుమోహేన సచేలంస్నానమాచరేత్ ॥ పీత్వాభుక్త్వాచయో
మర్త్యః శూన్యంపాత్రంపరిత్యజేత్ । సభూయఃక్షుత్పిపాసార్తః భవే
జ్జన్మనిజన్మని ॥ అపక్రిశ్యతతఃపశ్చాద్గండూషాన్ షోడశావకేత్ । విప్రస్య
దక్షిణేభాగదేవాస్తిష్ఠంతియత్నతః ॥ ఆసీనఏవగండూషాన్ వామభాగ
విసర్జయేత్ ॥ శాండిల్యః ॥ మాషాదిచూర్ణైర్మృద్భిర్వా ప్రక్షాళ్యకర
యోర్ద్వయం । ప్రక్షాళ్యజానుపాదౌచ కాష్ఠైర్దంతాన్విశోధయేత్ ॥
ఔర్వః ।ఆస్యంప్రక్షాళ్యగండూషం పిబేద్భుక్త్వాద్వయోర్ద్విజః । దేవశ్రా
ద్ధంసహన్యాత్ పిత్ర్యమాత్మానమేవచ । గండూషకాలేఆస్యాస్యనపిబె
దిత్యర్థః ॥ దేవలః ॥ భుక్త్వాచామేద్యథోక్తేన విధానేనసమాహితః । శో
ధయేన్ముఖహస్తౌచమృదద్భిర్ఘర్షణైరపి ॥ తస్మిన్నాచమనంకుర్యాత్ యత్ర

భాంసేథభుక్తవాన్ । యద్యుత్తిష్ఠత్యనాచాంతః భుక్తవానాసనాత్తతః ॥
స్నానంసద్యఃప్రకుర్వీత సోఽన్యథాపతితోభవేత్ ॥ గౌతమః ॥ గండూష
స్యాథసమయె తర్జన్యావక్త్రచాలనం । కుర్వీతయదిమూఢాత్మారౌరవేన
రకేపతేత్ । గండూషంవార(రి)శాచంచ కృత్వాత్వైకాంస్యభాజనే। షణ్మా
సాద్భువినిక్షిప్యోద్ధృత్యపునరాహరేదితి ॥ స్మృత్యంతరే ॥ భుక్త్వోచ్ఛిష్ట
స్త్వనాచాంతశ్చాండాదీన్యదిపశ్యతి। జ్ఞానతోఽజ్ఞానతోవాపి త్రైస్నాకంభుక్త
వానసౌ ॥ రత్నావళ్యాం ॥ దన్తానాంశోధనంకృత్వా పవిత్రంతువిసర్జ
యేత్ । విసృజ్యభూమౌపాత్రేవా పశ్చాద్వారంతుశోధనం ॥ స్మృత్య
ర్థసారే ॥ అమృతాపిధానమసీతి గండూషమర్ధంపీత్వార్ధంభూమౌ
బహిర్నిరస్యవర్తులపవిత్రం విసృజ్యభూమౌపాత్రేవాక్షిప్త్వా సమ్యగు
చ్ఛిష్టంప్రక్షాళ్యద్విరాచమేత్తతోహస్తౌసంమృజ్యాపరిసార్వ్యాంగుష్ఠాభ్యాం
చక్షుషోః నిషిచ్యచక్షుషీస్పృష్ట్వాగ్నిముపస్పృశ్యఇష్టదేవతాంస్మరేత్
ఇతి ॥ స్మృతిరత్నే ॥ దంతశోధనకాష్ఠంతు భూమావేవసముత్సృజేత్। భు
క్త్వాతత్ప్రయత్నేన కించిత్ప్రక్షాళ్యవారిణా ॥ అనుచ్ఛిష్టోథకుర్వీత భు
క్త్వావైదంతశోధనమ్ । పాదుకారోహణంచైవ తిలైశ్చపితృతర్పణం ॥
గౌతమః ॥ ఆచాంతఃపునరాచామే దాయంగౌరితిమంత్రతః । ద్రుపదంవాత్రి
రావృత్యసర్వపాపప్రణాశినీ । హస్తౌనిష్పృష్యాంగుష్ఠాభ్యాంచక్షుషోరంబు
నిక్షిపేత్। యయాతించసుకన్యాంచచ్యవనంచక్రమశ్వినౌ ॥ భుక్తమాత్రం
స్మరేద్యస్తు చక్షుస్తస్యనహీయతఇతి ॥ సఏవ ॥ ప్రాణానాంగ్రంథిరసీత్యా
లభేద్ధృదయంతతః । అక్షరేణస్వమాత్మానం యోజయేద్బ్రహ్మణేనహి
తి ॥ వత్సః ॥ ఆచాంతోనాభిదేశంతు ప్రాణానాంగ్రంథిరసీతిచ । వి
మృశ్యాదిత్యమీక్షేత రాత్రౌదీపముఖంతతః ॥ వ్యాసః ॥ ఆచమ్యాంగుష్ఠమా
త్రేతిపాదాంగుష్ఠేతుదక్షిణే। నిస్రావయేద్ధస్తజలమూర్ధ్వహస్తస్సమాహి
తః ॥ అత్రిః ॥ ఆచాంతోప్యశుచిస్తావద్యావత్పాత్రమనుద్ధృతం ॥ ఉద్ధృతే

పృథక్ చిన్నావత్ యావన్మండలశోధనం। భూమావపి నలిప్తాయాం తావత్స్యా
దశుచిః ప్రభూః । ఆసనాదుత్థిత స్తస్మాద్యావన్న స్పృశతే మహీం । ఏత
ద్బ్రహ్మచారివిషయం । భార్యాభృత్యకదాసేభ్యః దత్వోచ్ఛిష్టం తు శోధయే
త్తత ఇతి గృహస్థస్యోక్తత్వాదితి ॥ స్మృతిరత్నే ॥ శాతాతపః ॥ ఆచమ్య
పాత్రముత్సృజ్య కించిదార్ద్రేణ పాణినా । ముఖ్యాన్ప్రాణాన్సమాలభ్య
నాభిం పాణితలేన చ । భుక్త్వా నైవ ప్రతిష్ఠేత నైవ చార్ద్రేణ పాణినా । పా
ణిం మూర్ధ్ని సమాధాయ స్పృష్ట్వాగ్నిం చ సమాహితః ॥ ఆపస్తంబః॥ యత్ర
భుజ్యతే తత్సంమృజ్య నిర్హృత్యావేక్ష్య తం దేశమమత్రేభ్యో లేపాన్ సంకృ
ష్యాద్భిః సంసృజ్యోత్తరతః శుచౌ దేశే రుద్రాయ నినయేదేవం వాస్తు శివం భ
వతీతి. యత్ర స్థానే భుజ్యతే తత్ర త్యముచ్ఛిష్టం సమూహ్య రాశీకృత్యాన్యత్ర
నిర్హృత్య తం దేశమవోక్ష్యేద్యమపాకకృతః తాన్యమంత్రాణి తేభ్యోన్న
లేపాన్యం జనలేపాంశ్చ సంసకృష్య కాష్ఠాదినావకృష్యాద్భిః సంమృజ్య
హస్తాత్తరత శ్శుచౌ దేశే రుద్రాయ నినయేత్ రుద్రాయేదమస్త్వితి నిన
యేత్ । ఏవం కృతే వాస్తుగృహం శివం సమృద్ధం భవతీత్యర్థః ॥ విష్ణుపురా
ణే॥ భుక్త్వా సమ్యగ్ద్విరాచమ్య ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖోపి వా । స్వస్థః ప్రశాన్తస్సచ్చి
త్తః కృతాసనపరిగ్రహః । అభీష్టదేవతానాం తు కుర్వీత స్మరణం నరః ॥ అ
గ్నిరాప్యాయనం ధాతుం పార్థివం పవనేరితః । భుక్తావకాశో నభసా జ
రయేదస్తు మే సుఖం । అన్నం బలాయ మే భూమి రపాన్నమనిలస్య చ ॥ భవే
త్వేతత్పరిణతం మమాస్త్వవ్యాహతం సుఖం । ప్రాణాపానసమానానాము
దానవ్యానయో స్తథా ॥ అన్నం పుష్టికరం చాస్తు మమాస్త్వవ్యాహతం సు
ఖమ్ । అగస్తిరగ్ని ర్బడబానలశ్చ భుక్తం మయాన్నం జరయంత్వశేషం ॥
సుఖం చ మే తత్పరిణామభూతం యచ్ఛత్వరోగం మమ చాస్తు దేహే॥ విష్ణుస్స
మస్తేంద్రియదేహదేహీ ప్రధానభూతో భగవాన్ యథైకః । సత్యేన తేనో
క్తమశేషమన్నమారోగ్యదం మే పరిణామమేతు ॥ విష్ణురత్తా యథైవాన్నం ప

శీమాణంచవైయతః । అన్యేనతేనమేభుక్తం జీర్యత్వన్నమిదంతథా । ఇత్యు
చ్చార్యస్వహస్తేన విమృజ్యచతతోదకమ్ ॥ అనాయాసప్రదాయీతికు
ర్యాత్కర్మాణ్యతంద్రితః । స్రగ్వాస్త్రాదివివాదేనసన్మార్గాదవిరో
ధినా ॥ దినంనయేత్తుతత్సంధ్యాముపతిష్ఠేత్సమాహితఇతి ॥ వాహటః॥
భుక్త్వానోపవిశేద్యస్తుదండం భవతితిష్ఠతః ॥ ఆయుషః క్రమతోమృత్యుః
ధావతఃస్వపతోవపుః । భుక్త్వారాజవదాసీతగత్వాశతపదంశనైః ॥
వ్యాసః ॥ భుక్త్వావైసుఖమాస్థాయతదన్నంపరిణామయేత్ । ఇ
తిహాసపురాణాభ్యాం సప్తషష్ఠమకౌనయేత్ ॥ అష్టమేలోకయాత్రా
తుబహిస్సంధ్యాంతతఃపరం ॥ మార్కండేయః ॥ భూయోప్యాచమ్య
కర్తవ్యం తాంబూలస్యచభక్షణం । శ్రవణంచేతిహాసస్యతతఃకుర్యాత్సమా
హితఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ అతిథింశ్రోత్రియంతృప్తమాసీమాంత
మనువ్రజేత్ । అహశ్శేషంసహాసీతశిష్టైరిష్టైశ్చబంధుభిః ॥ శంఖః ॥
విచార్యచపురాణార్థాన్వేదార్థాన్స్మృతిమాస్థితః । విష్ణుంసదాహృ
దిధ్యాయేత్సకలంనిష్కలంతువా ॥ శిఖః ॥ భుక్త్వోపస్థాయమార్తాం
డంపురాణానిసదాపఠేత్ । భావశుద్ధ్యాహరౌభక్తిఃపురాణశ్రవణాద్భ
వేత్ ॥ అత్రిః ॥ దివాస్వాపంనకుర్వీతగచ్ఛన్నైవదివాస్త్రియం । ఆయుః
క్షయకరీనిద్రాదివాస్త్రీపుణ్యనాశినీ । ఇతిహాసపురాణానిధర్మశాస్త్రాణి
చాభ్యసేత్ । వృథావివిధవాక్యానిపరివాదాంశ్చవర్జయేత్ ॥ అఖం
డదర్శే ॥ భుక్త్వాచైవసుఖాసీనః తాంబూలేనాస్యశోధనం । చూర్ణామల
కధాతూనాంయేకేనాథవిశోధనం । సుపూగంచసుపత్రంచచూర్ణేన
చసమన్వితం॥ప్రదద్యాద్ద్విజదేవేభ్యఃతాంబూలంచర్వయేద్ద్విజః। ఏకపూ
గంసుఖారోగ్యంద్విపూగంనిష్ఫలంభవేత్ ॥ అతిశ్రేష్ఠంత్రిపూగంతుఅధికం
నైవదూష్యతి । పర్ణమూలేభవేద్వ్యాధిఃపర్ణాగ్రేవ్యాధిసంభవః ॥
చూర్ణపర్ణంహరత్యాయుఃశిరాబుద్ధివినాశినీ । తస్మాదగ్రంచమూ

ఉంతశిరాంచైవవిశేషతః। చూర్ణపర్ణం వర్జయిత్వా తాంబూలం ఖాదయేన్నరః । అఖండితం చ క్రముకం పర్ణం ప్రక్షాళితం తథా ॥ అశోధితం తథా చూర్ణం భక్షయన్ సర్వదోషభాక్। అంధాయుముఖే పర్ణం పూగాన్ ఖాదతి యో నరః ॥ సప్తజన్మదరిద్రస్స్యాత్ నరకేషు నిమజ్జతి । చూర్ణమంతర్వర్త్యాతన బహిశ్చావకుంఠనం ॥ ప్రాతః కాలే ఫలాధిక్యం చూర్ణం మధ్యందినేధికం । సాయం పర్ణస్యచాధిక్యం త్రిధా తాంబూలభక్షణం ॥ బాహటః ॥ తాంబూలం కటుతిక్తముష్ణమధురం క్షారం కషాయాన్వితం। వాతఘ్నం క్రిమినాశనం కఫహరం దేహాగ్నిసందీపనం ॥ స్త్రీసంభావణభూషణం రుచికరం శోకస్య విచ్ఛేదనం। తాంబూలస్యచ మే త్రయోదశగుణాస్స్వర్గేపి తె దుర్లభాః ॥ ప్రత్యుషసి భుక్తసమయే పరయువతీనాం చ సంగమే విరమే । రాజసు విద్వత్సు త్యక్త్వా తాంబూలం యో న ఖాదయేత్స పశుః ॥ సూర్యస్య శిఖరం ప్రాప్తే పాదశౌచక్రియాన్వితః ॥ బహిస్సంధ్యాముపాసీత కుశపాణిస్సమాహితః । అనృతం మద్యగంధం చ దివా మైథునమేవ చ ॥ పునాతి వృషళస్యాన్నం బహిస్సంధ్యాముపాసతే।ఆచమ్య సంధ్యాం సంకల్ప్యమార్జయిత్వా చ పూర్వవత్॥ గాయత్ర్యాపస్త్రిరుత్క్షిప్య ప్రదక్షిణమథాచరేత్। సంధ్యాధ్యాత్వోపవిష్టస్తు వాగ్యతస్సుసమాహితః ॥ ప్రణవవ్యాహృతియుతాం గాయత్రీం పూర్వవజ్జపేత్ । కృత్వా స్వశాఖావిహితమాదిత్యముపతిష్ఠతే।వారుణీభిరుపస్థాయ దిశశ్చైవోపతిష్ఠతే॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ ఉపాస్య పశ్చిమాం సంధ్యాం హుత్వాగ్నీన్ స్వాన్ ఉపాస్య చ । భృత్యాచాపహతో భూత్వా సమ్యక్ తృప్తోథ సంవిశేత్॥ స్మృతిరత్నే॥ హుతాగ్నిర్దందిలే గురుః కృతాతిథ్యశ్చ శక్తితః । వైశ్వదేవబలించాపి కృత్వాశ్నీయాద్యథావిధి॥ వ్యాసః ॥హుత్వాగ్నిం విధివన్మంత్రైర్భావద్భుక్తమశిష్టకం । సభృత్యబాంధవాస్సర్వే స్వపేచ్ఛుద్ధస్తతో నిశి ॥ బోధాయనః ॥ మేరుకాంచనదానాని వాజపేయశతాని చ । కన్యాకోటిప్రదానం చ నసమం సాయమాహుతేః ॥ శాండిల్యః ॥

అన్నైస్త్రిప్రభూతైర్దేవేశంవివిధైఃపృథగర్చయేత్ ।సంధ్యయోరుభయోః
కుర్యాత్ పూజాంసర్వోపచారకైః । నక్తంకుటుంబికోశ్నీయాత్ హితం
పథ్యంసుతృప్తిమత్ ॥ నోత్తరాభిముఖస్స్వప్యాత్ పశ్చిమాభిముఖోనచ ।
నచాకాశేననగ్నోవా నాశుచిర్నాసనేక్వచిత్ ॥ నశూన్యాయాంతుఖట్వా
యాం శూన్యాగారేనచైవహి ॥ విష్ణుపురాణే ॥ పునఃపాకముపాదాయ
సాయమప్యవనీపతే । వైశ్వదేవనిమిత్తంవైపత్న్యాసార్ధంబలింహరేత్॥
తత్రాపిశ్వపచాదిభ్యః తథైవాన్నవిసర్జనమ్ । అతిథించాగతంతత్రస్వ
శక్త్యాపూజయేత్తతః । బుధః ॥ పాదశౌచాసనప్రహ్వ స్వాగతోక్త్యాచ
పూజయేత్ । తతశ్చాన్నప్రదానేన శయనేనచపార్థివ ॥ దివాతిథౌతు
విముఖేగతేయత్పాతకంనృప । తదేవాష్టగుణంపుంసాం సూర్యోస్తేవిముఖీ
కృతే ॥ కృత్వాపాదాదిశౌచంచ భుక్త్వాథశయనంగృహీ । గచ్ఛేచ్ఛయ్యా
మస్ఫుటితామపిదారుమయీంనృప ॥ నావిశాలాంనవైభగ్నాంనాసమాంమ
లినాంనచ । నచజంతుమయీంశయ్యామధితిష్ఠేదనాస్తృతాం॥ ప్రాచ్యాం
దిశిశిరశ్శస్తంయామ్యాయామథవానృప । సదైవంస్వపతఃపుంసః విపరీతం
తురోగదం ॥ శౌనకః ॥ నిశాయాఃప్రథమేయామే జపయజ్ఞార్చనాదికం ।
బ్రహ్మాహుత్యాపితత్రైవ వర్జయిత్వాపిభోజనమ్ । అనధ్యాయేప్రదోషే
షు సాయంగాయత్రజపసంకోచమాచరంతి శిష్టాఆహుశ్చ । చతుర్థ్యాం
సప్రదోషాయాంశతార్ధంసచతుష్టయం।సప్తత్రింశచ్చసప్తమ్యాం అష్టావిం
శత్రయోదశే । అష్టావింశదనధ్యాయే ఇతరేషుయథోదితం । సప్తప్రదో
షేదశేచ గాయత్రీదశసంఖ్యయా । అష్టమ్యాంచచతుర్దశ్యాం నిత్యాద
ర్ధంతుతద్బుధః ప్రతిపత్తుతృతీయాంశం పర్వణ్యల్పతరంజపేత్ ।సంగ్రహాం
తరే ॥ నిత్యాదర్ధంచతుర్థీవసు మనతిథిషుస్యాజ్జపస్సప్తమీయాసప్తత్రిం
శచ్చతస్యాం ప్రతిపదిచపునఃషడ్వ్యశాత్రింశదేవ । తద్వత్పర్వద్వయేపి త్రి
యోతదశతిథావష్టభిర్వింశతిస్స్యాత్ఏవంవిష్వాదికాలేష్వఖిలమతమిదం

సాయమేవం చ కార్యం। ప్రదోషోపి వర్ణితః ।యో విఘ్నార్క కామరాత్రి
దాద్వ్యేకార్ధఘటికాక్రమాత్ । రంధ్రాద్ద్యామోదయాదర్వాక్ ప్రదోష
స్స్యాత్త్రికలాభిరితి।విఘ్నః చతుర్థీ అర్కస్సప్తమీ కామః త్రయోదశీ రంధ్రో
నవనాడ్యా। ఆచతుర్థీ సప్తమీ త్రయోదశ్యాః క్రమేణ ద్వ్యేకార్ధఘటికాస్సంతి చే
త్ప్రదోషః।తథా రాత్ర్యాదౌ తృతీయా నవఘటికా చేత్ప్రదోషః అధికా చేత్
నాస్తి॥ రాత్రౌ ద్వ్యయామాదుపరి చేన్న ప్రదోషః। ద్వాదశ్యాముదయాత్ప్రాక్
కలామాత్రత్రయోదశీసత్త్వే ప్రదోష ఇత్యర్థః॥ స్మృత్యంతరే। షష్ఠీ చ ద్వాద
శీ చైవ అర్ధరాత్రోర్ధ్వనాడికా । ప్రదోషం తు ప్రకుర్వీత తృతీయా నవనాడి
కా ॥ గాయత్రీజపసంకోచే మూలస్మృతిరవేక్షణీయా । స్మృతిరత్నే ప్ర
ణవవ్యాహృతీనాం చ గాయత్ర్యాశ్శిరసస్తథా ॥ నిత్యనైమిత్తికే కామ్యే ప్ర
త్తే యజ్ఞవ్రతే తథా । దేవతార్చనమంత్రాణాం నానధ్యాయస్స్మృతస్సదా।
ధర్మోద్యోతేపి॥ సౌరాణాం రౌద్రమంత్రాణాం పైతృకాణాం చ నైత్యకే॥
జపహోమాదికార్యేషు నానధ్యాయో న కామ్యకే ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥
సాయం సంధ్యాముపాస్య హోమం వైశ్వదేవమాతిథ్యం చ కృత్వా భృత్యైః ప
రివృతో లఘు భుక్త్వా స్త్రియా సహ సుగంధానులేపనమాల్యతాంబూలాది సే
వ్యమానస్స్వపేత్ ।న సంధ్యాయాం శూన్యాలయే శ్మశానే ఏకాకీ చతుష్ప
థే శివమాతృకాయక్షయమస్కంద భైరవాద్యుపేత దేవగృహేషు దేవకులే వ
స్వపేత్ ॥ న థాన్యైనభోగ దేవవిప్రాగ్నిగురూణాం చోపజీవినామపి చి
రార్ద్రవస్త్రపాదో నగ్నం తు స్వపేత్ ప్రాక్శిరా వా దక్షిణశిరాః ఇష్టం దేవ
తాం నత్వా స్వపేత్ వైణవం దండం శయనీయసమీపే నిధాయ ప్రక్షాళితపా
దః కృతరక్షస్స్వపేత్ ప్రదోషే పరియామౌ విద్యయా నయేత్ ॥ ఆచార
సారే ॥ శుచిం దేశం వివిక్తం తు గోమయేనోపలేపయేత్ । ప్రాగుదక్ప్ర
వణే చైవ సంవిశేత్తు సదా బుధః ॥ ప్రాక్శిరాస్తు స్వపన్నిత్యం తథా వై దక్షి
ణాశిరాః । ఉదక్శిరా న స్వపేత్తు తథా ప్రత్యక్శిరా న చ । మహాదేవగృహే

వాపిమాతృవేశ్మనినస్వపేత్ । నయక్షనాగయతనేస్కందస్యాయతనేత
థా । తరుచ్ఛాయాసుచతథాశర్కరాస్థిషుపాంసుషు । నస్వపేచ్చతథా
దర్భవిరాదీష్వంకథంచన । ధాన్యగోదేవవిప్రాణాం గురూణాంచతథో
పరి । నచాపిభిన్నశయనేనాశుచౌనాశుచిస్తథా ॥ నార్ద్రవాసాననగ్నశ్చ
నోత్తరాశ్రితమస్తకః । నాకాశేసర్వతశ్శూన్యే నచచైత్యద్రుమేతథా । ఆ
కాశేనిరావరణప్రదేశే ॥ స్మృత్యర్థరత్నే ॥ అక్షీరీవహ్న్యపస్మారిజరీకస్త్రీక్ష
యీతథా । శ్వాసఘ్నాసీతిత్రైర్యుక్తామేకశయ్యాంచవర్జయేత్ । దంశదంత
మయేవిద్యుద్దగ్ధేవర్ధపలాశకే । నశయీతనరోధాన్యేశయనేపంచదారుకే ॥
అశ్వపీఠస్థితేచైవతథాభగ్నకృతేతథా ॥ పంచదారూణి ఉదుంబరవటాశ్వత్థ
ప్లక్షజంబుద్రుమాఃసుఖానుకూలేశయనేవామపార్శ్వేనసంవిశేత్ । ఆయు
ర్వామకరప్రోక్తం ఉత్తానంబలవర్ధనం । స్వగృహేప్రాక్శిరాశ్శేతేశ్వశురే
దక్షిణాశిరాః । ప్రత్యక్శిరాఃప్రవాసేతు నకదాచిదుదక్శిరాః ॥ విష్ణుః ॥
సుప్రక్షాళితచరణతలోఽనిక్షాం కృతోదకపూర్ణఘటాదిమంగళోపేతఆ
త్మాభిరుచిరానుపహతాం సుత్రామాణమితిపఠన్ శయ్యామధిష్ఠాయరా
త్రిసూక్తంజపిత్వావిష్ణుం నమస్కృత్యసర్పాపసర్పభద్రంత ఇతిశ్లోకంజపి
త్వాఇష్టదేవతాంనమస్కృత్యసమాధిమాస్థాయనాన్యాంశ్చవైదికాన్మంత్రాన్
సావిత్రింజపిత్వామంగళశ్రితంశంఖంచశ్రవణందక్షిణాశిరాస్స్వపేత్ ॥ శ్లో
కః ॥ సర్పాపసర్పభద్రంతేఇత్యాదిస్మరన్ ॥ రత్నావళ్యాం ॥ మాంగల్యపూ
ర్ణకుంభంతుశిరస్థానేనిధాయతు । వైదికైర్గారుడైర్మంత్రైః రక్షాంకృత్వా
స్వపేన్నిశి ॥ రాత్రిసూక్తంజపేత్స్మృత్వాసర్వాంశ్చసుఖశాయినః ॥
పార్శ్వశ్లోకాదర్శితౌ ॥ జరత్కారోర్జరత్కార్వాంసముత్పన్నోమహా
యశాః । అస్తీకఃసత్యసంధోమాంపన్నగేభ్యోభిరక్షతు । నర్మదాయై
నమస్తుభ్యంనర్మదాయైనమోనిశి ॥ నమోస్తునర్మదేతుభ్యంత్రాహిమాంవిషస
ర్పతః ॥ దక్షః ॥ ప్రదోషపశ్చిమౌయామౌవేదాభ్యాసేనయోజయేత్ । యామ

ద్వయంశయానస్తుబ్రహ్మభూయాయకల్పతే॥మనుః॥ వేదోదితంస్వకర్మాణియథాకుర్యాదతంద్రితః ॥ తథాకుర్వన్యథాశక్తిప్రాప్నోతిపరమాంగతిం । వ్యాసః॥ ఇత్యేతదఖిలేనోక్తంఅహన్యహనివైమయా।బ్రాహ్మణానాంకృత్యజాతమపవర్గఫలప్రదం॥నాస్తిక్యాదథవాలస్యాత్ బ్రాహ్మణోనకరోతియః।సయాతినరకాన్లోకాన్ కాకయోనిషుజాయతే॥ నాన్యోవిముక్తయేపంథాః ముక్త్వాశ్రమవిధింస్వకం । తస్మాత్కర్మాణికుర్వీతతుష్టయేపరమేష్ఠినఇతి ॥

శ్లో॥ దొడ్డబేళ్ళపురీవాసీనారాయణమనీషిణా ।
పరిష్కృతాకృతిరియంనారాయణపదార్పితా ॥

శ్లో॥ సిద్ధనామపురీవాసీ విశ్వనాథమనీషిణా ।
ముద్రాభేదాత్పరిష్కృత్య విశ్వేశ్వరపదార్పితా॥

ఇతి శ్రీవైద్యనాథ దీక్షిత విరచితే స్మృతి
ముక్తాఫలేఆహ్నికధర్మనిరూపణం
నామద్వితీయ పరిచ్ఛేదః.

సంపూర్ణం.